הגדרת כללי משחק בלוחמה א-סימטרית

אור לביא

חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"

אוניברסיטת חיפה
הפקולטה למדעי החברה
בית הספר למדעי המדינה

יוני, 2016

הגדרת כללי משחק בלוחמה א-סימטרית

מאת: אור לביא

חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"

בהדרכת: ד"ר רנן קופרמן

אוניברסיטת חיפה
הפקולטה למדעי החברה
בית הספר למדעי המדינה

יוני, 2016

הכרת תודה

תמה עבודה של שש שנים על עבודת הדוקטורט. אינספור טיוטות, תיקונים, שינויים, הרחבות, קיצורים ועוד ועוד. גובשו לעבודת דוקטורט שקיבלה את החותמת הסופית. תמה תקופה של תשע שנים באוניברסיטת חיפה, אותה התחלתי כסטודנט מן המניין לתואר שני ואני מסיים כדוקטור. שש שנים הן תקופה מתמשכת בה חלו שינויים רבים בכל התחומים בחיי, לאחר שהמסע הגיע לסיומו ברצוני להודות למספר אנשים שתרומתם הייתה חשובה במיוחד.

בראש ובראשונה אני חב תודה ענקית למנחה העבודה, דוקטור רנן קופרמן. סיום עבודת הדוקטורט מציין למעשה את סיומן של תשע שנות עבודה משותפות שלנו, שהחלו בעבודת התיזה בתקופת התואר השני. לאורך העבודה כולה, היו לליווי ולהנחיה של רנן תרומה עצומה לעבודה שבאו לביטוי בראש ובראשונה בשילוב של זמינות תמידית ומענה מהיר לצד דרישות מקצועיות בלתי-מתפשרות. יחס זה הביא לשיפור מתמיד באיכות העבודה לאורך גלגוליה השונים ומצד שני המענה המהיר אפשר התקדמות מתמדת. הידע המתודולוגי הרב של רנן סייע רבות לתרגם את מאגר הנתונים העצום שנצבר למתווה יעיל וממוקד. בנוסף לכך, בשנתיים האחרונות העניק לי רנן דחיפה חשובה אל עבר קו הסיום. לצד העזרה המקצועית העצומה סייע לי רנן גם בהכוונה וטיפים חשובים בנוגע לעתיד ולהמשך הדרך. עזרה שבתקופות מסוימות במסע הארוך אינה נופלת בחשיבותה מההנחיה האקדמית.

הבאה בתור, היא אשתי האהובה, שירי. הכרנו באמצע הדוקטורט, כאשר חלק גדול ממרצי הופנה לעבודה האינטנסיבית במשרד לפיתוח הנגב והגליל וכלל לא היה ברור אם ומתי אשלים את הדוקטורט. נדמה לי שהויכוח הסוער הראשון שלנו, הייתה שיחה בלתי-מתפשרת בה שירי נזפה בי על סדר העדיפויות הלקוי שלי ועל-כך שאני משקיע את מירב זמני בעבודה הממשלתית ואיני משקיע מספיק בדוקטורט. מאז עברנו דרך ארוכה, נישאנו והקמנו בית בישראל, לאורך כל התקופה על-אף המחיר שגבתה כתיבת העבודה בסופי השבוע ובשבתות, הייתה לתמיכה של שירי חשיבות ענקית בכל המובנים.

אני רוצה להודות גם לאבא שלי, רפי לביא ז״ל, שנפטר בתחילת התואר השני, עוד לפני שהתחלתי בכתיבת התיזה. העניין בתחומי האקטואליה והפוליטיקה החל אצלי בגיל צעיר מאד ושיחות וויכוחים רבים שהיו בינינו לאורך השנים השפיעו מאד על עיצוב השקפת עולמי. על-אף שהוא לא היה נוכח בפועל במהלך תקופת הדוקטורט, אני רוצה לומר לו תודה.

דמות משמעותית נוספת עבורי היה ד״ר עופר ישראלי שהעניק לי הזדמנות לשמש כמתרגל בקורס המבוא ליחסים בינלאומיים ומאז הפכנו לצוות מנצח למשך ארבע שנים. לאורך כל התקופה עופר היה גם חבר ויועץ שתמיד היה זמין ותכליתי ועצותיו בצמתים השונים היו חשובות מאין כמוהם.

מרצה נוסף לו אני רוצה להודות הוא ד״ר ישראל ויסמל-מנור שהיה הראשון שהעניק לי הזדמנות כמתרגל בקורס ״מבוא לממשל ופוליטיקה״, כבר בשלב מוקדם של התואר השני. שלוש השנים בהן שימשתי כמתרגל בקורס תרמו רבות להתפתחותי האישית והאקדמית והקלו עלי לפנות זמן ולרכז מאמץ בשלבים המוקדמים והמתסכלים של כתיבת הדוקטורט.

בשונה מדוקטורנטים רבים שמרכז חייהם הוא באקדמיה, לאורך רוב תקופת הדוקטורט עבדתי במשרה מלאה בתפקיד תובעני במשרד לפיתוח הנגב והגליל שכלל גם ימים ארוכים וזאת כתוצאה מהנסיעות הרבות לדרום הארץ. אני חייב תודה גדולה למנהלת הישירה שלי באותן שנים, אדוה אשל-רבינוביץ׳. על-אף הדרישות הגבוהות והלחץ התמידי בעבודה, אדוה ממרום ניסיונה, זכרה תמיד להאיץ בי שבמקביל עלי לסיים את הדוקטורט ולא פחות חשוב מכך גם אפשרה לי מדי שנה לקחת חופשות לפרק זמן מרוכז, תקופות שהיו קריטיות מאד לקידום הדוקטורט.

תודה אני רוצה לומר גם למרכזת לימודי התואר השלישי, אפרת קורן, שתמיד הייתה זמינה, יעילה ומאירת פנים.

ולסיום, כמובן תודה למשפחתי היקרה והגאה שתמכה בי לאורך כל הדרך.

תוכן העניינים

תקציר.....V

מבוא..... **1**

1. סקירת ספרות.....9

1.1 כללי משחק.....9

1.2 כללי משחק לא-רשמיים בסכסוכים.....9

1.3 כללי משחק רשמיים בסכסוכים.....14

1.4 סכסוכים אלימים.....16

1.5 שחקנים מרכזיים בתהליך הגדרת כללי משחק בלוחמה א-סימטרית.....21

1.6 אסטרטגיות מרכזיות להגדרת כללי המשחק בלוחמה א-סימטרית.....27

1.7 ביקורת: שלילת קיומם של כללי משחק בלוחמה הא-סימטרית.....32

2. מודל המחקר.....36

2.1 תהליך הגדרת כללי משחק בלוחמה א-סימטרית.....36

2.2 תרשים: תהליך הגדרת כללי משחק..... 41

2.3 משתנים המשפיעים על כללי המשחק - השערות המחקר.....45

3. מתודולוגיה.....54

3.1 אוכלוסיית המחקר.....54

3.2 בסיס הנתונים וזיהוי "רמת סף" 55

3.3 שיטת המחקר – ניתוח הנתונים.....57

3.4 הגדרות המשתנים.....58

4. הסכסוך בין ישראל ו"חיזבאללה" 1993-2008.....63

4.1 בסיס הנתונים וזיהוי "רמת סף".....63

4.2 מניעי הארגון לשמירה על כללי משחק.....68

4.3 מניעי המדינה לשמירה על כללי משחק.....93

4.4 דיון ומסקנות.....118

5. הסכסוך בין ישראל והארגונים הפלשתינאים 1987-2000.....127

5.1 בסיס הנתונים וזיהוי "רמת סף".....127

5.2 מניעי הארגון לשמירה על כללי משחק.....138

5.3 מניעי המדינה לשמירה על כללי משחק.....164

5.4 דיון ומסקנות.....184

6. הסכסוך בין בריטניה וה-PIRA 1988-2000.....191

6.1 בסיס הנתונים וזיהוי "רמת סף".....191

6.2 מניעי הארגון לשמירה על כללי משחק.....202

6.3 מניעי המדינה לשמירה על כללי משחק.....224

6.4 דיון ומסקנות.....242

7. הסכסוך בין רוסיה והארגונים הצ'צ'ניים 1996-2009.....249

7.1 בסיס הנתונים וזיהוי "רמת סף".....249

7.2 מניעי הארגון לשמירה על כללי משחק.....260

7.3 מניעי המדינה לשמירה על כללי משחק.....289

7.4 דיון ומסקנות.....306

פרק 8: סיכום ומסקנות המחקר.....313

8.1 כללי.....313

8.2 קיומם של כללי משחק.....315

8.3 סיכום השפעות המשתנים במודל 317

8.3.1 משתנים בעלי השפעה חזקה.....318

8.3.2 משתנים בעלי השפעה לא אחידה.....323

8.3.3 משתנים בעלי השפעות מנוגדות.....332

8.3.4 משתנים בעלי השפעה נמוכה.....336

8.4 סיכום התוצאות.....338

8.5 נקודות תורפה במחקר ושאלות פתוחות להמשך.....343

רשימה ביבליוגרפית.....346

הגדרת כללי משחק בלוחמה א-סימטרית

מאת: אור לביא

תקציר

לוחמה א-סימטרית מאפיינת לוחמה בין מדינה לארגון לא-מדינתי אלים. בין שני הצדדים מתקיימת א-סימטריה ביכולות הצבאיות והכלכליות. בנוסף לכך ישנם הבדלים מהותיים גם במטרות ובאסטרטגיות בהן נוקט כל צד.

בסכסוכים בין מדינות קיימים שורה של חוקים ואמנות המגדירים כללי משחק בין הצדדים. הספרות המחקרית בתחום היחסים הבינלאומיים עשירה גם במידע על התפתחותם של כללי משחק בלתי-רשמיים בין מדינות מסוכסכות. כללים הנולדים מ"הבנות אילמות", לרוב כתוצאה מהרתעה הדדית הנשענת על הבנה שהסלמת העימות תחריף את הנזק גם עבורם ולא רק עבור היריב.

תהליך הגדרת כללי משחק בלוחמה א-סימטרית חסר את מסגרת הכללים הרשמיים הקיימת בסכסוכים בין מדינות. לצד זאת התפתחות כללים בלתי-רשמיים על בסיס הרתעה הדדית כפי שהוכח שקורה לעיתים בין מדינות, אינה מובנת מאליה בלוחמה א-סימטרית, מכיוון שהיא אופיינית לשחקנים בעלי עוצמה דומה, בעוד שבלוחמה א-סימטרית יכולות המדינה עולות בהרבה על אילו של הארגון. יתרה מכך, במחקרים רבים אף נשנתה הטענה כי מנגנוני ההרתעה והאיזון שיצרו כללי משחק בין מדינות עויינות, אינם רלבנטיים בסכסוך א-סימטרי משום שפערי היכולות והמאפיינים השונים של השחקנים אינם מאפשרים יצירת כללים כאלה.

חקר תחום הלוחמה הא-סימטרית זכה לאורך השנים לתשומת לב פחותה מזו שזכו לה סכסוכים בין מדינות. בשני העשורים האחרונים חל גידול במספר המחקרים שעסקו בתחום, אך עדיין רק מיעוטם התמקדו בהצגת תיאוריות ומודלים המסבירים את התנהגות השחקנים בסכסוך, לכן בתחום התיאורטי החסר בולט עוד יותר.

שאלת המחקר המרכזית בעבודה זאת היא האם מתקיימים כללי משחק בלוחמה א-סימטרית וכיצד הם מוגדרים.

במחקר זה אני מציע חידוש משמעותי בהצגת מודל מלא המציג את התהליך המורכב ורב המשתנים של הגדרת כללי משחק בלחימה בין מדינה לארגון לא-מדינתי אלים.

התזה שאני מציע מניחה כי למרות שמדובר בעימות מתמשך בין שני שחקנים בעלי זהויות ומאפיינים שונים, אשר לעיתים כלל אינם מכירים בזכות הקיום של האחר, יתקיים תהליך דינמי של הגדרת כללי משחק שיביא לכך שרוב הזמן תתקיים מסגרת של כללים רשמיים או בלתי רשמיים.

מודל המחקר המלא מציג שורה של תהליכים העשויים להוביל להתפתחות כללי משחק ולשינויים בהם, המודל מורכב מ-11 השערות המתייחסות למשתנים שעשויים להשפיע על מצב כללי המשחק. בין המשתנים שהשפעתם על כללי המשחק נבחנת במודל – שינויים ברמת האלימות, תהליך מדיני, קיום של יותר מארגון אלים אחד, זהות ההנהגה ועוד.

מלבד שני השחקנים המרכזיים בסכסוך ישנה במודל התייחסות גם להשפעתם של שחקנים נוספים – פטרון הארגון, שחקנים בינלאומיים מרכזיים והאוכלוסיות האזרחיות בשני הצדדים.

הנחות המודל נבחנו כמחקר השוואתי בין 4 סכסוכים בעלי מאפיינים שונים, אם באופי הסכסוך ואם בזהויות השחקנים המרכזיים. מורכבות המודל והצורך בנגישות נרחבת לחומרים ומקורות מידע, יצרה מגבלה מסויימת בבחירת מקרי המחקר, אם בשל מגבלות שפה ואם בשל כך שלא לגבי כל סכסוך היה תיעוד מפורט מספיק שאפשר בחינה של כלל הנחות המודל.

הסכסוכים שנבחרו כמקרי מחקר הם הסכסוך בין ישראל ו"חיזבאללה", הסכסוך בין ישראל לארגונים הפלשתינאיים, הסכסוך בין רוסיה לארגונים הצ'צ'ניים האלימים, והסכסוך בין בריטניה לארגונים הרפובליקניים בצפון-אירלנד. בכל אחד מהמקרים נבחן התהליך על פרק זמן של 12-15 שנים.

ההתייחסות למכלול המשתנים המשפיעים על כללי המשחק אפשרה לזהות תהליכים של אינטרקציה והשפעה הדדית בין משתנים ולהוכיח הסברים אלטרנטיביים לתהליכים שנותרו בלתי-פתורים במחקרים קודמים שהתמקדו רק בחלק מהמשתנים.

ניתוח קיומם של כללי משחק בארבעת הסכסוכים שנבחנו במחקר הנוכחי הציג ארבעה תהליכים מורכבים בעלי מאפיינים משותפים ושונים בחלקם.

אחד הממצאים המשותפים והחשובים שעלו בעבודה הינו כי בכל הסכסוכים התקיים נסיון לייצר כללי משחק. כפי שאציג בהרחבה במחקר, הנסיון לייצב כללי משחק הניב תוצאות שונות בכל אחד מהסכסוכים וכן שינויים במצב כללי המשחק לאורך השנים בכל אחד מהסכסוכים.

אני סבור כי המשתנים וההשערות הרבות שנבחנו במסגרת מחקר זה מאפשרים להבין מדוע חרף העובדה שהחתירה לכללים הייתה משותפת לכל השחקנים בארבעת הסכסוכים, היא הניבה תוצאות שונות בכל אחד מהם וכן מסבירה את השינויים בכללים בפרקי זמן לאורך הסכסוך.

מסקנות המשנה שעלו מהניתוח המפורט של השפעות המשתנים בכל אחד ממקרי המחקר מספקות אף הן שורה של תובנות חשובות ביחס למשתנים המעורבים במודל.

ניתוח השפעתם של משתנים אלה כבודדים היוותה במרבית מחקרי העבר בתחום את שאלת המחקר המרכזית. לכן, מעבר לתובנות ביחס לשאלת המחקר המרכזית בדבר קיומם של כללי משחק, מסקנות המשנה מספקות ידע חשוב בנוגע לשורת נושאים: הרתעה, השפעת לחצים פוליטיים פנימיים ולחצים ובינלאומיים, יחסי פטרון-שליח, השפעת ארגוני משנה אלימים ועוד.

לאור הרלבנטיות הרבה של נושא הלוחמה הא-סימטרית שהפך לסוג הקונפליקט האלים הנפוץ בעשורים האחרונים והחסר בתיאוריות בנושא בשדה המחקר אליו התייחסתי, אני סבור כי למחקר תרומה משמעותית הן ברמה התיאורטית והן בהענקת כלים יישומיים למקבלי ההחלטות וקובעי המדיניות.

מבוא

מטרתו של מחקר זה היא להראות כיצד מתפתחים כללי משחק בלוחמה א-סימטרית. זה הוא מחקר חדשני המציג מודל המדגים את התהליך המורכב בו מנסים השחקנים ליצור כללי משחק בסוג זה של סכסוך. לוחמה א-סימטרית היאסכסוך אלימבין מדינה לארגון לא-מדינתי. בין שני הצדדים מתקיימת א-סימטריה ביכולות הצבאיות והכלכליות. בנוסף לכך יתכנו הבדלים מהותיים גם במטרות, מידת הנחישות וסוגי האסטרטגיה של כל צד[1].

כללי משחק הינם סט של כללים המקובלים על השחקנים המעורבים במשחק. ההכרה בכללים מחייבת פעולה בכפוף אליהם ומעניקה לגיטימציה להענשת שחקן החורג מהם.

בסכסוכים בין מדינות קיימים שורה של חוקים ואמנות המגדירים "כללי המשחק" בין הצדדים. החוקים מתייחסים גם למצב שבו פורץ עימות אלים ומגדירים מצבים בהם מותר להשתמש בכוח וכן מה הם האמצעים הלגיטימיים לשימוש בכוח[2]. בזכות קיומם של כללים אלו יש לקהילה הבינלאומית את התוקף לפעול כנגד מדינות המפרות את הכללים. תהליך הגדרת כללי משחק בלוחמה א-סימטרית חסר את מסגרת הכללים הרשמיים הקיימת בסכסוכים בין מדינות, מסגרת הנשענת על החוק הבינלאומי ועל שורה של אמנות בינלאומיות[3]. כללים וחוקים אילו אינם חלים על ארגונים אלימים. הספרות המחקרית בתחום היחסים הבינלאומיים עשירה גם במידע על התפתחות כללי משחק בלתי-רשמיים בין מדינות מסוכסכות. כללים הנולדים מ"הבנות אילמות" ששני השחקנים מעוניינים בהם, לרוב כתוצאה מהרתעה הדדית הנשענת על הבנה שהסלמת העימות תחריף את הנזק גם עבורם ולא רק עבור האויב[4].

מטרתו של מחקר זה היא לבחון את ההשערה לפיה בסכסוך אלים בין מדינה לארגון לא-מדינתי מתקיים תהליך דינמי של הגדרת כללי משחק. חדשנותו של המחקר היא בהצגת מודל תיאורטי שלם ומורכב של הבניית כללי משחק בלוחמה א-סימטרית. בכך יש מספר חידושים לשדה המחקר בתחום היחסים הבינלאומיים:

חקר תחום הלוחמה הא-סימטרית זכה לאורך השנים לתשומת לב פחותה באופן משמעותי מזו שזכו לה סכסוכים בין מדינות, אף כי בשני העשורים האחרונים חל גידול ניכר במספר המחקרים שפורסמו בתחום[5]. את ההסבר לעניין הגובר בתחום ניתן לתלות בסבירות גבוהה בעלייה הניכרת במספר הקונפליקטים הא-

---

[1] Teo Li-Wei Frededrick, (Apr - Jun 2002) "Rethinking Western Vulnerabilities to Asymmetric Warfare." Journal of Singapore Armed Forces 28:2.

[2] ויסמונסקי חיים, משפט בינלאומי, תל-אביב: ש.טובים, 1996, עמ' 114-111, ראה גם: סיבל רובי, משפט בינלאומי, האוניברסיטה העברית, 2003, עמ' 436-430

[3] הרכבי יהושפט, 1990, מלחמה ואסטרטגיה, הוצאת תל-אביב, עמ' 85-84

[4] Axelrod Robert, The Evolution of Cooperation, Basic Books, (New york,1984), also see: Azar Edward E., "Conflict Escalation and Conflict Reduction in an International Crisis: Suez, 1956", in: The Journal of Conflict Resolution, Vol. 16, No. 2, (Jun, 1972), pp.183-201, also see: Langlois Cathrine C. and Langlois Jean-Pierre, "Tacit Bargaininhs in International Relations: A Game Model and Case Study" in: The Journal of Conflict Resolution Vol.40, No. 4 (December 1996),pp. 569-596, also see: Onuf, Nicholas Greenwood, Reprisals :Rituals, Rules, Rationales /by Nicholas Greenwood Onuf Princeton, N.J.] : Center of International Studies, (Princeton University, 1974)

[5] Ranstorp, Magnus, (ed. 2006) , Mapping Terrorism Research: State of the Art, Gaps and Future Direction. London: Routledge.

סימטריים בעשורים האחרונים לעומת הצטמצמות ניכרת במספר הסכסוכים הבינמדינתיים האלימים וכן בפיגועי ה-11.9 שהזניקו את העניין והעיסוק המחקרי בתחום[6].

למרות זאת, רק מיעוט מהמחקרים ניסו להציג תיאוריות ומודלים המסבירים את התנהגות השחקנים בסכסוך. לכן בהשוואה לחקר סכסוכים בין מדינות, העשיר במחקרים תאורטיים אודות כללי משחק רשמיים, בלתי-רשמיים[7] ותהליכי הבנייה של כללי המשחק[8], החסר בתחום התאורטי משמעותי עוד יותר. מיעוט החוקרים אשר בחרו לעסוק בתחום התאורטי התמקדו בדרך-כלל בהשפעתו של משתנה ספציפי על כללי משחק לדוגמא הרתעה[9], מגבלות המדינה והשפעת דעת הקהל[10] , אסטרטגיות השחקן החלש[11], יחסי פטרון-שליח[12] , ארגוני משנה[13] ועוד. הטענה המרכזית שאני מעלה במחקר זה היא כי תהליך העיצוב של כללי המשחק עשוי להיות מושפע ממשתנים רבים. לפיכך מחקרים קודמים שהתמקדו במשתנה יחיד יכולים לספק לכל היותר הסבר חלקי ביחס לאופן בו נוצרים כללי משחק.

המחסור בתיאוריות מבוססות בתחום הלוחמה הא-סימטרית, חרף העניין הגובר בנושא מהווה לקונה שזכתה להתייחסות במאמרים שסקרו את התפתחות המחקר בתחום זה[14]. העדרן של תיאוריות מבוססות בתחום הלוחמה הא-סימטרית אינו נובע רק מ"עצלות" מחקרית. שורה של חוקרים בעלי שם התייחסו לנושא ושללו את קיומם של כללי משחק בלוחמה א-סימטרית בשל מגוון סיבות. חלק מהחוקרים הללו נחשבים לתיאורטיקנים מובילים ובעלי שם בנושא כללי משחק בסכסוכים "רגילים" (בין מדינות):

---

[6] Sarkees, Meredith Reid, Frank Whelon Wayman, and J. David Singer. 2003. "Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look at theirDistribution." International Studies Quarterly 47(1): 49-70.

[7] Waltz, Kenneth N. Waltz, 1989, "The Origins of War in Neorealist Theory." Journal of Interdisciplinary History, 18, 4 (Spring): 615-28, also see: Axelrod Robert, The Evolution of Cooperation**,** Basic Books, (New york,1984), also see:, also see: Kenneth A. Oye, Cooperation under Anarchy. Princeton: Princeton University Press, 1986, also see: Miller Benjamin **"**a theoretical analysis of US-Soviet" From: Conflict Management in the Middle East , (Westerview press, 1992), also see: Andrew Kydd, "Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers Do Not Fight Each Other."Security Studies 7, 1 (Autumn 1997): 114-54.

[8] Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma" World Politics 30, 2 (January 1978): 167-213, also see: Lebow, Richard N. and Janice Gross Stein. 1987. "Beyond Deterrence", Journal of Social Issues 43(4):5-73 also see: Pape, Robert A., 1996, Bombing to Win: Air Power and Coercion in War. Ithaca: Cornell University Press, also see: Mearsheimer, John J., 1983, Conventional Deterrence, Ithaca: Cornell University Press, also see: Langlois Cathrine C. and Langlois Jean-Pierre, "Tacit Bargaininhs in International Relations: A Game Model and Case Study" in: The Journal of Conflict Resolution Vol.40, No. 4 (December 1996),pp. 569-596, also see: Onuf, Nicholas Greenwood, Reprisals :Rituals, Rules, Rationales /by Nicholas Greenwood Onuf Princeton, N.J.] : Center of International Studies, (Princeton University, 1974), also see: Azar Edward E.**,** "Conflict Escalation and Conflict Reduction in an International Crisis: Suez, 1956", in: The Journal of Conflict Resolution, Vol. 16, No. 2, (Jun, 1972), pp.183-201.

[9] Brophy-Baermann Bryan & Conybeare John A. C. , (Feb. 1994) "Retaliating against Terrorism: Rational Expectations and the Optimality of Rules versus discretion" in: American Journal of Political Science, Vol. 38, No. 1, pp. 196-210, also see: Kuperman Ranan, "Strategies of Asymetric Warfare and Their Implementation in the South Lebanese Conflict" in: Foreign Policy Affairs, Vol.2 (2006), also see: Zeev Maoz, "Evaluating Israel's Strategy of Low-Intensity Warfare, 1949-2006", in: Security Studies, Volume 16, Issue 3 (2007).

[10] Arian Asher, Shamir Michal, Ventura Raphael , (April 1992),"Public Opinion and Political Change: Israel and the Intifada" in: Comparative Politics, Vol.24, No.3, pp. 317-334, , also see: Mack Andrew, (Jan. 1975) "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict"**,** from: World Politics, Vol.27, No.2 pp. 175-200, also see: Merom Gil, How Democracies Lose Small Wars, Cambridge University press, 2003, p.15

[11] Arreguin –Toft Ivan**,** "How the weak win wars: A Theory of Asymmetric Conflict", in: International Security Vol.26, No.1 (Summer 2001), pp. 93-128, also see: Paul T.V, Ibid, 1994, , also see: Teo Li-Wei Frededrick. "Rethinking Western Vulnerabilities to Asymmetric Warfare." In: Journal of Singapore Armed Forces 28:2 (Apr - Jun 2002

[12] Byman Daniel, "Passive Sponsors of Terrorism", Survival 47 (4), also see: Schweitzer Yoram, (May 2004)"Neutralizing Terrorism-Sponsoring States: The Libyan Model" in: Strategic Assessment, , Vol. 7, No. 1

[13] Stedman, Ibid , also see: Kydd & Walter, Ibid, 2002.

[14] Kober Avi, " Low Intensity Conflicts: Why the Gap Between Theory and Practic**e**" in: Defence & Security Analysi**s** Vol. 18 No. 1 (2002) Pp. 15-38

נד-לבו מבכירי החוקרים בתחום ההרתעה כתב כי "ארגונים אלימים מחוסנים מפני הרתעה" והסביר זאת בכך שגם אבידות מרובות אינן פוגעות במוטיבציה של אנשי הארגון ואינן מעמידות אותו מול התנגדות מבית[15].

ביקורת אחרת תולה את הקושי בהבניית כללי משחק בכך שבשונה מממדינות, ארגונים אלימים אינם מחזיקים בנכסים ולפיכך אין להם מה להפסיד[16]. ביקורת שלישית מתייחסת לכך שארגונים אלימים שונים משחקנים מדינתיים בעצם היותם שחקנים לא אוניטריים. לדוגמא, ביימן ושותפיו שראו בפטרון המדינתי את השחקן הרלבנטי להגדרת כללי משחק[17] או ג'ורג' ששלל את היכולת להרתיע ארגון אלים[18]. שניהם טענו כי גם במידה ונוצר מצב חריג (לשיטתם) בו ניתן לגבות מחיר משמעותי וישיר מהארגון ולהשפיע על ההנהגה, לא ניתן יהיה לייצר כללים יציבים מול הארגון משום שלהנהגת הארגון לא תהיה יכולת להשליט באופן מלא את הכללים על כל חלקי הארגון.

אל הביקורת בדבר חוסר האוניטריות של הארגון ניתן להוסיף טיעון בדבר העובדה כי מעבר לחוסר האחידות הפנימית, קיימת סבירות גבוהה כי במידה ויחליט הארגון לסגת מהמאבק האלים, יקומו ארגונים אחרים אשר לא יקבלו את הכללים ולא יאפשרו לשמר כללים יציבים[19]. גם מצדדי הגישה "הרציונלית" שהללו נמנים על הבולטים שביניהם, ציינו כי קיומם של ארגונים מתחרים שלא יצייתו לכללים, יקשה על הארגון לדבוק בריסון משום שהדבר יוביל להיחלשות התמיכה הציבורית בו[20].

אני סבור כי על אף שיתכן שנקודות התורפה עליהן הצביעו המבקרים רלבנטיות, גזירת המסקנה לפיה התפתחות דינמיקה שונה או שוני יסודי בזהות השחקן הלא-מדינתי משמעותם שלא ניתן ליצור כללי משחק בלוחמה א-סימטרית מחטיאה באופן צורם את מאפייניהם הייחודיים של כללי המשחק בסוג זה של סכסוך. מרבית הידע התאורטי שנצבר ביחס לכללי משחק בסכסוכים אלימים התפתח על בסיס חקר סכסוכים בין מדינות. בסכסוכים בינמדינתיים כללי המשחק ברורים, אם באמצעות עיגונם בהסכמים והבנות, אם באמצעות מחוייבות לנורמות וחוקים בינלאומיים ואם באמצעות מאזן הרתעה חזק מספיק המאפשר שנים ארוכות ללא אלימות, חרף העובדה שהסכסוך לא נפתר*. מאפיינים אילו מאפשרים חלוקה בינארית ברורה בין מצבים בהם מתקיימים ונשמרים כללי משחק לבין מצבים בהם נשברים הכללים, כאשר לכל אחד מהמצבים יש בדרך כלל נקודת התחלה וסוף ברורה.

השלכתה של התפלגות בינארית זאת על תחום הלוחמה הא-סימטרית גרמה להבנתי לשורה מפוארת של חוקרים לקבוע כי במידה ואין כללים ברורים ומוחלטים, המשמעות היא שאין כללי משחק. אני סבור שיש

---

[15] Lebow, Richard N. 2005. "Deterrence: Then and Now", The Journal of Strategic Studies 28(5): 765-774.
[16] Betts, Ibid, 2002.
[17] Ibid, p.109
[18] George, Ibid, 2003
[19] Bloom, Mia. 2005. Dying to Kill: The Allure of Suicide Terrorism. New York: Columbia University Press.
[20] Ibid

* כמובן שהדוגמא הבולטת ביותר לכך היא "המלחמה הקרה", אך לכך ניתן להוסיף דוגמאות רבות של מדינות מסוכסכות הנמנעות מעימות אלים במשך עשרות שנים, על אף שהתנאים מאפשרים להן היכולות לכאורה לפתוח במלחמה בכל זמן נתון, דוגמאות לכך הן ישראל וסוריה, הודו ופקיסטן, צפון ודרום-קוריאה ועוד.

בכך החמצה משמעותית ואולי גם מידה של "עצלות מחקרית" שכן בלוחמה א-סימטרית כללי משחק צפויים להיות רוב הזמן בדרגות ביניים שונות הן מבחינת רמת ההבנות והתיאום בין השחקנים והן מבחינת רמת האלימות ההדדית, ולא בנקודות הקיצון של מלחמה או הפסקת אלימות מוחלטת.

האתגר הגדול של מחקר זה הוא להוכיח כי ניתן להראות כי רמות הביניים של האלימות והשינויים בהם לאורך הסכסוך המתמשך אינם תוצאה אקראית, אלא חלק מתהליך מתמשך של נסיון להגדיר כללי משחק.

שאלת המחקר המרכזית בעבודה זאת היא כיצד נוצרים כללי משחק בלוחמה א-סימטרית. מן הראוי להדגיש כי על-אף כי יתכן שמנוסח השאלה ניתן כביכול לזהות הנחת יסוד לפיה מתקיימים כללי משחק והשאלה היא אך ורק כיצד הם נוצרים, אין הדבר כך. בכל אחד ממקרי המחקר יתקיים שלב מקדים ובו תיבחן השאלה האם מתקיימים כללי משחק, כמובן שבמידה והתובנה שלא מתקיימים כללי משחק, שאלת המחקר הופכת ללא רלבנטית.

במחקר זה אני מציע חידוש משמעותי בהצגת מודל מלא המציג את התהליך המורכב ורב המשתנים שעשוי להובילהגדרת כללי משחק בלחימה בין מדינה לארגון לא-מדינתי אלים.

התזה שאני מציע מניחה כי למרות שמדובר בעימות מתמשך בין שני שחקנים בעלי זהויות ומאפיינים שונים, אשר לעיתים כלל אינם מכירים בזכות הקיום של האחר, יתקיים תהליך דינמי של הגדרת כללי משחק שיביא לכך שרוב הזמן תתקיים מסגרת של כללים רשמיים או בלתי רשמיים.

כחלק מהתהליך של עיצוב הכללים אני מניח כי פעולות חריגות יתרחשו מעת לעת כתוצאה מחוסר שביעות רצונו של אחד השחקנים (לפחות) ורצון לייצר שינוי בכללים.

במודל המחקר בחנתי שלושה תהליכים אופציונליים עיקריים שהנחתי כי עשויים להוביל בנפרד או במשולב להגדרת כללי משחק:

הגדרת כללי משחק על בסיס הבנות בין השחקנים – מצב בו השחקנים לא מצליחים לפתור את הסכסוך האלים, אולם מצליחים להגיע להבנות רשמיות או בלתי-רשמיות על כללי משחק ומנהלים את הלחימה המתמשכת בכפוף אליהם. הבנות כאלה עשויות להיות הבנות "אילמות" בין השחקנים ולחליפין יכולות להיות מעוגנות בהסכם.

הגדרת כללי משחק באופן חד-צדדי – בהעדר הבנות, יתכן מצב מצב בו שחקן בוחר להימנע מפעולות אלימות מסויימות שביכולתו לבצע ובכך לאכוף על עצמו כללי משחק באופן חד-צדדי, ללא תיאום מול השחקן היריב. המניעים שעשויים להוביל את השחקנים להימנעות אינם זהים. הארגון האלים עשוי לנסות להימנע מחציית רף שיגרור את המדינה להסלמה ותחת זאת להעדיף לנסות ולשחוק אותה בעימות מתמשך, תפיסה אסטרטגית ששימשה לאורך השנים לא מעט ארגונים אלימים[21]. התנהגות זאת מייצגת גישה רציונלית של

[21] Teo Li-Wi, Ibid

הארגון האלים[22] המודע לנחיתות יכולותיו ולמשמעות של הפעלת מלוא יתרון העוצמה של המדינה. מנגד, הנהגת המדינה עשויה לראות בשימור עימות מוגבל אופציה אסטרטגית מועדפת על-פני הסלמתו שעשויה לגבות גם ממנה מחיר מוגבר. שמירה חד-צדדית על כללים יכולה להתרחש במקביל על-ידי שני השחקנים, אך יכולה גם להישמר על-ידי שחקן אחד בלבד הבוחר להימנע מלהגיב (או להגיב באופן מתון) לפרובוקציה של היריב. מעצם העובדה ששמירת המגבלות נקבעת בהחלטה חד-צדדית גם ההחלטה על הסרתן עשויה להתקבל ללא תיאום.

הגדרת כללי משחק על-ידי צד שלישי – מצב בו המדינה והארגון אינם מצליחים או אינם מעוניינים לייצב את כללי המשחק. על פי המודל שאציג, גם במצב כזה יתכן ובסופו של דבר יוגדרו כללי משחק בשל התערבות גורמים חיצוניים. "צד שלישי" הינה הגדרה כוללת למספר שחקנים העשויים להתערב:

מרבית הארגונים האלימים נשענים ברמות מסויימות של תלות על פטרון מדינתי[23], נבחנה ההנחה כי במידה ומתפתחת הסלמה, בשלב מסויים הפטרון יהפוך לגורם מרסן שיסייע באכיפת הכללים על הארגון. מנגד, המדינה כפופה כאמור לכללים המעוגנים בחוקים ואמנות בינלאומיים (שהארגון אינו מחוייב להם), מתוקף זה עשויים להיות מופעלים עליה מנגנוני ריסון על-ידי מועצת הבטחון או על-ידי מעצמות בעלות השפעה שיאלצו אותה לפעול בהתאם לכללים הנ"ל. נבחנה גם האפשרות ששחקנים בינלאומיים מרכזיים, ישמשו כגורמים מתווכים שיסייעו להגיע להבנות מוסכמות[24] ולא כגורמי אכיפה.

כנגד שלושת התהליכים הללו יש לבחון גם את האפשרות לפיה אף אחד מהתהליכים הללו אינו מתקיים, או לחלופין מתקיים אך אינו מביא ליצירת כללי משחק:

אין כללי משחק – במידה ואף אחד מהתהליכים אינו מתממש והעימות האלים מתנהל ללא כללי משחק באופן קבוע, בין אם מתוך חוסר רצון ואם מתוך חוסר יכולת לייצב כללים כאלו על-ידי השחקנים או על-ידי צד שלישי, זו היא תוצאה השוללת את ההנחה המרכזית של המחקר. לעומת זאת, יתכן וההתנערות מהכללים היא לתקופה מוגבלת וההסלמה מובילה להתפתחות כללים חדשים באחד משלושת האופנים שפורטו (הבנות/חד-צדדית/אכיפה חיצונית). במצב כזה המשמעות היא כי שבירת הכלים הזמנית היא חלק מהתהליך הדינמי של הגדרת כללים. ההנחה במודל המחקר היא כי חריגות נקודתיות מכללי המשחק מהוות חלק מהתהליך המתמשך של הגדרת הכללים.

מודל המחקר המלא בדבר קיומם של כללי משחק וההנחות הכלולות בו נבחנו כמחקר השוואתי בין 4 סכסוכים בעלי מאפיינים שונים הן באופי הסכסוך והן בזהויות השחקנים המרכזיים.

---

[22] Crenshaw, Martha. 1981. "The Causes of Terrorism", Comparative Politics 13(2): 379-399, also see: McCormick, Gordon. H. 2003. "Terrorist Decision Making", Annual Review of Political. Science 6: 473-507, also see: Freedman, Lawrence. 2007. "Terrorism as a strategy", Government and Opposition 42(3): 314-339.

[23] Byman Daniel, "Passive Sponsors of Terrorism", Survival 47 (4), also see: Schweitzer Yoram, (May 2004)"Neutralizing Terrorism-Sponsoring States: The Libyan Model" in: Strategic Assessment, , Vol. 7, No. 1

במסגרת המחקר בחנתי את תקפות הנחות המודל על ארבעה סכסוכים בין מדינות לארגונים לא-מדינתיים אלימים, בכל אחד מהסכסוכים בחנתי פרק זמן של 15-12 שנים.

מודל המחקר המלא שיוצג בהמשך כולל 11 משתנים העשויים להשפיע על כללי המשחק. ההנחה הייתה כי קיימת סבירות גבוהה כי משתנים אילו פעלו בצורה שונה אצל מדינות וארגונים בעלי מאפיינים שונים. לפיכך נבחרו 4 סכסוכים תוך הקפדה על כך שיכללו – מדינות דמוקרטיות ולא דמוקרטיות, מעצמות ומדינות "רגילות", ארגוני שחרור לאומי, ארגונים חילוניים וארגונים בעלי אידיאולוגיה דתית קיצונית, סכסוך מול ארגון אלים ריכוזי לעומת סכסוך בו פועלים במקביל מספר ארגונים אלימים ועוד. כן נבחנו סכסוכים המתנהלים בתוך גבולות מדינה ריבונית וסכסוכים חוצי גבול.

חשוב להדגיש כי החתכים השונים שהצגתי הינם חתכים צולבים – כלומר בין המעצמות קיימות מדינות דמוקרטיות ולא דמוקרטיות, בין הדמוקרטיות קיימות מעצמות ומדינות רגילות וכו'.

ארבעת הסכסוכים אותם בחנתי במחקר הם הסכסוך בין ישראל ו"חיזבאללה", הסכסוך בין ישראל לארגונים הפלשתינאיים, הסכסוך בין רוסיה לארגונים הצ'צ'ניים האלימים, והסכסוך בין בריטניה לארגונים הרפובליקניים בצפון-אירלנד.כפי שניתן לראות שניים מהסכסוכים עירבו את מדינת ישראל, יתכן כי הייתה בכך הטיה מסויימת, אולם סברתי כי מדובר בשני מקרים בעלי אופי שונה בתכלית מבחינת מאפייני הסכסוך והדינאמיקה שהתפתחה.

בכל סכסוך נבחר פרק זמן שנע בין 12 ל-15 שנים, מרבית הסכסוכים נמשכים על-פני תקופה ממושכת יותר, אולם הרצון לקיים מחקר השוואתי מקיף והעובדה שמודל המחקר חייב עבודת איסוף נתונים מורכבת וממושכת (בכפוף למגבלת זמן להשלמת המחקר) חייבו הגדרת פרק זמן מוגבל בכל סכסוך. נקודות הפתיחה והסיום של התקופה נבחרו בטווח זמן המאפשר תקופת בקרה על אירוע שעשוי להיות בעל השפעה משמעותית על כללי המשחק.

שונות המקרים חייבה אותי שוב ושוב לבצע התאמות במודל בשל פרמטרים משמעותיים נוספים שהתגלו בכל מחקר. בחלק מהסכסוכים התנהל במקביל לעימות האלים תהליך דיפלומטי-מדיני (ישיר או באמצעות מתווכים) שטיפל גם בפתרון המחלוקות הבלתי-אלימות בין השחקנים ובאחרים לא. ישנם ארגונים אלימים שפעלו תחת פטרון מדינתי דומיננטי ואחרים לא. נושאם של חלק מהסכסוכים הינו שטח ספציפי לעומת סכסוכים בהם הארגון מעוניין בהשמדת המדינה.

מודל המחקר הכולל בתוכו התייחסות למספר רב של משתנים חייב איסוף נתונים מעמיק ורחב מאד וכן קיום מאגרי מידע מספקים מהם ניתן יהיה לדלות מידע כזה וכן נגישות למקורות אלה הן מבחינת פיזית והן מבחינת שפה. גורמים מגבילים אלה היוו במידה מסויימת שיקול מאלץ בבחירת הסכסוכים שנבחנו במחקר זה ולכן בשלב זה רוחב התיקוף של מסקנות המחקר על כלל תחום הלוחמה הא-סימטרית הינו מוגבל בלבד.

בנוסף, גם כאשר ישנה נגישות לחומרים הנדרשים, כל מחקר בשיטה זאת, דורש עבודה מאומצת ומתמשכת של איסוף נתונים. כתוצאה מכך בכל מחקר שיבוצע על בסיס המתודולוגיה של מחקר זה, תהיה אפשרות לבחון מספר מוגבל של סכסוכים, דבר שיגביל את מידת התיקוף.

בסיכום כל אחד מהפרקים שעסק הצגתי בפירוט את המסקנות לגבי הסכסוך שנחקר באותו פרק. בפרק הדיון והמסקנות מוצגת סקירה השוואתית ומסכמת של התוצאות שנמצאו בארבעת המקרים ובהמשך לכך מסקנות סופיות ביחס להשאלת המחקר ולהשערות שנבחנו.

אני סבור כי מחקר זה מהווה חידוש משמעותי בעצם היותו מחקר ראשון בתחום המציג מודל המתייחס למכלול המשתנים המעורבים. לגבי חלק מהמשתנים שנבחנו במחקר, חלק מהתהליכים שזיהיתי כבר נצפו בעבר במחקרים שונים. אולם ראייתם במחקר הנוכחי כרכיב אחד בתוך מודל ולא כתהליך בלעדיהעומד בפני עצמו, העניקה לממצאים פרספקטיבה אחרת ועשירה יותר, על כך ארחיב במסגרת העבודה. ההתייחסותלמכלול המשתנים מאפשרת לזהות תהליכים של אינטרקציה והשפעה הדדית בין משתנים ולהוכיח הסברים אלטרנטיביים לתהליכים שנותרו בלתי-פתורים במחקרים קודמים שהתמקדו רק בחלק מהמשתנים.

דינמיקת התהליך ומידת ההשפעה של המשתנים הרלבנטיים התגלתה כשונה בין סכסוך למשנהו בהתאם לאופיים של השחקנים ולאופיו של כל סכסוך.

שונות המקרים והעדכונים וההתאמות שבוצעו במודל הביאו בסופו של דבר ליצירת מודל שלם ורחב אשר יוכל לדעתי להתאים למקרים שונים ונוספים של לוחמה א-סימטרית בזירות אחרות בעולם.

ניתוח קיומם של כללי משחק בארבעת הסכסוכים הא-סימטריים שנבחנו במחקר הנוכחי מציג ארבעה תהליכים מורכבים בעלי מאפיינים משותפים ושונים בחלקם. אחד הממצאים המשותפים והחשובים שהצלחתי להראות בעבודה הינו כי בכל הסכסוכים התקיים נסיון לייצר כללי משחק, על אף שלא בכל המקרים (ולא בכל התקופות) צלח הנסיון.

המשתנים וההשערות המוצגות במסגרת מחקרזה איפשרו להבין מדוע חרף העובדה שהחתירה לכללים הייתה משותפת לכל השחקנים בארבעת הסכסוכים, היא הניבה תוצאות שונות בכל אחד מהם וכן מסבירה את השוני במצב הכללים בפרקי זמן לאורך הסכסוך.

הניתוח הפרטני של כל סכסוך והניתוח ההשוואתי מאפשרים להבין בצורה ברורה מה הם הכלים הנדרשים ליצירת כללי משחק ומה הם המשתנים והתהליכים שעשויים לערער כללים כאלה.

ההתמודדות עם שאלת קיומם ואופן הגדרתם של כללי משחק חייבה בניית מודל מורכב, רב-משתנים ורב-משתתפים. בשל כך, בסופו של יום לצד המסקנות ביחס לשאלת המחקר המרכזית העבודה מציבה גם שורה ארוכה של מסקנות משנה חשובות ביחס למשתנים המעורבים, אשר השפעתם היוותה במרבית מחקרי העבר

את שאלת המחקר המרכזית. מסקנות אילו מהוות תרומה חשובה נוספת למסקנות מחקרים קודמים שעסקו בהרתעה, לחצים פוליטיים ובינלאומיים, יחסי פטרון-שליח, ארגוני משנה אלימים ועוד.

מסקנות המשנה הללו יפורטו בהרחבה במסגרת חקר המקרים ובפרק המסקנות.

לאורך המחקר נחשפתי לכך שכל סכסוך שנבחן הרחיב והוסיף מימדים נוספים למסקנות, לכן אני סבור כי ככל שיבוצעו מחקרים נוספים בתחום יועשר הידע בתחום על בסיס התשתית שמניח מחקר זה. אני סבור כי תשתית תאורטית זאת שלא הייתה קיימת עד היום היא אחת מתרומותיו העיקריות של המחקר ותאפשר בעתיד להעמיק ולהעשיר את הידע בתחום זה על בסיס המחקר הנוכחי.

פרק ראשון: סקירת ספרות

1.1 כללי משחק

כללי משחק הם סט של כללים המקובלים על השחקנים המעורבים במשחק[25]. הגדרת הכללים יכולה להיות באמצעות ניסוח חוקים רשמיים, אך אם אין חוקים כאלה, ניתן ליצור אותם גם בצורה בלתי פורמאלית[26], שחקן המעורב במשחק יאלץ לקבל עליו את הכללים. כאשר לשחקנים אינטרסים משותפים, קל יותר ליצור כללי משחק שישרתו את האינטרסים של שניהם[27]. אולם, גם כאשר האינטרסים מנוגדים, ניתן להגדיר כללי משחק של "מותר ואסור", דוגמא לכך הן תחרויות ספורט בהן מנסים השחקנים להכניע זה את זה אך עושים זאת בכפוף לגבולות כללי המשחק החלים על שניהם[28].

1.2 כללי משחק לא רשמיים בסכסוכים

כללי משחק על בסיס הבנות בלתי-רשמיות

בול טען כי כבר בחברות הפרימיטיביות הסכימו החברים על כללי יסוד שהיו מקובלים על כלל החברים, חרף העובדה שהחברות הללו התנהלו בצורה אנרכית. הכללים שירתו את האינטרסים הבסיסיים של כל חברי הקבוצה[29]. בול הסתמך על-כך כאשר טען שניתן ליצור "סדר עולמי" הבנוי על אינטרסים בסיסיים המשותפים לכל מדינות העולם.

בסכסוך אלים קיימים מצבים בהם לשני השחקנים אין יכולת להביא את העימות לסיום בדרך של הסכם או הכרעה. במצבים כאילו יתכן ושני השחקנים יגיעו להבנות לא רשמיות שיהוו כללי משחק שבמסגרתם יסבו זה לזה פגיעה מוגבלת באופן שיאפשר את קיום הסכסוך לאורך זמן בתנאים נסבלים עבור שני הצדדים. מאחר ומהות ההבנות היא בכך שאף שחקן לא הצהיר או חתם על התחייבות אליהן הן עשויות להשתנות בכל יום נתון[30]. שלינג כתב כי תנאי יסוד לכך שתהיה יכולת להגיע להבנות כאילו הוא קיומו של אינטרס משותף ברמה כלשהי, ככל שהאלטרנטיבה רעה יותר עבור כל שחקן יתחזק האינטרס להגיע להבנות אילו[31]. ה"דטנט" בין ברית-המועצות לארצות-הברית בשנות ה-70 מהווה דוגמא להגדרת כללי משחק תחת תנאים של איבה קשה. התהליך החל בעקבות משבר הטילים בקובה שבו היו שתי המעצמות קרובות לעימות גרעיני. בין שתי המדינות היה פער אידיאולוגי ומאבק בלתי-ניתן ליישוב אך הדבר לא עמד בסתירה לאינטרס המשותף של מניעת מלחמה גרעינית. קיסינג'ר כתב כי "מדיניות הממשל הייתה לראות את הסובייטים כיריב

---

[25] Sean-Quinn Michael, (October 1975) "Practice – defining rules" in: Ethics, Vol.86, No.1, pp. 76-86
[26] Axelrod, Ibid, pp.73-75
[27] Bull Hedley, 2002, The Anarchial Society: a Study of Order in World Politics, 3 ed. (New York: Columbia University Press, chapters 1-5, pp (1-94)
[28] Sean-Quinn , Ibid
[29] Bull, Ibid
[30] Lipson Charles, "Why Are Some International Agreements Informal?" in: International Organization,Vol. 45 n. 4 (Autumn 1991) P. 538
[31] שלינג תומאס, שם, עמ' 16-19

ושותף: יריב אידיאולוגי חסר פשרות ושותף לרצון למנוע מהסכסוך להפוך למלחמה עולמית"[32]. מילר כתב כי אחד התנאים לניהול מוצלח של סכסוך הוא הרתעה הדדית המחזקת את נטיית כל אחד מהשחקנים לשמור על הכללים בגלל המחיר הגבוה של מלחמה ללא קשר לזהות המנצח[33]. חוקרים אחרים הצביעו על ההכרח להגדיר "קווים אדומים" ברורים[34], להגדיר את התגובה לחצייתם ולהפגין מחוייבות אליהם[35]. מדיניות כזאת אמורה לייצר כללי משחק ברורים גם אם לא הוסכם עליהם באופן רשמי. בר עמד על הבדל חשוב בין מצב בו שני השחקנים מכירים ב"קו האדום" לעומת סיטואציה בה רק אחד מהם מכיר בו. במקרה הראשון ההכרה ההדדית מאששת בפועל את קיומם של כללי משחק, שני הצדדים מסכימים על פעולות הנחשבות כלגיטימיות וכאילו שאינן, אין זה אומר ש"הקו האדום" לא יחצה, אולם מעצם המודעות לכך נגזר שהיוזם שואף לבצע שינוי בכללים הקיימים[36]. מצב בו אחד השחקנים מסרב להכיר ב"קו האדום" של אוייבו יקשה הרבה יותר לקיים "כללי משחק" יציבים, הגבלת העימות תהיה תלויה בעיקר ביכולתו של מגדיר הרף להרתיע את יריבו ולמנוע ממנו לחצות את הגבול שבקיומו הוא מסרב להכיר[37].

אקסלרוד הראה במחקרו כי במצבים מסוימים התפתחו בשדה הקרב עצמו כללי משחק על בסיס הבנות לא רשמיות בין היחידות הקטנות בשטח, לעיתים בניגוד לעמדת הפיקוד העליון של כל צד. בקרבות שהתנהלו בין בעלות הברית לצבא הגרמני בחזית המערבית התפתחו הבנות אילמות על-פיהן שני הצדדים נקטו באסטרטגיה של "חיה ותן לחיות". המשמעות היא הימנעות מהסלמה ואף נצירת האש במצבים מסוימים כמו: זמני ארוחות, חגיגות הכריסמס, מזג-אויר סוער[38]. המניע להבנות לא הייתה חיבה לאויב, אלא הבנה כי גרימת הנזק לאויב תגרור בעקבותיה נזק דומה לתוקף. לכן, לאף אחד משני הצדדים לא היה אינטרס בהסלמה ובמצבים מסויימים אף היה אינטרס משותף בשמירה על השקט.

הגדרת כללי משחק באופן חד-צדדי

קיימים מצבים בהם שחקן מחליט כי הגבלת רמת האלימות משרתת את האינטרס שלו ללא קשר למדיניות השחקן היריב[39]. במצב כזה הוא עשוי להגדיר לעצמו מגבלות חד-צדדיות שהוא ימנע מלהסלים את האלימות מעליהן. קאנט כתב כי: "לא תרשה לעצמה מדינה במלחמה עם מדינה אחרת מעשי איבה כאלה שבהכרח יעשו את האמון ביניהן בשלום העתידי לבלתי אפשרי"[40]. אמירה זאת מתארת מגבלה שמניח על עצמו השחקן החזק באופן חד-צדדי מתוך שיקול טקטי והכרה בצורך בשיתוף פעולה עתידי חרף האיבה המתקיימת באותה עת. מניע אחר יכול לנבוע מהאפשרות כי החרפת הפגיעה באויב תגרור איתה את החרפת הפגיעה

---

[32] קיסינג'ר הנרי, 2007, דיפלומטיה, מרכז שלום מכון למדיניות לאומית, תשס"ח, עמ' 720

[33] Miller, Ibid, 1992

[34] Morgan, Patrick M. 2003. Deterrence Now. New York: Cambridge University Press, also see: Ellsberg, Daniel. 1968. The Theory and Practice of Blackmail. Santa Monica: RAND, also see: Byman, Daniel L. and Matthew C. Waxman. 2002, The Dynamics of Coercion: American Foreign Policy and the Limits of Military Might. Cambridge: Cambridge University Press.

[35] שלינג, שם, עמ' 149-148

[36] בר מיכה, 1990, "קוים אדומים באסטרטגיית ההרתעה הישראלית", (תל-אביב: מערכות) עמ' 167-155

[37] שם

[38] Axelrod Robert, Ibid, 1984, pp. 80-81

[39] Snyder, Glenn H. 1961. Deterrence and defense : Toward a Theory of National Security. Princeton, N. J.: Princeton University Press.p.10

[40] Doyle, W. Michael, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs",Philosophy and Public Affairs 12 No.3 (Summer 1983): pp.205-235

בשחקן עצמו ולפיכך אינה כדאית עבורו. ההנחה נובעת מכך שהסלמת הפעולות עשויה להוביל להסלמה נגדית וכן הלאה, על-פי מה שמכונה "מודל הספיראלה"[41].

הגדרה חד-צדדית של כללים שונה מהגעה להבנות, שכן היא אינה תלויה בהסכמת השחקן השני. עצם היותו של התהליך חד-צדדי הופך אותו לפשוט יותר מצד אחד, אולם מצד שני העובדה שלא מדובר בהבנה מוסכמת עשויה לגרום לחוסר-יציבות של כללים אילו, כי יתכן שהשחקן השני אינו מודע או אינו מעוניין בכללים ויפעל בדרך שתגרור את הראשון להפר את הכללים עליהם שאף לשמור.

ההסלמה בגבול ישראל-סוריה ערב מלחמת ששת הימים מייצגת דוגמא מצד אחד ליכולתו של שחקן לאכוף על עצמו מגבלות חד-צדדיות ומצד שני לקושי לשמור עליהן לאורך זמן בגלל היותו של השחקן היריב בלתי-מחויב (ואולי אף בלתי-מודע) לכללים אילו:

בין השנים 1957-1963 גובשה בישראל תפיסה אסטרטגית לפיה ישראל מעוניינת בשימור הסטאטוס-קוו הטריטוריאלי. כחלק מהאסטרטגיה הוחלט על מדיניות של הגבלת היקף פעולות התגובה לפרובוקציות ערביות. במסגרת התפיסה החדשה הוגדרו "קוים אדומים" שחצייתם על-ידי מדינות ערב תהווה עבור ישראל עילה ליציאה למלחמה[42]. אחד הקווים האדומים היה הטיית מי הירדן. בספטמבר 64' התוותה הליגה הערבית תוכנית להטיית מי הירדן. ראש הממשלה והרמטכ"ל הישראלי החליטו כי **התוכנית תסוכל אולם המטרה היא לעשות זאת תוך הימנעות ממלחמה**[43].

בנובמבר 64' התרחשה תקרית ראשונה של ירי הדדי, התקרית השנייה התרחשה כעבור עשרה ימים, הפעם שני הצדדים הסלימו משמעותית את פעולתם. חרף העובדה ששני סבבי האלימות הסתיימו בעליונות ישראלית, הוסיפו הסורים בעבודות ההטייה. בישראל הוחלט להסלים את התגובה, בשני מקרים הבאים הופעלה תגובה של ארטילריה ואש אווירית[44]. הפגיעות הקשות אילצו את הסורים בכל פעם להרחיק את העבודות לעומק הטריטוריה שלהם, אולם על אף ההרחקה הכפויה והפגיעה באפקטיביות הם הוסיפו להתמיד בעבודות השאיבה[45]. באפריל 67' התרחש העימות הגדול ביותר בו הופלו שישה מטוסי מיג סורי. מאותו שלב החלה ההידרדרות עד למלחמת ששת הימים שבמהלכה כבשה ישראל את רמת-הגולן.

דוגמא זאת מציגה מחד הגדרת "קו אדום" ולצד זאת נסיון לשמור באופן חד-צדדי על כללים שימנעו מלחמה. מצד סוריה היה רצון לנהל עימות מוגבל שיורכב מעימותים נקודתיים ויאפשר להם לבצע את הטיית מי הירדן מבלי להיגרר למלחמה. העובדה שישראל סירבה להשלים עם חציית "הקו האדום" (הטיית המים) והגיבה בהסלמה הולכת וגוברת ומנגד סוריה אומנם נסוגה אולם לא הפסיקה עם הפרוייקט היוותה בסופו של דבר כשלון של הנסיון לייצב כללי משחק מנוע הסלמה באמצעות החלטות חד-צדדיות.

---

[41] Jervis Robert, 1997, System Effect, Princeton University, pp. 174-176

[42] עברון יאיר, 1987, הדילמה הגרעינית של ישראל, הוצאת הקיבוץ המאוחד ,עמ' 50

[43] גולן שמעון, 1983, "המאבק על מי הירדן" בתוך אבשלום שמואלי ואחרים (עורכים), ארצות הגליל, אוניברסיטת חיפה, עמ' 856

[44] שם, עמ' 857

[45] שם, עמ' 858-859

משטרי בטחון

בשנות ה-80 החלה להתפתח ספרות מושגית ותאורטית על יצירתם של "משטרים בינלאומיים". ההגדרה המקובלת בספרות לסוג זה של משטרים היא "מכלולים של נורמות, עקרונות, כללים ותהליכים המתלכדים סביב ציפיות השחקנים, המארגנים את יחסי הגומלין בין מדינות בחתך או במימד כלשהו של היחסים הבינלאומיים"[46]. המושג הופיע תחילה בתחום הכלכלה הבינלאומית ונועד להסביר שיתופי פעולה כלכליים בין שחקנים הנמצאים בעימות בתחרות כלכלית. מתחום הכלכלה הושאל המושג לתיאור היבטים נוספים הנוגעים ליחסים בין מדינות.

בשנות ה-80' התפתחה ספרות ענפה בתחום היחסים הבינלאומיים שהתייחסה להתפתחותם של "משטרי בטחון" בין שחקנים מסוכסכים. הבסיס העיקרי להתפתחותה של ספרות זאת הייתה "המלחמה הקרה" הממושכת בין ארצות-הברית לברית-המועצות, אשר על אף יחסי האיבה והתחרות הקשה לא התלקחה לעימות אלים[47]. משטרי הבטחון מתקיימים כאשר לאורך זמן מתפתחות הבנות פורמליות ובלתי-פורמליות ועל בסיסן נוצרים דפוסי ציפיות הדדיים ביחס לפעולות ולתגובות[48]. האמצעי הנפוץ ביותר ליישום משטר בטחון בסכסוכים בין מדינות היה הסכם הפסקת אש. זו היא התחייבות פורמלית של שני השחקנים להפסיק בלחימה, על אף שהסכסוך עדיין לא נפתר. משטרים כאלה לדוגמא התקיימו בין ישראל לשכנותיה הערביות בשנות ה-50' וה-60' (עוד לפני שהמושג זכה להכרה בספרות היחב"ל...). יחד עם זאת מכיוון שמדובר היה מראש בפתרון חלקי אשר אינו נותן מענה לסכסוך בין השחקנים, כאשר גברו המחלוקות קרסו משטרי הפסקת האש והעימות האלים התחדש[49]

המניעים להיווצרותם של משטרי בטחון עשויים להיות מגוונים והוסברו באופנים שונים על-יד מספר גישות בשדה היחסים הבינלאומיים:

הגישה המבנית – על-פי גישה זאת בכל מערכת בינמדינתית קיימים אילוצים רבים המגבילים את חופש הפעולה של המדינות ומאלצים את השחקנים להגיע לתיאום עמדות. אילוצים אילו יובילו ליצירת משטרי בטחון, על-פי גישה זאת כאשר ישנה מעצמה הגמונית במערכת הבינלאומית יגבר הסיכוי להיווצרות משטר יציב מסוג זה[50].

הגישה התועלתית – על-פי גישה זאת היכולת להגיע למשטר בטחון יציב תלויה בכך שמצב כזה יניב עבורם רווחים גבוהים יותר (או עלויות מופחתות). כאשר נוצר מצב כזה שחקנים יפנו לכיוון של הבנות והסדרים גם במידה והסכסוך לא נפתר[51]. גישה זאת מסבירה באופן "נוח" יותר את האפשרות ליצור משטר יציב יחסית

---

[46] Stephen Krasner, "Structural Causes and Regimes Conseequence: Regimes as Intervening Variables", International Organization, Vol.36, No.2 International Regimes Spring 1982, pp.185-205

[47] Nye Joseph S., "Nuclear Learning and U.S-Soviet security Regimes", International Organizatio, Vol.41, No.3 (Summer 1987) pp.371-402

[48] עברון יאיר, 1995, אמצעים לבניית אמון ובטחון בהקשר הישראלי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב: מרכז תמי שטיינמץ למחקרי שלום, עמ' 12

[49] שם, עמ' 45-39

[50] Krasner, Ibid, also see: Robert Keohane (ed.) Neorealism and its Critics, 1986

[51] Artthur Stein, Why Nations Cooperate: Circumstance and Choice in International Relation, 1990

בין שחקנים מסוכסכים מפני שיציבות המשטר אינה מחייבת הבנות או הידברות כלשהי, אלא יכולה להתבסס על אינטרסים חד-צדדיים שיניעו את השחקנים למתן את פעילותם[52].

במאמרים הרבים שנכתבו בנושא קיימת מחלוקת האם משטר בטחון הוא משתנה קבוע המכתיב את התנהגות השחקנים לעומת טענה הפוכה לפיה המשטר הוא תוצאה של הבנות זמניות של השחקנים, אשר עתידות לחלוף כאשר יחדלו לשרת את האינטרסים שלהם[53].

כללי משחק על בסיס נורמות משותפות

נורמות הן "אוסף יציב יחסית של מנהגים ותפיסות המגדירים התנהגות מקובלת לקבוצות או שחקנים בסיטואציות שונות"[54]. בעשורים האחרונים של המאה ה-20 גברה ההתייחסות אל נורמות כגורם בעל השפעה שלא ניתן להתעלם ממנו הן בניתוח המתבסס על מניעים ריאליסטיים והן כאשר הבסיס הוא אידיאולוגי. על-פי גישה זאת תתקיים בהכרח אינטראקציה בין החלטותיו של השחקן לבין המערכת הנורמטיבית בתוכה הוא פועל[55]. בהתאם לכך נורמות הפכו להיות גורם המעצב מציאות, דוגמאות בולטות לכך מהמאה האחרונה הן: ביטול העבדות, מתן זכות הצבעה לנשים והקמת מוסדות וארגונים שתפקידם לדאוג לשמירה על זכויות האדם.

אומנם אין בכוחן של נורמות למנוע מלחמות, אך יש בכוחה של המחויבות אליהן להגדיר כללי משחק ולמתן את רמת האלימות. כבר בכתבים קדומים ניתן למצוא אישושים לשמירה על נורמות מסויימות על-ידי שני השחקנים בזמן לחימה. הכוונה היא לקיומם של מפגשים לצורך משא ומתן בזמן לחימה, מתן חסינות הדדית לשליחים מטעם האויב, ובמקרים מסויימים אפילו שמירה על הפסקת אש על-מנת לאפשר פינוי נפגעים[56]. עדויות אחרות מתייחסות לשמירה על נורמות באופן חד-צדדי, הרמב"ם כתב: "כשצרים על עיר לתופשה אין מקיפין אותה בארבע רוחותיה אלא משלוש ומניחין מקום לבורח וכל מי שירצה יוכל להימלט על נפשו"[57]. ההנחיה זאת מייצגת גישה לפיה יש לאפשר לאויב להישאר בחיים במידה והדבר לא יפגע ביכולת השחקן החזק לנצח במלחמה.

דוגמאות עדכניות יותר הן ההחלטות של מדינה להימנע משימוש באמצעי רב עוצמה הזמין לרשותן גם במצב של מצוקה. כך לדוגמא ארה"ב ובריתת המועצות חרף היותן מעצמות בעלות יכולת גרעינית מוכחת נמנעו מלעשות בה שימוש גם כאשר נחלו אבדות רבות ולא הצליחו להשיג את מטרותיהן במלחמות בוייטנאם

---

[52] Janet Gross Stein, "Detection and Defection: Security Regimed and the Management of International Conflict", International Journal 11 (Autumn 1985)

[53] Krasner, Ibid

[54] Adler, Emanuel, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics," in: European Journal of International Relations 3, No. 3 (September 1997): 319-363.

[55] Finnemore & Sikkink, "International Norm Dynamics and political change", in: International Organization, Vol.52, No.4 (Autumn 1998)

[56] הרכבי, שם, עמ' 81

[57] שם, עמ' 80

ובאפגניסט. מקרה מנוגד מהווה הדוגמה של הרודן העיראקי, סדאם חוסיין שהשתמש בנשק כימי להשמדה המונית* במלחמתו מול איראן ובדיכוי התקוממות של כוחות כורדיים מקומיים.

שמירה על נורמות מסוימות במהלך לחימה עשויה לשמש אמצעי נוסף להגדרת כללי משחק. תהליך זה יכול להתאים לשתי הקטגוריות הקודמות – הוא יכול להתקיים מתוך הסכמה הדדית על שמירת נורמות מסוימות ויכול לנבוע מהחלטה חד-צדדית של אחד השחקנים כי גם במצב של לחימה נגד אויב ישנן נורמות מסוימות עליהן הוא שומר.

חשוב להבהיר כי נורמות הן תלויות חברה וסיטואציה, לא קיימת אחידות מלאה בין נורמות המקובלות בחברה אחת לבין אילו המקובלות באחרת[58]. השוני גם מתבטא בדרכי השמירה על הנורמות, נורמות שיעוגנו בחברה מסויימת כנורמות חוקתיות יתכן ולא יזכו למעמד דומה בחברה אחרת, אולם ישמרו בה כנורמות חברתיות.

תפקידן של הנורמות הופך למורכב יותר כאשר מדובר בשחקנים הנמצאים ביחסי איבה, הבעיה קשה עוד יותר כאשר מדובר בשחקנים המגיעים ממערכת נורמטיבית שונה. אלכסנדר ונדט כתב כי שחקן שלא יגיע להסכמות על התנהגות נורמטיבית ימצא עצמו במצב "הובסיאני" של חרדה מתמדת[59]. לפיכך ההגעה להסכמות על גבולות התנהגות המקובלים על כל השחקנים היא אינטרס קולקטיבי, גם בין שחקנים ביחסי איבה[60].

1.3 כללי משחק רשמיים בסכסוכים

עד כה הצגתי תהליכים המסייעים להגדרת כללי משחק בלתי-רשמיים, כפי שהראתי קיימות דוגמאות רלבנטיות הן מזמנים קדומים והן מימינו. החל מהמאה ה-19 התפתח של הגדרת כללים רשמיים ובהמשך גם מנגנוני אכיפה ביחס לסכסוכים אלימים בין מדינות. הצורך בכללים כאלה נבע במידה רבה מהגידול בכוח ההרס של כלי הנשק המודרניים. התעצמות היכולות ואמצעי ההרג חיזקה את הצורך הקולקטיבי בהצבת מגבלות על ההיתר להשתמש בכוח. לאורך 150 שנה ניתן להצביע על שורת הסכמים שיצרו בהדרגה מסגרת חוקתית ורשמית המגדירה כללי משחק מחייבים גם במצב של סכסוך אלים[61]:

- ב-1856 פורסמה "הכרזת פריז" שאסרה על פגיעה באוניות סוחר של היריב.
- ב-1863 פרסם הנשיא לינקולן הוראות הגבלה על שימוש בכוח לצבאות הצפון במהלך מלחמת האזרחים.

* האמצעי האלים ביותר שעמד לרשותו, נשק גרעיני לא היה בידיו

[58] Elster Jon, "Social Norms and Economic Theory", Journal of Economics Perspectives, Vol.3 No.4 – Fall 1989, pp.99-117

[59] Wendt Alexander, "Anarchy is what States Make of it", The Social Construction of Power Politics, Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992), pp. 391-425

[60] Elster, Ibid, 1989

[61] הרכבי, שם, עמ' 84-85

- ב-1864 אישרה ועידת ז׳נבה כללים להגנת חיילים חולים ופצועים, על בסיס ההיגיון שהללו חדלים מלהוות גורם סיכון לאויב.
- ב-1868 פורסמה הכרזת סנט-פטרסבורג האוסרת על שימוש באמצעים המגדילים את סבל הנפגעים ללא צורך מבצעי.
- ב-1899 וב-1907 כונסו שתי ועידות האג אשר מיסדו בהסכמים שורה של נהגים וכללים לגבי הגבלות בלחימה וזכויותיהם של בלתי-מעורבים.
- ב-1925 פורסם פרוטוקול ז׳נבה שאסר שימוש בחומרים רעילים, בגזים ובלוחמה בקטריולוגית.
- ב-1928 חתמו 15 מדינות על הסכם ״בריאן-קלוג״ אותו יזמו ארה״ב וצרפת. החותמות התחייבו ״להימנע ממלחמה כאמצעי לפתרון מחלוקות״. בהמשך אישרו 48 מדינות נוספות את מחויבותן להסכם, ביניהן גם גרמניה, יפן ואיטליה.
- ב-1929 נחתם בז׳נבה הסכם נוסף המגדיר כללי התייחסות לשבויי מלחמה.
- ב-1949 בעקבות מלחמת העולם ה-2 נוסחו בז׳נבה 4 הסכמים האוסרים פגיעה ב-חיילים חולים ופצועים, ניצולים מספינה שטבעה, שבויים ואוכלוסייה בלתי-מעורבת. האמנות הורחבו על-ידי הכללת איסורים אילו גם לגבי מלחמה פנימית ופעולות מול תנועות התנגדות של לוחמים לא סדירים (הסיבה היא מעורבותן המשמעותית של תנועת הפרטיזנים ותנועות התנגדות נוספות במהלך המלחמה). הייתה זו למעשה ההתייחסות הרשמית הראשונה כלפי ארגונים לא-מדינתיים אלימים.
- ב-1968 נחתמה אמנת ה-NPT האוסרת הפצת נשק גרעיני, במהלך השנים חתמו על האמנה כל מדינות העולם מלבד ישראל, הודו, צפון-קוריאה ופקיסטן.
- ב-1972 נחתמה אמנה האוסרת פיתוח וצבירה של מאגרי נשק בקטריולוגי.
- ב-1974 אישר האו״ם את החלטה 3314 האוסרת תוקפנות ומתייחסת בכך ל״שימוש בכוח חמוש, פלישה, הפצצה, סגר ימי, הרשאה לכוחות זרים להשתמש בטריטוריה מסויימת נגד מדינה אחרת, משלוח קבוצות חמושות לא סדירות נגד מדינה אחרת״. בהקשר של המחקר הנוכחי יש לשים לב במיוחד לסעיף האחרון שעשוי להיות רלבנטי במיוחד כנגד פטרוניהם של ארגונים אלימים.
- ב-1977 פורסמו שני פרוטוקולים שנועדו להרחיב את הסכמי ז׳נבה מ-1949.

פרוטוקול ראשון נועד להגן על קורבנות סכסוך בינלאומי והשני על קורבנות סכסוך שאינו בינלאומי. הפרוטוקול השני עורר מחלוקת קשה משום שהתייחס לעמים הנלחמים נגד שליטה קולוניאלית, כיבוש זר ומשטרים גזעניים. חלק מהמדינות סירבו לחתום עליו שכן הוא מטיל על מדינה הלוחמת נגד ארגון לא-מדינתי מגבלות משמעותיות שהארגון מהצד השני מוגן על-ידיהם, אך אינו מחוייב אליהן במסגרת התקפותיו.

- ב-1980 התקבל ביוזמת האו״ם הסכם להגבלת או איסור השימוש בסוגים מסויימים של נשק קונבנציונאלי: פצצות תבערה, נפל״ם, סוגי מוקשים מסויימים.

כפי שציינתי במספר מקרים לא על כל אחד מההסכמים הנ״ל חתמו כל מדינות העולם, אולם בסופו של דבר רצף ההסכמים ההסכמים והאמנות יצרו מסגרת של כללי משחק והגדירו ״מותר ואסור״ לגבי אופן והיקף השימוש בכוח בסכסוכים אלימים.

1.4 סכסוכים אלימים

מלחמה בין מדינות

מלחמות בין שבטים, עמים ומדינות התקיימו לאורך כל ימי האנושות[62]. במאה ה-19 כתב קלאוזביץ כי ״המלחמה מהווה את המשך המדיניות בצורות אחרות״. מטרות המלחמה המרכזיות הן: ״להביס ולהשמיד את כוחות האויב. להשתלט על שטחו של האויב ועל משאביו״. בהמשך התמתן קלאוזביץ ואפיין שני סוגי מלחמות: **מלחמה כוללת** עליה דיבר בכתביו הראשונים ו**מלחמה מוגבלת** שמטרתה אינה השמדה מוחלטת אלא מטרה ספציפית שהשגתה מהווה נצחון[63]. הרכבי קבע כי רוב המלחמות בין מדינות הלאום בעידן המודרני הן ״מלחמות מוגבלות״[64]. ניתן להצביע על מספר גורמים שהפכו את ״המלחמה המוגבלת״ לנפוצה יותר החל מהמאה ה-19 (בהשוואה למה שקלאוזביץ כינה ״מלחמות השמדה״)[65]:

א. התפתחות שיתופי פעולה תרבותיים ומדיניים שיצרו מערכות יחסים של תלות הדדית בין מדינות אירופה. הקשרים הביאו גם לירידה ברמת האיבה והכרה כי קיומה של מחלוקת טריטוריאלית או אחרת אינה בהכרח עילה לאובדן זכות הקיום של האויב לאחר שהמחלוקת נפתרה (גם אם בדרך אלימה).

ב. שורה ארוכה של הגבלות מוסריות ומשפטיות שנחתמו החל מאמצע המאה ה-19.

ג. מעורבות צד שלישי כגורם מרתיע ומרסן – עד מלחמת העולם ה-1 היו אילו בנות הברית של כל אחת מהמדינות ולאחריה ארגונים בינלאומיים, תחילה חבר הלאומים (שכשל במלחמת העולם ה-2) ומאוחר יותר האו״ם[66]. כאשר למעשה החוקים והאמנות אליהם מתייחס סעיף ב מעניקים את התוקף לפעילות האכיפה של גורמים אלה.

---

[62] Kalevi J. Holsti, 1991, Peace and war: armed conflicts and international order, 1648-1989. New York: Cambridge University Press,. Chap. 1 & 12, also see:

[63] גת עזר,2000, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית, הוצאת מערכות: תל-אביב, עמ' 162-200

[64] הרכבי, שם, עמ' 85-84

[65] שם, עמ' 396-394

[66] Kegley, W. Charles and Wittkopf, R. Eugene, World Politics: Trend and Transformation, 7th ed. (New York: St. Martin's Press, 1999), pp. 174-205.

המלחמה מתרחשת בפרק זמן מסויים ובמרחב מסויים, כאשר שני השחקנים שואפים להשיג הכרעה. פתיחת מלחמה היא בנקודת זמן מוגדרת, ברוב המקרים היא מאושרת על-ידי הכרזה רשמית של השחקנים. את תוצאות המלחמה ניתן לאמוד על-פי קריטריונים ברורים ומדידים – כיבוש שטח ומספר הנפגעים בכל צד[67]. בסכסוכים בין מדינות יתכנו גם מצבים של "יריבות רדומה" סביב מחלוקת בנושאים טריטוריאליים, כלכליים או אחרים המובילים לנתק דיפלומטי או יחסים קרים, אך ללא התפתחות לעימות אלים. יותר מכל אפיינו יחסים אילו את "המלחמה הקרה" בין מעצמות העל, אך גם בין מזרח-גרמניה למערב-גרמניה. בזירות אחרות ניתן להצביע על מערכת יחסים כזאת בין הודו לסין ובין ישראל לסוריה ועוד[68].

אלימות בעצימות נמוכה המורכבת מאירועים נקודתיים אינה אופיינית לסכסוכים בין מדינות. במקרים בהם מתפתח סוג כזה של אלימות, קורה אחת מהשתיים: הסלמה למלחמה או ריסון וחזרה לאיבה קרה. דוגמאות לכך הן משבר הטילים בקובה שהביא את ארה"ב וברית-המועצות לסף עימות אלים, אך רוסן ובעקבותיו דווקא החליטו שני השחקנים לנקוט במספר צעדים משותפים שיבטיחו מניעה מגלישה למלחמה כזאת[69]. דוגמא נגדית היא רצף תקריות הגבול בין סוריה לישראל שהובילו להסלמה מהירה ולפרוץ מלחמת ששת הימים[70].

סכסוכים א-סימטריים

סכסוך א-סימטרי מוגדר כ-"קונפליקט בין שני צדדים שביניהם מתקיימים אי-שוויון ביכולות הצבאיות והכלכליות"[71]. כגן הגדירה קריטריון להכרה בהיותו של סכסוך א-סימטרי: פער העוצמה חייב להיות גדול מספיק כדי שתהיה וודאות כי במלחמה מלאה נצחונו של השחקן החזק מובטח, אם מתקיים ספק בכך הרי שהסכסוך אינו יכול להיות מוגדר כך[72]. השוני אינו מסתכם אך ורק בעוצמה ויכולות הוא עשוי לבוא לידי ביטוי גם בפרמטרים הבאים: ערכים ואמונות, נורמות התנהגותיות, יכולות טכנולוגיות, חוסן האוכלוסייה[73]. תחום הסכסוכים הא-סימטריים עדיין "צעיר" יחסית בשדה המחקר בהשוואה לחקר הלוחמה הקונבנציונלית[74]. לפיכך יש לערוך מיפוי קפדני של ההגדרות הקיימות במטרה לחדד את נושא המחקר הנוכחי. המיפוי מקבל משנה חשיבות מפני שחלק ניכר מהמחקרים הקיימים בנושא הא-סימטריה אינו מקיים הבדלה בין סכסוכים א-סימטריים המתייחסים גם לעימותים בין מדינות שביניהן פערי עוצמה לבין לוחמה א-סימטרית המתייחסת לעימותים בין מדינה לארגון לא-מדינתי.

---

[67] גת עזר, 2000, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית, הוצאת מערכות: תל-אביב, עמ' 200-162

[68] Kydd, Ibid, 1997

[69] Russett Bruce and Starr Harvey, World Politics: The Menu for Choice, 3th edition (New York: W.H. Freeman and Company, 1989), chap. 3, pp. 49-64.

[70] עברון, שם, עמ' 159-158

[71] Paul T.V, Ibid, 1994, p.15.

[72] כגן קורינה, מעצמות גדולות ושכנות קטנות: אזורי השפעה מעצמתיים במאה ה-20 , חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה בהנחיית פרופסור יעקב בר-סימנטוב (ירושלים: האוניברסיטה העברית 2000), עמ' 10.

[73] שי שאול, "העימות המוגבל ומושג ההרתעה" (בתוך:גולן ושי), שם, עמ' 169.

[74] Ranstorp, Magnus. ed. 2006, Mapping Terrorism Research: State of the Art, Gaps and Future Direction, London: Routledge.

חלק מהפרמטרים הקשורים לפערי עוצמה יכולים להתקיים גם בסכסוכים א-סימטריים בין מדינות. אולם כאשר מדובר במדינות ישנו אוסף של כללי משחק המתבססים על מערכת של חוקים בינלאומיים ואמנות המגדירות כללי משחק וכן על נורמות וערכים אוניברסאליים. אין הדבר אומר שכל המדינות נאמנות לכללים אילו, אולם כאשר הן חורגות מהן הדבר ידוע להן וכך גם המחיר שהן עשויות לשלם על החריגה. לעומת זאת בלוחמה א-סימטרית, המדינה כפופה לכללים אילו ומנגד הארגון אינו מחוייב אליהן.

לוחמה א-סימטרית

לוחמה א-סימטרית מתייחסת לסכסוך אלים בין מדינה לארגון לא-מדינתי. חלק ניכר מהמחקרים הקיימים בנושא הא-סימטריה אינו מקיים הבדלה בין סכסוכים א-סימטריים המתייחסים גם לעימותים בין מדינות שביניהן פערי עוצמה לבין לוחמה א-סימטרית המתייחסת לעימותים בין מדינה לארגון לא-מדינתי.

סכסוך א-סימטרי מוגדר כ-"קונפליקט בין שני צדדים שביניהם מתקיימים אי-שוויון ביכולות הצבאיות והכלכליות"[75]. כגן הגדירה תנאי להכרה בהיותו של סכסוך א-סימטרי: פער העוצמה חייב להיות גדול מספיק כדי שתהיה וודאות כי במלחמה קונבנציונאלית מלאה נצחונו של השחקן החזק מובטח, אם מתקיים ספק בכך הרי שהסכסוך אינו יכול להיות מוגדר כך[76]. השוני אינו מסתכם אך ורק בעוצמה ויכולות הוא עשוי לבוא לידי ביטוי גם בפרמטרים הבאים: ערכים ואמונות, נורמות התנהגותיות, יכולות טכנולוגיות, חוסן האוכלוסייה[77].

הפרמטרים הללו יכולים להתקיים כאמור גם בסכסוכים א-סימטריים בין מדינות, אולם כאשר מדובר במדינות לפחות בכל הקשור לנורמות וערכים קיימת מערכת של חוקים ואמנות המגדירות נורמות כאילו. אין הדבר אומר שכל המדינות נאמנות לקודים אילו, אולם כאשר הן חורגות מהן הדבר ידוע להן וכך גם המחיר שהן עשויות לשלם על החריגה. לעומת זאת בלוחמה א-סימטרית, המדינה כפופה לקודים אילו ומנגד הארגון אינו מחוייב אליהן.

בעוד שסכסוך א-סימטרי יכול להתרחש בין שתי מדינות (אשר פערי העוצמה ביניהן משמעותיים), לוחמה א-סימטרית מגדירה מצב בו אחד משני הצדדים אינו מדינה, לנקודה זו השלכות מהותיות על אופי הלחימה. יתרונו של החלש בלוחמה א-סימטרית הוא בכך שבסוג לחימה כזה הוא "מתחמק" מהנחיתות של מדינה חלשה במלחמה "רגילה". טסה-טונג ממייסדי לוחמת הגרילה ניסח זאת כך: "האויב מתקדם – אנו נסוגים, האויב חונה – אנו מטרידים, האויב התעייף – אנו תוקפים, האויב נסוג – אנו רודפים"[78].

לוחמה א-סימטרית התקיימה לאורך ההיסטוריה וכונתה במגוון של שמות שונים: מלחמות קטנות, לוחמה זעירה, לוחמת גרילה, לוחמה חתרנית, טרור, התקוממות, מרד, מלחמת שחרור לאומי, עימות בעצימות

---

[75] Paul T.V, 1994, Asymmetric conflicts: war initiation by weaker powers, Cambridge university press, p.15

[76] כגן קורינה, מעצמות גדולות ושכנות קטנות: אזורי השפעה מעצמתיים במאה ה-20 , חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה בהנחיית פרופסור יעקב בר-סימנטוב (ירושלים: האוניברסיטה העברית 2000) עמ' 10

[77] שי שאול, "העימות המוגבל ומושג ההרתעה" (בתוך:גולן ושי), שם, עמ' 169

[78] טובי טל, 2010, גרילה והמלחמה נגדה: מורשתו הצבאית של מאו (ירושלים: כרמל),עמ' 46-45.

נמוכה, מלחמות אנטי-קולוניאליות[79]. המכנה המשותף לכל ההגדרות הנ"ל הוא שהן מתייחסות לסכסוכים אלימים בין מדינה לגוף שאינו מדינתי. בחלק מהמקרים הארגון הוא בעל מבנה מסודר ובחלקים אחרים באסופת אנשים או אפילו בודדים הנלחמים נגד המדינה[80].

קיימות בספרות האקדמית מספר הגדרות ללוחמה א-סימטרית ואין קונצנזוס אקדמי מוחלט מה היא ההגדרה המדויקת, יחד עם זאת סקירה של כמה מההגדרות הבולטות מאפשרת לעמוד על מאפייניה המרכזיים שבנוגע להם אין מחלוקת. אחת ההגדרות העדכניות ללוחמה א-סימטרית היא "לחימה מול כוחות בלתי סדירים"[81]. הגדרה זאת נועדה לחדד את ההבדל בין לוחמה כזאת לסכסוך א-סימטרי בכך שהיא מחייבת את קיומו מול כוח לוחם שאינו מדינה. אחרים התמקדו ביכולת הארגון להסב למדינה נזק מסוג שהיא אינה מסוגלת להסב לו[82]. הכוונה היא בראש ובראשונה לפגיעה באזרחים, פעולה שארגונים אלימים מרבים לנקוט בה, בזמן שפעולת נגד מקבילה אסורה על המדינה המושפעת מהחוק הבינלאומי ולרוב גם מהחוק המקומי.

בשונה ממלחמה בין מדינות, בלוחמה א-סימטרית אין נקודת פתיחה וסיום ברורות, היא מורכבת מאירועים אלימים רבים שעוצמתם ומרווחי הזמן ביניהם עשויים להשתנות. בעוד שמלחמות "רגילות" מתרחשות כאמור בעיקר בשדה הקרב בין כוחות לוחמים, הרי שבלוחמה א-סימטרית העימות עשוי להתרחש מתקיים במקביל במספר מישורים נוספים. טאו לי-וי מונה 4 מאפיינים מרכזיים של לוחמה א-סימטרית[83]:

1. **פגיעה בנקודות התורפה של האויב** – הכוונה אינה רק לפגיעה פיזית, אלא במקרים רבים גם לפגיעה מוראלית או ערכית, דוגמא נפוצה לכך היא ניסיונות להשפעה על דעת הקהל של הצד השני.
2. **תחרות אסטרטגית** – העימות בין הצדדים הוא תמידי ואינו תחום לפרקים האלימים של העימות.
3. **לא תמיד ידועים "מפעילי האלימות"** – נקודה המאפיינת את פעילותו של ארגון הטרור המקבל סיוע כספי, חומרי ולעיתים גם הנחיות מגורמים חיצוניים שקשה לדעת את זהותם.
4. **קושי לחזות את פעולות היריב** – נגזר במידה רבה מן הסעיף הקודם. אי-הידיעה מי "מושך בחוטים" ומקבל החלטות בצד השני יוצרת קושי בהערכת פעולותיו ובנקיטת פעולות מנע.

המאפיינים שנמנו ממחישים את השוני הגדול בין לוחמה א-סימטרית למלחמה "רגילה" המתנהלת באמצעות צבאות מאורגנים.

אחת הדוגמאות הקלאסיות מהעידן המודרני ליכולתו של ארגון אלים מועט משאבים ליישם את סעיף 1 היא הפיגוע הגדול במגדלי התאומים. בפיגוע זה הצליחה קבוצה קטנה של טרוריסטים לגרום למותם של 3,000

---

[79] נווה שמעון, 2004, "עימותים א-סימטריים: ביקורת אופרטיבית של אסטרטגיות הגמוניות" בתוך: העימות המוגבל (עורכים:גולן ושי), הוצאת מערכות, תל-אביב, עמ' 101.

[80] Mulaj, Ibid, 2010 p.3

[81] Joint Warfare of the Armed Forces of the United States (Washington, DC: Government Printing Office, 10 Jan. 1995), IV-10 and IV-11.

[82] Barr Robert, "Can Airpower Counter The Asymmetric Threat?", Unpublished Research Report (Maxwell Air Force Base, La: Air Command and Staff College, Air University, 2001) p.5.

[83] Teo Li-Wi, Ibid

אמריקאיים ובנוסף לגרום לנזק מוראלי אדיר לארצות-הברית ע״י פגיעה בשניים מסמליה ויצירת חרדה כוללת באוכלוסייה. הנתונים הבאים מראים עד כמה הצליח ארגון אל-קאעידה ״לעקוף״ בפעולה הזאת את המגבלה של נחיתות יכולותיו: ההשקעה של הארגון בהוצאת הפיגוע עמדה על חצי מליון והסבה לארה״ב נזק כספי של 18 בליון! יתרה מכך בעקבות האירוע יצאה ארה״ב לסדרה של פעולות צבאיות שעלותם הכוללת עמדה על 700 בליון[84]. מלבד ההוצאה הכספית פעולות אילו גבו ממנה גם מחיר גבוה מאד של חיי אדם ולא הצליחו עד היום להביא להכנעה מוחלטת של אל-קאעידה.

מנהיג הארגון האלים ״הג׳יהאד האסלאמי״, פתחי שקאקי, הסביר כך את חוסר היכולת של המערב העשיר למצוא מענה יעיל לאלימות המופעלת על-ידי בודדים: ״אמריקה ואיתה כל המערב מוציאה מיליארדים כדי ליצור שלום של קנה רצוץ ואז בא מתאבד אחד או שניים ומרסקים את הרעיון לרסיסים. איזה סוד זה שהטכנולוגיה המערבית לא מסוגלת להבינו? איזו משוואה זו שמחשב העל האמריקאי אינו מסוגל לפתור אותה?... כשהצעירים שלנו קופצים אל המוות בהכרה מלאה כאילו זה הדבר היפה ביותר בעולם, אין למערב תשובה״[85].

בין ההצלחות הבולטות של ארגונים לא-מדינתיים ראוי לציין את גירוש הצבא הצרפתי מוייטנאם על-ידי ה״וייט מין״ (1949-1954), החלטת הצבא הצרפתי לסגת מאלג׳יר בעקבות מלחמת התשה שניהל נגדה ארגון ה-FLN המקומי (1954-1962), כישלונה של ארצות-הברית מול ה״וייטקונג״ (NLF) במלחמת וייטנאם, תבוסתה של ברית- המועצות במלחמה הממושכת מול הארגונים האסלאמיים במלחמת אפגניסטן (1979-1989)[86].

הצלחות מסוג אחר השיגו ארגוני גרילה במלחמה פנימית נגד השלטון. דוגמאות הבולטות הן ההשתלטות ארגוני הגרילה בהנהגת פידל קסטרו על קובה, בעקבותיהם מונה לשליט המדינה והנהיג משטר קומוניסטי נוקשה והמהפכה בסין בהנהגת מאו טסה-טונג שהושלמה ב-1949 והביאה גם כן להשלטת משטר קומוניסטי נוקשה.

נצחון מוחלט כמעט ואינו אפשרי בלוחמה א-סימטרית, מבחינת הארגון הכנעה מוחלטת של המדינה החזקה ממנו אינה מעשית בטווח הזמן המיידי. מצד שני עבור המדינה יש קושי מהותי להשיג נצחון כזה מפני שגם אדם בודד יכול להסב נזק משמעותי, הגעה למצב בו ניתן לומר בוודאות כי אין עוד סיכון לפעולה ולו של אדם יחיד הינה בעייתית במבחן המציאות[87].

מבחינתו של הארגון השגת נצחון בטווח הקצר אינה הכרעת המדינה או השמדתה (גם אם האידיאולוגיה שלו דוגלת בכך), אולם מצב בו הוא מצליח לגרום לשינוי במדיניותה בכיוון הרצוי עבורו יוכל להיחשב

---

[84] Thornton Rod, Asymetric Warfare, Polity Press Cambridge, 2007, p.1

[85] ראובן פז, התאבדות וג'יהאד באסלאם הרדיקלי הפלסטיני: הפן הרעיוני, מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה, אוגוסט 1998, עמ' 39

[86] Michael P. Fischerkeller, "David versus Goliath: Cultural Judgments in Asymmetric Wars.", Security Studies, 7, 4 (Summer 1998), 1-43, also see: Ivan Arrenguin-Toft, "How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflict.", International Security, 26, 1 (Summer 2001), 93-128.

[87] דרשוביץ אלן, 2003, האם הטרור ינצח? להבין את האיום ולהיענות לאתגר, אוניברסיטת תל-אביב, עמ' 37-36

כניצחון. דוגמא לשינוי כזה הוא החלטת ארצות-הברית להוציא את כוחותיה מלבנון בעקבות פיגועים קשים שביצע כנגדה "חיזבאללה"[88]. לצד זאת חשוב להסביר כי אחד מאבות הלוחמה הא-סימטרית, מאו טסה-טונג כן האמין כי בטווח הארוך הארגון יוכל להשיג ניצחון מוחלט, בזכות התעצמות שישיג במקביל למלחמת התשה שתמשך שנים ארוכות, עד שעוצמתו תעלה על זאת של המדינה (שתחלש ותותש בינתיים)[89].

1.5 שחקנים מרכזיים בתהליך הגדרת כללי משחק בלוחמה א-סימטרית

המחקר הנוכחי הינו מחקר השוואתי הבוחן מודל תיאורטי, זהויות השחקנים המרכזיים שנבחנו במודל הינן שונות במכוון, על-מנת להבטיח תיקוף רחב יותר של התיאוריה. בחלק זה אציג סקירה כללי על מאפייני השחקנים במודל. שני השחקנים המרכזיים במודל הם המדינה והארגון האלים, קיימים שחקנים נוספים שעשויים להשפיע על כללי המשחק: הקהילה הבינלאומית, פטרון הארגון והאוכלוסייה המקומית בשני הצדדים.

ארגון לא מדינתי אלים

ארגון לא-מדינתי אלים הוא ארגון המשתמש בכוח כדי להשיג את יעדיו. חשוב להבהיר כי הארגון אינו ישות עצמאית לחלוטין, הוא מקיים יחסי תלות עם מדינות, לעיתים גם עם המדינה נגדה הוא פועל[90]. מאז מלחמת העולם השנייה חלה עלייה דרמטית במספר הקונפליקטים האלימים בהם מעורבים ארגונים לא-מדינתיים[91]. ההפרדה העיקרית היא בין ארגונים המאופיינים כארגוני גרילה לאילו המאופיינים כארגוני טרור. כפי שניתן לראות בטבלה פעולותיו של ארגון גרילה מראש כפופות למגבלות מסוימות. הטבלה הבאה מציגה את ההבדלים העיקריים[92]:

מדד	ארגוני טרור	ארגוני גרילה
מבנה	לא מחייב מבנה היררכי או ארגון קבוע	פועלים במבנה מאורגן והיררכי
היקף הכוחות הלוחמים	קבוצות קטנות, לעיתים גם בודדים	מסגרת "חצי-צבאיות": סדרי כוחות היכולים להגיע להיקף מקביל של פלוגה/גדוד בצבא סדיר
מטרה טקטית (יעדים לפגיעה)	אזרחים, מנהיגים פוליטיים	כוחות צבא ומשטרה
פעילות אופרטיבית	הנחת מטענים, חטיפות, רצח ללא אבחנה לגבי זהות הנפגעים	שימוש באמצעים דומים אולם בעיקר נגד אנשי כוחות הבטחון
אזור הלחימה	לא מוגדר	תחום למדינה/אזור ספציפי
שליטה על טריטוריה	ללא טריטוריה	בדרך-כלל יוצר ריבונות לא רשמית בטריטוריה מסויימת
מראה חיצוני כוחות לוחמים	לבושים כאזרחים רגילים	לעיתים קרובות לובשי מדים

[88] שפירא שמעון, חיזבאללה בין איראן ללבנון, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2006, עמ' 123
[89] הרכבי, שם, עמ' 197
[90] Mulaj, Ibid , 2010 p.3
[91] Kegley & Wittkopf, Ibid, pp.183-184
[92] Ganor, Boaz. 2008. "Terrorist Organization Typologies and the Probability of a Boomerang Effect", Studies in Conflict & Terrorism 31(4): 269-283, also see: Kydd, Andrew H. and Barbara Walter. 2006. "The Strategies of Terrorism", International Security 31(1) 49-80, also see: Schmid Alex P. and Jongman Albert J, 1988, Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature. Amsterdam: North-Holland Pub. Co.

כפי שניתן לראות מהטבלה ארגון גרילה כופה על עצמו מראש כללי משחק מסוימים, אם כי חשוב להבהיר כי כללים אילו הם בלתי רשמיים ונתונים לשינוי על-פי החלטתו. עובדה זאת מביאה לכך כי חלק מהארגונים הפועלים רוב הזמן כי חלק מארגוני גרילה עוברים לשימוש בטקטיקות של טרור בסיטואציות מסוימות.

בהתאם לאופיים השונה של הארגונים, גם הסכסוכים לובשים אופי שונה: חלק מהסכסוכים חוצי גבולות ואחרים מוגבלים לטריטוריה ספציפית[93]. קיומו של גבול פיזי בין המדינה לארגון עשוי להיות קריטי לגבי יכולת הפגיעה של הארגון באוכלוסיה. כאשר לא קיים גבול ופעילי הארגון הם אזרחי המדינה, פוטנציאל הפגיעה שלהם עולה עשרות מונים. כאשר קיים גבול הארגונים חייבים להשקיע מאמץ משמעותי יותר כדי למצוא דרכים לפגוע באוכלוסייה, או לחלופין להסתפק בפגיעה באזרחים המתגוררים בסמיכות לגבול[94]. בעשורים האחרונים חלק מהארגונים הצליחו "לעקוף" מגבלה זאת ע"י השגת יכולת איום על האוכלוסייה באמצעות ירי רקטות מטווח רחוק.

פגיעות הארגון תלויה במידה רבה במעמדו, ככל שהארגון מחזיק בנכסים כלכליים רבים יותר או לחלופין נושא באחריות פוליטית/אזרחית קיים סיכוי טוב יותר ליצור מנופי לחץ יעילים כנגדו[95]. במקרים אחרים כאשר פעילות הארגון מתבצעת על-ידי בודדים וללא תשתית רשמית מסודרת (דוגמת ארגון "אל-קאעידה") יהיה קשה יותר להפעיל לחץ כזה[96]. חלק ניכר מהבלמים החלים על ההנהגה במדינה אינם חלים על הנהגת ארגון אלים. יחד עם זאת למצב זה יש השלכות גם בכיוון ההפוך: לרשות הארגון אין כלים חוקתיים ועניישתיים לכפות את רצונו על פעילי הארגון. ככל שמבנה הארגון פחות מסודר הופכות החלטותיהם של פעילים בדרגי השטח למשמעותיות יותר[97]. במצב כזה יהיה קושי גדול יותר לייצב כללי משחק שכן יכולת הנהגת הארגון לאכוף את הכללים תהיה מוגבלת[98].

ארגונים היברידיים

בעשורים האחרונים התפתח סוג אחר של ארגון המוגדר בספרות "ארגון היברידי". ההגדרה מתייחסת לארגונים לא-מדינתיים שעברו תהליכי מיסוד ומאמצים בהתנהלותם מאפיינים מדינתיים. אחד המאפיינים הבולטים של ההתמסדות הוא כניסה לזירה הפוליטית באופן ישיר או באמצעות הקמת זרוע פוליטית. במידה והארגון ממשיך במאבק האלים, תהליך ההתמסדות יוצר שחקן בעל זהות מעורבת ומכאן ההגדרה "ארגון היברידי"[99]. מעצם כניסתו לזירה הפוליטית מפתח הארגון ההיברידי מחוייבות למגבלות שארגון אלים "רגיל" פחות תלוי בהן, אחת המחוייבויות הבולטות הן התלות בדעת הקהל והמחוייבות לאוכלוסייה

---

[93] Metz Steven , 2000, Armed Conflict in the 21st Century: The Information Revolution and Post-Modern Warfare, Carlisle PA: Strategic Institute, p.48

[94] הנדל ושלום, שם, עמ' 34-33

[95] Elbridge Colby A., 2008, "Expanded Detterrence: Broadening The Threat of Retaliation", Policy Review, 149, pp.43-59

[96] Crenshew Martha, 2003, "Coercive Diplomacy and The Response to Terrorism" in the: United States and Coercive Diplomacy, edited by: Robert J. Art & Patrick M. Cronin, Washington DC: United States Institute of Peace Press, pp.305-307

[97] הרכבי, שם, עמ' 139

[98] Jerrold M. Post, "Terrorist Psyco-Logic: Terrorist Behavior as a Product of Psychological Forces", In: Origins of Terrorism, ed. Walter Reich, (Cambridge: Cambridge University Press, 1990), pp 25-31.

[99] Brahms, Yael 2008. An Interdisciplinary Enquiry of Hybrid Phenomenon [Paper Presented at the IDF & JFCOM 5th Seminar War Game]

המקומית. יחד עם זאת ארגונים "היברידיים" מקפידים לשמר גם את הפעילות האלימה ובכך מונעים מעצמם לפתח זהות "מדינתית" או פוליטית מלאה והופכים לישות מעורבת בין שחקן מדינתי (או מפלגה פוליטית) לארגון אלים[100].

מאפיינים נוספים שעשויים להיות לארגון היברידי הם אחריות חלקית על שרותים ותשתיות באזורים בהם הוא פעיל. לצד זאת חשוב להבהיר כי תנאי לכך שהארגון יכלל בקטגוריה זאת הוא שהארגון אינו מקבל ריבונות רשמית על איזור הפעולה שלו ואינו מקבל הכרה בינלאומית. במידה והארגון מקבל את אלה, הוא למעשה הופך להיות ישות מדינתית או "דמוי מדינתית" ואינו מתאים עוד לקטגוריה של ארגון "היברידי". למעשה פעילותו של ארגון היברידי נעה כל העת במתח שבין ארגון לא-מדינתי אלים לבין מדינה, כאשר הוא מאמץ מצד אחד זהויות מסויימות האופייניות לסוג אחד של שחקן, אך מקפיד מצד שני לשמר זהויות של השחקן האחר, על-מנת להקפיד על בידול ולא לבצע טרנספורמציה מלאה מסוג אחד של שחקן לסוג האחר[101].

<u>מדינה</u>

בשנת 1648 נחתם הסכם וסטפלייה והביא ליצירתה של "מדינת הלאום העצמאית". מדינת הלאום נתפסה בעבר כשחקן אחדותי על-פי התיאוריות המרכזיות בתחום היחסים הבינלאומיים[102]. תיאוריות מתקדמות יותר הצביעו על-כך שלא כל המדינות פועלות מאותם שיקולים ושמו דגש על השוני הזהותי ועל מערכת הנורמות השונה המאפיינת מדינות שונות[103].

תהליך הגלובליזציה והתאגדותן של מדינות הלאום בארגונים בינממשלתיים כמו האו"ם, האיחוד האירופי, נאט"ו ואחרים מהווים ערעור על מעמדה של המדינה כריבון הבלעדי בשטחה. למוסדות בינלאומיים יש כיום סמכות להפעיל במצבים מסויימים כוח גם בתוך שטחה של מדינה עצמאית[104]. גורם נוסף המערער על אחידות זהותה של המדינה הם תנועות השחרור הלאומיות. מספרם של הלאומים בעולם גדול באופן דרמטי ממספר המדינות[105], נתון שמבטיח כי מרבית המדינות לא יהיו בעלות זהות לאומית אחידה. הרוב המוחלט של הקונפליקטים האלימים במחצית השנייה של המאה ה-20 התרחשו בין קבוצות לאום לבין מדינות ריבוניות, האלימות שמפעילות קבוצות הלאום מערערות גם על התפיסה המקובלת לפיה מדינה ריבונית מחזיקה במונופול על הפעלת הכוח בשטחה[106].

הסמכות העליונה לקבלת החלטות במדינה ריבונית הוא ראש הרשות המבצעת. במשטר דמוקרטי הבקרה על השלטון משמעותית הרבה יותר והוא עשוי להיות מוענש בהחלפה[107]. במשטר אוטוריטארי הדין וחשבון אליו מחויב השלטון מצומצם יותר, חרף העובדה שכיום כמעט כל המדינות האוטוריטאריות מקיימות

---

[100] Van Engeland, Anisseh and Rachel M. Rudolph 2008. <u>From Terrorism to Politics</u> Burlington, VT: Ashgate, p.8
[101] Hoffman, Frank 2009. Hybrid warfare and challenges. Joint Forces Quarterly. 51, No.1, pp. 34-40.
[102] מורגנתאו י .האנס, 1974, פוליטיקה בין האומות :המאבק לשלטון ולשלום (תל-אביב :יחדיו), עמ' 16-1
[103] Adler, Emanuel, <u>Ibid</u>, (September 1997)
[104] Kegley & Witkopf, <u>Ibid</u>, pp.151-154
[105] <u>Ibid</u> , pp.178-182
[106] Mulaj, <u>Ibid</u>, 2010, p.5
[107] Doyle, <u>Ibid</u>, (Summer 1983)

בחירות[108], הרי שהניצחונות המוחצים בהם זוכים השליטים מעידים כי מדובר בבחירות דמוקרטיות למראית עין בלבד.

תת-קטגוריה שיש להכיר בתוך קטגוריית המדינות המקיימות משטר דמוקרטי היא ההפרדה בין משטרים נשיאותיים למשטרים פרלמנטרים. במשטר נשיאותי מעמדו של ראש הרשות המבצעת (נשיא) חזק יותר וניתן להעבירו מתפקידים רק במקרים קיצוניים. לעומת זאת במשטר פרלמנטארי ראש הרשות המבצעת (ראש-הממשלה) הוא במעמד של "ראשון בין שווים" ביחס ליתר חברי הממשלה, מעמדו פגיע יותר והוא מחויב ליתר התחשבות גם בעמדות יתר חברי הממשלה[109]. אבחנה זאת חשובה מכיוון שכאשר מדובר בהחלטות המתקבלות תחת לחץ ובפרק זמן קצר ועוסקות בחיי אדם, יש חשיבות רבה למידת העצמאות ממנה נהנה ראש הרשות המבצעת. מחקרו של קופרמן על קבלת ההחלטות בישראל בשנים 1950-1982 הראה כי בלמעלה מ-80% (55 מ-67) מהמקרים התקבלה עמדתו של ראש-הממשלה[110], נתונים אילו מחזקים את ההנחה כי ראש הרשות המבצעת הוא הדמות המשמעותית ביותר.

<u>פטרון הארגון</u>

הפיכתם של ארגונים אלימים לשחקנים משמעותיים התאפשרה בין היתר בשל הסיוע שקיבלו ממדינות[111].

קיימים שני סוגי פטרונים: **אקטיבי** – מעניק סיוע לוגיסטי, כספי ומבצעי. **פאסיבי** – מארח משלחות, מאפשר פתיחת משרדים של הארגון וקיום כנסי תמיכה בשטח המדינה, אינו מפקח על הגבול דרכו עוברים פעילים/אמצעים, מאפשר גיוס לארגון בתוך המדינה[112].

בחלק הקודם התייחסתי לשוני המהותי בין המדינה הכפופה לחוק ולנורמות בינלאומיות לבין הארגון האלים אשר אינו מחוייב להן. מסיבה זאת יש לפטרון אינטרס לתמוך בארגונים לא-מדינתיים הפועלים מתוך אידיאולוגיה התואמת את מטרותיו[113]. בדרך זאת הוא יכול "לעקוף" את המגבלות שמטילים החוקים והאמנות[114].

מדינה נחשבת כפטרון פאסיבי במידה והיא מודעת לפעילות הארגון ואינה מרסנת אותו[115].

כאשר מוכחת מעורבותה של מדינה בפיגוע היא חשופה לענישה בינלאומית[116]. החלטת האו"ם 3314 משנת 1974 מציגה בפועל את הפעולות של שני סוגי הפטרונים כחלק ממכלול הפעולות האסורות המוגדרות

---

[108] Hague Rod, Harrop Martin, <u>Comparative Government and politics: An introduction</u>, pp.247-267.
[109] Ibid, p.258
[110] Kuperman, <u>Ibid</u>, 2005, pp. 157
[111] שוויצר יורם ושי שאול, <u>הפתעה צפויה: מתקפת הטרור בארצות-הברית ב-11 בספטמבר 2001 והשלכותיה</u>, מפעלות המרכז הבינתחומי הרצליה והמכון למדיניות נגד טרור, הרצליה, עמ' 15-20
[112] Byman Daniel, <u>Deadly Connections: States that sponsor terrorism</u>, Cambridge University press, 2005, pp.220-223
[113] George, <u>Ibid</u>, 2003 , also see: Trager, Robert F.and Dessislava P. Zagorcheva. 2005/6. "Deterring Terrorism: It Can Be Done", <u>International Security</u> 30(3): 87-123
[114] Byman, 2005, <u>Ibid</u>, pp.139-140
[115] Ibid, pp.220-223
[116] Steinberg, Gerald M. "Rediscovering Deterrence after September 11, 2001", <u>Jerusalem Letter / Viewpoints No. 467</u>, Jerusalem Center for Public Affairs

כ"תוקפנות"[117]. הקושי ברוב המקרים הוא להביא הוכחות מוצקות לטיב הקשרים בין הארגון לפטרון. במקרה של הפטרון הפאסיבי יש קושי גדול יותר להאשימו שכן מדינות נוהגות להסביר את היחס לארגון בחוסר ידיעה או לחלופין בחוסר יכולת לפעול נגדו. לדוגמא חלק ניכר מפעולות ההכנה והגיוס של אל-קאעידה לקראת פיגועי ה-11 בספטמבר בוצעו על אדמת מדינות מערב-אירופאיות. קשה להניח כי מדינות אילו תמכו בפיגוע הקשה, במצב זה מצד אחד אין ספק שחוסר המעש שלהן סייעה לארגון להצליח בפעולה, אך מצד שני קשה שלא לקבל את טענתן כי חוסר הפעולה נבע מכשל מודיעיני ולא מרצון לסייע לארגון.

כאשר מוכחת מעורבותה של מדינה בפיגוע היא חשופה לענישה בינלאומית מפני שפעולות הארגון כמעט לעולם אינן מתיישבות עם הנורמות והחוקה הבינלאומית. בשנות ה-70 וה-80 תמכה לוב בארגוני טרור שונים ברחבי העולם שפעלו בין היתר במערב-אירופה, דרום-אמריקה[118]. בעקבות רצף פיגועי טרור קשים בשנת 85' יצאה הקהילה הבינלאומית למאבק נגד לוב. המאבק כלל תקיפות צבאיות מוגבלות ו סנקציות כלכליות נוקשות. שליט לוב נאלץ בהדרגה לקבל את תביעות הקהילה – תחילה בסגירת משרדי הארגונים בלוב, גירוש מנהיגיהם והסכמה לשלם פיצויים למשפחות הקורבנות ובהמשך בהצהרה רשמית על הפסקת ייצור הנשק הבלתי-קונבנציונאלי[119]. בעקבות הפסקת התמיכה הלובית פסקה פעילותם של ארגונים רבים אשר לא יכלו להתקיים בלעדיה.

במערכת היחסים בין מדינת הפטרון לארגון האלים קיימת תלות הדדית. הארגון אינו מחויב לפעול על-פי הוראות הפטרון, אך ניתוק היחסים עימו עשוי להביא לאובדן של חלק ניכר מיכולותיו. לרוב לפטרון יהיה אינטרס בפעילות מוגבלת של הארגון מפני שפעילות יתר עשויה לסבך את המדינה ולאפשר את הוכחת אחריותה לפעילותו כפי שקרה ללוב.

<u>הקהילה הבינלאומית – שחקנים מרכזיים</u>

על-אף הקמתם של שורת מוסדות בינלאומיים, גלובאליים ואזוריים, במקרים רבים הקהילה הבינלאומית אינה באמת גוף הומוגני ויכולת הפעולה וההשפעה של מוסדותיה מתגלה כמוגבלת במיוחד כאשר מדובר בסוגיות שנויות במחלוקת[120]. לצד זאת התחזקות מעמדה העולמי של ארה"ב כמעצמת-על יחידה לאחר סיום המלחמה הקרה הפך אותה לכוח בינלאומי בעל השפעה ומעורבות בסוגיות בינלאומיות רבות. לפיכך בסקירה הנוכחית אתמקד במוסדות הבינלאומיים המרכזיים ובארה"ב.

האו"ם ומועצת הבטחון: עד מלחמת העולם הראשונה התפיסה הרווחת הייתה שהדרך היעילה למנוע מלחמה היא באמצעות התעצמות צבאית ויצירת מערכת בריתות שתרתיע את האויב ובני בריתו. בעקבות

[117] Byman, <u>Ibid</u>, 2005, p.118
[118] Ibid
[119] Lynette Clemeston, <u>Lockerbie victims relatives see glimmer of hope</u>, New York Times, 16.8.03
[120] Kegley & Wittkopf, <u>Ibid</u>, p.152

תוצאותיה העגומות של מלחמת העולם נוצר שינוי תפיסתי לפיו הדרך למנוע אלימות ולאכוף סדר בינלאומי היא באמצעות הקמת גוף בינלאומי. מדיניותו של וילסון הביאה להקמת חבר הלאומים בתקווה שזה יוכל לאכוף סדר עולמי[121].

כשלון החבר ותוצאות מלחמת העולם השנייה הובילו להקמת האו״ם, תוך הפקת לקחים ויצירת מנגנון שאמור לאפשר פתרון קונפליקטים אלימים. הגוף שהוסמך לכך היא מועצת הבטחון, במועצה חברות 15 מדינות, כאשר חמש המעצמות (ארה״ב, רוסיה, סין, אנגליה וצרפת) הן חברות קבועות שלכל אחת מהן זכות וטו. יתר החברות במועצה הן זמניות ומתחלפות על בסיס תקופתי. למועצה ניתנו סמכויות להטיל סנקציות כלכליות על מדינה סוררת וחשוב מכך לאשר פעולה אלימה כנגד מדינה כזאת כמוצא אחרון.

בפועל התקשתה המועצה לאכוף לאורך רוב השנים את סמכותה בגלל מחלוקות פנימיות וזכות הווטו של כל אחת מהחברות הקבועות. בין השנים 1945-55 הטילה ברית-המועצות וטו 77 פעמים ומנגד בשנת 1991 השתמשה ארצות-הברית בזכותה 72 פעמים[122].

כאשר מועצת הבטחון כגוף המבצע של הקהילה הבינלאומית הגיעה לעמדה אחידה בנוגע לסכסוך, הוכח כי יש ביכולתה לכפות פתרון. העשור שלאחר ״המלחמה הקרה״ נחשב כ״תור הזהב״ של הקהילה הבינלאומית, דבר שנבע מהחלשותו של הגוש המזרחי ונכונותו להתייצב מאחורי ארצות-הברית ולא לנטרל אותה. ב-1991 בתגובה לכיבוש כוויית על-ידי עיראק, הקהילה הבינלאומית התייצבה מאחורי ארצות-הברית והציבה לעיראק אולטימאטום מוקצב בזמן. סירובה של עיראק להענות ללחצים הוביל ליישום לפעולה צבאית של כוח רב-לאומי ברהובלת ארה״ב שאילצה את עיראק לסגת מהמהלך הכוחני שביצעה.

דוגמא אחרת הוא ״הסכם פריז-דייטון״ שנחתם בדצמבר 1995 והביא לסיום מלחמה של שלוש וחצי שנים בין יוגוסלביה, קרואטיה ובוסניה. לחתימה על ההסכם קדם לחץ בינלאומי כבד שכלל פעילות אלימה של כוחות נאט״ו כנגד צבא יוגוסלביה. מלבד מנהיגי המדינות המסוכסכות חתמו על ההסכם גם מנהיגי ארה״ב, רוסיה, גרמניה, צרפת ובריטניה.

במצב אוטופי, מועצת הבטחון אמורה לשמש כזרוע הביצוע של הקהילה הבינלאומית כנגד מדינות סוררות ולפעול בדומה לתפקודה בשנות ה-90. בפועל כאמור ניגודי האינטרסים אינם מאפשרים בדרך-כלל פעילות כה יעילה, יחד עם זאת מועצת הבטחון והאו״ם כן נוהגים לכל הפחות להביע עמדה בסכסוכים שונים הפורצים מעת לעת ובמצבים מסויימים גם לנקוט בצעדים חריפים יותר באמצעות הכלים העומדים לרשותם.

ארצות הברית כמעצמת על: מאז סיום המלחמה הקרה התחזק משמעותית מעמדה של ארצות-הברית כמעצמת על יחידה. בתוקף מעמדה היא מנסה לפעול במקרים רבים כ״שוטר עולמי״ עצמאי ומהווה שחקן

---

[121] קיסינג'ר, שם, עמ' 211-214

[122] Kegley & Witkpopf, Ibid, pp.172-180

בינלאומי שיש הכרח להתייחס אליו גם בנפרד ממועצת הבטחון[123]. בשנים 2002-2003 בעקבות הפיגוע במגדלי התאומים יצאה ארצות-הברית למלחמות באפגניסטן ועיראק חרף הטלת וטו של שלוש מהחברות הקבועות במועצת הבטחון[124]. מהלך זה מכיל בתוכו שתי נקודות חשובות: מצד אחד הוא הוכיח כי "תור הזהב" של מועצת הבטחון והיא חזרה להיות שחקן מקוטב ומשותק בקונפליקטים מהותיים, מצד שני הוא מצביע על חוסר היכולת של יתר המעצמות לרסן מהלך בלתי-קביל (לשיטתם) של מעצמת-על כמו ארצות-הברית.

1.6 אסטרטגיות מרכזיות להגדרת כללי המשחק בלוחמה א-סימטרית

בטרם אציג את מגוון הכלים האסטרטגיים העומדים לרשות שני השחקנים, אציין כי חלק מהכלים אינם ייחודיים לתחום הלוחמה הא-סימטרית ורלבנטיים גם עבור סכסוכים רגילים בין מדינות.

מייד לאחר הצגת הכלים האסטרטגיים יוצג מודל המחקר ולאחריו יפורטו ההשערות מהן מורכב מודל המחקר. הכלים האסטרטגיים המוצגים בתת-פרק זה מהווים את התשתית על בסיסה נבנו ההשערות המרכיבות את המודל.

אסטרטגיית השחקן החזק (מדינה)

קוים אדומים - "הקו האדום" מסמן "תיחום של אינטרסים אסטרטגים חיוניים שפגיעה בהם תביא לתגובה צבאית קשה ואולי אף למלחמה"[125]. "קוים אדומים" עשויים להיבנות על-ידי הבנה דו-צדדית בלתי רשמית, אך כאשר אין הבנה כזאת יתכן ששחקן יגדיר אותם חד-צדדית[126]. בשונה מגבול פיזי מוגדר שלחצייתו השלכות ברורות, "קו אדום" הוא גבול בעל חשיבות פסיכולוגית ולאו דווקא צבאית[127]. כאשר המדינה מעוניינת להגדיר כללי משחק באמצעות הצבת "קו אדום" היא תשאף להציבו בנקודה נמוכה ככל האפשר, יש להניח כי הארגון ינסה מעת לעת לבחון את מחויבותה של המדינה לקו[128].

הרתעה – ג'ורג' וסמוק הגדירו הרתעה כ"שכנוע היריב שהעלות ו/או הסיכון בנקיטת קו פעולה מסויים עלולים לעלות על היתרונות או הרווחים שלהם מצפה השחקן"[129].

הרתעה היא מכשיר אסטרטגי מוכר וידוע בסכסוכים בין מדינות, היכולת של מדינה ליישם הרתעה כנגד ארגון אלים היא נושא מרכזי למחלוקת בקרב החוקרים בתחום הלוחמה הא-סימטרית, זאת מכיוון ששחקן מורתע עושה זאת משיקולים רציונאליים[130]. מחד, ישנם הטוענים כי ארגונים אלימים הם שחקנים רציונליים ולכן ניתן להרתיעם[131]. לעומתם יש השוללים את היכולת להרתיע ארגון אלים ומתבססים על טענה הפוכה,

---

[123] בן צבי אברהם, 2006, ארצות הברית בזירה הבינלאומית מאז 1945, האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 201-200
[124] שם, עמ' 234
[125] בר, שם, עמ' 16
[126] שם, עמ' 16, 27, 31
[127] שלינג, שם, עמ' 149-148
[128] בר, שם, עמ' 159
[129] George Alexander & Richard Smoke, Detterence in American Foreign Policy, Columbia University Press, New York & London, 1974, p.11
[130] Levy, Jack S. 1988. "Review Article: When Do Deterrent Threats Work?" British Journal of Political Science 18(4): 485-512.
[131] McCormick, Ibid, 2003, also see: Freedman, Ibid, 2007

לקבוצה זאת משתייכים בין היתר מספר חוקים ידועי שם בתחום ההרתעה ה"רגילה", שהבולט ביניהם הוא נד-לבו[132]. ביקורת מרכזית נוספת גורסת כי בשונה ממדינה, ארגון לא-מדינתי אינו שחקן בעל זהות אחידה והיררכיה ברורה, לכן הרתעה לא תהיה יעילה, משום שאין דרך להשליט משמעת על כל חלקיו[133].

ככל שהמדינה תצליח להרתיע את הארגון בצורה יעילה יותר יהפוך "הקו האדום" שלה ליעיל יותר.

אכיפה/אילוץ – פעולה בה מאלץ השחקן החזק את השחקן החלש לנקוט בדרך בה הוא אינו מעוניין[134]. השוני מהרתעה הוא בכך שההרתעה מתייחסת למניעת פעולה ואילו אכיפה מהווה פעולת נגד לאחר שההרתעה נכשלה או לא התקיימה. פעולת האכיפה יכולה לשמש כאמצעי של המדינה לאלץ את הארגון לשוב ולפעול בכפוף לכללים קודמים מהם ניסה לחרוג[135]. פעולת האכיפה יכולה להתקיים באמצעות הפעלת "כוח גס" (פירוט בפסקה הבאה), אך לחלופין יכולה להתבצע באמצעות הפעלת סנקציות אחרות (לחץ כלכלי, פגיעה בתהליך מדיני, או אמצעי אחר) או באמצעות הפעלת לחץ על גורם אחר בעל השפעה חזקה על הארגון (פטרון, אוכלוסיה מקומית).

כוח גס – אין חולק על כך כי במדדים של יכולות צבאיות המדינה היא ללא עוררין השחקן החזק יותר. הפעלת מלוא יתרון העוצמה על-ידי המדינה עשויה להיות מיושמת כאשר אסטרטגיות ההרתעה והמניעה כשלו[136]. להפעלת כוח גס יכולות להיות שתי מטרות:

מחד הוא עשוי להיות מופעל למטרה נקודתית של יצירת הרתעה מחודשת[137]. לחלופין הוא עשוי להיות חלק מנסיון של המדינה לייצר הכרעה מול הארגון או נסיון לייצר שינוי מרחיק לכת בכללי המשחק, בשל חוסר שביעות רצון עמוק מתנאי העימות הקיימים.

אינטראקציה אסטרטגית – ארגווין-טופט כתב כי השחקן החזק חייב להקפיד על-כך שהוא נוקט באסטרטגיה מקבילה לזאת שנוקט בה החלש. על-פי גישה זאת כאשר הארגון מפעיל טרור יש לנקוט נגדו ב"ברבריות" הכוללת פגיעה באזרחים ותשתיות[138], לעומת זאת כאשר החלש מנהל לחימת גרילה המופעלת נגד כוחות צבא יש להכות בו חזרה בלחימה צבאית "רגילה" ולנצל את עליונות היכולות[139].

על-פי ארגווין-טופט השחקן החזק חייב להקפיד על כך שהוא מקיים את האינטראקציה הנכונה ו"משחק" באותם כלים: פגיעה באנשי הארגון כתגובה לפגיעה כוח צבאי או פגיעה באזרחים מול טרור, כאשר יעשה זאת יתרונות העוצמה שלו יבטיחו לו את הניצחון.

---

[132] Lebow, Ibid, 2005, also see: Frey, Ibid, 2004, also see: Betts, Ibid, 2002.
[133] George, Ibid. 2003
[134] Byman & Waxman, Ibid, 2002, also see: Morgan, Ibid, p.1
[135] שלינג, שם, עמ' 120
[136] Byman & Waxman, Ibid, 2002, p.3
[137] שלינג, שם, עמ' 94
[138] Arreguin-Toft, Ibid, pp.99
[139] Ibid, pp. 121-122

דה-לגיטימציה – הצגת הארגון כמי שעוסק בפעולות פסולות. ספקטור העניק לכך את הכינוי "ניבול"[140] (כלומר הצגתו כנבל). השאיפה היא כי באמצעות יצירת דה-לגיטימציה לירוב ניתן יהיה להכשיר נגדו פעולות שאינן קבילות מול שחקנים "נורמטיביים". כאשר המדינה נוקטת אסטרטגיה זאת, היא מסתכנת באפקט "בומרנג" מפני שהחרפת יתר של הפעולות כנגד ה"נבל", עשויה להפוך את המדינה לצד הבלתי-לגיטימי בסכסוך[141]. אחד האמצעים המקובלים ליצירת דה-לגיטימציה היא הצגת הארגון האלים כארגון טרור ולא כתנועת שחרור, משום שארגונים אלימיםמהסוג השני נתפסים לרוב כצודקים וזוכות ללגיטימציה חיצונית, לעיתים גם לפעולות אלימות, לעומת זאת פעולות של ארגוני טרור נתפסות כלא לגיטימיות[142]. שימוש באסטרטגיה זאת מיועד לאפשר למדינה מרחב פעולה גדול יותר מכיוון שהקהילה הבינלאומית ואזרחי המדינה יגלו הבנה גדולה יותר להחרפת האלימות כנגד הארגון.

<u>אסטרטגיות השחקן החלש (הארגון הלא-מדינתי)</u>

שחיקה באמצעות עימות מוגבל – על פי תפיסה זאת על הארגון להימנע מעימות בעצימות גבוהה[143], תחת זאת הוא חייב להסב כל העת פגיעה מוגבלת למדינה ברמה שתכאיב לה[144] אך לא תגרור אותה להסלמה משמעותית[145]. תפיסה זאת מכירה בנחיתות העוצמה של הארגון ובסיכון שמהווה עבורו מלחמה מלאה. שימוש באסטרטגיה זאת אינו אומר כי הארגון ויתר על נצחון מלא מול המדינה, אלא רק כי הוא מכיר בחוסר יכולתו להשיג נצחון כזה בטווח מיידי.

טסה-טונג כתב כי העימות המוגבל מהווה שלב ביניים בו הארגון מתיש את המדינה והנהגתה ובמקביל הוא חייב להמשיך ולהעצים את יכולותיו, בשלב מסויים ישיג הארגון עוצמה מספיקה ומולו תעמוד מדינה מוכה ומותשת אז יוכל לנטוש את העימות המוגבל ולהשיג נצחון מלא על המדינה[146]. צ'ה גווארה טען כי הגרילה חייבת לשלב בין זהירות ותוקפנות – אם תהיה תוקפנית מדי היא תסתכן באבדות ותבוסה, אם תהיה זהירה מדי תהפוך לבלתי-רלבנטית[147].

אסטרטגיה זאת עשויה לגרום לכך שדווקא הארגון יהיה זה שישאף לייצר מסגרת של מגבלות וכללי משחק כדי שיוכל להבטיח עימות מוגבל מתמשךהמשרת את האסטרטגיה שלו.

---

[140] Spector Bertram I., 1999 "Negotiating with Villains" in: Peter Berton, Hiroshi Kimura & I. William Zartman (eds.), International Negotiation: Actors, Stucture/Process, Values (New-York: St. Martin's Press) pp. 311-312

[141] Ibid, pp.312-313

[142] שלום והנדל, שם, עמ' 77-75

[143] Kydd & Walter, Ibid, 2006.

[144] Pape, Robert A. 2003. "The Strategic Logic of Suicide Terrorism", American Political Science Review 97(3): 343-361.

[145] Kuperman, Ibid, 2006

[146] טובי, שם, עמ' 36

[147] הרכבי, שם, עמ' 196

פגיעה בנקודות התורפה – מאחר ופערי העוצמה לטובת המדינה ברורים, אחת האסטרטגיות בהם נוהגים ארגונים אלימים להשתמש הוא הסבת פגיעות "איכותיות" למדינה דרך נקודות תורפה[148]. דוגמא לכך היא פגיעה במרכזי האוכלוסייה על-מנת לזרוע פחד ולשבש את שגרת החיים של אזרחי המדינה[149].

בשל המגבלות החלות עליה, המדינה עשויה להתקשות להשיב לארגון בפגיעה דומה. בשונה מהאסטרטגיה הקודדמת, אסטרטגיה זאת יכולה לשמש את הארגון בתקופות בהן הוא מעוניין לערער את כללי המשחק.

שונות אסטרטגית – על-פי מאו טסה-טונג יכולתו של החלש להתיש את החזק ולבסוף לגבור עליו מותנית בכך שיקפיד לנקוט באסטרטגיה שונה ממנו וכך ימנע מעימות ישיר בו יבואו לידי ביטוי יתרונות העוצמה של החזק. הוא ניסח זאת כך: "האויב מתקדם – אנו נסוגים, האויב חונה – אנו מטרידים, האויב התעייף – אנו תוקפים, האויב נסוג – אנו רודפים"[150]. ההיפוך מהאסטרטגיה של ארגוין-טופט מעידה כי למעשה שניהם ניתחו את העימות בצורה דומה ובהתאם ניסחו "המלצות" הפוכות (משום שטסה-טונג רואה את זה מעיני הארגון וטופט מעיני המדינה).

הליכה על הסף – יזימת פעולה חריגה כנגד המדינה מתוך ההנחה שהמדינה תעדיף לספוג את המכה ולא להסלים את העימות. בשימוש באסטרטגיה זאת, הארגון אינו מעוניין בהסלמה אלא בהישג נקודתי[151]. פעולה כזאת יכולה לשמש כאמצעי להגבהת "רמת הסף" של האלימות הנתפסת כלגיטימית מבחינת המדינה. מטרתה היא ליצור הסלמה מוגבלת בלבד, אולם לא לחינם מכונה אסטרטגיה זאת "הליכה על הסף", משום שהיא כרוכה בנטילת סיכון. במידה ותגובת המדינה תהיה הסלמה חריפה, המשמעות היא כשלון של האסטרטגיה[152] משום שהשיגה תוצאה הפוכה מזאת שאליה כיוון הארגון. התוצר של תגובה בלתי-צפויה ובלתי-רצויה מצד השחקן המותקף הובהרה בעבר במונח המוכר "עיוות תפיסה"[153].

שימוש מושכל באסטרטגיה זאת באמצעות הערכה נכונה של תגובת המדינה, יכול לאפשר לארגון למתוח כלפי מעלה את הרף העליון מבלי לשבור את כללי המשחק.

<u>אסטרטגיות של שיתוף פעולה</u>

מיקוח אילם – גם כאשר שני שחקנים אינם מדברים באופן רשמי, עשוי להתקיים משא ומתן אילם בו מועברים המסרים באמצעות פעולות אלימות, או לחלופין באמצעות המנעות הדדית מפעולות מסויימות[154]. העובדה שבמלחמת העולם השנייה נמנעו שני הצדדים משימוש בגז ובמלחמת קוריאה נמנעו משימוש בנשק

---

[148] Neumann, Peter, and M. L. R. Smith. 2005. "Strategic Terrorism: The Framework and Its Fallacies." <u>Journal of. Strategic Studies</u> 28 (4): 571-595.

[149] Ganor Boaz, 2005, <u>The Counter-Terrorism Puzzle</u>, New Bruns wick & London Transaction Piblishers, p.18.

[150] טובי, <u>שם</u> עמ' 45-46

[151] Lebow, <u>Ibid</u>, 1981, p. 57

[152] <u>Ibid</u>, p.83

[153] Jervis, Robert. 1976. <u>Perception and Misperception in International Politics</u>. Princeton, N.J.: Princeton University Press, pp.134-137

[154] שלינג, <u>שם</u>, עמ' 157-159

גרעיני למרות שהיכולות היו בידי השחקנים, נבעה מהבנה לא רשמית כי כל שחקן ימנע מהפעלת האמצעי הקטלני כל עוד גם יריבו יעשה כך[155].

העברת המסרים באמצעות פעולות מתייחסת גם לאי-הסכמה בנוגע לפעולות שמבצע היריב. מסר כזה יועבר באמצעות תגובה חריגה שמטרתה להעיד כי הצעד אינו לגיטימי. תגובת הנגד לתגובה היא קריטית במסגרת המו"מ הבלתי-רשמי, במידה והיא תהיה מאופקת, המשמעות היא כי השחקן הראשון שהסלים הבין שחרג מההסכמות ו"ספג" את העונש בהבנה, לעומת זאת אם יגיב בהסלמה נגדית משמע שלמעשה ההבנות הישנות אינן רלבנטיות מבחינתו[156].

שימור סטטוס-קוו – אסטרטגיה הלקוחה מתחום משטרי הבטחון. על-פי אסטרטגיה זאת כאשר לשני השחקנים יש אינטרס להימנע מהמחיר הגבוה שהסלמה עשויה לגבות, הם ינקטו בצעדים חד-צדדיים שיובילו בפועל להבנות בלתי-רשמיות על המנעות הדדית מהסלמה[157] . התומכים באסטרטגיה זאת טוענים כי יישומה בפועל הוא פשוט יחסית ואינו מחייב כל שיתוף פעולה בין השחקנים המסוכסכים, משום שהרציונל העומד מאחוריה הוא קיומו של אינטרס חד-צדדי של כל אחד מהשחקנים להימנע מהסלמה וממחירה[158]. מבקריה של תאוריה זאת טוענים כי אסטרטגיה זאת רלבנטית אך ורק לסכסוכים בהם לא מעורב שחקן בעל אג'נדה "רבולוציונית" ומרבית הסכסוכים אינם כאלה שכן בהעדר שאיפות כאלה אצל אחד השחקנים קטן הסיכוי לסכסוך[159].

Tit-for-tat - על-פי אסטרטגיה זאת כל שחקן מחקה את פעולותיו של יריבו, במידה ושני השחקנים מקפידים על האסטרטגיה יש להם יכולת לייצר כללים יציבים יחסית שכן המשמעות של כל פעולה הינה ברורה: הסלמה תגרור הסלמה נגדית, לעומת זאת ריסון יענה בריסון[160]. בתהליך זה מגדירים למעשה שני השחקנים כללי משחק ומעבירים מסרים של נכונות להשלים/לא להשלים עם הפעולות של היריב.

הרתעה הדדית – מאזן אימה שהתגלה כיעיל בריסון סכסוכים בין מדינות, כאשר המקרה המפורסם ביותר היא "המלחמה הקרה" בין ברית-המועצות לארה"ב שלא הפכה לעימות "חם" בעיקר בגלל המודעות ההדדית לפגיעה הקשה שתגרם לשני השחקנים במידה ויבחרו להסיר את המגבלות שאכפו על עצמם[161].

התיאוריה הניאו-ריאליסטית גורסת כי איזון ביכולות של שחקנים יהפוך את העימות למרוסן בשל ההרתעה ההדדית[162]. בעידן המודרני חלק מהארגונים הלא-מדינתיים צברו יכולות שאומנם אינן משתוות לאילו של המדינה אולם מאפשרות להן להסב נזק משמעותי למדינה במקרה של הסלמה ובכך נוצר פוטנציאל לייצור

---

[155] שם, עמ' 146

[156] Axelrod, Ibid, p.80

[157] Nye Joseph S., "Nuclear Learning and U.S-Soviet security Regimes", International Organizatio, Vol.41, No.3 (Summer 1987) pp.371-402

[158] Janet Gross Stein, "Detection and Defection: Security Regimed and the Management of International Conflict", International Journal 11 (Autumn 1985)

[159] Jervis Robert, "From Balance to Concept", World Politics 38 (October 1985)

[160] Ibid, p.80

[161] קיסינג'ר, שם, עמ' 711-740

[162] Waltz, Kenneth, Theory of International Politics, Addison-Weseley Publishing: 1979

הרתעה הדדית[163] שתגביל את רמת האלימות בעימות. יכולות אלה עשויות לייצר דגם של "משטר בטחון" בין המדינה לארגון האלים. משטר כזה עשוי להתפתח גם ללא הבנות או הסכמות ברורות בין השחקנים, אלא על בסיס הבנה של כל שחקן כי הסלמת העימות תגבה ממנו מחירים גבוהים ולפיכך הוא יעדיף להימנע ממנה באופן חד-צדדי[164]. ב"השאלת" המושג לתחום הלוחמה הא-סימטרית יש משום חידוש משמעותי משום שבמקורו הוא מתייחס לסכסוך בין שני שחקנים שווי כוחות ואילו בתחום הלוחמה הא-סימטרית מדובר כאמור בשחקנים שפערי היכולות והעוצמה ביניהם ברורים.

תיווך – לעיתים גם במצב של סירוב הדדי להידברות ישירה בין השחקנים תיתכן הידברות עקיפה באמצעות מתווך. הקושי למצוא מתווך שיהיה מקובל על שני הצדדים, מביא לכך שלעיתים יש צורך בשני מתווכים שכל אחד מהם משמש כמעין נציג של אחד השחקנים[165].

1.7 ביקורת: שלילת קיומם של כללי משחק בלוחמה הא-סימטרית

העדרן של תיאוריות מבוססות בתחום הלוחמה הא-סימטרית אינו נובע רק מ"עצלות" מחקרית. שורה ארוכה של חוקרים בעלי שם התייחסו לנושא ושללו את קיומם של כללי משחק בלוחמה א-סימטרית בשל מספר סיבות עיקריות שיפורטו בחלק זה. עם זאת, הביקורות לא נעשו על בסיס מחקר אמפירי מפורט, אלא בעיקר כניתוחים ביקורתיים שהתמקדו בשוני בין סכסוכים מדינתיים לסכסוכים בין מדינות לארגונים אלימים.

חלק מהחוקרים שטענותיהם מוצגות בתת-פרק זה נחשבים לתיאורטיקנים מובילים ובעלי שם בנושא כללי משחק בסכסוכים "רגילים" (בין מדינות). על-אף שהביקורות שאביא מתבססות על טיעונים שונים, ניתן לזהות חוט משותף המחבר בין רובן והוא שלילת הרלבנטיות של תיאוריות ומושגים מתחום הסכסוכים המדינתיים לתחום הלוחמה הא-סימטרית.

המחקרים המשמעותיים הראשונים שעסקו בסכסוכים א-סימטריים* הופיעו בשנות ה-70. מאק טען במחקרו המפורסם על כשלונן של מעצמות במלחמות "קטנות" כי השחקן החלש "חסין" בפני העלויות הגבוהות של הלחימה המתמשכת, בעוד שהשחקן החזק אינו יכול לעמוד בהם לאורך זמן[166]. מספר שנים מאוחר יותר, פירסם שולץ ביקורת ממוקדת עוד יותר כאשר הסביר את כשלונה של ארה"ב בוייטנאם ובפרק המסקנות טען נחרצות כי "חישובי עלות-תועלת אינם רלבנטיים בסוג זה של קונפליקט"[167]. על בסיס שורה

---

[163] Pape, Robert A. 1996, Bombing to Win: Air Power and Coercion in War, Ithaca: Cornell University Press. P.4

[164] Nye,

[165] שלום והנדל, שם, עמ' 148

* במחקרים בשנים אלה לא הושם דגש על אבחנה בין סכסוך א-סימטרי בין מדינות אשר ביניהן פערי עוצמה משמעותית לעומת לוחמה א-סימטרית בין מדינות לארגונים אלימים. לפיכך ההגדרה סכסוכים א-סימטריים במחקרים משנות ה-70 מתייחסת הן למדינות קטנות והן לארגונים אלימים באופן דומה. בעשורים הבאים עם הגידול המשמעותי בסכסוכי בין מדינות לארגונים אלימים התחדדה האבחנה בין לוחמה א-סימטרית (מדינה מול ארגון) לבין סכסוכים א-סימטריים הרלבנטיים יותר למדינות אשר ביניהן פערי עוצמה משמעותיים.

[166] Mack, Andrew J.R. 1975. "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict", World Politics 27(2): 175–200.

[167] Shultz, Richard. 1979. "Coercive Force and Military Strategy: Deterrence Logic and the Cost-Benefit Model of Counterinsurgency Warfare," The Western Political Quarterly, 32(4): 444-466

תחתונה זאת, טען שולץ כי מכיוון שרציונל העלות-תועלת אינו רלבנטי עבור ארגונים אלימים, מנגנונים של הרתעה, לחץ כלכלי וכפייה בכוח המשמשים כאמצעים יעילים בסכסוכים בין מדינות, אינם משפיעים. כאמור מחקרים אלה היוו ניצנים ראשונים בתחום שנותר שולי יחסית עד סוף שנות ה-90. לאחר כניסתו של התחום למרכז הזירה המחקרית בראשית שנות ה-2000[168]* מצאתי גם גידול משמעותי במאמרי הביקורת ששללו את היכולת לייצב כללי משחק בסוג זה של סכסוכים. הביקורות מתמקדות בעיקר בקושי להרתיע ארגונים אלימים ומציגות שורה מגוונת של הסברים מדע הדבר אינו אפשרי.

אסכולה ביקורתית אחת ממשיכה במידה רבה את התפיסה שהציגו מאק ושולץ בשנות ה-70. על-פי אסכולה הזאת הזוכה לתמיכה רחבה, גביית מחיר מארגון אלים אינה רלבנטית כאמצעי הרתעתי ליצירת כללי משחק. לבו מבכירי החוקרים בתחום ההרתעה כתב כי "ארגונים אלימים מחוסנים מפני הרתעה" והסביר זאת בכך שגם אבידות מרובות אינן פוגעות במוטיבציה של אנשי הארגון ואינן מעמידות אותו מול התנגדות מבית[169]. טיעון מובנה זה זוכה לחיזוק בקרב שורת חוקרים שהעלו בניסוחים שונים טיעונים בעלי רציונאל על-פיו ארגון אלים מאבד את זכות הקיום שלו ברגע שהוא מפסיק במאבק. לפיכך הפסקת האלימות מהווה את סוף דרכו ותגבה ממנו מחיר גבוה בהרבה מכל מחיר שהמדינה יכולה לגבות ממנו[170].

ביקורת מרוככת יותר תולה את הקושי בהבניית כללי משחק בכך שבשונה מממדינות, ארגונים אלימים אינם מחזיקים בנכסים ולפיכך אין להם מה להפסיד[171]. זו היא ביקורת פחות נוקשה מכיוון שהיא אינה שוללת מן היסוד כי ארגון אלים עשוי לפעול באופן רציונלי, אלא מתמקדת בקושי של המדינה לגבות ממנו מחיר בשל העדר נכסים בעלי משמעות. לדוגמא ביימן ושותפיו טענו כי ניתן לאכוף על הארגון האלים כללי משחק, אולם יש לעשות זאת דרך הפעלת לחץ על פטרונו המדינתי, אשר בניגוד לארגון ניתן להפעיל עליו לחץ יעיל[172].

הטענה המרכזית השלישית נמצאה כמשותפת בדרך-כלל לשני סוגי הטיעונים הנ"ל ושימשה כטיעון מחזק בדבר מכשול נוסף ביצירת כללי משחק. על-פי ביקורת זאת, ארגונים אלימים שונים מן הבסיס משחקנים מדינתיים בעצם היותם שחקנים לא אוניטריים. הן ביימן ושותפיו שראו בפטרון המדינתי את השחקן הרלבנטי להגדרת כללי משחק[173] והן ג'ורג' ששלל את היכולת להרתיע ארגון אלים[174], טענו כי גם במידה ונוצר מצב חריג (לשיטתם) בו ניתן לגבות מחיר משמעותי וישיר מהארגון ולהשפיע על ההנהגה, לא ניתן יהיה לייצר

* הגידול במספר המחקרים בתחום החל כבר במחצית השנייה של שנות ה-90, אולם פיגועי ה-11.9 מסמנים באופן ברור נקודת ציון שהזניקה באופן דרמטי את העיסוק המחקרי בתחום. קנדי, לום ושרלי מצאו כי בשנים 2001-2002 פורסמו יותר מאמרים בתחום מאשר בכל התקופה שבין 1973 ל-2001!

[168] Ranstorp, Ibid

[169] Lebow, Richard N. 2005. "Deterrence: Then and Now", The Journal of Strategic Studies 28(5): 765-774.

[170] George, Alexander L. 2003 "The Need for Influence Theory and Actor-Specific Behavioural Models of Adversaries", Comparative Strategy 22(5): 463-487, also see: Lebovic, James H. 2007. Deterring International Terrorism and Rogue States : US national security policy after 9/11, London ; New York : Routledge, p.23, also see: Bowen, Wyn K. 2004. "Deterrence and Asymmetry: Non-State Actors and Mass Casualty Terrorism", Contemporary Security Policy, 25(1): 54–70.

[171] Betts, Ibid, 2002.

[172] Byman, Daniel L., Matthew C. Waxman, and Eric Larson. 1999. Air Power as a Coercive Instrument, Santa Monica: Rand, pp.109-111

[173] Ibid, p.109

[174] George, Ibid, 2003

כללים יציבים מול הארגון משום שלהנהגת הארגון לא תהיה יכולת להשליט באופן מלא את הכללים על כל חלקי הארגון.

אל הביקורת בדבר חוסר האוניטריות של הארגון ניתן להוסיף טיעון בדבר העובדה כי מעבר לחוסר האחידות הפנימית, קיימת סבירות גבוהה כי במידה ויחליט הארגון לסגת מהמאבק האלים, יקומו ארגונים אחרים אשר לא יקבלו את הכללים ולא יאפשרו לשמר כללים יציבים[175]. הרלבנטיות של טיעון זה זכתה להכרה גם בקרב חוקרים דוגמת מק-קורניק, קיד וולטר, אשר כפרו בביקורת המרכזית המובאת בחלק זה וטענו כי ארגונים אלימים פועלים על-פי גישה רציונלית וחישובי עלות-תועלת[176]. גם מצדדי הגישה "הרציונלית" שהללו נמנים על הבולטים שביניהם, ציינו כי קיומם של ארגונים מתחרים שלא יצייתו לכללים, יקשה על הארגון לדבוק בריסון משום שהדבר יוביל להיחלשות התמיכה הציבורית בו[177].

<u>התייחסות לביקורת</u>

מיותר לציין כי עיקר המענה לביקורות הללו מצוי בעמודים הבאים עם הצגת מודל המחקר וכמובן בהמשך בחקר ארבעת הסכסוכים ובבחינת המודל באמצעותם. עם זאת אני סבור כי עוד לפני כן יש מקום להתייחס בקצרה לליקוי העיקרי העומד ביסוד הביקורות הנ"ל.

ההשוואה בין כללי משחק בסכסוכים בין מדינות לבין כללים בסכסוכים בין מדינות לארגונים אלימים מהווה נקודת מוצא נכונה למחקר, משום שמרבית הידע התאורטי שנצבר ביחס לכללים בסכסוכים אלימים התפתח על בסיס חקר סכסוכים בין מדינות. נקודות התורפה עליהן הצביעו המבקרים רלבנטיות אף הן, אולם גזירת המסקנה לפיה התפתחות דינמיקה שונה או שוני יסודי בזהות השחקן הלא-מדינתי משמעותם שאין כללי משחק מחטיאה באופן צורם את מאפייניהם הייחודיים של כללי המשחק בלוחמה א-סימטרית. בסכסוכים בינמדינתיים כללי המשחק ברורים, אם באמצעות עיגונם בהסכמים והבנות, אם באמצעות מחוייבות לנורמות וחוקים בינלאומיים ואם באמצעות מאזן הרתעה חזק מספיק המאפשר שנים ארוכות ללא אלימות, חרף העובדה שהסכסוך לא נפתר*. מאפיינים אילו מאפשרים חלוקה בינארית ברורה בין מצבים בהם מתקיימים כללי משחק לבין מצבים בהם נשברים הכללים, כאשר לכל אחד מהמצבים יש בדרך כלל נקודת התחלה וסוף ברורה.

השלכתה של התפלגות בינארית זאת על תחום הלוחמה הא-סימטרית גרמה להבנתי לשורה מפוארת של חוקרים לקבוע כי במידה ואין כללים ברורים ומוחלטים, המשמעות היא שאין כללי משחק. אני סבור שיש בכך החמצה משמעותית ואולי גם מידה של "עצלות מחקרית" שכן בלוחמה א-סימטרית כללי משחק צפויים

[175] Bloom, Mia. 2005. <u>Dying to Kill: The Allure of Suicide Terrorism</u>. New York: Columbia University Press.
[176] McCormick, Gordon. H. 2003. "Terrorist Decision Making", <u>Annual Review of Political</u>, Science 6: 473-507, also see: Kydd & Walter, <u>Ibid</u>, 2006.
[177] Ibid

* כמובן שהדוגמא הבולטת ביותר לכך היא "המלחמה הקרה", אך לכך ניתן להוסיף דוגמאות רבות של מדינות מסוכסכות הנמנעות מעימות אלים במשך עשרות שנים, על אף שהתנאים מאפשרים להן היכולות לכאורה לפתוח במלחמה בכל זמן נתון, דוגמאות לכך הן ישראל וסוריה, הודו ופקיסטן, צפון ודרום-קוריאה ועוד.

להיות רוב הזמן בדרגות ביניים שונות הן מבחינת רמת ההבנות והתיאום בין השחקנים והן מבחינת רמת האלימות ההדדית, ולא בנקודות הקיצון של מלחמה או הפסקת אלימות מוחלטת.

האתגר הגדול של מחקר זה הוא להוכיח כי ניתן להראות כי רמות הביניים של האלימות והשינויים בהם לאורך הסכסוך המתמשך אינם תוצאה אקראית, אלא חלק מתהליך מתמשך של הבניית כללי משחק. בהשלכה מתחום הסכסוכים בין מדינות, כללים אלה צפויים להיות דומים יותר לאילו שזיהה אקסלרוד בהתייחסו ל"קרב השוחות" במלחמת העולם הראשונה[178], כאשר המשמעות היא כי מתקיים עימות אלים ומתמשך, אולם הוא מתנהל בכפוף לכללים סמויים ובלתי-רשמיים.

עם זאת לביקורות הללו חשיבות רבה ובלתי-מבוטלת. במסגרת המודל וההנחות המרכיבות תהיה התייחסות לנקודות התורפה שהוצגו במסגרת הביקורות ותיבחן השפעתם האפשרית כגורמים העשויים לערער את כללי המשחק או אף למנוע את קיומם.

[178] Axelrod, Ibid, p.84

פרק שני: מודל המחקר

2.1: תהליך הגדרת כללי משחק בלוחמה א-סימטרית

השערת המחקר המרכזית היא כי הלחימה בין המדינה לארגון תלווה בתהליך דינמי של יצירת כללי משחק. מטרת המחקר היא להציג מודל שיוכל לתאר את דינאמיקת יצירת הכללים.

בחלקים הקודמים סקרתי בקצרה מספר דוגמאות לתהליכים של יצירת כללי משחק בלתי-רשמיים בסכסוכים בין מדינות. ההבנות שתיארו קיסינג'ר[179], אקסלרוד[180], שלינג[181] ומילר[182] ואחרים תיארו מצבים בהם עוצמת השחקנים ויכולת הפגיעה ההדדית שלהם דומה.

בלוחמה א-סימטרית יחסי הכוחות הינם שונים, בכל זאת אני מניח כי יתכן ויתקיים תהליך שיוביל ליצירת כללי משחק.ממושכות הסכסוך, הקושי לעגן את הכללים בהסכמות רשמיות ומגוון המשתנים הבלתי-תלויים העשויים להשפיע, חייבו התייחסות למכלול של שחקנים ומשתנים רלבנטיים. במהלך בניית המודל ובחינתו, נדרשה התייחסות למגוון השערות שבחנו את מידת ההשפעה של המגבלות והמניעים על כל אחד מהשחקנים, בהמשך יפורטו ההשערות הללו.

לוחמה א-סימטרית מתנהלת בדרך-כלל ללא מסגרת רשמית של חוקים, אמנות, או הסכמים בין השחקנים. חרף עובדות אילו, המציאות מראה כי ברוב המקרים מפעיל כל שחקן רק חלק מיכולותיו[183].

על-מנת לזהות את קיומם של כללי משחק ושינויים בהם, יש לבצע תחילה מיפוי של כל הפעולות האלימות של השחקנים בפרק הזמן שנבחר למחקר. לאחר המיפוי הראשוני של הפעולות האלימות, אבחן האם ישנה "רמת סף" של אלימות עבור כל שחקן. המשמעות של קיומה של "רמת סף" היא שישנו רף אותו השחקן חוצה רק לעיתים נדירות, כלומר פעולות ברמת אלימות גבוהה יותר המתבצעות רק לעיתים רחוקות.

במידה ומתקיימת "רמת סף" הדבר מרמז כי יתכן ומתקיימים כללי משחק בלתי-רשמיים.

קיומה של "רמת סף" מרמז כאמור על קיומם של כללי משחק, אך אינו מהווה הוכחה לכך. הסברים אלטרנטיביים לעצימות הנמוכה ולנדירות הפעולות האלימות יותר יכולים להיות קשורים גם בסיכול הפעולות[184], בהעדר יכולות[185] או בהשפעות אחרות.

המשמעות של קיום כללי משחק היא ששחקן נמנע מביצוע פעולה אלימה למרות שיש ביכולתו לבצע אותה. זו היא אבחנה חשובה שכן הימנעות מדפוס פעולה מסויים כתוצאה מהעדר יכולות אינה מעידה על קיום

---

[179] קיסינג'ר, שם, עמ' 571-572

[180] Axelrod, Ibid, pp.74, 79

[181] שלינג, שם, עמ' 107-110

[182] Miller, Ibid, pp.77-78

[183] Colaresi, Michael and William R. Thompson, 2002. "Strategic Rivalries, Protracted Conflict, and Crisis Escalation", Journal of Peace Research 39(3): 263–287

[184] Trager, Robert F.and Dessislava P. Zagorcheva. 2005/6. "Deterring Terrorism: It Can Be Done", International Security 30(3): 87-123

[185] Frisch, Hillel. 2006. "Motivation or Capabilities? Israeli Counterterrorism against Palestinian Suicide-bombings and Violence", Journal of Strategic Studies 29(5): 843-869.

כללי משחק. אני סבור כי חוקרים שהתעלמו משוני זה[186] חטאו למושג התיאורטי בו עסקינן, משום שהעדר יכולות בעת שהמוטיבציה והכוונות לא השתנו אינו מעיד על מחוייבות לכללי משחק, אלא על סיכול או מניעה זמנית שרלבנטית רק כל זמן שהארגון אינו רוכש את היכולות הנדרשות.

לפיכך במידה וזוהתה "רמת סף", השלב הבא במחקר הוא בחינה מה הם הגורמים להגבלת הפעולות האלימות. במידה וההימנעות נובעת מחוסר יכולת לבצע את הפעולה או מסיכולה על-ידי השחקן השני הרי שלא מדובר בשמירה על כללי משחק אלא בחולשה או כשלון. אולם במידה ונמצא כי השחקן נמנע מפעולות שיש ביכולתו לבצע, הרי שישנו בסיס לבחינה מעמיקה בדבר קיומם של כללי משחק.

בעוד שהשלב הראשון במודל מתבסס על ניתוח כמותי של התפלגות הפעולות האלימות, הרי שהשלב המרכזי במחקר הבוחן את התפתחותם וקיומם של כללי משחק, את השינויים בהם ואת המניעים לשינויים אילו בוצע על-ידי ניתוח איכותני. במסגרת הניתוח האיכותני בחנתי השפעה אפשרית של שחקנים ומשתנים המעורבים בסכסוך ונלקחים בחשבון כגורמים בעלי השפעה במודל המחקר המתאר את תהליך הגדרת כללי משחק בסכסוך בין מדינה לארגון אלים.

תהליך הגדרת כללי המשחק

הגדרת כללי משחק יכולה כאמור להתבצע על בסיס הבנות רשמיות/בלתי רשמיות בין השחקנים. אך יכול להיות גם מצב פחות יציב בו אחד השחקנים פועל באופן חד-צדדי תחת כללים מסויימים[187], כאשר אין התחייבות כי גם השחקן השני מכיר בכללים אילו. דרך נוספת להגדיר כללי משחק היא באמצעות אכיפה על-ידי צד שלישי (קהילה בינלאומית, פטרון הארגון,אחר), האכיפה יכולה לחול על המדינה והארגון גם יחד, אך יתכן גם מצב בו המגבלות נכפות רק על אחד מהם.

הנחת המוצא של המודל, היא כי ראשיתו של תהליך הגדרת הכללים הוא בנסיון הדדי למצוא נקודת איזון בין רצונותיהם המנוגדים של שני השחקנים:

הארגון מעוניין להסב נזק למדינה, אולם עימות מלא עשוי להיות מסוכן עבורו מפני שבמסגרתו יופעלו באופן נרחב יותר יתרונות העוצמה של המדינה. לפיכך הוא עשוי לנסות לשחוק את המדינה בעימות מתמשך בעצימות נמוכה, תוך מטרה להימנע מעימות גדול[188]. כדי ליישם אסטרטגיה זאת הוא יזהר מלחצות את "הקו האדום" של המדינה כדי לא לגרור אותה לתגובה חריגה[189].

[186] Trager & Zagorcheva, Ibid, also see: Dutter, Lee E. and Ofira Seliktar. 2007. "To Martyr or Not to Martyr: Jihad is the Question, What Policy is the Answer?" Studies in Conflict & Terrorism 30(5): 429-443, also see: Bowen, Ibid

[187] Lake , David A. and Robert Powell (eds.). 1999, Strategic Choice and International Relations, Princeton: Princeton University Press.

[188] Kydd & Walter, Ibid, 2006, also see: Merari, Ariel. 2002. "Deterring fear: Government Responses to Terrorist Attacks", Harvard International Review 23: 26-31

[189] Kuperman, Ibid, 2006

מנגד, יתכן שהמדינה תהיה מוכנה להשלים עם רמת אלימות מוגבלת כברירת מחדל של "רע במיעוטו" המועדפת על-פני מלחמה מלאה[190]. לכן היא תימנע מתגובה חריגה כל עוד רמת האלימות שמפעיל הארגון היא ברמה "נסבלת" מבחינתה.

אני מניח כי נכונות המדינה להשלים עם עימות מוגבל קשורה במידה רבה בעוצמת הפגיעות שהארגון יכול להסב לה במצב של הסלמה. ככל שלארגון יכולת פוטנציאלית לפגיעה נגדית קשה יותר, הדבר עשוי לשמש כתמריץ עבור הנהגת המדינה להימנע מהסלמה ולהשלים עם האלימות המוגבלת. יכולות כאלה מאפשרות למעשה לארגון לייצר "הרתעה מניעתית" מושג המוכר מחקר התפתחות הרתעה בין מדינות[191].

בתנאים כאלו יתכן שהמו"מ האלים והבלתי-רשמי יוביל להבנות בלתי-רשמיות על כללים המשרתים באופן סביר את רצון הארגון להפעיל אלימות מוגבלת בשילוב עם נכונות המדינה להשלים עם רמה נסבלת של אלימות מצד הארגון.

קיימת אפשרות אחרת לפיה ישמרו כללי משחק כתוצאה מהחלטה חד-צדדית של לפחות אחד השחקנים ללא תלות בהבנות. החלטה כזאת עשויה להתקבל על בסיס אינטרסים דומים לאילו שפירטתי, אולם השוני הוא שהיא מתקבלת ללא תלות בהתנהגות השחקן השני. המניעים לשמירה חד-צדדית על רמת אלימות מוגבלת עשויים להיווצר לדוגמא במצב בו הסכסוך נמצא בסדר עדיפויות נמוך עבור המדינה והיא תעדיף להשלים עם פרובוקציות ולהמשיך ולהשקיע משאבים מועטים בעימות[192]. לחלופין מצד הארגון בחירה כזאת עשויה לנבוע מהרתעה חזקה שייצרה המדינה או מלחצים ומגבלות המופעלים עליו על-ידי שחקנים אחרים כדוגמת פטרון הארגון או האוכלוסיה מקרבה הוא פועל.

דרך נוספת לייצב את כללי המשחק היא באמצעות עיגונם בהסכם רשמי אליו מתחייבים שני השחקנים, הגעה להסכם כזה מעידה בהכרח על דינמיקה שונה בעימות שכן היא מחייבת הידברות בין השחקנים וכן בסבירות גבוהה מעורבות של שחקנים חיצוניים שעשויים להידרש כמתווכים. לעיתים הבנות רשמיות ביחס לעימות האלים עשויות להיות חלק מהבנות רחבות יותר בנושאי טריטוריה, ריבונות, כלכלה ואחרים.

שינויים בכללי המשחק

כאשר מתפתחים כללי משחק בלתי רשמיים כתוצאה מאחד התהליכים הנ"ל הם עשויים להיות פחות יציבים מכללים המעוגנים בהסכם חתום או בחוק הבינלאומי. כאשר (לפחות) אחד מהשחקנים אינו שבע-רצון מכללי המשחק הוא עשוי לנסות וליזום בהם שינוי[193], כאשר קיימים: הקצנה אידיאולוגית (אצל המדינה או אצל הארגון), הנחיית הפטרון, הערכה שגויה של מיקום "הקו האדום", או סיבה אחרת.

---

[190] שלינג, שם, 1981, עמ' 94

[191] Mearsheimer, John J., Ibid, 1983.pp.23-24, also see: Pape, Ibid, 1996.

[192] Hoffman, Bruce and Gordon H. McCormick. 2004. "Terrorism, Signaling, and Suicide Attacks", Studies in Conflict and Terrorism, 27(2): 243–281.

[193] Lebow, Richard N. 1985. "Conclusions", in Robert Jervis, Richard Ned Lebow, and Janice Gross Stein (eds.), Psychology and Deterrence, 203-232. Baltimore: Johns Hopkins University Press.pp.314-315

שחקן נוסף שעלול לנסות לערער את הכללים הם ארגונים אלימים המחזיקים באידיאולוגיה קיצונית יותר מהארגון המרכזי או לחלופין גורמים בתוך הארגון המסרבים לקבל את מדיניותה המתונה של ההנהגה[194]. האפשרות האחרונה מחדדת את מורכבות המודל הא-סימטרי, שכן בעוד שבמדינה יש להנהגה מונופול בלעדי על השימוש בכוח[195], אצל הארגון האלים הבלעדיות לא תמיד מתקיימת[196].

כאשר אחד השחקנים מחליט ליזום שינוי בכללי המשחק ישנה חשיבות קריטית להיקף השינוי בו הוא מעוניין.

במידה והרצון הוא ליזום שינוי מוגבל בלבד, השחקן עשוי להסתפק בפעולה חד-פעמית: מבחינת המדינה מטרת הפעולה היא להעביר מסר של אי-שביעות רצון. במידה והארגון ישוב לפעול בכפוף לכללי המשחק הקודמים, יוכלו השחקנים לשוב ולנהל את העימות תחת כללי משחק יציבים יחסית[197]. מבחינת הארגון מטרתה של הסלמה חד-פעמית היא יישום אסטרטגיית "הליכה על הסף"[198], על-ידי התגרות במדינה וניסיון להחריף את הפגיעה ובכך להגביה את "רמת הסף" של קשת הפעולות הנכללות בכללי המשחק.

חריגה מכללי המשחק היא פעולה רגישה ומסוכנת עבור שני השחקנים מפני שקיים קושי משמעותי לשלוט בתהליך שיתפתח לאחר ההסלמה. שרטוט המודל (עמ' 35) ממחיש כי זו היא למעשה הצומת רבת-האפשרויות ביותר במודל, היא עשויה להוביל ל-3 אופציות עיקריות:

אופציה 1: חזרה לכללי המשחק הקודמים - במידה והשחקן המותקף מגיב בחריגה נגדית מכללי המשחק, הכדור עובר ליוזם ההסלמה, במידה ויגיב בחריגה נוספת, המשמעות היא שהכללים נשברים, אולם במידה ויבליג המשמעות היא למעשה שהשחקנים חרגו נקודתית והם חוזרים לכללי המשחק הקודמים.

אופציה 2: שינוי בכללי המשחק והתייצבות כללים חדשים – כאשר המותקף אינו מעביר מסר (באמצעי אלים או מילולי) לפיו הפעולה אינה מקובלת עליו המשמעות היא שהוא למעשה משלים עם החריגה כפעולה לגיטימית. במידה והיוזם אינו ממשיך בהסלמה, השחקנים ממשיכים לנהל את הסכסוך תחת כללי משחק, כאשר הפעולה שנחשבה כחריגה קיבלה לגיטימציה והופכת לחלק מהכללים.

אופציה 3: שבירת כללי המשחק – התפתחות של "ספיראלת הסלמה" במסגרתה יסירו מעליהם השחקנים את המגבלות שקיבלו בהסכמה ו/או באופן חד-צדדי וכך ההסלמה הנקודתית מובילה לשבירת כללי המשחק. סוג שונה של הסלמה הוא כאשר השחקן מחליט ליזום הסלמה משמעותית שמטרתה לשנות את כללי המשחק באופן יסודי. החלטה זאת מבטלת ביודעין את כללי המשחק הקיימים, אצל המדינה הדבר עשוי לנבוע משינוי תפיסה של מקבלי ההחלטות ואילו אצל הארגון הדבר עשוי לנבוע מהקצנה אידיאולוגית או

---

[194] Mulaj, Ibid, 2010, pp.3-5

[194] לינץ, חואן ג'.1998. "מעברים לדמוקרטיה". מתוך בנימין נויברגר, אילנה קופמן (עורכים), דמוקרטיה ודמוקרטיזציה, תל-אביב: האוניברסיטה הפתוחה, עמ' 418-450.

[196] George, Ibid, 2003.

[197] Axelrod, Ibid, p.84

[198] Lebow Richard Ned, 1981 Between peace and war, by John Hopkins Universirty Press, p. 57

מהופעתו של ארגון משנה אלים יותר ומחוייב פחות לכללי המשחק[199]. כאשר אחד השחקנים מחליט ליזום שינוי גורף בכללי המשחק, תגובת השחקן המותקף פחות קריטית מפני שהיוזם ממילא מעוניין בשבירת כללי המשחק ולפיכך מביא בחשבון כי יענה בתגובה חריפה שתגבה גם ממנו מחיר.

התערבות צד שלישי

כאשר כללי המשחק נשברים גוברת הסבירות להתערבות של שחקנים חיצוניים.

מלבד שני השחקנים המרכזיים בנודל קיימים שחקנים נוספים שמעורבותם צפויה לגבור כאשר כללי המשחק נשברים והמדינה והארגון אינם מצליחים לייצב כללים חדשים. לשחקנים הנוספים עשויה להיות חשיבות רבה בריסון העימות ובאכיפת כללי משחק חדשים.

מועצת הבטחון ומדינות מרכזיות במערכת הבינלאומית עשויים להתערב ולשמש כגורם מרסן של המדינה כאשר זאת תחליט להסלים באופן משמעותי את רמת האלימות[200], זאת על בסיס החוק הבינלאומי ומחוייבות המוסדות הבינלאומיים למנוע אלימות. יכולת ההשפעה של הקהילה הבינלאומית עשויה להימצא כשונה כלפי מדינות שונות: קיימת סבירות כי מול מדינה קטנה וחלשה יחסית היא תוכל להפעיל ביעילות סנקציות כלכליות ואף כוח צבאי במקרים חריגים, לעומת זאת האפקטיביות של כלים כאילו מול מעצמה היא מוגבלת. לחלופין ישנה אפשרות שריסון ההסלמה לא יכפה על-ידי גוף רשמי, אלא על-ידי שחקנים מדינתיים דומיננטיים בעל יכולת השפעה על המדינה הנמצאת בלחימה.

אני מניח כי במידה והמדינה תצליח להתמודד בצורה מוצלחת מול לחץ בינלאומי, קיים גורם מרסן נוסף - האוכלוסייה המקומית במדינה ולחץ דעת הקהל: לאזרחים יש השפעה על מקבלי ההחלטות ואף יכולת להדיח את השלטון והם עשויים לעשות זאת כאשר המלחמה גובה מחיר יקר ונתפסת כלא יעילה[201].

מנגד, ארגונים אלימים רבים מתבססים על סיוע של פטרון מדינתי. פטרון הארגון עשוי להתערב ולרסן את אלימות הארגון, כאשר הקהילה הבינלאומית או המדינה המותקפת יגבו ממנו מחיר על תמיכתו בארגון האלים[202]. גם האוכלוסיה המקומית מתוכה פועל הארגון עשויה לשמש כגורם מרסן, אם כי חשוב להבהיר כי מנופי ההשפעה שלה שונים מאילו של האוכלוסייה המקומית במדינה: את הארגון לא ניתן להדיח מפני שהוא אינו ריבון, אולם יחס עוין והתנגדות מצד האוכלוסייה בתוכה הוא פועל עשוי להגביל משמעותית את יכולת הפעולה שלו[203]. לחץ כזה עשוי להתפתח כאשר פעולות הארגון גורמות לסבל לאותה אוכלוסיה ומצד שני אינן מביאות לה תועלת[204].

---

[199] Findley & Young, Ibid

[200] Bar Shmuel, Rachel Machtiger and Shmuel Bachar. 2008. Deterrence of Palestinian Terrorism – The Israeli Experience: A Critical Analysis, Herzliya : Institute for Policy and Strategy, IDC.

[201] Mack, Ibid, pp. 175-200, also see: Schultz , Kenneth. 1998 "Domestic Opposition and Signaling in International Crises," American Political Science Review 92(4): 829-40.

[202] Byman & Waxman & Larson, Ibid, p.109, also see: Shimshoni, Jonathan. 1988. Israel and Conventional Deterrence: Border Warfare from 1953 to 1970. Ithaca, NY: Cornell University Press.

[203] Ross, Jeffrey Ian and Ted Robert Gurr. 1989. "Why Terrorism Subsides: A Comparative Study of Canada and The United States," Comparative Politics, 21(4):405-426

[204] Merari, Ariel. 2005. "Israel Facing Terrorism", Israel Affairs 11(1): 223-237

אפשרות נוספת היא שהגורמים הבינלאומיים יסייעו בהגדרת הכללים החדשים ולא יכפו אותם. בסיטואציה כזאת ההתערבות החיצונית תהיה באמצעות פעולות תיווך שיסייעו לשחקנים המסוכסכים להגיע להסכמה על כללי משחק חדשים.

2.2 תרשים: תהליך הגדרת כללי משחק בעימות אלים בין מדינה לארגון לא-מדינתי

שני השרטוטים בעמודים הבאים מתארים את עיקרי המודל:

תרשים 1 (עמ'41):

מציג את השלב הראשון במודל. זיהוי קיומה של "רמת סף" על-פי מיפוי הפעולות האלימות של כל אחד מהשחקנים.

- **העדר קיומה של "רמת סף"** שולל את האפשרות כי השחקן פועל על-פי כללי משחק.
- **קיומה של "רמת סף"** מעלה את הסבירות כי מתקיימים כללי משחק, אך אינו מבטיח זאת. קיום רמה כזאת יכול לנבוע גם משורה של גורמים אחרים כגון העדר יכולות, שיקול טקטי, גורם בלתי ידוע ועוד.
- לפיכך בהינתן אינדיקציות כי מתקיימת "רמת סף" ישנן 3 אפשרויות:

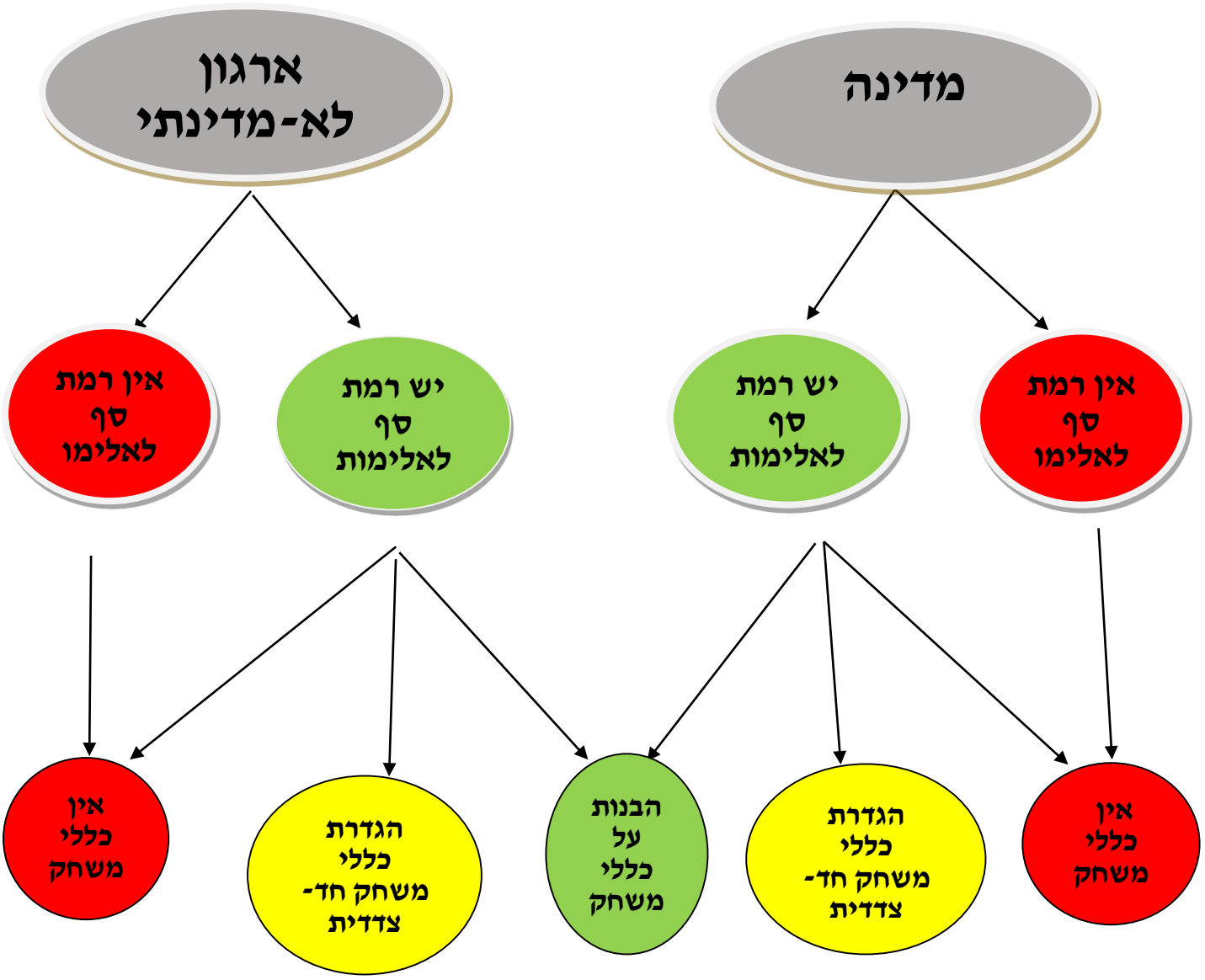
1. אכן מתקיימים כללי משחק כתוצאה מהבנות רשמיות/בלתי-רשמיות בין השחקנים.
2. השחקן שומר על כללי משחק כתוצאה מהחלטה חד-צדדית היכולה לנבוע ממספר מניעים (יפורטו בתרשים 2).
3. אין שמירה על כללי משחק. העובדה שזוהתה "רמת סף" נובעת מגורם אחר (מגבלת יכולות, משאבים, גורם אחר וכד'). תוצאה זאת מתקיימת במידה וכל ההשערות הרלבנטיות לאפשרויות 1,2 נשללות.

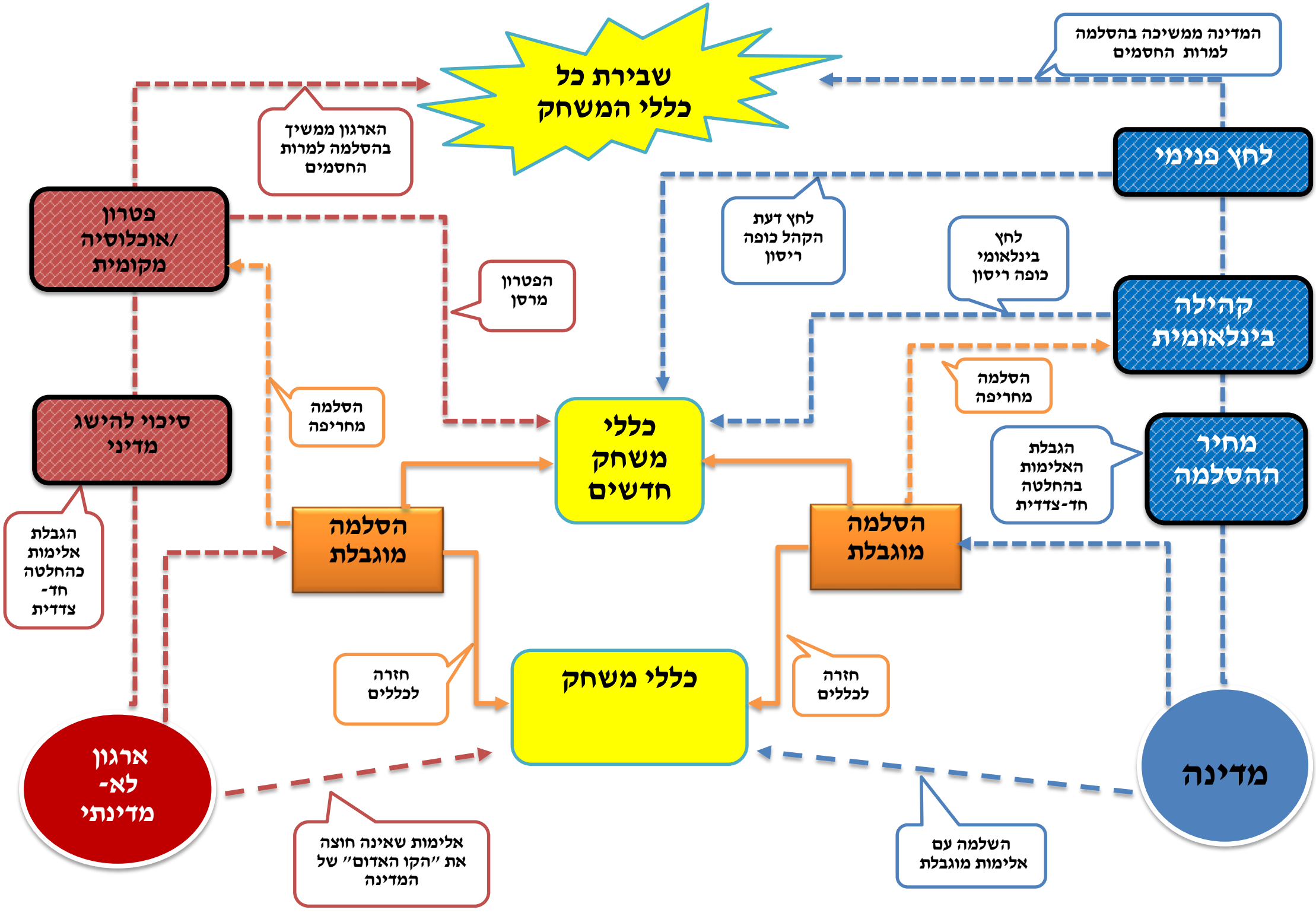
תרשים 2 (עמ'42)

תרשים 2 הינו תרשים המשך המתייחס למצב בו אנו מניחים כי מתקיימים כללי משחק.

התרשים מציג את הדינמיות המתקיימת בתהליך הגדרת כללי המשחק ואת השינויים בתוצאות האפשרויות, כתוצאה מהשפעות אפשריות של המשתנים המעורבים במודל

תרשים 1

ארגון
לא-מדינתי
מדינה
אין רמת סף לאלימו
יש רמת סף לאלימות
יש רמת סף לאלימות
אין רמת סף לאלימו
אין כללי משחק
הגדרת כללי משחק חד-צדדית
הבנות על כללי משחק
הגדרת כללי משחק חד-צדדית
אין כללי משחק

שבירת כל כללי המשחק
המדינה ממשיכה בהסלמה למרות החסמים
הארגון ממשיך בהסלמה למרות החסמים
לחץ פנימי
פטרון/אוכלוסיה מקומית
לחץ דעת הקהל כופה ריסון
לחץ בינלאומי כופה ריסון
קהילה בינלאומית
הפטרון מרסן
הסלמה מחריפה
הסלמה מחריפה
כללי משחק חדשים
מחיר ההסלמה
סיכוי להישג מדיני
הגבלת האלימות בהחלטה חד-צדדית
הגבלת אלימות כהחלטה חד-צדדית
הסלמה מוגבלת
הסלמה מוגבלת
חזרה לכללים
כללי משחק
חזרה לכללים
ארגון לא-מדינתי
מדינה
אלימות שאינה חוצה את "הקו האדום" של המדינה
השלמה עם אלימות מוגבלת

2.3 משתנים המשפיעים על כללי המשחק - השערות המחקר

בחלק זה אציג בפירוט את ההשערות המרכיבות את המודל שהוצג בעמודים הקודמים ועשויות להשפיע על תהליך העיצוב של כללי המשחק . במהלך המחקר אבחן בכל אחד מהסכסוכים את השפעת כלל המשתנים המוצגים בהשערות המפורטות בחלק זה.

מניעי הארגון לשמירה על כללי משחק

השערה 1: ככל שהקו האדום של המדינה נמוך יותר רמת האלימות שיפעיל הארגון תהיה נמוכה יותר

על-פי השערה זאת מידת אלימות הארגון איתה תהיה המדינה מוכנה להשלים תגדיר את הרף העליון לפעילות הארגון. מאו טסה-טונג מאבות לוחמת הגרילה ניסח את עקרון העימות המוגבל כאמצעי המועדף לשחיקת המדינה על-ידי ארגונים לא מדינתיים הסובלים מנחיתות עוצמה[205]. על-פי אסטרטגיה זאת הארגון מכיר בנחיתות יכולותיו ולכן מגביל את פעולותיו כתוצאה מחשש לעבור את סף הפגיעה "הנסבל" של המדינה[206] ולגרום לתגובה חריגה שלה, אולם במרחב האלימות שהמדינה תהיה מוכנה לספוג, הוא יהיה מעוניין להגיע לנקודת המקסימום[207]. ככל שהמדינה תציב את הסף בנקודה נמוכה יותר, מרחב הפעולה של הארגון יהיה קטן יותר.

קיים קושי לזהות בוודאות האם הארגון אינו מבצע פעולה מסויימת כתוצאה משיקול אסטרטגי (כפי שהשערה זאת מציעה) או כתוצאה ממניע אחר. בידוד המשתנה מחייב בין היתר בדיקה קפדנית של ההשערות האלטרנטיביות. נוכל להניח כי המגבלה נובעת משמירה על כללי משחק רק אם נעמוד על-כך שלארגון יש הן יכולת והן רצון לפגוע במדינה, אך הוא בחר להימנע מפעולות מסויימות כדי לא ליצור הסלמה. אזר קבע במחקרו כי בכל מערכת יחסים בין שני שחקנים (ידידות/איבה) יש קשת פעולות הנחשבות כ"נורמליות", חריגה מהווה חציית "קו האדום"[208]. העובדה שבדרך-כלל רף זה אינו מוגדר בצורה מוסכמת תגרום לכך שהארגון עשוי לנסות לבחון אותו מעת לעת, זהו למעשה יישום אסטרטגיית "ההליכה על הסף"[209]. מאחר ובדרך-כלל יקבע הגבול באופן חד-צדדי על-ידי המדינה מיקומו נתון לשינוי בהתאם לקבלת ההחלטות של העומדים בהנהגת המדינה. נקודה זאת מחייבת הכרה בכך שמדובר ברף "דינאמי", לפיכך יש לעקוב אחר קיומם של שינויים בהתייחסות לגבול זה, הן מצד המדינה והן מצד הארגון. חוסר הבהירות המלאה עשוי גם ליצור מצבים בהם הארגון חוצה את הרף כתוצאה מטעות.

---

[205] טובי, שם, עמ' 36

[206] Kydd & Walter, Ibid, 2006

[207] Pape, Ibid, 2003.

[208] Azar, Ibid, 1972

[209] Lebow, Ibid, p.88

השערה 2: ככל שיגדלו סיכויי הארגון להישג מדיני הוא יפחית את רמת האלימות

אחת מהנחות היסוד עליהן מתבסס המחקר היא כי הארגון מכיר בחוסר יכולתו לגבור על המדינה ולכן מעדיף לנהל עימות מוגבל כדי להתיש אותה ועל-ידי כך לאלץ אותה לבצע פשרות.

כאשר מתפתח תהליך דיפלומטי בין המדינה לארגון עשוי להיכנס מרכיב חדש למערכת השיקולים של הארגון האלים מפני שנפתחת בפניו אפשרות להשיג באמצעים דיפלומטיים (לפחות) חלק מהיעדים אליהם הוא שואף במסגרת העימות האלים. פייפ מצא במחקרו כי ארגונים אלימים היו מוכנים להפסיק את ההתקפות האלימות כאשר מצאו כי קיימת נכונות של המדינה לויתורים ופשרות ביחס לתביעות הארגון[210]. כנגד הנחה זאת טענו פינדלי ויאנג כי תהליך מדיני הוא אכן משתנה בעל השפעה על אלימות הארגון, אולם מתקיים דווקא קשר הפוך לזה שהציג פייפ והארגון יגביר את האלימות בעת מו״מ מדיני על-מנת להשתמש בה כמנוף לחץ בתהליך הדיפלומטי[211].

לא בכל סכסוך אלים מתפתח תהליך מדיני, אולם כאשר מתפתח תהליך כזה, זהו משתנה נוסף שהשפעתו חייבת להיבחן. השגת הסכם מחייבת יצירת אמון ותיאום עמדות בין השחקנים המסוכסכים, לכן ההנחה היא כי ככל שגובר הסיכוי של הארגון להגשמת רצונו באמצעות הסכם יגדל הסיכוי שהארגון ינסה להגביל את רמת האלימות כדי שלא לפגוע באמון המדינה כלפיו ובנכונותה להסכים לפשרה איתו.

השערה 3: ככל שהמדינה תסלים את האלימות יגדל הסיכוי שהארגון יסכים לשינוי בכללי המשחק

יתכנו מצבים בהם המדינה תבחר להסלים במטרה לשנות את כללי המשחק. זהו למעשה שימוש באסטרטגיות של אילוץ ואכיפה[212]. לאחר פיגועי ספטמבר 2001, רווחה בארצות-הברית התפיסה כי הדרך לנהל את הסכסוך מול ארגון אלים היא באמצעות כפיית רצון המדינה[213].

הסלמת האלימות מצד המדינה מציבה איום שונה על הארגון. במצב כזה קיימת אפשרות שהארגון יעדיף להסכים לשינוי בכללי המשחק שיבטיחו את בלימת ההסלמה, בשל חשש מפני הנזק שיגרם לו בעימות מורחב בו מופעלים יתרונות העוצמה של המדינה. כאשר הארגון מוצא עצמו במצב בו ״הפחד להמשיך בסכסוך גדול מהפיתוי״ יתכן כי הוא יניח כי סיכוייו להשיג לפחות חלק מיעדיו באמצעות הסכם גבוהים יותר[214]. בראשית שנות ה-70 ניהלה ישראל מערכה בת שנתיים כנגד ארגוני הטרור בעזה, לקראת סוף העימות העדיפו רבים מאנשי הארגונים להסגיר עצמם מתוך תובנה כי הסגרה עדיפה על חיסול[215].

---

[210] Pape, Ibid, 2003, p.347
[211] Findley &. Young, Ibid
[212] Bayman Daniel L., Waxman Mathew C. & Larson Eric, 1999, Air Power as a Coercive Instrument, California Rand, p.270
[213] Alison J.K Bailes & Daniel Nord, 2010, "Non-State Actors in Conflict a Challenge for Policy and for Law" in:Violent Non-State Actors in World Politics (edt: Klejda Mulaj), Columbia University press New York, pp.441-442
[214] Langlois & Langlois, Ibid
[215] מיימון דוד, 1993, הטרור שנוצח – דיכוי הטרור ברצועת עזה, סטימצקי, עמ' 185-183

ישנם חוקרים הסבורים כי אין למדינה צורך בשבירת כלים מוחלטת, תחת זאת דווקא הסלמות קצרות הן הדרך הרצויה לייצר הרתעה יעילה וליצור כללי משחק נוחים יותר מבלי לשלם את המחיר הכרוך במלחמה מלאה[216].

אמצעי אחר שמדינות נוהגות להפעיל במטרה ללחוץ על הארגון לשינוי הכללים הוא פגיעה במנהיגיו. דיוויס וג'נקינס שהיו בין החוקרים שהטילו ספק ביכולת להרתיע ארגון אלים כמערכת, הצביעו על הפגיעה במנהיגי הארגון כאסטרטגיה שעשויה להיות יעילה יותר[217]. מאחורי תפיסה זאת עומדות ההנחות כי קיימת סבירות גבוהה כי המנהיגים יהיו "רגישים" יותר לאיום ישיר על חייהם[218] ובנוסף כי בארגון קטן פגיעה במנהיג עשויה להיות משמעותית במיוחד.

השערה 4: ככל שהארגון קיצוני יותר יפחת הסיכוי לייצוב כללי משחק

אחת מהנחות היסוד על בסיסן נבנתה הנחת העל בדבר היכולת לקיים כללי משחק היא כי הארגון שואף להימנע מעימות מלא מול המדינה החזקה ממנו[219]. הנחה זאת מייצגת תפיסה לפיה בדומה למדינות, גם ארגונים אלימים הם שחקנים רציונאליים המבססים את פעולותיהם על חישובי רווח-הפסד[220].

מבחינה אידיאולוגית קיים שוני בין ארגון אלים בעל מטרה מוגבלת, דוגמת אילו המכונים "ארגוני שחרור לאומיים" לבין ארגון שמטרתו בלתי-מוגבלות, לדוגמא חיסול המדינה[221].

ארגונים הפועלים על בסיס אידיאולוגיה קיצונית ומעוניינים להסב למדינה נזק מקסימאלי עשויים שלא לפעול על בסיס עקרונות העימות המוגבל. לדוגמא, מחבל מתאבד בוחר באופן מודע לשלם את המחיר המקסימאלי (חייו) מתוך מטרה להסב בכך נזק מקסימאלי לאויב*[222].

אפשרות אחרת אליה יש להתייחס היא סכסוך בו מעורב יותר מארגון אלים אחד. מצב בו פועלים מספר ארגונים אלימים במקביל זוהה על-ידי שורה של חוקרים כ"מעודד הסלמה" וחוסר יציבות בשל התחרות הבלתי-רשמית המתפתחת בין הארגונים[223]. תיאוריה מובנית יותר ביחס להשפעתם של ארגונים קיצוניים על כללי המשחק הציג סטדמן[224] שכינה ארגונים אלה "SPOILERES" בטענה כי כאשר מתפתח מו"מ מדיני בין ארגון מתון למדינה, הם יגבירו את האלימות במכוון על מנת לחבל בהבנות, טענה דומה הציגו קיד

---

[216] Brophy-Baermann & Conybeare, Ibid

[217] Davis & Jenkins, Ibid, 2002

[218] שי שאול, ציר הרשע: איראן, חיזבאללה והטרור הפלשתיני, הוצאת מפעלות, המרכז הבינתחומי הרצליה, 2002, עמ' 182-180

[219] טובי, שם, עמ' 44-41

[220] Crenshaw, Ibid, 1981 also see: McCormick, Ibid, 2003, also see: Freedman, Ibid, 2007.

[221] Laqueur, Walter. 1999, The New Terrorism, New York: Oxford University Press.

* עם זאת, מחקרים העלו כי גם המתאבד עורך שיקולי עלות-תועלת ע"פ מדדים שאינם תואמים את אילו של החברה המערבית. לשיטתו התגמול לו הוא זוכה בעולם הבא עולה לאין ערוך על המחיר של אובדן חייו[222].

[223] Bloom, Ibid, p.83, also see: Hoffman & McCormick, Ibid, 2004, also see: Freedman, Ibid..

[224] Stedman,Stephen J. 1997. "Spoiler Problems in Peace Processes", International Security 22(2): 5-53.

וולטרס[225]. לכן ההנחה היא כי יתכן במצב בו ארגון אלים מגיע להבנות מול המדינה, אך במקביל ינסו ארגונים קיצוניים ממנו לפגוע בהבנות אילו, על-ידי הסלמת פעולותיהם.

בסכסוכים בהם פועל כנגד המדינה ארגון אלים יחיד אבחן את ההנחה בדבר השפעת האידיאולוגיה שלו על מידת הנכונות לכללי המשחק ואילו בסכסוכים בהם פועל יותר מארגון אחד תיבחן הטענה ביחס לארגון הקיצוני מביניהם כשחקן העשוי לערער את כללי המשחק.

השערה 5: הפטרון המדינתי יקבע את רמת האלימות של הארגון

על-פי השערה זאת הארגון האלים אינו השחקן הרלבנטי בתהליך הגדרת כללי המשחק מול המדינה, מכיוון שתפקידו מסתכם בהיותו זרוע מבצעת, בזמן שאת ההחלטות האמיתיות ביחס לכללי המשחק מקבל פטרונו שהוא שחקן מדינתי.

לפטרון אינטרס לתמוך בארגון לא-מדינתי הפועל מתוך אידיאולוגיה התואמת את מטרותיו, בדרך זאת הוא יכול לקדם את יעדיו בלי להתעמת מול המערכת הבינלאומית[226]. לעומת זאת כאשר מוכחת מעורבות מדינה בפיגוע היא חשופה לענישה[227]. שני מצבים מנוגדים אילו יוכלים להוביל לשינוי בהשפעת הפטרון כגורם מעודד הסלמה או מרסן, בהתאמה. קיימות דוגמאות רבות לשני אופני השפעה אילו:

הפטרון כגורם מרסן - בשנות ה-70 וה-80 תמכה לוב בארגוני טרור רבים ברחבי העולם, בשנת 85' יצאה הקהילה הבינלאומית למאבק נגד לוב, שליט לוב נאלץ להפסיק את תמיכתו בארגונים ואף להצר את פעולותיהם משטח מדינתו. פקיסטן וערב-הסעודית היוו בסיס פעולה נוח לאל-קאעידה עד ל-11.9.2001, בעקבות הפיגוע הפעילה עליהם ארה"ב לחץ כבד שאילץ אותם שנות את מדיניות "עצימת העיניים"[228]. בשנות ה-60 פעלה ישראל בשטח ירדן בתגובה לפיגועים שביצעו מסתננים ירדנים בשטח ישראל, הפגיעה בחקלאות הירדנית יצרה לחץ על ממשלת ירדן שהחלה לפעול ביתר תוקף כנגד המסתננים משטחה לישראל[229].

הפטרון כמערער כללים - התערבות הפטרון והסיוע שלו לארגון עשויים להשפיע על יכולותיו ולעיתים אף על עצם קיומו[230]. תמיכתה של פקיסטאן בלוחמים הקשמירים מהווה דוגמא לכך. הגברת פעילות הקשמירים שהתאפשרה בזכות התמיכה, אילצה את צבא האויב של פקיסטאן (הודו) לרכז מאמץ כספי ואנושי גדול בהתמודדות איתם על חשבון המלחמה מול הצבא הפקיסטאני[231].

---

[225] Kydd Andrew and Barbara F. Walter. 2002. "Sabotaging the Peace: The Politics of Extremist Violence", International Organization, 56(2): 263-296.

[226] Byman, Ibid, p.21

[227] San-Acka Belgin, 2009a," supporting Non-state Armed Groups (NAGs) A Resort to Illegality?" in: Journal of Strategic Studies 32 (4): 589-613

[228] Byman , Ibid, p.21

[229] זכי שלום, מדיניות בצל מחלוקת, משרד הביטחון, תל-אביב, 1996, עמ' 37, ראה גם: שמעון גולן, גבול חם מלחמה קרה: התגבשות תפיסת הבטחון של ישראל 1949-1953, תל-אביב, הוצאת מערכות: 2000, עמ' 342-246

[230] Holl, J.. 1993 "When war doesn't work: Understanding the relationship between the battlefield and the negotiating table" In: Stop the killing: How civil wars end, edited by R. Licklider, New York: New York University Press, pp.269-92

[231] Ibid

המבחן של השערה זאת יעסוק במידת ההשפעה של הפטרון על כללי המשחק ובאופן ההשפעה.

השערה 6: ככל שמידת התמיכה של האוכלוסייה המקומית יורדת יגבר הסיכוי שהארגון יגביל את רמת האלימות

ארגונים לא מדינתיים פועלים מתוך סביבה אזרחית, ככל שהארגון זוכה לאהדת האוכלוסייה, הוא יהיה חופשי יותר[232]. מאחר והארגון נעדר מערך לוגיסטי מסודר ובסיסי קבע, סיוע מצד אוכלוסיית הקבע המקומית הוא תנאי קריטי ליכולת הפעולה שלו, טסה-טונג כתב כי "הלוחמים הם דגים והאוכלוסייה היא המים"[233]. התנגדות של האוכלוסייה המקומית לפעילות הארגון עשויה להגביל את יכולת הפעולה שלו. בעבר ניסו מדינות לייצר ניגוד כזה באמצעים ידידותיים או באמצעי כפייה: הדרך ה"ידידותית" היא על-ידי השקעת משאבים וסיוע אזרחי לאוכלוסיה ובכך הפחתת המוטיבציה שלה לתמוך בארגון, בריטניה יישמה זאת בהצלחה מרובה במלחמתם במלאיה[234]. דוגמא הפוכה מייצגות פעולותיה של ישראל בשנות ה-50 שבחרה להתמודד עם הקושי הגדול של עצירת מפגעים בודדים, בגביית מחיר בלתי-פרופורציונאלי מירדן מה שהביא לכך שתושבי הכפרים המקומיים היו אילו שריסנו את המפגעים[235].

חשוב להבהיר כי כיום למדינה (בוודאי דמוקרטיה) יש קושי לפעול בדרך עליה דיבר דיין מסיבות של לגיטימציה בינלאומית ופנימית[236]. מלבד מגבלת הלגיטימציה קיימת מחלוקת האם פגיעה באוכלוסיה היא האמצעי הנכון לגייסה כנגד הארגון. האסכולה הדומיננטית יותר גורסת כי פגיעה כזאת עשויה לגייס את האוכלוסייה לצד הארגון והדרך הנכונה היא לפעול בצורה "סטרילית" ככל האפשר, כך שהאזרחים ישארו מחוץ למעגל הלחימה, מה שידגיש את הבידול בינם לבין הארגון[237]. סיבה אחרת להתלבטות קשורה למידת היכולת של האוכלוסייה לרסן את הארגון, קיימים מצבים בהם יכולת כזאת אינה מעשית, לפיכך הלחץ על האוכלוסייה הוא חסר תועלת ועשוי להניב תוצאה הפוכה של חיזוק מעמד הארגון. הפיכתם של חלק מהארגונים האלימים לארגונים "היברידיים" בשל מעורבותם בפעילות פוליטית ולעיתים בפעילויות אזרחיות נוספות מגבירה את המחוייבות והאחריות שלהם כלפי האוכלוסייה[238]. לכן יחס האוכלוסייה עשוי להיות משתנה שישפיע על מדיניות הארגון ורמת האלימות שיפעיל.

---

[232] Bloom, Ibid, p.85

[233] טובי, שם, עמ' 39-40

[234] שם, עמ' 135-134

[235] דיין משה, פעולות צבאיות בימי שלום, מערכות קי"ט (1959), עמ' 56-54

[236] Wilkinson, Paul. 2001. Terrorism Versus Democracy: The Liberal State Response. London: Frank Cass, also see: Merom, Gil. 2003. How Democracies Lose Small Wars: State, Society, and the Failures of France in Algeria, Israel in Lebanon, and the United States in Vietnam. New York: Cambridge Univ. Press, also see: Pape, Ibid, 2003. also see: Kydd & Walter, Ibid, 2006

[237] Bueno de Mesquita, Ethan. 2005. "Conciliation, Counterterrorism, and Patterns of Terrorist Violence", International Organization, 59(1): 145-176, also see: Enders, Walter and Todd Sandler. 1993. "The Effectiveness of Antiterrorism Policies: A Vector-Autoregression-Intervention Analysis," American Political Science Review, 87: 829-844, also see: Bar-Tal, David. 1998. "Societal Beliefs in Times of Intractable Conflict", Journal of Conflict Management 9: 22-50.

[238] Hoffman, Ibid

מניעי המדינה לשמירה על כללי משחק

השערה 1: ככל שמחיר ההסלמה גבוה יותר יגדל הסיכוי שהנהגת המדינה תעדיף להימנע משבירת כללי המשחק

לארגונים אלימים יש יכולת לפגוע ולשבש את שגרת החיים של המדינה, אך ברוב מוחלט של המקרים הם אינם מהווים איום קיומי עליה[239]. לכן למקבלי ההחלטות יש מרחב בחירה גמיש יותר בין הסלמה להבלגה. מצב זה שונה מהותית ממלחמות קיומיות בהן לעיתים נגררו מדינות ל"מלחמת אין ברירה", כך קרה לברית-המועצות ובריטניה במלחמת העולם השנייה[240], לישראל במלחמת יום-כיפור[241] ולמדינות נוספות בהיסטוריה. מאק הצביע על נטייתן של מדינות חזקות להפסיד במלחמות קטנות משום שהן אינן קריטיות עבורן[242]. יכולת הפגיעה של הארגון במדינה מתבטאת בחיי אדם, אך גם בשיבוש חיי השגרה ופגיעה בכלכלתה.

על-פי השערה זאת, ככל שלארגון יכולת לגבות מחיר גבוה יותר מהמדינה במצב של הסלמה, יעלה הסיכוי שהנהגת המדינה תעדיף לגלות איפוק ולהשלים עם הפגיעות שמסב לה הארגון כברירת מחדל של "הרע במיעוטו"[243]. כדוגמא ניתן להצביע על החלטתה של ממשלת ישראל לצאת למבצע "חומת מגן" ב-2002 אך להימנע מפעולה דומה בעזה, שם הייתה עשויה ישראל לספוג אבידות קשות יותר[244].

על-פי השערה זאת, באמצעות שיפור פוטנציאל הפגיעה, נוצר בפועל מצב בו הארגון מצליח להרתיע את המדינה.

השערה 2: ככל שהלחץ הבינלאומי יגדל תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה

לאורך השנים התהוו הגדרות רשמיות לכללי משחק בסכסוכים אלימים, אליהם מחוייבת המדינה. כללים אילו בנויים מחוקים בינלאומיים ואמנות המטילות מגבלות על מידת הכוח שהיא יכולה להפעיל[245].

פעולות החורגות מכללים אילו עשויות להוביל ללחץ בינלאומי כנגד המדינה. הגוף העיקרי המייצג את הקהילה בהבינלאומית מקרים כאילו היא מועצת הבטחון. למועצת הבטחון סמכות לאשר הפעלת כוח נגד מדינה סוררת, יחד עם זאת אישור כזה אינו שכיח, בעיקר בגלל הקושי ליצור אחדות דעים בין 5 המעצמות המשמשות כחברות קבועות ומחזיקות בזכות וטו[246].

חולשתה של מועצת הבטחון בשל המגבלות הנ"ל, מוביל לכך שבמקרים רבים ישנה התאגדות של מספר מדינות דומיננטיות החוברות לריסון המדינה האלימה כאשר הן אינן כבולות במגבלות הקונצנזוס שחלות

---

[239] Mack, Ibid, pp.175-200

[240] פרו מרק, 2010, שבעה גברים במלחמה – מנהיגים שהכריעו את עתיד העולם, כנרת זמורה-ביתן (תרגום), עמ' 58-56

[241] בר-יוסף אורי, 2001, הצופה שנרדם: הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, הוצאת זמורה-ביתן, עמ' 360-359

[242] Mack, Ibid

[243] Pape, Ibid,1996, P.4

[244] עופר שלח ורביב דרוקר, בומרנג – כשלון המנהיגות באינתיפאדה השנייה, הוצאת כתר: 2005, עמ' 227-226

[245] דרשוביץ, שם, עמ' 93

[246] Kegley & Witkopf, Ibid, pp.151-152

על האו״ם ומועצת הבטחון. ארה״ב רואה עצמה מאז סיום המלחמה הקרה כמעין ״סדרן עולמי״[247], במסגרת ״התפקיד״ שנטלה על עצמה הוביל בשנות ה-90 קואליציות בינלאומיות רחבות כנגד עיראק יוגוסלביה.

מידת הלחץ החיצוני עשויה להשפיע על מרחב הפעולה של המדינה, לחץ יכול להיות מופעל במספר דרכים, אמצעי הלחץ המקובלים על-פי סולם החומרה הם:

הדרגה המשמעותית ביותר היא הפעלת כוח כנגד המדינה. המקרה הראשון שבו אומצה דרך זאת היה במלחמת קוריאה בתחילת שנות ה-50[248].

הדרגה השנייה של התערבות היא הפעלת **סנקציות כלכליות**. הגוף המוסמך להחליט על הטלת סנקציות כאילו הוא מועצת הביטחון.

הדרגה הנמוכה ביותר היא **גינוי מילולי**, צעד זה הוא חסר משמעות מעשית, אך יש בו משום ״הצהרת כוונות״ שצעדי המדינה אינם מקובלים[249].

השערה 3: ככל שמידת התמיכה הציבורית יורדת כך תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה

לנורמות המקומיות ולאופי המשטר של המדינה עשויה להיות השפעה על רמת התגובה שיבחרו המנהיגים לנקוט בה. כמו הלגיטימיות הבינלאומית, גם מרחב הלגיטימיות הפנימית עשוי להיות בעל השפעה על רף האלימות המקסימאלית שהמדינה תוכל להפעיל.

קיימות מספר תפיסות לגבי מידת ההשפעה של דעת הקהל על מעצבי המדיניות, אולם המחלוקת בין המחקרים היא לגבי מידת ההשפעה ולא לגבי קיומה[250]. ניתן לחזות כי השפעתה של דעת הקהל תהיה משמעותית יותר במשטרים דמוקרטיים, בהם מנהיג המדינה עשוי להיות מודח בבחירות[251].

הלגיטימציה הפנימית עשויה להגביל את מרחב הפעולה של ראשי המדינה כאשר דעת הקהל תופסת את המלחמה כלא מספיק חשובה. מאק הסביר בכך את כישלונותיהן של מדינות גדולות בעימותים א-סימטריים[252]. על-פי מאק ככל שהמלחמה מתארכת ומתרבים הנפגעים בצד החזק מאבדת המנהיגות את הלגיטימציה. כאשר דעת הקהל פונה נגד הממשלה, הדבר עשוי להתבטא בהפגנות ומחאה ציבורית, בסרבנות של אזרחים להתגייס לצבא כתוצאה מחוסר הזדהות עם מדיניות השלטון ובסופו של דבר גם בהדחת ההנהגה מהשלטון באמצעות בחירות. ההתנגדות הציבורית ועמדתה של דעת הקהל עשויים להיות משתנה בעל השפעה על הרף העליון שיתאפשר להנהגה.

---

[247] בן-צבי, שם, עמ' 201

[248] קיסינג'ר, שם, עמ' 459-457

[249] Kegley & Witkopf, Ibid, pp.152

[250] Arian Asher, Shamir Michal, Ventura Raphael , (April 1992),"Public Opinion and Political Change: Israel and the Intifada" in: Comparative Politics, Vol.24, No.3, pp. 317-334

[251] Holsti Ole R. and Rosenau James N., (de. 1986), "Consensus Lost, Consensus Regained? Foreign Policy Beliefs of American Leaders 1976-1980" in: International Studies Quarterly 30 pp.375-409, also see: Merom, Ibid, 2003, p.15

[252] Mack, Ibid, pp.175-200, also see: Merom, Ibid, p.230

השערה 4: ככל שהנהגת המדינה ימנית יותר תפעיל המדינה רמת אלימות גבוהה יותר

השערה זאת מציעה את האפשרות לפיה לאידיאולוגיה הפוליטית של הנהגת המדינה תהיה השפעה על כללי המשחק ועל היכולת לשמר אותם לאורך זמן. על-פי ההשערה הנהגה ימנית תנטה יותר להסלים את העימות ולחרוג מכללי המשחק ואילו הנהגה שמאלנית תהיה מתונה ו"נוחה" יותר לשימור הכללים.

דה מוסקיטה כתב כי יכולת המדינה להרתיע את הארגון (ובהקשר של מחקר זה לכפות עליו כללי משחק) תלויה במידה רבה בזהות ההנהגה הפוליטית, משום שמפלגות ימניות עשויות להוביל קו נוקשה יותר, התואם את האידיאולוגיה שלהן[253]. שולץ חיזק טיעון זה בהתייחס למדינות דמוקרטיות, לטענתו בשל העובדה שבמשטר דמוקרטי השלטון תלוי בעמדת הציבור, מפלגה שנבחרה על בסיס קו אידיאולוגי נוקשה יותר, תהיה מחוייבת ליישם אותו[254].

חילופי שלטון הם אירוע קריטי כאשר מדובר בעימות מתמשך. גורטס מצביע על אירוע כזה כאחד הגורמים שעשויים לערער את יציבות היחסים בין השחקנים המסוכסכים[255]. מכיוון שהנחת המוצא היא כי המדינה אינה משתמשת רוב הזמן במלוא יכולותיה מתוך בחירה, הרי שהתנערות מכללי המשחק נתונה להחלטת ההנהגה.

דוגמא לכך היא מדיניותו של רונאלד רייגן כנשיא ארצות-הברית. רייגן שנחשב כנשיא ימני אכן הוביל שינוי ביחסה של ארצות-הברית לטרור ולעימות במוקדי החיכוך מול ברית-המועצות. אחת הדוגמאות הבולטות הייתה האישור שנתן להפעלת כוח צבאי מול לוב, זאת בשונה מקודמיו שהסתפקו בסנקציות כלכליות[256].

לעומת זאת ישנן גם דוגמאות הפוכות, דה-גול הצרפתי שנחשב לכאורה למנהיג מיליטנטי הוביל מהלך היסטורי שנגד את תפיסת עולמו – הוצאת כוחות הצבא הצרפתיים מאלג'יר[257].

השערה 5: ככל שלחץ המתווכים גבוה יותר, יגדל הסיכוי שהשחקנים יחתמו על הסכם

בין השנים 1940-1990 התרחשו עשרות סכסוכים בעצימות נמוכה, מבין הסכסוכים בהם הושג הסכם, למעלה מ-90% הסתייעו בגורם חיצוני שפעל כמתווך או ככופה על השחקנים המסוכסכים[258].

נסיון העבר הראה כי לחץ כזה עשוי להיות בשיטת "המקל והגזר" - לחץ על המדינה באמצעות סנקציות כלכליות או שימוש בכוח ובמקביל תימרוץ הארגון בתגמולים שיזכה להם במידה שישנה את דרכו[259].

---

[253] Bueno de Mesquita, Bruce; Alastair Smith ; Randolph Siverson and James D. Morrow. 2003. The Logic of Political Survival. Cambridge, MA: MIT Press.

[254] Schultz, Kenneth A. 2001. Democracy and Coercive Diplomacy. Cambridge:Cambridge University Press.

[255] Paul F. Diehl & Gary Goertz, War and Peace in International Rivalry, The University of Michigan press, 2001, pp.226-230

[256] בן-צבי, שם, עמ' 192-181

[257] הורן אליסר, מלחמה פראית לשלום (תרגום: עמנואל לוטם), תל-אביב: מערכות, 1989, עמ' 296

[258] Walter Barbara F.,(Summer 1997) "The Critical Barrier to Civil War Settlement" in: International Organization, Vol.51, No.3, pp.335-364

[259] Cox M., A.Guelke and F.Stephen (eds), A Farewall to Arms? From "Long War" to "Long Peace" in Northern Ireland, Manchester: Manchester University press, 2000

תגמולים אילו עשויים להיות באמצעות אילוץ המדינה להענות לפחות לחלק מדרישותיו, אך גם בתגמול כספי ו/או מתן לגיטימציה לקיום הארגון[260].

יתכן גם מצב בו אין יכולת או רצון של הגורמים החיצוניים לכפות הבנות. במצב כזה הם ישמשו כגורם מתווך ועשויים לנהל משא ומתן בשם המדינה והארגון. בניית האמון בסכסוכים ממושכים מורכבת במיוחד שכן לאורך השנים נוצרים "חסמים פסיכולוגיים" המקשים על בניית אמון הדדי, הסרת החסמים הכרחית לצורך הגעה להסכם[261]. אחת הדרכים ליצירת אמון כזה היא באמצעות "צעדים בוני אמון" המיועדים להוכיח את כנות הכוונות ההדדית, אפשרות אחרת היא יצירת מסלול ארוך של הסכמי ביניים מתוך הכרה שלא ניתן לפתור בטווח הקצר את כל המחלוקות, אולם ניתן יהיה להסירן באופן מדורג.

[260] Alison & Nord, Ibid, p.452

[261] רוס לי, 1993, "מכשולים פסיכולוגיים לפתרון סכסוכים", המשא ומתן הישראלי-ערבי עמדות מדיניות ומסגרות מושגיות (עורכים: תמר הרמן ורובין טוויט) הוצאת פפירוס אוניברסיטת תל-אביב, עמ' 132-128

פרק שלישי: מתודולוגיה

3.1: אוכלוסיית המחקר

ניתוח התהליך של הגדרת כללי משחק חייב התייחסות למגוון משתנים: שיקולים אסטרטגיים, זהות ההנהגה פוליטית, לחצים בינלאומיים, תהליך דיפלומטי, לחצים פוליטיים פנימיים ואידיאולוגיה.

ההנחה הייתה כי קיימת סבירות גבוהה כי משתנים אילו פעלו בצורה שונה אצל מדינות וארגונים בעלי מאפיינים שונים וכן שלזירת ההתנהלות של הסכסוך הייתה השפעה.

לפיכך נבחרו 4 סכסוכים תוך הקפדה על כך שיכללו – מדינות דמוקרטיות ולא דמוקרטיות, מעצמות ומדינות "רגילות", ארגוני שחרור לאומי, ארגונים חילוניים וארגונים בעלי אידיאולוגיה דתית קיצונית. כן נבחנו סכסוכים המתנהלים בתוך גבולות מדינה ריבונית וסכסוכים חוצי גבול.

חשוב להדגיש כי החתכים השונים שהצגתי הינם חתכים צולבים – כלומר בין המעצמות קיימות מדינות דמוקרטיות ולא דמוקרטיות, בין הדמוקרטיות קיימות מעצמות ומדינות רגילות וכו'. שניים מהסכסוכים עירבו את מדינת ישראל, יתכן כי הייתה בכך הטיה מסויימת, אולם סברתי כי מדובר בשני מקרים בעלי אופי שונה בתכלית מבחינת מאפייני הסכסוך והדינאמיקה שהתפתחה.

בכל סכסוך נבחר פרק זמן שנע בין 10 ל-15 שנים, מרבית הסכסוכים נמשכים על-פני תקופה ממושכת יותר, אולם הרצון לקיים מחקר השוואתי מקיף והעובדה שמודל המחקר מחייב עבודת איסוף נתונים מורכבת וממושכת (בכפוף למגבלת זמן להשלמת המחקר) חייבו הגדרת פרק זמן מוגבל בכל סכסוך. נקודות הפתיחה והסיום של התקופה נבחרו בטווח זמן המאפשר תקופת בקרה על אירוע שעשוי להיות בעל השפעה משמעותית על כללי המשחק. המקרים שנחקרו:

1. **ישראל – חיזבאללה 8.1992 – 8.2007**: נקודת הפתיחה היא שנה לפני תחילת מבצע "דין וחשבון". במהלך תקופת המחקר התרחשו לפחות שלושה אירועים משמעותיים שהיוו מבחן לכללי המשחק – מבצע "ענבי זעם" באפריל 1996, נסיגת צה"ל מלבנון במאי 2000 ומלחמת לבנון השנייה ביולי 2006. נקודת הסיום היא שנה לאחר מלחמת לבנון השנייה.
2. **בריטניה – PIRA 1.1989 - 12.1999**: נקודת הסיום נקבעה שנה וחצי לאחר הסכם "יום שישי הטוב" שנחתם באפריל 98' וסיים בפועל את הסכסוך. מכיוון שלא נמצא אירוע משמעותי שישמש כנקודת ייחוס נקודת הפתיחה, היא נקבעה כך שפרק הזמן של המחקר יהיה דומה לסכסוכים אחרים. במהלך תקופת המחקר התרחשו שני אירועים מרכזיים - הכרזת המחתרת על הפסקת אש באוגוסט 94' כחלק מפתיחת שיחות שלום והסכם "יום שישי הטוב". תהליך השלום הביא לפיצול בין ה-PIRA לשני ארגונים שפרשו ממנה ויישמו קו קיצוני יותר, המחקר יכיל התייחסות לארגונים אילו.

3. **רוסיה –ארגונים צ'צ'ניים 10.1996 – 4.2009**: נקודת הפתיחה היא עם סיום מלחמת צ'צ'ניה הראשונה, נקודת הסיום, הכרזתה של רוסיה על סיום המבצע הצבאי והוצאת הצבא מצ'צ'ניה. צומת מרכזית במהלך תקופת המחקר היא מלחמת צ'צ'ניה ה-2 שפרצה באוקטובר 99' ועל אף שהוכרז על סיומה מספר פעמים, לא הייתה לה נקודת סיום ברורה עד לסיום החד-צדדי של צבא רוסיה באפריל 09'.

4. **ישראל – ארגונים פלשתינים 1.1987 – 9.2000**: נקודת הפתיחה היא שנה לפני פרוץ האינתיפאדה הראשונה, נקודת הסיום היא פרוץ האינתיפאדה השנייה בה נשברו כללי המשחק לאותה תקופה. במהלך פרק הזמן הנחקר היו 2 צמתים משמעותיים: פרוץ האינתיפאדה הראשונה בדצמבר 87' והסכמי אוסלו והקמת הרשות הפלשתינאית מספטמבר 93' ואילך.

3.2: בניית בסיס נתונים

איסוף הנתונים למחקר הורכב משני חלקים:

חלק כמותי: נבנה בסיס נתונים של כלל האירועים האלימים שהתרחשו בפרק הזמן המוגדר עבור כל מקרה. אירוע אלים הוגדר כאירוע שיש בו פגיעה פיזית בחיילים/אנשי ארגון, אזרחים בלתי-מעורבים או רכוש[262].

חלק איכותני: בו נדרש איסוף אינפורמציה הנוגע להשפעת המשתנים הרבים המעורבים במודל.

בסיס נתונים כמותי – אירועים אלימים:

קיימים מספר סוגים של בסיסי נתונים במחקרים העוסקים בסכסוך אלים מתמשך. סינגר וסמול בנו בסיס נתונים המתייחס למשך הלחימה, מספר הנפגעים ומדד יחסי המשווה בין מספר הנפגעים לגודלה של כלל האוכלוסייה[263]. המאגר איפשר השוואה של רמת האלימות בסכסוכים, אולם לא התאים למחקר זה משום שהוא התייחס למלחמה כמכלול בעוד שלוחמה א-סימטרית מורכבת מאירועים נקודתיים.

בסיסים מתאימים יותר הם WEIS ו-COPDAB העוסקים באינטראקציה אלימה, תוך התייחסות נפרדת לכל אירוע אלים. בכל אירוע מתועדים: תאריך, יוזם, מטרה, זירה, סוג אירוע. קופרמן עמד על כך שקטגוריזציה זאת מתעלמת ממרכיב חשוב בלוחמה הא-סימטרית והיא זהות הנפגעים: בסוג לחימה זאת הסיכוי לפגיעה באזרחים גבוה הרבה יותר מאשר במלחמות "רגילות" והניסיון מראה כי פגיעה כזאת נתפסה כחמורה יותר[264].

[262] Kuperman, Ibid, 2001, p.31
[263] Singer David J. & Small Melvin, , c1972, The Wages of War, 1816-1965: A Statistical Handbook/, New York : Wiley, pp.130
[264] Ibid

על בסיס רציונאל זה, קופרמן הרחיב את בסיס נתונים תוך התייחסות למספר הנפגעים בכל אירוע וציון זהות הנפגעים (אזרחים/חיילים) על-פי מידרוג של 4 קטגוריות[265]:

דרגה 4 – אזרחים הרוגים

דרגה 3 – חיילים/אנשי הארגון האלים הרוגים

דרגה 2 – אירוע אלים ללא הרוגים

דרגה 1 - אין אלימות

במחקר הנוכחי לא נכון לייצר הגדרה כוללת ואחידה לרמות אלימות בהתייחס למספר הנפגעים שכן אופי העימות ורמת האלימות היו שוננים בין סכסוך לסכסוך.

אולם ניתן להכיל את הרציונאל לפיו 4 דרגות האלימות שהגדיר קופרמן משקפות את "סולם האלימות" ומספרי הנפגעים יאפשרו במידת הצורך קטגוריזציה פנימית נפרדת בכל אחד מהסכסוכים.

זירת הפיגוע: מרכיב נוסף שמצאתי אותו כבעל משמעות ולא זכה לתשומת לב במחקרים קודמים הוא הטריטוריה בה בוצע הפיגוע. כל אחד מהסכסוכים התמקד בחבל ארץ שנוי במחלוקת בו התרחשו רוב הארועים האלימים, אולם בתקופות מסויימות בחרו השחקנים לפעול כנגד היריב מחוץ לאיזור המחלוקת. שינוי כזה חייב התייחסות לכן בסיס הנתונים כולל גם פילוח של הפעולות האלימות שבוצעו באיזור המחלוקת לעומת אילו שבוצעו בשטח הריבוני שאינו שנוי במחלוקת.

איסוף הנתונים

בכל אחד מהפרקים נבנה בסיס נתונים שכלל את הארועים האלימים בתקופה הנבחרת.

מספרי מאגרי מידע שימשו כמקור רלבנטי לכלל הסכסוכים - אתר המידע הפתוח של ה-CIA המציג דו"חות חודשיים של כל אירועי הטרור בעולם בכל חודש מאז תחילת שנות ה-80[266] ואתר ה-GTD (Global Terrorism Database)[267].

לצד זאת נדרשה עבודת איסוף נתונים ממוקדת בכל אחד מהפרקים

בפרק שעסק בישראל ו"חיזבאללה" המקור העיקרי לנתונים היו עיתונים יומיים בעברית ואנגלית.

בפרק שעסק בסכסוך הישראלי-פלשתינאי, לצד העיתונות היומית שימשו אתר השב"כ[268] ואתר "בצלם"[269] כמקורות יעילים.

מקור הנתונים העיקרי לפרק שעסק בצפון-אירלנד היה מאגר המידע האינטרנטי העצום של אוניברסיטת אלסטר המכיל בתוכו גם קישורים רבים למקורות משניים[270].

---

[265] Kuperman, Ibid, 2006, p.7-8

[266] http://www.foia.cia.gov/

[267] http://www.start.umd.edu/gtd/

[268] אתר השב"כ, פורטל הטרור, http://www.shabak.gov.il/PUBLICATIONS/Pages/default.aspx

[269] http://www.btselem.org/hebrew/Statistics/Index.asp אתר בצלם – מרכז המידע לזכויות אדם בשטחים,

[270] http://cain.ulst.ac.uk/

מקורות הנתונים המרכזיים לסכסוך בצ׳צ׳ניה היו ארכיון משרד ההגנה הרוסי[271], ארכיון מכון ג׳יימסטאון[272], מאגר המידע של סוכנות הידיעות הצ׳צנית[273] ועוד.

בנוסף לנ״ל קיימים מחקרים רבים שבוצעו בנוגע לכל אחד מהסכסוכים, חלק ממחקרים אילו הכילו בסיסי נתונים רלבנטיים.

בסיס נתונים – חלק איכותני :

חלק זה הצריך מידע בנוגע לשיקוליהם של מקבלי ההחלטות, תגובת הקהילה הבינלאומי, תהליכים דיפלומטיים, יחסי פטרון-ארגון והתנהגות האוכלוסייה המקומית במדינה ובסביבת הארגון. כמו בחלק הכמותי, היה צורך בבניית מאגר נתונים בכל סכסוך. האיסוף בוצע מתוך מחקרים אקדמיים, ספרים, ביוגרפיות, פרוטוקולים של דיונים, דו״חות של ועדות חקירה, ניתוח נאומים ועיתונות יומית. ארכיון ההחלטות של מועצת הבטחון[274]. מעורבות הפטרון נבחנה באמצעות התבססות על מחקרים בנושא שבוצעו בעבר על-ידי חוקרים המתמחים בזירת הסכסוך הספציפית של אותו מקרה. עבור הערכת התמיכה הפנימית והשינויים בזהות ההנהגה הפוליטית נותחו סקרים ותוצאות מערכות הבחירות.

3.3: שיטת המחקר – ניתוח הנתונים

שלב א׳ – זיהוי רמת סף:

מיפוי הפעולות האלימות יכול לספק אינדיקציה לקיומה של ״רמת סף״ - רמתת אלימות שהשחקנים נמנעים מלחצות אותה, או חוצים אותה רק במקרים חריגים.

לחלופין, אינדיקציה אחרת לקיומה של ״רמת סף״ היא שהשחקנים מבצעים פעולות אלימות באיזור לחימה ספציפי ונמנעים לעשות זאת בגזרה הנמצאת מחוץ ל״איזור הלחימה״.

העדר ״רמת סף״ שולל את האפשרות לקיומם של כללי משחק, מפני שהוא מעיד על התפלגות אקראית של הפעולות האלימות. קיומה של ״רמת סף״ מחזק את הסיכוי לקיום כללי משחק אולם אינו מוכיח אותה.

איסוף הנתונים הכמותי יכול לספק אינדיקציות משמעותיות לקיומה של ״רמת סף״ של כללי המשחק ולהפרתם, אולם אינו מספק את ההסברים לקיום/אי קיום כללי משחק ולשינויים בהם. יתכן לדוגמא כי ״רמת הסף״ מתקיימת בשל חוסר יכולות מבצעיות של השחקן או מסיבה לא ידועה אחרת.

יתכן גם מצב בו אין מסקנה ברורה לגבי קיומה של ״רמת סף״. הדבר יכול להעיד על קיומם של כללי משחק בלתי-יציבים, אך יכול גם לנבוע מסיבות אחרות.

[271] http://mdb.cast.ru/archive/
[272] http://www.jamestown.org/programs/nc/archivesnca/2015/
[273] http://www.chechenpress.co.uk/english/index.shtml
[274] http://www.un.org/Docs/sc

שלב ב' – בחינת קיומם של כללי משחק:

לאחר בחינת קיומה של "רמת סף" ובמידה שקיומה לא נשלל לחלוטין, מגיע שלב הבחינה של קיומם של כללי משחק. ריבוי המשתנים חייב בחינה של מספר משתנים בלתי-תלויים היכולים להוביל ליצירת כללי המשחק ולשינויים בהם. הניתוח בחן גם אפשרות של אינטראקציה בין מספר משתנים. בשלב זה בחנתי כל אחת מהשערות המחקר המניחה כי התקיים קשר בין אחד מערכי המשתנים הבלתי-תלויים לקיומם של כללי משחק.

שלב ג' – אינטרקציה בין משתנים בלתי-תלויים:

לאחר סיום הבחינה הפרטנית של השפעתו של כל משתנה בלתי-תלוי בחנתי האם התקיימה אינטרקציה בהשפעה של מספר משתנים. לדוגמא, יתכן והמדינה הגדירה "קו אדום" והייתה מעוניינת באכיפתו להרתעת הארגון, אולם לא עשתה זאת בשל לחץ בינלאומי שהופעל עליה ולא איפשר לה לממש את האיום.

כמו-כן נבחנו בחלק זה השינויים בהשפעת משתנים, יתכן ומשתנים מסויימים היו מעורבים יותר במצב של יציבות ואחרים הפכו להיות רלבנטיים כשיש שינוי בכללים.

שלב ד' – ניתוח השוואתי: ניתוח השוואתי של ארבעת הסכסוכים תוך התייחסות למגוון המשתנים ההמשפיעים הפוטנציאליים בכל אחד מהמקרים איפשר לבצע התאמות ותיקופים במודל ולהציג מודל מלא לתהליך הגדרת כללי משחק בלוחמה א-סימטרית.

לצד בחינת המודל המלא ניתן לגזור ולהעלות מסקנות משניות וחשובות שעלו באופן ספציפי מההשערות הרבות שנבחנו בתוך המחקר.

3.4: הגדרות המשתנים

משתנה תלוי - כללי משחק:

קיום כללי משחק מתבטא במידת ההימנעות של שחקן מפעולה או פעולות מסויימות שיש ביכולתו לבצע ו/או ביצוע פעולות האלימות בטריטוריה מסויימת בלבד.

על פי הקריטריון הנ"ל למשתנה התלוי שלוש קטגוריות:

מתקיימים כללי משחק –ישנן פעולות אלימות מהם נמנע השחקן ו/אוונשמרות טריטוריות מוגדרותבהם מתנהלת העימות האלים

כללי משחק משתנים/בלתי-יציבים – מתקיימות הפרות נקודתיות של פעולות החורגות מגבולות כללי משחק, אולם החריגות הן חד-פעמיות, לאורך רוב הזמן נשמרים הגבולות.

אין כללי משחק – יתכנו שני מצבים המעידים עי אין כללי משחק.

1. לא נמצאה "רמת סף" על-פי אף אחד מהפרמטרים.

2. נמצאה "רמת סף", אך הניתוח האיכותני העלה כי היא מושפעת ממגבלת יכולות או מסיבה בלתי-ידועה.

<u>משתנים בלתי-תלויים - מניעי הארגון לשמירה על כללי משחק</u>

<u>משתנה 1 - קו אדום של המדינה</u>: הערכת "הקו האדום" אפשרית במספר דרכים. הדרכים האפשריות מדורגות על-פי סדר העדיפויות:

1. **הסכם רשמי** – הסכם בו שני הצדדים התחייבו בכתב או בעל פה לשמירה על גבולות מסוימים.
2. **הגדרה מילולית** – הגדרה של מקבלי ההחלטות הבכירים במדינה.
3. **היסטורית** – על-פי אירועי עבר שבהם דפוס פעולה מסויים גרר הסלמה מצד המדינה.

קטגוריזציית התוצאות מספקת לנו 4 תוצאות פוטנציאליות:

יש "קו אדום" – כל חריגה של הארגון מעבר ל"קו האדום" נענתה בתגובה הנמצאת מחוץ ל"נורמה" של קשת הפעולות של המדינה.

"קו אדום" לא יציב – חלק מהחריגות של הארגון נענות בהסלמה של המדינה. המשמעות היא כי ככל הנראה המדינה מעוניינת בהגדרת "קו אדום" אך אינה אוכפת אותו בעקביות.

אין "קו אדום" - המדינה הגיבה באופן אחיד לאירועים החורגים מה"קו האדום". המשמעות היא כי למעשה אין משמעות לגבול שהוגדר אם באופן רשמי ואם באופן בלתי רשמי.

קשר הפוך - ככל שהארגון הסלים, רמת התגובה של המדינה הפכה מתונה יותר.

<u>משתנה 2 - סיכוי להישג מדיני:</u>

התפתחויות בתהליך המדיני. ההתייחסות הייתה לארועים מדיניים כמו: חתימת הסכם רשמי, קיום שיחות ישירות, הידברות באמצעות מתווכים, הצהרות.

סיכוי גבוה – מתקיים משא ומתן ישיר, הפערים קטנים

סיכוי בינוני – משא ומתן באמצעות מתווכים

סיכוי נמוך – הצהרות על נכונות למשא ומתן, לא מתקיים משא ומתן.

אין סיכוי – העדר נכונות למשא ומתן מצד אחד השחקנים או שניהם.

<u>משתנה 3 - הסלמה של המדינה</u>:

הסלמה תוגדר באמצעות הגברת האלימות על-פי הפרמטרים הבאים:

רמת האלימות (על-פי סקאלת 4 דרגות האלימות), זירת הפעולות האלימות (פעילות מחוץ לגזרת העימות העיקרית), הפעלת אלימות מתמשכת (בשונה מפעולות נקודתיות המאפיינות את הלוחמה הא-סימטרית).

הסלמה משמעותית – הגברת האלימות על-פי שלושת הפרמטרים הנ"ל לתקופה ממושכת.

הסלמה חלקית – הגברת האלימות על-פי שלושת הפרמטרים והפסקתה.

הסלמה נקודתית – פעולה חד-פעמית העונה לאחד מהפרמטרים הנ"ל.

<u>משתנה 4 - קיצוניות הארגון:</u>

דרישות הארגון מהמדינה במסגרת הסכסוך ועמדתו האידיאולוגית ביחס לזכויות המדינה.

קיצוניות גבוהה – הארגון אינו מכיר בזכות הקיום של המדינה, אינו מוכן לכל פשרה בסוגיית המחלוקת.

קיצוניות ממוצעת – הארגון מוכן לפשרה עם המדינה במידה ויזכה למענה לחלק מדרישותיו.

אידיאולוגיה מתונה - הארגון מקיים הידברות עם המדינה לצד העימות האלים.

<u>משתנה 5 - מדיניות הפטרון</u>:

הצהרות ופעולות הפטרון המדינתי ביחס להתנהלות הארגון האלים מול המדינה.

תמיכה אקטיבית באלימות - העברת סיוע לוגיסטי של אמצעי לחימה.

תמיכה פאסיבית - הצהרות תמיכה, אירוח אנשי הארגון במדינה .

אדישות – העדר מעורבות משמעותית בסכסוך

התנגדות פאסיבית – הצהרת התנגדות, הנחייה להפסקת האלימות.

התנגדות אקטיבית – הפסקת הסיוע הלוגיסטי, ייצוג הארגון במו"מ לבלימת ההסלמה.

<u>משתנה 6 – יחס האוכלוסייה המקומית</u>:

פעולות של האוכלוסיה האזרחית בגזרת הפעילות של הארגון האלים, הסייעות או מקשות על הארגון להילחם במדינה.

תמיכה אקטיבית – סיוע לארגון ושיתוף פעולה עימו בלחימה כנגד המדינה.

תמיכה פאסיבית – תמיכה מוצהרת בפעילות הארגון האלים.

אדישות – העדר התייחסות לפעילות הארגון האלים.

התנגדות פאסיבית – הצהרות כנגד הארגון, הפגנות נגד הארגון.

התנגדות אקטיבית – מאבק אלים נגד הארגון, שיתוף הפעולה עם המדינה, מעצר פעילים.

<u>מניעי המדינה לשמירה על כללי משחק</u>

<u>משתנה 1 - מחיר ההסלמה:</u>

במצב של הסלמת האלימות, יבחנו הפרמטרים הבאים - עלייה במספר הנפגעים (בצד של המדינה), פגיעה בחיי אזרחים, שיבוש שגרת החיים.

מחיר גבוה – עלייה בכל הפרמטרים

מחיר בינוני – עלייה בפגיעה באחד הפרמטרים (פגיעה בחיילים/פגיעה באזרחים)

מחיר נמוך – אין שינוי משמעותי באף אחד מהפרמטרים

<u>משתנה 2 - אידיאולוגיה פוליטית:</u>

מוגדרת על-פי זהות מפלגת השלטון על ציר האידיאולוגיה הפוליטית מימין לשמאל.

ישנן מדינות בהן יש רק 2 מפלגות פוליטיות, במדינות אלה יוגדרו המפלגות הללו בהתאם לאידיאלוגיה שלהן, אחת תוגדר מפלגת שמאל והשנייה מפלגת ימין.

כאשר ישנן יותר משתי מפלגות במפה הפוליטית יוגדרו הקטגוריות הבאות:

ימין קיצוני – המפלגה הימנית ביותר מבין כלל המפלגות במדינה.

ימין מתון – מפלגה המזוהה כמפלגה ימנית, אך יש ימניות ממנה.

שמאל מתון – מפלגה המזוהה כמפלגה שמאלנית, אך יש שמאליות ממנה.

שמאל קיצוני – המפלגה השמאלית ביותר מבין כלל המפלגות במדינה

<u>משתנה 3 - דעת קהל:</u>

נבחן על בסיס סקרי דעת קהל ותוצאות בחירות, ארועי מחאה כגון הפגנות או סרבני גיוס.

תמיכה אקטיבית – רוב תומך בסקרים, הפגנות תמיכה במדיניות הממשלה בסכסוך האלים.

תמיכה פאסיבית - רוב תומך בסקרים

אדישות – אין לסכסוך השפעה מובהקת על דעת הקהל בסקרים

התנגדות פאסיבית – רוב הציבור מתנגד למדיניות הממשלה בסכסוך האלים.

התנגדות אקטיבית – רוב מתנגד, מתקיימות פעולות מחאה: הפגנות המוניות,סרבני גיוס, אחר.

<u>משתנה 4 - לחץ בינלאומי:</u>

פעולות והצהרות של מועצת הבטחון או מדינות מרכזיות בקהילה הבינלאומית.

לחץ אקטיבי – הפעלת כוח כנגד המדינה ו/או סנקציות כלכליות

לחץ פאסיבי – גינוי מילולי לפעילות המדינה

אדישות – אין עמדה מוצהרת או פעולה מעשית ביחס לסכסוך.

תמיכה פאסיבית – תמיכה מילולית בפעילות המדינה.

תמיכה אקטיבית – סיוע אקטיבי למדינה באמצעות העברת אמצעי לחימה או סיוע אחר.

<u>משתנה 5 - השפעת המתווך</u>:

מתווכים הם גורמים החיצוניים, היכולים להיות שחקנים מדינתיים או ארגונים בינמדינתיים. יתכן ויהיה בסכסוך יותר ממתווך חיצוני אחד.

מידת ההשפעה תוגדר על-פי הקטגוריות הבאות (בלשון רבים, אך ההגדרות רלבנטיות גם למצב של מתווך יחיד):

השפעה משמעותית – המתווכים אילצו את השחקנים לכללי משחק שהיו מנוגדים לרצונם.

השפעה חלקית – המתווכים סייעו לשחקנים להגיע להבנות על כללים בהן היו מעוניינים.

אין השפעה – לא נמצאה השפעה של המתווכים על עיצוב כללי המשחק.

פרק רביעי: הסכסוך בין ישראל ו"חיזבאללה" 1993-2008

4.1 בסיס הנתונים וזיהוי "רמת סף"

בהתאם להגדרות שניתנו בפרק המתודולוגי נקודת הפתיחה ונקודות הסיום נבחרו תוך התייחסות לאירועים משמעותים בסכסוך העשויים להיות בעלי השפעה על כללי המשחק, תוך השארת מרווח זמן שיאפשר בקרה על השפעתם.

תקופת המחקר מתחילה באוגוסט 1992 ומסתיימת באוגוסט 2007.

על פי דפוסי ההתנהגות של שחקנים אפשר לחלק את תקופת המחקר לשתי תקופות:

תקופה 1: אוגוסט '92 – מאי '00

המחצית הראשונה של שנת 2000 אינה שלמה, מפני שבסוף מאי '00 יצא צה"ל מדרום-לבנון. בהן התרחשו הסלמות משמעותיות עם יציאת ישראל למבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם". בסיומו של כל אחד מסבבי הסלמה הושג הסכם הבנות רשמי , אשר עשוי להוות תשתית לכללי משחק בלתי-רשמיים:

הסכם 1: אוגוסט '93 – הבנות "דין וחשבון"

נקודת המוצא של המחקר היא שנה לפני מבצע "דין וחשבון", אשר בעקבותיו הושג הסכם ראשון מסוגו אליו התחייבו ישראל ו"חיזבאללה". בהסכם זה התחייבו שני השחקנים לכללי משחק המאפשרים את המשך הלחימה ביניהם אולם תחת כללי משחק מגבילים.

הסכם זה מוגדר כ"חצי רשמי" מפני שההבנות הושגו באמצעות התחייבות בעל-פה (ולא הועלו על הכתב) שנתנו ממשלות ישראל, סוריה ולבנון לארצות-הברית שימשה כמתווך. עיקרי ההבנות[275]:

1. **ישראל תימנע מפעילות מחוץ למה שהוגדר כ"איזור הביטחון".**
2. **ישראל תימנע מפגיעה באזרחים.**
3. **סוריה ולבנון התחייבו להשפיע על "חיזבאללה" להימנע מירי לעבר ישובי צפון ישראל.**

ההבנות ה"חצי רשמיות" הוציאו למעשה את הפגיעה באזרחים משני הצדדים מחוץ לכללי המשחק והגדירו את רצועת הבטחון בדרום-לבנון כאיזור יחידי הלגיטימי ללחימה.

הסכם 2: אפריל '96 – הבנות "ענבי זעם"

מבצע "ענבי זעם" הסתיים בחתימה על הסכם כתוב שהגדיר באופן רשמי כללי משחק. כללי המשחק שהוגדרו במסמך ההבנות היו דומים להבנות "דין וחשבון"[276], ההבנות הכתובות קבעו כי פגיעה באזרחים ופעילות מחוץ לרצועת הבטחון בדרום-לבנון נמצאת מחוץ לכללי המשחק:

---

[275] אבני ליאור, "מיקוח אילם בין מדינה לארגון תת-מדינתי: ישראל ו"חיזבאללה" מהבנות דין וחשבון עד ענבי זעם", פוליטיקה: כתב עת ישראלי למדעי המדינה וליחסים בינלאומיים, , מכון דיוויס, חוברת 21 (קיץ 2012: תשע"ב) עמ' 33-4

[276] אתר הכנסת, מסמך הבנות לסיום מבצע "ענבי זעם", 26.4.1996

1. קבוצות חמושות בלבנון לא תבצענה התקפות של ירי טילי קטיושה או נשק מכל סוג שהוא לשטח ישראל.

2. ישראל ואלה המשתפים עימה פעולה (צד"ל) לא יירו מכל נשק שהוא אל אזרחים או מטרות אזרחיות בלבנון.

3. שני הצדדים מחויבים להבטיח כי בשום נסיבות לא יהיו אזרחים או מטרות אזרחיות בלבנון. בלי להפר הבנה זו, אין בה דבר אשר ימנע מכל אחד מהצדדים לממש את זכותו להגנה עצמית.

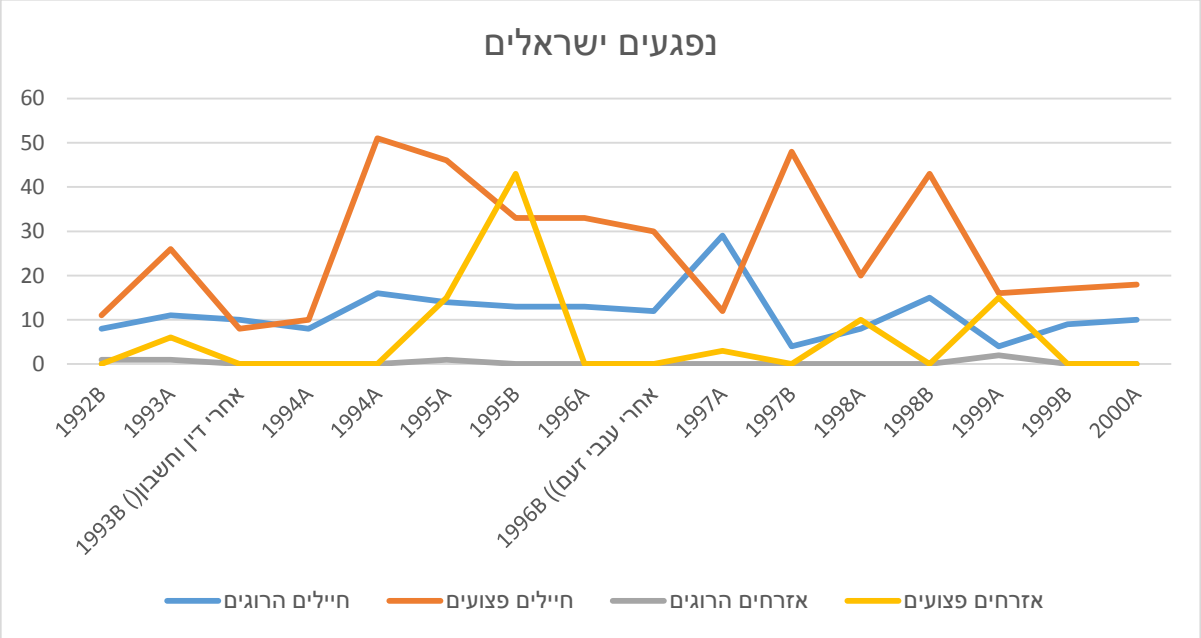
4. מוקמת קבוצת ניטור המורכבת מארה"ב, צרפת, סוריה, לבנון וישראל. משימתה תהיה לנטר את החלת ההבנות הנ"ל. תלונות תוגשנה לקבוצת הניטור, הצד המגיש את התלונה יעשה זאת בתוך 24 שעות.

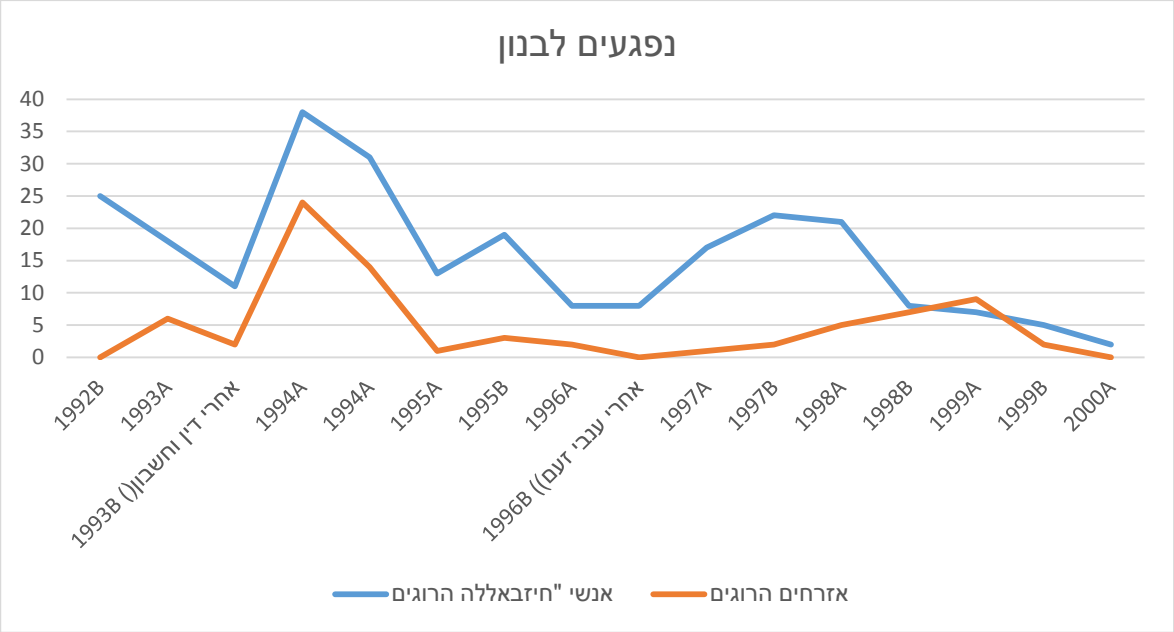
סיכום התפלגות האירועים האלימים לאורך שבע השנים מראה באופן ברור כי כללי המשחק שהוגדרו בהסכמים לאחר מבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" על-פיהם פגיעה בכוחות הלוחמים בתוך שטח דרום-לבנון הינה לגיטימית ואילו פגיעה באזרחים מהווה חריגה מכללי המשחק, אכן באו לידי ביטוי.

בסך-הכול מספר האירועים המערבים פגיעה באזרחים עומד על 2% בלבד.

הבנות "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" הפכו את הלחימה בין צה"ל ל"חיזבאללה" ללגיטימיים, אך מצד שני הוציאו את האזרחים בשני הצדדים ממעגל הלחימה. הגרפים הבאים המציגים את זהות הנפגעים בשני הצדדים.

ניתן לראות כי לאחר שני המבצעים חלה ירידה במספר הפגיעות באזרחים, אולם בשני המקרים לאחר כשנה חלה עלייה מחודשת. הרג אזרחים בשני הצדדים אכן היה אירוע חריג הנמצא מעבר ל"רמת הסף" של האלימות שהפעילו שני השחקנים. יש לציין כי היו יותר פגיעות כאלו באזרחים לבנונים מאשר בישראלים:

הנתונים המספריים בתקופה זאת מצביעים באופן ברור על קיומה של "רמת סף", אשר הפגיעה באזרחים משני הצדדים נמצאת מעבר לה. מובהקות הנתונים מספקת אינדיקציה חזקה לקיומם של כללי משחק, אולם הנחה זאת, כמו גם תפקידם של כללי המשחק הרשמיים שהוגדרו בהסכמים ומידת השמירה עליהם, יבחנו בניתוח ההשערות האיכותניות בפרק הבא.

<u>תקופה 2: מאי 00' – אוגוסט 08'</u>

הנסיגה הישראלית מדרום-לבנון שינתה באופן חד את כללי המשחק והביאה לירידה משמעותית במספר האירועים האלימים. תחת המצב בו היו אירועים אלימים על בסיס יום-יומי, התרחשו אירועים בודדים אחת למספר חודשים.

פגיעה הדדית בכוחות לוחמים שהייתה לגיטימית על-פי הבנות "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" הפכה לאסורה. במצב החדש כל אירוע אלים היה בעל משמעות גדולה הרבה יותר.

בסך-הכול בין מאי 00' ליולי 06' התרחשו 27 אירועים כאשר מרווח הזמן הממוצע בין עימות למשנהו נע בין חודשיים וחצי לשלושה. לאורך התקופה היה מקרה יחיד של "עימות מתגלגל" בכל יתר המקרים היו רק עימותים נקודתיים. למעשה כאשר מספר הארועים האלימים כה מועט, כל אירוע אלים היווה חריג.

במלחמת לבנון הסירו שני הצדדים מגבלות שהטילו על עצמם בשנים הקודמות. שני השחקנים הסלימו את פעולותיהם לדרגות שלא הגיעו אליהן לפני כן העימותים התרחשו ברצף במהלך 34 יום. פרק זמן חריג זה

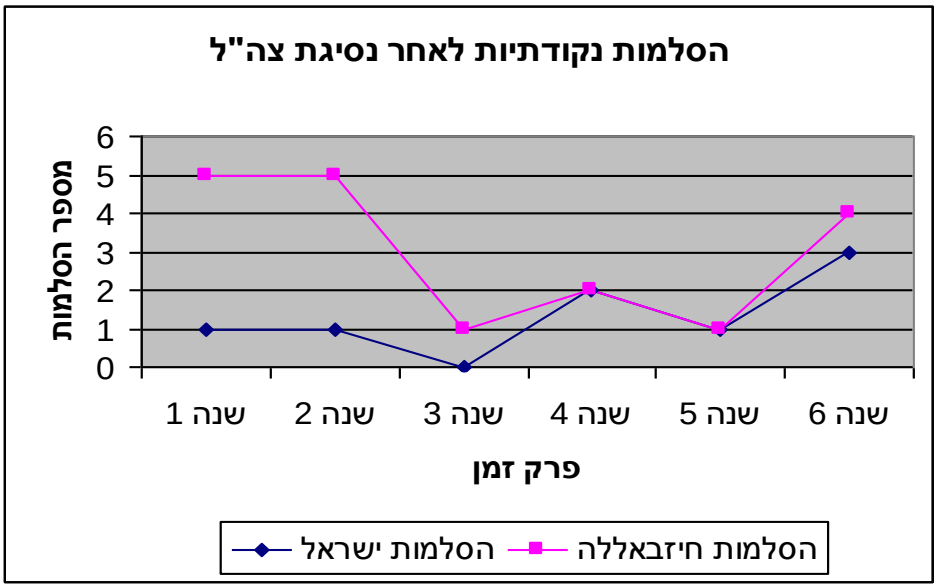
הוצא ממדגם המחקר. בשנתיים שלאחר מלחמת לבנון התנהל התרחש עימות אחד בלבד ביוזמת ישראל, "חיזבאללה" לא יזם אף עימות.הטבלה הבאה מציגה את כל האירועים האלימים לאורך 8 השנים:

תאריך + תיאור אירוע	היוזם	המגיב	מרווח הזמן מהעימות הקודם (בחודשים)
30.5.00: הפגנות ענק של תומכי חיזבאללה לאורך הגדר מלוות בהתגרויות וזריקות אבנים על חיילי צה"ל. ההפגנות פסקו בעקבות אזהרה חריפה של ראש-ממשלת ישראל כלפי סוריה.	חיזבאללה	ישראל	**0.2**
7.10.00: חטיפת 3 חיילי צה"ל. בתגובה הפציץ צה"ל עמדות חיזבאללה בדרום-לבנון.	חיזבאללה	ישראל	**4.25**
16.10.00: אל"מ במיל', אלחנן טננבאום נחטף על-ידי חיזבאללה. ישראל הסתפקה בשיגור אזהרה מילולית חריפה.	חיזבאללה	ישראל	**0.25**
16.11.00: הריגת חייל צה"ל באמצעות הפעלת מטען. בתגובה הפציץ צה"ל עמדות חיזבאללה.	חיזבאללה	ישראל	**1**
18.2.01: הריגת חייל צה"ל באמצעות ירי טיל. תגובת צה"ל: הפצצת עמדות בדר"ל	חיזבאללה	ישראל	**3**
16.4.01: הריגת חייל צה"ל בירי טיל. תגובת צה"ל: הפצצת עמדה סורית בלבנון – 3 חיילים סורים נהרגו	חיזבאללה	ישראל	**2**
29.6.01: חיזבאללה ביצע תקיפה נרחבת בהר-דב. צה"ל הגיב בתקיפת עמדה סורית – 3 חיילים סורים נהרגו.	חיזבאללה	ישראל	**2.5**
יולי – דצמבר 01': חיזבאללה תקף שלוש פעמים בגזרת הר-דב, לא היו נפגעים. צה"ל לא הגיב	חיזבאללה	ישראל	**2**
	חיזבאללה	ישראל	**2**
	חיזבאללה	ישראל	**2**
אפריל 02': חיזבאללה תקף מדי יום במשך מבצע "חומת מגן"	חיזבאללה	ישראל	**4**
ינואר – אוגוסט 03': מקרים רבים של ירי נ"מ לא אפקטיבי לעבר מטוסים ישראלים, אשר ביצעו גיחות מודיעיניות לשטח לבנון	ישראל	חיזבאללה	**9**
אוגוסט 03': ישראל חיסלה בכיר בחיזבאללה. הארגון הגיב בירי מאסיבי לישובי צפון ישראל – ילד ישראלי נהרג.	ישראל	חיזבאללה	**7**
4.10.03: בתגובה לפיגוע קשה שביצע ארגון "הג'יהאד האסלאמי", תקפה ישראל בסיס בדמשק. חיזבאללה הגיב בירי לצפון ישראל	ישראל	חיזבאללה	**1.5**
19.1.04: הריגת נהג דחפור ישראלי בגבול. ישראל הפציצה עמדות חיזבאללה בדר"ל	חיזבאללה	ישראל	**3.5**
מאי 04': ניסיון חטיפה של חיזבאללה בהר דב נכשל. ישראל לא הגיבה	חיזבאללה	ישראל	**4**
19.7.04: ישראל חיסלה בכיר בחיזבאללה. חיזבאללה הגיב בהרג שני טכנאים ישראליים שעבדו על גג מוצב על הגבול.	ישראל	חיזבאללה	**2**
10.5.05: ירי קטיושות לשלומי. ישראל הפציצה עמדות חיזבאללה בדר"ל	חיזבאללה	ישראל	**10**
16.5.05: ירי כבד על מוצבי הר-דב. ישראל הפציצה עמדות חיזבאללה בדר"ל	חיזבאללה	ישראל	**0.2**
21.11.05: ניסיון חטיפה של חיזבאללה ברג'ר נכשל.	חיזבאללה	ישראל	**6**
28.5.05: חוסל בכיר בצידון. ירי של חיזבאללה למוצב בגבול ואל בסיס סודי בהר-מירון	ישראל	חיזבאללה	**6**
המשך האירוע: צה"ל תקף בסיסים רבים של חיזבאללה שהוקמו לאורך הגבול. הארגון הגיב בירי נרחב לעבר ישובי הצפון. הפסקת אש הושגה רק בהתערבות מועצת הביטחון.	ישראל	חיזבאללה	**0.03**
12.7.06: חיזבאללה חטף שני חיילים והרג שמונה נוספים. צה"ל הגיב בתקיפת מוצבים ועמדות של חיזבאללה לאורך גדר הגבול, הפצצת גשרים המחברים בין דר"ל לבחירות ומטרות באזור ביירות.	חיזבאללה	ישראל	**1.5**
13.7.06: צה"ל השמיד בתקיפה לילית את הטילים ארוכי הטווח של חיזבאללה. חיזבאללה הגיב בירי של עשרות קטיושות אל עבר ישובי צפון-ישראל מעכו וצפונה.	ישראל	חיזבאללה	**0.03**
פרצה מלחמת לבנון – נשברו כללי המשחק			
18.8.06: בפעולת סיירת מטכ"ל בבעל-בק נהרג קצין בכיר בצה"ל ומנגד נהרגו שלושה אנשי חיזבאללה.	ישראל	חיזבאללה	**0.13**

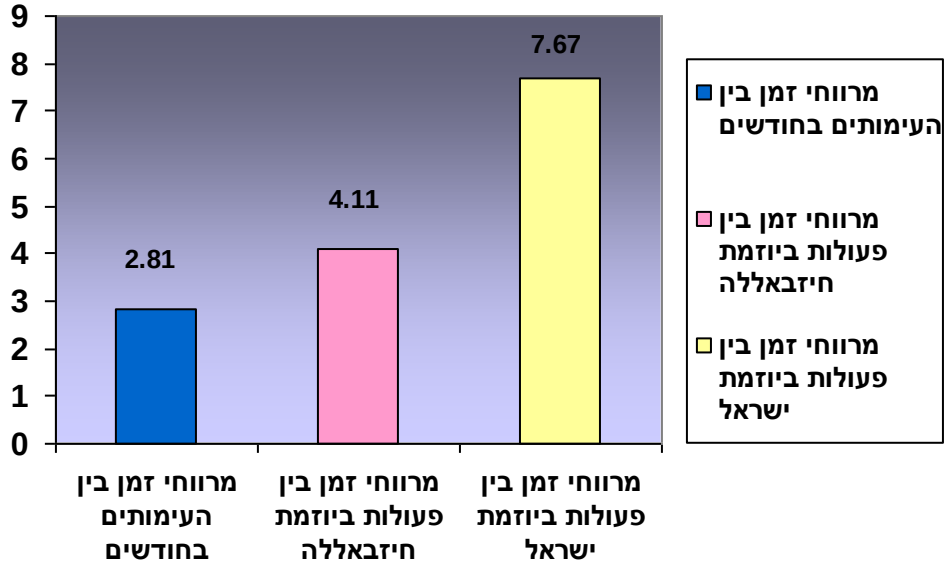
חרף העובדה שלא הייתה הסכמה על כללי המשחק נרשמה ירידה דרמטית במספר הארועים מצד שני השחקנים, מה שמעיד כי שני הצדדים קיבלו את העובדה שחל שינוי דרמטי בכללים.

בסך-הכול לאורך 6 השנים ביצע "חיזבאללה" 15 התקפות, ממוצע של קצת פחות מ-3 אירועים בשנה. מתוך 15 אירועים, 14 היו בגזרת הר-דב. ישראל לעומתה הגיבה בדפוס כמעט קבוע להתקפות "חיזבאללה" ולצד זאת מיעטה מאד ליזום ובסך-הכול ביצעה 3 פעולות יזומות, כולן בדפוס זהה, חיסול בכיר בחיזבאללה.

הגרף הבא מרכז את מספר ההסלמות הנקודתיות של כל שחקן על-פני פרקי זמן של שנה.

מרווח הזמן הממוצע בין עימותים ביוזמת חיזבאללה היה 4.1 חודשים. מרווח הזמן הקצר ביותר בין עימותים ביוזמת חיזבאללה היה שישה ימים. מרווח הזמן הארוך ביותר היה 25(+) חודשים*. מרווח הזמן הממוצע בין עימותים ביוזמת ישראל היה 7.67 חודשים. מרווח הזמן הקצר ביותר בין עימותים ביוזמת ישראל היה יום אחד. מרווח הזמן הארוך ביותר היה 28 חודשים.

* מדובר בתקופה שמאז מלחמת לבנון, למעשה תקופה זאת טרם הסתיימה. אולם נקודת הסיום של המחקר הוגדרה כאוגוסט '08

השוני המובהק בין שני בסיס הנתונים מעיד כי הנסיגה שינתה את כללי המשחק. התנהלות שני השחקנים לאחר מאי 00' מעידה כי "רמת הסף" ירדה לרף נמוך בהרבה, אשר למעשה כל פעולה אלימה היוותה חריגה ממנו. הגורמים להתפתחותה של דינמיקה זאת אשר נוצרה ללא הבנות ו/או הידברות בין השחקנים תעמוד במרכז הניתוח של תקופת הזמן השנייה.

4.2 מניעי הארגון לשמירה על כללי משחק

השערה 1: ככל שהקו האדום של המדינה נמוך יותר רמת האלימות שיפעיל הארגון תהיה נמוכה יותר

בהשערה זאת בחנתי את ההנחה כי כללי המשחק נקבעים כתוצאה מכך שהארגון ישאף להימנע מחציית ה"קו האדום" של המדינה. המשמעות היא כי "רמת הסף" של אלימות הארגון נקבעת על-פי רמת הסבילות של פגיעה שהמדינה מוכנה להשלים איתה.

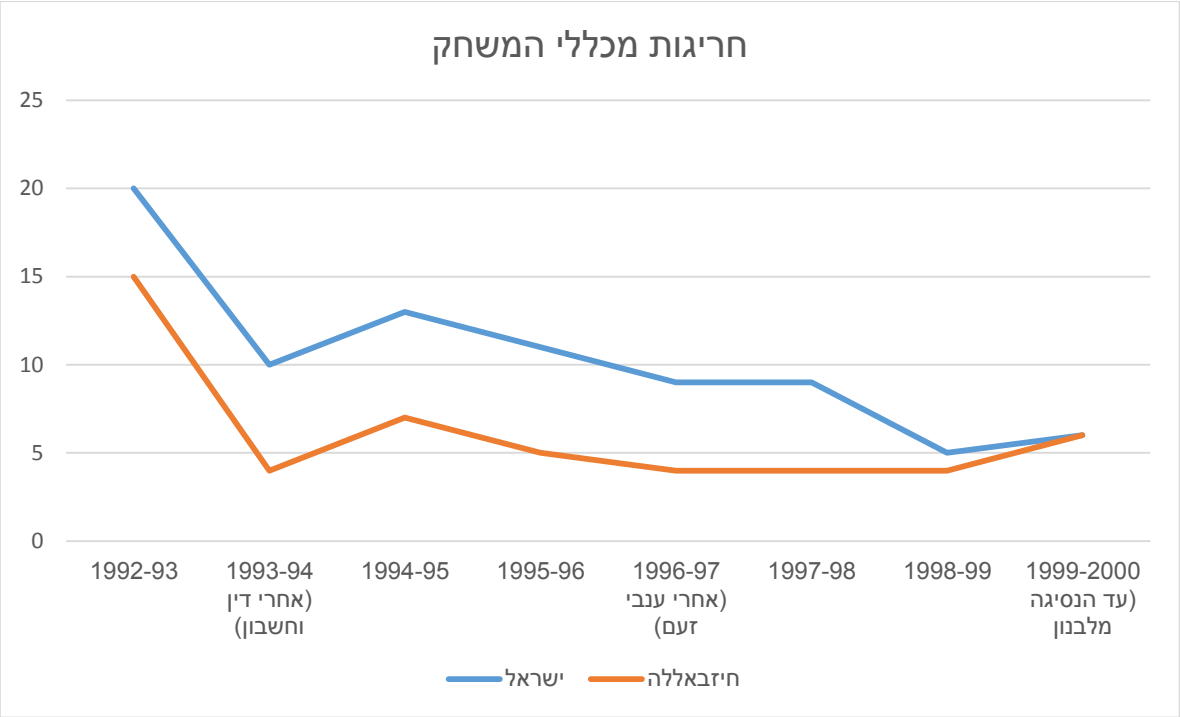
כפי שהראתי בפרק הקודם, נסיגת צה"ל מדרום-לבנון במאי 00' שינתה את כללי המשחק ואת אופי הלחימה, לכן הניתוח מחולק לשתי תקופות.

אוגוסט 92' – מאי 00'

בפרק זמן זה שהה צה"ל באופן קבוע ברצועת הבטחון בדרום-לבנון. במהלכו הושגו פעמיים הבנות רשמיות על מסגרת של כללים: הבנות "דין וחשבון" אשר הושגו באוגוסט 93' הגדירו כללי משחק על-פיהם התחייבו שני השחקנים להימנע מפגיעה באזרחים ולהימנע מפעילות אלימה מחוץ ל"איזור הבטחון" בדרום-לבנון, הבנות דומות הושגו בסיום סבב ההסלמה הבא באפריל 96' ("ענבי זעם").

בהסכמים אילו הכירה ישראל בפועל בלגיטימיות של לחימת "חיזבאללה" כנגד צה"ל בשטח הנמצא ברצועת הבטחון בדרום-לבנון. בהסכמה זאת הציבה ישראל באופן רשמי הפרדה בין פעולות אלימות לגיטימיות ובלתי-לגיטימיות של "חיזבאללה", כאשר מעבר לרף נמצאות פעולות אלימות שיופנו לשטחה הריבוני של ישראל ו/או פעולות כנגד אזרחים ישראליים (בסבירות גבוהה זו עשויה להיות אותה פעולה).

הגרף בראש העמוד הבא מסכם על ציר הזמן את חריגות השחקנים מכללי המשחק לאורך 8 השנים. מאחר ומבצע "דין וחשבון" החל בסוף יולי 93', ההתייחסות איננה לשנה קלנדרית אלא החל מאוגוסט 92'. על-מנת לבצע בקרה על השפעת הכללים המוסכמים נבחנה כתקופת בקרה גם השנה שקדמה לאוגוסט 93'.

בתקופה שבין מבצע "דין וחשבון" (אוגוסט 93') לנסיגת צה"ל מלבנון (מאי 00') ניתן לראות כי ישראל הייתה השחקן הפחות מחוייב לכללי המשחק שהוגדרו בסיום סבבי ההסלמה של "דין וחשבון" ו"ענבי זעם". בסך-הכול בסיכום 8 השנים בין "דין וחשבון" לנסיגת ישראל מדרום-לבנון חרגה ישראל מכללי המשחק 52 פעמים, "חיזבאללה" חרג מכללי המשחק 27 פעמים.

ממצא מובהק נוסף העולה מהנתונים מראה כי למבצע "דין וחשבון" ולכללים שהוסכמו בסיומו היה תוקף משמעותי בהמשך. במהלך שנה הבודדת שנבחנה לפני "דין וחשבון" חרגה ישראל 20 פעם ממה שהוגדר בהמשך ככללים ו"חיזבאללה" חרג 15 פעמים. סך החריגות של ישראל בשנה בודדת זאת הוא קרוב ל-40% מכלל החריגות ב-7 השנים הבאות ואילו אצל "חיזבאללה" הוא מתקרב ל-60%!

ממצא זה אף מתחזק, לאור העובדה שמספרם הכולל של הארועים האלימים גדל באופן עקבי משנת 93' מכאן שהירידה היחסית בארועים החריגים משמעותית עוד יותר.

בתקופה שקדמה למבצע "דין וחשבון" בה עדיין לא הייתה מסגרת מוסכמת של כללים, בלטה תופעה מעניינת של מודעות שני השחקנים לכך שקיימים כללי משחק, כללים אלה לא הוגדרו באופן רשמי בשום מקום ונתפסו באופן שונה על-ידי שני השחקנים, אולם ניכר המאבק בין רצונו של "חיזבאללה" לשנות את הכללים לבין רצונה של ישראל לסכל את השינוי.

נקודת המפנה במאבק על הגדרת הכללים התרחשה באוקטובר 92', צה"ל תקף בית של איש "חיזבאללה" בצור (מחוץ לאיזור הבטחון), בתגובה נורו מספר קטיושות לישראל. אירוע זה שנתפס ע"י ישראל תחילה כטעות לא מכוונת של הארגון היה בפועל תחילתו של מהלך להגדרת כללי משחק חדשים. מכאן ועד למבצע "דין וחשבון" התנהל מאבק בין שני השחקנים ונסיון הדדי להצבת "קווים אדומים" במאבק על שני כללים

– מחד, נסיונה של ישראל לשמר את חופש הפעולה בצפון לבנון כחלק מכללי המשחק ומנגד נסיונו של "חיזבאללה" לשלול מישראל זכות זאת או לחליפין לקבוע כלל סימטרי לפיו תקיפה ישראלית כזאת מעניקה לו את הזכות לתקוף ישובים אזרחיים בישראל. כשלון המו"מ האלים על כללי המשחק הוביל את ישראל לשבור את הכלים ביולי 93' ולצאת למבצע "דין וחשבון". הטבלה הבאה מסכמת את המאבק על הגדרת הכללים בין אוקטובר 92' ליולי 93':

תיאור האירוע	תגובת ישראל	תגובת "חיזבאללה"
1.10.92: צה"ל תקף בית של איש "חיזבאללה" בצור.	אלוף פצ"ן: "הקטיושות היו מכוונות לרצועת הבטחון ופגעו בטעות בשטח ישראל. "חיזבאללה" יודע שאם יפעל מחוץ לרצועת הבטחון יספוג אבידות רבות"[277].	מספר קטיושות ננורו לישראל.
26.10.92: 5 חיילים ישראלים נהרגו ממטען	צה"ל הגיב בירי כבד ליעדים מחוץ לרצועת הבטחון	"חיזבאללה" ירה קטיושות לגליל המערבי ולקרית-שמונה
9.11.92: צה"ל תקף יעדי "חיזבאללה" בצפון לבנון.	גורם צבאי: "חיזבאללה הפר את כללי המשחק, עד כה הגיב בירי לעבר רצועת הבטחון, לא נוכל לעבור לסדר היום"	"חיזבאללה" ירה בתגובה 45 קטיושות, 24 מהם נחתו בשטח ישראל. חיזבאללה: "הקטיושות תגובה לתקיפת צה"ל בבקעת הלבנון"[278]
11.11 – נמשך הירי.	קצין בכיר: "לא נוכל להשלים עם השינוי בכללי המשחק"[279].	
15.11.92: הפוגה של מספר ימים.	רבין: "חיזבאללה משגר קטיושות תמיד כירי תגובה".	נסראללה: "לא נירה קטיושות, אלא כתגובה לפעולה מיוחדת של צה"ל"
		16.3.93: בכיר בחיזבאללה בראיון לעיתון: "אנו פועלים בשיטה שונה מאש"ף, **טילי קטיושה ישוגרו לישראל רק כאשר כפרים אזרחיים וישובי בקעת הלבנון יופגזו"**[280]
14.4.93 – 3 חיילים נהרגו ממטען.	צה"ל תקף יעדים מחוץ לרצועה, 5 אזרחים לבנוניים נפצעו.	חיזבאללה ירה 10 קטיושות לרצועת הבטחון
18.4 – 1 חייל צה"ל נהרג. בכיר בחזית העממית נפצע, אשתו ובתו נהרגו מפעולה של יחידת קומנדו.		קטיושות נורו לשטח ישראל, תושבי הצפון לנו 3 לילות במקלטים
22.4: צה"ל וצד"ל תקפו יעדים מצפון לרצועת הבטחון, 2 לבנונים נהרגו.	אלוף פצ"ן: "התגובות שלנו גרמו לצד השני נזקים שיגרמו להם לחשוב פעמיים על תקיפת תושבי הצפון".	עשרות קטיושות נורו ב-3 מטחים, 6 אזרחים נפצעו.
14.5 – קצין צה"ל נפצע מירי ואיש צד"ל נהרג.	צה"ל תקף עשרות מטרות מחוץ לרצועת הבטחון.	למעלה מ-100 קטיושות נורו לרצועה.
19.5 – 1 חייל נהרג ו-1 נפצע בהיתקלות.	צה"ל תקף עשרות יעדים מחוץ לרצועה.	חיזבאללה ירה עשרות קטיושות לשטח הרצועה
עד ה-25.7 5 ארועים נוספים בהם פעלה ישראל מחוץ לרצועת הבטחון ו"חיזבאללה" הגיב בירי קטיושות		

[277] דני שדה, "מטוסינו תקפו אמש בדרום-לבנון", ידיעות אחרונות, 1.10.92
[278] שדה, "לילה נוסף במקלטים", ידיעות אחרונות, 9.11.92
[279] נעמי לויצקי, "מתח שיא בצפון", ידיעות אחרונות, 11.11.92
[280] כספי, "טלי קטיושה לעבר מוצב צד"ל, מעריב, 16.3.93

העובדה המעניינת היא שבשונה ממה שמעלה ההשערה, תהליך הסימון של ה"קווים האדומים" לא הובל על-ידי המדינה, אלא על-ידי הארגון האלים. נסיונות הארגון לסמן "קו אדום" לישראל היו באמצעות יישום אסטרטגיית "tit-for-tat" כאשר פעולה ישראלית שנתפסה על-ידיהם כהסלמה נענתה בהסלמה. השלכותיה של אסטרטגיה זאת שנויות במחלוקת, אקסלרוד ראה אותה כמייצבת משום העובדה שהמענה בהסלמה מעביר לתוקף את המסר על-פיו הפעולה אינה מקובלת ומונע ממנו לחזור עליה[281], לעומתו ג'רויס ראה בתגובה כזאת פוטנציאל ליצירת "ספיראלת הסלמה" אשר תגרור את השחקנים להסלמת העימות ולא לייצובו[282].

כפי שניתן לראות בישראל סירבו לקבל את הכלל היוצר סימטריה בין פעילות ישראלית מחוץ לרצועת הבטחון לבין זכותו של "חיזבאללה" לפגוע במקביל באזרחים ישראלים, אולם מצד שני לא הצליחו להרתיע את "חיזבאללה" מלהמשיך בדפוס זה. כשלון זה הוביל בהדרגה את ההנהגה הישראלית להחלטה לשבור את כללי המשחק על מנת לייצר כללים נוחים יותר. ביציאה למבצע "דין וחשבון" שאפה ישראל מצד אחד לשמר את זכותה לפעול מחוץ לרצועת הבטחון ומצד שני להבהיר ל"חיזבאללה" כי תגובת נגד של ירי על אזרחי ישראל אינה לגיטימית ואינה חלק מכללי המשחק:

הזיקה בין חציית ה"קו האדום" לשבירת הכלים
11.7.93: אלוף פצ"ן: "5 ארגונים שונים פועלים בדרום-לבנון, יתכן שנאלץ לשנות את כללי המשחק".
12.7.93: 12.7 – הרמטכ"ל: "חיזבאללה רוצה להפוך את תושבי הצפון לבני ערובה שימנעו מצה"ל לפעול, לא נוכל לקבל כזה, סוריה יכולה למנוע את פעילות המחבלים"[283]
19.7.93 – גורמי צבא: "כללי המשחק השתנו, צה"ל חייב לקבל גיבוי מהממשלה ולהכות במחבלים"[284] הרמטכ"ל: "במוקדם או במאוחר נאלץ לפעול מחוץ לרצועת הבטחון"[285]
24.7.93 - רבין: "הענקנו לחיזבאללה מספר הזדמנויות לרדת מהעץ, לא נוכל להשלים עם מצב בו תושבי הצפון הפכו לבני ערובה"[286]
26.7.93 - החל מבצע "דין וחשבון" רבין: "חיזבאללה עבר את כל הקווים האדומים. הוא ניסח כלל לפיו כל פגיעה באזרחים לבנוניים או ירי על מוקדים מצפון לרצועה גוררת ירי על אזרחים"[287]

מבצע "דין וחשבון" ארך 6 ימים במהלכם תקפה ישראל יעדים אזרחיים רבים בלבנון באופן רציף ואילו "חיזבאללה" ירה מדי יום עשרות קטיושות לישובים בצפון ישראל. ניתן לקבוע כי במקרה זה הנסיון של "חיזבאללה" להכתיב כללי משחק באמצעות הסלמות תגובה (החל מאוקטובר 92') הוביל את השחקנים ל"ספיראלת הסלמה" ולא לייצוב הכללים, זאת מכיוון שישראל מצד אחד סירבה לקבל את הכלל החדש של "חיזבאללה" אך מצד שני לא הצליחה להרתיע אותו מלהמשיך בירי.

[281] Axelrod, Ibid, pp.84-85
[282] Jervis, Ibid, 1997, p.69

[283] כספי, "קצין בכיר: כמות הנפגעים בלתי נסבלת", מעריב, 12.7.93
[284] שחר וכספי, "הממשלה מזהירה את המחבלים", מעריב, 19.7.93
[285] לזר, "בסופו של דבר צה"ל יפעל", מעריב, 19.7.93
[286] כספי ושחר, "דריכות רבה בקרב כוחות צה"ל בצפון", מעריב, 24.7.93
[287] שחר, "רבין: חיזבאללה עבר את כל הקווים האדומים", מעריב, 26.7.93

בסיום המבצע הושגה הפסקת אש שהתבססה על שורה של הבנות בעל-פה (ראה עמ' 54). מטרתה העיקרית של ישראל בסיום המבצע הייתה הוצאת הירי על ישובי הצפון אל מחוץ לכללי המשחק, מטרה זאת הושגה על-פי ההבנות, אולם לצד "תשלום" שישראל נאלצה להתחייב רשמית לכלל חדש לפיו גם פעילות ישראלית מחוץ לאיזור הבטחון או פגיעה באזרחים לבנוניים הינן פעולות הנמצאות מחוץ לכללי המשחק.

בסך-הכול בתקופה שבין הבנות "דין וחשבון" (אוגוסט 93') לנסיגת ישראל (מאי 00') חצה "חיזבאללה" את "הקו האדום" 27 פעמים, מתוכם 25 היו בתגובה לחריגה ישראלית מההבנות. שני הצמתים המרכזיים היו באפריל 94' ובאוגוסט 97' כאשר "חיזבאללה" הפר את הכללים לאחר תקופה בה נמנע לעשות זאת. בשני המקרים האירוע היווה בדיעבד התחלה של תהליך הדרגתי שהביא בסופו להתייצבות כלל בלתי-רשמי בהם "חיזבאללה" רשאי להגיב ב"חריגה-נגד-חריגה".

במהלך 32 החודשים בין מבצע "דין וחשבון" (אוגוסט 93') למבצע "ענבי זעם" (אפריל 96') חרגה ישראל 28 פעמים מההבנות (לעומת 20 בשנה בודדת שקדמה למבצע), לעומת זאת "חיזבאללה" חרג 13 פעמים בלבד. מתוך 13 המקרים בהם חצה הארגון את "הקו האדום"– 12 היו בתגובה לחריגה של ישראל מההבנות, רק במקרה יחיד הייתה זאת פעולה יזומה של הארגון: מטח שנורה לשטח ישראל בשעת קיום טקס החתימה על הסכם השלום בין ישראל לירדן.

כלל המשחק שיצר "חיזבאללה" לפיו הוא מגיב ב"חריגה נגד חריגה" עוצב מחדש על-ידיו באופן הדרגתי וזהיר עד שהפך לכלל בלתי-רשמי קבוע. "חיזבאללה" חזר בהדרגה ליישם את אסטרטגיית tit-for-tat[288]:

ב-8 החודשים הראשונים לאחר סיום מבצע "דין וחשבון" חרגה ישראל 8 פעמים מההבנות, "חיזבאללה" לא חרג בתגובה. באפריל 94' הייתה הפעם ה-9: חיילי צד"ל הגיבו על הריגת כמה מחבריהם בירי מכוון לתוך צידון (מחוץ לרצועת הבטחון) שגרם ל-5 הרוגים. "חיזבאללה" הגיב לראשונה בירי 3 קטיושות לשטח ישראל.

ביוני 94' נהרגו בהפצצת חיל-האוויר הישראלי בבקעת הלבנון (מחוץ לרצועת הבטחון) 26 אנשי "חיזבאללה", התקיפה בוצעה מחוץ לרצועת הבטחון וגרמה למספר חריג של הרוגים – "חיזבאללה" הגיב בירי עשרות קטיושות לשטח ישראל.

נראה ששני אירועים אילו שלא נענו בהסלמה נגדית מצד ישראל היו תחילת התהליך של הגדרת כלל חדש ובלתי-רשמי (לצד ההבנות הרשמיות שהוספיו להתקיים רוב הזמן) על-פיהם "חיזבאללה" מעניש את ישראל בירי לשטחה (חריגה מכללי המשחק) בתגובה על כל חריגה ישראלית מהכללים.

בשנה השנייה לאחת חתימת ההבנות נמשכה ההתהוות ההדרגתית של הכלל החדש - מתוך 8 פעמים בהם חרגה ישראל מההבנות הגיב "חיזבאללה" 3 פעמים בחציית "הקו האדום".

[288] שלינג, שם, עמ' 157-159

בשנה השלישית, כבר הפכה הכלל הבלתי-רשמי למובהק, כאשר מתוך 8 חריגות של ישראל, 7 נענו בחריגה נגדית של "חיזבאללה".

באפריל 96' שוב נשברו כללי המשחק, כאשר ישראל יצאה ישראל למבצע "ענבי זעם". המבצע הסתיים בחתימה על הסכם כתוב שהגדיר כללי משחק דומים מאד לכללים עליהם הוסכם לאחר מבצע "דין וחשבון"[289].

בתקופה שבין מבצע "ענבי זעם" לנסיגת צה"ל מלבנון (מאי 00') התרחש תהליך דומה לזה שנצפה בין "דין וחשבון" ל"ענבי זעם":

פעם נוספת הייתה ישראל השחקן הפחות ממושמע לכללי המשחק כאשר חרגה מהם 24 פעמים (יחד עם זאת מדובר בכל זאת בהתנהלות זהירה יותר: 24 חריגות ב-49 חודשים לעומת 28 חריגות ב-32 חודשים לפני "ענבי זעם"). לעומתה "חיזבאללה" חרג 14 פעמים.

מתוך 14 המקרים בהם חרג הארגון, 13 היו בתגובה להפרה ישראלית וכמו בפעם הקודמת המקרה היזום היחיד היה קשור לתהליך שלום, הפעם בין ישראל לסוריה, כאשר הארגון יזם פיגוע גדול בעת כינוס ועידת שלום בין שתי המדינות[290].

בשנה שקדמה ל"ענבי זעם" הקפיד כאמור הארגון להגיב בירי קטיושות על כל חריגה ישראלית מכללי המשחק. **ב-16 החודשים הראשונים לאחר "ענבי זעם" חל שינוי בכללי המשחק**. בתקופה זאת חרגה ישראל 8 פעמים מכללי המשחק, בכל המקרים "חיזבאללה" נמנע מלהגיב.

נקודת המפנה התרחשה באוגוסט 97', במהלך ניסיון התנקשות של "חיזבאללה" במג"ד צד"ל נהרגו 2 ילדיו, צד"ל הגיב בירי מכוון למרכז צידון שהביא להרג 8 אזרחים (יש לציין כי חריגה זאת של צד"ל שונה מהותית מהפגיעות של ישראל באזרחים לבנוניים, מפני שברור כי היא נעשתה במכוון ולא נבעה מטעות מבצעית). היה זה המקרה ה-9 מאז סיום "ענבי זעם" והחריף ביניהם (מבחינת מספר הנפגעים) בניגוד למקרים הקודמים הגיב "חיזבאללה" בירי קטיושות לשטחי ישראל[291]. מאותו אירוע חזר "חיזבאללה" לפעול על-פי הכלל הבלתי-רשמי אותו ביסס לפני "ענבי זעם".

ניתן לקבוע כי מבצע "ענבי זעם" בו שברה ישראל את כללי המשחק שינה את כללי המשחק למשך תקופה ואיפשר את הסרת הכלל הבלתי-רשמי שיצר "חיזבאללה" לפני אפריל 96'. לאחר שישראל בחרה שלא לשבור שוב את הכללים בפעם הראשונה בה העז "חיזבאללה" לחרוג, חודש הכלל.

הגרף בראש העמוד הבא מסכם את הממצאים ומציג כיצד פעמיים הצליחה שבירת הכלים מצד ישראל לשנות את כללי המשחק לתקופה מוגבלת. אולם בשני המקרים הצליח "חיזבאללה" בהדרגה לבסס כלל

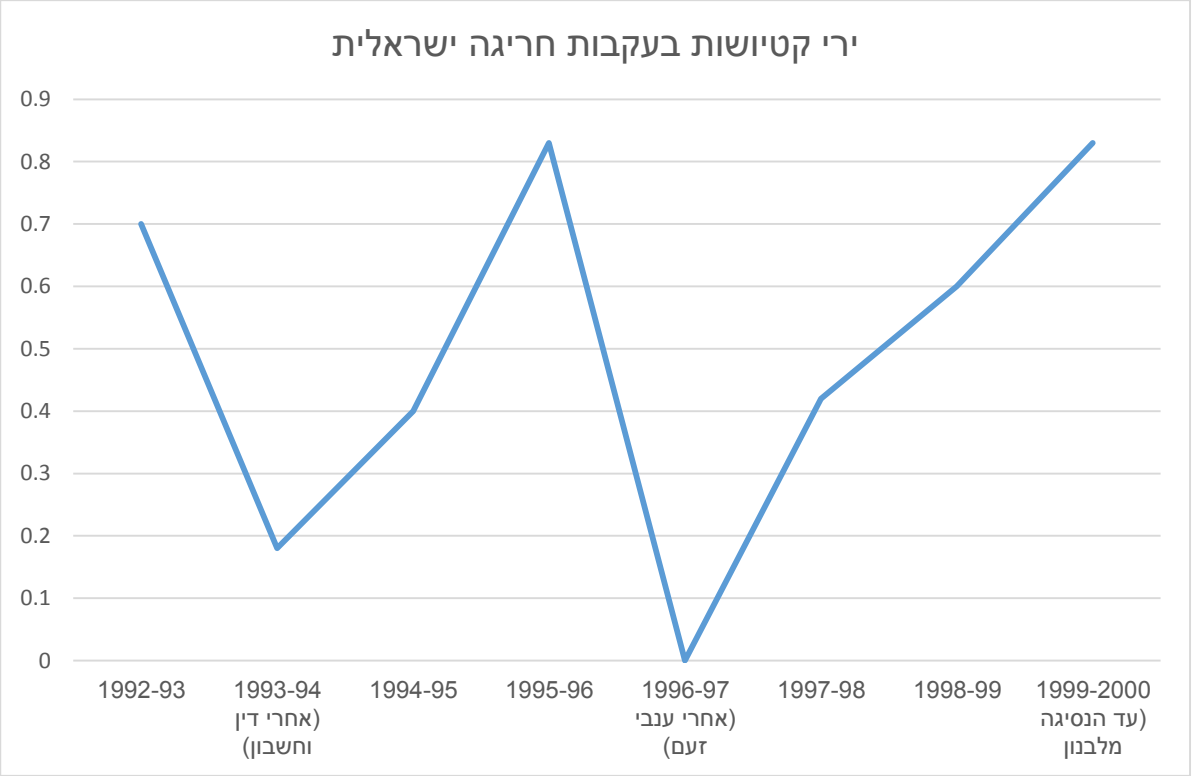
---

[289] אתר הכנסת, שם

[290] Sobelman Daniel, "Hezbollah Two years after the withdrawal – a compromise between ideology, interests and Exigencies", Strategic Assessment by Jaffe, Vol.5, No.2 (Aug 2002)

[291] איתן רבין, "הפצצת קו מתח גבוה ניתקה את אספקת החשמל לביירות", הארץ, 21.8.97

בלתי-רשמי לפיו הוא חורג מכללי המשחק בכל פעם שישראל חורגת כמהם. ניתן לראות כיצד הארגון נמנע מכך באופן מוחלט במהלך התקופה שלאחר המבצעים הגדולים ובהדרגה ביסס את הכלל עד למצב של הסתברות הקרובה ל-100%.

<u>מאי 2000 – אוגוסט 2008: לאחר נסיגת צה"ל מדרום-לבנון</u>

הנסיגה החד-צדדית של ישראל מרצועת הבטחון שינתה באופן מוחלט את כללי המשחק. הנסיגה בוצעה ללא הסכם ואף ללא הבנות רשמיות/בלתי רשמיות. הבנות "ענבי זעם" שהגדירו את כללי המשחק מאז אפריל 96' הפכו לבלתי-רלבנטיות. במהלך 8 השנים היה מספר האירועים האלימים כה קטן שמדגם סטטיסטי אינו אפשרי. בהעדר הבנות רשמיות ואין יכולת לקיים מדגם סטטיסטי, העדיפות הראשונה היא לזהות את "הקו האדום" על בסיס הגדרות מנהיגי המדינה.

הטבלה הבאה מסכמת את ההצהרות המרכזיות עליהן ניתן להצביע כהגדרת "קו אדום" על-ידי ישראל ומסכמת את יחס "חיזבאללה" לרף שהוגדר ואת התגובה הישראלית לחצייתו.

הגדרת הקו האדום ע"י ישראל והתגובה על חצייתו	חציית הקו האדום ע"י "חיזבאללה"	תגובת ישראל לחציית "הקו האדום"	תגובת "חיזבאללה" לתגובת ישראל
25.5.00: מייד לאחר נסיגת צה"ל הכריז ראש-הממשלה, אהוד ברק, כי **ישראל לא תסבול שום פעולת איבה של חיזבאללה.** **<u>הגדרת התגובה</u>:** במידה ותהיה פעולה כזאת היא תענה בתגובה נרחבת וקשה כנגד סוריה ולבנון[292].	**25-30.5.00**: הפגנות ענק של תומכי חיזבאללה לאורך הגדר מלוות בהתגרויות וזריקות אבנים על חיילי צה"ל.	אזהרה חריפה של ראש-ממשלת ישראל כלפי סוריה.	ההפגנות פסקו
	7.10.00: "חיזבאללה" חטף שלושה חיילים.	תגובת ישראל הייתה מינורית מאד - ירי לעבר עמדות חיזבאללה באזור החטיפה.	
	16.10.00: אל"מ במיל', אלחנן טננבאום נחטף על-ידי חיזבאללה.	ישראל הסתפקה בשיגור אזהרה מילולית חריפה.	
	16.11.00: הריגת חייל צה"ל באמצעות הפעלת מטען.	בתגובה הפציץ צה"ל עמדות חיזבאללה.	
	18.2.01: הריגת חייל צה"ל באמצעות ירי טיל.	תגובת צה"ל: הפצצת עמדות בדר"ל	
אפריל 02': ראש הממשלה שרון העביר אזהרה לפיה **המשך הירי בהר דב הוא בלתי-נסבל.** **<u>הגדרת התגובה</u>:** תגובה קשה נגד סוריה ולבנון			הפסקת הירי, חיזבאללה לא יזם אף עימות ב-21 החודשים הבאים.
ינואר 04': הבטיח אריאל שרון כי **אם תהיה חטיפה נוספת התגובה תהיה קשה**[293]. **<u>הגדרת התגובה</u>:** אין הגדרה מדויקת – "תגובה קשה".	**מאי 04'**: ניסיון חטיפה של חיזבאללה בהר דב נכשל.	ישראל לא הגיבה. יש לציין כי הקו לא נחצה מפני שהמבצעים כשלו.	
	21.11.05: ניסיון חטיפה של חיזבאללה ברג'ר נכשל.	ישראל לא הגיבה. יש לציין כי הקו לא נחצה מפני שהמבצעים כשלו.	
11.7.06: אולמרט: **החטיפה מהווה חציית קו שישראל אינה מוכנה לחיות איתו.** **<u>הגדרת התגובה</u>:** תגובה בסדר גודל שונה מהעבר שתוביל ל"שינוי בכללי המשחק" שהתהוו בגבול הצפון[294].	"חיזבאללה" חטף 2 חיילים והרג 8- נוספים	ישראל השמידה את הטילים ארוכי הטווח של "חיזבאללה" ותקפה מטרות רבות בכל רחבי לבנון.	חיזבאללה הגיב בירי קטיושות לישובי צפון ישראל. נסראללה סבר כי ישראל תגיב בצורה חריפה אך נקודתית וקצרה[295]. שני הצדדים נכנסו ל"ספירלת הסלמה" עד למצב של (כמעט) מלחמה מלאה.

[292] הראל עמוס, "אם נותקף נקבע רף גבוה לתגובה בכל לבנון", <u>הארץ</u>, 25.5.00
[293] שיפר שמעון, "שרון: בחטיפה הבאה התגובה תהיה אחרת", <u>ידיעות אחרונות</u>, 30.1.04
[294] שיפר, "כללי המשחק השתנו", <u>ידיעות אחרונות</u>, 12.7.06
[295] פרי סמדר, "דיבר חלש", <u>ידיעות אחרונות</u>, 17.7.06

מבחן ההגדרות המילוליות מלמד כי "הקו האדום" הברור ביותר הוגדר על-ידי ברק. הוא מיקם אותו בנקודת האפס – כל פעולה אלימה של "חיזבאללה" הינה בלתי-נסבלת. בפועל "חיזבאללה" חצה את הקו בצורה משמעותית 4 וחצי חודשים לאחר-מכן וישראל לא הגיבה כפי שהבטיח ברק.

מהתנהלות "חיזבאללה" ניתן לזהות במפורש כי לאירוע החטיפה הייתה השפעה מכרעת על התייחסותו ל"קו האדום" של ישראל. חטיפת החיילים לא נענתה בשבירת כלים אליה התחייב ברק. נסיון השנים הקודמות לימד כי כפי ש"חיזבאללה" נוטה להיות מורתע לאחר תגובה קשה של ישראל, אך ההרתעה אובדת לאחר שישראל אינה מיישמת את האיום, כמו במקרים של יוני 94', אוגוסט 97'.

לאחר שאיומו של ברק לא מומש, החל "חיזבאללה" לפעול כנגד ישראל על בסיס קבוע (אם כי בתדירות נמוכה בהרבה מאשר לפני הנסיגה). כניסתו של שרון לתפקיד ראש-הממשלה בפברואר 01' לוותה בשינוי מדיניות מסוים. מבחינה מילולית לא ניתן לאתרהגדרות על "קו אדום" חדש. אולם בפעמיים הראשונות בהן פגע הארגון בחיילי צה"ל הגיבה ישראל באופן חריף יותר ותקפה עמדות של צבא סוריה[296]. "חיזבאללה" לא הסלים בתגובה להתקפות אילו, אולם לא חדל מלבצע התקפות, נראה שהסכים עם כלל המשחק המוכר של "**חריגה-נגד חריגה**" (באופן הפוך לעבר – כאשר הארגון חורג ראשון וישראל מגיבה) מהסוג שהיה מקובל בתקופת השהות של צה"ל בדרום-לבנון.

שימור הכלל של "**חריגה – נגד חריגה**" חל גם לגבי המקרים הספורים בהם ישראל חרגה. "חיזבאללה" הרשה לעצמו לחרוג ולהעניש את ישראל מחוץ לגבולות שהוא הגדיר (לחימה רק בגזרת הר-דב) כאשר לשיטתו זאת חרגה. מאחר וישראל מיעטה מאד ליזום מספר הדוגמאות הוא מצומצם מאד, אך הן מאששות כי "חיזבאללה" הקפיד לשמר את הכלל אותו עיצב לפני הנסיגה גם בתגובה לחריגות ישראליות.

חריגה ישראלית	תגובת חיזבאללה
אוגוסט 03': ישראל חיסלה בכיר ב"חיזבאללה"	ירי מאסיבי לעבר ישובי צפון-ישראל, 1 ילד נהרג.
4.10.03: בעקבות פיגוע קשה של "הג'יהאד האסלאמי" בחיפה, תקפה ישראל מטרות בסוריה	ירי לישובי צפון-ישראל
19.1.04: הריגת נהג דחפור ישראלי בגבול. על-פי טענת הארגון הירי בוצע מכיוון שהנהג חצה את קו הגבול ועבד בשטח לבנון.	ישראל הפציצה עמדות חיזבאללה בדר"ל
19.7.04 : ישראל חיסלה בכיר ב"חיזבאללה"	צלפי "חיזבאללה" הרגו 2 טכנאים שעבדו על גג אחד המוצבים על הגבול.
10.5.05: טנק ישראלי ירה פגז לשטח לבנון, ישראל פרסמה התנצלות	**11.5.05:** 1 קטיושה נורתה לשלומי במהלך חגיגות יום העצמאות. ארגון "החזית העממית" לקח אחריות. **12.5.05:** "חיזבאללה" תקף את מוצבי צה"ל בהר-דב
28.5.06: ישראל חיסלה בכיר "חיזבאללה" בצידון	ירי צלפים ומרגמות אל מוצב בגדר ואל מוצב סודי בהר מירון.
המשך האירוע: צה"ל תקף בסיסים רבים של "חיזבאללה" לאורך גדר הגבול.	"חיזבאללה" ירה עשרות קטיושות אל ישובי צפון-ישראל.

[296] אייל זיסר, לבנון דם בארזים – ממלחמת האזרחים עד מלחמת לבנון השנייה, הוצאת הקיבוץ המאוחד, 2009, עמ' 226-227

באפריל 02' הגדיר שרון את הירי על הר-דב כבלתי-נסבל[297], "קו אדום" זה הוגדר לאחר תקופה ארוכה שבה הפך הירי לדבר שגרתי. בעקבות האזהרה חדל "חיזבאללה" מלבצע ירי כזה במשך כשנתיים.

לעומת ריסון הירי, בתחילת 2004 חזר "חיזבאללה" לנסות וליזום פעולות של חטיפת חיילים. 3 ניסיונות כאילו נכשלו, העובדה שלצד הפסקת הירי על הר-דב חזר הארגון לנסות ולחטוף חיילים מעלה סימני שאלה האם הרתעה הייתה המניע היחיד לשינוי בדפוס פעולתו או שמא עמדו מאחוריה שיקולים נוספים.

בסך-הכול לאורך 6 השנים בין נסיגת צה"ל מלבנון לפרוץ מלחמת לבנון ה-2 ביצע "חיזבאללה" 15 התקפות, ממוצע של קצת פחות מ-3 אירועים בשנה. **מתוך 15 אירועים, 14 היו בגזרת הר-דב**.

ברור כי "חיזבאללה" הבין שכללי המשחק השתנו בעקבות הנסיגה וצמצם משמעותית את היקף פעולותיו, בתוך זאת ניתן לראות כי אומנם הוא לא ציית באופן מלא לכללים שהגדירה ישראל, אולם היה ממושמע מאד לכללים שהוא עצמו הגדיר לפיהם העימות מוגבל לגזרת הר דב.

ביולי 06' חטף "חיזבאללה" 2 חיילים ישראלים והרג 8 נוספים, התקפה שהובילה לשבירת כלים מצד ישראל ולמלחמת לבנון השנייה. פעולה זאת הייתה הפעולה היזומה הראשונה והיחידה של הארגון מחוץ לגזרת הר-דב. בשנתיים שלאחר מלחמת לבנון ה-2 לא ביצע "חיזבאללה" אף פעולה אלימה.

עדותו המפורסמת של נסראללה לפיה "**אילו העריך כי קיים סיכוי של 1 למיליון שישראל תגיב כפי שהגיבה לא היה מאשר את הפעולה**"[298], מעידה כי לא העריך ולא רצה בהסלמה ושבירת הכללים שגררה החטיפה. התהליך שהתרחש במלחמת לבנון ינותח בהשערות העוסקות בהסלמות ושבירת כלים,

<u>סיכום</u>

הממצאים שהוצגו מראים לדעתי באופן ברור כי רף הפעולה העליון של "חיזבאללה" הושפע באופן משמעותי מ"הקו האדום" של ישראל. כדי להמנע מחציית הרף היה הארגון מוכן לוותר על הישגים מבצעיים ואף לספוג פגיעה בכבודו. דפוס זה חזר על עצמו לאחר "דין וחשבון", "ענבי זעם", נסיגת צה"ל מלבנון ומלחמת לבנון ה-2. לאחר כל אחד מהאירועים הגביל הארגון באופן ברור את פעולותיו, כולל נכונות להשלים עם פגיעות מצד ישראל שעליהן הגיב בעבר באופן קשה יותר.

יחד עם זאת במקרים של "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" לאחר תקופת הבלגה השכיל הארגון ל"אתגר" את ישראל באופן מבוקר ולבחון את נכונותה להגן על "הקו האדום" שהגדירה באמצעות שבירת כלים מחודשת. התנהלות זאת דומה לממצאים שהעלו ברופי- ברמן וקוניבייר בחקר הסכסוך בין ישראל לארגונים הפלשתינאיים בשנות ה-70, כאשר הסלמות ישראליות הביאו להורדת האלימות של הארגונים למשך תקופה מוגבלת[299].

---

[297] Sobelman Daniel, "Four years after the withdrawl from Lebanon – refining the rules of the game", <u>Strategic Assessment</u> by Jaffe center, Vol.7, No.2 (Aug 2004)

[298] ברגמן רונן, <u>נקודת האל חזור – המדיעין הישראלי מול איראן וחיזבאללה</u>, כנרת-זמורה-ביתן: 2007, עמ' 544

[299] Brophy-Baermann & Conybeare, <u>Ibid</u>, (Feb. 1994)

מנהיגי ישראל בחרו להשלים עם חריגות אילו ומרגע שעשו זאת פירש זאת הארגון כהסכמה בלתי-רשמית לשילוב פעולות אילו בתוך כללי המשחק. לאחר נסיגת צה"ל מלבנון וביטול הכללים המוסכמים הארגון הוכיח יכולת גבוהה להעריך היכן נמצא "הקו האדום" של ישראל ולהימנע מלחצות אותו, למעט במקרה הבודד של פעולת החטיפה ביולי 06'.

השפעתה של מלחמת לבנון ה-2 שונה מיתר המקרים, כאשר התגובה הישראלית הקשה הביאה להפסקה מוחלטת של אלימות "חיזבאללה" למשך תקופה ארוכה. יתכן שהשגיאה בהערכת התגובה הישראלית גורמת לארגון להיות מאז המלחמה זהיר עוד יותר ומבטאת את חוסר הבהירות עבורו של מיקום "הקו האדום" הישראלי, משתנה שהוכח כמשמעותי מאד בקביעת רמת האלימות של הארגון.

בהתייחס ל-4 הקטגוריות שהוגדרו בפרק המתודולוגי ניתן לומר כי המתאימה ביותר למדיניות הישראלית היא "**קו אדום לא יציב**" שמשמעותו היא כי מבחינה תיאורטית למדינה יש "קו אדום", אולם היא אינה אוכפת אותו בצורה עקבית כנגד הארגון. מאחר וכפי שהצגתי "חיזבאללה" הושפע מאד מ"הקו האדום", יתכן שהעדר הבהירות של מיקום הקו האמיתי (ולא ההצהרתי) הוא הסיבה העיקרית שהשפעת המשתנה על כללי המשחק הייתה חלקית ולא חזקה יותר כפי שיכלה להיות אילו ישראל הייתה עקבית יותר.

<u>השערה 2: ככל שיגדלו סיכויי הארגון להישג מדיני הוא יפחית את רמת האלימות</u>

השערה זאת נמצאה כבלתי-רלבנטית לסכסוך הנוכחי. ההסכמים שהושגו לא כללו הישגים מדיניים אלא רק הפסקת אש והגדרת כללי משחק לניהול העימות האלים.

בהתייחס לסיכוי להישג מדיני לאורך כל שנות המחקר הקטגוריה המתאימה היא הנמוכה ביותר, "**אין סיכוי**". בשום שלב לא מצאתי אישושים לנכונות הצהרתית או מעשית של אחד השחקנים לקיים משא ומתן מדיני על פתרון סוגיות המחלוקת (או חלקן). ההידברות היחידה התקיימה באמצעות מתווכים במצבים של הסלמות מתמשכות ומטרתה כאמור הייתה לרסן את ההסלמה ולא לעסוק בפתרון הסכסוך.

השערה 3: ככל שהמדינה תסלים את האלימות יגדל הסיכוי שהארגון יסכים לשינוי בכללי המשחק

במהלך תקופת המחקר יזמה ישראל 3 הסלמות מתמשכות, שלושת סבבי ההסלמה הסתיימו בהסכם שהגדיר כללים חדשים.

הסלמה 1 - מבצע "דין וחשבון"

מטרת המבצע מבחינת ישראל הייתה לשנות את כללי המשחק שניסה "חיזבאללה" להכתיב מסוף שנת 92', על-פיהם הוא יורה על אזרחי ישראל בתגובה לפעילות של צה"ל מחוץ לדרום-לבנון או פגיעה באזרחים לבנוניים.

ישראל יצאה למבצע לאחר תקופה ממושכת בה בלם הדרג המדיני את לחצי הצבא להסלים, היציאה למבצע לוותה בשורת התבטאויות של ההנהגה המדינית לפיה צפוי מבצע קצר עם מטרות מוגבלות[300] (פירוט בניתוח ההשערה העוסקת הישראלית).

הדרישות שהציגה ישראל התמקדו בהפסקת ירי הקטיושות ובקבלת ערובה של סוריה ולבנון כי ידאגו לכך. מכאן שממילא המטרה הייתה בעיקרה שינוי כללי משחק שיובטח על-ידי ריסון הארגון באמצעות פטרוניו והאוכלוסיה המקומית ולא הכרעה ישירה שלו.

ממשלות לבנון וסוריה בתיאום עם "חיזבאללה" אכן הסכימו לשינוי בכללי המשחק כפי שדרשה ישראל, כאשר בתמורה נאלצה גם ישראל להתחייב להימנע מפגיעה באזרחים ומפעילות מחוץ לרצועת הבטחון.

הנתונים מראים כי שבירת הכלים אכן גרמה ל"חיזבאללה" להסכים לשינוי בכללי המשחק ואף לשמירת הכללים עד כשנה לאחר המבצע. עם זאת מראש דרישות ישראל היו לשינוי מוגבל ויתרה מכך ההבנות החדשות כללו גם ויתור משמעותי של ישראל במסגרת הכללים החדשים. ולפיכך סבב זה מעניק תקפות מוגבלת לאישוש ההשערה הנוכחית.

הסלמה 2 - מבצע "ענבי זעם"

פתיחת המבצע על-ידי ישראל היוותה שבירה של כללי המשחק שהתקיימו מאז מבצע "דין וחשבון". אולם מעבר לכך לא היה נראה כי ישראל מתכוונת לבצע צעדים שמשמעותם תהיה החרפת ההסלמה. כמו במבצע "דין וחשבון" התנהגות זאת מקהה במידה מסויימת את העוקץ מההשערה הנוכחית.

כבר ביומיים הראשונים עלו קריאות להפסקת-אש מפטרוניו של "חיזבאללה"[301]. ישראל סירבה למשא ומתן, כאשר היא משיגה הצלחות בשדה הקרב ונהנית מתמיכה בינלאומית ופנימית[302].

---

[300] צבי גילת, "מלחמת אין ברירה", ידיעות אחרונות, 26.7.92

[301] עתי"ם, "תגובה סורית מתונה", ידיעות אחרונות, 14.4.96, אילנה באום, "שר החוץ האיראני יוצא לדמשק ולביירות", ידיעות אחרונות, 16.4.96

[302] עתי"ם, "סוריה ולבנון מציעות הבנות", ידיעות אחרונות, 15.4.96

ביום ה-5 העלתה ישראל לראשונה סדרה רשמית של דרישות מרחיקות לכת שנדחו לאלתר על-ידי "חיזבאללה" ופטרוניו שהמשיכו להביע את רצונם בהפסקת אש אך בתנאי שכללי המשחק יבטיחו שמירת חופש הפעולה העתידי של "חיזבאללה"[303].

ביום ה-7 ללחימה התרחשה התפנית בעקבות תקרית כפר-קנא בה נהרגו אזרחים רבים. מייד לאחר האירוע נסוגה ממשלת ישראל כמעט מכל הדרישות שהציג יומיים קודם לכן[304].

מרגע שישראל נסוגה מדרישותיה ומהאופציה להחרפת ההסלמה, מן הסתם מניעיו של "חיזבאללה" להתפשר אינם קשורים לחשש מהחרפת ההסלמה.

סיום מבצע "ענבי זעם" קיבע באופן רשמי את כללי המשחק שמתוך אי הסכמה אליהם יצאה ישראל למבצע. נסיגתה המוחלטת של ישראל ממגמת ההסלמה לאחר ארועי כפר-קנא ורצונה להגיע להסכם במהירות האפשרית הסירו מ"חיזבאללה" את הלחץ האלים להסכים לשינוי בכללים ויתרה מכך אף איפשרו לו "לעמוד על רגליו האחוריות" כדי להבטיח שבהבנות החדשות ישמר לו מלוא מרחב הפעולה שעמד לרשותו לפני מבצע "ענבי זעם".

הסלמה 3 - מלחמת לבנון ה-2

המלחמה בקיץ 2006 מהווה מקרה בוחן קלאסי להשערה זאת, מייד עם פתיחת המלחמה העלתה ישראל דרישות מרחיקות לכת שמשמעות קבלתן הייתה קץ דרכו של "חיזבאללה" כארגון אלים[305]:

1. ירידת צבא לבנון לגבול.
2. פירוק "חיזבאללה" מנשקו.
3. החזרת שני החטופים ללא תנאים.

"חיזבאללה" שהיה מעוניין בפרובוקציה נקודתית ולא בשבירת כללי המשחק, התבצר בשלב הראשון בהתנגדותו לדרישה בעניין החטופים ולא התייחס פומבית לדרישות האחרות[306], אך כן הצהיר על רצונו בהפסקת אש וסיום מהיר של המלחמה[307].

בשונה ממבצע "ענבי זעם" להנהגה הישראלית הייתה נכונות להחריף את ההסלמה במטרה לאלץ את "חיזבאללה" להענות לדרישות. החרפת ההסלמה התבטאה בצעדים הבאים:

- גיוס מילואים בהיקפים שהלכו והתרחבו.
- כניסת כוחות קרקעיים שהורחבה בהדרגה עד כדי כיבוש שטח משמעותי מאדמת לבנון
- נסיונות חוזרים ונשנים לחסל את הנהגת "חיזבאללה" ובעיקר את מנהיג הארגון.

---

[303] זאב שיף, "הלחימה תימשך בתקופת המו"מ", הארץ, 16.4.96
[304] קופמן, "פרס: מה שהצבא עושה, זה ליצור אינטרס להפסקת אש", הארץ, 18.4.96
[305] פרי, "צבא לבנון יתפרס בגבול", ידיעות אחרונות, 16.7.06
[306] הנדלר, "שר התיירות הלבנוני לחיזבאללה: תנו לנו את החטופים", ידיעות אחרונות, 19.7.06
[307] פרי, "בכירים בלבנון: סוריה ואיראן אחראיות לטרגדיה", ידיעות אחרונות, 21.7.06

כל האירועים הללו הרחיבו משמעותית את היקף האבדות ב"חיזבאללה" ואת הפגיעה במדינת לבנון.

כמו במבצע "ענבי זעם" הזמן שיחק לטובת "חיזבאללה", האמונה הישראלית לפיה המשך הסלמת האלימות תשיג תוצאות משופרות התגלתה כהפוכה מהתוצאות בשטח. התארכות הלחימה וריבוי הנפגעים בשני הצדדים הובילו בהדרגה לשחיקה בתמיכה הבינלאומית בישראל (פירוט בהשערה העוסקת ב"לחץ בינלאומי") ולאיחוד עמדות בין ממשלת לבנון ל"חיזבאללה", לאחר שבימי הלחימה הראשונים הצהירה ממשלת לבנון על נכונות לבצע פעולות חסרות תקדים כנגד "חיזבאללה" (פירוט בהשערה העוסקת ב"לחץ פנימי") :

לצד אלה התארכות הלחימה חשפה את יתרונותיו המוכרים של ארגון אלים בלוחמה א-סימטרית : יכולת ההישרדות לאחר מכות קשות והיכולת להמשיך להכות במדינה בזכות ביזור הכוחות[308]. יתרונות אילו איפשרו ל"חיזבאללה" לאחר שהתאושש מההלם הראשוני להישאר על רגליו, נראה כי ישראל כמו במקרה הקודם שגתה כשבחרה שלא לנצל את הלחץ הראשוני ולכפות על הארגון הסכמה להענות לחלק מדרישותיה.

צעדי ההסלמה הנוספים שבוצעו על-ידי ישראל עד הרגע האחרון התגלו כחסרי השפעה על נכונותו של "חיזבאללה" לבצע פשרות נוספות.

<u>סיכום</u>

סיכום שלושת המקרים מעלה כי למדינה ישנה יכולת לאלץ את הארגון להסכים לשינוי מסויים בכללי משחק על-ידי הסלמה.

השינויים אליהם ניתן לאלץ את הארגון הינם מוגבלים. בשני סבבי ההסלמה האחרונים שהצגתי חזר התהליך לפיו הארגון היה מוכן להתחייב לשינויים בשלב הראשון בו ספג מכה משמעותית בעוד שהמדינה עדיין נהנתה מלגיטימציה פנימית ובינלאומית. ככל שהלחימה התארכה ומרכיבים אילו נשחקו פחתה נכונות הארגון לויתורים. במבצע "דין וחשבון" לא נצפה תהליך זה, משום שישראל בחרה לסיים את המבצע תוך זמן קצר מרגע שהתקבלה התחייבות מוסכמת לדרישתה. למעשה ההסלמה שהובילה ישראל במבצע "דין וחשבון" מתאימה לקטגוריה "הסלמה חלקית" (ראה בפרק המתודולוגי)

המסקנה ממבצע "ענבי זעם" וממלחמת לבנון ה-2 היא כי מתקיים קשר ליניארי בין עוצמת ההסלמה לבין נכונות הארגון לפשרה, אולם לתקופה מוגבלת בלבד. לאחר הגעה לנקודת שיא מתרחשת תפנית ומתפתח תהליך של ירידה בעוצמת הקשר.

התסריט הנ"ל נצפה לראשונה ב"ענבי זעם" חזר על עצמו באופן בולט הרבה יותר במלחמת לבנון ה-2. ההנהגה הישראלית לא ניצלה את ההזדמנות שעמדה לרשותה בימים הראשונים לבסס שינוי משמעותי בכללי המשחק. החרפת ההסלמה והתמשכותה לא רק שלא גבתה מ"חיזבאללה" ויתורים נוספים, אלא אף

[308] טובי, <u>שם</u>, עמ' 52

איפשרה לו לחזור בו מויתורים להם היה מוכן בימים הראשונים. נקודת מפנה כזאת לא התקיימה ב"דין וחשבון", ניתן להעריך כי לסיומו המהיר של אותו מבצע היה תפקיד בכך, אולם כמובן אין דרך להוכיח זאת. המחשבה של ישראל במלחמת לבנון ה-2 כי תצליח לאלץ את "חיזבאללה" להענות לכל דרישותיה מבטאת העדר ההבנה של מוגבלות השינויים אותם ניתן לכפות על הארגון. הנסיון 2 לאלץ את "חיזבאללה" להסכים לדרישות שמשמעותן בפועל סוף דרכו נראית כמנותקת מהמציאות. גם ההתעקשות על שחרור החיילים החטופים ללא תמורה שסיכלה סיכוי טוב להסכם שיענה על דרישות האחרות הביאה בסופו של דבר לאיבוד המומנטום ואילצה את ישראל להסתפק בשינויים צנועים הרבה יותר בהסכם הסופי.

<u>השערה 4: ככל שארגון קיצוני יותר יפחת הסיכוי לייצוב כללי משחק</u>

בסכסוך זה לא פעלו ארגוני משנה אלימים, כך שאין מימד השוואתי לגבי מידת השמירה על הכללים של "חיזבאללה" לעומת אחרים וכן לא התקיימו נסיונות משמעותיים של ארגונים אחרים לערער את כללי המשחק בין ישראל ל"חיזבאללה".

ארגון "חיזבאללה" הוקם בעידוד "משמרות המהפכה" האיראניות והוא ארגון אסלאמי-שיעי המתבסס על השקפת עולם דתית-רדיקלית שאינה מכירה בזכות הקיום של ישראל[309]. כמו-כן בשום שלב של הסכסוך לא הוצגה נכונות של הארגון לפשרה באחת מנקודות המחלוקת בסכסוך. לפיכך, בהתאם להגדרות שהצגתי בפרק המתודולוגי, רמת הקיצוניות של "חיזבאללה" היא **"קיצוניות גבוהה".**

בהשערה הראשונה פירטתי בהרחבה אודות כללי המשחק הבלתי-רשמיים אותם יזם "חיזבאללה" לפיהם הוא מגיב בירי לישראל בתגובה לפגיעה באזרחים לבנוניים. דפוס הפעולה הנ"ל אינו מעיד על קיצוניות אלא דווקא על מידה גבוהה של שיקול דעת ומחוייבות לכללי משחק. יתרה מכך, עוד בטרם התבססו ההבנות הללו בעקבות מבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" הצגתי שני ציטוטים של מנהיגי הארגון בשנים 92'-93' המעידים כי הם רואים בתקיפת אזרחי ישראל נשק הגנתי המופעל במקרים חריגים ולא חלק מכללי המשחק הקבועים.

גם מדיניותו הזהירה של "חיזבאללה" במסגרתה נמנע מלהגיב על פגיעה באזרחים לאחר הסלמות "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" מעידה על התנהגות רציונאלית ושקולה המכירה בנחיתותו מול ישראל. המקרים היחידים בהם חרג "חיזבאללה" מכללי המשחק של , מבלי שקדמה לכך חריגה ישראלית היו :

- ב-21.6.93 נורה מטח קטיושות לישראל, לירי לא קדם אירוע והוא נותר בלתי-מוסבר.
- ב-7.4.98 פוצץ "חיזבאללה" 4 מטענים על גדר הגבול בין ישראל ללבנון. על-פי הערכת גורמי המודיעין בישראל מטרתם הייתה להעביר מסר מסוריה כי "חיזבאללה" יגיע לגדר אם צה"ל ייסוג[310].

---

[309] שפירא, <u>שם</u> , עמ' 126-127

[310] עמוס הראל, "חיזבאללה טמן לחיילים מטען גדול ליד הגדר", <u>הארץ</u>, 7.4.98

- במהלך שיחות השלום בין ישראל לסוריה בינואר 2000 נכשל נסיון של "חיזבאללה" לבצע פיגוע יוצא דופן של פיצוץ משאית תופת על גבול ישראל-לבנון[311].
- מקרה חריג נוסף וראוי לציון הוא פעולות "חיזבאללה" ביולי 94' - 2 פיגועים בתוך 4 ימים שבוצעו בארגנטינה ופנמה* בהם נהרגו 91 ישראלים. הפיגועים בוצעו מייד עם תום 40 ימי האבל על הריגתם של 26 אנשי "חיזבאללה" בהפצצת חיל-אוויר בבקעת הלבנון. מייד לאחר אותה פעולה הישראלית הבטיח "חיזבאללה" סדרה של תגובות שלא יוגבלו לדרום-לבנון[312].

נסיגת ישראל שינתה את כללי המשחק, מאחר והנסיגה הייתה חד-צדדית היא ביטלה את הכללים הקיימים מבלי לייצר הסכמה על כללי המשחק החדשים. בעוד שישראל קבעה כי כל פעילות אלימה היא בלתי-נסבלת הרי שמנהיג "חיזבאללה" טען כי גזרת הר-דב נותרה שטח לגיטימי ללחימה.

בסך-הכול לאורך 6 השנים בין הנסיגה למלחמת לבנון שמר "חיזבאללה" כמעט באופן מוחלט על הכלל אותו הגדיר ומיקד יותר מ-90% מהפעולות בגזרת הר-דב.

פעולות "חיזבאללה" מעידות כי מצד אחד פעל על-פי הכלל שהגדיר חד-צדדית (המשך הלחימה בהר דב) ולא קיבל באופן מלא את הכלל החד-צדדי שהגדירה ישראל (הפסקה מוחלטת של הפעולות האלימות). אולם הירידה הדרמטית במספר הפעולות בהשוואה לתקופה שקדמה למאי 00' מעידה כי פעולות אילו בוצעו באופן מבוקר מאד ו"חיזבאללה" הבין וקיבל שחל שינוי משמעותי בכללי המשחק.

בשנים שלאחר מלחמת לבנון ה-2 חדל "חיזבאללה" לחלוטין מביצוע הפעולות התקופתיות בהר-דב מה שמעיד פעם נוספת כי מלבד המחוייבות שגילה הארגון כלפי כללי המשחק הוא גם פעל פעם נוספת בכפוף לשיקולי עלות-תועלת והעדיף להימנע מהתקפות על ישראל מחשש לתגובתה. התנצלותו המפורסמת של נסראללה בפני תושבי לבנון לאחר המלחמה מהווה עדות ניצחת לכך.

<u>סיכום</u>

ניתן לשלול באופן מוחלט את ההשערה הנוכחית בנוגע לארגון "חיזבאללה". הארגון פעל לכל אורך התקופה תוך מודעות ומחוייבות לכללי משחק והפעלת שיקול דעת בנוגע לתגובותיה הצפויות של ישראל. יתרה מכך בשנה שקדמה למבצע "דין וחשבון" היה דווקא "חיזבאללה" זה ששאף ליצירת כללי משחק הדדיים ומגבילים באמצעות משוואה הרתעתית.

התנהלות הארגון לכל אורך 15 השנים מאופיינת במודעות והכרה בכללי המשחק תוך נסיונות מחושבים ומושכלים למתוח מעת לעת את גבולות הפעולה באופן זהיר. האידיאולוגיה הקיצונית של הארגון שאינה מכירה בזכות הקיום של ישראל, אינה באה לידי ביטוי בדפוס הלחימה שלו מול ישראל. ההסלמה הקשה

---

[311] Sobelman, <u>Ibid</u>, 2002

* באותו שבוע נחשפה ונוטרלה מכונית תופת ליד שגרירות ישראל בלונדון, על-פי ההערכות התכנון המלא של איראן ו"חיזבאללה" כלל פיגוע שלישי בלונדון.

[312] קיזל, "צה"ל וצד"ל בכוננויות שיא", <u>ידיעות אחרונות</u>, 5.6.94

ביותר אליה גרר "חיזבאללה" את ישראל (מלחמת לבנון ה-2) נבעה מטעות בהערכת התגובה הצפויה של ישראל.

כחלק מהתנהלותו המושכלת והמחושבת היה מוכן הארגון "לנשוך שפתיים" בתקופות מסויימות מתוך הכרה בעליונות העוצמה של ישראל – כך בנוגע להפסקת ירי הקטיושות לאחר מבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" והפסקה מוחלטת של פעולות האיבה לאחר מלחמת לבנון ה-2 לרבות המנעות מתגובה לאחר שישראל חיסלה את עימאד מורנייה, סגנו של מנהיג הארגון.

מאחר ואידיאולוגיית "חיזבאללה" ומדיניותו כלפי ישראל עונים לפרמטרים המגדירים רמת קיצוניות גבוהה, הממצאים מפריכים באופן מובהק את ההשערה על-פיה רמת הקיצוניות תשפיע על היכולת לייצב כללי משחק.

<u>השערה 5: הפטרון המדינתי יקבע את רמת האלימות של הארגון</u>

על-פי ההגדרות שהצגתי בסקירת הספרות ובפרק המתודולוגי, ישנן 2 מדינות ריבוניות המשמשות כפטרוניו של "חיזבאללה": איראן וסוריה. שתיהן מסייעות לו בהעברת נשק, אימונים והעברת כספים.

עד שנות ה-90 המאוחרות הייתה סוריה השחקן המדינתי המרכזי המשפיע על מהלכיו ומדיניותו של הארגון, איראן הייתה אחראית על הסיוע הלוגיסטי וחימוש הארגון.

סיום מבצע "דין וחשבון" וכללי המשחק החדשים הושגו בהסכמה עם ממשלות סוריה ולבנון.הטבלה הבאה סוקרת נקודות התייחסות עיקריות של שני הפטרונים כלפי "חיזבאללה" בתקופה שבין "דין וחשבון" (אוגוסט 93') לבין מבצע "ענבי זעם" (אפריל 96'):

השפעת הפטרונים בין מבצע "דין וחשבון" למבצע "ענבי זעם"	
סוריה	**איראן**
2.8.93: אסד: "המלחמה בכיבוש לגיטימית, הכל בידי ישראל".	**2.8.93 -** איראן: " נסייע לחיזבאללה להשתקם"
18.8.93: סוריה מנעה ממטוסים איראניים לפרוק נשק בדמשק: "עשינו זאת כדי למנוע מישראל אמתלה לתוקפנות"[313]	
3.10.93: אסד: " אלימות כנגד כיבוש אינה רק לגיטימית היא חובה"[314]	
18.11.93: סוריה: "התקריות בדרום-לבנון יפסקו רק לאחר נסיגת ישראל"[315]	**11.2.94** – מרדכי: " איראן מסייעת ל"חיזבאללה" בהיקפים שלא הכרנו, הקשר ביניהם עמוק מאד. סוריה תוכל לצמצם באופן דרמטי את פעילות הארגון, אך לא לאפס"[316] * בדמשק התקיימה פגישה בין מפקד משמרות המהפכה לנציגי "חיזבאללה" וארגוני הסירוב הפלשתינאיים.

[313] יואב כספי, "סוריה מנעה העברת נשק לחיזבאללה", <u>על המשמר</u>, 18.8.93
[314] חיים שיבי, "אסד רומז: ערפאת עלול לשלם בחייו", <u>ידיעות אחרונות</u>, 3.10.93
[315] סוכנות הידיעות, "סוריה: על ישראל לסגת", <u>ידיעות אחרונות</u>, 18.11.93
[316] קיזל, "החיזבאללה יחריפו את הפיגועים", <u>ידיעות אחרונות</u>, 11.2.94

28.12.93: סוריה: "פעילות חיזבאללה לגיטימית, דוחים את קריאתו של רבין"[317] **8.2.94:** סוריה: "איננו אחראים להתקפה, הכיבוש אחראי"[318] סוריה: "לאחר ההסכם נפרק את חיזבאללה מנשקו"	**21.7.94** – 60 הרוגים ו-150 פצועים בפיצוץ שגרירות ישראל בבואנוס-איירס. רבין: "איראן אחראית". **27.7.94** – מכונית תופת התפוצצה בשגרירות ישראל בלונדון. 10 מחבלים איראנים ביצעו את הפיגוע".
	3.10.94 – איראן העבירה ל"חיזבאללה" טילי קרקע-אוויר, שדרוג של יכולותיו. **21.12.94:** איראן העביר ל"חיזבאללה" טילים מתקדמים מסוג "טאו"

מהטבלה ניתן ללמוד כי עד עד סוף שנת 94' על-פי תפיסת סוריה, אלימות "חיזבאללה" הייתה לגיטימית כחלק מהסכסוך הישראלי-סורי וכן כתוצאה משהיית צה"ל על אדמתה הריבונית של לבנון. מדיניות סוריה כפי שהיא מתבטאת בטבלה מעידה כי היא השתמשה ביכולת ההשפעה שלה כדי לווסת את רמת האלימות של הארגון – מחד להתיר לו לפעול כנגד ישראל, אך מצד שני להציב בפניו גבולות. תפקיד הפטרון האיראני היה בעיקר סיוע לוגיסטי שנעשה בתיאום עם סוריה תוך מודעות להיותה הפטרון הדומיננטי.

בטבלה הבאה ניתן לראות כי כאשר האחריות לפעולות "חיזבאללה" הוטלה על פטרון הסורי ולוותה באיום בביצוע פעולה רחבה כנגד הארגון ובמקרים חריגים גם כנגד סוריה עצמה, גרם הדבר לכך שסוריה ריסנה את "חיזבאללה", מהלך שהוכיחה בכל פעם כי היא מסוגלת לבצע בצורה יעילה. אירועים אלימים שנתפסו כחלק לגיטימי מכללי המשחק והיוו חלק משגרת העימות לא גררו מעורבות סורית, גם כאשר ישראל הפנתה כלפיה אצבע מאשימה. במבצע "ענבי זעם" בלטה הדומיננטיות של סוריה אשר חתרה להסכם מהיום הראשון, אולם לצד זאת עמדה על שימור חופש הפעולה של "חיזבאללה" בדרום-לבנון:

ריסון "חיזבאללה" על-ידי סוריה	
האירוע	**תגובת סוריה**
23.3.94 – ארגון "ה-13 בספטמבר" ירה 6 קטיושות לישראל.	**24.3.94:** אסד לרוס: "פועל לריסון חיזבאללה, אם רבין רוצה שקט, בואו נעשה הסדר כולל"[319]
7.8.94 – 2 חיילים נהרגו ממארב "חיזבאללה" 7 אזרחים לבנונים נהרגו בהפצצת חיל-אוויר. "חיזבאללה" ירה 20 קטיושות, 3 אזרחיישראלים נפצעו. רבין לכריסטופר: "אמור לאסד: רסן את חיזבאללה"[320].	כריסטופר לאסד: "עצור את ההשתוללות". **8.8.94** – יום שקט
29.11.95: צה"ל חיסל מחבלים, "חיזבאללה" הגיב בירי קטיושות מאסיבי, 43 אזרחים נפצעו.	**30.11.95:** פרס: "סוריה נושאת באחריות"[321]. סוריה: "נרסן את חיזבאללה"[322]

[317] סוכנויות הידיעות, "בשבילנו דרום-לבנון היא כמו הגולן", ידיעות אחרונות, 28.12.93
[318] קיזל, "לבנון – המתיחות נמשכת, ידיעות אחרונות, 8.2.94
[319] שיפר, "אסד: שקט בצפון? בואו נעשה הסדר מלא", ידיעות אחרונות, 24.3.94
[320] שרגא אשל, "בריחה משני צידיו של הגבול", ידיעות אחרונות, 7.8.94
[321] אלוף בן, "ישראל הזהירה את סוריה מהידרדרות בצפון", הארץ, 29.11.95
[322] בכור, "התקרבות בין סוריה לחיזבאללה", הארץ, 30.11.95

2.12.98: ארה"ב לסוריה: "אם תמשיכו לחמם את הגזרה, נאשר לישראל לתקוף בכל לבנון"[323]	**ההסלמה נבלמה**
25.6.99: ארה"ב העבירה לסוריה אזהרה	חיזבאללה הפסיק הקטיושות. כעבור 4 ימים החל סיבוב הסלמה נוסף, משמעותי יותר.
מעורבות סוריה במהלך מבצע "ענבי זעם"	
14.4.96: סוריה: "קוראים לארה"ב ולאירופה להתערב במהירות, שלום צודק הוא הפתרון היחיד"[324]	
15.4.96: סוריה: "רוצים לדבר על הבנות חדשות"[325] * רכבת אווירית של קטיושות מטהרן לדרום-לבנון דרך דמשק.	
17.4.96: סוריה: "רק פתרון מדיני יביא להפסקת האלימות"	
21.4.96: אסד: "מסרב לדרישת ישראל שהפסקת האש תכלול את רצועת הבטחון. לא אמנע מ"חיזבאללה" להילחם בכיבוש"[326]	
22.4.96: סוריה: "מוכנים להבנות בכתב, לא נוותר על זכותו של "חיזבאללה" לפעול מדרום-לבנון"[327]	
26.4.96: אסד: "יש להבטיח בהסכם את זכותו של חיזבאללה להמשיך ולפעול בדרום-לבנון"[328]	
27.4.96: ממשלת ישראל, סוריה ולבנון חתמו על הסכם הבנות. במסגרת ההסכם הוחלט בין היתר על הקמת ועדת מעקב בהשתתפות נציגי ישראל, סוריה, לבנון, ארה"ב וצרפת.	

התערבות הפטרון הסורי ופעולתו כגורם מרסן בצמתים של סף שבירת כללי המשחק מעלה מסקנה מובהקת לפיה לסוריה הייתה היכולת לכפות ריסון על "חיזבאללה" ולאכוף עליו את כללי המשחק המוסכמים. ההתעקשות הסורית המוצגת בסעיף האחרון בטבלה מחזקת את התובנה כי מדיניות סוריה כלפי "חיזבאללה" הורכבה משילוב של מה שהוצג בשתי הטבלאות הראשונות: **מצד אחד רצון להימנע משבירת כלים, מצד שני רצון לשמר את יכולותיו של "חיזבאללה" כארגון אלים ולעשות בו שימוש להשגת יעדיה של סוריה מול ישראל.**

מעורבות הפטרון האיראני הוגברה משמעותית בסוף שנות ה-90. הסיוע האיראני הואץ לאחר מבצע "ענבי זעם" ובהמשך לאחר נסיגת צה"ל מדרום-לבנון. התבטאות דובר "חיזבאללה" במאי 97' (שורה אחרונה בטבלה) חשפה את התלות העצומה של "חיזבאללה" באיראן.

סיוע אירן ל"חיזבאללה" אחרי מבצע "ענבי זעם"
14.8.96: הרמטכ"ל: "לחיזבאללה קטיושות היכולות להגיע לעכו, כרמיאל וצפת"[329]
7.12.96: מאז אפריל 96' רכבת אווירית של איראן לחיזבאללה, הארגון שיקם עצמו באופן מלא בזכות הסיוע
15.12.96: איראן העבירה לחיזבאללה קטיושות המגיעות לחיפה
2.2.97: מאז אפריל 96, 30 מטוסים עם משלוחי נשק נחתו בדמשק ותכולתם הועברה לחיזבאללה
27.5.97: מהפך באיראן, נבחר מועמד מתון. בכיר בחיזבאללה: "בלי משכורות מאיראן נאלץ להפסיק להילחם", איראן תומכת בחיזבאללה בשיעור של בין 60 ל-100 מליון דולר בשנה[330]

[323] אלון, "מרדכי: איני מנהל קזינו", הארץ, 2.12.98
[324] עתי"ם, "תגובה סורית מתונה", ידיעות אחרונות, 14.4.96
[325] שם
[326] שיפר ושיבי, "העולם מחזר אחרי אסד", ידיעות אחרונות, 21.4.96
[327] בן ובכור, "כריסטופר יאמר לאסד: ישלמנוע פעילות חיזבאללה מהכפרים", הארץ, 22.4.96
[328] בכור, "דובר מחלקת המדינה: המגעים נכנסו לשלב המכריע", הארץ, 26.4.96
[329] אלון, "הרמטכ"ל: לחיזבאללה יכולת לפגוע בעכו וכרמיאל", הארץ, 14.8.96
[330] שפירא, שם, עמ' 171

במקביל לחידוש תהליך השלום בין ישראל לסוריה בשנת 2000 נרשמה ירידה במספר הפעולות האלימות של "חיזבאללה", אולם כנגד זאת מספר פעולות חריגות של "חיזבאללה" חשפו כי לפטרון הסורי אין מרות מוחלטת על הארגון. אינדיקציה להתערערות ההשפעה הסורית התרחשה בינואר 2000 כאשר בזמן קיומן של שיחות שלום ישירות בין סוריה לישראל יזם "חיזבאללה" פיגוע יוצא דופן (שנכשל) של פיצוץ משאית תופת על גבול ישראל-לבנון[331]. מהלך זה שנראה כנוגד באופן מובהק את האינטרס הסורי הטיל ספק ביכולתה של סוריה לאכוף כללים על הארגון.

מדיניות הפטרונים בזמן התהליך המדיני בין ישראל וסוריה		
מדיניות סוריה	**מדיניות איראן**	**תגובת "חיזבאללה**
5.7.99: אהוד ברק נכנס לתפקיד ראש-ממשלת ישראל הצהיר כי מעוניין בהסכם שלום עם סוריה בתוך שנה ואם לא יוציא את צה"ל מדרום-לבנון באופן חד-צדדי.	איראן הגבירה באופן משמעותי את היקף הסיוע לארגון[332].	**30.7.99:** סיכום אירועי יולי - חיזבאללה צמצם משמעותית את ההתקפות בגלל מגבלות שהטילה עליו סוריה, כחלק מתהליך השלום
15.12.99: נפתחו שיחות השלום הישירות בין ישראל לסוריה.	באמצע אוקטובר '99 הגיעה כל הנהגת "חיזבאללה" לטהרן לפגישת תדרוך עם נשיא איראן[333].	חיזבאללה החריף ההתקפות וביצע נסיון כושל לכיבוש מוצב צד"ל ביום פתיחת הפסגה
4.1.00: סבב נוסף של שיחות בין ישראל לסוריה.		10.1.00: נכשל נסיון חיזבאללה לפיגוע גדול על גבול הצפון[334].

עם השלמת הנסיגה הישראלית במאי 00' הגדיר ראש-ממשלת ישראל את כללי המשחק החדשים לתפיסתו: סוריה נושאת באחריות מלאה לכל פעולה של "חיזבאללה" והיא גם זאת שתשלם מחיר[335]. תנאים אילו מטילים אחריות משמעותית הרבה יותר על הפטרון הסורי בהשוואה למצב שקדם לנסיגה. שרון ניסה לעשות זאת מספר פעמים בעיקר בראשית כהונתו:

פעולות אלימות של ישראל נגד סוריה והשפעתן על "חיזבאללה"		
תאריך	**הפעולה ותוצאותיה**	**ההשפעה על פעולות חיזבאללה**
16.4.01	בתגובה להריגת חייל צה"ל – הפצצת עמדה סורית בדרום-לבנון: 3 חיילים סוריים נהרגו.	**אין השפעה:** הארגון המשיך בדפוס פעולה אחיד, ירי אחת לחודשיים-שלושה על בסיסי צה"ל בהר-דב.
29.6.01	בתגובה למתקפה בהר-דב: צה"ל תקף עמדה סורית בדר"ל: 3 חיילים סוריים נהרגו	**אין השפעה:** הארגון המשיך בירי קבוע אחת לחודשיים-שלושה על בסיסי צה"ל בהר-דב.
14.4.02	קולין פאוול הגיע לדמשק והעביר אזהרה מתגובה חריפה של ישראל נגד סוריה ו"חיזבאללה".	**ריסון מלא:** במשך 21 חודשים לא יזם "חיזבאללה" אף פעולה נגד ישראל
4.10.03	בעקבות פיגוע קשה שביצע "הג'יהאד האסלאמי" בחיפה, תקפה ישראל בסיסים של הארגון על אדמת דמשק.[336]	**הסלמה:** הארגון הגיב בירי נרחב אל ישובי צפון-ישראל. בעקבות הירי החליטו במערכת הביטחון הישראלית להימנע מהרחבת הפעולה בסוריה[337].

[331] Sobelman, Ibid, 2002

[332] פישמן, "רכבת אווירית של נשק מאיראן ללבנון", ידיעות אחרונות, 7.10.99
[333] רון לשם, "פסגת הטרור בטהרן", ידיעות אחרונות, 15.10.99
[334] עמוס הראל, "מזכ"ל חיזבאללה: יתכן שרון ארד בחיים", הארץ, 14.1.00
[335] רון בן ישי, "היום בו תשוגר הקטיושה הראשונה", ידיעות אחרונות, 26.5.00
[336] שיפר שמעון, "דמשק על הכוונת", ידיעות אחרונות, 5.10.03
[337] גליקמן איתן, "הסלמה בצפון: מארב קטלני בגבול", ידיעות אחרונות, 6.10.03

בעוד שלישראל יכולת להעביר לסוריה מסרים דרך מתווכים או להפעיל עליה "מנופי לחץ" באמצעים צבאיים, מול איראן לא קיימות האופציות הללו. החימוש המאסיבי שהעבירה איראן ל"חיזבאללה" לאחר נסיגת צה"ל וכן חימושו המהיר והמחודש לאחר מלחמת לבנון העידו כי לאיראן אינטרס ברור בקיומו של "חיזבאללה" חזק בעל יכולת איום משמעותית על ישראל. למרות מידע ברור זה, הרי שהיכולת לזהות מה הן ההוראות המדויקות המגיעות מטהרן לביירות אינה קיימת בידי ויכולה להסתמך על השערות בלבד.

לדוגמא, בעקבות חטיפת החיילים ב-12.7.06 הועלתה הטענה כי איראן הורתה על הביצוע כדי להסיט את דעת העולם מהדיון בהחרפת הסנקציות עליה. כנגד טענה זאת ניתן להציב טענה נגדית כי בחירת התאריך נבעה משיקול מבצעי טהור, מפני שבאותו בוקר התבצעו חילופי כוחות באותה גזרה, מה שפגע מאד ברמת הכוננות בצד הישראלי[338].

<u>סיכום</u>

מהנתונים שהצגתי ניתן ללמוד כי "חיזבאללה" מקיים יחסי תלות וכפיפות מול שני פטרוניו. מערכת היחסים מול הפטרונים אינה אחידה:

השפעתה של סוריה הייתה משמעותית מאד בשנות ה-90'. לצד היותה גורם מעודד הסלמה בפרקי זמן מסויימים, הראתי כי במצבים בהם נשברו כללי המשחק הייתה לה השפעה משמעותית על ריסון ההסלמה והיא אף מילאה תפקיד רשמי בבהגדרת הכללים החדשים ובאחריות לאכיפתם.

לגבי איראן, לא ניתן לנסח מסקנה מובהקת בדבר אופי ההשפעה האיראני על פעולות "חיזבאללה" ועל כללי המשחק. ההשקעה הכספית העצומה ואספקת הנשק המאסיבית לארגון מעידים בוודאות כי איראן הינה בעלת השפעה על "חיזבאללה" ומסייעת בבניית כוחו של הארגון וביצירת איום יעיל ואמין על ישראל באמצעותו. יחד עם זאת אין מספיק מידע מבוסס כדי לקבוע עד כמה הושפעו מהלכיו הצבאיים-אסטרטגיים של הארגון נגד ישראל מהנחיותיה של איראן.

<u>השערה 6: ככל שמידת התמיכה של האוכלוסייה המקומית יורדת, יגבר הסיכוי שהארגון יגביל את רמת האלימות</u>

ארגון "חיזבאללה" פועל מאדמתה של מדינה ריבונית – לבנון. אנשי הארגון הם אזרחי המדינה ופעילותו מתבצעת מתוך ישובים בהם מתגוררים אזרחי המדינה. יתרה מכך במהלך שנות הסכסוך גברה מעורבותו של הארגון בשלטון המרכזי של המדינה, כאשר כוחו הפוליטי כמפלגה לגיטימית בפרלמנט הלבנוני הלך וגבר ונציגיו שימשו כשרים בממשלה.

[338] ברגמן, <u>שם</u>, עמ' 505-508

הרציונאל במבצע "דין וחשבון" היה כי ישראל אינה מעוניינת להיות האחראית הקבועה לאכיפת כללי המשחק על "חיזבאללה", אלא שואפת לאלץ את ממשלת לבנון לעשות זאת.

לאחר מבצע "דין וחשבון" וההבנות שסיימו אותו אכן ניסתה ממשלת לבנון לפעול מספר פעמים באופן כוחני כנגד "חיזבאללה". הארגון הסכים תחילה לקבל מידה מסויימת של מרות מצד הממשלה, אולם התעצמותו של הארגון והגיבוי של הפטרון הסורי אל מול חולשתם של צבא וממשלת לבנון הביאו לכך שמאמצע שנת 94' מידת ההשפעה של ממשלת לבנון הפכה להיות נמוכה מאד.

מצב המשתנה – "יחס האוכלוסיה המקומית"	לבנון ב"דין וחשבון"
התנגדות אקטיבית	**3.8.93** – יחידות של צבא לבנון תפסו עמדות בדרום-לבנון, ממשלת לבנון ביטלה את אישורי נשיאת הנשק בדרום-לבנון, נעצרו נציגי משמרות המהפכה האיראניות.[339]
	25.8.93 – רבין: "סוריה והאו"ם סיכלו ירידת 3,000 חיילי צבא לבנון אל הגדר"[340]
התנגדות אקטיבית	**15.9.93** – 7 אנשי "חיזבאללה" נהרגו מירי צבא לבנון במהלך הפגנה נגד הסכם השלום ישראל-אש"ף. **14.10.93:** שר החוץ של לבנון: "מוכנים לפרוק את חיזבאללה תמורת נסיגה ישראלית"[341]
התנגדות אקטיבית	**28.3.94:** לראשונה: חילופי אש קשים בין "חיזבאללה" לצבא לבנון: 1 חייל לבנוני נהרג ו-4 נפצעו

משנת 94' ועד נסיגת צה"ל מלבנון הייתה השפעת הממשלה והאוכלוסייה הלבנונית על "חיזבאללה" אפסית. יתכן כי הדבר נבע גם מכך שכללי המשחק הרשמיים והבלתי-רשמיים באותן שנים נשמרו במידה גבוהה ותחמו את העימות רוב הזמן הן בגבולות גיאוגרפיים והן מבחינת המעורבים.

נסיגת ישראל במאי 00' שינתה כאמור את כללי המשחק והעמידה בסימן שאלה את הלגיטימיות הפנימית של הארגון להמשיך ולפעול באופן אלים ועצמאי כנגד ישראל. ב-2002 החלו לראשונה מנהיגים לבנוניים להתבטא כנגד ה"חיזבאללה" ולקרוא לפירוקו מנשק והפיכתו למפלגה פוליטית[342]. במידה רבה הטריגר לקריאות אילו היה דווקא השקט ששרר בגבול מול ישראל ולפיכך הטענה כי אין עוד ערך וצורך במאגר החימוש של הארגון.

דרך התגובה בה בחר "חיזבאללה" לא הייתה התעמתות, אלא נסיון להוכיח את חיוניותו להגנת לבנון מפני ישראל, נוכח חולשתו של צבא לבנון. מאחר והסלמה מול ישראל הייתה מהלך מסוכן מדי לצורך השגת לגיטימיות פנימית, עשה הארגון שימוש באמצעי תעמולה תקשורתית, כאשר במקום לתקוף ישירות את ישראל החל להגיב בירי נ"מ בלתי-יעיל על מטוסי ישראל שהוסיפו לחדור לשמי לבנון. אירועי ירי אילו שהיו חסרי תועלת מבצעית צולמו על-ידי הארגון והועלו לשידור בטלוויזיה הלבנונית בליווי הצגת הטענה כי

[339] סמדר פרי, "סוריה מרסנת את חיזבאללה", ידיעות אחרונות, 3.8.93
[340] ישראל תומר, "סוריה והאו"ם טירפדו פריסת צבא לבנון", ידיעות אחרונות, 25.8.93
[341] שיבי, "לבנון מוכנה לפרוק החיזבאללה מנשקו", ידיעות אחרונות, 14.10.93

[342] Sobelman, Ibid, 2004

ישראל מעוניינת לחזור לשלוט באדמת לבנון ורק עוצמתו ונשקו של "חיזבאללה" מונע ממנה לעשות זאת[343].

הטבלה בעמוד הבא מסכמת את יחסי ממשלת לבנון מול "חיזבאללה, בצמתים המרכזיים בשנים 2000- 2006:

תאריך	האירוע	השפעתו על חיזבאללה	מצב המשתנה – "יחס האוכלוסיה המקומית"
אפריל '02	שר החוץ האמריקאי העביר לממשלת לבנון אזהרה חריפה כי במידה וחיזבאללה ימשיך את תקיפותיו בהר-דב, ישראל תפגע בלבנון כולה[344].	**ריסון מוחלט:** במשך 21 החודשים הבאים חיזבאללה לא תקף והסתפק בירי נ"מ לעבר מטוסים ישראליים שטסו בשמי לבנון.	**התנגדות פאסיבית**
2.9.04	**החלטה 1559** של מועצת הביטחון קראה ל"יציאת צבא סוריה ומשמרות המהפכה האיראניים מאדמת לבנון, לפירוק החיזבאללה מנשקו ולהחלת ריבונות ממשלת לבנון בדרום-לבנון"[345].	**ריסון**, עד לנסיגה הסורית מאדמת לבנון לא יזם הארגון אף עימות מול ישראל.	**התנגדות פאסיבית**
26.4.05	יישום חלק מהחלטה 1559 – נסיגה מלאה של צבא סוריה מאדמת לבנון[346].	**הסלמה משמעותית:** לאחר תקופת שקט, בתוך חודש שתי מתקפות על הר-דב ועל ישוב אזרחי (שלומי).	**אדישות**
12.7.06	חטיפת שני חיילי צה"ל ובתגובה מתקפה ישראלית נרחבת בכל שטחי לבנון. לראשונה יצאו מנהיגים לבנוניים נגד חיזבאללה. ראש-הממשלה, פואד סניורה הבטיח כי: "מעתה רק ממשלת לבנון תוכל להחליט על פתיחת חזית מול ישראל"[347].	**המשך הלחימה מול ישראל ולצד זאת התנצלות וניסיונות להוכיח את הצדקת העימות בפני הציבור הלבנוני**[348]. לאחר סיום המלחמה הודה נסראללה כי אילו היה סבור שיש סיכוי מזערי שישראל תגיב כך, לא היה מאשר את ביצוע החטיפה.	**התנגדות פאסיבית**
13-20.7.06	שבוע ראשון למלחמת לבנון ה-2: הסלמה חסרת תקדים בעימות ובעוצמת הפגיעה של ישראל בארגון ובלחקים מלבנון.	**13.7.06:** מתנגדי סוריה ו"חיזבאללה" בממשלת לבנון לא הצליחו להשיג רוב להוצאת "חיזבאללה" מדרום-לבנון. פואד סניורה הורה על החזרת שגריר לבנון מארה"ב לאחר שהאחרון הביע תמיכה בפעולת "חיזבאללה"[349] **16.7.06:** סניורה: "מוכן לפרוס את הצבא בגבול ולהתעמת עם חיזבאללה, זקוקים לסיוע מאסיבי של האו"ם כדי להצליח במשימה"[350] **19.7.06:** שר התיירות הלבנוני: "פונה לחיזבאללה – העבירו אלינו את 2 החיילים החטופים. הממשלה לא	**התנגדות פאסיבית**

[343] Ibid
[344] http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/index.shtml
[345] המכון לחקר תקשורת המזרח-התיכון, "המאבק לפירוק נשק המליציות בלבנון על יסוד החלטה 1559", 15.5.05
[346] זיסר, שם, עמ' 259-260
[347] יואב שטרן, "נסראללה: עסקה עשויה לכלול גם את שליט", הארץ, 14.7.06
[348] פרי סמדר, "שר לבנוני: נסראללה חטף מדינה שלמה", ידיעות אחרונות, 14.7.06
[349] פרי, "שר לבנוני: נסראללה חטף מדינה שלמה", ידיעות אחרונות, 13.7.06
[350] פרי, "צבא לבנון יתפרס בגבול", ידיעות אחרונות, 16.7.06

		תמכה בפעולה והיא חייבת להשליט את סמכותה בכל שטח לבנון"[351] **20.7.06:** סניורה, חרירי וג'ונבאלט: "חיזבאללה היא צעצוע איראני, יש לפרוק אותו מיידית מנשקו, אנו זקוקים לעזרת העולם"[352]	
22.7.06	יום 10 למלחמת לבנון ה-2	"חיזבאללה" התפשר בהסכמתו לכך שצבא לבנון ירד לגבול וממשלת לבנון יישרה איתו קו בהתנגדות לפירוקו מנשק ולהחזרת החטופים ללא תנאי[353].	**תמיכה פאסיבית**
23.7.06 - 12.8.06	המשך ההסלמה במקביל למו"מ על הפסקת אש באמצעות מתווכים	ממשלת לבנון ייצגה את העמדה המשותפת לה ולארגון במו"מ על הפסקת האש.	**תמיכה פאסיבית**
12.8.06	**החלטה 1701** של מועצת הביטחון "[354].	**ריסון מוחלט** של פעולות האיבה נגד ישראל והשקעת מאמצים רבים בחיזוק מעמדו בזירה הפנים-לבנונית (בהצלחה לא מועטה).	**התנגדות פאסיבית**

כפי שניתן לראות, המבחן העיקרי ליכולת ההשפעה של ממשלת לבנון היה במהלך מלחמת לבנון ה-2. צומת משמעותית נוספת הייתה באפריל 02' כאשר האיום בשבירת הכלים שהעבירה ישראל לממשלות לבנון וסוריה הביא להפסקה מוחלטת של הירי להר-דב למשך שנתיים).

ניתן לראות בטבלה כי 10 הימים הראשונים של מלחמת לבנון ה-2 הביאו לראשונה את ממשלת לבנון לנכונות מוצהרת להתעמת עם "חיזבאללה". ביום ה-10 איחדו "חיזבאללה" וממשלת לבנון עמדות, כאשר "חיזבאללה" התפשר בהסכמתו לכך שצבא לבנון ירד לגבול וממשלת לבנון יישרה איתו קו בהתנגדות לפירוקו מנשק ולהחזרת החטופים ללא תנאי[355]. מאותו שלב ייצגה למעשה ממשלת לבנון את העמדה המשותפת במשא ומתן עד להשגת הסכם הפסקת האש.

<u>סיכום</u>

ניתוח ההשערה מעלה מסקנה ברורה: **למתרחש בזירה הפנים-לבנונית השפעה רבה על שיקוליו של חיזבאללה**. האירועים מוכיחים כי הארגון לוקח בחשבון את השלכות צעדיו על לבנון כולה ועל מעמדו בה. ניתן לומר כי בתקופה שלאחר נסיגת צה"ל מדרום-לבנון השתנה היחס המקומי לאלימות "חיזבאללה" מ"גיבוי פאסיבי" ל"התנגדות פאסיבית".

לצד זאת לממשלת לבנון אין יכולת לכפות על "חיזבאללה" כללי משחק, הדבר נובע מחולשתה הצבאית ומהשפעת פטרוניו של "חיזבאללה". לפיכך השפעת המקסימום של המשתנה שיכולים להפעיל האזרחים

---

[351] הנדלר, "שר התיירות הלבנוני לחיזבאללה: תנו לנו את החטופים", <u>ידיעות אחרונות</u>, 19.7.06
[352] פרי, "בכירים בלבנון: סוריה ואיראן אחראיות לטרגדיה", <u>ידיעות אחרונות</u>, 21.7.06
[353] בן והראל, "ארה"ב: כשבוע לסיום הלחימה", <u>הארץ</u>, 23.7.06
[354] Ynet, "החלטת מועצת הבטחון – התרגום המלא", 12.8.06
[355] בן והראל, <u>שם</u>

הלבנונים והממשלה המקומית היא "התנגדות פאסיבית" המתבטא בהתנגדות ההצהרתית. חוזק הארגון אל מול חולשתם אינו מאפשר להעלות את רמת המשתנה למדרגה גבוהה יותר של "התנגדות אקטיבית".

עדות ראשונית מצאתי בשנים 93'-94' בהם הצלחתי לאתר מקרים בודדים של הפעלת כוח מצד ממשלת לבנון כנגד "חיזבאללה". לאחר מכן לא נשנו נסיונות כאלה גם בתקופות בהן הביעה הממשלה התנגדות ומחאה חריפה כנגד הארגון. מאזן כוחות זה עלתה באופן הברור ביותר בתחילת מלחמת לבנון ה-2 כאשר מנהיגי ממשלת הביעו ברמה ההצהרתית התנגדות נחרצת ומובהקת למדיניות "חיזבאללה" (התנגדות פאסיבית), אולם לא נקטו בפעולות מעשיות, אלא הפנו קריאה אל מנהיגי העולם לסייע להם בפעילות מול "חיזבאללה", בכך למעשה הודו כי אין להם את היכולת לפעול כנגדו.

נראה כי השיקול העיקרי של "חיזבאללה" ביחסיו עם ממשלת לבנון הוא שימור חופש הפעולה שלו. דרישה זאת עלתה במבצע "ענבי זעם" ובמלחמת לבנון כאשר הסכים לקבל על עצמו כללי משחק מגבילים, אך עמד על כך שיהיו אילו כללים שלא ימנעו את המשך פעילותו כארגון אלים.

לצד הדמיון למקרים שתוארו בסקירת הספרות בהם של הפעלת הלחץ על האוכלוסיה והממשלה המקומית גרמו להם לרסן את הארגון[356] ישנו מרכיב נוסף בסכסוך זה המחזק את ההשפעה המקומית על הארגון. לצד הפעילות האלימה הפך "חיזבאללה" לשחקן פוליטי משמעותי וכתוצאה מכך גדלה השפעתה של דעת הקהל עליו. ניתן למצוא כאן אישוש לטענה שעלתה במחקריהם של אלברידג' וקרנשאו על-פיהם ככל שארגון אלים צובר יותר נכסים גוברת יכולת המדינה להרתיע אותו[357]. בהקשר הנוכחי אומנם לא מדובר בנכסים פיזיים, אולם הכוח והמעמד שצבר "חיזבאללה" בזירה הפנים-לבנונית מחייבים אותו ליתר מודעות וקשב לאוכלוסייה הלבנונית ולהשפעת פעולותיו עליה. הפיכתו של "חיזבאללה" למפלגה פוליטית מעניק לישראל אפשרות להפעיל מנוף לחץ נוסף שלא קיים ברוב הסוגי הלוחמה הא-סימטרית.

[356] טובי, שם, עמ' 40-39, עמ' 135-134, ראה גם: דיין, שם, עמ' 56-54, ראה גם: שלום והנדל, שם, עמ' 168

[357] Elbridge, Ibid, 2008, also see: Crenshaw Martha, 2003, "Coercive Diplomacy and The Response to Terrorism" in the: United States and Coercive Diplomacy, edited by: Robert J. Art & Patrick M. Cronin, Washington DC: United States Institute of Peace Press, pp.305-307

4.3: מניעי המדינה לשמירה על כללי משחק

השערה 1: ככל שמחיר ההסלמה גבוה יותר יגדל הסיכוי שהנהגת המדינה תעדיף להימנע משבירת כללי המשחק

בהשערה זאת בחנתי את ההנחה לפיה המדינה נמנעת מהסלמה מתוך החלטה חד-צדדית כי הסלמה אינה משתלמת עבורה בשל המחיר שתגבה ממנה. בכך היא למעשה אוכפת על עצמה כללים באופן חד-צדדי ללא תלות בהבנות עם הארגון או בלחצים של צד שלישי.

בניתוח ההשערה שעסקה בהצבת "הקו האדום" תיארתי את התנגדותה של ישראל לשינויים בכללי המשחק שיזם "חיזבאללה" לפני מבצע "דין וחשבון". עד לאחר מבצע זה, נראה כי ישראל לא הבחינה בין פעילות צבאית ב"איזור הבטחון" בדרום-לבנון לבין פעילות באזורים צפוניים יותר.

המסרים האלימים ש"חיזבאללה" החל להעביר באוקטובר 92' בתגובה לפעולות מהסוג השני זוהו בישראל, אך לא התקבלו בהסכמה על-ידיה. אחת ההוכחות לכך היא בנתון לפיו בשנה שקדמה ל"דין וחשבון" מספר הפעולות של ישראל מחוץ לרצועת הבטחון עמד על 20, קרוב לחצי מסך הפעולות שביצעה ב-7 השנים הבאות עד לנסיגת צה"ל (52)!

באמצעות רכישת היכולת המבצעית של ירי תגובה לתוך שטח ישראל בכל זמן נתון שיבחר, רכש "חיזבאללה" אפשרות להבטיח לעצמו לגבות מישראל **"מחיר גבוה"** (פגיעה באזרחים וחיילים – ראה פרק מתודולוגי) בכל פעם שישראל מבצעת (לשיטתו) פעולה שאינה מקובלת. יכולת זאת של גביית מחיר הפכה להיות משתנה בעל השפעה קריטית על עיצוב כללי המשחק כפי שאציג בניתוח השערה זאת.

מניתוח ההתבטאויות של ההנהגה הישראלית בתקופה הראשונה ניתן לזהות אי הסכמה לקבלת הכללים המגבילים את חופש הפעולה של ישראל, אך מצד שני רצון להימנע מהסלמה והעדפה להפנות את האחריות לריסון על פטרוני חיזבאללה.

ההקשר	עמדת ישראל
10.11.92 – 45 קטיושות נורו, מהם 24 לשטח ישראל. **11.11.92– נמשך הירי.** **12.11.92 - רגיעה**	ישראל לארה"ב: "פעלו כדי שסוריה ולבנון יבטיחו שקט בגבול" סגן שר הבטחון: "הבהרנו לסוריה באמצעות ארה"ב כי תפקידה לדאוג לשקט". 12.11: רבין: "מעוניינים ברגיעה, אם נדרש לשם כך להפעיל כוח נעשה זאת". 15.11: רבין: "חיזבאללה משגר קטיושות תמיד כירי תגובה".
2.4.92 – צה"ל תקף בסיסים של הג'יהאד האיסלאמי והחזית העממית בצפון לבנון. בכיר פת"ח חוסל בביירות.	ישראל: "צה"ל שומר על הזכות להמשיך ולהלום בבסיסי מחבלים בכל זמן שיבחר".
11.7.92 – 3 חיילים נהרגו ו-5 נפצעו מירי חיזבאללה.	ישראל: "תובעים מסוריה לרסן את חיזבאללה".

15.7.92 – מספר ימים של שקט מוחלט.	גורם בטחוני בכיר: "לא נחזור על האיוולת של מלחמת לבנון, ישראל לא תגרום להסלמה"[358]
23.7.92 – 1 חייל צה"ל נהרג בלבנון.	רבין: "אשליה לחשוב שבפעולה צבאית אפשר לחסל את הטרור בלבנון".
24.7.93 - מספר טילי קטיושה נורו לגליל. לחץ כבד של הצבא על רבין לאשר תגובה חריגה.	רבין: "הענקנו לחיזבאללה מספר הזדמנויות לרדת מהעץ, לא נוכל להשלים עם מצב בו תושבי הצפון הפכו לבני ערובה"[359]
26.7.93 - החל מבצע "דין וחשבון"	רבין: "חיזבאללה עבר את כל הקווים האדומים. הוא ניסח כלל לפיו כל פגיעה באזרחים לבנוניים או ירי על מוקדים מצפון לרצועה גוררת ירי על אזרחים"[360]

ניכר מהטבלה כי ראש-ממשלת ישראל ראה בשבירת הכלים מוצא לפני אחרון. רק כאשר אופציות ההרתעה והאכיפה על-ידי הפטרונים כשלו והמוצא האחרון היה השלמה עם כללי המשחק ש"חיזבאללה", אישר רבין את היציאה למבצע לאחר לחץ כבד של הצבא. מלכתחילה הוגדרו יעדים מוגבלים ומשהושגה הסכמה הצהרתית לדרישות ישראל הסתפקה בכך הממשלה וסיימה את המבצע.

בהבנות "דין וחשבון", התחייבה כאמור ממשלת ישראל לכללי משחק המכירים בלגיטימיות הלחימה של "חיזבאללה" בחיילי צה"ל רצועת הבטחון בדרום-לבנון. מהתבטאויות רבין לאחר סיום המבצע ניתן להבין כי ראה בשהות צה"ל ברצועת הבטחון נטל ש"ישמח" להיפטר ממנו במידה וסוריה או לבנון תיקח אחריות. בהעדר הסכם שלום ניתן לראות כי רבין האמין כי שימור כללי המשחק הוא האופציה המועדפת על-פני שבירתם. רבין נותר בעמדתו גם כאשר "חיזבאללה" חזר לירות קטיושות לשטח ישראל:

ההקשר	עמדת רבין
28.12.93 – 2 מחבלים + 1 אשה לבנונית נהרגה בהפגזת צה"ל. **"חיזבאללה" הגיב בירי עשרות טילים אל מוצבי צה"ל ברצועה.**	רבין לסוריה: "פונה לסוריה ולבנון – עימדו בהבנות שאליהן הגענו"[361] סוריה: "פעילות חיזבאללה לגיטימית, דוחים את קריאתו של רבין"[362]
14.4.94 –"חיזבאללה" שיגר 3 קטיושות לשטח ישראל	ישראל: "אם ימשכו ההתקפות הרצחניות נראה עצמנו משוחררים מההבנות".
סדרת פיגועים בארגנטינה, פנמה, לונדון.	**1.8.94:** ישראל: "אין כוונה לחמם את הגזרה"[363]
7.8.94 –7 אזרחים לבנונים נהרגו בהפצצת חיל-אוויר."חיזבאללה" ירה 20 קטיושות.	רבין: "לא נסבול זאת"[364]. **8.8.94** – יום שקט.
30.8.94 – התקלות: 3 מחבלים הרוגים 1 חייל הרוג, 2 פצועים.	**31.8.94** – רבין: "אין פתרון לטרור, אלא בעמידה עיקשת, כל עוד לא הושג הסדר מדיני"[365]

[358] שחר, "ישראל לא תגרום להתחממות בגבול הצפון", מעריב, 15.7.93
[359] כספי ושחר, "דריכות רבה בקרב כוחות צה"ל בצפון", מעריב, 24.7.93
[360] שחר, "רבין: חיזבאללה עבר את כל הקווים האדומים", מעריב, 26.7.93
[361] שיפר וקיזל, "אם לא תדאגו לשקט בלבנון – יהיו קשיים במו"מ", ידיעות אחרונות, 28.12.93
[362] סוכנויות הידיעות, "בשבילנו דרום-לבנון היא כמו הגולן", ידיעות אחרונות, 28.12.93
[363] שם
[364] שרגא אשל, "בריחה משני צידיו של הגבול", ידיעות אחרונות, 7.8.94
[365] קיזל, "סוכל פיגוע גדול יותר", ידיעות אחרונות, 31.8.94

בסוף 94' הסתמן קונפליקט בין הדרג הצבאי לדרג המדיני. בתקופה זאת הצליח "חיזבאללה" לייצב מחדש את הכלל לפיו הוא מגיב בירי קטיושות לכל חריגה של ישראל. בדצמבר 94' הצהיר אלוף פיקוד צפון (החדש) עמירם לוין כי ישראל תשנה את מדיניותה למדיניות התקפית יותר, תגובתו של רבין (מודגשת בשורה הראשונה בטבלה) היא אחת העדויות החשובות לתפיסתו: רבין סבר כי הסלמה של ישראל מהווה "גול עצמי" בגלל המחיר שהיא גובה מישראל בהמשך.

האירוע המוצג בשורה השלישית (אפריל 95') בטבלה היווה ביסוס נוסף לעמדת הדרג המדיני. צה"ל רשם הצלחה מבצעית, אולם תגובת "חיזבאללה" כנגד העורף הישראלי גרמה לשיבוש החיים בצפון-ישראל בערב החג.

ההקשר	עמדת הצבא	דרג מדיני
7.12.94 – 8 אנשי צד"ל נהרגו ב-3 אירועים. 12/12/94 – 4 מחבלים נהרגו. 1 קצין נהרג ו-7 חיילים נפצעו.	האלוף לוין: "הצלחות החיזבאללה יפסקו, נצטרך לקחת יוזמה"[366] **14.12.94** – האלוף וילנאי: "אין כוונה לכניסה מאסיבית".	6.12.94 – רבין: "נבלמה ההידברות עם סוריה". 13.12.94 – רבין: "**דוחה את דברי אלוף הפיקוד. כל התקפה מוצלחת שלנו גררה פעולות המוניות נגד יהודים בחו"ל, הבעיה איננה רק לבנון, אלא תשתית הטרור האיסלאמי בחו"ל**"[367]
15-25.12.94 – סדרת התקלויות: 4 חיילים הרוגים, 7 אנשי "חיזבאללה" נהרגו	**21.12.94:** אלוף פיקוד צפון: "נתקוף גם מחוץ לרצועת הבטחון, לא ניתן לחיזבאללה להכתיב את הקצב".	רבין: "המטרה העיקרית היא לצמצם נזק ולמנוע את גלישת העימות אל מחוץ לרצועת הבטחון"[368]
2.4.95: הסלמה משמעותית: אחד מעשרת בכירי "חיזבאללה" נהרג בתקיפת חיל-אוויר. "חיזבאללה" הגיב בירי 30 קטיושות: 1 אזרח נהרג +15 פצועים. 10 אנשי "חיזבאללה" (ביניהם 3 בכירים) נהרגו בתקיפת הנגד	**30.4.95:** אלוף פיקוד צפון: "ניתן לרסן את חיזבאללה בכוח"[369] * תא"ל ענבר ששימש כמפקד הגזרה באותה עת, סיפר כי בעקבות אותו אירוע הגיע למסקנה שהמשך השהות של צה"ל בדרום-לבנון גורם יותר נזק מתועלת. הוא הסביר זאת בכך שכאשר חזר מהפעולה "אפוף תחושת ניצחון" שמע את הדי נפילת הקטיושות בגליל ואת הידיעות ברדיו על ביטול אלפי חופשות בצפון בערב החג. **לשיטתו מרגע ש"חיזבאללה" השיג יכולת לפגוע באזרחי ישראל הפכו הניצחונות של צה"ל בעימותים הישירים לחסרי-תועלת.**	"הסכם עם סוריה יביא להפסקת הקזת הדם"[370]
19.6.95: 3 חיילים נהרגו מהתקפת "חיזבאללה"	**5.7.95:** הרמטכ"ל: "גידול של 50% בפיגועי חיזבאללה, תושבי דר"ל ישלמו"[371]	רבין: "אין לי יותר אמון בסורים"[372]
18.10.95: 10 חיילים נהרגו, בסדרת אירועים בתוך 10 ימים.	**17.10.95:** הרמטכ"ל: "אילו הסורים היו רוצים, חיזבאללה היה מתקשה לפעול"[373]	הודעת הממשלה: "אין הרבה מה לעשות"[374]

366 איתן גליקמן, "המחבלים ירו טילים, לוחמי גולני הסתערו", ידיעות אחרונות, 12.12.94
367 ברנע, "רוה"מ מתנגד לפעולה צבאית בלבנון", ידיעות אחרונות, 13.12.94
368 גליקמן, "מטח קטלני ליד הבופור", ידיעות אחרונות, 25.12.94
369 גליקמן, "הסורים פרוסים בגבול ומוכנים למלחמה, אך צה"ל חזק יותר", ידיעות אחרונות, 30.4.95
370 שיפר ושיבי, שם
371 גבי ברון, "תושבי דרום-לבנון ישלמו את המחיר", ידיעות אחרונות, 5.7.95
372 אילנה באום, "רבין: יהיה קשה לשכנע את הישראלים שיש שותף לשלום", ידיעות אחרונות, 19.6.95
373 גליקמן, "גיהינום בנגמ"ש, ידיעות אחרונות, 18.10.95
374 שיפר, "השרים הגיעו למסקנה – אין הרבה מה לעשות", ידיעות אחרונות, 18.10.95

בנובמבר 95' החליף שמעון פרס את יצחק רבין שנרצח כראש ממשלת ישראל. 5 חודשים לאחר החילוף התקבלה עמדת הצבא בדבר הצורך בשבירת כללי המשחק. ניתן לראות כי קו המחשבה הבסיסי של פרס לא היה שונה במיוחד מזה של רבין – הנחות היסוד נותרו כי האחריות בידי הפטרון הסורי ושבירת כלים אינה רצויה בגלל המחיר שתגבה גם מישראל. כפי שניתן ללמוד מתיאור רצף האירועים בטבלה.

המענה ללחצי הצבא לא היה מיידי, אולם בערב פסח יצאה ישראל למבצע "ענבי זעם". ההסלמה רוסנה בהתערבות הקהילה הבינלאומית שהפעילה לחץ על ממשלות ישראל ועל ממשלות סוריה ולבנון. ניתן לראות כי פרס לא שש "לשבור את הכלים", אולם נראה כי יכולתו לעמוד מול לחץ הצבא הייתה פחותה.

ההקשר	עמדת הצבא	עמדת הדרג המדיני
29.11.95: צה"ל חיסל מחבלים. "חיזבאללה" הגיב בירי קטיושות מאסיבי, 43 אזרחים נפצעו		
4:5.3.96 חיילים נהרגו ו-9 נפצעו **1:12.3.96 הרוג ו-4 פצועים ממטען**	גורמי בטחון: "לא נוכל להשלים עם התקרבות חיזבאללה לגבול"[376]	
19.3.96: "מתיחות גבוהה בצפון", לאחר שבסדרת תקריות במשך 10 ימים נהרגו 5 חיילי צה"ל	גורם בטחוני: "הדרג המדיני אוכף עלינו מגבלות בגלל ועידת שארם, אך לא נוכל להמשיך כך".	"אם סוריה לא תרסן חיזבאללה, נפעל על כל המשתמע מכך"[377]
2:1.4.96 אזרחים לבנוניים נהרגו, "חיזבאללה" הגיב בירי 28 קטיושות		ישראל: "אם ישמר השקט לא נחמם את הגזרה ולא נגיב על הקטיושות"[378]
13.4.96: נער לבנוני נהרג מירי צה"ל, "חיזבאללה" הגיב בירי 30 קטיושות בערב חג פסח.		"אם בק"ש לא יהיה שקט, גם בצידון וביירות לא יהיה"[379] **15.4.96: החל מבצע "ענבי זעם"**

משנת 97' ניתן לזהות שינוי הדרגתי ומשמעותי בתפיסה האסטרטגית של ישראל. שינוי זה הושפע באופן ישיר מהמחיר שנגבה מישראל כתוצאה מהשהות בדרום-לבנון וניהול העימות תחת כללי המשחק הקיימים. בתהליך הדרגתי הפך הרעיון לשנות את הכללים באמצעות נסיגה החד-צדדית מרעיון שולי לקונצנזוס. תפיסה זאת דחקה בהדרגה את 3 האופציות הדומיננטיות עד אז – שימור כללי משחק, הסלמה או הסכם והעברת אחריות לפטרון הסורי/ממשלת לבנון.

---

[375] שיפר, שם
[376] גליקמן, "לא נשלים עם המצב", ידיעות אחרונות, 12.3.96
[377] גליקמן, "עשרות מטוסי קרב חגים בשמי הצפון", ידיעות אחרונות, 19.3.96
[378] שיפר, "החיזבאללה מאיים: נשגר קטיושות", ידיעות אחרונות, 1.4.96
[379] פישמן, "סגר של אש", ידיעות אחרונות, 13.4.96

הטבלה הבאה מסכמת את התהליך תוך דגש על הדינאמיקה לפיה פגיעות שגבו מישראל מחיר גבוה העניקו תנופה לרעיון הנסיגה החד-צדדית. ניתן לראות כי כל אירוע רב-נפגעים גרם להצטרפות שרים נוספים בממשלה לתמיכה בנסיגה חד-צדדית:

ההקשר	תגובה פוליטית	עמדת הממשלה
10.2.97:אסון המסוקים – 73 חיילים נהרגו	השר אביגדור קהלני: "כוח רב-לאומי במקום חיילי צה"ל"	**אין שינוי**
8.9.97: 11 חיילי שייטת נהרגו	השר מיכאל איתן: "יש לצאת מלבנון", השר ל שרון: "או להכות בעוצמה קשה בהרבה או לצאת" נתניהו: "אני אוסר על שריי לדבר כך"[380]	**אין שינוי**
נובמבר 97: הערכת מצב שנתית	**19.11.97:** בתום דיון ממושך הוחלט כי צה"ל יישאר בדרום-לבנון, ישופרו מיגון הרכבים והמוצבים, כמו-כן צד"ל יחוזק.[381]	**דיון ראשון– תמיכה בשמירת הסטאטוס קוו**
מרץ 98: 3 חיילים נהרגו ו-6 נפצעו בשני אירועים	**2.3:** נתניהו: "אם לבנון תשתף פעולה נשמח לצאת משם"[382] **15.3.98:** הוצגה תוכנית שרון: יציאה חד-צדדית ללא הסכם **18.3.98:** תוכנית מרדכי: הסכם בטחוני עם לבנון, צבא לבנון בגיבוי כוח בינ"ל יתפרס לאורך הגבול, צד"ל יהפוך לחטיבה בצבא לבנון **2.4.98: הממשלה אישרה פה אחד את תוכנית מרדכי לנסיגה בהסדר עם לבנון**	**החלטה היסטורית – ממשלת ישראל תתמוך בנסיגה כחלק מהסכם עם לבנון או סוריה**
23.11.98: 3 חיילים נהרגו ו-4 נפצעו ממטען	**23.11.98:** השרים קהלני וקצב הודיעו כי הם תומכים ביוזמת שרון לנסיגה חד-צדדית.	**מתחזקת התמיכה בתוך הממשלה בנסיגה חד-צדדית**
נמשכת ההסלמה: 7 חיילים נהרגו בתוך שבוע וחצי	**29.11.98:** השרשרנסקי הודיע כי הוא תומך ביוזמת שרון. **3.12.98:** נתניהו: "לא נושפע מדעת הקהל, נעזוב רק כשיושג שקט בגבול הצפון"[383]	**התחזקות נוספת של מחנה התומכים בנסיגה:** 4 שרים תומכים
3 קצינים מ"סיירת צנחנים" נהרגו, ביניהם מ"פ היחידה	**24.2.99:** נתניהו: "לא מקפלים זנב ויוצאים", שר הבטחון משה ארנס: "נסיגה חד-צדדית הימור על בטחון תושבי הצפון"[384]	**אין שינוי**
מפקד יק"ל בדרגת תת-אלוף ו-3 חיילים נוספים נהרגו ממטען	**2.3.99:** אהוד ברק: "אם אנצח בבחירות נצא מלבנון תוך שנה" **3.3.99:** השר שרון: "להקים ממשלת חירום ולצאת מלבנון באופן חד-צדדי תוך מספר חודשים"[385]	**דיון במרכז המחלוקת במערכת הבחירות**
מערכת הבחירות בישראל[386]	**6.3.99:** ברק: "אצא חד-צדדית עד יוני 2000" **6.3.99:** נתניהו: "לצאת אבל עם סידורי בטחון," **6.3.99**: מרדכי: "מוכן לפשרה בגולן לצורך יציאה מלבנון"	**קונצנזוס בין שלושת המועמדים לראשות ממשלה בדבר הצורך בנסיגה.**

[380] אייכנר, "רוה"מ: אל תדברו על נסיגה", ידיעות אחרונות, 8.9.97
[381] בן-ישי, "צה"ל ישאר בלבנון", ידיעות אחרונות, 19.11.97
[382] אייכנר, "ישראל ביקשה מצרפת לתווך", ידיעות אחרונות, 2.3.98
[383] גליקמן, "חברי הקבינט סיירו בגבול הצפון", ידיעות אחרונות, 3.12.98
[384] דואק ופישמן, "ביילין קרא לארנס: לבחון מחדש את סוגיית לבנון, ידיעות אחרונות, 24.2.99
[385] שיפר, "שרון: לדחות הבחירות", ידיעות אחרונות, 3.3.99
[386] מוסף לשבת, "המלכוד", ידיעות אחרונות, 6.3.99

במרץ 99' הושלם המהפך בתפיסה האסטרטגית של ההנהגה הישראלית, הקונצנזוס הסופי הושפע מאבידות שספגה ישראל בשני ארועים קשים בתוך שבוע. בעקבות ארועי מרץ 99' נוצר קונצנזוס פוליטי לפיו ישראל צריכה לסגת מלבנון, המחלוקת היחידה נותרה בנוגע לדרך. בסוף אותו שבוע פורסמו ב"ידיעות אחרונות" טורים של שלושת המועמדים לראשות ממשלה בהם הציג כל אחד מהם את תוכניתו לנסיגה מלבנון.

בבחירות שנערכו במאי 99' ניצח אהוד ברק שהציג את העמדה הנחרצת ביותר במסגרתה הציב תאריך יעד של שנה מהבחירות להוצאת צה"ל מאדמת לבנון, אם בהסכם מול סוריה ואם במהלך חד-צדדי[387].

במרץ 00' אישרה הממשלה באופן רשמי את תוכניתו של ברק לפיה ישראל תצא באופן חד-צדדי מלבנון בכך למעשה הייתה הודאה כי הסיכוי לעשות זאת במסגרת הסכם מול סוריה נמוך ביותר[388]. ברק דחה ניסיונות של הצבא להציג תוכניות פשרה של נסיגה חלקית. ההגיון שהנחה את ברק היה כי רק נסיגה מלאה תעניק לישראל לגיטימציה מקסימאלית מהקהילה הבינלאומית להגיב בעוצמה לא פרופורציונאלית לפרובוקציה שייזום "חיזבאללה" לאחר הנסיגה[389].

מיד לאחר הנסיגה העביר ברק אזהרה חמורה לממשלות סוריה ולבנון, לפיה כללי המשחק השתנו ומעתה כל פרובוקציה של החיזבאללה תענה בתגובה קשה ומרחיקת לכת נגד שתי המדינות[390]. חרף זאת, מדיניותו של ברק אופיינה **ברצון להימנע מכל סוג של הסלמה** מול חיזבאללה. ההחלטה המשמעותית ביותר של ברק בתהליך המחודש של בניית כללי המשחק לאחר הנסיגה הייתה הבחירה להימנע מהסלמה בתגובה לחטיפת החיילים בהר-דב וחטיפת האזרח אלחנן טננבאום. ברק בחר במודע להימנע מהסלמה באותו שלב, חרף העובדה שחיזבאללה חצה באופן משמעותי את "הקו האדום" שברק עצמו הגדיר. ההסבר שהעניק לכך ברק מתקשר במדוייק למשתנה הנבחן בהשערה זאת, הוא הסביר כי נקט ב"מדיניות הכלה", לפיה יש לנסות ולהתמקד בעימות מול הפלשתינאים שפרץ במקביל ולא לפתוח חזית נוספת[391]. אשכנזי אשר כיהן כאלוף פיקוד הצפון באותה עת ולאחר מכן כסגן הרמטכ"ל אמר בועדת החקירה: "דיממנו בצפון כדי לא לפתוח חזית נוספת"[392].

דוגמא בולטת נוספת להשפעתו של "מחיר ההסלמה" על הימנעות ישראל משבירת כללי המשחק התרחשה בראשית אוקטובר 03'. ארגון "הג'יהאד האסלאמי" ביצע פיגוע רצחני במסעדת "מקסים", ישראל הגיבה בתקיפת בסיסי הארגון בדמשק. "חיזבאללה" הגיב בירי נרחב אל עבר יישובי צפון ישראל. ישראל החליטה לוותר על הרחבת הפעולה מחשש ש"חיזבאללה" יגיב בהסלמה נגדית וישלח את תושבי צפון ישראל להעביר

---

[387] ורטר וטל, "ברק מתחייב: נסיגה מלבנון עד יוני 2000", הארץ, 2.3.99

[388] רפפורט ואייכנר, "הרמטכ"ל: יתכן שהלחימה תמשך גם אחרי נסיגת צה"ל", ידיעות אחרונות, 6.3.00, ראה גם: שיפר, "אפסו הסיכויים להסדר עם אסד", ידיעות אחרונות, 11.4.00, ראה גם: קדמון ופישמן, "הסיכוי שיהיה שקט לא גדול", ידיעות אחרונות, 9.5.00

[389] הראל עמוס, "אם נותקף נקבע רף גבוה לתגובה בכל לבנון", הארץ, 25.5.00

[390] הראל ובן, "חיזבאללה הגיע לגבול, ברק: סוריה ולבנון אחראיות לשקט", הארץ, 25.5.00

[391] דו"ח וינוגרד 2007, עמ' 44

[392] דו"ח הביניים וינוגרד עמ' 46

את תקופת החגים במקלטים[393]. **החלטה זאת מעידה פעם נוספת על גישה לפיה עדיף לשלם מחירים מסוימים ולקיים עימות מבוקר** מאשר להגיב בעוצמה ולהיגרר להסלמה.

אהוד אולמרט החליף את שרון בתחילת 2006. בתקופת אולמרט השתנתה בצורה משמעותית מדיניות הפעלת הכוח של ישראל כנגד החיזבאללה. ארבעה חודשים לאחר כניסתו אירע העימות הראשון מול "חיזבאללה" (סוף מאי 06'). בניגוד לעבר ישראל בחרה שלא להגיב על-פי הכלל הבלתי-רשמי של "חריגה-נגד חריגה" שבוסס בשנים הקודמות, אלא בעוצמה גבוהה בהרבה. ישראל ביצעה תקיפה אווירית והשמידה עשרות בסיסי "חיזבאללה" שהוקמו לאורך גדר הגבול, "חיזבאללה" הגיב בהסלמה נגדית של ירי עשרות קטיושות. לאחר כמעט שש שנים של ניהול מבוקר של הסכסוך התפתח יום קרב אשר הופסק רק בעקבות דרישת מועצת הביטחון[394].

חודש וחצי מאוחר יותר חטף "חיזבאללה" 2 חיילי צה"ל בפעולה בה נהרגו 6 חיילים נוספים. ישראל הגיבה בעוצמה רבה. שני השחקנים נכנסו ל"ספיראלת ההסלמה" שהובילה למלחמת לבנון השנייה – מלחמה של 34 ימים בה נשברו כמעט כל כללי המשחק.

<u>סיכום</u>

נראה כי לאורך 15 השנים מחיר הלחימה ב"חיזבאללה" היווה שיקול מכריע בהעדפתם של רוב ראשי הממשלה של ישראל להימנע משבירת כללי המשחק ואף להשלים מעת לעת עם חריגות של "חיזבאללה".

השפעת המשתנה של "מחיר ההסלמה" הייתה משמעותית מאד הן בשנים שקדמו לנסיגה והן באילו שאחריה.

שני ראשי הממשלה שניתן לבדל אותם מהאחרים הם אהוד ברק ואהוד אולמרט. בעוד שראשי הממשלה שקדמו לברק העדיפו לצד ההימנעות מההסלמה לדבוק בשימור העימות המוגבל יזם ברק מהלך חד-צדדי שהביא לשינוי יסודי בכללי המשחק. אולמרט נבדל מכלל ראשי הממשלה בכך שהיה פחות מושפע ביחס לקודמיו מהשפעת המחיר הנגבה משבירת הכלים.

אין ספק שההתפשרות הישראלית מול אלימות "חיזבאללה" אפשרו לה לשלם בין השנים 2000-2006 מחיר נמוך משמעותית מזה ששילמה בתקופת השהות בדרום-לבנון ומזה ששילמה במלחמת לבנון השנייה. עם זאת שבירת הכלים ב-2006 הביאה בטווח הארוך לשינוי נוסף בכללי המשחק, כאשר רמת האלימות המוגבלת של הארגון לפני 2006 ירדה עד להפסקה מוחלטת של האלימות.

פיתוח היכולות שאיפשר ל"חיזבאללה" החל משנת 92' לגבות מישראל מחיר מיידי ומשמעותי באמצעות ירי טילים, היווה גורם מרכזי בעיצוב כללי המשחק. הגדלת פוטנציאל הפגיעה בעורף החל משנת 2000 שימשה מרכיב חשוב ביכולתו למנוע מההנהגה הישראלית לקבל החלטה על שבירת כלים.

---

[393] רפפורט עמיר, "מהלך מחוכם של אסד", <u>מעריב</u>, 7.10.03

[394] הראל, "תגובה ישראלית חריפה במיוחד", <u>הארץ</u>, 29.5.06

<u>השערה 2: ככל שהלחץ הבינלאומי יגדל תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה</u>

בניתוח ההשערה התייחסתי אל שני גורמים בעלי יכולת להפעיל לחץ על ישראל – מועצת הבטחון וארצות-הברית.

הבנות "דין וחשבון" הושגו בעזרת תיווך והפעלת לחץ של ארצות-הברית על ישראל, סוריה ולבנון. בעקבות חידוש האלימות ניתן לזהות דפוס עקבי - לאחר ש"חיזבאללה" היה חורג מכללי המשחק נהגה ישראל לפנות לארצות-הברית ולהעביר באמצעותה אזהרה לסוריה לפיה המשך פעילות ה"חיזבאללה" יוביל לשבירת הכלים.

את דפוס הפעולה החוזר של פניית ישראל לארה"ב ניתן לפרש בשני אופנים – לכאורה, התראה מוקדמת שהיא מעין בקשת אישור להסלמה ישראלית, לחלופין מאחר וישראל ראתה בשימור כללי המשחק אופציה מועדפת, יתכן והפנייה ביטאה בקשה שארה"ב תתערב ותמנע מישראל את הצורך להסלים.

בכל מקרה הפניות הללו משקפות את המודעות של ישראל לחשיבותו של שחקן נוסף בסכסוך:

התערבות שחקנים בינלאומיים בהסלמות נקודתיות			
ההקשר	**אזהרה ישראלית**	**תגובת ארצות הברית**	**תגובת סוריה**
22.8.93 9: חיילי צה"ל נהרגו מ-2 מטענים	רבין לכריסטופר: "אם דמשק לא תפעל לריסון חיזבאללה, אנחנו נעשה זאת".	כריסטופר: "מברך על האיפוק בישראל, הסכם שלום עם סוריה הוא הפתרון היחיד"	
23.3.94 – ארגון "ה-13 בספטמבר" ירה 6 קטיושות לישראל.	רבין לרוס: "אם סוריה לא תנקוט צעדים לריסון חיזבאללה והארגונים האחרים, המו"מ לשלום יפגע"[395]	רוס לאסד: "מודאג מחידוש פעולות האיבה"[396]	אסד לרוס: "אני פועל לריסון חיזבאללה והפלשתינאים, אם רבין רוצה שקט מלא, בואו נעשה הסדר כולל"[397]
7.8.94 – "חיזבאללה" ירה 20 קטיושות	רבין לכריסטופר: "אמור לאסד: הפסק את פעילות חיזבאללה"[398].	כריסטופר לאסד: "עצור את ההשתוללות".	ההתקפות פסקו לאחר פגישה בת 5 שעות בין כריסטופר לאסד
28.11.95: חיזבאללה הגיב על חיסול בכיר בשיגור 43 קטיושות	פרס: "הזהרנו את סוריה, בין אם היא רוצה ובין אם לא חייבת לשאת באחריות לפעולות חיזבאללה"[399]	לחץ אמריקאי על סוריה לרסן את חיזבאללה, ובמקביל בקשה מישראל להימנע מהסלמה	**29.11.95:** סוריה: "נרסן את חיזבאללה"
31.12.95: "חיזבאללה" שיגר 2 מטחי קטיושות	ישראל לארה"ב: "דברו עם סוריה"	ארה"ב לסוריה: "רסנו את חיזבאללה"	**1.1.96:** סוריה: "למרות שישראל הייתה זאת שהפרה ראשונה את ההבנות נרגיע את חיזבאללה"[400]

[395] קיזל ושיפר, "האלוף מרדכי: נעניש את האחראים", <u>ידיעות אחרונות</u>, 23.3.94
[396] שיפר, "אסד: שקט בצפון? בואו נעשה הסדר מלא", <u>ידיעות אחרונות</u>, 24.3.94
[397] <u>שם</u>
[398] שרגא אשל, "בריחה משני צידיו של הגבול", <u>ידיעות אחרונות</u>, 7.8.94
[399] גליקמן, "חיזבאללה משחק באש", <u>ידיעות אחרונות</u>, 29.11.95
[400] שיבי, "כריסטופר לא-שארע: תרגיעו את חיזבאללה", <u>ידיעות אחרונות</u>, 31.12.95

30.11.98: רצף של אירועים בדרום-לבנון.		**2.12.98:** ארה"ב לסוריה: "אם תמשיכו לחמם את הגזרה, נאשר לישראל לתקוף בכל לבנון"[401]	
25.6.99: "חיזבאללה" שיגר עשרות רקטות	**29.6.99:** נציגי ישראל לא התייצבו לדיונים בוועדת הפיקוח על הבנות" ענבי זעם".	ארה"ב העבירה לסוריה אזהרה	חיזבאללה הפסיק הקטיושות
1.2.00: רצף אירועים בדרום-לבנון	ברק: "ריסון חיזבאללה תנאי למו"מ עם סוריה"	ארה"ב לישראל: "שמרו על איפוק" אולברייט לדמשק: "רסנו את חיזבאללה"[402]	* רצף האירועים נמשך עוד כעשרה ימים, עד לתקיפה רחבה של ישראל שכללה פגיעה בתשתיות בלבנון.

נסיגת ישראל מדרום-לבנון אומנם זכתה לגיבוי של הקהילה הבינלאומית אולם לצד זאת סירבה הקהילה להענות לפניות ישראל ולמלא תפקיד משמעותי בהשלטת הסדר לאחר נסיגת ישראל[403].

ממאי 2000 אימצה ההנהגה הישראלית מדיניות מתונה שהתבטאה בתגובות מתונות ובמספר אפסי של פעולות יזומות. במקרים הבודדים בהם ביקשה להסלים את העימות, המחסום שעמד בדרכה היו שחקנים בינלאומיים בדמותם של ארצות-הברית ו/או מועצת הבטחון. במקרים אחרים לא הייתה התערבות חיצונית או אף הובעה תמיכה בישראל, אך גם במקרים אילו ישנן ראיות כי ההנהגה הישראלית התייחסה לשחקנים המרכזיים בקהילה הבינלאומית ככאילו שאת תגובתם יש הכרח לקחת בחשבון כאשר היא מעוניינת לשנות את הכללים:

האירוע	התערבות חיצונית	מצב המשתנה "לחץ בינלאומי"
אפריל 02': במשך שבועיים שבהם ירה חיזבאללה אל שטח ישראל (בתקופת מבצע "חומת מגן")	שר החוץ האמריקאי העביר אזהרה לממשלות סוריה ולבנון כי במידה ולא יחדלו מהירי תצא ישראל למתקפה מאסיבית נגדם[404].	**תמיכה פאסיבית**
28.5.06: יום קרב ממושך בין ישראל לחיזבאללה, נהרגו 10 אנשי חיזבאללה והופצצו עשרות יעדים של הארגון.	ממשלת לבנון פנתה למועצת הביטחון וזו דרשה מישראל הפסקת אש, ישראל נענתה[405].	**לחץ פאסיבי**

מעורבות בינלאומית בהסלמות מתמשכות

מבצע "דין וחשבון" היה מבצע קצר משמעותית משתי ההסלמות האחרות. אי לכך לא נצפה במבצע זה תהליך מתמשך של לחץ חיצוני. מזכיר המדינה האמריקאי הגיע לאיזור ביום ה-5 ללחימה וכבר בבוקר היום

[401] אלון, "מרדכי: איני מנהל קזינו", הארץ, 2.12.98
[402] הורוביץ, "אין ראיות לאחריות סורית", הארץ, 1.2.2000
[403] רבינוביץ' איתמר, האופק המתרחק – ישראל, הערבים והמזרח התיכון 1948-2012, הוצאת כנרת זמורה ביתן: 2012, עמ' 129-128
[404] הראל, "יום קרב בצפון: צה"ל תקף עשרות מוצבים, הארץ, 29.5.06
[405] פריש פליקס וברנר דני, "ממטולה ועד ראש הנקרה", מעריב, 29.5.00

ה-6 הושגה הפסקת אש. היעד הישראלי היה צנוע יחסית – קבלת התחייבות להפסקת ירי הקטיושות ומשהתקבלה נכונות הצהרתית כזאת, נבלמה ההסלמה, כך שתפקידם של ארצות-הברית ושחקנים חיצוניים אחרים היה מצומצם יחסית.

מבצע "ענבי זעם" נפתח בעקבות החלטתה של ישראל לשבור את כללי המשחק ולא להשלים עם ירי קטיושות מצד "חיזבאללה". ישראל יצאה למבצע כשהיא נהנית מאור ירוק של ארה"ב.

ישראל נהנתה מגיבוי רחב בתחילת המבצע, אולם איבדה אותו בעקבות תקרית כפר-קנא בה נהרגו מספר גדול של אזרחים לבנוניים. מאחר וישראל בחרה באופן מיידי להענות ללחצים, עיקר הזמן עד להשגת הסכם הוקדש דווקא לריכוך "חיזבאללה" ופטרוניו שהקשיחו את עמדתם עם הכבדת הלחץ על ישראל.

התגובות בטבלה מדגישות את הבידול בין עמדת ארה"ב לעמדת שחקנים מרכזיים אחרים:

ההקשר	ארצות הברית	מעצמות אחרות/מועצת הבטחון	תגובת ישראל	מצב המשתנה "לחץ בינלאומי"
14.4.96: החל מבצע "ענבי זעם"[406]	ארה"ב: "הצרה הבסיסית בדרום-לבנון היא ירי הקטיושות ששברו את ההבנות, זה חייב להיפסק. אור ירוק לפעילות של שבוע "	שיראק: "ההידרדרות בלבנון עלולה לחבל בתהליך השלום"	מתקפה ישראלית נרחבת	**תמיכה פאסיבית**
יום 3 למבצע	מו"מ עם סוריה בתיווך אמריקאי	בריטניה: "גיבוי מוחלט לישראל"	ישראל: "מוכנים לדון בגבול הבינלאומי, אם יוכח כי צבא לבנון מסוגל לשלוט בחיזבאללה"[407]	**תמיכה פאסיבית**
יום 6 למבצע: למעלה מ-100 אזרחים נהרגו מהפצצה ישראלית בכפר-קנא	קלינטון: "קורא להפסקת אש מיידית נטיל וטו על כל יוזמה אנטי-ישראלית במועצת הבטחון" כריסטופר: "קורא להפסקת אש לזמן בלתי מוגבל ולהמשך גיבוש ההבנות".	שיראק: "מזועזע מההפגזה, קורא להפסקת אש מיידית"[408] פרימאקוב: "מוכנים לפעול לריסון איראן"	פרס: "מוכנים להפסקת אש מיידית בתנאי שגם חיזבאללה יפסיק לירות, ניתן לנהל את המשך המו"מ על ההבנות גם כשמתקיימת הפסקת אש"[409] סוריה וישראל דחו את הקריאה	**לחץ פאסיבי**
ימים 10-16	**לאחר ארועי כפר-קנא ואובדן הגיבוי הבינלאומי, נסוגה ישראל כמעט מכל תביעותיה, שבעת הימים הנותרים הוקדשו לגישור על הפערים הקוטנים שנותרו עד להשגת הסכם שבפועל קיבע את כללי המשחק שקדמו להסלמה.**			**לחץ פאסיבי**

[406] שיפר, "אור ירוק מארה"ב לפעול שבוע נוסף", ידיעות אחרונות, 14.4.96
[407] איתן רבין, "אני מקווה שהפוליטיקאים הלבנוניים יבינו שהפתרון הוא מדיני", הארץ, 16.4.96
[408] שיבי, ,נגמר מצבור האהדה שהיה לישראל בעולם" ,ידיעות אחרונות, 19.4.96
[409] בן ורבין, "ישראל נענתה לפניית קלינטון", הארץ, 19.4.96

במלחמת לבנון השנייה באה לידי ביטוי באופן המשמעותי ביותר המעורבות הבינלאומית בריסון ההסלמה ונסיון לאכוף כללים חדשים.

כמו במקרה של "ענבי זעם" ניתן לראות כי ישראל נהנתה בראשית המבצע מגיבוי בינלאומי גורף ואיבדה אותו בהדרגה, אם כי בתהליך איטי יחסית להסלמות הקודמות. מרכיב חשוב בגיבוי הרחב ממנו נהנתה ישראל היה הגיבוי וההזדהות הטוטאלית מצידה של ארצות-הברית במהלך 20 הימים הראשונים.

תאריך	עמדת שחקנים מרכזיים בקהילה הבינלאומית	מצב המשתנה "לחץ בינלאומי"
12.7.06	תמיכה בינלאומית גורפת בישראל, קריאה להחזרת החטופים ללא תנאי והכרה בזכות ישראל להגן על עצמה	**תמיכה פאסיבית**
יום 5	בועידת המדינות המתועשות קריאה להפסקת הלחימה בשלושה שלבים: שחרור החטופים, הפסקת הירי של חיזבאללה ולבסוף הפסקת המתקפות הישראליות[410]. מההצעה עולה בבירור תפיסת ישראל כצד הצודק בעימות.	**לחץ פאסיבי**
יום 10	מזכ"ל האו"ם גינה את הפעלת הכוח המוגזם של ישראל, בהודעת הגינוי הופיעה הכרה בזכות ישראל להגן על עצמה, הכעס הוא כנגד חוסר הפרופורציונאליות[411].	**לחץ פאסיבי**
יום 20	נהרגו בכפר-קנא 56 אזרחים לבנוניים והם 37 ילדים. תגובת אולמרט ופרץ הייתה כי לא יהיו לכך השלכות על המשך הלחימה. אולם, על-פי דרישת ארצות-הברית הפסיקה ישראל את התקיפות האוויריות למשך 48 שעות[412].	**לחץ אקטיבי**
יום 31	**מועצת הביטחון אישרה את טיוטת ההסכם להפסקת אש, אשר הושגה בתיווכן של ארה"ב וצרפת[413]. לאחר חתימת ההסכם, אפשרה הקהילה לישראל 48 שעות להשלים את משימותיה בטרם יכנס ההסכם לתוקף.**	**לחץ אקטיבי**

הגיבוי המוצג התאפשר במידה רבה בשל מודעות ישראל לעמדת ארה"ב ושחקנים מרכזיים נוספים:

1. בישיבת הממשלה הראשונה לאחר החטיפה סירב ראש-הממשלה לדרישת הרמטכ"ל להפציץ תשתיות לאומיות בביירות מחשש שהדבר יוביל להסתבכות עם ארצות-הברית וצרפת[414].

2. בהודעת הממשלה בסיום הישיבה מתבטאת המודעות: "הקהילה הבינלאומית מבינה שכל מדינה ובכלל זה ישראל חייבת לפעול באופן תקיף נגד ארגוני אויב כדוגמת חיזבאללה"[415].

3. 5 ימים בלבד מפתיחת המלחמה העריכו בכירים במערכת הביטחון כי יש "למקסם" הישגים במהירות מפני שתוך זמן קצר הקהילה הבינלאומית תתערב[416].

---

[410] פרומר יואב, "מנהיגי העולם: ישראל רשאית להגן על עצמה", מעריב, 17.7.06
[411] הלר אור, "גינוי מפתיע מהאו"ם", מעריב, 21.7.06
[412] כספית בן, "שתי יממות בלי הפצצות מהאוויר", מעריב, 31.7.06
[413] הנדלר ספי, "במטבחון של האו"ם", ידיעות אחרונות, 13.8.06
[414] ברנע נחום ושיפר שמעון, "מה חלוץ היה אומר", ידיעות אחרונות, 25.8.06
[415] רהט מנחם, "ישראל חייבת להגיב בחומרה", מעריב, 13.7.06
[416] רפפורט עמיר, "מרוץ נגד הזמן", מעריב, 16.7.06

4. ביום ה-18 העריכו בישראל כי נותר "חלון" של שבוע, בטרם תכפה מועצת הביטחון הפסקת אש[417].

5. ביום ה-19 התרחש האירוע בכפר-קנא, בעקבותיו נעתרה ישראל להפסקת אש זמנית. ההסכמה נעשתה תוך מודעות כי היא פוגעת בלחץ הרצוף שהפעילה ישראל על "חיזבאללה"[418]. ראשי זרועות הביטחון שהתנגדו להפסקה נענו על-ידי שר הביטחון כי: "**הצדק עימכם, אך זהו מס שעלינו לשלם לאמריקאים**"[419].

החלטה 1701 שהביאה לסיום המלחמה כללה גם החלטה על הגברת המעורבות הבינלאומית. הוסכם כי כוח רב-לאומי ישלח לדרום-לבנון ויסייע לצבא לבנון לשמור על הסדר ולהצר את צעדי ה"חיזבאללה"[420].

<u>סיכום</u>

לכל אורך התקופה **ניכרת המודעות של המנהיגות הישראלית לחשיבותה של הקהילה הבינ"ל** וליכולתה להציב גבול לישראל. במרבית התקופה לא הייתה התערבות חיצונית, הסיבה היא שישראל מתוך בחירה אכפה על עצמה כללים שהגבילו את רמת האלימות שהפעילה. כל עוד נשמר מצב זה נראה כי יחסם של השחקנים הבינלאומיים המרכזיים עונה לקטגוריה "**אדישות**".

בשל המדיניות המרוסנת נהנתה ישראל מיחס של "**תמיכה פאסיבית**" כאשר בחרה לשבור את הכללים בתגובה להסלמה של "חיזבאללה". יחס זה השתנה בהדרגה ככל שהתארכה הלחימה והתרבו הנפגעים. מודעות ישראל לחשיבות עמדת הקהילה הבינלאומית ובראשה ארה"ב הביאה לכך שהיא נענתה ושיתפה פעולה עם הלחצים החיצוניים לריסון האלימות. סוגיה זאת מעוררת את השאלה איזו מהדרכים אפקטיבית יותר: הפעלת כוח רב יותר תוך מודעות כי המגבלה תוצב מהר יותר או הפעלת כוח מוגבל תוך ידיעה שבכך אפשר להרוויח אשראי לזמן פעולה ממושך יותר.

ניתן לראות מסיכום האירועים כי הקהילה הבינלאומית אינה מתיימרת לאכוף על המדינה כללי משחק המונעים לחלוטין הפעלת אלימות. לכן כל זמן שישראל ו"חיזבאללה" שמרו במידה סבירה על כללי המשחק על בסיס הבנות "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" ובהמשך על הכללים הבלתי-רשמיים שייצרו, לא נרשמה התערבות חיצונית בעימות, לכל היותר שימשו השחקנים הבינלאומיים כמתווכים להעברת מסרים.

לעומת זאת כאשר נשברו כללי המשחק נחשפה חשיבות הקהילה הבינלאומית ובמיוחד של ארה"ב כלפי ישראל. הלחץ החיצוני הביא בסופו של דבר לבלימת ההסלמה ואכיפת כללי משחק לא תמיד בהתאם לרצון השחקנים.

---

[417] שיפר שמעון, "לצה"ל יש עוד שבוע", <u>ידיעות אחרונות</u>, 30.7.06

[418] פישמן אלכס, "החלטה תמוהה", 31.7.06

[419] ברנע נחום, "ככה לא מפסיקים אש", <u>ידיעות אחרונות</u>, 1.8.06

[420] Ynet, "החלטת מועצת הבטחון – התרגום המלא", 12.8.06

<u>השערה 3: ככל שמידת התמיכה הציבורית יורדת כך תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה</u>

לאורך תקופת המחקר לא נמצאו השפעות ישירות של הציבור בישראל על ריסון האלימות וכללי המשחק למעט בצומת יחידה אך רבת-משמעות. דעת הקהל בישראל מילאה תפקיד משמעותי בהחלטת ההנהגה לצאת מלבנון באופן חד-צדדי, החלטה ששנות את כללי המשחק.

חשוב להבהיר כי מאז מלחמת לבנון הראשונה ב-1982, הייתה שהייתם של חיילי צה"ל בדרום לבנון נושא למחלוקת ציבורית בישראל, כאשר מחנה התומכים היה קטן יחסית. ב-1985 עם סיום המלחמה סברו רק 27% שהמלחמה הייתה מוצדקת, 32% בלבד הניחו כי יתכן שתהיה הצדקה לכניסה מחודשת של ישראל לעומק לבנון[421]. במהלך השנים הראשונות לאחר המלחמה עלה שיעור התמיכה, אך גם בשנת השיא (1987) הגיע אחוז הרואים במלחמה ובתוצאותיה (שהיית חיילי צה"ל בדרום-לבנון) כמוצדקות ל-37% בלבד[422].

נקודת הפתיחה של הויכוח הציבורי בנושא נסיגת צה"ל מלבנון היא אסון המסוקים בפברואר 97'[423]. חשוב לציין כי האירוע החריג בו נהרגו 73 חיילים היה תאונה. במאי 97' הוקמה תנועה ציבורית ראשונה שקראה ליציאת צה"ל מלבנון, התנועה הייתה קטנה וכללה 30 אמהות שבניהן שירתו בלבנון[424].

תנופה ללחץ הציבורי הגיעה שוב בעקבות אירוע קשה שעד היום יש ספקות האם "חיזבאללה" היה מעורב בו. בפעולה של יחידת העילית "שייטת 13" בספטמבר 97' נהרגו 11 לוחמים. עד היום אין מסקנות ברורות האם המקרה היה תאונה מבצעית או מארב מתוכנן של "חיזבאללה"[425]. מה שניתן לומר היה שפעולה כזאת לא הייתה חלק משגרת הפעילות של צה"ל והיוותה חריגה מכללי המשחק (הפעולה התרחשה בעומק לבנון, הרחק מרצועת הבטחון). כך שמבחינה רציונאלית אם תוצאותיה היו בלתי נסבלות, ניתן היה להחליט כי לא מבצעים פעולות כאילו, אך לאו דווקא לקשור זאת לשהייה הכוללת של צה"ל בדרום-לבנון. אולם האירוע עורר מחדש את הוויכוח הציבורי ובמקביל גרר תמיכה של אישים פוליטיים נוספים בנסיגה.

אינדיקציה להתפתחות הרגישות לחיי חיילים ניתן לזהות מהטבלה הבאה המציגה השוואה בין תמיכת הציבור בפשיטות קרקעיות (פעולה העלולה לעלות בחיי חיילים) לעומת התמיכה בתקיפה אווירית:

שנה	תמיכה בפשיטות על בסיסי מחבלים	תמיכה בתקיפות אוויריות מסיביות
1985	36%	24%
1987	44%	18%
1997	21%	30%
1999	20%	37%

[421] אריאן אשר, "דעת הקהל בישראל בנושא לבנון – 1999", <u>עדכן אסטרטגי</u>, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב: 1999

[422] אריאן, , <u>שם</u>, 1999

[423] Lieberfeld Daniel, "The Four Mother Movement and Israel's Lebanon War", University Pittsburgh, 2007

[424] <u>Ibid</u>

[425] יריב פלג, "מבצע שירת הצפצפה: אסון השייטת", <u>פז"ם</u>, 12.9.2013

- **הנתונים מתוך מחקרו של אשר אריאן,"דעת הקהל בישראל בנושא לבנון -1999"**

המגמות הברורות העולות מהטבלה מספקות הסבר מדוע שני ארועים בהם נהרגו חיילים רבים היוו נקודת מפנה בדעת הקהל הישראלית, על אף שארועים אילו כלל לא שיקפו את שגרת הלחימה בין ישראל ל"חיזבאללה" והגדול מביניהם היה תאונה של"חיזבאללה" לא הייתה כל מעורבות בה.

בנובמבר 97' ייסד ח"כ יוסי ביילין תנועה ציבורית בשם "לצאת בשלום מלבנון"[426], באותו חודש נוסדה גם תנועת "ארבע האמהות" שאיגדה את קבוצת האמהות שפעלו מאז פברואר 97'.

חרף ההתעוררות הציבורית, באותה עת עדיין לא נרשם שינוי משמעותי בתפיסת מקבלי ההחלטות. במהלך אותו חודש קיימה הממשלה ישיבה מיוחדת לגיבוש תפיסת הבטחון של ישראל בצפון[427], החלטות הממשלה נגעו בעיקר לחיזוק ושיפור אמצעי המיגון של החיילים ולא דנו בשינוי משמעותי.

נתונים אודות התמיכה הציבורית בנסיגה חד-צדדית ניתן למצוא רק משנת 97' שכן עד אז האופציה הזאת כלל לא עלתה כאפשרות מעשית. כבר בשנת 97' ניתן לזהות כי תומכי הנסיגה אומנם היו במיעוט, אבל כבר היוו נתח ציבורי שלא ניתן להתעלם ממנו 41%, משנת 97' עד שנת 99' ניתן לראות מגמה ברורה של מהפך בדעת הקהל.

שנה	תמיכה בנסיגה חד-צדדית	התנגדות לנסיגה חד-צדדית
1997	41%	59%
1998	44%	56%
1999	55%	45%

- **הנתונים מתוך מחקרו של אשר אריאן,"דעת הקהל בישראל בנושא לבנון -1999"**

תנועת "ארבע האמהות" הפכה לתנועה הציבורית הבולטת התומכת בנסיגה. היא זכתה ללגיטימציה גוברת הן בציבור והן בקרב הקהילה הבינלאומית, עדות לכך היא פגישתה של נציגתם עם מזכ"ל האו"ם בנובמבר 98'[428]. המפנה הסופי בדעת הקהל התרחש בתחילת מרץ 99' בעקבות מכות 2 מכות קשות שספג צה"ל בתוך שבוע, בהם נהרגו 7 חיילים וביניהם מפקד הגיזרה ומפקד סיירת צנחנים. סקר שנערך באותו סופשבוע הראה כי התמיכה בנסיגה חד-צדדית הגיעה לראשונה לעמדת רוב[429]. באותו שבוע פירסמו שלושת המתמודדים על ראשות הממשלה טורים בהם הביעו את תמיכתם בנסיגה מלבנון, כאשר המחלוקת היחידה ביניהם הייתה האם יש לעשות זאת חד-צדדית או בהסכם.

ברק שהציג את הקו הקיצוני ביותר בנוגע להוצאת צה"ל מדרום-לבנון ניצח בבחירות ונבחר לראש-הממשלה. הבטחתו ריחפה מעל השנה הראשונה לכהונתו ורעיון הנסיגה זכה לתמיכה גוברת בציבור. עיתון "מעריב" פרסם מדי יום שישי את מספר הימים שנותרו לסיום השנה הראשונה ולמימוש הבטחתו של ברק.

---

[426] קרני וגליקמן, "התנועה ליציאה מלבנון יצאה לדרך", ידיעות אחרונות, 10.11.97

[427] אשל וגליקמן, "חיילים בלבנון: המוראל כאן מאד גבוה", ידיעות אחרונות, 19.11.97

[428] Lieberfeld, Ibid

[429] זאב שיף, "היערכות מחדש בלבנון, הארץ, 5.3.1999

קצת פחות מ-11 חודשים לאחר בחירת ברק יצא צה"ל באופן חד-צדדי מלבנון בצעד שנהנה באותה עת מתמיכה ציבורית גורפת*.

העימות האלים עם הפלשתינאים שפרץ בספטמבר 2000 וכלל פיגועים רבים כנגד אזרחים בשטח ישראל לעומת השקט הכמעט המוחלט בגבול הצפון הפכו את הסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" לשולי במסגרת הדיון הציבורי בישראל. בכל זאת במקרים נקודתיים בודדים כאשר עמדה בפני הממשלה דילמה האם להסלים את העימות בתגובה לפרובוקציה של "חיזבאללה" ניתן לראות כי הייתה מודעות להשפעותיה של הסלמה כזאת על דעת הקהל ועל שגרת חייהם של תושבי הצפון (מה שזכה לכינוי "מדיניות הצימרים"): האירוע הבולט ביותר התרחש באוקטובר 03'. בתגובה לפיגוע ענק שביצע "הג'יהאד האיסלאמי" בחיפה, תקפה ישראל בסיסים של הארגון בסמוך לדמשק בליווי איומים להסלים את התקיפה ולגייס מילואים לפעולה רחבה יותר[430]. סוריה לא הגיבה, תחת זאת "חיזבאללה" שלכאורה לא היה מעורב ישירות באירוע הגיב במטח קטיושות לישובי צפון ישראל. ההסלמה שהתרחשה בתקופת החגים הובילה לעשרות ביטולי חופשות בצפון. אחד משיקולי ממשלת ישראל שלא להגיב בהסלמה נוספת היה הרצון למנוע בריחה משמעותית עוד יותר.

מדיניותן המתונה של ממשלות ישראל לאחר הנסיגה גרמה לכך שעד מלחמת לבנון ה-2 דעת הקהל לא הועמדה במבחן ההשפעה. לאחר חטיפת החיילים ביולי 06' נהנתה ההנהגה הישראלית מתמיכה ציבורית מוחלטת לפעולת התגובה שלה. ככל שהתארכה המלחמה חל כרסום הדרגתי אך עקבי בתמיכה, יחד עם זאת **הכרסום היה איטי יותר מזה שחל בקהילה הבינ"ל.** ביום ההחלטה על הפסקת האש במועצת הביטחון, עדיין תמך רוב מכריע בציבור הישראלי בהרחבת הלחימה.

השוואה בין הלגיטימציה הפנימית והבינלאומית במהלך מלחמת לבנון השנייה:

תאריך	עמדת הציבור הישראלי*	עמדת הקהילה הבינלאומית
21.7.06 (היום ה-10 למלחמה)	95% - תגובת ישראל צודקת. 90% - תומכים בהמשך הלחימה	גינוי ראשון לפעולות ישראל מפיו של מזכ"ל האו"ם
25.7.06 (היום ה-14 למלחמה)	90% - תגובת ישראל צודקת 82% - תומכים בהמשך הלחימה	הגעה של שרת החוץ האמריקאית לישראל והתחלת תהליך המוביל להפסקת אש.
11.8.06 (לאחר חודש של לחימה, 3 ימים לפני הפסקת האש)	75% - פעולת ישראל צודקת 64% - תומכים בהרחבת הלחימה.	העברת ההחלטה על הפסקת האש במועצת הביטחון.

- **הנתונים מובאים מסקרי דעת קהל שנערכו בתאריכים אילו ופורסמו ב"ידיעות אחרונות" ו-"מעריב".**

מהטבלה ניתן לראות בבירור כי בשלב הראשון נהנתה ישראל מתמיכה מוחלטת הן בזירה הפנימית והן בזירה הבינלאומי. בהמשך מתגלה **קשר ברור בין התארכות הלחימה לירידה בלגיטימציה בשתי הזירות**.

* על-פי סקר "ידיעות אחרונות" מהיום שאחרי הנסיגה, 72% מהציבור תמך בהחלטה

[430] גליקמן, "עשרות ביטלו חופשות בצפון", ידיעות אחרונות, 9.10.03

יחד עם זאת ניכר בבירור כי מרחב הלגיטימציה הפנימית הינו רחב יותר. בשלב שבו הקהילה הבינלאומית כפתה על הצדדים להפסקת האש, התמיכה הפנימית בהמשך המלחמה אומנם ירדה, אך עדיין ייצגה רוב ברור בציבור.

<u>סיכום</u>

נראה שהשפעת הלחץ הציבורי ודעת קהל היוו גורם בעל השפעה לגבי ההחלטה הדרמטית של ממשלת ישראל לשנות את כללי המשחק באמצעות הוצאת כוחות צה"ל מדרום-לבנון באופן חד-צדדי.

העובדה שבהמשך ההחלטה הביאה לירידה ניכרת במספר הנפגעים הישראלי ובמידת ההשפעה של הסכסוך על אורח החיים בישראל, יכולה כמובן להעלות סימן שאלה האם יתכן שהיה מדובר בהחלטה אסטרטגית שהייתה מתקבלת גם ללא לחץ הציבור. יתכן שכך הדבר, אולם עצם העובדה שברק בחר להצהיר עליה באופן כה נחרץ במהלך מערכת הבחירות בתזמון שתאם מאד את הלך הרוחות בציבור מחזקת את ההנחה כי לעמדות הציבור היה משקל משמעותי בהנעה לשינוי בכללי המשחק.

במלחמת לבנון ה-2 ההנחה לפיה התארכות הלחימה והעלייה במספר הנפגעים מובילה לירידה בתמיכה הציבור נמצאה נכונה. יחד עם זאת חרף העובדה שהמלחמה גבתה מספר גדול של נפגעים ובנוסף שיבשה לחלוטין את שגרת החיים בצפון ישראל, הירידה בתמיכה הייתה איטית. לאחר 34 ימי לחימה ומספר גדול של הרוגים עדיין רוב ברור של הציבור (75%) ראה את המלחמה כצודקת ויתרה מכך 64% אף תמכו בהרחבתה! אומנם המספרים היו נמוכים משמעותית מהתמיכה הטוטאלית ביום הפתיחה של המלחמה (95% סברו שהמלחמה צודקת, 90% תמכו בהרחבתה) אך עדיין מדובר בתמיכת רוב ברורה. באופן היפותטי ניתן לומר כי אילו הקהילה הבינלאומית לא הייתה מתערבת כלל, סביר כי הכרסום המתמשך בתמיכה הפנימית היה מביא בשלב מסוים ליצירת התנגדות ציבורית משמעותית אשר הייתה מביאה בסופו של דבר לאובדן לגיטימציה והפסקת הלחימה. יתכן שניתן ללמוד מכך על חשיבותו של פקטור זה בנוגע למדינות שיכולת ההשפעה של הקהילה הבינלאומית עליהן הינה מוגבלת יותר.

השערה 4: ככל שהנהגת המדינה ימנית יותר תפעיל המדינה רמת אלימות גבוהה יותר

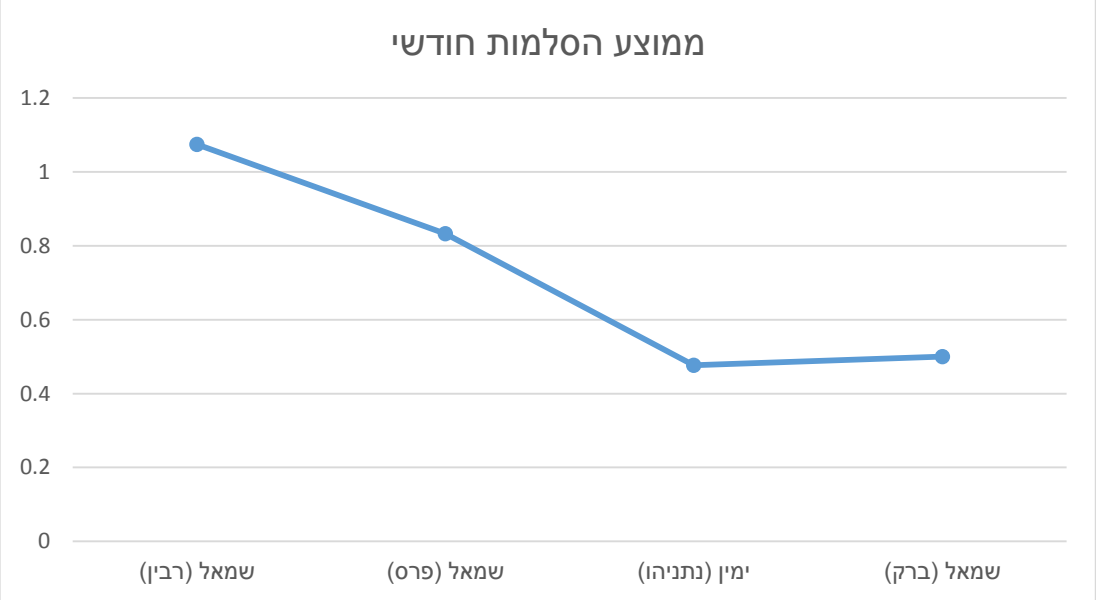
בישראל התחלפו 5 ממשלות ו- 6 ראשי-ממשלה בפרק הזמן של 15 שנות הסכסוך הנחקרות.

פרק זמן	אופי הממשלה	ראש-הממשלה	שרים בכירים
8.92 –11.95	**ממשלת שמאל**	יצחק רבין	**שר בטחון** – רבין **שר חוץ** - פרס
11.95 – 6.96		שמעון פרס	**שר בטחון** – פרס **שר חוץ** - ברק
6.96-9.99	**ממשלת ימין**	בנימין נתניהו	**שר בטחון** – מרדכי **שר חוץ** – לוי
7.99 – 1.01	**ממשלת שמאל**	אהוד ברק	**שר בטחון** – ברק **שר חוץ** - לוי/בן-עמי
2.01 – 3.06	**ממשלת מרכז-ימין**	אריאל שרון	**שר בטחון** – בן-אליעזר **שר חוץ** - פרס
	ממשלת ימין	אריאל שרון	**שר בטחון** – מופז **שר חוץ** – שלום/לבני
3.06 – 8.08	**ממשלת מרכז-שמאל**	אהוד אולמרט	**שר בטחון** – פרץ/ברק **שר חוץ** - לבני

ניתוח ההשערה מתייחס לשני סוגים של הסלמות – הסלמות נקודתיות המתבטאות בפעולה חריגה בודדת והסלמות מתמשכות. השינוי הגורף בכללי המשחק בעקבות יציאת צה"ל אינו מאפשר השוואה בערכים מוחלטים בין מספר ההסלמות היזומות של ממשלות שכיהנו לפני הנסיגה לעומת אילו שאחריהן. לכן הניתוח חולק לשתי תקופות.

הסלמות נקודתיות: אוגוסט 92'- מאי 00'

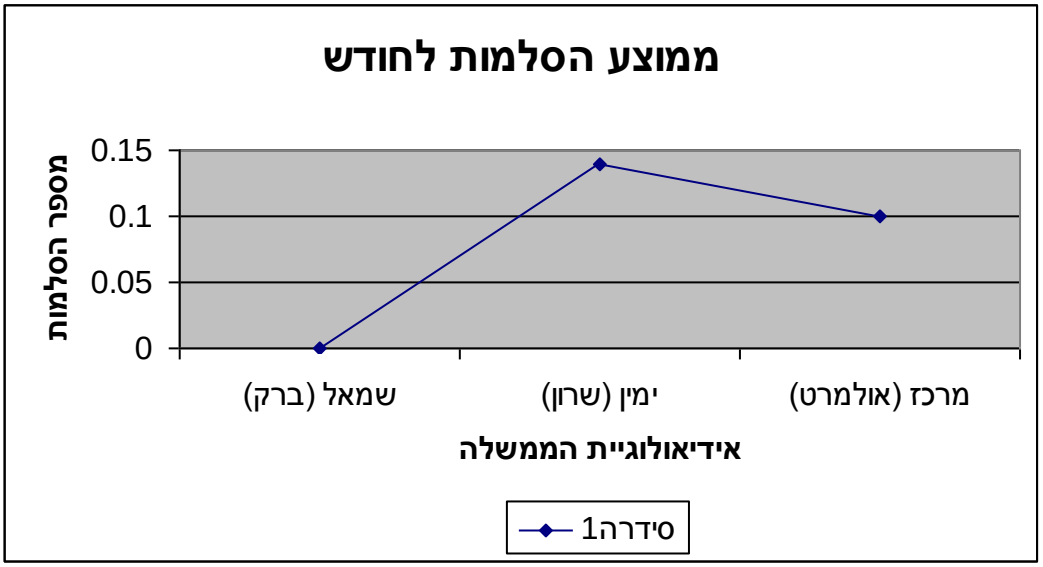
בתקופה זאת הוגדרו כללי משחק לפיהם פגיעה באזרחים או פעולה מחוץ לרצועת הבטחון אינה לגיטימית. הגרף הבא מסכם את ממוצע ההסלמות שיזמה כל אחת מהממשלות בתקופה זאת. ניתן לראות כי האידיאולוגיה הפוליטית של הממשלה לא הייתה בעלת השפעה מהותית לגבי מספר ההסלמות הנקודתיות. מספר ההסלמות הנקודתיות של ממשלות השמאל בראשות רבין ופרס זהה באופן כמעט מוחלט ואילו מספר ההסלמות של ממשלות נתניהו וברק (ימין, שמאל, בהתאמה) נמוך באופן משמעותי וזהה כמעט באופן מוחלט זה לזה.

נראה כי עמדותיה פוליטיות של הממשלה לא היו הגורם לירידה, אלא כללי המשחק שהתבססו לאחר מבצע "דין וחשבון" ותהליך ההפנמה של הכללים שתיארתי בהשערות קודמות.

הסלמות נקודתיות לאחר נסיגת צה"ל: מאי 00' – אוגוסט 08'

במבט ראשוני נראה כי הנתונים בגרף מאששים את ההנחה, ממשלת השמאל הייתה המתונה ביותר וממשלת הימין הייתה התוקפנית ביותר, אולם בפועל המספרים המוחלטים נמוכים מאד וההפרשים ביניהם זניחים. ממשלותת הימין והמרכז היו אקטיביות יותר אך רק במעט, ממוצע הפעולות היזומות בתקופתם עמד על פעולה בודדת לכל תקופה של 8-10 חודשים

שבירת כלים - הסלמות מתמשכות

שלוש פעמים החליטה ישראל לשבור את הכלים – במבצעי "דין וחשבון", "ענבי זעם" ומלחמת לבנון ה-2. יש לשים לב שבאף אחד מהמקרים לא כיהנה בישראל ממשלת ימין! ממשלת שמאל הובילה שתי הסלמות בקדנציה של קצת פחות מ-4 שנים ובמהלך מלחמת לבנון ה-2 כיהנה בישראל ממשלת מרכז-שמאל.

מבין 6 ראשי הממשלה שכיהנו בתקופת המחקר 3 הם בעלי רקורד בטחוני עשיר: יצחק רבין ואהוד ברק כיהנו כרמטכ"לים, אריק שרון היה אלוף במיל' וכיהן בעבר כשר בטחון. 3 האחרים – נתניהו, פרס ואולמרט בעלי רקע בטחוני מוגבל. נתניהו מינה לצידו לשר בטחון את איציק מרדכי (אלוף במיל'*), פרס החזיק בעצמו בתיק הבטחון ואולמרט מינה לשר בטחון את עמיר פרץ חסר הנסיון.

שניים מהסבבים בהם שברה ישראל את כללי המשחק היו בתקופות בהן עמד בראש-ממשלת ישראל אדם עם רקע בטחוני דל יחסית. פרס החליט על היציאה למבצע "ענבי זעם" ואולמרט על מלחמת לבנון ה-2.

* בהקשר של הסכסוך מול "חיזבאללה" היה נסיונו של מרדכי רלבנטי במיוחד מפני שהוא כיהן כאלוף פיקוד צפון בין השנים 94'- 92' כאשר הארגון הפך לירייב המרכזי של ישראל בגזרה, כמו-כן בתקופה זאת יצאה ישראל למבצע "דין וחשבון".

רבין כראש-ממשלה אישר את היציאה למבצע "דין וחשבון"** לאחר תקופה בה בלם את לחצי הצבא אולם לאחר-מכן התנגד בעקביות ללחצים חוזרים של הצבא (ראה הרחבה בעמ' 82).

5 חודשים בלבד לאחר החלפתו של רבין בפרס יצאה ישראל למבצע "ענבי זעם" בעקבות אירוע מהדפוס המוכר של הכללים שהתקבעו, בו הגיב "חיזבאללה" על פגיעת צה"ל באזרחים לבנוניים בירי קטיושות לשטח ישראל. מעקב אחר התבטאויותיו של פרס במספר צמתים מרכזיים שקדמו ל"ענבי זעם" הראה כי לא החזיק בעמדה קיצונית יותר מרבין לגבי ניהול העימות (ראה פירוט עמ' 85-84) אולם התקשה יותר לעמוד מול לחצי הצבא.

גם בתקופתם של נתניהו וברק ניתן למצוא אישושים לבלימת הצבא על-ידי הדרג המדיני. בנימין נתניהו היה בעל נסיון בטחוני דל יחסית, אולם בשונה מפרס ואולמרט, נתניהו מינה שר בטחון בעל רזומה צבאי עשיר, איציק מרדכי. במספר צמתים היה מרדכי הגורם המרסן מול לחצי הצבא ומול לחצים של חלק משרי הימין בממשלה. גם בתקופת ברק הסתמנה מחלוקת עקבית בין ראש הממשלה לרמטכ"ל, כאשר כמעט בכל צמתי ההסלמה ריסן ברק את לחצי הצבא להסלים:

ההקשר	עמדת הצבא	עמדת הדרג המדיני
9.1.97: 1 קטיושה נורתה לישראל.	אלוף פיקוד צפון: "נצטרך לפעול חזק יותר והאחריות תהיה על חיזבאללה "[431]	**9.1.97:** מרדכי: "לא נתקוף את סוריה"[432]
"חיזבאללה" ירה 50 קטיושות, ישראל תקפה בבקעה, בצידון ומטרות של צבא לבנון	הצבא רצה להפציץ גשרים, מרדכי התעקש על תגובה מאופקת"[433]	**19.8.97:** ישראל: "נרסן את צד"ל" **21.8.97:** ישראל: "בפעם הבאה לא נבליג, לסוריה: "רסנו החיזבאללה"
1.2.00: 3חיילי צה"ל נהרגו בהתקפת מוצב	צה"ל הציג תוכנית למתקפה בעומק לבנון	ברק דחה דרישת הרמטכ"ל להתנות המשך המו"מ עם סוריה בהפסקת אש וכן דחה דרישה לתגובה מאסיבית[434]
7.2.00: 1 חייל הרוג ו-4 פצועים ממטען	הרמטכ"ל":דרושה פעולה צבאית קשה" **8.2.00:** צה"ל תקף בלב האיזור הסורי בלבנון.	היקף התגובה הישראלית - פחות ממה שצה"ל דרש. ישראל":מעתה נגיב אל מקורות הירי בכל פעם שחיזבאללה ירה מתוך כפרים"[435]
13.2.00: 1 חייל נהרג, 1 נפצע	צה"ל":הפרה חמורה של הבנות ענבי זעם"	ברק: "ישראל לא הגיבה כדי לא לסכן חידוש המו"מ עם סוריה"[436]
6.3.00: הממשלה אישרה פה אחד יציאה מלבנון ביולי	**6.3.00:** הרמטכ"ל: "יתכן שהאלימות תימשך גם לאחר הנסיגה"[437]	**23.3.00:** ברק דחה המלצת הצבא לפיה 14 מוצבים יישארו מעבר לגבול
פגז נחת בשטח המושב מרגליות.	**10.4.00:** צה"ל: "להגיב בעוצמה, העדר תגובה יתפס כחולשה"[438]	תסכול בצה"ל":הממשלה מנעה תגובה"

** מבצע שהיה קצר ומוגבל באופן משמעותי בהשוואה ל"ענבי זעם" ועל אחת כמה וכמה לעומת מלחמת לבנון ה-2.

[431] רפפורט, "חיזבאללה מהלך על חבל דק", ידיעות אחרונות, 9.1.97

[432] רפפורט וברון, "אנחנו לא נתקוף", ידיעות אחרונות, 9.1.97

[433] ברנע, שם

[434] בן ואלון, "הקבינט המדיני-בטחוני החליט להגיב באיפוק", הארץ, 1.2.2000

[435] שיף, "שינוי בגישתו של ברק", הארץ, 7.2.2000

[436] ברזילי והראל, "ברק: באפריל נחליט על אופי הנסיגה", הארץ, 13.2.00,

[437] רפפורט ואייכנר, "הרמטכ"ל: יתכן שהלחימה תמשך גם אחרי נסיגת צה"ל", ידיעות אחרונות, 6.3.00

[438] פישמן ורפפורט, "בכירים בצה"ל: חוסר תגובה יתפרש שחולשה", ידיעות אחרונות, 10.4.00

בתקופת של אולמרט נראה כי הוסרו בלמים משמעותיים מאד שהציבו ברק ושרון לצבא. כהסתייגות יש לומר כי פיגוע החטיפה ב-11.7.06 היה הפגיעה הקשה ביותר שהסב "חיזבאללה" לצה"ל מאז הנסיגה במאי 00'. מכיוון שכך ההשוואה הנקודתית לברק ושרון בהקשר של אירוע ספציפי זה אינה לגמרי מדוייקת שכן ברק נאלץ להחליט מול אירוע קל יותר ובתקופת שרון נכשלו נסיונות החטיפה של "חיזבאללה".

העדר הריסון בא לידי ביטוי בעיקר באובדן השליטה על ההסלמה שהפך אותה מהסלמה נקודתית למלחמה. המלחמה שהחלה בתגובה לחטיפת 2 חיילי המילואים והריגת 8 נוספים כלל לא תוכננה כמלחמה. בישיבת הממשלה בה הוחלט על התגובה דובר על מבצע שיסתיים למחרת בצהריים, בנוסף הוחלט לא לגייס מילואים ולהימנע מפעולה קרקעית, שני צעדים שמשמעות אישורם הייתה כי ישראל מתעתדת להיכנס למלחמה. יש לציין כי בישיבת הפתיחה הציב אולמרט מגבלות לצבא כאשר סירב לדרישת הרמטכ"ל לאשר הפצצת תשתיות אזרחיות בלבנון[439]. מרגע שהתפתחה "ספיראלת ההסלמה" בולטת העדר המחלוקת בין הדרג המדיני לצבאי שאפיינה תקופות קודמות:

ההקשר	עמדת צה"ל	עמדת דרג מדיני
13.7.06: דיון ביום 2 למלחמה	חלוץ: "תעזבו עכשיו את מנגנוני הסיום, מנגנון הסיום הוא בעוד שבועיים"[440]	אולמרט: "יש פה שר בטחון וראש ממשלה שמוכנים לקחת החלטות קשות. תנצלו את זה, אל תעשו חשבון, תחשבו הכי רחוק "[441].
5.8.06: מפגש של ראש-הממשלה אולמרט עם מספר אלופים בפיקוד צפון.	האלוף בני גנץ: "חייבים להכניס כוחות קרקע גדולים כדי לתקוף את הליבה המבצעית של חיזבאללה מדרום לליטאני".	אולמרט: "הדרג המדיני לא קובע את המהלכים, הוא מקבל המלצות ומחליט אם לאשר. **עד היום כל תוכנית שהצבא הציג לי אישרתי**"[442].
9.8.06: דיון על הרחבת הפעולה הקרקעית	חלוץ: "לא הייתה הגבלה, אבל בפירוש הייתה אמירה שהמערכת המדינית לא רוצה מבצע קרקעי"	אולמרט: "**מעולם לא החלנו עליכם מגבלה**, לכל אורך הדרך המערכת הצבאית אמרה: אנחנו לא ממליצים על פעולה קרקעית". פרץ: "**בשום שלב לא הגבלנו את הצבא מלפעול**"[443]
11.8.06: אושרה הרחבת הפעולה הקרקעית,זמן קצר לפני החתימה על הפסקת האש. **בפעולה נהרגו 33 חיילים**		בניגוד לעמדתו המקורית נעתר אולמרט ללחציהם של פרץ וחלוץ ואישר הרחבה משמעותית של הפעולה הקרקעית 24 שעות לפני החתימה על הסכם הפסקת אש[444].

[439] דו"ח וינוגרד
[440] שם, עמ' 186
[441] הראל ויששכרוף, שם, עמ' 188
[442] שם, עמ' 362
[443] שם, עמ' 390-391
[444] שם, עמ' 409-410

סיכום

הנתונים שהוצגו דוחים את ההשערה לפיה הקצנה ימינה בעמדות הפוליטיות של הנהגת המדינה תשפיע על כפיפות המדינה לכללי המשחק ותגביר את נטייתה להסלים. תחת זאת הניתוח מעלה השערה של משתנה אלטרנטיבי לפיו דרג מדיני החסר ברקע בטחוני (ללא קשר לתפיסתו הפוליטית) יטה יותר לשבירת כללי משחק משום ש יתקשה יותר לרסן את לחצי הצבא (ולעיתים גם הציבור) להסלמה.

הממשלות שבחרו לשבור את הכלים בתגובה להסלמת "חיזבאללה" היו פעמיים ממשלת שמאל ופעם אחת ממשלת שמאל-מרכז. התפיסה האידיאולוגית אינה המשתנה המסביר את העובדה שדווקא מנהיגים אילו בחרו לשבור את הכלים, לעומת זאת בהחלט יתכן כי לרקע ממנו צמחו ולמידת הנסיון הבטחוני הייתה השפעה.

ניתן לראות כי בתקופות יציבות, חילופי השלטון ומידת הנסיון הבטחוני של ההנהגה התגלו כבעלי השפעה מינורית. לעומת זאת נראה כי כאשר כללי המשחק התערערו קיימת השפעה מהותית לזהות העומד בראש המדינה. מבין 3 ראשי הממשלה, שניים(אולמרט ופרס) שאישרו להסיר מהצבא את מגבלות הפעולה ולשבור את כללי המשחק היו היחידים שבתקופתם לא כיהן ראש ממשלה או שר בטחון בעל רקע צבאי, ממצא דומה הועלה על-ידי קופרמן שמצא כי בין השנים 1982-1949 כאשרהייתה הנהגה מדינית חסרת רקע בטחוני גברה הנטייה לאשר פעולות חריפות של הצבא[445]. רבין היה "הבטחוניסט" היחיד שאישר יציאה למבצע, אך כפי שהראתי האישור ניתן לאחר תקופה ממושכת בה בלם את הצבא ובנוסף היה זה המבצע המוגבל והתחום ביותר במטרותיו.

עובדה נוספת שמחזקת את ההשערה כי כניסתם של פרס ואולמרט (כל אחד בתקופתו) שיחררה חסם עבור הצבא היא שבשני המקרים שבירת כללי המשחק התרחשה זמן קצר לאחר כניסתם לתפקיד.

השערה 5: ככל שלחץ המתווכים גבוה יותר יגדל הסיכוי שהשחקנים יחתמו על הסכם

כמו ביתר ההיפותזות העוסקות בתפקודם של שחקנים חיצוניים, ההתייחסות תהיה לארצות-הברית כגורם בינלאומי אחד ולמועצת הבטחון כגוף נוסף בעל יכולת השפעה.

בהבנות "דין וחשבון" היווה התיווך הבינלאומי רק את ה"גשר" האחרון בין ממשלות ישראל לממשלות סוריה ולבנון שקיבלו אחריות כפטרוניו של "חיזבאללה". שני המקרים בהם נדרשה התערבות משמעותית יותר היו מבצע "ענבי זעם" ומלחמת לבנון ה-2.

[445] Kuperman, Ibid, 2006

<u>הבנות "ענבי זעם"</u>

החלטתה של ישראל לשבור את הכלים באפריל 96' ולצאת למבצע "ענבי זעם" גובתה בהסכמה אמריקאית לפעילות של שבוע. ביום החמישי להסלמה הציגה ישראל לראשונה באופן רשמי את דרישותיה להסכם. הנכונות ההדדית למשא ומתן חשפה גם את המחלוקת בין שתי המעצמות (ארצות-הברית וצרפת) שהפכו בפועל לנציגות הצדדים. כל אחת מהמעצמות העלתה יוזמה לסיום ההסלמה, בכל אחד מהמקרים היוזמה נדחתה על-ידי השחקן שראה את המעצמה מעצמה כמזוהה עם השחקן השני.

עמדות השחקנים – יום 5 ללחימה				
ההקשר	**ארצות הברית**	**קהילה בינלאומית**	**תגובת הפטרונים/חיזבאללה**	**תגובת ישראל**
18.4.96	ארה"ב: "מעוניינים בהסכם כתוב ולא בהבנות בעל-פה. **התיווך הצרפתי מקשה עלינו** ומעלה את מחיר ההסכם"	**יוזמת צרפת:** 1. הבנות "דין וחשבון" יוגדרו מחדש ויועלו על הכתב". 2. ישראל תימנע מכל פעולה שעשויה לסכן את האוכלוסייה האזרחית. 3. חיזבאללה ימנע מירי לשטח ישראל. 4. ארה"ב, צרפת ומעצמות נוספות ישתתפו במנגנון פיקוח בינלאומי שיוקם. 5. סוריה תפקח על יישום ההסכם ע"י "חיזבאללה"	סוריה, לבנון ו"חיזבאללה": "**דוחים את יוזמת ארה"ב**"	ישראל: "**דוחים את ההצעה הצרפתית** שמהווה למעשה שחזור של הבנות דין וחשבון. לא נתפשר על זכותנו להגיב לירי לכפרים מהם תוקף חיזבאללה"[446].
תמונת מצב: התנגדות של ישראל ו"חיזבאללה" ליוזמות התיווך הבינלאומיות				

תקלה מבצעית של צה"ל ביום ה-7 ללחימה הביאה להרג 100 אזרחים בלתי-מעורבים בכפר-קנא שבדרום-לבנון. אירוע זה פגע קשות בלגיטימציה הבינלאומית של ישראל והביא לצמצום בפערים כתוצאה מהתגמשות משמעותית בעמדתה של ישראל שהבינה כי מרחב הפעולה שלה התכווץ.

ישראל הביעה נכונות מיידית להפסקת אש והשארת יתר נקודות המחלוקת למשא ומתן עתידי*. מאותו שלב התהפכו היוצרות במשא-ומתן כאשר פטרוני "חיזבאללה" הפכו לצד הנוקשה.

נסיגתה של ישראל מדרישותיה המרכזיות הפכה את משימת התיווך לקלה יחסית. הפער בין הדרישות המקוריות שהעלתה ישראל פרס ביום החמישי למבצע לבין סעיפי ההסכם הסופי (ראה עמ' 55) הוא דרמטי והתאפשר כתוצאה מהריכוך בעמדת ישראל לאחר התקרית. כללי המשחק שהוגדרו בעקבות "ענבי זעם" היוו בפועל חיזוק של כללי המשחק שהתקיימו מאז "דין וחשבון", אשר בגין אי-שביעות רצון מתוצאותיהן יצאה ישראל למבצע.

---

[446] שיפר, "היום מתחדש המו"מ לסיום הלחימה", ידיעות אחרונות, 18.4.96

* אחת הסברות היא כי פרס מיהר לחתור להפסקת אש בעקבות האירוע מכיוון שהמקרה הסב לו נזק פוליטי פנימי משמעותי, לאחר שרבים מערביי ישראל הודיעו כי לא יתמכו בבחירות שעתידות היו להתקיים בישראל 5 שבועות מאוחר יותר.

<u>סיום מלחמת לבנון – החלטה 1701</u>

ביום השני למלחמה הציגה ישראל 3 תנאים לסיום המלחמה. מדובר היה ב-3 תביעות בעלות משמעות מרחיקת לכת שקבלתן הייתה מביאה למעשה לסוף דרכו של "חיזבאללה" כארגון אלים:

1. **פירוק "חיזבאללה" מנשקו.**
2. **ירידת צבא לבנון לגבול.**
3. **שחרור החטופים ללא תנאי.**

ממשלת לבנון הציגה בימים הראשונים קו נוקשה מאד נגד "חיזבאללה" והביעה נכונות להגיע לעימות מולו. בימים הראשונים הביעה ממשלת לבנון נכונות ליזום צעדים דרמטיים כנגד "חיזבאללה" ובכך להענות לחלק מדרישות ישראל (ראה הרחבה בעמ' 77), אולם קריאתה לסיוע של הקהילה הבינלאומית ביישום הצעדים לא זכתה להתייחסות.

אמונתה של ישראל כי תשיג תוצאות משופרות באמצעות המשך ההסלמה והתמיכה הגורפת של הקהילה הבינלאומית באותו שלב מנעו שיתוף פעולה עם ממשלת לבנון שאולי היה נותן מענה לחלק מדרישותיה מרחיקות הלכת של ישראל .

רק ביום ה-7 למלחמה החל תהליך תיווך בינלאומי – ארצות-הברית הציגה לראשונה מתווה רשמי להפסקת אש. המתווה האמריקאי הראשון שהוצג היה קרוב לעמדת ישראל:

מתווה ארה"ב לסיום המלחמה[447] **(18.7.06)**
1.. החזרת 3 החטופים (כולל שליט) ללא תנאי.
2. הפסקת הירי לישראל.
3. הפסקת הפעילות הצבאית של ישראל בלבנון ועזה.
4. שחרור השרים וחברי הפרלמנט הפלשתיני מ"חמאס".
5. הרחקת "חיזבאללה" מצפון לליטאני ופריסת כוח רב-לאומי.
6. דיאלוג מדיני בין ישראל ללבנון.
תמונת מצב: יוזמת התיווך של ארה"ב נדחתה לאלתר על-ידי ראש ממשלת ישראל

ביום ה-12 ללחימה חל שינוי משמעותי בעמדת ממשלת לבנון שעברה ממדיניות של התעמתות עם "חיזבאללה" לשיתוף פעולה[448].

ביום ה-19 הופיעו לראשונה סדקים בתמיכה הבינלאומית בעמדת ישראל. לראשונה הביעה שרת החוץ של ארה"ב עמדה מוצהרת שאינה תואמת את דרישת ישראל לגבי החטופים.

[447] פישמן, "ההסדר בקצה המנהרה", <u>ידיעות אחרונות</u>, 18.7.06
[448] שיפר, "חיזבאללה דחה פשרת ארה"ב", <u>ידיעות אחרונות</u>, 24.7.06

עמדות השחקנים- יום 19 למלחמה: 30.7			
ארה"ב	**מעצמות אחרות**	**ממשלת לבנון/חיזבאללה**	**ישראל**
רייס: "הפסקת אש לאחר שחרור החטופים, בתמורה לשחרור אסירים. יוצב כוח רב-לאומי של 10,000 חיילים ממדינות אירופה שישמור גם על גבול סוריה-לבנון, ממשלת לבנון תחייב ללוח זמנים לפירוק חיזבאללה מנשקו"[449]	בלייר: "קורא להפסקת אש מיידית, כדי להפסיק את סבל האזרחים בשני הצדדים"	ממשלת לבנון הציגה את תוכניתה להפסקת אש: משמעות יישום הרעיונות בJ היה כי "חיזבאללה" למעשה נענה ל-2 מבין 3 דרישות היסוד של ישראל. עם זאת בתוכנית הלבנונית נוסף סעיף חדש שעד כה לא נכלל בדרישות: החזרת חוות שבעא לריבונות לבנון. הסוגיה היחידה אליה סירב הארגון לחלוטין נגעה לחיילים החטופים. התוכנית בת 7 הסעיפים אושרה פה אחד, 2 שרי ה"חיזבאללה" תמכו.	אולמרט: "לא נתפשר על פירוק חיזבאללה מנשק, הצבת כוח רב-לאומי והחזרת החטופים"
תמונת מצב: ירידה בתמיכה האחידה של הקהילה הבינ"ל בישראל, בריטניה התנגדה מעמדת ארה"ב. ארה"ב מיתנה את תמיכתה באחת מ-3 הדרישות: פירוק "חיזבאללה" מנשקו לא יקרה מיידית. • ממשלת לבנון (כולל שרי "חיזבאללה") הסכימה להענות לשתיים מדרישות ישראל – הרחקת "חיזבאללה" מהגבול ופירוק הארגון מנשקו. • לצד התפשרות לבנון, דרישה חדשה – ישראל תחזיר את חוות שבעא. • ישראל דחתה לחלוטין את הצעת ארה"ב **לפירוק עתידי** של "חיזבאללה" מנשקו וכן סירבה להתפשר בנושא החיילים החטופים.			

ביום ה-20 למלחמה נהרגו עשרות אזרחים לבנוניים מהפצצת חיל-האוויר של ישראל על כפר-קנא. בעקבות האירוע כפתה ארה"ב על ישראל הפסקת אש בת 48 שעות, "חיזבאללה" נצר את נשקו במקביל על-אף שלא התחייב לכך. מייד עם סיום הפסקת האש פורסמה טיוטה של מועצת הבטחון להסכם הפסקת האש. הטיוטה היוותה נסיגה מהתמיכה בישראל בכך שלא כללה כל התחייבות לשחרור החיילים החטופים.

ביום ה-26 הגישו ארה"ב וצרפת טיוטה מתוקנת שבה ניתן מענה גם לסוגיית החטופים. כדי לנסות ולרצות גם את "חיזבאללה" הוכנס מרכיב נוסף ובלתי-מחייב בנוגע לחוות שבעא. הפעם היה זה תורן של סוריה, לבנון ו"חיזבאללה" לדחות את היוזמה.

בשלבים האחרונים של המו"מ כל שחקן ניהל מו"מ מול המעצמה המשמשת לו כנציגה. הקושי של כל מעצמה לשכנע את בת חסותה[450] הביא לכך שב-10.8 (היום ה-30 ללחימה) הודיע נשיא צרפת כי אם לא תמצא נוסחת פשרה יובאו למועצת הבטחון שתי הצעות להצבעה[451]. ערב ההצבעה הושגה פשרה בין צרפת לארה"ב וגובש מתווה חדש.

[449] שיפר, "לצה"ל יש עוד שבוע", ידיעות אחרונות, 30.7.06
[450] הנדלר, "דיון מרתוני על הפסקת אש", ידיעות אחרונות, 10.8.06
[451] פישמן, "הספירה לאחור", ידיעות אחרונות, 8.8.06

ב-12.8.06 אישרה מועצת הבטחון את הטיוטה הסופית שזכתה לשם החלטה 1701. מייד לאחר מכן אישרו ממשלות ישראל ולבנון את ההסכם.

החלטה 1701 של מועצת הבטחון
1. הפסקת אש.
2. צה"ל יסוג במקביל להגעת צבא לבנון וכוח האו"ם.
3. רק לצבא לבנון יותר לשאת נשק בדרום-לבנון.
4. חיילי האו"ם ינקטו באמצעים הנדרשים למניעת אלימות.
5. קריאה לפירוק כל הארגונים החמושים.
6. קריאה לשחרור מיידי של החיילים החטופים.

למעשה מועצת הבטחון כפתה על שני השחקנים את הפסקת האש ומסגרת חדשה של כללים לניהול המשך הסכסוך. ממשלת ישראל נאלצה להענות להם מבלי שדרישותיה המרכזיות זכו למענה. מנגד נכפו על "חיזבאללה" מגבלות חדשות המצרות את חופש הפעולה שלו.

מתחילת המבצע עמדו בין השחקנים פערים תהומיים, למעשה המשמעות של דרישותיה המקוריות של ישראל היא סוף דרכו של "חיזבאללה" כארגון אלים. כאשר הפערים כה גדולים, רק לחץ חיצוני משמעותי שכפה על כל שחקן ויתורים משמעותיים אפשר את השגת הפסקת האש.

לא ניתן להתעלם מכך שהתעקשותה של ישראל על שחרור החטופים ללא תנאי גרמה להחמצת מומנטום משמעותי של תמיכה בינלאומית (ובשבוע הראשון גם של ממשלת לבנון) שיתכן והייתה מאפשרת לכפות על "חיזבאללה" את 2 הסעיפים האחרים, תוצאה שהייתה משנה באופן משמעותי יותר את כללי המשחק ואולי גם את עתיד הסכסוך.

<u>סיכום</u>

בהשוואה למעורבותם המינורית של שחקנים חיצוניים במצב של כללי משחק יציבים, מצאתי כי מעורבותם קריטית בהגדרה מחודשת של כללי משחק לאחר שבירתם.

ניתן לראות כי בשני המקרים שהוצגו המעצמות (בעיקר ארה"ב וצרפת) הצליחו לכפות את רצונן על השחקנים ולהביא אותם להפסקת אש.

ההשפעה בלטה במיוחד במלחמת לבנון ה-2 כאשר מועצת הבטחון כפתה על השחקנים הפסקת אש ומסגרת של כללי משחק חדשים על בסיס מהלכי התיווך שהובילו ארה"ב וצרפת. במסגאת מהלכי התיווך אילצו המעצמות כל אחד מהשחקנים לוותר על חלק משאיפותיו. עם זאת שוב עולה כי בסכסוך הנוכחי גם כאשר מדובר בהבאת שחקנים לידי הסכם, חשיבות הלחץ הבינלאומי היא בעיקר בריסון ההסלמה ובמידה חלקית גם בהגדרת כללים, אולם לא באכיפת הכללים.

4.4: דיון ומסקנות

בעיית המחקר

בפרק זה ניסיתי לענות על השאלה בדבר קיום כללי משחק בסכסוך בין ישראל ו"חיזבאללה". פרק הזמן שנבחר לבחינת הנושא היה בין השנים 1992-2007.

ההנחה בדבר קיומם של כללי משחק התבססה על ההשערה כי חרף יחסי האיבה יצליחו שני השחקנים להגיע להבנות רשמיות או בלתי-רשמיות על כללי משחק. נבחנו גם הנחות אלטרנטיבית לפיהם בהעדר יכולת (או רצון) להגיע להבנות על אופי כללי המשחק, יטיל כל שחקן על עצמו מגבלות פעולה באופן חד-צדדי.

בהעדר כללים הנובעים מאחת האפשרויות הנ"ל, הנחת המודל הייתה כי תתרחש התערבות של שחקנים חיצוניים שיאלצו את שני השחקנים המרכזיים לפעול בכפוף לכללי משחק שיוגדרו עבורם או יסייעו להם להגיע להסכמות על כללים.

תוצאות המחקר

במהלך 16 שנות המחקר נצפו מספר שינויים במצב המשתנה התלוי. הטבלה הבאה מתמצתת את התוצאות על-פי פרקי זמן.

תקופה	מצב כללי המשחק	גורמים לשינוי בכללים
עד יולי 93'	**אין כללי משחק**	
יולי 93'	**הסלמה הדדית**	חוסר יציבות – כשלון הדדי בהגדרת גבולות פעולה
אוגוסט 93' – אפריל 96'	**כללי משחק יציבים**	תיווך בינלאומי, מעורבות הפטרון, הרתעה הדדית (מחיר ההסלמה)
אפריל 96'	**שבירת כללי המשחק**	
מאי 96' – מאי 00'	**כללי משחק יציבים**	תיווך בינלאומי, מעורבות הפטרון, הרתעה הדדית
מאי 00'	**ביטול כללי המשחק**	נסיגה חד-צדדית של ישראל
מאי 00' – יולי 06'	**כללי משחק יציבים**	
יולי 06'	**שבירת כללי המשחק**	חריגה של "חיזבאללה" מהכללים
אוגוסט 06'	**הפסקה מוחלטת של האלימות**	הרתעה

1993-2000: כללי משחק על בסיס הבנות

הספרות האקדמית בתחום היחסים הבינלאומיים עשירה במחקרים בתחום שהציגו תהליכים של התפתחות כללי משחק בלתי-רשמיים בסכסוכים בין מדינות[452]. הבסיס להתפתחות כללים כאילו היה בדרך-כלל טמון בכך שיחסי הכוחות בין השחקנים היו מאוזנים ויציבות הכללים התבססה במידה רבה על יצירת מאזן הרתעה הדדי[453].

מצאתי כי בסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" התפתחו כללי משחק שנשענו במידה רבה על עקרונות דומים, זאת חרף העובדה שמדובר בסכסוך א-סימטרי ויתרונות העוצמה של ישראל הינם ברורים.

מחקרים בולטים בתחום הלוחמה הא-סימטרית הצביעו על קשיים של מדינות חזקות בהתמודדות מול ארגונים אלימים, אולם הקשיים נבעו מסיבות אחרות – ביזור הכוחות של הארגונים, מחוייבות המדינה לחוקים בינלאומיים ומקומיים, התנגדות דעת הקהל ועוד[454]. אולם תהליך ההתפתחות של כללי המשחק בסכסוך הנוכחי התבסס דווקא על הרתעה הדדית האופיינית יותר לסכסוכים מדינתיים בין שחקנים בעלי יכולות דומות. יתרה מכך, דווקא "חיזבאללה" היה זה שסימן "קו אדום" לישראל והוביל את עיצוב הכללים הלא-רשמיים באמצעות יצירת מאזן הרתעה.

ההרתעה ההדדית בסכסוך הנוכחי התפתחה כתוצאה מיכולת מבצעית שפיתח "חיזבאללה" משנת 92' לפגוע באופן מיידי באוכלוסיה אזרחית בישראל באמצעות ירי טילים. סוג זה של איום אומנם לא חיפה על פערי העוצמה והיכולות שלו מול ישראל, אולם איפשר לו להבטיח פגיעה בעוצמה שהרתיעה את ישראל.

תהליך הגדרת הכללים החל באוקטובר 92' והתבסס על ניסיונו של "חיזבאללה" לייצר סימטריה בין פעילות של ישראל מחוץ לרצועת הבטחון או פגיעה באזרחים לבין זכות הארגון לפעול במצב כזה נגד אזרחים ישראלים. אולם העובדה שישראל סירבה לקבל את התכתיב של "חיזבאללה" אך מצד שני לא הצליחה להניא אותו מלהמשיך בירי הובילה את השחקנים לשבירת כלים הידועה כמבצע "דין וחשבון".

נתוני המחקר הראו כי התקיים תהליך "התמשמעות" לכללי המשחק לפיהם פעילות מחוץ לרצועת הבטחון ופגיעה באזרחים אינם לגיטימיים. המשמעות היא למעשה כי ישראל נאלצה לקבל כללים אילו זאת מכיוון ש"חיזבאללה" נמנע כמעט באופן מוחלט מלחרוג מהכללים באופן יזום, יותר מ-90% מהפעמים בהן חרג מהכללים היו כפעולת תגובה על חריגה של ישראל. לכן ככל שישראל השלימה עם המגבלות וחדלה לחרוג מהכללים שבוססו בהבנות "דין וחשבון ו"ענבי זעם" הלכו והתייצבו כללי המשחק:

---

[452] Axelrod Robert, Ibid, 1984, also see: Azar, Ibid, (Jun, 1972), pp.183-201, also see: Langlois & Langlois, Ibid, 1996 ,also see: Onuf, Ibid, 1974

[453] Miller, Ibid, 1992, also see: Schelling Thomas, Arms and influence (New Haven and London: Yale University Press 1966), also see: Holsti K.J, "Resolving International Conflicts: A Taxonomy of Behavior and Some Figures on Procedures", in: Journal of Conflict Resolution, Vol.10, No.3 (September 1966) pp.272-296

[454] Arreguin –Toft, Ibid, (Summer 2001, also see: Paul T.V, Ibid, 1994 , also see: Teo Li-Wei, Ibid, also see: Mulaj, Ibid, 2010, also see: Findley & Edwards Ibid

תקופה	ממוצע חריגות לחודש	
	ישראל	"חיזבאללה"
אוקטובר 92' – יולי 93' (מבצע "דין וחשבון")	2.2	1.6
יולי 93' – אפריל 96' (מבצע "ענבי זעם")	1	0.4
אפריל 96' – מאי 00' (נסיגת צה"ל מלבנון)	0.425	0.3

מצאתי כי מבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" הביאו לשינוי זמני בכללי המשחק כאשר לאחריהם "חיזבאללה" נמנע מלהגיב בהפרת הכללים גם בתגובה להפרות של ישראל. ניתן לייחס זאת להרתעה שנוצרה בעקבות המבצעים ונשחקה במהלך הזמן. מלחמת לבנון השנייה ייצרה אפקט דומה בהבדל משמעותי שעד כה אין עדויות לשחיקתה של ההרתעה.

לאחר שני המבצעים הראשונים נצפה תהליך דומה במסגרתו הצליח "חיזבאללה" לבסס מחדש את הכלל הבלתי-רשמי לפיו במידה וישראל פוגעת באזרחים לבנוניים הוא רשאי לירות לעבר ישובי צפון ישראל.

הגדרת הכלל נעשתה על-ידי "חיזבאללה" באופן מבוקר והדרגתי. כאשר תקופה לאחר שני המבצעים נמנע מלהגיב גם כאשר ישראל חרגה (10 חודשים לאחר "דין וחשבון", 14 חודשים לאחר "ענבי זעם"). אולם לאחר הפעם הראשונה שהעז לעשות זאת השתמש בדפוס זה בתכיפות גוברת, עד שדינמיקה זאת הפכה לחלק קבוע מכללי המשחק כאשר ישראל מוענשת ב"חריגה נגד חריגה". כלל משחק זה היה ידוע היטב לצד הישראלי וגם לאזרחי הצפון, לאחר שנודע כי נפגעו אזרחים לבנוניים, היו נפתחים המקלטים בישובי צפון-ישראל ולעיתים אף נצפתה נטישה של אזרחים.

עצם העובדה שישראל הייתה מודעת לכלל זה ובכל זאת נמנעה מלהסלים בתגובה, מעיד כי הסכימה לקבל את הכלל של "חריגה נגד חריגה" כסעיף בלתי-רשמי הנלווה להבנות הרשמיות שסוכמו בסיום שני המבצעים. בעוד שהחריגות של "חיזבאללה" מההבנות הרשמיות בוצעו על-פי דפוס ברור בתגובה לחריגות ישראל, הרי שלא כך היה במקרה ההפוך, הפגיעות באזרחים לבנוניים לא היו קשורות בדרך-כלל לאירועים מיוחדים. ל"הגנתה" של ישראל ניתן לומר כי בחלק מהמקרים היה מדובר בתקלה מבצעית שנבעה במידה רבה מכך ש"חיזבאללה" פעל בסמוך מאד (ולעיתים אף מתוך) לאוכלוסיה אזרחית.

הטבלה שהצגתי בראש העמוד מוכיחה כי בסכסוך הנוכחי לא רק ש"חיזבאללה" היה השחקן שסימן את "הקו האדום" והוביל את התהליך של הגדרת כללי המשחק, הוא אף הצליח לאלץ את ישראל לחדול מפעולה שהייתה מעוניינת ליישם כחלק מכללי המשחק.

"אילוץ" מוגדר כ"פעולה בה מאלץ השחקן את השחקן השני לנקוט בדרך פעולה בה הוא אינו מעוניין".[455] מקובל להתייחס לפעולת "אילוץ" מוצלחת כפעולה שהשחקן החזק כופה על השחקן החלש, אולם נראה כי במקרה זה מוצג מקרה ייחודי של דינמיקה הפוכה. במסגרת המחקר הצגתי שורה של התבטאויות של

[455] שלינג, שם, עמ' 120

ההנהגה המדינית והצבאית של ישראל מהתקופה שקדמה למבצע "דין וחשבון", אשר העידו כי בישראל הבינו ש"חיזבאללה" מנסה להכתיב כללים חדשים שיגבילו את חופש הפעולה שלה והביעו חוסר נכונות לקבל כללים אילו (ראה עמ' 87-86). אולם הנתונים מראים כי בהדרגה קיבלה ישראל את התכתיב של "חיזבאללה" ומספר הפעולות מחוץ לרצועת הבטחון הלך והצטמצם.

2000-2006: כללי משחק חד-צדדיים

לאחר נסיגת צה"ל מסגרת ההבנות הרשמיות והבלתי-רשמיות שהגדירה את כללי המשחק עד לנסיגה הפכה לבלתי-רלבנטית. בכל זאת חרף העדר הסכם והדברות ישירה בחלקים משמעותיים של התקופה בחר כל אחד מהשחקנים לאכוף על עצמו מגבלות באופן חד-צדדי.

מנהיגי ישראל ראו בעימות מוגבל אופציה מועדפת, זאת על בסיס התובנה כי לא ניתן לסיים את הסכסוך בדרך של הסכם ומנגד השגת הכרעה מוחלטת כרוכה במחיר גבוה. התוצאה הייתה שישראל איפשרה לחיזבאללה לפעול מעת לעת והגיבה בכפוף למגבלות נוקשות שאכפה על עצמה. האיזון הופר ביולי 06', ממשלת החליטה ישראל להסיר את רוב מגבלות התגובה שאכפה על עצמה מתוך החלטהה כי השלמה נוספת עם פיגוע החטיפה יוצרת כללי משחק בלתי-נסבלים עבור ישראל**. ממשלת ישראל לא החליטה מייד על הסרת כל המגבלות, המגבלות הוסרו בהדרגה עם החרפת בעקבות תגובות הנגד של "חיזבאללה".

ניתן לראות כי "חיזבאללה" הבין במאי 00' כי כללי המשחק השתנו בן לילה ועבר באחת משגרה של לחימה יומיומית באש להפגנות עממיות. התנהלות הארגון בארבעה וחצי החודשים הראשונים לאחר הנסיגה תואמת במידה רבה את התנהלותו המחושבת לאחר מבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם". בחודשים אילו הוא נמנע לחלוטין מפעולה אלימה כנגד ישראל, אולם לאחר שישראל לא שברה את הכלים בתגובה לחטיפה באוקטובר 00' חזר לבצע פעולות אלימות אם כי באופן מוגבל הן מבחינת עוצמת הפעילות והן מבחינת תדירותן והגבלתן לזירת הר-דב (לעומת זאת כאשר הפעולות באו בתגובה ליוזמה ישראלית הן לא הוגבלו לזירת הר-דב).

בשש השנים שקדמו למלחמת לבנון יזם הארגון כמעט את כל העימותים בין השחקנים, יחד עם זאת הוא הקפיד להגביל את פעולותיו הן מבחינת רמת הפגיעה והן מבחינת פסקי הזמן ביניהן. ארסנל הטילים העצום של הארגון לא הופעל נגד אזרחי ישראל עד מלחמת לבנון, העובדה שהדבר נעשה מתוך בחירה מעידה כי הארגון אכף על עצמו מגבלות מתוך רצון להימנע מעימות גדול. התנהלות זאת מלמדת על אינטרס לשמר את העימות ולהסב נזק לישראל, אך יחד עם זאת להגביל את הפגיעה באופן שלא תוביל לעימות גדול. בהתנהלותו המבוקרת הצליח "חיזבאללה" עד יולי 06' להכניס כלל בלתי-רשמי לפיו ירי שלו להר-דב אחת למספר חודשים גורר תגובה מוגבלת ונקודתית של ישראל ולאחר-מכן חוזר הסכסוך לשגרה ללא ארועים אלימים.

** האמירה המרכזית בנאום ראש-ממשלת ישראל לאחר החטיפה היתה: "עד כאן!!", כלומר פעולות החיזבאללה חצו את הרף שאיתו תוכל ישראל להשלים

לאורך התקופה נמצאו שתי ראיות מובהקות לרצון החיזבאללה להימנע מחציית "הקו האדום": הפסקת התקיפות באפריל 02' והתנצלותו של נסראללה בראיון טלויזיה לאחר סיום המלחמה. שני מקרים אילו בצירוף ניתוח פעולותיו המוגבלות של הארגון לאורך התקופה מחזקות את ההנחה לפיה "חיזבאללה" בחר לפעול בכפוף לכללים שהגדיר לעצמו על בסיס הערכה (חד-צדדית) כי שמירה עליהן תאפשר לו לפגוע בישראל מבלי לגרור אותה לעימות גדול.

אני סבור כי ההימנעות המוחלטת של הארגון מפעולות יזומות מאז מלחמת לבנון מעידה כי שבירת הכלים של ישראל ביולי 06' מייצגת את הדפוס הזהיר שנצפה אצלו בעבר בכל פעם שהבין שכללי המשחק השתנו. יתכן כי עוצמת המכה וההרתעה שנוצרה בעקבות המלחמה מונעת ממנו להעז ולנסות לאתגר את ישראל למשך זמן ארוך הרבה יותר. בהקשר זה יש לשים כי גם בעבר הצליחה ישראל להרתיע את "חיזבאללה" (אם כי לתקופות קצרות הרבה יותר) ולגרום לו לחדול מפעולות מסויימות, הרתעה זאת אבדה באופן הדרגתי לאחר ש"חיזבאללה" חזר לדפוס הפעולה הקודם וישראל הגיבה באופן מתון.

לצד תובנות אלה העולות מניתוח הפעולות האלימות של הארגון מול ישראל ומההנחה כי הארגון הבין כי כללי המשחק השתנו לאחר הנסיגה מלבנון ובהמשך לאחר מלחמת לבנון ה-2, יש לקחת בחשבון גם את האפשרות כי השינויים נבעו מהשפעות אחרות.

המעורבות הפוליטית ועליית כוחו של הארגון בזירה הפנימית חייבו אותו למודעות ורגישות גבוהה יותר ביחס לתגובות הפנים-לבנוניות. הראתי במסגרת ההשערה הרלבנטית כי משתנה זה היה בעל השפעה מסויימת בסכסוך הנוכחי, לא ניתן לכמת במדוייק את מידת השפעתו לעומת השפעת ההרתעה הישראלית, לכן יש לסייג את המסקנה בדבר השפעת ההרתעה ולציין כי קיימת אפשרות כי דווקא הלחץ הפנימי אילץ את "חיזבאללה" לשינוי דרסטי בהתנהלותו.

בנוסף, כפי שהראתי במסגרת הפרק "חיזבאללה" מושפע משני פטרונים מדינתיים, אשר המידע בדבר הנחיותיהם כלפיו אינו תמיד ידוע. מכיוון שכך יש לקחת בחשבון את האפשרות שהשינוי בדפוסי המאבק לאחר הנסיגה ובהמשך לאחר מלחמת לבנון הושפע דווקא מהנחיותיהם.

חרף ההסתייגות, אני סבור כי הנתונים והניתוח שהראתי במהלך הפרק מספקים אינדיקציות משמעותיות לכך שההרתעה הייתה המשתנה המשמעותי שגרם לארגון לשמור על כללי המשחק. השפעות שני המשתנים האחרים אינן מתבטלות, אך אני סבור כי בפועל גם הן הושפעו מההרתעה הישראלית שנוצרה במלחמת לבנון ושימשו כמעיין משתנה מתווך שהגביר את ההשפעה המרסנת על "חיזבאללה".

התגובה הנרחבת והפגיעה הקשה בלבנון הביאה ללחץ פנימי חזק על הארגון ולנכונות שלו לאפשר לצבא לבנון לרדת לגבול עם ישראל ולמעשה לתפוס את מקומו של הארגון. השפעת הפטרונים פחות ברורה, אך ידוע כי החימוש המאסיבי שהעניקה לו איראן, אשר חלקו אבד במהלך המלחמה, נועד לשמש את הארגון

למצב בו איראן עצמה תותקף. לכן בהחלט קיימת סבירות גבוהה כי ההרתעה הישראלית גרמה לפטרונים לפעול לריסון "חיזבאללה" ובכך חיזקה את המגמה הקיימת ממילא.

חשוב להבהיר כי בשני הצמתים המשמעותיים שהביא לשינוי בכללי המשחק – הנסיגה ומלחמת לבנון ה-2, לא חל שינוי במצב המשתנים "לחץ פנימי" ו" לחץ הפטרון", נתון זה מהווה חיזוק למסקנה לפיה השינוי במצב המשתנה התלוי (מצב כללי המשחק) נבע משינוי המדיניות של ישראל וההרתעה (או אובדנה בתקופות אחרות) אל מול הארגון.

<u>קביעת כללי משחק על-ידי גורם חיצוני</u>

לחץ בינלאומי

כל עוד ההנהגה הישראלית דבקה ביעד של עימות בעצימות נמוכה, השחקנים המרכזיים בקהילה הבינלאומית לא שיחקו תפקיד בסכסוך וגילו יחס אדיש. העובדה שלאורך רוב התקופה נמנעה ישראל מהסלמה, אם על בסיס הבנות רשמיות/בלתי-רשמיות ואם מתוך החלטה חד-צדדית לשמור על כללים שימנעו הסלמה, צמצמה את תפקיד השחקנים הבינלאומיים. כאשר בחרה ישראל להסלים, נחשפה חשיבותה של ההתערבות הבינלאומית.

הלחץ הבינלאומי התגלה כרלבנטי במיוחד בשני סבבי ההסלמה הממושכים - מבצע "ענבי זעם" ומלחמת לבנון ה-2. ככל שהתארכה ההסלמה והתרבה מספר הנפגעים, התהפך יחס השחקנים המרכזים בזירה הבינלאומית, מתמיכה מתונה ללחץ גובר לריסון האלימות, ממצא זה תאם מממצא של קופרמן (2003) לפיו הסלמות ישראליות הובילו בדרך-כלל ללחץ חיצוני[456]. ההתערבות הבינלאומית הציבה בסופו של דבר רף עליון לאלימות ישראל ואילצה אותה לקבל כללים מחודשים.

בשני סבבי ההסלמה נמצא קשר הפוך מובהק בין התארכות הלחימה והעלייה במספר הקורבנות לבין מידת הלגיטימציה הבינלאומית. ככל שהתארכה המלחמה פחתה הלגיטימציה לפעולותיה של ישראל וגברה המעורבות הבינלאומית במטרה להביא לריסון העימות. אובדן הלגיטמציה, יצר לחץ על ישראל שהביא לבסוף לריסון ההסלמה.

לחץ פנימי (דעת קהל)

משתנה זה נמצא כבעל השפעה משמעותית על החלטת ישראל לשנות את כללי המשחק באמצעות הנסיגה החד-צדדית מלבנון ובמידה פחותה כגורם מרסן במצבים של הסלמה.

456 Kuperman, Ranan D. (2003), "The Effect of Domestic and Foreign Pressure on Israeli Decisions to Use Limited Military Force" <u>Journal of Peace Research</u> 40: pp. 677–694.

קשה להעריך במדוייק באיזה מידה השפיעה דעת הקהל על ההנהגה הישראלית בסוגיית הנסיגה החד-צדדית מלבנון. יחד עם זאת בניתוח ההשערה הצגתי מסלול ברור לפיו ניתן לראות כי כל אירוע בטחוני קשה בדרום-לבנון הגביר את התמיכה הציבורית והפוליטית בנסיגה מלבנון.

ברק שכיהן שנים בתפקידים בטחוניים בכירים מאד הכריז לראשונה על נחישותו להוביל נסיגה רק בשיאה של תקופת הבחירות שבה זכה לאחר מכן ברוב גדול. ניתן לומר כי בנושא זה דעת הקהל הקדימה את המנהיגים וניתן להעריך כי השפיעה עליהם, יחד עם זאת לא ניתן לשלול כי התחולל אצל ברק מהפך בתפיסה האסטרטגית. עיתוי ההכרזה ומימושה מעידים על סבירות גבוהה כי לדעת הקהל בנושא הייתה השפעה.

נראה כי העובדה שהשהות של ישראל בדרום-לבנון הייתה למעשה מלחמה מתמשכת (בעצימות נמוכה) העניקה לדעת קהל את אפקט הלחץ המשמעותי עליו הצביעו מחקרים קודמים שעסקו בקושי של מדינה דמוקרטית לנצח בעימות מתמשך[457]. הלחץ הציבורי היה גורם משמעותי בהחלטת הנהגת המדינה לנקוט בצעד הדרמטי של הוצאת כוחות צה"ל מלבנון, מהלך אשר נתפס כנצחון של "חיזבאללה" ושינה את כללי המשחק.

כאשר ישראל יצאה למבצע/מלחמה הייתה השפעת דעת הקהל חלשה יותר. אומנם נמצא קשר דומה למקרה של הלגיטימציה הבינלאומית - ככל שהתארכה הלחימה פחתה התמיכה הפנימית, אך יחד עם זאת תהליך השחיקה של הלגיטימציה הפנימית היה איטי יותר מזה של הלגיטימציה הבינלאומית, מה שהפך ללא רלבנטית (מפני שההתערבות הבינלאומית הביאה להפסקת אש הרבה לפני שאובדן התמיכה הפנימית הגיע למימדים משמעותיים). יחד עם זאת זיהוי הירידה העקבית בתמיכה הפנימית, מאפשר להעריך כי אילו הקהילה הבינלאומית לא הייתה מתערבת או שלא הייתה מצליחה לכפות את רצונה, יש סבירות כי בטווח הרחוק הייתה הממשלה נאלצת להתמודד מול התנגדות פנימית משמעותית יותר.

<u>פטרון הארגון</u>

בדומה לקהילה הבינלאומית מעורבות משמעותית של הפטרון בהגדרת כללי המשחק בלטה בעיקר במצבים של הסלמה ופחות מכך בתקופות השגרה. בשנות ה-90 בלטה הדומיננטיות של הפטרון הסורי, סוריה שימשה כגורם הדומיננטי בההשגת ההבנות שאיפשרו את סיום מבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם".

הפטרון האיראני היה פחות דומיננטי בעיצוב הכללים ועיקר תרומתו התבטאה בסיוע לוגיסטי וכספי משמעותי שהוגבר משמעותית מאמצע שנות ה-90'. כי הגברת הסיוע וחיזוק התלות הכלכלית והצבאית הובילו גם להגברת ההשפעה האיראנית על חשבון זו הסורית.

[457] Arian & Shamir & Ventura, <u>Ibid</u>, also see: Holsti & Rosenau, <u>Ibid</u> pp.375-409, also see: Mack, <u>Ibid</u>, pp.175-200, also see: Merom, <u>Ibid</u>, 2003, p.15

בעקבות נסיגת צה"ל נשמטה במידה רבה הלגיטימציה הפנימית של "חיזבאללה" ככוח חמוש אוטונומי בלבנון. במקביל, כתוצאה מהפיכתו לכוח פוליטי דומיננטי בלבנון נאלץ "חיזבאללה" להעריך לא רק את מידת הסבילות שלו לתגובה ישראלית, אלא גם את זו של העם הלבנוני וממשלתו. באופן פרדוקסלי, דווקא העוצמה הפנים-לבנונית שצבר חיזבאללה מאז שנות ה-80 שללה ממנו חלק מהיתרונות וחופש הפעולה מהם נהנה לפני כן.

עליית השפעתה של ממשלת לבנון התרחשה בהתאמה לירידה בהשפעת הפטרון הסורי. סוריה שמילאה תפקיד דומיננטי מאד בעיצוב כללי המשחק בסיום מבצעי "דין וחשבון" ו"ענבי זעם" הייתה כמעט בלתי מעורבת במהלכים שהביא לסיום מלחמת לבנון ה-2.

<u>שבירת כללי משחק</u>

במהלך תקופת המחקר נשברו כללי המשחק 3 פעמים. בכל שלושת המקרים נשברו הכללים ביוזמת ישראל בתגובה להסלמות נקודתיות של ישראל. בניתוח ההשערות הרלבנטיות הצגתי את הלחצים שהפעיל הדרג הצבאי לשבור את הכלים גם בצמתים אחרים בהם הפר "חיזבאללה" את כללי המשחק.

רבין אישר את מבצע "דין וחשבון" לאחר תקופה ממושכת בה בלם את לחצי הצבא ובהמשך (בשנים 94'-95') בלם לחצים חוזרים להסלמה, כך קרה גם גם בתקופתם נתניהו (בגיבוי שר הבטחון מרדכי), ברק ושרון כראשי-ממשלה.

שני ראשי הממשלה שהחליטו להפר את הכללים, אולמרט ופרס, הסכימו להסיר מגבלות שקודמיהם הטילו על הצבא (פרס החליף את רבין, אולמרט החליף את שרון) אישור שהוביל לשבירת כללי המשחק. המשותף לשני ראשי הממשלה הללו היה שלא באו מרקע צבאי ובנוסף לא עמד לצידם שר בטחון בעל רקע כזה, הקבלה נוספת היא בכך ששניהם נתנו את האישור מספר חודשים קצר לאחר שנכנסו לתפקידם. קשה לכמת את משקלן של עובדות אלה, אך לא ניתן להתעלם מכך כי דילמה בשאלת שבירת הכלים בעקבות ארועים דומים עמדה גם בפני האחרים (מקרים רבים של ירי קטיושות לפני הנסיגה וחטיפת החיילים בהר-דב לאחר הנסיגה) ובסופו של דבר הדרג המדיני בחר לשמור על כללי המשחק או להתיר הסלמה נקודתית בלבד. ניתן למצוא כאן אישוש מובהק לטענתו של קופרמן לפיה הנהגה מדינית שלא החזיקה בסמכות בטחונית נטתה לאשר מרחב גדול יותר לצבא (המחקר עסק בתקופה שקדמה לשנת 82')[458]

ההסלמות רוסנו כאמור בזכות התערבות של הקהילה הבינלאומית בשיתוף פעולה עם פטרוני "חיזבאללה" (סוריה ב"ענבי זעם", לבנון במלחמת לבנון ה-2).

הדינמיקות החוזרות של שבירת הכלים מעידות כי לצד האינטרס של השחקנים לפעול בכפוף לכללים, נראה כי מעת לעת תתרחש הסלמה משמעותית מתוך רצון של "שובר הכלים" להחזיר את העימות להתנהלות נוחה יותר עבורו.

[458] Kuperman, <u>Ibid</u>, 2006

שבירות הכלים היו זמניות בלבד, מטרתן הסופית לא הייתה הכרעת הסכסוך אלא הגדרה מחודשת של כללי משחק נוחים יותר. לאחר השגת המטרה חזרו השחקנים לפעול בכפוף לכללים חדשים (או ישנים). על-פי הדינמיקה שנצפתה בעבר, במצב שנוצר לאחר ההסלמה האחרונה (מלחמת לבנון ה-2) שבו הכללים החדשים הרעו את מצבו של "חיזבאללה", קיימת סבירות גבוהה יותר כי הוא יהיה השחקן שיחליט בשלב מסויים שהסלמה עדיפה עבורו מהמשך העימות המוגבל בכללים הנוכחיים.

<u>סיכום התוצאות</u>

המקרה של ישראל ו"חיזבאללה" מייצג דגם בו הצליחו מדינה וארגון לא מדינתי אלים לנהל את העימות בכפוף לכללי משחק כמעט לאורך כל התקופה. מדובר בממצא שרחוק להיות מובן מאליו נוכח השילוב של האיבה הקשה בין השחקנים, רמת החיכוך הגבוהה, העדר הדברות ישירה לאורך כל התקופה והעדר מסגרת רשמית של כללים לאורך חלק משמעותי של התקופה.

בתקופה בה הוגדרו כללי משחק רשמיים (לפני נסיגת צה"ל מלבנון) גילו השחקנים מחוייבות גבוהה לכללים. ישראל חרגה מהם מספר רב יותר של פעמים אולם חלק ניכר מהחריגות היו תוצאה של טעויות מבצעיות שנגרמו במידה רבה כתוצאה מהקרבה הפיזית הגדולה בין אנשי "חיזבאללה" לאוכלוסיה אזרחית. כפי שהראתי שני השחקנים הצליחו לייצב גם דפוס עקבי של כללי משחק בלתי-רשמיים לצד הכללים הרשמיים. בסכסוך הנוכחי, המשותף בהחלטת השחקנים לפעול בכפוף לכללים המשתנים הוא שבכל המקרים ההחלטה נבעה משיקולים של הרתעה ועלות-תועלת, אולם המניעים היו שונים: ישראל ראתה בשימור הכללים ברירת מחדל מתוך הבנת המחיר הגבוה הכרוך בהסלמה ומתוך הבנה כי לא ניתן ליישב את הסכסוך. "חיזבאללה" ראה בעימות המוגבל דרך למקסום הישגים באמצעות התשת ישראל והימנעות מעימות רחב שיביא לביטוי את יתרון העוצמה של ישראל. כאשר נוצרה נקודת מפגש מקובלת בין האינטרסים המנוגדים נשמרו כללי משחק. אולם השוני באינטרסים ובאופי השחקנים יצר מעת לעת מצבים בהם השחקנים ראו עימות מוגבל בעין שונה כפי שקרה ביולי 06' כאשר נסראללה העריך שהחטיפה תהווה חריגה נקודתית מהכללים שישראל תוכל לחיות איתה, כפי שקרה בעבר. טעות זאת הובילה לשבירת הכלים שהשחקנים פעלו תחתיהם בשש השנים שקדמו.

המחוייבות הגבוהה יחסית לכללי המשחק צימצמה את תפקידם של השחקנים החיצוניים. עם זאת בפרקי הזמן בהם החליטו השחקנים לשבור את הכללים נחשפה החשיבות והאפקטיביות של השחקנים האחרים במודל שאילצו את ישראל "וחיזבאללה" לרסן את ההסלמה ולהגדיר מחדש כללי משחק. התהליך בלט במיוחד במלחמת לבנון ה-2 בה נשברו הכלים לתקופה ממושכת ושני השחקנים התבצרו בפערי עמדות שלא ניתן לגשר עליהם. מועצת הבטחון כפתה הפסקת אש תוך הגדרת כללים חדשים שמשמעותם הייתה שכל אחד מהשחקנים מקבל מענה מועט בלבד לדרישותיו ונאלץ להפסיק את הלחימה תוך ויתור על חלק ניכר מהמטרות שהצהיר עליהן.

פרק חמישי: הסכסוך בין ישראל לארגונים פלסטינים אלימים 1987-2000

5.1 : בסיס הנתונים וזיהוי "רמת סף"

תקופת המחקר מתחילה ב-1.12.87 כשנה לפני פרוץ האינתיפאדה הראשונה, זאת על-מנת לאפשר בקרה על כללי המשחק בתקופה שקדמה לאינתיפאדה. המחקר מסתיים בסוף ספטמבר 00' עם פרוץ האינתיפאדה השנייה לאחר כשלון שיחות השלום בקמפ-דיוויד. מצאתי כי אין תועלת בשנת בקרה לאחר ספטמבר 00', מאחר והאינתיפאדה השנייה הייתה מהלך מתמשך של הסלמה בת מספר שנים בה נשברו כל הכללים הקודמים והתעצבו בהדרגה כללים חדשים ומהווה מקרה פוטנציאלי למחקר בפני עצמו. לצורך המחקר הנוכחי אין ערך ייחודי לשנה הספציפית שלאחר ספטמבר 00', ישנן די אינדיקציות כי הכללים שהתקיימו עד לחודש זה נשברו לאחריו.

תקופת המחקר מכילה 2 צמתים בעלי השפעה משמעותית על כללי המשחק ואף על זהות חלק מהשחקנים המעורבים בסכסוך – האינתיפאדה הראשונה שפרצה בדצמבר 87' והסכם אוסלו א' שנחתם בספטמבר 93'. הגדרת השחקנים הרלבנטיים לפרק זה הייתה מורכבת. המורכבות נבעה משינויים קריטיים שחלו באופי המאבק האלים ובזהות ותפקיד השחקנים המעורבים בו מהצד הפלשתינאי.

זיהוי כללי המשחק

על פי דפוסי ההתנהגות של שחקנים אפשר לחלק את היחסים האלימים בין ישראל לארגונים הפלשתינאיים לשלוש תקופות:

עד דצמבר 87': עיקר המאבק האלים כנגד ישראל נוהל על-ידי הארגונים פת"ח ו"ג'יהאד האיסלאמי" לצד ארועים נקודתיים של הפרות סדר עממיות.

דצמבר 87' - ספטמבר 93': מספר ימים לאחר פרוץ האינתיפאדה נוסד ארגון "חמאס" שהפך לשחקן מרכזי במאבק האלים נגד ישראל. בתקופה זאת ניתן לזהות 3 ארגונים אלימים שיצרו את האלימות בצד הפלשתינאי – פת"ח, "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" זאת לצד הפרות סדר עממיות נרחבות בהיקפים עצומים אשר שינו לחלוטין את האווירה הבטחונית ואת אופי החיים בשטחי יהודה שומרון ועזה. בנוסף היו ארועים אלימים נוספים שבוצעו על-ידי ארגונים קטנים נוספים שהבולט בהם היה "החזית העממית".

דילמה התעוררה כיצד להתייחס במסגרת המחקר להתקוממות העממית, זאת מכיוון שאש"ף[459] ובמידה מסויימת גם "חמאס"[460] ניסו לנכס לעצמם את ההתקוממות. שורה של מחקרים בנושא קבעו כי ההתקוממות הייתה ספונטנית[461] והצביעו על מגוון סיבות לפרוץ האלימות שאינם מתיישבים עם טענות הארגונים האלימים כאילו ההתקוממות הייתה מאורגנת.

---

[459] משה שמש, אש"ף: הדרך לאוסלו – שנת 1988 כמפנה בתולדות התנועה הלאומית הפלסטינית, אוניברסיטת בן-גוריון, מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות – עיונים בתקומת ישראל, כרך 9 1999, עמ' 245-186

[460] דוד חכם, ותמלא הארץ חמאס – השייה אחמד יאסין ומלחמתו בישראל, קתדרת חייקין לגיאואסטרטגיה אוניברסיטת חיפה, אוניברסיטת חיפה, אוקטובר 2006, עמ' 19

[461] שמש, שם, ראה גם: זאב שיף ואהוד יערי, אינתיפאדה, תל-אביב: 1990, עמ' 43-9, ראה גם: אריה שלו, האינתיפאדה, תל-אביב: 1990, עמ' 47-41, ראה גם: ג' גילבר, "התפתחויות דמוגרפיות וכלכליות כגורמים לאינתיפאדה", בתוך: ג' גילבר וא' ססר (עורכים), בעין הסכסוך: האינתיפאדה, תל-אביב: 1993, עמ' 39-20

על בסיס ממצאים אילו, הנחת היסוד של המחקר שלי היא כי ההתקוממות העממית לא הייתה חלק ישיר ממאבק הארגונים האלימים בישראל, אולם היא שינתה את כללי המשחק בסכסוך בין ישראל לפלשתינאים והיוותה בסיס לתהליך של יצירת כללים חדשים.

ספטמבר 93' – ספטמבר 00': הסכם אוסלו א' שנחתם בספטמבר 93' שינה את כללי המשחק ואת תפקידו של של הפת"ח, הארגון האלים הדומיננטי בצד הפלשתינאי עד אז. בהסכם הכריז אש"ף על סיום המאבק האלים בישראל וקיבל באופן רשמי את האחריות למניעת אלימות בשטחים ספציפיים (שהורחבו בהסכמים הבאים)[462]. הפת"ח אומנם פעל עד אז כארגון אלים עצמאי, אך היה מסונף לאש"ף, לאחר חתימת ההסכם והקמת הרשות הפלשתינאית בהנהגת אש"ף, חדל פת"ח לפעול כארגון אלים ורבים מאנשיו אף השתלבו במנגנוני השלטון. ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" לעומת זאת הודיעו כי אינם מקבלים את ההסכם וימשיכו במאבק האלים נגד ישראל (רוב הארגונים הקטנים האחרים היו פלגים של אש"ף וקיבלו את ההסכם)[463]. בנוסף, חתימת ההסכם הביאה לסיומה של ההתקוממות העממית.

הסכם אוסלו א' הוביל להקמת הרשות הפלשתינית בהנהגת אש"ף במאי 94' מה ששינה את תפקידו של אש"ף מארגון אלים הנלחם בישראל לכוח הדומיננטי ברשות הפלשתינאית, ישות חצי-מדינתית האחראית בין היתר על מניעת האלימות מהארגונים שלא קיבלו את ההסכם עם ישראל והמשיכו במאבק האלים.

בהתאם להגדרות המחקר, הרשות הפלשתינית בהנהגת אש"ף שימשה מאותו שלב כ"פטרון פאסיבי" (ראה פירוט ההגדרה בעמ' 21-20) ל"חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" שהמשיכו במאבק האלים נגד ישראל ופעלו מהשטח הנמצא באחריותה. הטבלה הבאה, עושה סדר בזהויות השחקנים בצד הפלשתינאי:

מיפוי שחקנים פלשתינאיים מרכזיים			
	ארגונים פלשתינאים אלימים	**פטרון מדינתי**	**ארועי רקע משמעותיים**
ינואר 87' – דצמבר 87'	פת"ח, ג'יהאד איסלאמי	ירדן	
דצמבר 87' – ספטמבר 93'	פת"ח, חמאס, ג'יהאד איסלאמי, ארגונים קטנים	התנתקות של ירדן, התבססות אש"ף כפטרונם של הפלשתינאים	**אינתיפאדה:** התקוממות עממית אלימה ונרחבת בכל
ספטמבר 93' – ספטמבר 00'	חמאס, ג'יהאד איסלאמי	הרשות הפלשתינאית בהנהגת אש"ף	**תהליך מדיני:** תהליך שלום מתמשך בין הרשות לישראל כולל שורה של הסכמים שהרחיבו את אחריות הרשות.

[462] אתר משרד החוץ, הצהרת העקרונות 13.9.93, http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/declaration%20of%20principles.aspx,
ראה גם: אתר משרד החוץ, הסכם העברת הסמכויות בין ישראל לאש"ף 29.8.1994,
http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/peace/guide/pages/agreement%20on%20preparatory%20transfer%20of%20powers%20and%20re.aspx

[463] שלומי אלדר, להכיר את חמאס, הוצאת כתר, עמ' 32

<u>בסיס נתונים: אירועים אלימים</u>

בסיס הנתונים נאסף ממספר מקורות – ארכיוני עיתונות שימשו כמקור משמעותי ולצד זאת נאספו נתונים נוספים מאתר משרד החוץ[464], ארגון "בצלם"[465], מחקרה של זילבר[466] וכן בוצעו השלמות נקודתיות ממספר מחקרים נוספים שסקרו את הסכסוך מזוויות שונות[467].

פעולות השחקנים עד ספטמבר 93' התאפיינו בדפוסי הפעולה הבאים:

ארגונים פלשתינאים – הנחת מטענים, פיגועי דקירה, פיגועי ירי, פיגועי חטיפה, השלכת רימונים, פיגועי דריסה, מכוניות תופת.

לצד זאת התקיימו באופן קבוע ארועים רבים של הפרות סדר עממיות שכללו זריקת אבנים, חסימת כבישים, הבערות צמיגים וידויי בקבוקי תבערה[468].

פעולות הארגונים האלימים התרחשו הן בתחומי יהודה שומרון ועזה והן בתחומי הקו הירוק והופנו כנגד כוחות הבטחון וכנגד אזרחים.

ישראל – הריסת בתים, גירוש פעילים, מעצרים, מעצרים המוניים, סיכולים ממוקדים.

לצד זאת ננקטו גם פעולות ענישה קולקטיביות של הטלת עוצר וסגרים.

דפוסי הפעולה לאחר ספטמבר 93':

בתקופה זאת המשיכו שני ארגונים במאבק האלים נגד ישראל:

"חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" – לדפוסי הפעולות האלימות שקדמו לספטמבר 93' של הארגונים נוסף אמצעי חדש, פיגועי התאבדות המוניים כנגד אזרחים ישראליים.

ישראל – עיקר הפעילות הייתה פעילות מעצרים וסיכול ממוקד כנגד פעילים של ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי". גם פעולות הענישה הקולקטיביות, עוצר וסגרים נמשכו.

פעולות הגירוש פסקו לחלוטין מאז דצמבר 92' ופעילות הרס ואטימת הבתים צומצמה משמעותית עד להפסקה מוחלטת משנת 97'.

---

[464] אתר משרד החוץ, "נפגעי פעולות טרור מאז הסכם אוסלו", http://www.mfa.gov.il/mfa/foreignpolicy/terrorism/palestinian/pages/fatal%20terrorist%20attacks%20in%20israel%20since%20the%20dop%20-s.aspx

[465] אתר "בצלם", "נתוני הרוגים באינתיפאדה הראשונה", http://www.btselem.org/hebrew/statistics/first_intifada_tables

[466] אפרת זילבר, הריסת בתים ואטימתם כאמצעי ענישה ביהודה ושומרון בתקופת האינתיפאדה עד הסכם אוסלו (דצמבר 1987 עד ספטמבר 1993), עבודת גמר – אוניברסיטת בר-אילן, המחלקה ללימודי ארץ ישראל, תשנ"ח 1997

[467] שמש, שם, ראה גם; אריה שלו, האינתיפאדה, תל-אביב, 1990, ראה גם; אפרת זילבר, "הריסות ואטימת בתים כאמצעי ענישה ביהודה שומרון ועזה (1967-2010), הרצאה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2011, https://www.youtube.com/watch?v=3oM5MFH2KEI

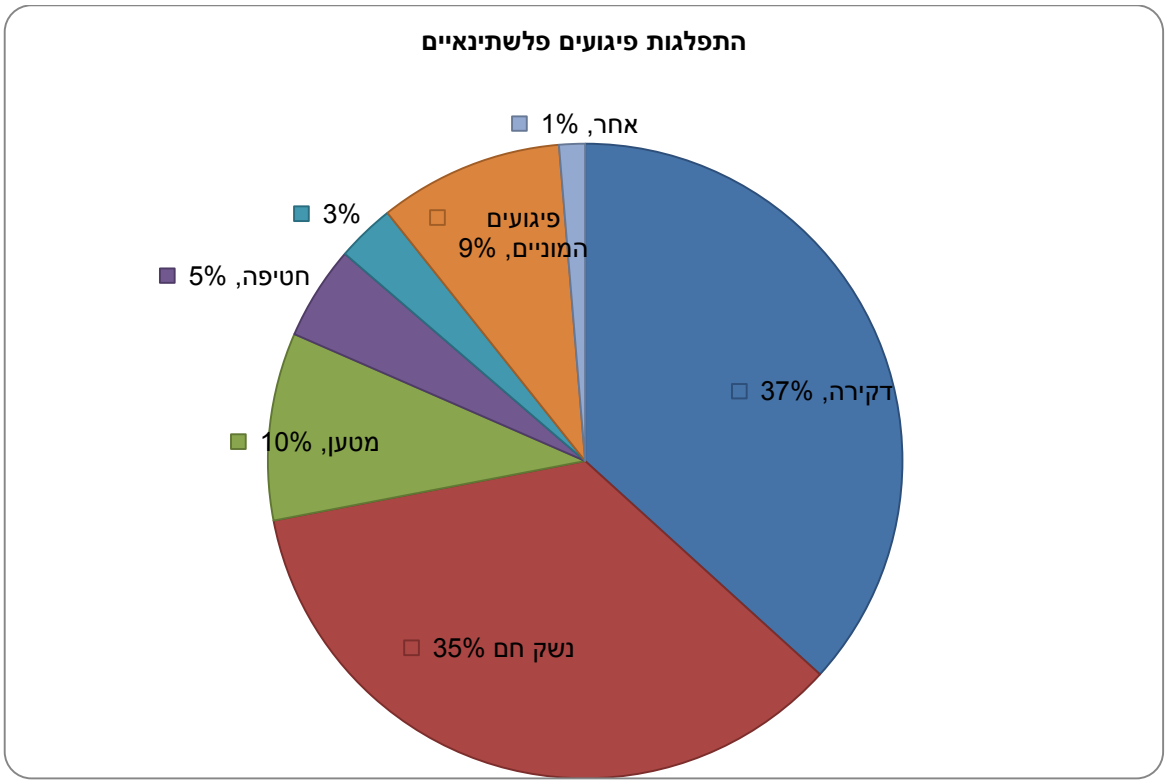
[468] שמש, שם, עמ' 199-198

<u>התפלגות פעולות אלימות פלשתינאים</u>

בפילוח הפעולות האלימות של הארגונים הפלשתינאיים נמצאות הפעולות הבאות: פיגועי דקירה, פיגועי ירי, השלכת רימונים, חטיפה, דריסה, מכוניות תופת, פיגועי התאבדות.

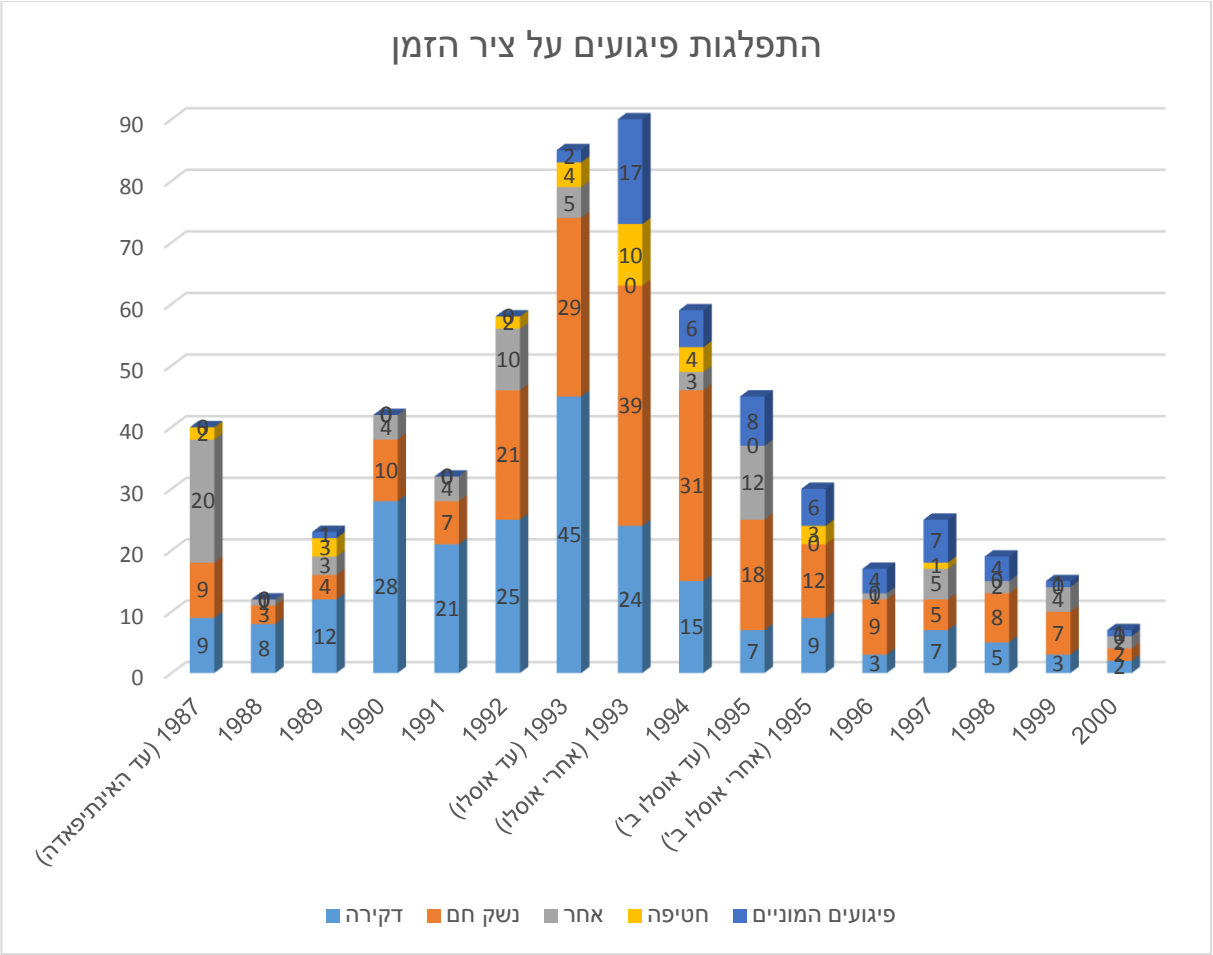
על-מנת לצמצם פיזור ולאפשר תצוגה ברורה, איחדתי את פיגועי הירי ופיגועי הרימונים לקטגוריה של "נשק חם", כאשר הרוב הגדול הם ארועי ירי. מכוניות התופת ופיגועי ההתאבדות אוחדו לקטגוריה "פיגועים המוניים" (בקטגוריה זאת נכלל גם פיגוע יחיד משנת 89' של דרדור אוטובוס אזרחים לתהום).

ארועי הפרות הסדר מצד האוכלוסיה הפלשתינאית לא ימנו בבסיס הנתונים של המחקר בשל התובנה שהעלתי לפיהם הארועים לא היו חלק ישיר מהלחימה בין ישראל לארגונים האלימים.

הגרף הבא מציג זווית נוספת של התפלגות הפיגועים על ציר הזמן. ניתן לראות כי עד הסכם אוסלו א' שני האמצעים הדומיננטיים באופן מובהק היו פיגועי דקירה ופיגועי ירי. לאחר הסכם אוסלו א' חלה ירידה ברורה במספר פיגועי הדקירה, לעומת זאת התרחשה עלייה של מאות אחוזים (במיוחד בשנה הראשונה לאחר ההסכם) בפיגועים ההמוניים ובפיגועי החטיפה.

בשנה הראשונה לאחר הסכם אוסלו ב' נצפתה המשך מגמת הירידה בפיגועי הדקירה והירי וכנגד זאת שוב נצפה זינוק בפיגועי החטיפה ובפיגועים ההמוניים, אם כי לא בשיעור שהיה לאחר הסכם אוסלו א'.

על-פי הנתונים הנ"ל ניתן לומר כי עד שנת 96' קשה לזהות "רמת סף" אותה נמנעו הארגונים הפלשתינאיים לחצות. ניתן לזהות כי הרף העליון בפעולות האלימות של הארגונים הפלשתינאיים הלך ועלה. בשלב הראשון הדבר מתבטא בביצוע פיגועי ירי בתדירות גוברת ובהמשך נוספו הפיגועים ההמוניים.

העלייה העקבית ברמת האלימות עד שנת 96' מחייבת בדיקה האם נבע הדבר מהחלטה לשנות את כללי המשחק או שמא מרכישת יכולות חדשות שאיפשרו את החרפת האלימות או אולי מסיבה אחרת.

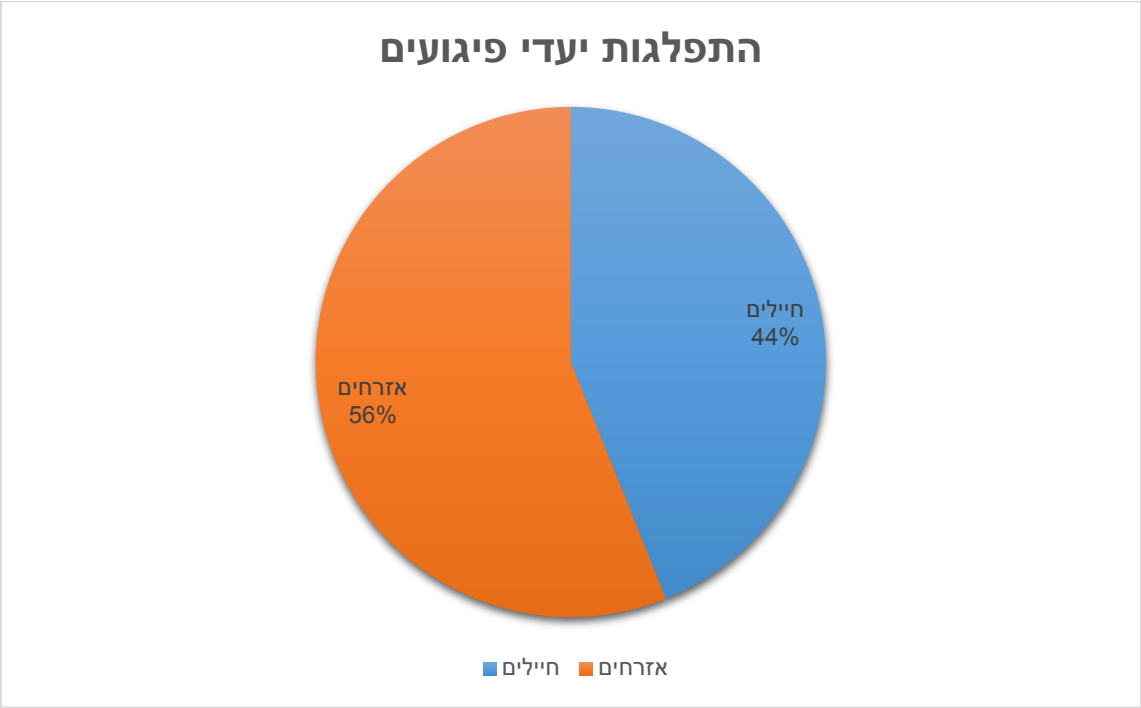
החל משנת 96' ניתן כאמור לזהות ירידה דרסטית ברמת האלימות כמעט עד כדי הפסקה מוחלטת. נתון זה יחייב בדיקה במסגרת ניתוח ההשערות האם הדבר מעיד על יצירתם של כללי משחק ברורים יותר ומה הגורם שהביא לביסוסם.

<u>מאפייני פיגועים פלשתינאיים</u>

בפרק המתודולוגי ציינתי כי לבד מסוג הפיגועים ומספרם ישנם שני מאפיינים נוספים אליהם יש להתייחס במסגרת המבחן האם ארגון אלים פועל בכפוף לכללי משחק מסויימים - יעדי הפיגועים ואיזור הפיגועים:

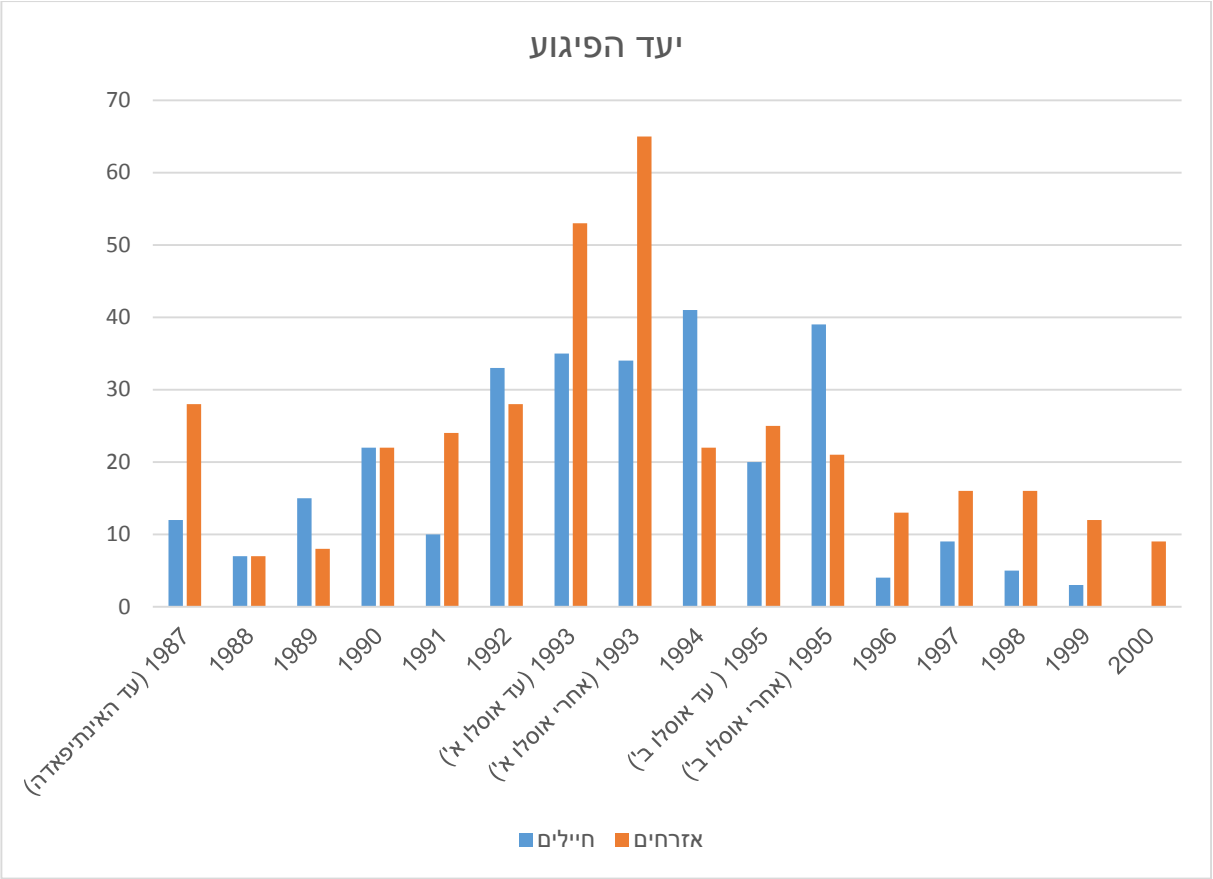
יעדי הפיגועים - ארגוני טרור מאופיינים בכך שאינם מבחינים בין פגיעה באזרחים לבין פגיעה בכוחות הצבא של המדינה[469], לעומתם ארגוני גרילה מתמקדים בפגיעה בכוחות הצבא ונמנעים מפגיעה באזרחים[470].

מהגרפים הבא עולה כי לא הייתה אבחנה משמעותית מבחינת הארגונים הפלשתינאיים בין פגיעה באזרחים לבין פגיעה בכוחות הבטחון. הממצא עולה הן מסכימת כלל הארועים והן מבחינה לאורך ציר הזמן. ניתן לזהות לאורך רוב התקופה מגמות אחידות בין שני הצירים, למעט עלייה חדה בפיגועים נגד אזרחים לפני ואחרי הסכם אוסלו א'.

[469] נווה שמעון, "עימותים א-סימטריים: ביקורת אופרטיבית של אסטרטגיות הגמוניות" בתוך: העימות המגבל (עורכים:גולן ושי), הוצאת מערכות, תל-אביב, 2004, עמ' 101

[470] Ganor, 2005, Ibid, p.16

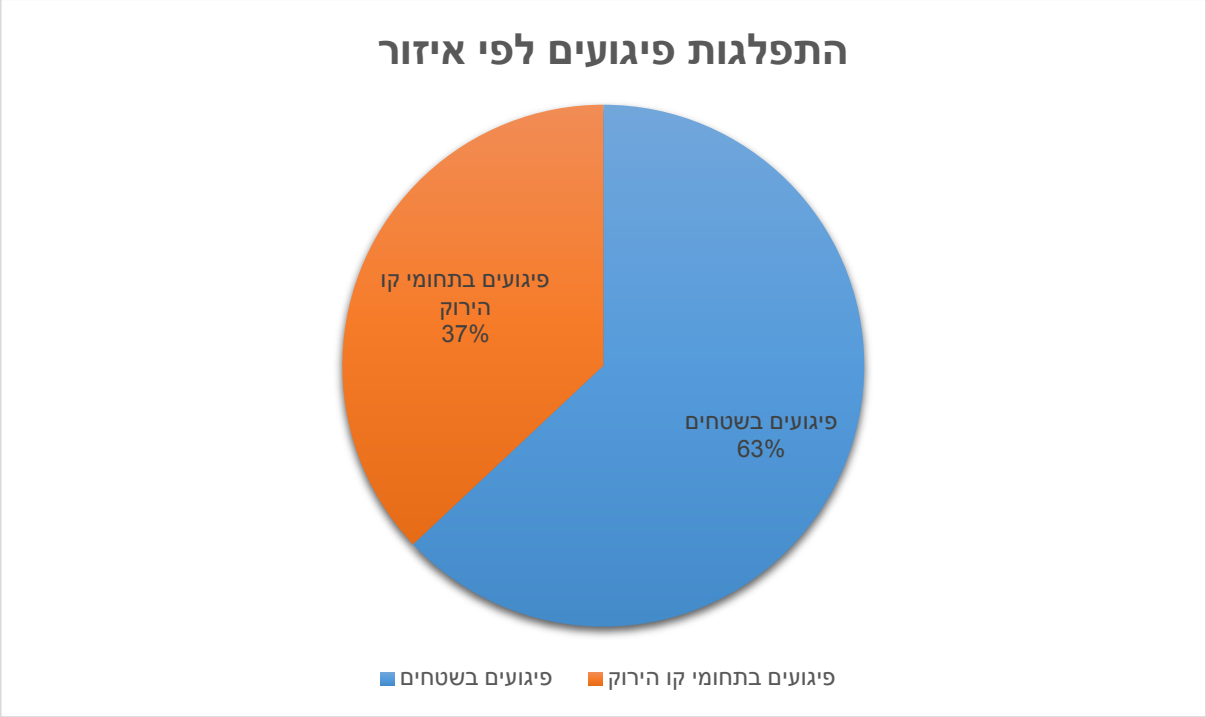

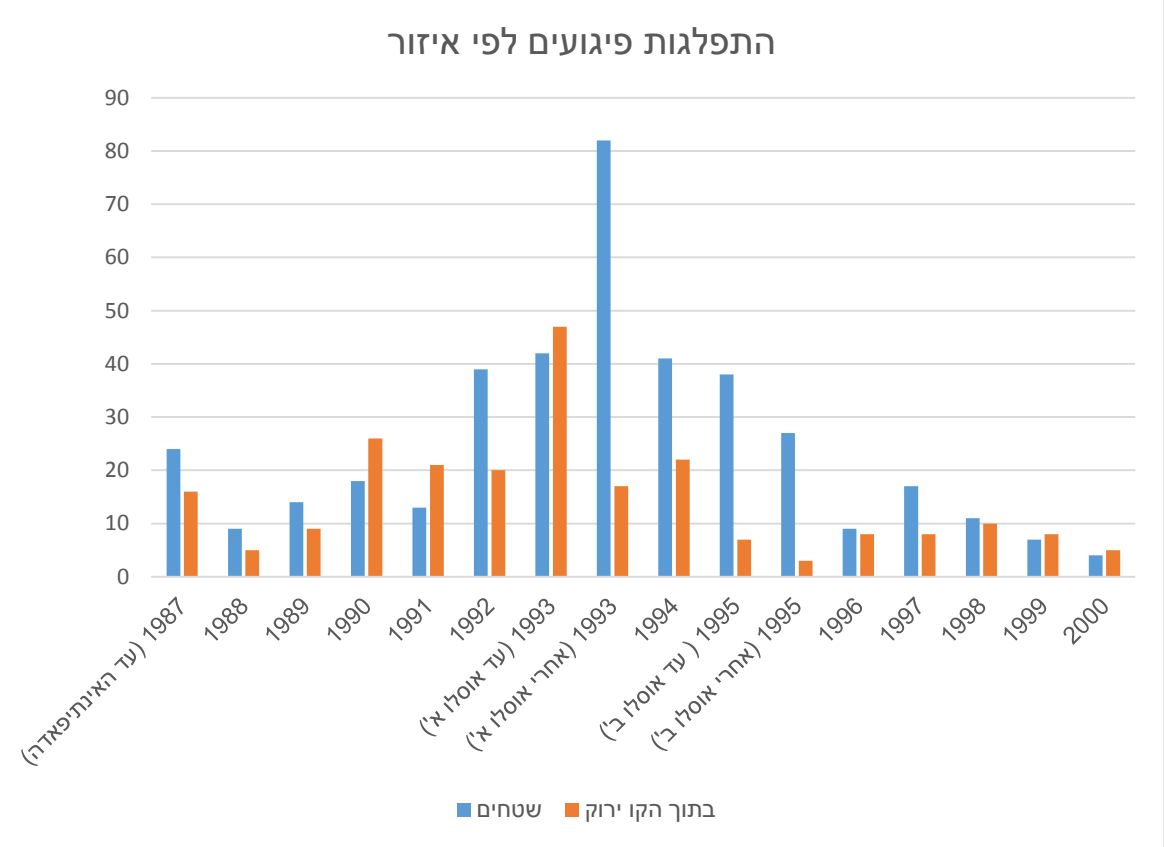
איזור הפיגועים – בכל הסכסוכים הנחקרים בעבודה זאת ישנו איזור מחלוקת בו מתקיים הסכסוך האלים בין הארגון למדינה, בסכסוך הנוכחי מדובר בשטחי יהודה שומרון ועזה, להלן "השטחים".

כאשר הארגון פועל כנגד המדינה בשטחה הריבוני שאינו שנוי במחלוקת יש בכך משום התנערות מהכללים לפיהם הסכסוך רלבנטי רק לאיזור התחום. במרבית הסכסוכים המשמעות היא גם מעבר מפגיעה בצבא לפגיעה באזרחים, בסכסוך הנוכחי המצב שונה מפני שאזרחים ישראלים חיו גם באיזור המחלוקת.

בשונה מחוסר האבחנה בין יעדי הפיגועים (עמוד קודם) ניתן לזהות אבחנה משמעותית יותר בין פיגועים בשטחים לפיגועים בתחומי "הקו הירוק". הגרף הראשון המציג את סכימת סך הארועים מרמז לכך בשל פער משמעותי אך לא מוחלט בין שני סוגי הארועים.

הגרף השני (בראש העמוד הבא) המעלה את הארועים על ציר הזמן, מראה כי אבחנה ברורה כזאת אכן התקיימה לתקופה תחומה בזמן – בין הסכם אוסלו א' לשנת 96'. לפני ההסכם אין אבחנה ומשנת 96' מספרם הכולל של הפיגועים משני הסוגים יורד לארועים ספורים בשנה ושוב לא ניתן לזהות הבדל בין השניים. השינוי החד בהתפלגות בתקופה ספציפית זאת עשוי לרמז על היווצרותה של "רמת סף" ושינוי בכללי המשחק. מגמה זאת והגורמים לה יבחנו במסגרת הניתוח האיכותני.

<u>פעולות אלימות ישראל</u>

בלחימה נגד הארגונים האלימים הפעילה ישראל 4 אמצעים עיקריים – גירוש פעילים, הריסה ואטימת בתים, סיכולים ממוקדים ומעצרים. במקרים מסויימים ביצעה ישראל מעצרים המוניים, בדרך-כלל בתגובה לפעולה קשה, או בנסיון לפגוע באופן מהותי בבסיס הפעולה של אחד הארגונים האלימים.

לצד זאת בוצעו פעולות ענישה ומניעה כלליות של עוצר וסגר שהופעלו על כלל האוכלוסיה, גם אם בחלק מהמקרים מטרתם העיקרית הייתה סיכול פעילות הארגונים האלימים.

מאחר ועבודה זאת מתמקדת במאבק האלים בין מדינה לארגון, פילוח הנתונים יתמקד ב-4 הפעולות שצויינו בפיסקה הראשונה וכוונו ישירות כנגד הארגונים האלימים ופעיליהם. השפעת הפעולות הקולקטיביות תיבחן בניתוח ההשערה הספציפית העוסקת באוכלוסיה המקומית

מבין ארבעת הפעולות האלימות, מעצר היה ללא ספק הסנקציה הקלה ביותר וגם זאת שיושמה בתדירות הגבוהה ביותר. בשל מספרם העצום של פעולות המעצר (בהשוואה לפעולות האחרות) לא ניתן להציבם בטבלה או בגרף השוואתי לעומת הפעולות האלימות האחרות, משום שהפער בערכים מוחלטים הוא חסר-פרופורציה. **בסך-הכול המעצרים מהווים 98.5% מהפעולות היזומות של ישראל, כאשר שלושת הפעולות האחרות מהוות 1.5% בלבד. מה שלא מותיר ספק כי הן היוו פעולה חריגה יחסית.**

ישראל ביצעה עד הסכמי אוסלו עשרות אלפי מעצרים בשנה. בין השנים 1987-1993 עלה בהדרגה מספר המעצרים שביצעה ישראל מ-10,000 ל-25,000 בשנה. לאחר חתימת הסכם אוסלו א' חלה ירידה משמעותית וחזרה לשיעור של 10,000 מעצרים בשנה. בשנת 96' ירד המספר ל-6,000 מעצרים בשנה ומשנת 97' עד שנת 00' הצטמצם המספר הכולל לשיעור של 1,000-1,500 בשנה[471].

אשר לשלושת הפעולות המהוות סנקציה משמעותית יותר:

גירוש - בדצמבר 92' הפעילה ישראל בפעם האחרונה את סנקציית הגירוש, הייתה זו ההפעלה החריפה ביותר של אמצעי זה, כאשר 415 פעילי "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" גורשו.

הריסת בתים - השימוש בסנקציה של הריסת בתים יושם באופן נרחב מאד בין השנים 1988-1990, בשנת 91' ירד השימוש בו ב-50% ומשנת 92' והלאה צומצם השימוש בסנקציה זאת במאות אחוזים. לאחר הסכם אוסלו א' יושם אמצעי זה פעמים בודדות בלבד ומשנת 98' הופסק לחלוטין השימוש בו.

סיכולים ממוקדים – הפגיעה הישירה באנשי הארגונים האלימים הורחבה משנת 89' והגיעה לשיאה בשנתיים שבין שני הסכמי אוסלו. לאחר מרץ 96' פסקו החיסולים כמעט לחלוטין.

על-אף שמשקלן המשותף כה קטן, תהיה זאת טעות להתייחס אל שלושת הפעולות הללו כמיקשה אחת מפני שמדובר באמצעים שונים באופן יישומם ואופי הפגיעה שהם מסבים ליעד. בשל המספרים הגבוהים בשנים מסויימות הצגה גרפית הייתה בעייתית. לפיכך הנתונים מוצגים בטבלה הבאה:

[471] נעמי כרמי, "אוסלו: לפני ואחרי, מצב זכויות האדם השטחים, בצלם, דף מידע מאי 1999

	גירוש פעילים[472]	הריסת בתים ואטימתם[473]	סיכולים ממוקדים
1987	8		4
1988	32	195	1
1989	26	237	18
1990	0	223	12
1991	8	117	5
1992	415	32	15
1993 (עד אוסלו א')	0	38	23
1993 (אחרי אוסלו א')	0	1	44
1994	0	1	23
1995 (עד אוסלו ב')	0	3	16
1995 (אחרי אוסלו ב')	0	1	3
1996	0	10	1
1997	0	8	2
1998	0	0	3
1999	0	0	3
2000	0	0	0

למעשה בהדרגה הפסיקה ישראל כמעט לחלוטין את המאבק האלים בארגונים והעבירה את האחריות לרשות הפלשתינאית שנתפסה כריבון האחראי. הפעלת הלחץ על הרשות לא נעשה באמצעים אלימים אלא באמצעות עיכובים והשעיה של התהליך המדיני ובאמצעות הפעלת ענישה כלכלית על הרשות ועל כלל האוכלוסיה הפלשתינאית, תהליך זה יפורט בגוף העבודה.

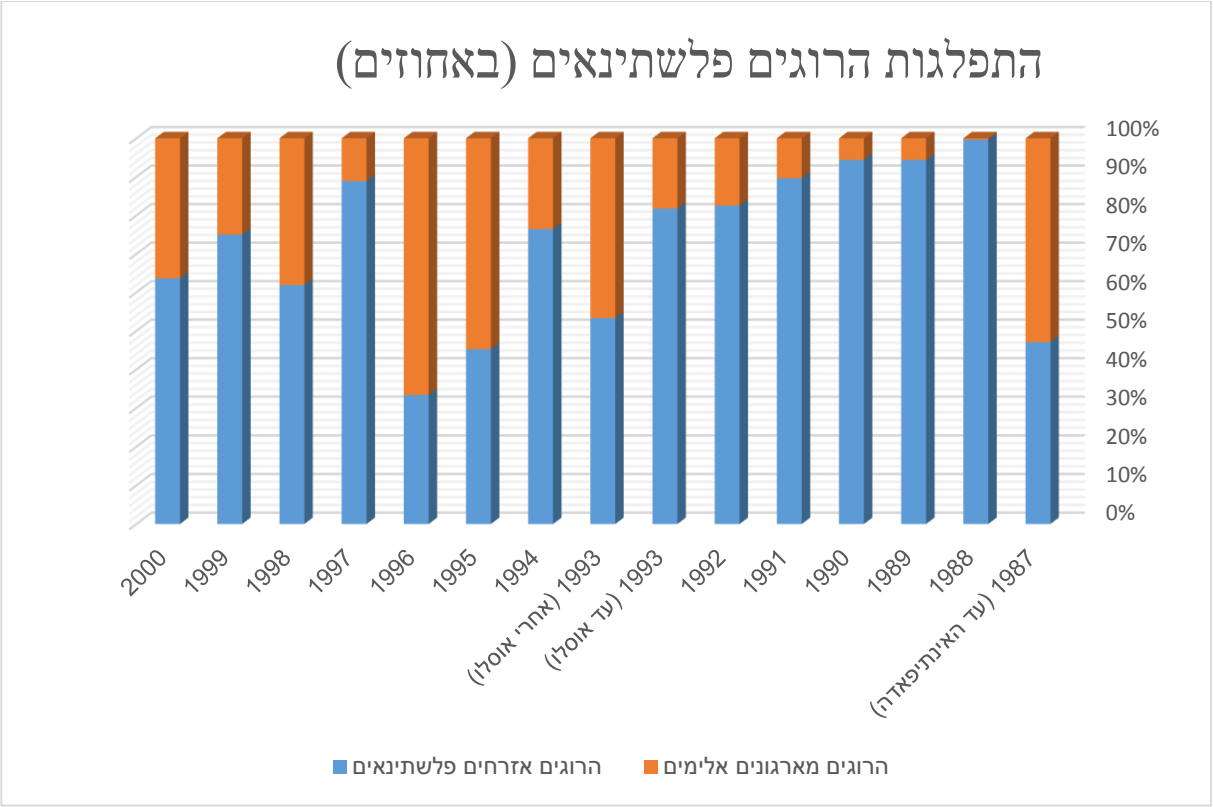
עד שנת 96' מספקים הנתונים אינדיקציה לפיה שלושת הפעולות הנ"ל היו מעבר ל"רמת הסף" הנורמטיבית של אלימות ישראל, נתון שמגביר את הסבירות כי ישראל הייתה כפופה לכללים מסויימים בתקופה זאת.

הנחות אלה והערכת המשתנים שגרמו ליצירת הכללים ולשינויים בהם ינותחו לעומק במסגרת הפרק הבא הבוחן את השערות המחקר העוסקות ביצירת הכללים.

מאפייני הרוגים פלשתינאים

ניתן לזהות מהגרף הבא כי מפרוץ האינתיפאדה עד שנת 92' מרבית ההרוגים הפלשתינאים היו אזרחים. בין הסכם אוסלו א' לשנת 96' חל שינוי ניכר ביחס, לאחר שנת 96' ההתפלגות נראית כאקראית, חשוב לציין שבשנים אילו נרשמה ירידה ניכרת במספר הנפגעים (בערכים מוחלטים).

[472] בצלם – מרכז המידע לזכויות אדם בשטחים, "גירוש פלסטינים מהשטחים והגירוש ההמוני בדצמבר 1992", ירושלים, יוני 1993
[473] זילבר, שם, 2011

<u>סיכום</u>

בסיס הנתונים מציג מספר מגמות ומותיר שאלות פתוחות לגבי קיומה של "רמת סף" וכנגזרת מכך קיומם של כללי משחק.

עד שנת 96' קשה לזהות "רמת סף" אותה נמנעו הארגונים הפלשתינאיים לחצות. אם כי בין הסכם אוסלו א' למרץ 96' ניתן ללמוד כי התחדדה האבחנה בין פיגועים בתחומי ה"קו הירוק" לפיגועים בשטחים (חל זינוק במספר הפיגועים בשטחים וירידה במספר הפיגועים בתוך "הקו הירוק") מה שמרמז על שינוי אפשרי בכללים באותה תקופה.

ניתן לזהות כי מבחינת סוגי הפעולות האלימות משנת 87' עד שנת 96' הרף עליון של פעולות הארגונים הפלשתינאיים הלך ועלה. הפעילות האלימה כנגד ישראל החריפה בהדרגה והתבטאה הן במספר גובר של פיגועים והן במספר גובר של נפגעים בצד הישראלי. בשלב הראשון נבע הדבר מהפעלת פיגועי ירי בתדירות גוברת ובהמשך נוספו פיגועי ההתאבדות שגבו מספר רב של הרוגים בכל אירוע בודד. כמו-כן לא נצפית אבחנה משמעותית בין פגיעה באזרחים לפגיעה באנשי כוחות הבטחון.

ישראל מצידה צימצמה משמעותית משנת 93' את השימוש בפעולות הגירוש והריסת הבתים, אך לעומת זאת הגבירה את פעולות הסיכולים הממוקדים עד שנת 96'.

החל ממרץ 96' ישנן אינדיקציות חזקות לכללים חדשים שנאכפו, חל צמצום מובהק בפעולות האלימות מצד שני השחקנים ולראשונה ניתן לזהות "רמת סף" ברורה. בחלק הבא אנתח את ההשערות השונות המנסות להסביר את התהליכים הנ"ל, את שאלת קיומם של כללי משחק ואת הגורמים לשינויים בהם.

5.2: מניעי הארגון לשמירה על כללי משחק

<u>השערה 1: ככל שהקו האדום של המדינה נמוך יותר רמת האלימות שיפעיל הארגון תהיה נמוכה יותר</u>

בטרם אתחיל בניתוח, חשוב להקדים ולומר כי מצאתי כי התייחסותה של ישראל להגדרת "קו אדום" הייתה שונה במספר פרמטרים בסיסיים ב-3 פרקי זמן:

ינואר 87' – ספטמבר 93': בתקופה זאת הובילו את המאבק האלים 3 ארגונים פלשתינאים נפרדים – פת"ח, "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי". ישראל לא הבדילה בין הארגונים באמצעי התגובה שנקטה.

ספטמבר 93' – מרץ 96': לאחר חתימת הסכם אוסלו א' נמשך המאבק האלים בין "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" לישראל. "הקו האדום" מול הארגונים הוגדר בשני אופנים – פעילות אלימה של ישראל מול הארגונים והפעלת לחצים על הרשות הפלשתינאית שהפכה לפטרונם החצי-מדינתי של שני הארגונים.

מרץ 96' – ספטמבר 00': לאחר מרץ 96' הפסיקה ישראל באופן כמעט מוחלט את הפעילות האלימה כנגד ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי". סימון "הקו האדום" מבחינת ישראל היה מול הרשות הפלשתינאית שתפקידה לשיטת ישראל היה לרסן את הארגונים האיסלאמיים, כריבון של השטח ממנו פעולים הארגונים.

<u>ינואר 87' – ספטמבר 93'</u>

בהצגת הנתונים בפרק הקודם הראתי כי במהלך שנים אילו חלה עליה הדרגתית ברמת האלימות שהפעילו הארגונים הפלשתינאים הן מבחינת מספר הפעולות והן מבחינת עוצמתן. בשלב הראשון התבטא הדבר בפיגועי ירי שלא היו חלק מהעימות האלים עד שנת 87', בהמשך הלכה וגברה תדירות פיגועים אלה ומשנת 92' החלו ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" בביצוע פיגועי התאבדות. מכאן ניתן להסיק כי "קו אדום" ברור של ישראל לא סומן או לחלופין לא כובד.

ניתוח מעמיק של הנתונים חושף כי מאבק עיקרי על סימון "הקו האדום" היה סביב המעבר של הארגונים האלימים לשימוש בנשק חם. ישנם שורה של אישושים כי לשני הצדדים היה ברור כי שימוש של הארגונים בנשק חם מסמן שינוי משמעותי בכללי המשחק.

התבטאויות של מנהיגים ישראלים מעידים כי בעוד ההתקוממות העממית (שסימניה החלו להופיע לאורך שנת 87' והפכה לקבועה מדצמבר 87') וחלק מהפיגועים האחרים נתפסו כאלימות שניתן להשלים איתה, השימוש בנשק חם נתפס כשינוי בכללי המשחק שישראל לא רצתה להשלים איתו.

סימון השימוש בנשק חם כחצייית "קו אדום" מבחינת ישראל		
האירוע	**קבלת האירוע על-ידי ישראל**	**סימון קו אדום ע"י ישראל**
19.3.87: מפגש של הרמטכ"ל עם חיילי מילואים בעזה, לאחר מספר ארועים אלימים.	הרמטכ"ל: "נשתדל להעדיף את מג"ב ולא את הצבא בשטחים, לא נטיל מגבלות על חופש התנועה של התושבים".	
3.8.87: קצין ישראלי נרצח **בפיגוע ירי** של ה"ג'יהאד האיסלאמי" בעזה		**שר הבטחון יצחק רבין: "זהו אירוע חריג שיזכה למענה חריג".** **ישראל הטילה לראשונה סגר של 3 ימים על עזה ועצרה מעל 100 חשודים**[474].
27.9.87: שורת תקריות בשטחים במהלך סופשבוע	שר הבטחון: "התיאורים על הידרדרות במצב הבטחון – הגזמה". ראש-הממשלה שמיר: "המצב אינו גרוע מבעבר"[475]	
14.10.87: שבוע של הפרות סדר לצד מספר פיגועים	שר הבטחון: "מדי פעם אנחנו עדים לגל כזה, נתגבר גם הפעם"[476]. הרמטכ"ל: "להערכתי יתברר שמדובר כמו במקרים קודמים בגל אלימות שקשה לדעת בדיוק את סיבתו, מתי הוא מתחיל ומתי חולף. האלימות לא תיגמר לעולם, צריך ואפשר לחיות איתה"[477].	
12.11.87: סדרת הפגנות בעזה במהלכן נהרגו 2 נערות פלשתינאיות	אלוף פיקוד הדרום: "הרצועה רגועה, שני הארועים חריגים ומיותרים"[478].	
11.1.88: חודש ראשון של האינתיפאדה.	11.1.88: רבין: "העימות יהיה ארוך משחשבנו"[479]	
22.2.88: חודשיים וחצי של אינתיפאדה.	22.2.88: רבין "הפגנות אינן טרור, לא ניתן לשלוט על מליון וחצי פלשתינים"[480]	
23.6.88: חקלאי ישראלי נרצח בדקירות	23.6.88: רבין: "אין נוסחת פלא, נמשיך בהריסת בתים ומעצרים"[481]	
17.10.88: מערכת בחירות בישראל – איום של אש"ף **לעבור לשימוש בנשק חם** אם ה"ליכוד" ינצח.		**17.10.88: שמיר: "אם יופעל נשק חם באינתיפאדה, נחריב את השטחים"**[482]

מעבר להצהרות המעידות על החשיבות שייחסה ההנהגה הישראלית לפיגועי הירי, ניתן לראות כי עד אמצע שנת 89' היה ניסיון להגדיר "קו אדום" בפעולות תגובה לארועי הירי. ניכר כי ההחרפה בפעולות התגובה התרחשה בעיקר כאשר היו הרוגים ישראלים כתוצאה מפיגוע הירי. דפוס זה על-פיו ישראל נוטה להגיב

[474] בר-יוסף, "תגובות: עונש מוות, כוח 12: אנחנו אחראים", מעריב, 4.8.87
[475] רהט, צוריאל וגורן, "מודעי:איני זוכר ישיבת ממשלה כזאת", מעריב, 29.9.87
[476] בר-יוסף, "כוחות גדולים יאבטחו את שולץ", מעריב, 14.10.87
[477] רוזן, "הרמטכ"ל: האלימות בשטחים לא תיגמר לעולם וצריך לחיות איתה", מעריב, 14.10.87
[478] רוזן, "האלוף מרדכי: הירי לא היה מוצדק", מעריב, 12.11.87
[479] אריה דלל, יצחק רבין והסיכסוך הישראלי-ערבי, ספרי צמרת: 2012, עמ' 142-148
[480] יחזקאלי, "רבין בראיון טלויזיה בארה"ב: אנו מתביישים בפרשת הקבורה", ידיעות אחרונות, 22.2.88
[481] חיים שיבי, "רבין: בוושינגטון אצטרך להסביר מדוע כפו עלינו לעשות מה שעשינו", ידיעות אחרונות, 23.6.88
[482] תמר טרבלסי, "שמיר: לא ישאר שריד ופליט בשטחים", ידיעות אחרונות, 17.10.88

בחריפות יתר כאשר יש נפגעים (ולאו דווקא על-פי סוג האירוע) נצפה בעבר גם בשניים ממחקריו של קופרמן[483]:

האירוע	תגובת ישראל
26.5.87: אזרח ישראלי נרצח מירי של "ג'יהאד איסלאמי" בעזה	ישראל עצרה מעל 50 פלשתינאים במחנה פליטים, 1 מחבל גורש.
יוני 87': 3 ארועי ירי ללא נפגעים בעזה	אין תגובה מיוחדת
3.8.87: קצין ישראלי נרצח בפיגוע ירי של ה"ג'יהאד האיסלאמי" בעזה	ישראל הטילה לראשונה סגר של 3 ימים על עזה ועצרה מעל 100 חשודים[484].
17.8.87: חייל ואזרח נפצעו בפיגוע ירי של "ג'יהאד איסלאמי" בעזה.	אין תגובה מיוחדת.
7.3.88: אנשי פת"ח חטפו אוטובוס עובדים בדימונה ורצחו 3 נוסעים	ישראל חיסלה את אבו-ג'יהאד מספר 2 באש"ף
21.3.88: חייל ישראלי נהרג מירי	ישראל: "ננקוט צעדים דרסטיים, נסגור המעברים לירדן"[485]. 500 עצורים
21.5.89: חייל נהרג מירי בחברון	250 אנשי "חמאס" נעצרו, ביניהם מנהיג הארגון, שייח אחמד יאסין.

לאחר יוני 89' חלה ירידה דרסטית בתדירות המקרים בהם הגיבה ישראל בהסלמה על ארועי ירי. מ-1990 ניתן לזהות עליה משמעותית במספר ארועי הירי. היעדר תגובה חריגה של ישראל ברוב המקרים מעיד כי היא למעשה ויתרה על הנסיון להציב "קו אדום" ביחס לשימוש בנשק חם וקיבלה אותו כחלק מכללי המשחק.

לא רק ההנהגה הישראלית ראתה בפיגועי הירי שינוי בכללי המשחק. ניתן לראות כי שלושת הארגונים האלימים היו גם הם מודעים לכך שמדובר בפעולה המהווה הסלמה משמעותית:

פת"ח – בפברואר 88' פירסם דובר אש"ף הודעה רשמית ובה הכריז כי **הארגון אוסר על אנשיו להשתמש בנשק חם** במסגרת האינתיפאדה[486]. בהנחיה זאת הגדיר למעשה אש"ף לפת"ח את כללי המשחק של מאבק אלים ללא שימוש בנשק חם.

ג'יהאד איסלאמי – בשנת 87' עשה הארגון 7 פעמים שימוש בנשק חם, כל האירועים היו ברצועת עזה. פיגועי הירי של הארגון כחלק מהמאבק בישראל הכניסו מימד חדש לעימות האלים וגררו תגובה חריפה של ישראל שהרגה במהלך אותה שנה 7 מאנשי הארגון.

חמאס – מנהיג "חמאס" הינחה את אנשיו להשתמש בנשק חם כנגד ישראל מהקמתו בדצמבר 87', אולם מתוך מודעות לכך שהדבר עלול לגרור תגובה חריגה של ישראל, מדיניות הארגון בתקופה הראשונה הייתה שלא לקחת אחריות שתזהה את הפיגועים עם "חמאס"[487].

---

[483] Kuperman Ranan, Ibid, (2006), also see: Kuperman Ranan D. (2001b) Rules of Military Retaliation and their Practice by the State of Israel in: International Interactions 27:297–326.

[484] בר-יוסף, "תגובות: עונש מוות, כוח 12: אנחנו אחראים", מעריב, 4.8.87

[485] רוני שקד ודני שדה, "עשרות נעצרו לאחר רצח החייל", ידיעות אחרונות, 21.3.88

[486] מחניימי, שקד וזינגר, "פקודת מבצע מאש"ף לשטחים", ידיעות אחרונות, 22.2.88

[487] דוד חכם, שם, עמ' 22, ראה גם: רוני שקד ואביבה שאבי, חמאס מאמונה באללה לדרך הטרור, ירושלים: כתר, 1994, עמ' 104-103

הגרף הבא מציג כיצד הצליחה ישראל באופן יחסי להשאיר את ארועי הירי בנשק חם מחוץ לכללי המשחק בשנים 89-1988'. אולם החל מסוף שנת 89' התרבו האירועים והפכו לחלק קבוע מכללי המשחק של העימות האלים והיוו את האמצעי עיקרי של הארגונים הפלשתינאים לצד פיגועי הדקירה.

ירידה משמעותית במספר פיגועי הירי נצפתה רק משנת 96', אולם חשוב להבהיר כי עד תקופה זאת כבר נעשה על-ידי הארגונים הפלשתינאיים שימוש באמצעים אלימים בהרבה, כך שפיגועי הירי כבר לא היוו את הסמן העליון:

נראה כי שנת 89' הייתה שנת מפנה בנסיונה של ישראל להציב "קו אדום" להסלמת האלימות אותה הובילו הארגונים האיסלאמיים. לצד פיגועי הירי שהיוו עד אותה שנה פיגועים חריגים והפכו לחלק משגרת העימות, נכנסו שני דפוסים חדשים – פיגועי חטיפה ופיגועים המוניים.

פיגועי חטיפה: בפברואר 89' ובמאי 89' ביצע "חמאס" שני פיגועי חטיפה של חיילים ישראלים שנרצחו ונמצאו רק לאחר תקופה ארוכה. יש לציין כי גם כאן לצד ההסלמה, ניתן לזהות את המודעות והחשש של הארגון לסיכון בתגובה חריפה של ישראל. בשל החשש מתגובה כזאת "חמאס" לא לקח אחריות על פיגועי החטיפה ורק לאחר זמן נודעה אחריותו לכך[488]. נראה כי "חמאס" העריך נכון את תגובת ישראל, משנחשפה אחריותו (לאחר הפיגוע השני) בוצע גל מעצרים גדול שכלל את מעצר מנהיג הארגון, אחמד יאסין.

[488] אלדר, שם, עמ' 30-31

התגובה העיקרית של ישראל לפיגועי החטיפה הייתה בנקיטת אמצעי מניעה, כאשר הוטלו על חיילים מגבלות ואיסורים לגבי עלייה לטרמפים[489]. בדצמבר 92' חודשו פיגועי החטיפה, כאשר שוטר מג"ב נחטף ונרצח, גם כאן ניתן לזהות תגובה קשה של ישראל, אך קשה לבודד אותה – לאחר החטיפה הוחלט על גירוש 415 אנשי "חמאס" ללבנון. חשוב להבהיר כי החטיפה הייתה הפיגוע האחרון ברצף פיגועים שביצע "חמאס" בתוך שבוע.

פיגועים המוניים: ביולי 89' ביצע מחבל מה"ג'יהאד האיסלאמי" את הפיגוע הקשה ביותר מתחילת האינתיפאדה וגרם להרג 14 אזרחים ישראליים כאשר דירדר אוטובוס לתהום. התגובה העיקרית גם כאן הייתה פעולת מניעה - באוטובוסים הותקנו אמצעי מיגון שהיקשו על הגישה של אל הגה הנהג. הפיגועים ההמוניים חודשו רק בשנת 93' לקראת הסכם אוסלו א' והוגברו משמעותית לאחר חתימתו.

עיקר ההתמודדות של ישראל עם פיגועי החטיפה והפיגועים ההמוניים הייתה לאחר הסכם אוסלו א'. לגבי הפיגועים שבוצעו בשנת 89', ישראל לא הגדירה "קו אדום" ברור.

העובדה ש"חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" חידשו סוג זה של פעולות לקראת הסכם אוסלו, מעלה שאלה האם הסיבה נעוצה ביכולות ששופרו או בהחלטה לשמור על כללים מסויימים שהוסרו עם התפתחות התהליך המדיני בין אש"ף לישראל. בשונה מפיגועי הירי נראה כי אין כאן תשובה מובהקת.

<u>ספטמבר 93' – מרץ 96'</u>

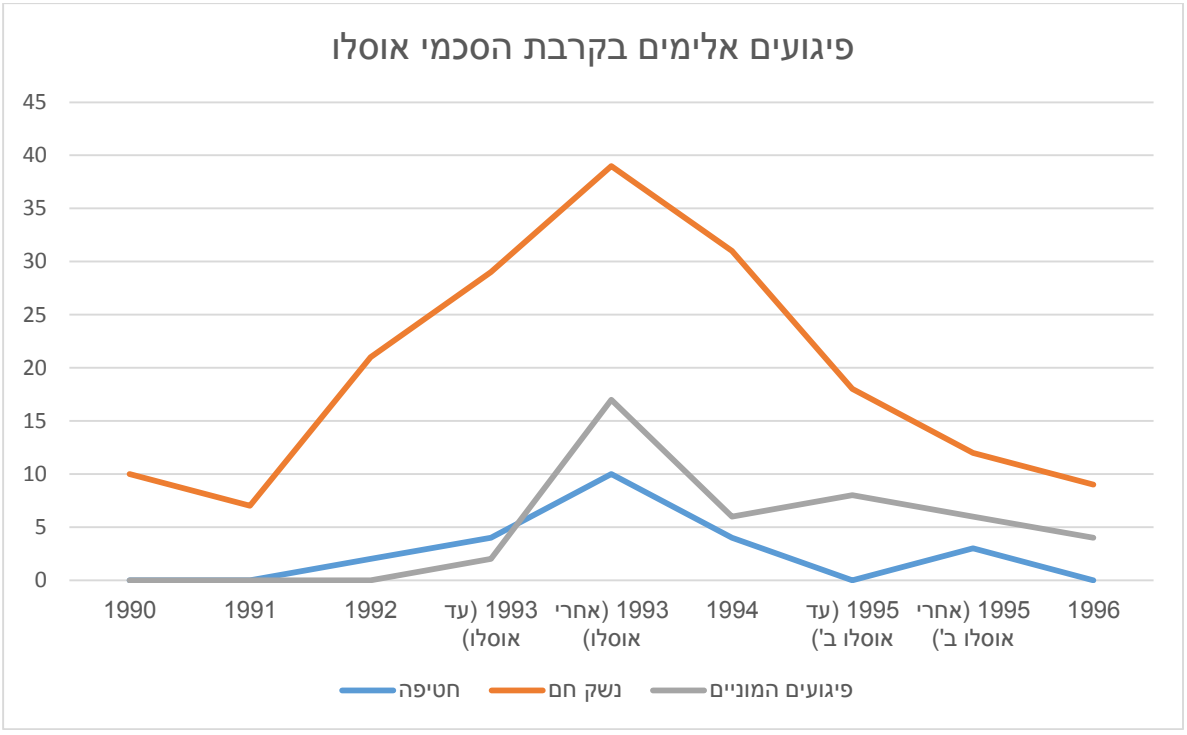
הסכם אוסלו א' שנחתם ב-13.9.93 יצר שינוי דרמטי בכללי המשחק: מצד אחד קיבל אש"ף החלטה רשמית על סיום המאבק האלים בישראל, מצד שני הסכסוך עדיין לא הגיע לסיומו ולצד זאת ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" הודיעו שאינם מקבלים את הסכמי אוסלו וממשיכים במאבק האלים נגד ישראל. בהסכם הוחלט על העברה הדרגתית של השליטה הביטחונית לצד סמכויות שלטון אזרחי בחלקים מהשטחים לידיה של הרשות הפלשתינית בהנהגת אש"ף, מה שהפך למעשה את הרשות לריבון בשטחי המחייה של הארגונים האלימים ומגדיר אותה כ"פטרון פאסיבי" שלהם (ראה הגדרה מלאה בסירת הספרות עמ' 21-20). בנסיבות החדשות של תהליך שלום הבנוי על מסלול של הסכמי ביניים נוסף לסנקציות הישראליות מרכיב חדש: **עיכוב תהליך השלום וסנקציות כלכליות כאמצעי להגדרת "קו אדום" מול הפטרון (הרשות הפלשתינאית) על-מנת להניעה לרסן את הארגונים האלימים**.

התקופה שבין חתימת הסכם אוסלו א' למרץ 96' נראית כתקופת ביניים במהלכה התעצבו כללי משחק מחודשים בין שלושת השחקנים – ישראל, רשות פלשתינאית, ארגונים אלימים.

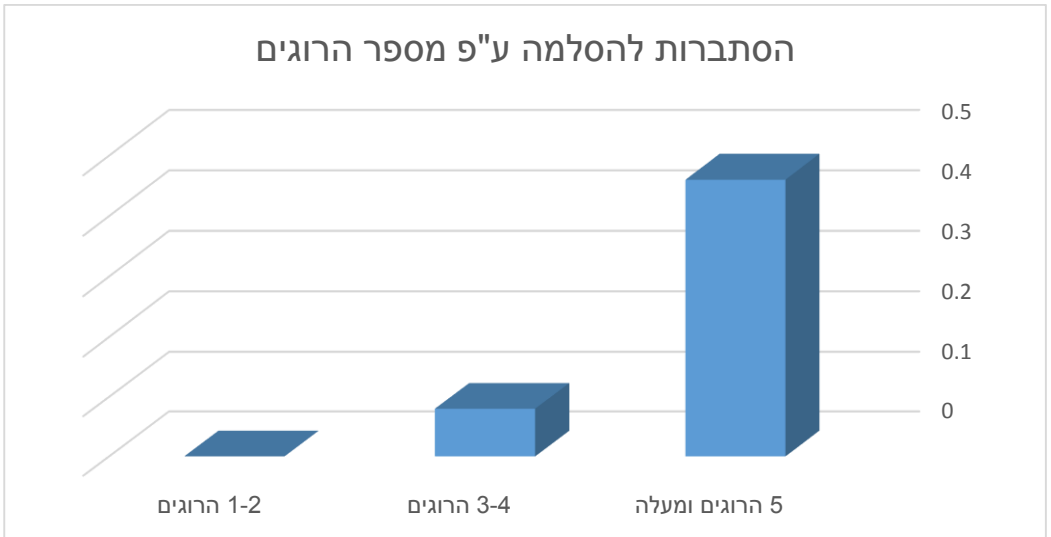
באותה תקופה כבר דעכה ההתקוממות העממית ופסקו הפעולות האלימות מצד הפת"ח ויתר הפלגים השייכים לאש"ף. המאבק האלים נוהל באופן בלעדי בין ישראל לארגונים האיסלאמיים. לקראת הסכם אוסלו א' חלה הסלמה משמעותית בפעולות שני הארגונים, לצד הגברה משמעותית בפיגועי הירי, הפכו

[489] יוכי ארליך, "למי צלצלו הפעמונים? המודיעין והאינתיפאדה הראשונה – 1987", מבט מל"מ 51, פברואר 2008

הפיגועים המוניים ופיגועי חטיפה (כולל נסיונות שלא הצליחו) לחלק מכללי המשחק, המאמצים הגיעו לשיאם בחודשים הראשונים לאחר חתימת ההסכם:

נראה שלהנהגה הישראלית היה "קו אדום מעורפל" שהושפע ממספר ההרוגים בפיגועים הפלשתינאים. כפי שניתן לראות בגרף הבא, פיגועים שגרמו ל-5 הרוגים ומעלה העלו משמעותית את ההסתברות לתגובה ישראלית, יחד עם זאת היא עדיין עמדה על קצת פחות מחצי, ממצא שקשה להגדיר אותו כ"קו אדום" ברור. לפעם נוספת, ניכר כי רף הסבילות של ישראל ביחס ל"רמת הסף" איתה תהיה מוכנה להשלים, התייחסה יותר לנפגעים בנפש ופחות לסוג ספציפי של פעולה אלימה.

בדומה לפיגועי הירי בשנים 87'-89', נראה כי גם בפיגועי ההתאבדות רבי הנפגעים אשר סימנו הרמה של רף האלימות ושינוי בכללים, ניתן לזהות תהליך בו ישראל הציבה "קו אדום" בשלב הראשון אולם הקו הלך ונשחק:

האירוע	תגובת ישראל
6.4.94: 6 הרוגים בפיגוע התאבדות בעפולה	**סגר על השטחים**
15.4.94: 5 הרוגים בפיגוע התאבדות של חמאס בחדרה (פיגוע שיא)	**הסלמה**: נעצרו למעלה מ-400 פעילי חמאס
20.10.94: 22 הרוגים בפיגוע (פיגוע שיא)	**הסלמה**: עשרות אנשי חמאס נעצרו, בתים רבים נאטמו או נהרסו
13.11.94: 3 קצינים נהרגו בנצרים	**אין תגובה מיוחדת**
22.1.95: 19 הרוגים בפיגוע התאבדות	**שינוי מדיניות**: רבין: "הפרדה מוחלטת בין ישראל לשטחים, נמנה ועדה לתכנון הפרדה מלאה"[490]
10.4.95: 8 הרוגים ב-2 פיגועי התאבדות	**אין שינוי/אזהרה מהסלמה**: ישראל לערפאת: "אתר מקומות המסתור של פעילי חמאס וג'יהאד!"
25.7.95: 5 הרוגים בפיגוע התאבדות	**אין שינוי**: רבין: "המו"מ יחודש לאחר הלוויות"[491]
22.8.95: 5 הרוגים ו-100 פצועים בפיגוע התאבדות בי-ם	**אין שינוי:** רבין: "השיחות יחודשו לאחר הלוויות"[492]
27.2-5.3.96: 61 הרוגים ב-4 פיגועי התאבדות	**הסלמה**: תגובה קשה במספר ערוצים (פירוט בטבלה הבאה).

גל הפיגועים החריג במרץ 96' היווה נקודת המפנה, שבוע זה היה שיא ברמת האלימות שהופעלה כנגד ישראל לאורך כל תקופת המחקר.

אופן התגובה של ישראל התבטא ב-3 ערוצים - פעילות ישירה כנגד הארגונים האיסלאמיים, פגיעה בתהליך המדיני מול הרשות וכנגזרת מכך הערוץ השלישי, פעולה חריפה וחסרת התקדים של הרשות כנגד הארגונים.התגובה החריפה הייתה עד לסף של שבירת כללי המשחק הן מול הארגונים האלימים והן מול הרשות הפלשתינאית. הטבלה הבאה מתמצתת את עיקרי הפעולות:

הסלמה ישירה של ישראל כנגד הארגונים	פגיעה בתהליך המדיני מול הרשות הפלשתינאית	הסלמה בפעולות הרשות הפלשתינאית כנגד הארגונים
צעדים עיקריים של ישראל[493]: 1. נעצרו 450 פעילי חמאס ו"ג'יהאד איסלאמי". 2. הוטל סגר מלא למשך חודשיים. 3. נסגרו עשרות מוסדות "חמאס" בשטחים שעדיין היו בשליטת ישראל.	**10.3.96:** פרס: "אם ערפאת לא יענה לתביעותינו בתחום הטרור, ניעצור את התהליך המדיני ונשקול להחזיר את שליטת ישראל בחלק מהשטחים"[494]. **17.3.96:** פרס: "הנסיגה מחברון לא תתבצע עד שהרשות לא תאסור את כל בכירי הזרוע הצבעית של חמאס"[495].	**5.3.96:** דובר ערפאת: "התקפות חמאס הן הכרזת מלחמה על הרשות"[496]. **עד סוף מרץ בוצעו הפעולות הבאות**[497]: 1. 1,200 אנשי "חמאס" נעצרו. 2. נעצרו 35 מתוך 37 הבכירים שישראל דרשה לעצור. 3. הרשות פשטה על מסגדים ומוסדות צדקה של "חמאס" והכפיפה את רובם תחת פיקוחה.
השפעת ההסלמה: במשך שנה חדל "חמאס" באופן מוחלט לבצע פיגועי התאבדות וכן חדל כמעט לחלוטין מביצוע פיגועים.		

490 שיפר, "ושוב סגר על השטחים", ידיעות אחרונות, 23.1.95
491 שיפר, "רבין נוטה להאיץ את המו"מ", ידיעות אחרונות, 25.7.95
492 צימוקי, "הרמטכ"ל: הקשיים יגברו לאחר הפינוי מערי יו"ש", ידיעות אחרונות, 23.8.95
493 Kurz, Anat and Nahman Tal. 1997, "Hamas: Radical Islam in a National Struggle", JCSS Memorandum No. 48, July 1997.
494 סוקול סמי, "ערפאת הדיח את מפקד הבטחון המסכל בגדה המערבית", הארץ, 10.3.96
495 רבין איתן, "הוקפאו ההכנות לפינוי בחברון", הארץ, 17.3.96
496 ניר אורי, "ערפאת: נשתף פעולה עם ישראל נגד המעשע", הארץ, 5.3.96
497 Kristianasen Wendy, 1999, "Challenge and Counterchallenge: Hamas's Response to Oslo" Journal of Palestine Studies, 28(3): 19-36.

כפי שניתן לראות התגובה הקשה הביאה לירידה דרמטית באלימות "חמאס" ולמעשה התיישרות כמעט עם כללי המשחק שהתקיימו בין ישראל לאש"ף מאז ספטמבר 93'. הפעולות האגרסיבית של ישראל והרשות הפלשתינאית הסבו פגיעה משמעותית ל"חמאס", אולם מצאתי אישושים ברורים לכך שנכונות "חמאס" להכפיף עצמו לכללים חדשים לא נבעה רק מפגיעה ביכולות, אלא גם מהבנה כי חצה רף מסויים ונזקה של הסלמה ברמה כזאת גבוה מהתועלת. יש לשים לב כי הבנה כזאת ניתן לזהות מייד לאחר הפיגועים, עוד לפני שעיקר הפעולות כנגדו התבצעו.

אישושים להבנת "חמאס" כי חצה "קו אדום"
3.3.96: מחמוד א-זאהר: "חמאס דורש שגדודי עז א-דין אל-קאסם ותלמידי יחיא עייש יחדלו מהמבצעים הצבאיים שהם מנהלים"[498].
4.3.96: הזרוע הצבאית של "חמאס" הפיצה כרוז שקרא: "לציית באופן מיידי ומוחלט להחלטת ההנהגה המרכזית ולהפסיק את התקפות ההתאבדות כנגד יהודים"[499].
מאי 96': א-זאהר: "עימות עם כוחות הביטחון הישראליים והפלסטיניים אינו שווה את הסיכון של איבוד רשת המרפאות, המסגדים וגני הילדים של חמאס."[500].
12.8.96: ראזי חאמד (בכיר "חמאס"): "אנו יכולים לומר שהארגון נמצא במצב של הלם...אנו במצוקה קשה... אנו מודים כי התקפות הטרור של מרץ האחרון היו טעות ואנו מתחרטים עליהן, משום שהן הזיקו לארגון ולתשתיות שלו"[501].

לאחר התגובה הראשונית של ישראל והפעילות החריפה של הרשות הפלשתינאית כנגד הארגונים האיסלאמיים חדלה ישראל כמעט לחלוטין לפעול באופן אלים כנגד הארגונים והעבירה את האחריות לריסונם לרשות הפלשתינאית. שביעות הרצון של ההנהגה הישראלית מפעילות הרשות הפלשתינאית הייתה משותפת להנהגה המדינית והצבאית[502].

נראה כי שביעות הרצון של ישראל מפעילות הרשות והתוצאות המובהקות שבאו לידי ביטוי בירידה משמעותית במספר הפיגועים עד ספטמבר 00' שיכנעו את ישראל כי את אכיפת כללי המשחק על הארגונים האלימים יש להטיל על הרשות הפלשתינאית.

מכיוון שלאחר מרץ 96' הפסיקה ישראל כמעט לחלוטין את הפעילות האלימה מול הארגונים, ניתוח השפעת "הקו האדום" שלה הופך ללא רלבנטי לשנים 1996-2000. המשך התקופה ינותח במסגרת ההשערה הבוחנת את יחסי הפטרון (רשות פלשתינאית) מול הארגונים.

---

[498] אורן מגן, הרתעה וכפייה נגד ארגוני טרור אתנו-פוליטיים, מוגש כעבודת גמר לתואר מוסמך באוניברסיטת תל-אביב, אוקטובר 2008, עמ' 265

[499] Kristianasen, Ibid, p.29

[500] מגן, שם, עמ' 266

[501] Kristianasen, Ibid, p.30

[502] אזולאי-כץ, "פרס: הפלשתינים לוחמים בטרור יותר מאי-פעם", ידיעות אחרונות, 24.3.96

<u>סיכום</u>

ניתן לומר באופן ברור כי **ההשערה לפיה ה"קו האדום" של המדינה יקבע את רמת האלימות של הארגון אינה נכונה** במקרה זה. האסטרטגיה המוכרת של שימור העימות בעצימות נמוכה[503] יושמה על-ידי אש"ף לפני הסכמי אוסלו, אך לא על-ידי הארגונים האיסלאמיים. מי שהצליחה לכפות על הארגונים כללי משחק הייתה הרשות הפלשתינאית שהצליחה לאחר מרץ 96'.

במהלך התקופה שקדמה למרץ 96' נעשו שני ניסיונות עיקריים של ישראל להציב "קו אדום" לארגונים האלימים – הנסיון הראשון היה כנגד השימוש בנשק חם והשני כנגד פיגועי ההתאבדות. בשני המקרים נצפה תהליך של שחיקה בנסיון של ישראל להגדיר גבול ברור של אי-סבילות לפיגועים אילו, בשני המקרים ויתרה ישראל בהדרגה על הנסיון להציב "קו אדום".

ממצא חשוב בנושא היה כי הנסיון להציב "קו אדום" הושפע יותר מתוצאות הפעולה (אם היו הרוגים וכן מספר ההרוגים) מאשר מסוג ספציפי של פעולה. אומנם שני סוגי הפיגועים הנ"ל נתפסו (כל אחד בתקופתו) כהסלמה מבחינת ישראל, אולם ישראל נטתה יותר להסלים כאשר היו בהם נפגעים. ממצא זה תואם מסקנה שעלתה במחקריו של קופרמן בעבר[504].

משנת 89' גיבשה ישראל תפיסה לפיה שינוי כללי המשחק וריסון האלימות הפלשתינאית יעשה דרך פתרון מדיני. נראה שלתפיסה זאת הייתה השפעה משמעותית על-כך שישראל למעשה ויתרה מאותה שנה על הנסיון להגדיר "קו אדום" ברור. מדיניות זאת של ויתור על פתרון כוחני הייתה "נוחה" לארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" שממילא חתרו להסלמת המאבק האלים. התוצאה הייתה שפיגועי הירי הפכו לחלק לגיטימי מכללי המשחק והיוו יחד עם פיגועי הדקירה את אמצעי האלימות העיקרי עד הסכם אוסלו א'. תהליך בעל מאפיינים דומים התרחש כאמור בהמשך ביחס התגובה לפיגועי ההתאבדות.

לעומת הויתור על הגדרת "קו אדום" לארגונים האיסלאמיים, הצליחה ישראל במרץ 96' להציב "קו אדום" ברור לרשות הפלשתינאית מולה ניהלה תהליך מדיני. איום שהוביל את הרשות לפעול בחריפות נגד הארגונים האסלאמיים ולאכוף עליהם כללי משחק חדשים שהיו קרובים לכללים שהוגדרו בין ישראל לאש"ף בהסכמי אוסלו.

ניכר כי הרציונאל מאחורי ההשערה הנוכחית אינו מופרך ולראיה הממצאים שהצגתי לפיהם ארגון "חמאס" שהיה הגורם המשמעותי ביותר בהסלמת העימות, העלים את אחריותו לפיגועי הירי והחטיפה עד שנת 89' מתוך חשש מתגובה קשה של ישראל. אולם לאורך זמן ישראל כשלה (או ויתרה) על הנסיון לקבע "קו אדום" שיגדיר רף עליון לארגונים האלימים. את ההסבר לשינויים בכללי המשחק יש לבחון אם כן בהשערות הבאות.

---

[503] Tse-Tung Mao, 1967, "On Protracted Wars" in <u>Selected Works of Mao Tse Tung</u>, Vol.2, Peking: Foreign Languages press (original work published in 1938)

[504] Kuperman, <u>Ibid</u>, 2006, also see: Kuperman, <u>Ibid</u>, (2001b)

<u>השערה 2: ככל שיגדלו סיכויי הארגון להישג מדיני הוא יפחית את רמת האלימות</u>

מבין הארגונים האלימים המעורבים בסכסוך זה, ההשערה רלבנטית אך ורק לארגון אש״ף, מפני שהארגונים האיסלאמיים שללו באופן מוחלט תהליך מדיני ולא התפתח תהליך מולם בשום שלב.

המאבק האלים של אש״ף נוהל בעיקר על-ידי ארגון הפת״ח ובנוסף על-ידי מספר ארגונים קטנים יותר הכפופים אליו. מתחילת האינתיפאדה הציג אש״ף קו לפיו יהיה מוכן להפסיק את האלימות במידה ויענו תביעותיו המדיניות. לעומת זאת אצל ארגוני ״ג׳יהאד איסלאמי״ ו״חמאס״ האפשרות של תהליך מדיני כלל לא עמדה על הפרק.

בספטמבר 87׳ הצהיר ערפאת לראשונה כי יהיה מוכן להפסיק את פעולות האיבה בתמורה למו״מ מדיני[505]. בעשורים שקדמו היה אש״ף הארגון הפלשתינאי האלים המשמעותי ביותר, הייתה זאת פעם ראשונה שהארגון יצר זיקה בין האפשרות של פתרון מדיני להפסקת האלימות.

הצהרת אש״ף באוקטובר 88׳ על הקמת מדינה פלשתינאית בגבולות 67׳[506] חידדה את פערי הגישות בין הארגונים האלימים, שכן בעקיפין בעצם ההצהרה אש״ף הכיר לראשונה בזכותה של מדינת ישראל להתקיים בגבולות 67׳.

בשנים הבאות מצאתי אינדיקציות עקביות הקושרות בין נכונות אש״ף לשמירה על כללי משחק ומצד שני החלטה להתנער מהם על בסיס הסיכוי לקדם את יעדיו המדיניים.

חריג יוצא דופן הוא האירוע באוגוסט 89׳ בו קיבלה ועידת הפת״ח את יוזמת השלום של ארה״ב, דבר שהעלה לראשונה את הסיכוי להישג מדיני מ״סיכוי נמוך״ ל״סיכוי בינוני״. לצד קבלת היוזמה פרסמה הועידה הצהרה רשמית בה היא קוראת להסלמת האלימות על-מנת להביא לסיום הכיבוש[507]. אירוע זה מציג הקשר שונה מהמקרים האחרים, כאשר עליית הסיכוי לשלום לוותה גם במגמה של הסלמת אלימות.

הטבלה בעמוד הבא מציגה את הזיקה בין הסיכוי להישג מדיני לבין נכונות אש״ף להגביל את האלימות בתקופה שבין שנת 87׳ לשנת 92׳. הגדרת הסיכוי להישג מדיני היא בהתאם לקטגוריזציה שהצגתי בפרק המתודולוגי:

---

[505] רהט, "צ'רלי ביטון: אני מביא מסר מהפכני מערפאת", <u>מעריב</u>, 11.9.87

[506] שמש, <u>שם</u>, עמ' 188

[507] סוכנות הידיעות בתוניס, "ועדה מיוחדת בפת"ח תפעל להרתעת יהודים מלעלות לישראל", <u>ידיעות אחרונות</u>, 9.8.89

שינויים ברמת האלימות של אש"ף בהתאם להתפתחות התהליך המדיני			
הסיכוי להישג מדיני	**האירוע**	**ריסון האלימות**	**הגברת האלימות**
אין סיכוי	**21.4.87: כינוס הפרלמנט של אש"ף**		ערפאת: "נמשיך להסלים את המאבק בישראל, לא פוסלים ועידה בינלאומית, אך הרובה ימשיך להיות האמצעי העיקרי"[508].
סיכוי נמוך	**11.9.87: ערפאת נפגש עם קבוצת חברי כנסת מישראל**	**11.9.87:** ערפאת: "מוכן להפסקת פעולות האיבה בתנאי להכרה הדדית ופתיחה במו"מ"[509].	
סיכוי נמוך	**22.2.88: הרוג ישראלי ראשון. ישראל הגיבה בגירוש 4 פעילי פת"ח**	דובר אש"ף הכריז כי ארגונו אוסר על שימוש בנשק חם באמצעות ההתקוממות[510].	
אין סיכוי	**אוקטובר 88: מערכת בחירות ישראל**		15.10.88: יועץ ערפאת: "אם שמיר ינצח נעבור למאבק צבאי"[511].
	ניצחון הליכוד בבחירות		7.11.88: אש"ף: "נגביר האלימות בגלל נצחון הימין"[512]. 15.11.88: אש"ף הכריז על מדינה עצמאית על בסיס החלטה 242.
סיכוי בינוני	**9.8.89: ועידת הפת"ח אישרה את יוזמת השלום האמריקאית**		ועידת הפת"ח פרסמה הצהרה רשמית על: "הסלמת האלימות במטרה להביא לסיום הכיבוש"[513].
אין סיכוי	**אוגוסט 89': קשיים בקידום יוזמת השלום**		23.8.89: הנחייה של ערפאת לפיה האינתיפאדה תוחרף ויופסקו כל הפגישות של תושבי השטחים עם נציגי ישראל.
אין סיכוי	**יוני 90': קמה ממשלת ימין צרה במקום ממשלת האחדות** **21.6.90: ארה"ב השעתה את הדיאלוג עם אש"ף בשל סירובו לגנות פיגוע רצחני בניצנים.**		23.6.90: ערפאת קרא להסלמת העימות[514]. עלייה משמעותית באלימות הפלשתינאית עד מרץ 91'.
סיכוי נמוך	**אפריל 91': לחץ אמריקאי לחידוש תהליך השלום בין ישראל לפלשתינים**	הצהרות חוזרות של ערפאת שפניו לשלום. ירידה ברמת האלימות הפלשתינאית.	
סיכוי גבוה	**סוף אוקטובר 91': נפתחה ועידת השלום**	הופסקו הפיגועים למשך 3.5 חודשים	
אין סיכוי	**פברואר 92': נפלה הממשלה בישראל.**		ב-16.2.92 חודשו הפיגועים לאחר 3 וחצי חודשי הפוגה.

[508] שפי גבאי, "הפרלמנט של אש"ף תקע את המסמר האחרון", מעריב, 21.4.87
[509] רהט, "צ'רלי ביטון: אני מביא מסר מהפכני מערפאת", מעריב, 11.9.87
[510] מחנייימי, שקד וזינגר, "פקודת מבצע מאש"ף לשטחים", ידיעות אחרונות, 22.2.88
[511] רבין, "האני אל-חסן: אם שמיר ינצח נעבור לנשק חם", הארץ, 15.10.88
[512] אלדר, "אש"ף יכיר כנראה בעקרון החלוקה", הארץ, 7.11.88
[513] סוכנות הידיעות בתוניס, "ועדה מיוחדת בפת"ח תפעל להרתעת יהודים מלעלות לישראל", ידיעות אחרונות, 9.8.89
[514] רויטרס, "אש"ף אוסר על הפלשתינאים לנהל שיחות בישראל", 23.6.90

בסוף שנת 92' החל תהליך שלום רציני בין ישראל לפלשתינאים, במסגרת המגעים הכירה ישראל באש"ף כנציגם. במקביל, החריפו הארגונים האיסלאמיים את המאבק נגד ישראל. בספטמבר 93' נחתם הסכם אוסלו א' במסגרתו הצהיר אש"ף על סיום המאבק האלים בישראל.

לאחר ההסכם סיימו אש"ף והפלגים הכפופים לו את דרכם כארגונים אלימים. אש"ף הפך לכוח העומד בראש הרשות הפלשתינאית ורבים מאנשי הפלגים האלימים השתלבו במנגנוני הבטחון ובמנגנונים האזרחיים של הרשות. בכך למעשה הפכה הרשות בהנהגת אש"ף לאחראית על אכיפת הכללים ברוב שטחי יהודה שומרון ועזה. מערכת היחסים בין הרשות לארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" בתקופה זאת תנותח לעומק בהשערה העוסקת בהשפעת הפטרון.

הטבלה הבאה מראה כיצד גם לאחר חתימת הסכם אוסלו א' והתחייבותו לסיום המאבק האלים יצר אש"ף (כמנהיג הרשות הפלשתינאית) זיקה בין התקדמות התהליך המדיני לבין שמירה/שבירה של כללי המשחק וחזרה למאבק אלים. הטבלה מרכזת אך ורק את הפעולות הקשורות באופן ישיר לאש"ף, לצד זאת נעשה שימוש עקיף באלימות הארגונים האיסלאמיים (שימוש אשר יפורט בהרחבה בהשערה העוסקת ביחסי פטרון-ארגון):

הסיכוי להישג מדיני	האירוע	שמירת כללי המשחק ע"י אש"ף	איום בשבירת כללי המשחק בזיקה לתהליך המדיני
סיכוי גבוה	**13.9.93 – 23.9.96**	במשך 3 שנים מאז חתימת הסכם אוסלו א', נמנעו אנשי אש"ף מפעולות אלימות כנגד ישראל.	
סיכוי נמוך	**23.9.96-27.9.96: מהומות מנהרת הכותל**		לאחר מספר חודשי קפאון בתהליך המדיני, קרא ערפאת להגיב באלימות לעבודות ישראל במנהרת הכותל. במהומות שהתפתחו נעשה לראשונה שימוש בנשק המשטרה הפלשתינאית (אנשי אש"ף לשעבר) כנגד ישראל.
סיכוי גבוה	**ספטמבר 96' – מאי 98'**	חזרה מואצת למו"מ מדיני בעקבות המהומות בכותל. בינואר 97' נחתם הסכם חברון[515].	
סיכוי גבוה	**4.5.98: החלה פסגת לונדון לאחר תקופה ארוכה של קפאון מדיני**		**5.5.98:** ערפאת: "אם יכשלו השיחות יהיה תוהו ובוהו איזורי ונתניהו יהיה אחראי"[516].
סיכוי בינוני	**17-18.5.98: הפגנות סוערות ביום הנכבה**		**18.5.98:** יועץ ערפאת: "דחיית יוזמת ארה"ב תוביל לגל אלימות"[517].

[515] רבינוביץ', שם, עמ' 94

[516] כספית, "ערפאת תובע: לפרסם", מעריב, 5.5.98

[517] כספית, "טיבי: דחיית יוזמת ארה"ב תוביל לגל אלימות אזורי", מעריב, 18.5.98

סיכוי בינוני	**משבר בתהליך המדיני**		**24.5.98:** הפלשתינאים: "נקים מדינה גם אם זה יוביל למלחמה"[518]. **29.5.98:** מזכ"ל הרשות: "נחדש האינתיפאדה אם ארה"ב תנטוש את התהליך"[519]. **2.7.98:** ערפאת: "סבלנותי פקעה, המאבק על י-ם קרב לחיים ולמוות"[520].
25.10.98: נחתם הסכם ווי			
סיכוי בינוני	**שבועיים לאחר הסכם ווי**		**16.11.98:** ערפאת: "נגן על ירושלים ברובים"[521].
סיכוי בינוני	**מהומות במזרח י-ם**		**30.11.98**: הפלשתינים: "שחרור אסירים או פיצוץ ההסכם"[522].
סיכוי בינוני	**שבוע של מהומות בשטחים**		**10.12.98:** 192 פצועים, אבו-מאזן: "תומכים במחאה"[523].
סיכוי בינוני	**יולי 00': ערב פסגת השלום בקמפ-דיוויד**		**ערפאת:** "הנחיתי את חיילי להתכונן לעימות"
סיכוי נמוך	**אוגוסט 00': הפסגה הסתיימה ללא הסכם**		**ערפאת:** "נותן לתהליך "ארכה" עד ה-13.9.00, מבטיח למנוע אלימות בתקופה זאת"[524].
סיכוי בינוני	**26.9.00: נכשל נסיון התיווך האחרון**[525].		**1.10.00: פרצה האינתיפאדה השנייה**

לצד המגמה העקבית של זיקה בין הסיכוי להישג מדיני לבין הנכונות לשמור על כללי המשחק, ניתן לזהות בתקופה זאת מקרים בהם בחרה הרשות במגמת הסלמה דווקא כאשר הייתה קרובה להישג מדיני. כך לקראת ועידת לונדון במאי 98', הסכם וואי באוקטובר 98', וועידת קמפ-דיוויד ביולי 00'. יתכן וניתן להסביר מקרים חריגים אלה בהשערה כי המגמה האמיתית לא הייתה לשבור את הכלים, אלא להשתמש בהסלמת האלימות (או באיום להסלמה) כאמצעי לחץ להגברת הסיכוי להישג מדיני.

כשלון ועידת קמפ-דיוויד חשף את הסיכוי הנמוך של שני הצדדים להגיע לפתרון. לאחר שנכשל נסיון התיווך האחרון ירד הסיכוי להישג מדיני לראשונה מאז שנת 88' את הסיכוי להישג מדיני לקטגוריה של "**אין סיכוי**". בשלב זה פתחו הפלשתינאים באינתיפאדה השנייה ובתוך חודשים ספורים ניתן לזהות נשברו כל כללי המשחק שהוגדרו באופן רשמי ובלתי-רשמי מאז הסכם אוסלו א'.

---

[518] לוין ובוהדנה, "הפלשתינאים: נקים מדינה גם אם זה יביא למלחמה", מעריב, 24.5.98
[519] בן-חורין, "ארה"ב: לא נתמוך בהכרזה חד-צדדית", מעריב, 29.5.98
[520] שלמה שמיר, "ערפאת: פקעה סבלנותי", הארץ, 2.7.98
[521] הס, "ערפאת:נכונים להשתמש ברובינו נגד מי שימנע מאיתנו להתפלל בירושלים", הארץ, 16.11.98
[522] הס והורוביץ, "הפלשתינאים מאיימים במשבר", הארץ, 30.11.98
[523] דני רובינשטיין, "התנזים עושה את העבודה", הארץ, 10.12.98
[524] רגב ושקד, "ערפאת ידחה הכרזת העצמאות לנובמבר", ידיעות אחרונות, 26.7.00
[525] אייכנר ושקד, "קלינטון הפריע באמצע פגישת ברק-ערפאת", ידיעות אחרונות, 26.9.00

סיכום

ניתוח ההשערה מוכיח כי הקשר המוצע בהשערה מתקיים בסכסוך זה. לאורך כל התקופה ניתן לראות זיקה ברורה שיצר אש"ף בין הסיכוי להתקדמות בתהליך המדיני לבין הפעילות האלימה כנגד ישראל. מדיניות זאת החלה בשנת 87' ובפועל נמשכה עד ספטמבר 00' גם לאחר שהארגונים האלימים הקשורים לאש"ף חדלו להתקיים באופן רשמי כארגונים אלימים ונטמעו ברשות הפלשתינית.

שבירת הכלים לאחר פסגת קמפ-דיוויד מתיישבת היטב עם מדיניות זאת. אובדן הסיכוי להגיע להישגים משמעותיים נוספים באמצעות תהליך דיפלומטי הביאה את ערפאת להחלטה על הסרת המגבלות בעימות האלים. התנהגות זאת תאמה באופן מלא את קו ההתנהלות שלו לאורך 13 השנים שקדמו.

בהשערה זאת התמקדתי אך ורק באש"ף, מכיוון שהיה הארגון הדומיננטי היחיד ששילב בין המאבק האלים לתהליך המדיני. השלמה חשובה לניתוח מדיניותו בתקופה שלאחר הסכם אוסלו א' תעשה בהשערה 5 בה תנותח מדיניותו כפטרונם הפאסיבי של הארגונים האיסלאמיים לאחר ספטמבר 93'.

השערה 3: ככל שהמדינה תסלים את האלימות יגדל הסיכוי שהארגון יסכים לשינוי בכללי המשחק

היפותזה זאת נמצאה כבלתי רלבנטית עבור סכסוך זה, ישראל לא יזמה בשום שלב מהלך של הסלמה מתמשכת והסתפקה בפעולות נקודתיות שאף הן הלכו ופחתו. בשום שלב לא היה קשר בין ההסלמות (המועטות) של המדינה לבין הנכונות של הארגון להסכים לשינוי בכללי משחק.

השערה 4: ככל שהארגון קיצוני יותר יפחת הסיכוי לייצוב כללי משחק

אש"ף הוא ארגון שחרור לאומי הפועל על בסיס אידיאולוגיה לאומית-חילונית אשר הוביל מאז שנות ה-60' את המאבק האלים של הפלשתינאים נגד ישראל. ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" הם ארגונים הפועלים על בסיס אידיאולוגיה איסלאמית קיצונית, אשר הוקמו בשנות ה-80' כחלק מתהליך איסלאמיזציה ברצועת עזה[526].

החל משנת 88' התחדדו מאד ההבדלים האידיאולוגיים בין הארגונים האילאמיים כארגונים הקיצוניים לעומת אש"ף כארגון המתון. בנובמבר 88' אש"ף הכיר באופן עקיף בזכותה של ישראל למדינה בגבולות קוי 67'[527]. גם באופי המאבק האלים ניתן לזהות הבדלים, בעוד שהארגונים האיסלאמיים חתרו להסלמת המאבק בעיקר על-ידי הגברת השימוש בנשק חם, אסר אש"ף בפברואר 88' על שימוש בנשק חם[528].

---

[526] שיף ויערי, שם, עמ' 35, עמ' 245-222

[527] שמש, שם, עמ' 188

[528] מחניימי, שקד וזינגר, "פקודת מבצע מאש"ף לשטחים", ידיעות אחרונות, 22.2.88

האסטרטגיה של אש"ף תואמת את האסטרטגיה הקלאסית של מאו[529] המקלה על הגדרת כללי משחק, לעומת זאת גישתם של הארגונים האיסלאמיים מציגה חתירה להתנערות מכללים ומגבלות. הבדלי גישות אלה הוסיפו לאפיין את השוני בין שני הזרמים ואף הוקצנובשנים הבאות.

בשנת 89' נמשכה מגמת ההסלמה על-ידי הארגונים הקיצוניים. ה"ג'יהאד האיסלאמי" יזם שני פיגועים המוניים כנגד אוטובוסים אזרחיים* ואילו "חמאס" ביצע שני פיגועי חטיפה של חיילים ישראלים.

עם התקדמות התהליך המדיני בין אש"ף לישראל הגבירו הארגונים הקיצוניים (במיוחד "חמאס" שהפך לחזק והדומיננטי מביניהם) את הפעילות האלימה במטרה ברורה למנוע תהליך פיוס בין ישראל לאש"ף:

במחצית השנייה של שנת 92' עם התקדמות תהליך השלום חלה עלייה משמעותית במספר הפיגועים וכן נעשו נסיונות ראשונים לבצע פיגועים המוניים על-ידי מכוניות תופת.

בין השנים 93'-96' עם התקדמות תהליך השלום וחתימת ההסכמים בין ישראל לאש"ף, הסלימו הארגונים את פעילותם לרף חדש, על-ידי ביצוע פיגועי התאבדות במרכזי אוכלוסיה ישראלית. לצד הכנסת אמצעי קטלני זה חלה עלייה משמעותית גם בכמות המספרית של יתר סוגי הפיגועים.

למרות המגמה הברורה של חתירה להסלמה והתנערות מכללי משחק של שני הארגונים ניתן לראות כי במדיניות ארגון "חמאס" היו שיקולים רציונאליים ולפיכך גם היה נתון יותר להרתעה, לגבי "ג'יהאד איסלאמי" לא נמצאו אינדיקציות כאלה:

- שני הארגונים היו אחראים להסלמת האלימות והפיכת פיגועי הירי לחלק ממנה בשנים 87'-89', אולם "חמאס" העדיף לבצע את הפיגועים ללא לקיחת אחריות מתוך חשש מתגובת ישראל.
- בשנת 89' החלו 2 הארגונים בפיגועי חטיפה, "חמאס" (שהיה הראשון) נמנע מלקחת אחריות על 2 חטיפות החיילים שביצע, מתוך אותו רציונל של חשש מתגובת ישראל.
- בזמן התהליך שהוביל להסכם אוסלו א' פרסם "חמאס" שתי הצהרות בהן התווה את יחסיו מול אש"ף בזמן שזה מנהל מו"מ מול ישראל:

10.1.93: חמאס: "מוכנים לא להפריע לאש"ף בתהליך"[530].

5.9.93: חמאס: "נפעל נגד ישראל, לא נרצח אישים מאש"ף"[531].

ניתן ללמוד כי הארגון אומנם סירב להכיר בישראל ולהצטרף לתהליך ההידברות. אולם היה מוכן להחיל על עצמו כללים מסויימים כדי לא לפגוע בסיכויי אש"ף להישג מדיני בתהליך הדיפלומטי אליו התנגד. נכונות זאת חזרה על עצמו מספר פעמים בהמשך:

---

[529] Tse-Tung Mao, Ibid, 1967

* בוצעו שני נסיונות לדרדר אוטובוסים מלאי נוסעים לתהום בעלייה לי-ם. הנסיון הראשון צלח וגרם ל-17 הרוגים, הנסיון השני סוכל.

[530] עתי"ם, "חוסייני: החזרת שני המגורשים חיובית אך לא מספקת", מעריב, 10.1.93

[531] גבאי, "חמאס: נמשיך לתקוף את ישראל", מעריב 5.9.93

- באפריל 95' בעקבות שני פיגועים המוניים שביצע "חמאס", התחולל המשבר הקשה ביותר מאז הסכם אוסלו א' עד כדי דיבורים מעשיים על הפסקת התהליך. מנהיגי "חמאס" הבטיחו להרגיע את השטח והפיגועים אכן פסקו לתקופה. חודשיים מאוחר יותר אישרו מנהיגי "חמאס" כי הפסקת הפיגועים היא תוצאה של החלטה יזומה שקיבלו[532].
- מייד לאחר חתימת הסכם אוסלו ב' החלה הידברות בין אש"ף למנהיגי ה"חמאס". המגעים לא הניבו הסכמה רשמית, אולם "חמאס" נמנע מלבצע פיגועים בחודשים הראשונים לאחר חתימת הסכם אוסלו ב'. "חמאס" חזר למדיניות ההסלמה לאחר שישראל חיסלה בראשית ינואר 96' את בכיר הארגון, יחיא עייש.

גל הפיגועים הקשה של מרץ 96' גרר תגובה חריפה של הרשות הפלשתינאית כנגד "חמאס"[533], בעקבותיה חלה ירידה דרמטית בהיקף הפעילות של הארגון עד פרוץ האינתיפאדה השנייה.

<u>סיכום</u>

הממצאים מאששים באופן ברור את נכונותו של ההקשר שנבחן בהשערה הנוכחית. ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" הקיצוניים היקשו מאד על עיצוב וייצוב כללי משחק בסכסוך, זאת בשונה מאש"ף שחתר משלב מוקדם להגבלת העימות ויצירת כללי משחק במטרה להוביל לפתרון מדיני.

בין השנים 87'-96' היו שני הארגונים האיסלאמיים אחראים להסלמת העימות ולשינוי מתמשך של כללי המשחק שהתבטא בהגבהת "רמת הסף" של האלימות. חרף זאת, כפי שהראתי, אצל ארגון "חמאס" ניתן לזהות נכונות לקבל כללים מסויימים גם בתקופה זאת, הן משיקולי הרתעה של המדינה ("קו אדום") והן מתוך נכונות לשיתוף פעולה מסויים עם האסטרטגיה הדומיננטית של אש"ף על-פיה התהליך המדיני הוא המשתנה המשפיע על רמת האלימות.

לאחר מרץ 96' הצליחה הרשות הפלשתינאית לכפות על הארגונים את מרבית הכללים אליהם סירבו עד אז, מערכת יחסים זאת תפורט בהרחבה בהשערה הבאה.

[532] באום, <u>שם</u>, 13.6.95
[533] אלדר, <u>שם</u>, עמ' 83-81

השערה 5: הפטרון המדינתי יקבע את רמת האלימות של הארגון

לארגונים הפלשתינאיים לא היו פטרונים מדינתיים מובהקים. בשנת 1974 הסמיכה הליגה הערבית את אש"ף כמייצגם של הפלשתינאים, בתקופות שונות נהנה הארגון מגיבוי של מדינות ערביות. במקרים אחרים הוא כפה עצמו על מדינות חלשות יחסית דוגמת ירדן (בשנות ה-70) ולבנון (בשנות ה-80).

שתי המדינות המשפיעות ביותר על הפלשתינאים בשטחים היו מצרים וירדן. מידת ההשפעה של מדינות אילו על אש"ף איפשרה להן לתפקד כמתווכים במצבים מסויימים אולם לא כפטרונים.

"חמאס" זכה לתמיכה לוגיסטית מסעודיה[534] ובהמשך מאיראן ואילו "ג'יהאד איסלאמי" זכה לסיוע של איראן[535], אולם יכולת ההשפעה של מדינות אילו על הארגונים הייתה מוגבלת.

עד ספטמבר 93' פעלו אש"ף והארגונים האיסלאמיים כארגונים לא-מדינתיים נפרדים, כאשר באופן רשמי אין לאף אחד מהם אחריות על מדיניותו של האחר. הקמתה של הרשות הפלשתינאית במאי 94' והגעתה של הנהגת אש"ף לשטחים שינתה את מערך היחסים ובפועל תיפקדה הרשות מאותו שלב כ"פטרון הפאסיבי"[536] של "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" שפעלו מהשטח הנמצא תחת אחריותה.

עליית כוחו של "חמאס" כמוביל המאבק האלים נגד ישראל הבליטו אותו ככוח משמעותי בשטחים. בדצמבר 92' בעקבות ההסלמה הגוברת שהוביל הארגון, ביצעה ישראל גירוש המוני של פעיליו.

בעקבות הגירוש החלה הידברות בין אש"ף ל"חמאס", ההידברות שהחלה בינואר 93' ונמשכה במקביל למו"מ המדיני המתפתח בין אש"ף לישראל ביססה שורה של הסכמות חצי-רשמיות על כללי המשחק בין אש"ף ל"חמאס" על-פיהם אש"ף ימשיך בתהליך המדיני ובמקביל לא ימנע מ"חמאס" את המשך המאבק האלים.

הצהרתו של ערפאת במאי 94' (בתחתית הטבלה) עם הקמת הרשות הפלשתינאית וקבלת האחריות הבטחונית נכנסת (על-פי הקטגוריזציה בפרק המתודולוגי) באופן ברור להגדרה "**התנגדות פאסיבית**" שכן הוא מצהיר על התנגדותו העקרונית לטרור, אך באותו משפט מבהיר כי אינו מתכוון להילחם בו.

גיבוש ההבנות בין אש"ף ל"חמאס" בצל ההסכמים בין אש"ף לישראל	
5.1.93: שיחות שלום בין פלשתינאים לישראל בגיבוי אש"ף.	אש"ף דחה את בקשת "חמאס" להפסיק בתהליך שלום, אולם מסכים לבקשתו להגביר את האלימות[537].
5.9.93: ערב חתימת הסכם אוסלו א'	"חמאס" הודיע כי לא יקבל את ההסכם, אולם הוסיף להצהרה תוספת חשובה בה נאמר כי יוסיף לפעול נגד ישראל אך לא יפגע באנשי אש"ף[538].
19.5.94: נחתם הסכם קהיר בין אש"ף לישראל	"חמאס" הודיע כי יסייע לאש"ף בתנאי שזה לא ימנע ממנו לפעול נגד ישראל. **ערפאת הצהיר כי "לא ילחם בחמאס, אך יעשה הכל כדי למנוע טרור"[539].**

[534] שם, עמ' 34
[535] שם, עמ' 191-190
[536] Byman Daniel, Ibid, 2005, pp.220-223
[537] סוכנות עתי"ם רויטרס, "חמאס לא שכנע אש"ף לפרוש משיחות השלום, על המשמר, 5.1.93
[538] פרי, "המשחק הכפול של ערפאת", ידיעות אחרונות, 5.9.93
[539] מנחם רהט, "ערפאת לחמאס: הפסיקו הפיגועים נגד ישראל", מעריב, 19.8.94

כללי משחק הבלתי רשמיים בין אש"ף ל"חמאס" אפשרו לערפאת להגדיר רף עליון לאלימות ה"חמאס" ולשנות את גובהו בהתאם למה שהעריך כי ישרת את האינטרס שלו להשגת יעדיו המדיניים. מדיניות זאת מהווה למעשה מרכיב משלים לניתוח בהשערה הקודמת, אש"ף כארגון אלים (לשעבר) העומד בהנהגת הרשות הפלשתינאית ומנהל מו"מ מול ישראל, נמנע מחזרה למאבק האלים, אולם "עצימת העין" מול אלימות הארגונים האיסלאמיים איפשרה לו להשתמש בהם כמנוף לחץ במאמץ להישג מדיני מול ישראל.

הטבלה הבאה מראה כיצד במספר צמתים שינתה הרשות הפלשתינית את מדיניותה ביחס לארגונים האלימים ובכך למעשה השתמשה באופן עקיף בריסון/התרת אלימות כמכשיר במשא ומתן מול ישראל.

מערכת יחסים זאת נמשכה עד מרץ 96', הארועים בחודש זה היוו נקודת מפנה ביחסים בין הרשות הפלשתינאית לארגונים האסלאמיים. נראה כי ההפרדה הנחרצת שהגדירה ישראל עד מרץ 96' בין המאבק באלימות להתקדמות בתהליך השלום שללה במידה רבה את הרלבנטיות של ההשערה הנוכחית עד אז. הרשות הפלשתינאית זכתה באותה תקופה להישגים מדיניים משמעותיים באמצעות חתימת הסכמי אוסלו א' ואוסלו ב' ובמקביל התגברו הפעולות האלימות של הארגונים האיסלאמיים.

מדיניות הפטרון ביחס לארגונים האלימים	ההקשר	אכיפת כללי המשחק על-ידי אש"ף	שחרור רסן האלימות לארגונים הקיצוניים
התנגדות אקטיבית	**אוקטובר 94': רבין הודיע על עצירת תהליך השלום בעקבות 2 פיגועים קשים של "חמאס"**	בהתנגשויות בין המש"פ ל"חמאס" נהרגו 18 איש ו-260 נפצעו. שישה ימים לאחר מכן סיכמו אש"ף ו"חמאס" על רגיעה הדדית, במקביל הודיע רבין כי התהליך המדיני יחודש[540].	
התנגדות אקטיבית	**אפריל 95': 8 הרוגים ו-61 פצועים בשני פיגועי התאבדות. אזהרה של ישראל כי תפסיק את התהליך המדיני**	מפקד כוחות הבטחון ברשות: "ננטרל האיסלאם הקיצוני ביד קשה"[541]. הפיגועים הופסקו למשך שלושה וחצי חודשים	
התנגדות פאסיבית	**יוני 95': קשיים במו"מ על הסכם אוסלו ב'**		12.6.95: חמאס: "מאשרים כי מזה תקופה החלטנו להפסיק הפיגועים" 13.6.95: ערפאת: "אם לא יושג הסכם עד 1.7 יפגעו סמכויותיי"[542].
תמיכה פאסיבית	**יולי 95' – ספטמבר 95': שלב אחרון במשא ומתן על הסכם אוסלו ב'**		גל פיגועים קצר לאחר 3 וחצי חודשי שקט. הפיגועים הופסקו שבועיים לפני חתימת ההסכם

[540] דלל, שם, עמ' 181
[541] הירשפלד יאיר, אוסלו: נוסחה לשלום, תל-אביב: מרכז רבין לחקר ישראל, עם עובד: 2000, עמ' 171-170
[542] אילנה באום, "ערפאת וכריסטופר – פגישה מועילה", ידיעות אחרונות, 13.6.95

התנגדות אקטיבית	**1.12.95: 3 פיגועים – 2 הרוגים ו-2 חטופים ישראל: "אזהרה חמורה לערפאת!"**[543]	המש"פ איתרה החוטפים ושחררה את החטופים הישראלים.	
התנגדות אקטיבית	**מרץ 96': ישראל איימה בביטול הסכמי אוסלו בעקבות גל פיגועים של "חמאס" בו נהרגו מעל 60 ישראלים בשבוע**	**מרץ 96' – מאי 96':** המש"פ ביצעה גל מעצרים חסר תקדים של למעלה מ-600 אנשי "חמאס". במשך למעלה משנה לא ביצע "חמאס" אף פיגוע.	

האיום של ישראל בביטול ההסכמים בעקבות גל הפיגועים החריג במרץ 96' והמהפך הפוליטי בישראל במאי 96' שלאחריו הצהיר ראש הממשלה הנבחר נתניהו הצהיר שלא יהיה תהליך מדיני במידה ויהיה טרור פלשתינאי[544] סימנו שינוי בכללי המשחק. מדיניות זאת העמידה בפני הרשות הפלשתינאית דילמה שכמעט ולא נאלצה להתמודד איתה עד אז – בחירה בין אכיפת כללי המשחק לבין אובדן ההישגים המדיניים. לפני כן, הרשות הועמדה בדילמה זאת רק פעמיים – באוקטובר 94' ובאפריל 95' ובשתי הפעמים בחרה לאכוף את כללי המשחק על "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" (ראה בטבלה).

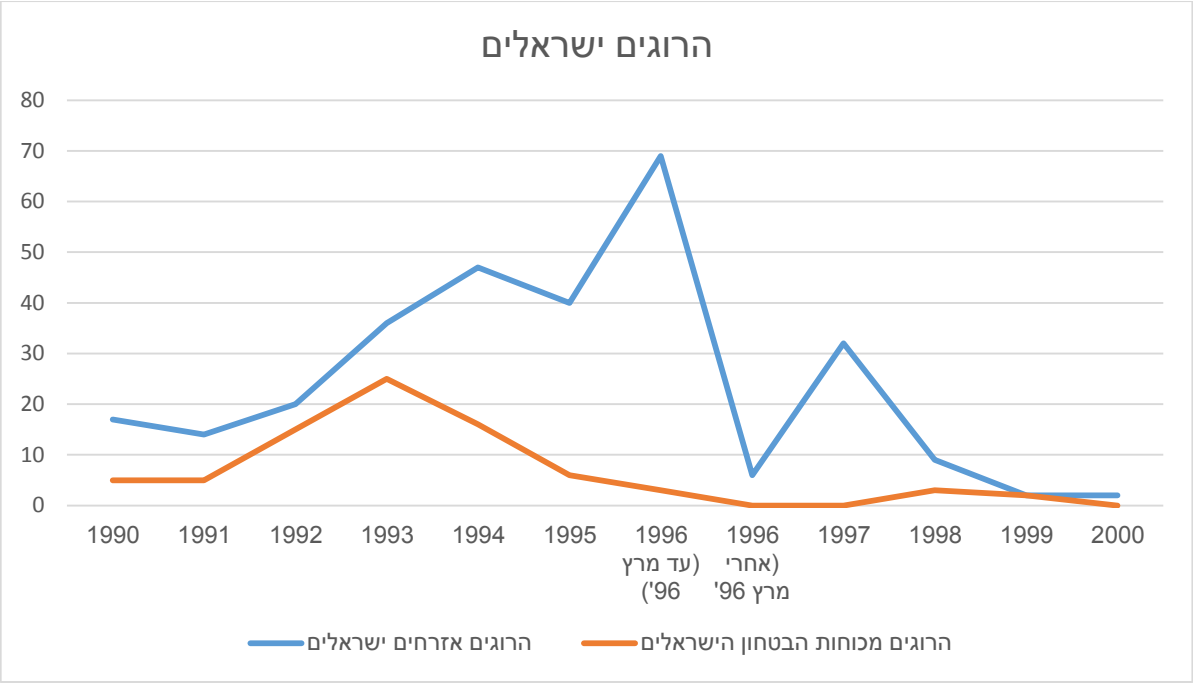
הגרף בתחתית העמוד ממחיש עד כמה ארועי מרץ 96' היוו צומת קריטית בעקבותיה עוצבו מחדש כללי המשחק ותפקידי השחקנים המרכזיים בסכסוך:

מאז שנת 87' הייתה מגמה עקבית של הסלמה הדדית בעימות האלים בין ישראל לארגונים הפלשתינאיים האלימים. הסכמי אוסלו לא שינו מגמה זאת אלא להיפך, פרק הזמן בין חתימת הסכם אוסלו א' לפיגועי מרץ 96' היה האלים ביותר בתקופת המחקר על-פי כל הפרמטרים (ראה פרק בסיס נתונים).

לאחר ארועי מרץ 96' חלה ירידה דרסטית ברמת האלימות משני הצדדים. לראשונה מאז שנת 87' השתנתה מגמת ההסלמה באופן חד והשתנה גם אופיו של העימות. ניתן לזהות ירידה ניכרת במספר הנפגעים, לצד הירידה במספר הפיגועים. משנת 98' ירד מספר הנפגעים הישראלים לשיעור הנמוך ביותר בשנות המחקר:

[543] אורי ניר, "מתכון לאי הבנות", הארץ, 1.2.95

[544] אלוף בן, "נתניהו: הבטחון הוא המבחן להתקדמות עם הפלשתינאים", הארץ, 24.6.96

התהליך של אכיפת כללי המשחק התרחש במערך היחסים בין הרשות הפלשתינאית ל"חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי". כאשר ישראל כמעט וחדלה לפעול כנגד הארגונים האלימים ותחת זאת בסיטואציות הרלבנטיות בחרה להפעיל את הלחצים על הפטרון (הרשות).

בתקופה זאת חדלה ישראל כמעט מכל הפעולות היזומות כנגד הארגונים - פעילות הריסת ואטימת הבתים צומצמה משמעותית ופסקה לחלוטין לאחר שנת 97', הסיכולים הממוקדים נמשכו בהיקף מצומצם מאד. בשנים 1996-2000 ביצעה ישראל בממוצע 1.8 חיסולים בשנה לעומת 19 פעולות ב-1995 ו-23 ב-1994, ירידה של מאות אחוזים! היקף פעולת המעצרים צומצם ל-1,200 בשנה לעומת כ-6,000 בשנה בשנים 95-1994[545]. פעולת המנע של הטלת סגר על כלל האוכלוסיה נמשכה בהיקף דומה לשנים קודמות עד שנת 98' ולאחר מכן צומצמה משמעותית[546].

לצד מימוש האחריות לאכיפת הכללים על הארגונים האיסלאמיים, עשתה הרשות שימוש מבוקר בשחרור והידוק הרסן לארגונים כאמצעי לחץ על ישראל, אך נראה כי גם במצבים אלה הרף העליון שאיפשרה לארגונים האלימים היה מוגבל בהשוואה לתקופה שקדמה למרץ 96'. ההתרה והריסון נעשו הן באמצעות אישור מרומז לביצוע פיגועים והן באמצעות מעצר ושחרור אנשי הארגונים בהתאם למדיניות ששירתה באותה תקופה את הרשות הפלשתינאית[547]. הטבלה הבאה מציגה מספר אישושים למדיניות בשנים אילו:

[545] כרמי נעמי, שם, 1999
[546] שם
[547] אלדר, שם, עמ' 84-74

מדיניות הפטרון ביחס לארגונים האלימים	האירוע	אכיפת כללי המשחק ע"י הרשות	שחרור רסן
התנגדות אקטיבית	**25.10.98: נחתם הסכם וואי לאחר מו"מ ממושך**	**22.10.98:** המשטרה הפלשתינית עצרו את מפקד חמאס בגדה. **26.10.98:** המש"פ עצרה בכיר חמאס ושמה מצור על ביתו של שייח יאסין. **2.11.98:** הפלשתינים פשטו על ביתו של שייח יאסין ועצרו עשרות אנשי "חמאס".	
התנגדות אקטיבית/תמיכה פאסיבית	**מהומות במזרח י-ם**	**1.12.98:** הפלשתינים עצרו 2 מבוקשים בכירים.	**30.11.98**: הפלשתינים: "שחרור אסירים או פיצוץ ההסכם"[548].
תמיכה פאסיבית	**קפאון במו"מ המדיני, קשיים ביישום הסכם וואי**		**24.12.98:** הרש"פ שחררה שייח יאסין ממעצר בית[549]. **24.1.99:** מנהיג ה"ג'יהאד האיסלאמי" שוחרר.
התנגדות פאסיבית	**נפלה ממשלת נתניהו, בחירות בישראל במאי '99**	**23.12.98:** ערפאת: "אדחה את ההכרזה על הקמת המדינה כדי לא לעזור לביבי בבחירות, מזהירים מהתפוצצות איזורית אם הסכם וויי יעוכב"[550].	
התנגדות אקטיבית	**מערכת בחירות בישראל**	**23.3.99:** השב"כ הפלשתיני סיכל פיגוע **24.5.99:** המש"פ עצרה שני בכירי "חמאס".	
התנגדות אקטיבית	**חודש המו"מ המדיני לאחר נצחון השמאל בבחירות**	**9.8.99:** הפלשתינים עצרו 3 בכירי "חמאס".	
תמיכה פאסיבית	**משבר במו"מ המדיני**		**8.2.00:** הרש"פ: "מקפיאים המו"מ עד להודעה חדשה"[551]. רנטיסי (ממנהיגי "חמאס") שוחרר מהכלא
התנגדות אקטיבית	**16.3.00: ממשלת ישראל אישרה נסיגה מ-3 כפרים**	**19.3.00:** הרש"פ עצרה 7 אנשי "חמאס" ביניהם 5 בכירים.	

הקשיים במו"מ המדיני והעלאת האופציה מחודשת של חזרה למאבק אלים על-ידי אש"ף (כמנהיג הרשות) טישטשה בהדרגה את הפער בין הרשות לארגונים האלימים. אחד הצעדים הראשונים שביצעה הרשות עם פרוץ האינתיפאדה השנייה היה שחרור המוני של אסירים מארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי"[552].

[548] הס והורוביץ, "הפלשתינאים מאיימים במשבר אם לא ישוחררו אסירים", הארץ, 30.11.98
[549] הס, "הרשות שיחררה את שייח יאסין", הארץ, 10.12.98
[550] מקובסקי וורטר, "לשכת נתניהו: בתקופת בחירות אין תהליך שלום", הארץ, 23.12.98
[551] הס, "בהוראת ערפאת שוחרר עזיז רנטיסי, הארץ, 8.2.00
[552] אלדר, שם, עמ' 86

שחרור זה היווה למעשה לראשונה מעבר של הרשות ל"**תמיכה אקטיבית**" בארגונים האלימים והיווה זרז משמעותי לפרוץ גל האלימות הגדול שהחל באוקטובר 00' והוביל לשבירת כללי המשחק.

<u>סיכום</u>

בהשערה הראשונה בפרק התייחסתי לכשלונה של ישראל בשימור "קו אדום" ברור מול הארגונים האלימים. נראה כי בניגוד לישראל, הרשות הפלשתינית ידעה להגדיר רף כזה. החל ממרץ 96' הצליחה הרשות לכפות באופן יעיל כללי משחק על ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" לתקופה ממושכת.

עוד קודם למרץ 96' הצגתי שני מקרים (אוקטובר 94' ואפריל 95') שסיפקו אינדיקציה כי לרשות הייתה יכולת לאכוף את הכללים על הארגונים האלימים, נכונות להפעלת יכולת זאת נתגלתה כאשר פעילותם איימה לפגוע באופן מהותי בהישגים מדיניים קרובים מול ישראל.

נראה כי מדיניותה של ישראל לפני מרץ 96' פגמה ביכולת לייצב את כללי המשחק בשלב מוקדם יותר. עד מועד זה לא הציבה ישראל לרשות הפלשתינאית "קו אדום" עקבי בנוגע לאכיפת הכללים החדשים על "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" שאלימותם הלכה והחריפה לצד ההתקדמות בתהליך המדיני. יתרה מכך, רבין אף יצר הפרדה מוצהרת בין המאבק בטרור להתקדמות התהליך המדיני באמירתו: "נלחם בטרור כאילו אין תהליך מדיני ונתקדם בתהליך המדיני כאילו אין טרור"[553]. תפיסה שבאה לידי ביטוי גם במעשים, בין ספטמבר 93' למרץ 96' החריפה גם ישראל באופן משמעותי את המאבק האלים נגד הארגונים האיסלאמיים ובמקביל הוסיפה להתקדם בתהליך המדיני מול הרשות ובכך הורידה בפועל מאחריות הרשות לתפקד כפטרון האחראי על ריסונם של הארגונים הקיצוניים.

בהתאמה למסקנות ההשערה הקודמת, הסיכוי להישג מדיני שימש כמשתנה המשפיע ביותר על המוטיבציה של הרשות לשמירה על כללי המשחק ובהמשך גם לאכיפתם על הארגונים האחרים. עם אובדן הסיכוי לאחר ספטמבר 00' אבד גם האינטרס לריסון הארגונים הקיצוניים. המגבלות שנאכפו באופן יעיל לאחר מרץ 96' הוסרו תוך זמן קצר, כללי המשחק נשברו והעימות הסלים לתקופה ארוכה.

[553] דלל, <u>שם</u>, עמ' 181

השערה 6: ככל שמידת התמיכה של האוכלוסייה המקומית יורדת יגבר הסיכוי שהארגון יגביל את רמת האלימות

בסכסוך זה ישנו מאפיין ייחודי, בסוף שנות ה-80' האלימות העממית הפכה להיות אמצעי המאבק העיקרי בישראל ופיגועי הארגונים היוו את האירועים החריגים. מצב זה שונה מהסיטואציה הנפוצה ברוב הסכסוכים בין מדינות לארגונים אלימים, כאשר הארגון פועל מתוך אוכלוסיה שאינה מעורבת באופן אקטיבי בעימות[554].

התהליך שנצפה בשנים הראשונות של ההתקוממות מציג במידה רבה קשר הפוך מזה שמעלה השערת המחקר. ארגון "חמאס" הוקם 5 ימים לאחר פרוץ האינתיפאדה, מנהיג הארגון אישר בדיעבד כי הדילמה האם להתחיל בפעילות אלימה התקיימה אצל מייסדי "חמאס" (שפעלו כתנועה חברתית עוד לפני שנת 87)' וההכרעה בצמתים הקודמים הייתה להמשיך בפן החברתי. 5 ימים לאחר פרוץ האינתיפאדה התקבלה ההחלטה להקים את תנועת "חמאס" כארגון אלים מפני שמנהיגיו חשו כי באווירה החדשה שנוצרה אם לא ישתלבו במאבק האלים הם יאבדו את תמיכת הרחוב לארגונים האלימים, "ג'יהאד איסלאמי", פת"ח ואולי נוספים[555].

כפי שפירטתי בהרחבה בניתוח ההשערות הקודמות, התעצמותו של "חמאס" ואופי המאבק האלים שהוביל מול ישראל שינו באופן משמעותי את כללי המשחק והיו בעלי השפעה קריטית על הסכסוך. מכאן, שלחץ האוכלוסיה האזרחית בתקופה הראשונה דחף את "חמאס" למגמת הסלמה ולא ריסון ובטווח הארוך שינוי זה באופיו של הארגון היה משמעותי מאד לאופי העימות.

גם עבור אש"ף שימשה האינתיפאדה כמניע לשינוי כללי המשחק בישראל. אש"ף שראה את עצמו כפטרונם של תושבי השטחים, לא יזם את האינתיפאדה, אך פרש עליה חסות בתוך זמן קצר[556] וניצל את האלימות העממית המתמשכת כאמצעי לחץ לשילובו בתהליך המדיני מול ישראל. תהליך שהוביל בסופו של דבר להסכמי אוסלו ולשינוי מהותי בכללי המשחק של הסכסוך.

האינתיפאדה – התקוממות עממית

בשנת 87' התרחשו שני תהליכי הסלמה. האחד, הסלמה במספר הפיגועים, בעיקר כתוצאה מהגברת פעילותו של ה"ג'יהאד האיסלאמי". התהליך השני היה התגברות הפרות הסדר המקומיות, תופעה שהתקיימה בשטחים מעת לעת מאז שנת 67' אך גברה משמעותית בשנה זאת.

התגברות האלימות המקומית לא הונחתה על-ידי אש"ף או ארגון אחר, נהפוך הוא, אחד המניעים שנותחו בדיעבד היה אכזבת האוכלוסיה המקומית ותחושת הניתוק מאש"ף. בישראל זיהו את התופעה המתרחבת של התקוממות עממית ואת הקושי להתמודד איתה, אך לא ייחסו לה פוטנציאל הסלמה כפי שקרה בפועל:

---

[554] טובי, שם, עמ' 39-40
[555] חכם, שם, עמ' 19-18
[556] שמש, שם, עמ' 187

אינדיקציות להתפתחותה של התקוממות עממית
27.4.87: ראש עיריית עזה: "העם הפלשתינאי בשטחים יהיה חייב להשמיע את קולו בתגובה להחלטות המאכזבות של המועצה הפלשתינאית. הרוב בשטחים לא יוכל להשלים עם ההחלטות"[557].
24.5.87: הפגנות סוערות במזרח ירושלים. המשטרה: "ההפגנות בירושלים ללא ארגון מקדים".
יוני 87': 58% מהארועים האלימים במחצית הראשונה של 1987 בוצעו על-ידי התארגנויות מקומיות ולא ארגוני טרור.
27.9.87: הוקמה בשטחים מפלגה קונפדרטיבית שתומכת בקונפדרציה של השטחים עם ירדן ובפועל מתנערת מאש"ף.
12.10.87: לראשונה בבחירות בקרב הסטודנטים בעזה נצחון לתנועות האיסלאמיות על אש"ף. דווח כי בתוך 20 שנה גדל מספר המסגדים בעזה מ-20 ל-180 גורמי בטחון בישראל: "מתחזקת המגמה של ירידה במספר הפיגועים ועלייה במספר הפרות הסדר"
8.11.87 – הרמטכ"ל: "אם תתפתח התקוממות עממית, מצבנו יהיה לא נוח, עיקר הפעילות היא דרך אוניברסיטאות ומחנות הפליטים, אנו עושים מאמץ לצמצם יציאת האנשים לרחוב"[558].

הטבלה הבאה מציגה את עיקרי הארועים של הפרות הסדר בשנת 87'. ניתן לראות שבדרך-כלל היה מדובר ב"מקבצים" שארכו בין ימים בודדים לשבועיים. ולאחר-מכן רוסנו:

גלי אלימות עממית בשנת 1987					
פרק זמן	**רקע למהומות**	**משך המהומות**	**פיגועים במהלך גל המהומות**	**משך זמן מגל המהומות הקודם**	**ארועים משמעותיים עד גל המהומות הבא**
23.2-10	לא ידוע	14 יום	2		שקט מוחלט
17.4-8	שביתת רעב של 3,000 אסירים בטחוניים	10 ימים	2	44 ימים	מספר ארועים של ידויי בקת"בים 1 פיגוע
26.5-22	רצח ילד ישראלי	5 ימים	2	35 ימים	2 פיגועים, פעילות מעצרים אינטנסיבית של צה"ל
11.6-7.6	20 שנה למלחמת ששת הימים + התפרעות אנשי "כך" במחנה פליטים	5 ימים	2	12 ימים	10 פיגועים עד ה-17.7, מה-17.7 שקט
10.8-3.8	רצח קצין ישראלי וגל מעצרים של צה"ל בתגובה	8 ימים	1	43 ימים	4 פיגועים
20.9-19.9	יום השנה לטבח סברה ושתילה	2 ימים	1	40 ימים	5 פיגועים
10.10-4.10	נהרגו 3 אנשי "ג'יהאד איסלאמי"	7 ימים	3	14 ימים	3 פיגועים
3.11-2.11	יום השנה להצהרת בלפור	2 ימים	0	23 ימים	1 פיגוע
-10 12.11.11	לא ידוע	3 ימים	0	38 ימים	4 פיגועים
9.12	תאונת דרכים – 4 הרוגים פלשתינאיים	פרצה האינתיפאדה		28 ימים	

[557] שפי גבאי, "ערפאת מוכן להיפגש עם וייצמן בחסות האו"ם", מעריב, 27.4.87

[558] עתי"ם, "הרמטכ"ל: המאבק על הרחוב הערבי – הבעייה המרכזית", 8.11.87

כפי שניתן לראות, אין זיקה ברורה בין התגברות הפיגועים האלימים לבין ההתקוממות העממית. בעמודה תחת הכותרת "רקע למהומות" ניתן לראות כי לרוב הייתה סיבה מסויימת לפרוץ ההפגנות, בחלק מהמקרים התגובה הישראלית לפיגוע או פגיעה במחבלים שימשה כסיבה כזאת. אך בשורה התחתונה לא ניכרת יד מכוונת, אלא בעיקר תמונה של "חבית חומר נפץ" המתפרצת כתוצאה מכל ניצוץ הנמצא בסביבה. בישראל ראו התפרצויות אלה כנסבלות והסתפקו בנקיטת צעדי מנע. על בסיס נסיון זה הניחה ככל הנראה ההנהגה הישראלית כי גם האינתיפאדה היא התפרצות זמנית שתארך מספר ימים.

הראתי בבסיס הנתונים, כי השנה הראשונה לאינתיפאדה לוותה דווקא בירידה במספר הפיגועים של הארגונים הפלשתינאיים (ראה עמ' 134). רק משנת 89' ניתן לזהות הסלמה שנבעה מהגברת הפעילות והחרפת האמצעים בהם השתמשו הארגונים האיסלאמיים.

מאבקה של ישראל באלימות הפלשתינאית בתקופת האינתיפאדה הראשונה התאפיין במידה רבה בהפעלת ענישה קולקטיבית כנגד כלל האוכלוסייה. בשנים הראשונות האמצעי הקולקטיבי העיקרי היה הטלת עוצר שאסר על תושבי איזור מסויים לצאת מבתיהם באיזור מסויים בו התקיימה פעילות אלימה.

משנת 91' הוכנס לשימוש אמצעי ענישה של הטלת סגר שאסר על כלל הפלשתינאים תושבי השטחים להיכנס לשטחי "הקו הירוק". אמצעי ענישה גורף זה היה בעל משמעות קריטית על מצב הכלכלה והתעסוקה בשטחים, מפני שרבים מהתושבים התפרנסו מעבודה בישראל[559]. השימוש באמצעי הענישה הקולקטיביים יושם לאחר אירועי אלימות, אך לעיתים גם כאמצעי מניעה בימים או תקופות שזוהו כמועדים לפורענות.

משנת 90' ניכרה ירידה ניכרת בהיקף ההתקוממות העממית לעומת הסלמת הפיגועים האלימים. בעוד שאש"ף, הארגון המרכזי בשטחים החל באותה תקופה בתהליך הידברות עם ישראל, ניתן לזהות במקביל התחזקות במעמדו של "חמאס". בשנים 91' ו-92' התרחשו שתי סדרות של אירועים אלימים בין "חמאס" לאש"ף שהסתיימו בפיוס ולא בהכרעה לטובת אש"ף[560]. העימותים וחוסר היכולת של אש"ף לכפות את מרותו היוו אישוש להתחזקות בפופולריות ובמעמד של "חמאס" בקרב האוכלוסיה מאז פרוץ האינתיפאדה.

התגברות הפיגועים סביב הסכמי אוסלו הביאו את ישראל להגברה משמעותית בתדירות השימוש באמצעי הענישה הקולקטיבית הגורף ביותר, סגר[561].

חשוב לציין כי 3 חודשים לפני הטלת הסגר הממושך הראשון (אפריל 93', ראה בטבלה בראש העמוד הבא) הגיבה ישראל לגל פיגועים בגירוש מאסיבי של פעילי "חמאס" ללבנון, הפעולה נתקלה בתגובה בינלאומית קשה שלמעשה שללה מישראל את השימוש באמצעי זה. יתכן כי הבחירה בענישה הקולקטיבית נבעה גם משלילת אמצעי הגירוש שהיה עד אז אחת הסנקציות הבולטות של ישראל בתגובה להסלמות.

---

[559] שלמה סבירסקי, "נטל הסכסוך הישראלי-פלסטיני, תמונת מצב: 2012", מרכז אדוה, 2012

[560] אלדר, שם, עמ' 35-33

[561] כרמי נעמי, שם, 1999

שנה	מספר ימי סגר[562]
1991	עזה – 3, גדה מערבית – 6
1992	עזה -6, גדה מערבית – 3
1993	עזה – 43, גדה מערבית - 4
1994	עזה – 68, גדה מערבית – 33
1995	עזה – 26, גדה מערבית -67
1996	עזה – 95, גדה מערבית -88
1997	עזה – 42, גדה מערבית – 91
1998	עזה – 20, גדה מערבית – 20

בחלק מהמקרים הענישה אכן הביאה לריסון האלימות בטווח הקצר אולם גרמה להסלמה באופן אחר. לדוגמא, באפריל 93' הטילה ישראל סגר ממושך בעקבות גל פיגועים שחלקם בוצע בתוך שטחי ישראל. הסגר הביא להפסקת הפיגועים בתחומי "הקו הירוק", אולם באמצע מאי פרץ גל אלימות קשה בשטחי רצועת עזה. הפגיעה המוכחת של הסגרים בכלכלה הפלשתינאית לא הובילה ללחץ על הארגונים האלימים, אלא דווקא להגדלת התמיכה בהם וללחץ המקומיים על השלטון (הרשות הפלשתינאית). בנובמבר 94' התריעו גורמי מודיעין בישראל כי המצוקה הכלכלית עשויה להוביל להשתלטות "חמאס" על השטחים[563]. באפריל 95' הזהיר הרמטכ"ל כי המשך הסגר עלול למוטט את הרשות[564]. חרף זאת המשיכה ישראל להפעיל סגרים כאמצעי תגובה כמעט אוטומטי לפיגועים ולהתראות. רק משנת 98' לאחר תקופה מוכחת של אכיפת כללים ושל הרשות על הארגונים הקיצוניים וירידה בניכרת ברמת האלימות, ניתן לזהות במקביל ירידה משמעותית בשימוש בענישה הקולקטיבת.

<u>סיכום</u>

במקרה הנוכחי ההשערה לפיה האוכלוסיה האזרחית תרסן את הארגון האלים נמצאה כלא נכונה. לאורך שנות המחקר האוכלוסייה המקומית לא שימשה בשום שלב כגורם מרסן למדיניות האלימה**.**

בשלב הראשון אף נצפתה תופעה מעניינת כאשר "חמאס" בחר לעבור לדרך האלימות על-מנת להבטיח את שימור הפופולריות שלו בקרב האוכלוסיה. גם בהמשך הסבל שנגרם לחלקים גדולים באוכלוסיה הפלשתינאית והפגיעה הכלכלית הקשה שהביאה מדיניות הסגרים הוביל להקצנת עמדות ולא למיתון. במהלך שנות העימות האלים התחזק משמעותית כוחו של "חמאס" כגורם כוח שני בעוצמתו אחרי אש"ף, מוקד כוח שלא היה קיים קודם לכן לצד (או כנגד) הדומיננטיות המוחלטת בה החזיק אש"ף לפני 87'. "חמאס" מחזיק באידיאולוגיה קיצונית מאש"ף והיה האחראי העיקרי להעלאת רף האלימות ולערעור כללי המשחק. התחזקות מעמדו מעידה כי הסכסוך הוביל להקצנה בעמדות האוכלוסיה הפלשתינאית ולהתחזקות התמיכה בגורם המסלים, קשר הפוך מזה שהעלתה ההשערה.

---

[562] שם

[563] פרי, "האם ראשו בסכנה", <u>ידיעות אחרונות</u>, 18.11.94

[564] שיפר, "הרשות הפלשתינית בסכנת התמוטטות", <u>ידיעות</u> אחרונות, 26.4.95

5.3: מניעי המדינה לשמירה על כללי משחק

השערה 1: ככל שמחיר ההסלמה גבוה יותר יגדל הסיכוי שהמדינה תעדיף להימנע משבירת כללי המשחק

בהשערה זאת בחנתי את ההנחה לפיה המדינה נמנעה מהסלמה מתוך החלטה לפיה הסלמה אינה משתלמת עבורה בשל המחיר שיגבה ממנה. בכך היא למעשה אכפה על עצמה כללים באופן חד-צדדי ללא תלות במדיניות הארגון או בלחצים של צד שלישי.

בשנת 87' התרבו הארועים האלימים ובעיקר הפרות הסדר העממיות[565]. הפרות הסדר התאפיינו בגלי הפגנות שארכו בדרך-כלל מספר ימים עד שנרגעו (ראה עמ' 153). במהלך השנה חלה גם התגברות הדרגתית בפיגועים, מרבית הפיגועים היו הנחות מטענים (שלא גרמו נזק בדרך-כלל) ופיגועי דקירה. התגובה הישראלית הייתה בדרך כלל הטלת עוצר של מספר שעות ומעצרים וכן נקיטת פעולות מנע כגון סגירת מוסדות השכלה*, ביטול ארועים שנחשבו כבעלי פוטנציאל ליצירת התקוממות** והצבת מכשולים פיזיים שהקשו על זריקת אבנים ובקבוקי תבערה***. התייחסותה של ישראל ראתה ארועים אלה כנסבלים מבחינת ולפיכך אינם מצדיקים מהלך של שינוי בכללים (ראה טבלה מפורטת בעמ' 131).

אירוע יחיד שהביא לשינוי נקודתי של מדיניות ישראל היה פיגוע ירי שביצע ארגון ה"ג'יהאד האיסלאמי" באוגוסט 87' ובו נרצח קצין ישראלי בעזה. היה זה אחד הארועים הראשונים של שימוש בנשק חם על-ידי פלשתינאים מהשטחים (במהלך שנת 87' בוצעו 7 ארועים כאלה, כולם על-ידי "הג'יהאד האיסלאמי"). בעקבות האירוע הצהיר שר הבטחון יצחק רבין כי: "זהו אירוע חריג שיזכה למענה חריג" ואכן ישראל הטילה לראשונה סגר של 3 ימים על עזה ועצרה מעל 100 חשודים[566]. מעבר לתגובה הנקודתית נראה כי פיגוע הירי לא נתפס כעילה לשינוי גורף בכללי המשחק לשיטת ישראל.

האינתיפאדה פרצה ב-9.12.87, תוך זמן קצר התגבשה בישראל תובנה לפיה הסלמה לא תוביל לפתרון מול ההתקוממות העממית, תחת זאת יש לפנות לפתרון מדיני.

השינוי בעמדה הישראלית בהשוואה לתקופה שלפני פרוץ האינתיפאדה היה בראייה לפיה התמשכות האלימות והתגברותה הופכת אותה מנסבלת לבלתי-נסבלת. המענה לשינוי זה היה בעמדה לפיה הפתרון לשינוי בכללי המשחק הוא באמצעות פתרון מדיני ולא באמצעות הסלמה אלימה. ההנהגה המדינית-צבאית גרסה כי גם בהעדר פתרון מדיני על ישראל להשלים עם עימות אלים וארוך שנים בעצימות נמוכה ואין תועלת

---

[565] שלו, שם, עמ' 45

* מצאתי כי אחת מפעולות הענישה בהן נקטה ישראל לאחר כל אחד מגלי המהומות הנ"ל היה סגירת מוסדות השכלה לתקופה של מספר ימים, בשל הטענה כי אילו שימשו כמרכזים של הסתה והתססה.

** לקראת "יום האדמה" ב-31.3.87 ננקטו פעולות מנע רבות, בסופו של דבר הוגדר כ"יום האדמה" השקט ביותר. ב-28.4.87 נאסר לראשונה קיום עצרות יום העצמאות באריאל וקבר יוסף מחשש למהומות. באחד המקרים בהם נהרג מפגין פלשתינאי הוחלט לקיים את ההלווייה בלילה כדי להקטין את החיכוך.

*** ביוני 87', לאחר מספר ימים של מהומות במחנה הפליטים דהיישה הוחלט להקים גדר בגובה 6 מטר שנועדה למנוע ידויי אבנים ובקבוקי תבערה.

[566] בר-יוסף, "תגובות: עונש מוות, כוח 12: אנחנו אחראים", מעריב, 4.8.87

בנסיון לשנות את הכללים באמצעים אלימים. ניתן לראות כי אצל שר הבטחון התפיסה התגבשה זמן קצר, מאמצע שנת 88' עמדות צה"ל "התיישרו" עם תפיסת שר הבטחון:

תהליך "יישור הקו" בין עמדות הדרג המדיני והצבא	
עמדת הדרג המדיני לגבי הסלמת העימות	**עמדת צה"ל לגבי הסלמה**
11.1.88: רבין: "העימות יהיה ארוך משחשבנו"[567].	13.12.87: "התסיסה תדעך תוך יומיים"[568].
22.2.88: רבין "הפגנות אינן טרור, לא ניתן לשלוט על מליון וחצי פלשתינים"[569]. 28.2.88: רבין: " מלחמת התשה, תסתיים רק בפתרון מדיני"[570].	18.2.88: "עייפות הפלשתינים ולחץ כלכלי הביאו לשקט"[571].
13.5.88: רבין: "יש לקיים דיאלוג עם הפלשתינאים המתונים"[572].	30.4.88: "התושבים בשטחים מתחילים להתפכח"[573].
23.6.88: רבין: "אין נוסחת פלא, נמשיך בהריסת בתים ומעצרים"[574].	8.7.88: "האינתיפאדה תארך שנים, הלחץ הכלכלי הוא היעיל ביותר"[575].
17.10.88: שמיר: "אם יופעל נשק חם באינתיפאדה, נחריב את השטחים"[576].	10.11.88 – הרמטכ"ל: "האינתיפאדה תדעך כשיחל תהליך מדיני"[577].
22.2.89: " רבין: "מדיניות השכר ועונש לא יעילה, צפוי עימות ממושך"[578].	24.1.89: "פסימיים לגבי הסיכוי להפחית עוצמת האלימות, מיצינו האמצעים"[579].
8.5.89: רבין: "הבעיה מדינית, אמצעי כוח נוספים לא יועילו"[580].	
22.6.89: רבין: "טועה מי שחושב שגירוש המוני יסיים האינתיפאדה"[581].	22.6.92: " 75% מהקציניים בדרגת תא"ל ומעלה: "ניתן להשיג בטחון לצד ישות פלשתינית".
25.6.90: "הקמת משמר תוביל להסלמה"[582].	20.6.90: ארנס: "אשנה את שיטת הטיפול באינתיפאדה"[583] 25.6.90: ארנס: "אקים משמר אזרחי בשטחים"[584].
	30.12.90: הרמטכ"ל: "הפעלת כוח בלתי מבוקר תגרום לנזקים בלתי הפיכים"[585].

בחירתו של רבין לראש-הממשלה ביוני 92' הובילה לפתיחת תהליך מדיני כמעט מיידית. למרות זאת התאפיינה חצי השנה הראשונה לכהונתו בהסלמה משמעותית באלימות הארגונים האיסלאמיים.

---

[567] דלל, שם, עמ' 142-148
[568] שקד ומחניימי, "המצב בשטחים – לדיון היום בממשלה", ידיעות אחרונות, 13.12.87
[569] יחזקאלי, "רבין בראיון טלויזיה בארה"ב: אנו מתביישים בפרשת הקבורה", ידיעות אחרונות, 22.2.88
[570] גבי ברון, "האלימות בשטחים לא תשיג את מטרותיה", ידיעות אחרונות, 28.2.88
[571] שקד, "המינהל האזרחי נוקט צעדים להגברת תלות התושבים בשלטונות, ידיעות אחרונות, 18.2.88
[572] אזולאי-כץ, "פרס: אני רוצה שילדינו יחיו יחד, לכן דרוש מו"מ", ידיעות אחרונות, 11.5.88
[573] רגב, "30 שוטרים ברצועה שבו לעבודה", ידיעות אחרונות, 2.5.88
[574] חיים שיבי, "רבין: בוושינגטון אצטרך להסביר מדוע כפו עלינו לעשות מה שעשינו", ידיעות אחרונות, 23.6.88
[575] דני שדה, "קצין בכיר: צה"ל נערך לשנים של אינתיפאדה", ידיעות אחרונות, 8.7.88
[576] תמר טרבלסי, "שמיר: לא ישאר שריד ופליט בשטחים", ידיעות אחרונות, 17.10.88
[577] אודי הורוביץ, "הרמטכ"ל מתנגד להסרת מגבלות החוק על צה"ל בשטחים", על המשמר, 10.11.88
[578] שיבי, "רבין: מותר להיפגש אבל לא ריצת אמוק", ידיעות אחרונות, 21.2.89
[579] חיים ברוידא, "צה"ל: 47 מתוך 288 הרוגי השטחים נהרגו מכדורי פלסטיק", ידיעות אחרונות, 24.1.89
[580] בינה ברזל, "שמיר, פרס, רבין וארנס לדיון ראשון על הבחירות", ידיעות אחרונות, 9.5.89
[581] רגב, "ישראל תפתח במו"מ עם תושבי השטחים", ידיעות אחרונות, 22.6.89
[582] שדה, "שר הבטחון רומז: נערכים לקראת שינוי בפעילות צה"ל", ידיעות אחרונות, 20.6.90
[583] שדה, "אש"ף: נילחם במשמר האזרחי בשטחים", ידיעות אחרונות, 25.6.90
[584] שם
[585] בניהו אבי, "צה"ל נערך למנוע עוד הסלמה בעקבות הריגת 5 מתושבי הרצועה", על המשמר, 30.12.90

בדצמבר 92' כאשר ההסלמה הגיעה לשיא נקטה ממשלת ישראל בצעד האגרסיבי ביותר בכל תקופת האינתיפאדה: 415 אנשי "חמאס" ביניהם רבים מבכירי הארגון גורשו ללבנון[586]. עד אז, ישראל השתמשה מדי פעם באקט הגירוש כנגד פעילים בודדים, הגירוש ההמוני היה מסר כוחני לפיו לשיטתה נחצה רף האלימות איתו היא מוכנה להשלים (בשבועות שקדמו לגירוש חלה הסלמה משמעותית באלימות "חמאס" שהאחרונה בהם הייתה חטיפתו ורציחתו של שוטר ישראלי).

הגירוש ההמוני נתקל בתגובה קשה של הקהילה הבינלאומית ובלחץ כבד על ישראל (ראה הרחבה בניתוח ההשערה העוסקת בלחץ בינלאומי). בתוך חודש נאלץ רבין לקבל החלטה על החזרת מחצית המגורשים לישראל והבטחה על החזרת היתר עד סוף שנת 93'[587]. לאחר אירוע זה חדלה ישראל לחלוטין מלהשתמש בסנקציית הגירוש.

בספטמבר 93' חתמו ישראל ואש"ף על הסכם ביניים שנועד להוות שלב ראשון בדרך להסכם על סיום הסכסוך. לאחר חתימת ההסכם הביע רבין תקווה כי "המשטרה הפלשתינאית תילחם בטרור בלי בג"ץ ובלי בצלם"[588]. בכך ביטא את הרציונאל לפיו הרשות הפלשתינאית תרסן את אלימות "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" ותכפה עליהם כללים באמצעים כוחניים, אשר ישראל כמדינה דמוקרטית אינה יכולה להפעיל.

בשנתיים שלאחר ההסכם חלה הסלמה משמעותית באלימות הארגונים האיסלאמיים שסירבו לקבל את ההסכם. ישראל מנגד הגבירה משמעותית את השימוש בפעולות ה"סיכול ממוקד". רבין הציג עמדה עקבית לפיה המאבק באלימות הארגונים האיסלאמיים ותהליך השלום מול הרשות הפלשתינאית בהנהגת אש"ף הם שני מרכיבים נפרדים שאין לקשור ביניהם. בכך למעשה הוא פעל באופן הפוך מהכלל אותו הגדיר לאחר ההסכם על-פיו הרשות תמלא את מקומה של ישראל ותאכוף על הקיצוניים את הכללים בכוח!

גישת רבין לגבי ההפרדה בין הלחימה לתהליך השלום	
פיגועים פלשתינאיים	**תגובת רבין**
25.10.93: 2 חיילי מילואים נחטפו לעזה ונרצחו	25.10.93: רבין: "נילחם באוייבי השלום ונתמוך בתומכיו"[589]
31.10.93: 1 אזרח נחטף ונרצח	31.10.93: רבין: "נאבק ברוצחים, אך לא נפסיק תהליך השלום"[590]
18.11.93: 1 חייל נרצח בעזה	18.11.93: רבין: "למרות הכאב נמשיך במו"מ ונילחם בטרור"[591]
6-7.12.93: 2 פיגועים – 3 אזרחים הרוגים	7.12.93: רבין: "תומכי ההסכם יגברו על מתנגדיו"[592]
11.2.94: 1 אזרח נרצח, 1 שוטר נחטף ונרצח	11.2.94: רבין: "הפיגועים כואבים, אך יש ליישב את הסכסוך לתמיד"[593]
15.4.94: 5 הרוגים בפיגוע התאבדות בחדרה	19.4.94: רבין: "מעשי הטרור לא יעצרו שיירת השלום"[594]
12-15.10.94: נחשון וקסמן נחטף ונרצח. **20.10.94: פיגוע התאבדות בת"א: 22 הרוגים**	20.10.94: רבין: "נטיל סגר, אך לא לאורך זמן"
20.11.94: 1 חייל נהרג מירי חמאס בנצרים	21.11.94: רבין: "נמשיך במו"מ, אין פרטנר אחר"[595]

[586] רבינוביץ', שם, עמ' 52
[587] רבין איתן, "ארה"ב: כינוס מועצת הבטחון יחבל בתהליך השלום" הארץ, 2.2.93
[588] ראיון בתוכנית הטלויזיה "מוקד", ערוץ 1, 1.3.94
[589] רוני שקד ושמעון שיפר, "לאחר לבטים הוחלט לשחרר את האסירים", ידיעות אחרונות, 25.10.93
[590] שקד וזינגר, "המתנחלים: התחלנו אינתיפאדה יהודית", ידיעות אחרונות, 31.10.93
[591] נחום ברנע ושמעון שיפר, "מבוכה בעקבות גל הסכינאות", ידיעות אחרונות, 18.11.93
[592] "רבין: למרות הכל ממשיכים בתהליך", ידיעות אחרונות, 7.12.93
[593] בינה ברזל, "לא אשתף פעולה עם הליכוד ביוזמה נגד מדינה פלשתינאית", ידיעות אחרונות, 11.2.94
[594] רגב ושקד, "מאות אנשי חמאס הופתעו במיטותיהם", מעריב, 19.4.94
[595] פאר-לי שחר, "רבין וערפאת עשויים להיפגש השבוע בספרד", ידיעות אחרונות, 21.11.94

10.4.95: 8 הרוגים ו-61 פצועים בשני פיגועי התאבדות בנצרים וכפר-דרום.	14.4.95: רבין: "אם יפסק תהליך השלום יתלכדו כל התנועות הפלשתיניות למאמץ לגל פיגועים"
25.7.95: 5 הרוגים בפיגוע התאבדות בר"ג	26.7.95: רבין: "המו"מ יחודש לאחר הלוויות"
22.8.95: 5 הרוגים בפיגוע התאבדות בי-ם	22.8.95: רבין: "השיחות יחודשו לאחר הלוויות"

במקרים בודדים הייתה ישראל נכונה להעניש את הרשות בעצירה/האטה של התהליך המדיני, לאחר פיגוע קשה כנגד ישראל. בהשערות שעסקה בהצבת "קו אדום" ובתהליך המדיני הראתי שאמצעי זה הוכח כאפקטיבי. אלא שבתקופת רבין ישראל כשלה (או לא הייתה מעוניינת מספיק) בניסיונות להציב גבול כזה באופן עקבי.

בינואר 96' חיסלה ישראל את המבוקש מספר 1 ב"חמאס", יחיא עייש. בראשית מרץ הגיב "חמאס" בעוצמה חסרת תקדים: רצף של 4 פיגועי התאבדות בתוך שבוע הביא למותם של 61 אזרחים ישראלים.

שבוע זה היווה רמתשיא באלימות הפלשתינאית. ישראל איימה על הרשות הפלשתינאית בתגובה חריגה ובביטול הסכמי אוסלו[596], בתגובה ביצעה הרשות פעילות חסרת תקדים בהיקפה כנגד "חמאס" שכללה מעצר של מאות מפעיליו כולל רבים מהבכירים[597].

ארועים אילו היוו צומת קריטית בתהליך הגדרת כללי המשחק – ההפרדה שהייתה נהוגה בתקופת רבין בין הפגיעה בארגונים הקיצוניים לבין המו"מ מול הכוח המתון בוטלה בפועל ולראשונה החלה הרשות הפלשתינאית לשמש כפטרון ריבוני שאכף את הכללים על הארגונים האלימים.

נתניהו שנבחר לראשות הממשלה במאי 96' הצהיר עם כניסתו לתפקיד על שינוי בכללי המשחק: **"אם יהיה טרור לא יהיה מו"מ"**[598]. ההצהרה היוותה למעשה ביסוס למדיניות שישמה ישראל לראשונה במרץ 96', סוף כהונת הממשלה הקודמת והיווה שינוי מהתפיסה הקבועה מסוף שנות ה-80' לפיה הפתרון הוא מדיני בלבד.

3 חודשים לאחר בחירתו עמדה מדיניות נתניהו במבחן ראשון, כאשר בגל אלימות שזכה לכינוי "אירועי מנהרת הכותל" נהרגו 69 פלשתינאים ו-11 ישראליים. האירוע העמיד במבחן גדול את כללי המשחק שהוגדרו בהסכם אוסלו, מפני שלראשונה התרחש עימות אלים (חילופי אש) בין השוטרים הפלשתינאיים לכוחות צה"ל. ניתן לראות כי ההסלמה דווקא ריככה את עמדת נתניהו והוא פעל באופן הפוך מכללי המשחק עליהם הצהיר ולראשונה נאות להיפגש עם ערפאת ולהיכנס עימו לתהליך מדיני רציני:

השפעת אירועי מנהרת הכותל על ראש הממשלה נתניהו
26.6.96: "אם יהיה טרור לא יהיה מו"מ"[599].
25.7.96: "נשנה תנאי הסכם חברון, נרחיב התנחלויות"[600].
24-27.9.96 אירועי מנהרת הכותל: 11 הרוגים ישראלים, 69 הרוגים פלשתינאיים.
3.10.96: "יש לי אמון מלא בערפאת"[601].
11.11.96: "אחרי חברון יפונו שטחים נוספים"[602].

[596] אלדר, שם, עמ' 81
[597] שם, עמ' 83-82
[598] שיבי, "נתניהו איש שלושת הלאווים", ידיעות אחרונות, 26.6.96
[599] שם
[600] שיפר וזינגר, "הממשלה תחליט על הרחבת התנחלויות", ידיעות אחרונות, 25.7.96
[601] שיפר וברנע, "נתניהו: הקרח נשבר", ידיעות אחרונות, 3.10.96
[602] שיפר ולויצקי, "נתניהו לערפאת: עיכוב הסכם חברון יביא לפיצוץ", ידיעות אחרונות, 11.11.96

דפוס דומה נצפה אצל נתניהו גם בהמשך, כאשר בעקבות חידוש הפיגועים ביולי-ספטמבר 97' הסכים לחידוש המו"מ המדיני לאחר תקופת קפאון. ניתן לראות כי למעשה נתניהו דבק בכללים החדשים שעוצבו במרץ 96, על-פיהם הרשות הפלשתינאית היא זאת שתפקידה לאכוף את הכללים על הארגונים ובמידת הצורך ישראל מפעילה עליה לחצים מדיניים וכלכליים ולא מסלימה ישירות את פעילותה מול הארגונים האיסלאמיים.

האירוע	תגובת ישראל
25.2.97: מהומות קשות בשטחים	"נגיב במלוא העוצמה לאלימות פלשתינאית"[603]
23.3.97: 3 הרוגים בפיגוע התאבדות בדיזנגוף **23-26.3.97: 4 ימים של מהומות בשטחים**	"חידוש המו"מ רק לאחר ריסון הטרור"
3.7.97: מהומות קשות בכל השטחים. **9-12.7.97: רצף של אירועים אלימים**	מרדכי: "אם המהומות ימשכו ננקוט ביד קשה" 13.7.97: רגיעה בחברון. ישראל איימה לכבוש את העיר[604]
31.7.97: 13 הרוגים ו-180 פצועים בפיגוע התאבדות של חמאס במחנה-יהודה.	4.8.97 נתניהו: "מפסיקים את העברת הכספים לרשות, אם ערפאת לא ילחם בטרור, לא נכבד את ההסכמים"[605].
4.9.97: 2 אזרחים נרצחו **7.9.97: 4 הרוגים בפיגוע התאבדות בירושלים**	נתניהו: "מו"מ מואץ להסדר הקבע"

ביולי 99' נכנס אהוד ברק לתפקיד ראש-הממשלה והצהיר כי בתוך 15 חודשים ישיג הסכם על סיום הסכסוך[606]. הצהרה זאת מקשה להשוות את שיקוליו האסטרטגיים של ברק ל קודמיו שכן מראש הוא שאף לשנות את כללי המשחק. ההתפשרות על עימות מוגבל תוך התקדמות בהסכמי ביניים, סביבה נבנו כללי המשחק בתקופה של קודמיו הייתה בלתי קבילה בעיניו.

מעקב אחר התבטאויות של ברק מוכיח כי גם כאשר הסתמן כי האופציה של פתרון הסכסוך צפויה להיכשל הוא העדיף מצב של שבירת הכלים על-פני חזרה למצב של אלימות מרוסנת המתנהלת במקביל למסלול דיפלומטי של הסכמי ביניים:

אישושים להעדפת שבירת הכלים על-פני עימות מוגבל ע"י אהוד ברק
12.6.00: ברק: "בקרוב יוכרע הסכם או עימות עם הפלשתינאים"[607]
3.7.00: ברק: "אם הפסגה לא תצליח, נלך לעימות"[608]
10.7.00: ערפאת לאנשיו: "התכוננו לעימות נגד ישראל"[609]
11-26.7.00: נערכה פסגת קמפ-דיוויד והסתיימה ללא הסכם
31.7.00: ברק: "הסדר ביניים יהיה מסוכן"[610]
10.9.00: ברק: "הסכם תוך 5-6 שבועות או לעולם לא"[611]
25.9.00: ישראל: "אין יותר הסכמי ביניים, השלב הבא הוא הסכם קבע"[612]
1.10.00: פרצה האינתיפאדה השנייה

[603] אייכנר, "מחר תובא לאישור הבנייה בהר חומה", ידיעות אחרונות, 25.2.97
[604] שקד, "ערפאת החליט וחברון נרגעה", ידיעות אחרונות, 15.7.95
[605] שיפר ורגב, "ערפאת:ישראל הכריזה מלחמה נגדי, המצור עלול להרוס אותי", ידיעות אחרונות, 4.8.97
[606] מיכאל הר-סגור ואהוד פוקס, רגעים היסטוריים ורגעים היסטריים, החלטות בתנאי משבר, כנרת זמורה ביתן: 2010, עמ' 31-315
[607] בן, "עוד פעם אחת ודי", הארץ, 12.6.00
[608] שיפר, אייכנר ושקד, "לקראת פסגה: ברק יוצא לגייס תמיכה באירופה", ידיעות אחרונות, 3.7.00
[609] שקד ורגב, "חשש פלשתיני: ברק יקשיח עמדות", ידיעות אחרונות, 10.7.00
[610] שקד וזינגר, "הפלשתינים מוכנים לפסגה נוספת", ידיעות אחרונות, 31.7.00
[611] שיפר, "בגלל השבת: קלינטון בא למלון של ברק", ידיעות אחרונות, 10.9.00
[612] אייכנר ושקד, "ברק שוקל הסכם "סופי" בלי ירושלים", ידיעות אחרונות, 25.9.00

כשלון המו"מ בקמפ-דיוויד אכן הביא לשבירת כללי המשחק בתוך זמן קצר. בשנים שלאחר הועידה שונו מהיסוד כללי המשחק - הארגונים האלימים ביצעו מאות פיגועים רצחניים נגד אזרחים וחיילים ישראלים, ומנגד ישראל כבשה חלק גדול משטחי הרשות וניתקה קשר עם ערפאת.

<u>סיכום</u>

הממצאים מראים כי **בסכסוך זה מתקיים קשר חלקי בין מחיר ההסלמה להחלטת ישראל להגביל את האלימות**.

כמעט מראשית העימות ויתרה ישראל על אופציה של אכיפת כללי משחק באמצעים אלימים ואכפה על עצמה באופן חד-צדדי מגבלות לגבי רמת האלימות. המניע לא נגזר בהכרח מהמחיר שיגבה מישראל מצב של הסלמה כפי שמועלה בהשערת המחקר. נראה כי המניע העיקרי היה הכרה במגבלות היכולת של ישראל להשיג את מטרותיה על-ידי הפעלת כוח. לאורך רוב התקופה העניק הצבא גיבוי לדרג המדיני בשלילת אופציית הפתרון האלים ותמיכה במעבר מעימות מוגבל להסכמים מול אש"ף.

המקרה היחיד בו ניסתה ישראל לשנות את כללי המשחק במהלך אלים היה בדצמבר 92' כאשר בוצע גירוש המוני של פעילי "חמאס". הלחץ הבינלאומי שהופעל על ישראל בעקבות הגירוש הביא את ישראל לנקוט צעדים שמשמעותם בפועל הייתה ביטול העונש שהוטל על הפלשתינאים.

לעומת הרתיעה של ראשי הממשלה הישראלים מנסיון לשנות את כללי המשחק באמצעים אלימים. חלקם יזמו שינויים משמעותיים בכללי המשחק באמצעות התהליך המדיני:

רבין דבק משנת 88' בשינוי כללי המשחק באמצעים מדיניים ויישם את הרעיון לאחר היבחרו. מדיניותו של רבין לאחר הסכמי אוסלו לא תאמה את הרציונאל שבהסכם לפיו כללי המשחק יקבעו בין הרשות הפלשתינאית לישראל והרשות תאכוף אותם על הארגונים הקיצוניים. מודל זה יושם בהצלחה יתרה רק לאחר ההסלמה הקשה ביותר במרץ 96'.

לאחר מרץ 96' הפסיקה ישראל כמעט באופן מוחלט את הפעולות האלימות כנגד "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" ובחרה בהפעלת לחצים מדיניים-כלכליים על הרשות הפלשתינאית על מנת לאלץ אותה להפעיל את סמכותה כפטרון המקומי שמשטחו פועלים הארגונים האלימים. הרשות אכן הצליחה לכפות באופן יעיל בהרבה מישראל את כללי המשחק על הארגונים הקיצוניים.

ראש הממשלה שבתקופתו נשברו כללי המשחק היה אהוד ברק. שבירת הכלים שנה לאחר בחירתו לא הייתה מקרית, תפיסתו האסטרטגית של ברק הייתה שונה מכל קודמיו, ברק שאף להגיע להסכם סופי על סיום הסכסוך ובכך לשנות מהיסוד את כללי המשחק. הוא ראה בניהול עימות אלים מוגבל במקביל לתהליך מדיני את האופציה הגרועה ביותר עבור ישראל. תפיסה זאת בהכרח מובילה לאחת מאפשרויות הקיצון ומדבריו של ברק לקראת הפסגה (ראה עמוד קודם) ניתן להבין כי היה מודע לכך. כשלון המשא ומתן אכן הוביל להסלמה ממושכת ולשבירת כללי המשחק.

השערה 2: ככל שהלחץ הבינלאומי יגדל תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה

במשך 13 השנים לא ביצעה ישראל אף מהלך מתמשך של הסלמה אלימה, תחת זאת כן בוצעו אקטים של הסלמה נקודתית. העובדה שישראל הסתפקה בהסלמות נקודתיות צמצמה משמעותית את תפקידו של המשתנה "לחץ בינלאומי" כגורם משפיע בתהליך הגדרת כללי המשחק.

מתחילת האינתיפאדה ניתן לזהות כי מועצת הבטחון וארצות-הברית ראו את סנקציית הגירוש כפעולה לא לגיטימית. מלבד פעולות הגירוש, הפעולות היחידות של ישראל שגררו תגובה בינלאומית, היו שני מקרים בהם נהרגו בהפגנות הפלשתינאיות מספר גדול יחסית של משתתפים. עם זאת, ההתנגדות לפעולות אלה הביאו את הלחץ הבינלאומי רק עד לרמה של "לחץ פאסיבי":

מעורבות הקהילה הבינלאומית בריסון ישראל עד הסכם אוסלו א'				
האירוע	**לחץ מועצת הבטחון**	**לחץ אמריקאי**	**תגובת ישראל ללחץ**	**מצב המשתנה "לחץ בינלאומי**
16-22.12.87: 12 הרוגים פלשתינאים	24.12.87: **הודעת גינוי של מועה"ב**: 14 תמכו	22.12.87: **ארה"ב נמנעה** ארה"ב: "הכיבוש גורם לאלימות, לא נגבה לאורך זמן"[614]	רבין: "נעצור ונגרש מאות"[613]	**לחץ פאסיבי**
7.1.88: 9 פלשתינאים גורשו	7.1.88: **ארה"ב ומועה"ב הצביעו נגד הגירוש**	9.1.88: שר החוץ האמריקאי: " אין יותר גירושים, אין ירי בהפגנות"[616]	18.1.88: רבין: "אנו מפעילים אלימות פיזית קשה כדי להימנע מירי"[615]	**לחץ פאסיבי**
18.8.88: 4 פלשתינאים גורשו, הוצאו 25 צוי גירוש נוספים	28.8.88: **מועצת הבטחון גינתה** גירוש הפלשתינאים.	**ארה"ב תמכה** בגינוי		**לחץ פאסיבי**
30.6.89: 8 מנהיגים גורשו ללבנון	**מועצת הבטחון פרסמה הודעת צער** על הגירוש ודרישה להחזרת המגורשים.	**ארה"ב נמנעה** לאחר שהמילה "להוקיע" הוחלפה ב"הבעת צער".	ישראל: "מאוכזבים מעמדת ארצות-הברית"[617]	**לחץ פאסיבי**
9.10.90: 21 הרוגים ומאות פצועים במהומות בהר-הבית	14.10.90: **מועצת הבטחון גינתה** האירועים, ארצות-הברית תמכה בגינוי 15.10.90: משלחת האו"ם תגיע לחקור את האירועים	21.12.90: **ארה"ב הצטרפה להודעת גינוי** של מועה"ב על אירועי הר הבית, אך מנעה הודעה על ועידה בינ"ל	15.10.90: ישראל: "לא נשתף פעולה עם משלחת האו"ם"[618].	**לחץ פאסיבי**

[613] גינאי, "בעולם החריף גל הגינויים לישראל", ידיעות אחרונות, 22.12.87
[614] איתן וגינאי, "ארה"ב מזהירה את אזרחיה מפני ביקור במזרח י-ם", ידיעות אחרונות, 30.6.89
[615] שקד, "רבין הכריז על מדיניות חדשה: לא יורים – יש להכות המסיתים", 20.1.88
[616] ישועה, "קשה יהיה לעצור הסחף בוושינגטון אם תמונות האימה מהשטחים ימשכו", מעריב, 9.1.88
[617] אלדר, "ארה"ב מציעה שרוס ידווח ישירות לערפאת", הארץ, 30.6.89
[618] שיפר, "הממשלה אמרה לא לאו"ם", ידיעות אחרונות, 15.10.90

יתכן מאד שהתגובה הבינלאומית לגירושים מנעה מישראל להשתמש בפעולה בתדירות גבוהה הרבה יותר. מפקדים בכירים בצבא ושר הבטחון ארנס אמרו כי הגירוש הוא הפעולה היעילה ביותר להרתעת הפלשתינאים. נוכח אמירות אילו, מתחזקת ההנחה שהשימוש המועט בפעולה נבע מחשש מתגובה בינלאומית.

בדצמבר 92׳ נקטה ממשלת ישראל בראשות רבין בפעולת גירוש בסדרי גודל שונים – בעקבות הסלמה מתמשכת באלימות ה״חמאס״, גורשו 415 אנשי ״חמאס״ ללבנון, בהם רבים מבכירי התנועה.

כפי שניתן לראות בטבלה, תגובת הקהילה הבינלאומית הייתה חריפה ומיידית וכללה גם איום לנקוט בצעדים חריפים יותר. **הלחץ הבינלאומי הביא לכך שבתוך חודש הסכימה ישראל לקבל פשרה שבפועל היוותה ביטול מדורג של הגירוש. לאחר אותו אירוע חדלה ישראל לחלוטין להשתמש בפעולת הגירוש.**

פעולה זאת הייתה המקרה היחיד בו נעשה נסיון אמיתי של שחקנים מרכזיים בקהילה הבינלאומית לעלות מדרגה ולעבור ממצב של הפעלת ״לחץ פאסיבי״ ל״לחץ אקטיבי״ על ישראל. ארה״ב סיכלה את המהלך של הגברת הלחץ על ישראל, אולם הסיכול נעשה בתמורה להתחייבות ישראל להחזיר בהדרגה את כל המגורשים.

האירוע	לחץ מועצת הבטחון	לחץ אמריקאי	תגובת ישראל ללחץ
18.12.92: ישראל גירשה ללבנון 415 בכירים מהחמאס.	20.12.92: מועה״ב: ״**גינוי חריף** לגירוש״	**ארה״ב תמכה** בגינוי	31.12.92: סגן הרמטכ״ל: ״**הגירוש הביא לירידה משמעותית באלימות**״[619]
	יוזמת סנקציות של האו״ם בתגובה לגירוש ההמוני	10.1.93: ארה״ב לא התחייבה להטיל וטו על החלטה נגד ישראל באו״ם	7.1.93: **רבין: ״לא מתרגש** מאיומי הסנקציות של האו״ם״[620] 25.1.93: **רבין: ״לא יהיה דיון מחודש** בעניין המגורשים״[621]
	דיון על הטלת סנקציות על ישראל	27.1.93: **ארה״ב: ״נעשה מאמץ לעכב** הדיון במועה״ב, **בצעו מחוות דרמטיות** בנושא המגורשים״[622]	29.1.93: **ישראל הסכימה להחזיר עשרות מגורשים** ותקצר לחצי את תקופת הגירוש של היתר
		2.2.93: **ארה״ב: ״נטיל וטו על כל הצעה לפתרון כפוי על ישראל״**[623]	**2.2.93: ישראל הסכימה להחזיר 100 מגורשים ולקצר לחצי את תקופת הגירוש של היתר**

[619] שדה, "שחק: הגירוש כבר מורגש, וילנאי: זה לא זבנג וגמרנו", ידיעות אחרונות, 31.12.92
[620] יחזקאלי, "מזכ"ל האו"ם מאיים בסנקציות על ישראל", ידיעות אחרונות, 7.1.93
[621] שיפר, "הממשלה אינה זקוקה לחילוץ", ידיעות אחרונות, 25.1.93
[622] יחזקאלי, "מאמץ לדחות הדיון באו"ם", ידיעות אחרונות, 28.1.93
[623] רבין, "ארה"ב: כינוס מועצת הבטחון יחבל בתהליך השלום" הארץ, 2.2.93

לאחר הסכם אוסלו א', ההתקוממות העממית פסקה, מה שהביא לירידה משמעותית בפגיעת ישראל באזרחים פלשתינאיים. לעומת זאת השימוש בסיכולים ממוקדים מצד ישראל כנגד פעילים בארגונים האלימים הוגבר משמעותית, פעולות אילו היו ככל הנראה מקובלות על הקהילה הבינלאומית שכן לא גררו מצידה כל תגובה. יתכן שההתחזקות במעמדה הבינלאומי של ישראל בזכות נכונותה לפשרות בתהליך המדיני תרמה למתן לגיטימציה עבורה להרחבת השימוש בפעולה זאת.

בבחינת השפעת הלחץ הבינלאומי על רמת האלימות שהפעילה לישראל, ניתן לראות כי לא היה בכך צורך לאחר הסכמי אוסלו שכן מנהיגי ישראל השונים בחרו להגיב למשברים במו"מ ולפיגועי ההתאבדות הקשים בעיכוב/הפסקה של התהליך המדיני ולא בהסלמה אלימה.

הלחץ הבינלאומי על ישראל התמקד בעיקר בנסיונות למנוע פעלות חד-צדדיות:

1. **מהומות מנהרת הכותל:** בסוף ספטמבר 96' פרצו "מהומות מנהרת הכותל". האלימות נמשכה 3 ימים ונבדלה מאירועים קודמים מכיוון שההתנגשות הייתה בין צה"ל למשטרה הפלשתינאית. המהומות רוסנו בהתערבות של ארצות-הברית, 3 ימים בלבד לאחר סיום המהומות כבר נענו נתניהו וערפאת ללחץ ארה"ב והסכימו לפתוח במו"מ אינטנסיבי ומזורז ליישום הסכם חברון[624].
2. **בנייה במחלוקת:** בפברואר 97' החלה ישראל בבניית שכונה בהר חומה, הפלשתינאים הגיבו בהפגנות אלימות רבות משתתפים, ובנוסף בוצע פיגוע התאבדות יחיד. שבוע לאחר פרוץ המהומות זימן קלינטון את נתניהו וערפאת לפגישה, מספר ימים אחריה הופסקו האירועים האלימים[625].

<u>סיכום</u>

העובדה שישראל מיעטה להסלים מאפשרת ניתוח מוגבל של מידת ההשפעה של הלחץ הבינלאומי כגורם מרסן לאלימות ישראל.

יחד עם זאת נראה כי דווקא הדינמיקה שהתפתחה סביב סנקציית הגירוש בה השתמשה ישראל בשנים הראשונות מציגה באופן קלאסי דינמיקה של הצבת רף עליון לרמת האלימות והכפפת ישאל לכללי משחק. העדות הטובה ביותר היא הגירוש ההמוני בדצמבר 92'. מהלך זה היה הניסיון המשמעותי ביותר של ישראל לשנות את כללי המשחק במהלך כוחני שעשוי היה לגרום לפגיעה קשה ביכולות "חמאס. תגובת הנגד החריפה של הקהילה הבינלאומית בגיבוי ארצות-הברית הובילה לכך שבתוך חודש נאלצה ישראל "להתקפל". לאחר דצמבר 92' הופסקו לחלוטין הגירושים, מה שמחדד עוד יותר את המסקנה כי ישראל הבינה את גבולות כללי המשחק המקובלים על הקהילה הבינלאומית.

ארצות-הברית הייתה השחקן המשפיע ביותר הן כגורם לחץ ששינה את מדיניות ישראל והן בכך שהגנה שלוש פעמים על ישראל מניסיונות של מדינות אחרות להפעיל לחץ משמעותי יותר דרך מועצת הביטחון:

---

[624] רבינוביץ', <u>שם</u>, עמ' 94

[625] שפר, "תוכנית ארה"ב להצלת השלום", <u>מעריב</u>, 8.4.97

באוקטובר 90', לאחר המהומות בהר הבית, בדצמבר 92' לאחר גירוש 415 פעילי החמאס ובמרץ 97' בעקבות הבנייה הישראלית בהר חומה. בשלושת המקרים מילאה ארצות-הברית תפקיד כפול, כאשר מצד אחד מנעה לחץ משמעותי יותר של מועה"ב, אך מצד שני אילצה את ישראל להסכים לחלק מהדרישות.

<u>השערה 3: ככל שמידת התמיכה הציבורית יורדת כך תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה</u>

בהשערה זאת בחנתי את השפעתם של דעת הקהל ומערכת המשפט בישראל על יכולת המדינה להפעיל אלימות.

כפי שכבר כתבתי, לאורך שנות העימות ישראל מיעטה מאד להסלים את רמת האלימות, ההסלמות הבודדות נתקלו בלחץ בינלאומי וישראל הייתה צייתנית. לפיכך התייתר הצורך בהשפעה מרסנת של דעת הקהל המקומית.

דעת הקהל שימשה כגורם משפיע בנוגע להאצת והאטת תהליך השלום שקידמו ממשלות ישראל מול אש"ף והפלשתינאים. תהליך שהיה בעל השפעה משמעותית גם על כללי המשחק של העימות האלים.

האינתיפאדה פרצה כאשר בישראל כיהנה ממשלת אחדות שוויונית ברוטציה. בסוף שנת 88' נערכו בחירות בהם זכה גוש הימין בראשות ה"ליכוד" בניצחון דחוק, מה שמעיד כי השנה הראשונה לאלימות גרמה לתזוזה מינורית ימינה בדעת הקהל, בעקבות תוצאות הבחירות הוקמה ממשלת אחדות בראשות ה"ליכוד". המעבר לשלטון ימני הקטין את הסיכוי לפתיחת תהליך שלום וחיזק את הקבעון של עימות אלים מתמשך עצימות נמוכה.

במערכת הבחירות בשנת 92', הצהיר מועמד השמאל, יצחק רבין כי יכונן אוטונומיה פלשתינאית תוך חצי שנה מיום בחירתו[626]. תוצאות הבחירות ביוני 92', ניצחון סוחף לשמאל, ביטאו מהפך בדעת הקהל שהעדיפה לתת סיכוי לפתרון מדיני שיוביל לשינוי כללי המשחק.

רבין עמד בהבטחתו ופתח בתהליך מדיני שהוביל להסכמי אוסלו ולשינוי דרמטי בכללי המשחק. לקראת הבחירות בשנת 96' התרחשה אחת ההסלמות החריפות ביותר בכל הסכסוך – 4 פיגועי התאבדות של "חמאס" בתוך שבוע, בפיגועים נהרגו למעלה מ-60 אזרחים ישראליים. הסקרים הראו כי הפיגועים הביאו באופן מיידי לשינוי ניכר בדעת הקהל שהתבטא באובדן יתרון משמעותי בו החזיק מנהיג השמאל שמעון פרס[627]. בבחירות שנערכו כעבור חודשיים התרחש מהפך פוליטי נוסף כאשר מנהיג ה"ליכוד", בנימין נתניהו זכה בנצחון בהפרש קטן.

---

[626] צבי אלוש, "רבין: הבוחר יצביע בעד אנשים אמינים", <u>ידיעות אחרונות</u>, 9.2.92

[627] ירח טל, "בעבודה מופתעים לטובה מהשוויון בסקרים", <u>הארץ</u>, 8.3.99

תקופת נתניהו התאפיינה בהאטה משמעותית של התהליך המדיני, אם כי לא בעצירתו. כזכור, בתקופה זאת נחתמו הסכמי חברון ווואי. נתניהו הודח ברוב גדול בבחירות בשנת 99', לא ניתן לקבוע אם ההדחה קשורה ישירות להאטת התהליך מול הפלשתינאים.

ברק שהדיח את נתניהו התיימר להביא את הסכסוך לסיום מוחלט ולחתום על הסכם קבע מול הפלשתינאים, אולם נכשל והודח מהשלטון ברוב עצום כעבור שנה וחצי בלבד. בוודאות ניתן לקבוע כי הדחתו המהירה של ברק מהשלטון נבעה מכשלון המשא ומתן מול הפלשתינאים ושבירת כללי המשחק שבאה בעקבות הכשלון והתבטאה בגל אלימות מתמשך.

שבירת כללי המשחק בסכסוך הישראלי-פלשתינאי הביאה לתזוזה משמעותית ימינה של דעת הקהל בישראל ולמעשה סיימה את התיקו הפוליטי המתמשך שהיה קיים בישראל בשני העשורים שקדמו.

<u>השפעת מערכת המשפט</u>

על אף שכפי שהראתי בהצגת הנתונים ולאורך הפרק הנוכחי, חלק מהפיגועים בוצעו בשטחי "הקו הירוק", הרי שרוב מוחלט של פעילי הארגונים האלימים היו תושבי השטחים (יהודה שומרון ועזה) ולפיכך לא היו אזרחי ישראל.

מעמדם הייחודי של שטחים אילו מאז שנת 67' צימצם במידה רבה את השפעתה של מערכת המשפט של ישראל. לאחר מלחמת ששת הימים, הנהיגה ישראל בשטחים ממשל צבאי שמשמעותו כי סמכויות הממשל והמינהל בשטחים הן בידי הצבא[628]. מעמד ייחודי זה מעניק לידי הצבא גם סמכויות משפטיות רבות ומצמצם במידה משמעותית את השפעת מערכת המשפט בישראל, כיוון שהחלת חוק אינה על-פי החוק בישראל אלא על-פי צווים שהוצאת בסמכות אלוף הפיקוד המרכז (יהודה ושומרון) או אלוף פיקוד הדרום (עזה – בתקופת המחקר, לא כיום).

חלק ניכר מסמכויותיו החוקיות של הממשל הצבאי התבססו על תקנות שעת חירום שהונהגו עוד בתקופת השלטון הבריטי[629]. תקנות אלה העניקו לשלטון הבריטי סמכויות פעולה נרחבות שנועדו להרחיב את חופש הפעולה שלו נגד הארגונים האלימים היהודים והערבים שפעלו באותה עת בשטחי ארץ-ישראל. בין היתר כללו התקנות סמכות לבצע מעצרים מנהליים, הגבלת תנועה, החרמת בתים, הריסת בתים, הקמת בתי-משפט צבאיים ועוד[630]. תקנות אילו חלו בכל שטחי ארץ-ישראל לרבות יהודה, שומרון ועזה.

לאחר סיום תקופת המנדט הבריטי והקמת מדינת ישראל ב-1948 בוטלו חלק ניכר מהתקנות ואחרות הוכפפו לסמכות בית-המשפט. לאחר מלחמת ששת הימים וכיבוש יהודה שומרון ועזה על-ידי ישראל, בחרה ישראל

---

[628] מיכל צור (בהנחיית מרדכי קרמניצר ,(תקנות ההגנה (שעת חירום)1945 ,בהוצאת <u>המכון הישראלי לדמוקרטיה</u>, 1999, עמ' 12-7

[629] תקנות ההגנה שעת חירום (1945), בהוצאת <u>המכון הישראלי לדמוקרטיה</u> ,ינואר 2000

[630] צור, <u>שם</u>, עמ' 45-25, עמ' 81-67

להתבסס על תקנות החירום הבריטיות בשטחים ולתקף זאת בכך שלמעשה התקנות לא בוטלו באזורים אלה[631].

האמצעים שנכללו בתקנות החירום היו כאמור כלים מרכזיים אותם יכל הצבא להפעיל ללא כפיפות לאישורה של מערכת המשפט. עד שנת 97' עשתה ישראל שימוש נרחב בפעולות של מעצרים, הריסה ואטימת בתים והטלת סגרים[632]. פעולות מסוג זה כפופות לסמכות בית-המשפט בישראל כאשר הן מבוצעות בשטח ישראל, אולם בשל המעמד השונה של שטחי יהודה שומרון ועזה ותושביהם, היו כוחות הבטחון של ישראל משוחררים מהמגבלות המשפטיות.

למרות הסמכויות הנרחבות שפורטו וצמצום תפקידה של מערכת המשפט, עד שנת 89' ניתן למצוא אישושים לכך שההנהגה המדינית והצבאית של ישראל ראתה במערכת המשפט הישראלית גורם מרסן הכפיף אותה לכללי משחק שמגבילים את רמת האלימות אותה היא מעוניינת להפעיל.

המגבלה העיקרית הייתה סביב פעולת הגירוש של פעילים מהארגונים האלימים, כזכור סוגיית הגירוש עימתה את ישראל עם לחץ בינלאומי היתה גם נקודת החיכוך המרכזית בין הדרג המדיני והדרג הצבאי לבין מערכת המשפט.

פעולת הגירוש אינה נכללת במסגרת תקנות החירום וכפי שניתן לראות בטבלה בחלק מהמקרים בית-המשפט הישראלי מנע גירוש פעילים עליו החליטה הממשלה.

אכיפת כללי משחק על-ידי מערכת המשפט
18.7.88 : רבין: "מערכת המשפט מפריעה לצה"ל"[633]
31.7.89 : רבין: "אין לנו מספיק אמצעים משפטיים לחיסול האינתיפאדה"[634]
8.12.89 : הרמטכ"ל: "יש לשנות החוק כך שיאפשר ענישה קשה יותר"[635]
23.9.90 : הדרג המדיני פסל את בקשת הצבא לגרש עשרות מחבלים בנימוק של **בעיה משפטית.** צה"ל החל בפעולה מאסיבית של הרס הבתים, אולם **הפעולה נקטעה בצו ביניים של בג"ץ**, והושלמה כעבור 24 שעות[636]
דצמבר 90': צו בג"ץ מנע יישום החלטת הממשלה על גירוש 4 בכירים ב"חמאס"[637].
יוני 92' : בג"ץ מנע יישום החלטת ממשלה על גירוש 11 אישים פלשתינאיים.

אחת ההצדקות שהעניק יצחק רבין להעברת הסמכויות הביטחוניות לרשות הפלסטינית ערב הסכמי אוסלו, הייתה הטענה כי: "המשטרה הפלשתינאית תרסן את הטרור בלי בג"ץ ובלי בצלם"[638].

משפט זה מעיד במידה רבה על תפיסתו של רבין שבאה לידי ביטוי גם בראשית העימות, לפיה כללי המשחק שמכתיבה מערכת המשפט הישראלית הם אחד הגורמים המונעים מצה"ל להסלים את האלימות.

---

[631] כרמי נעמי, שם

[633] גד ליאור, "500 מליון דולר הועברו לשטחים ב-10 השנים האחרונות", ידיעות אחרונות, 18.7.88
[634] אסף צוריאל, "רבין וברלב: מסתמנת רגיעה בשטחים, הסלמה בקו הירוק", מעריב, 31.7.89
[635] שקד, "יש נשק בשטח, אך לא כשיטה", ידיעות אחרונות, 8.12.89
[636] גבי ברון, "צו המניעה בוטל – הריסת הבתים חודשה לפנות ערב", ידיעות אחרונות, 27.9.90
[637] מיכל גולדברג, "בג"ץ אסר לגרש 4 פעילי חמאס", ידיעות אחרונות, 28.12.90
[638] ראיון בתוכנית הטלויזיה "מוקד", ערוץ 1, 1.3.94

סיכום

בחקר המקרה הנוכחי ניתן לומר כי דעת הקהל הייתה חסרת משמעות לגבי הגבלת רמת האלימות שהפעילה ישראל, מיעוט ההסלמות שיזמה ישראל והעובדה שבכל המקרים היה מדובר בהסלמות קצרות לא יצר אף מצב בו דעת הקהל שימשה שכמשתנה מתערב. יחד עם זאת, אומנם דעת הקהל נמצאה כפחות משמעותית בהשפעה על כללי המשחק בטווח המיידי, אולם המהפכים הפוליטיים בישראל הושפעו במידה רבה ממצב הסכסוך האלים (לדוגמא, החלפתו של שמיר ברבין נבעה במידה רבה ממיאוס של הציבור הישראלי בעימות המתמשך והחלפתו של פרס בנתניהו מהסיבה ההפוכה של התנגדות להאצת התהליך לאחר גל הפיגועים של "חמאס") בחלק מהמקרים המהפכים הפוליטיים הובילו לשינויים משמעותיים בכללי המשחק באמצעות התהליך המדיני.

מערכת המשפט בישראל נמצאה כגורם בעל השפעה על כללי המשחק בעיקר בנוגע לפעולות הגירוש. קיים מכנה משותף לגבי סוג האלימות שגרר התערבות בכללים של מערכת המשפט המקומית והקהילה הבינלאומית – פעולת גירוש. מאחר וישראל מיעטה ליישם אקטים אילו יש קושי לשפוט את מידת ההשפעה של המגבלות המשפטיות. מהמקרים הבודדים ניתן ללמוד כי מערכת המשפט אכן שימשה כבלם או לפחות כגורם מעכב. לצד זאת חשוב לציין כי הנקודות בהן התערבה מערכת המשפט היו אותן נקודות שעוררו לחץ בינלאומי, לכן ניתן גם לומר כי המגבלה הפנימית שהטילה מערכת המשפט מנעה מישראל מנעו בחלק מהמקרים התעמתות מול לחץ בינלאומי.

השערה 4: ככל שהנהגת המדינה ימנית יותר תפעיל המדינה רמת אלימות גבוהה יותר

בהשערה זאת בחנתי את ההנחה על-פיה יתקיים קשר בין זהותה האידיאולוגית של הנהגת המדינה לבין רמת האלימות שתופעל. לאורך תקופת העימות הנכללת במחקר הונהגה ישראל על-ידי 5 ממשלות:

אופי הממשלה	מפלגות שותפות בקואליציה	שרים בכירים	ראש-הממשלה	פרק זמן
ממשלת מרכז	"ליכוד" ו"עבודה"	שר בטחון – רבין	יצחק שמיר	1.87-12.88
ממשלת מרכז – ימין	"ליכוד" ו"עבודה"	שר בטחון – רבין	יצחק שמיר	1.89-6.90
ממשלת ימין	"ליכוד", "מולדת", "תחיה", "צומת"	שר בטחון – ארנס	יצחק שמיר	6.90-6.92
ממשלת שמאל	"עבודה", "מרצ"	שר בטחון – רבין שר בטחון – פרס	יצחק רבין	11.95 – 6.92
			שמעון פרס	11.95-6.96
ממשלת ימין	"ליכוד","מפד"ל","ש"ס","ישר אל בעליה","הדרך השלישית"	שר בטחון – מרדכי	בנימין נתניהו	6.96-9.99
ממשלת שמאל	"מרצ", "מפד"ל", "ש"ס", "ישראל בעלייה"	שר בטחון – ברק	אהוד ברק	9.00 – 7.99

הגרף בראש העמוד הבא מציג את השינויים במספר הפעולות החריגות (ראה פירוט פעולות בפרק הנתונים, עמ' 126-128) שאישרה כל ממשלה. מאחר ופרקי הזמן בהם כיהנה כל ממשלה שונים באופן מהותי, ההשוואה בוצעה באמצעות בחינת מספר ההסלמות הממוצע לחודש במשך כהונת כל ממשלה. תקופת הכהונה של ממשלת השמאל הראשונה חולקה לשתיים, מכיוון שבמהלך כהונתה נחתם הסכם אוסלו א' ששינה את כללי המשחק.

משנת 88' ועד חתימת הסכם אוסלו א' בספטמבר 93' ניתן לזהות קשר הפוך לזה שמועלה בהשערת המחקר! החלפתה של ממשלת הימין-מרכז בממשלת ימין הביאה לירידה ניכרת ברמת האלימות של ישראל ואילו ממשלת השמאל שעלתה ביוני 92' הייתה האלימה ביותר.

חיזוק נוסף למסקנה זאת ניתן למצוא בכך שממשלה זאת הרחיבה באופן משמעותי החל ממרץ 93' את השימוש באמצעי הענישה הקולקטיבי של הטלת סגרים והביצעה את הפעולה האגרסיבית ביותר לאורך כל שנות המחקר – גירוש 415 אנשי "חמאס".

זהות הממשלה	מספר ימי סגר ממוצע בשנה[639]
מרכז	0
ימין-מרכז	0
ימין	6
שמאל (עד אוסלו א')	37.5
שמאל (אחרי אוסלו א')	95
ימין	88
שמאל	0

[639] כרמי נעמי, שם

ממרץ 96' חלה ירידה דרסטית במספר הפעולות של ישראל כמעט עד להפסקה מוחלטת, תופעה זאת כבר נותחה בהרחבה בהשערה הקודמת. החלפתה של ממשלת השמאל בימין ולאחר-מכן חזרת השמאל לא שינו אותה.

כדי לבצע בקרה על הממצאים בתקופה שקדמה לאוסלו נבחן פרמטר נוסף - אלימות הפלשתינאים.

מטרת הבדיקה היא לבחון האם יתכן ששינויים באלימות הפלשתינאית הם שגרמו לשינויי המדיניות בישראל ללא קשר לזהות הממשלה.

הנתונים המלאים אודות הפעולות האלימות של הארגונים הפלשינאיים מוצגים בתחילת הפרק בעמ' 123-126 (במסגרת בסיס הנתונים). מהנתונים עולה הסלמה עקבית ברמת האלימות משנת 89' עד שנת 96'. מגמה זאת יכולה אולי לספק הסבר חלקי להיות ממשלת השמאל (הראשונה) האלימה ביותר מפני שבתקופתה הגיעה אלימות הפלשתינאים לרמת שיא, אולם אינה מתיישבת עם יתר השינויים בין ממשלות ישראל (לדוגמא, העובדה שממשלת הימין בשנים 90'-92' הייתה המרוסנת ביותר). למעט תקופת השיא ההדדית בשנים 93'-96' אין התאמה בין העלייה העקבית ברמת האלימות של הפלשתינאים לבין השינויים ברמת האלימות של ממשלות ישראל.

<u>סיכום</u>

הנתונים שהצגתי מפריכים באופן מלא את ההשערה לפיה ממשלות ימין יהיו אלימות יותר.

בתקופה שקדמה לאוסלו ניתן לזהות בבירור כי ככל שאידיאולוגיית הממשלה הייתה ימנית יותר, הפעלת הפעולות האלימותעל-ידיה הייתה מרוסנת יותר. ממשלת השמאל שחתמה על הסכם אוסלו א' הייתה האלימה ביותר, הן בכמות הפעולות האלימות והן ביישום אמצעים נוספים כגון סגרים וגירוש בהיקפים גדולים בהרבה מקודמותיה. משנת 96' נמצא כי לא הייתה השפעה לאידיאולוגיית הממשלה והחל ממרץ 96' ניהלו כל הממשלות מדיניות דומה.

מחקרם של גורטס ודייהל אשר הציגו חילופי שלטון כמניע אפשרי לשינוי מדיניות[640] נמצאו כרלבנטיים ביחס למהלכים מדיניים (אשר היו בהחלט בעלי השפעה גם על כללי המשחק של הסכסוך האלים), אולם לא בהשפעה ישירה על הנטייה להסלמת האלימות. גם הנמקות של מחקרים אחרים אשר הצביעו על נסיונו הבטחוני של הדרג המדיני[641] או על אפשרות של יזימת הסלמה כנסיון ליצור "התלכדות סביב הדגל"[642] התגלו כבלתי-רלבנטיים למקרה הנוכחי.

נראה כי לפחות חלק מההסבר קשור למשתנה אחר במודל – השפעת הלחץ הבינלאומי. ממשלות הימין היו נתונות ללחץ בינלאומי בשל דבקותן בסטטוס-קוו והימנעות מתהליך המדיני. אומנם הלחץ התמקד בעידוד

[640] Diehl & Goertz, <u>Ibid</u> , pp.226-230
[641] Kuperman, <u>Ibid</u>, 2005
[642] Baker William D. and John R. Oneal, 2001, "Patriotism or Opinion Leadership? The Nature and Origins of the ''Rally 'Round the Flag'' Effect." <u>Journal of Conflict Resolution</u> 45:661–687.

ישראל לפתוח בתהליך מדיני, אך בסבירות גבוהה ניתן לומר כי נוכח היכולת המוכחת של הלחץ הבינלאומי (ראה השערה קודמת) לכפות על ישראל מגבלות בכללי המשחק, התקררות היחסים עם ארצות-הברית סביב קידום התהליך המדיני, השפיעה גם על מרחב הפעולה של ישראל בעימות האלים.

השערה 5: ככל שלחץ המתווכים גבוה יותר, יגדל יגבר הסיכוי שהשחקנים יחתמו על הסכם

השערה זאת רלבנטית אך ורק לחקר התהליך בין ישראל לאש״ף, מפני שאופציה של תהליך מדיני בין ישראל לארגונים האיסלאמיים לא עלתה בשום שלב. המתווכת העיקרית הייתה ארצות-הברית, בנוסף אליה ניתן לציין את מצרים וירדן שהיו בעלות השפעה על האוכלוסיה הפלשתינאית ועל אש״ף.

העובדה שעד שנת 87׳ היה המצב בשטחים רגוע יחסית גרמה לכך שהמעורבות וההתעניינות הבינלאומית הייתה נמוכה יחסית, פרוץ האינתיפאדה שינה את המצב. הקהילה הבינלאומית ובראשה ארצות-הברית נקטה עמדה אקטיבית כמעט מייד, במרץ 88׳ הגיש שר החוץ האמריקאי, ג׳ורג׳ שולץ תוכנית רשמית לממשלת ישראל – התוכנית דיברה על מתן אוטונומיה לפלשתינאים[643]. ישראל הסתמנה כצד הסרבן כאשר דחתה את היוזמה, בעוד שהפלשתינאים גילו גמישות שהתבטאה בהכרזה היסטורית של אש״ף על הכרה בזכות ישראל להתקיים.

בשנת 89׳, העלה שר החוץ האמריקאי, ג׳יימס בייקר יוזמה חדשה, ערפאת שוב הצטייר כצד המתון בסכסוך, כאשר הודיע כי הוא מקבל את היוזמה כשלב ראשון בתהליך[644]. הדחייה של היוזמה על-ידי ישראל הביאה להחרפת הלחץ כנגדה וריכוך ביחס הבינלאומי לאש״ף[645].

נקודה שיש לשים לב אליה היא כי לצד הלחצים שהפעילה ארה״ב על ישראל היא בלמה בעקביות לחצים של שחקנים אחרים בקהילה הבינלאומית:

ריסון הלחץ על ישראל על-ידי ארצות הברית	
עמדת בריה״מ ומעצמות נוספות	**עמדת ארה״ב**
22.1.88: שר החוץ הרוסי: ״יש לכנס ועידה בינ״ל ולהגיע לפתרון״.	**25.1.88**: ארה״ב דחתה היוזמה הרוסית.
1.12.88: עצרת האו״ם גינתה סירוב ארה״ב לאשר נאום ערפאת.	**26.11.88**: ארה״ב דחתה בקשת ערפאת להופיע בעצרת האו״ם.
	19.2.89: ארה״ב הטילה וטו על החלטת גינוי לישראל.
28.2.89: תאצ׳ר לארה״ב: ״ליחצו על ישראל״.	ארה״ב הודיעה כי תסכל כל יוזמה לכפיית פתרון[646].
6.12.89: האו״ם: ״להפסיק הסיוע לישראל״.	**28.11.89:** ארה״ב: ״נפסיק התמיכה באו״ם אם יחליט לשנות מעמד אש״ף״.
	6.12.89: בריה״מ וארה״ב: ״לא נכפה על ישראל פתרון מדיני״.

[643] בכר אילן, "שמיר יביא לארה"ב תוכנית חלופית, וושינגטון מכינה מכבש לחץ", מעריב, 6.3.88
[644] סוכנות רויטרס, "שמיר:פגישת ערפאת-מיטראן: צעד לא ידידותי", ידיעות אחרונות,23.4.89
[645] יחזקאלי, "בירושלים זועמים על פגישת שגריר ארה"ב עם אבו-איאד", ידיעות אחרונות, 29.6.89
[646] יחזקאלי, "בייקר: נגד ועידה בינ"ל, אבקש משמיר תוכנית רצינית", ידיעות אחרונות, 7.3.89

באוגוסט 90' הודיעה ארה"ב כי תקפיא את הערבויות שביקשה ישראל עד שתוקפא הבנייה בהתנחלויות*. כמעט במקביל הודיעה ארה"ב כי איבדה אמון באש"ף ותפעל לגבש מנהיגות חלופית בשטחים[647]. לצד הקשחת היחס לישראל חזר דפוס ההתנהגות לפיו ארה"ב לוחצת על ישראל, אך מצד שני מגנה עליה מלחץ של גורמים אחרים. באוקטובר 90' הודיעה כי תטיל וטו על כל יוזמת סנקציות נגד ישראל[648]. מאמצי התיווך האמריקאיים חודשו בשנת 91' ונשאו פרי, באוקטובר 91' כונסה ועידת שלום היסטורית במדריד בהשתתפות ישראל, סוריה, ירדן ומשלחת פלשתינאית. אחד הקשיים בהתקדמות לאחר הועידה היה סירובה הנחרץ של ישראל לקיים מו"מ עם אש"ף ודרישתה כי הפלשתינאים ייוצגו על-ידי משלחת מקומית ולא על-ידי נציגי הארגון. ישראל נענשה בהקשחת עמדות נוספת מצד ארצות-הברית, האמריקאים החריפו את תנאיהם לשחרור הערבויות המעוכבות[649].

המהפך הפוליטי בישראל ביוני 92' הביא לשינוי מדיניות. המו"מ הרשמי נמשך בתיווך אמריקאי, בסיום כל סבב השיחות הגישו האמריקאים לשני הצדדים טיוטות עקרונות, ישראל והפלשתינאים הגישו את הסתייגויותיהם והאמריקאים החלו במסע דילוגים לגישור על הפערים[650]. אלא שבדיעבד התברר כי האמריקאים היו מנותקים לחלוטין מהמהלך האמיתי שהתרחש בערוץ סודי וישיר בין ישראל לאש"ף במעמד חתימת ההסכם עמדו על הבמה מנהיגי ישראל, אש"ף וארצות-הברית, אולם תפקידה של ארצות-הברית היה טקסי בלבד. פריצת הדרך וההבנות הושגו במגעים הישירים והחשאיים בין נציגי ישראל ואש"ף. תפקידה של מצרים כמתווך עד הסכם אוסלו א' היה מצומצם: המצרים עודדו את הפלשתינאים במספר צמתים להתקדם בתהליך המדיני, אך מעבר לזה לא שימשו כגורם אקטיבי. בתקופה בה התקיים מו"מ ישיר בין ישראל והפלשתינאים, המצרים סייעו בעיקר בפתרון משברים קטנים.

השפעת מצרים על אש"ף לפני חתימת הסכם אוסלו א		
האירוע	**עמדת מצרים**	**תגובת אש"ף**
	20.10.88: מובארק קרא לאש"ף **לדחות הכרזת העצמאות**	23.10.88: מנהיג אש"ף: "נפרסם הצהרה על הקמת מדינה בגבולות 47"[651]
נתק בין ארה"ב לאש"ף בעקבות חידוש הפיגועים	28.6.90: מצרים: "**נחלץ את אש"ף מהפינה**"[653]	23.6.90: ערפאת: "להסלים האלימות בשטחים"[652]
האצת התהליך לאחר בחירת רבין לראש הממשלה	3.9.92: **בלחץ מצרים, הפלשתינים הגישו מסמך דרישות**	1.9.92: הפלסטינים: "עדיין לא העת לדיונים מהותיים" [654]
העלאת יוזמת הסכמי ביניים על-ידי ישראל	8.10.92: **מצרים לוחצת** על הפלשתינים: "התקדמו במסלול הסכמי ביניים"[655]	16.10.92: בתמיכת ערפאת, מועצת אש"ף אישרה המשך שיחות השלום

* הייתה זו הקשחה בעמדת ארצות-הברית מפני שקודם לכן הדרישה עמדה רק על-כך שעולים מברית-המועצות לא ישלחו לשטחים.

647 אהרון מילר, הארץ המובטחת מדי, ידיעות אחרונות: 2008, עמ' 205-203

648 איתן, "כשיפתר המשבר, סדאם לא יוכל שוב לאיים עליכם", ידיעות אחרונות, 30.10.90

649 טל ושיפר, "ראשי יהדות ארה"ב: שמיר יסכים לבקרה תקציבית אמריקאית בשטחים", ידיעות אחרונות, 22.1.92

650 בן-ישי, "ארה"ב: משלחת לקידום השלום תבוא למזה"ת", ידיעות אחרונות, 30.6.93

651 רויטרס, שם, 23.10.88

652 מחניימי, שם, 23.6.90

653 סמדר פרי, "אל מג'יד הציע לבוש: שיחות עם אש"ף בקהיר", ידיעות אחרונות, 28.6.90

654 אלדר וניר, "המשלחת הפלשתינית דורשת להכליל את ירושלים בפתרון הקבע", הארץ, 1.9.92

655 בכור, "מובארק: בחזרת העם בישראל בדרך שלום ובטחון היא התפתחות אמיתית", הארץ, 8.10.92

השפעתה העיקרית של ירדן בתקופה זאת הייתה דווקא בנכונותה להיות פאסיבית. באוגוסט 88' הודיע המלך חוסיין על התנתקות היסטורית של ירדן מדרישתה לריבונות על הפלשתינאים והשטחים[656].

לאחר חתימת הסכם אוסלו א' וחתימת הסכם השלום בין ישראל לירדן התחזק תפקידן של מצרים וירדן כמדינות מתווכות. הסכם אוסלו ב' נחתם בספטמבר 95' בטאבה כאשר על הבמה ניצבו מלבד מנהיגי ישראל ואש"ף גם מנהיגי ארצות-הברית, מצרים וירדן. יחד עם זאת כמו באוסלו א' נוכחות מנהיגי המדינות הנוספות הייתה יותר טקסית מאשר עדות למעורבות אמיתית בהסכם.

לאחר רצח רבין, מובארק זימן לפגישה בקהיר את פרס, ערפאת וחוסיין[657]. צעד זה סימן פעם נוספת את תפקידה של מצרים כמתווך, אולם הייתה בו יותר סמליות מאשר השלכות מעשיות.

בעיית האמון בין ישראל לפלשתינאים לאחר עליית הימין בשנת 96' חיזקה את הצורך בתיווך חיצוני. תהליך זה בלט במשא ומתן על הסכם חברון, בו נדרש תיווך אקטיבי בשני הצדדים - מצרים וירדן בהפעלת לחץ על הרשות הפלשתינאית ובמקביל לחץ של ארה"ב על ישראל:

השפעת המתווכים אחרי 96'			
לחץ ארה"ב על ישראל	**תגובת ישראל**	**לחץ מצרים וירדן על הרשות הפלשתינאית**	**תגובת הרשות הפלשתינאית**
		מרץ 96': גל פיגועים **11.3.96**: הרש"פ עצרה 7 מ-13 המבוקשים הבכירים.	**13.3.96**: ירדן: "נוציא את חמאס מחוץ לחוק"[658]
16.10.96: ארה"ב: "לא נשלח כוח לחברון"[659]		**13.10.96**: מובארק: "לא אפגש עם נתניהו עד שיחתם הסכם חברון"[660].	ערפאת לארה"ב: "מתחייב לשקט עד הבחירות"
3.12.96: שיראק: "מדיניות ישראל תביא לאלימות וטרור"	נתניהו: "אחרי חברון יפונו שטחים נוספים"	**27.10.96**: חוסיין לערפאת: "סגור עניין"[661]. **12.11.96**: מובארק: "להשלים מייד את הסכם חברון"[662].	ערפאת: "ישראל מקשה"
8.1.97: הצעת פשרה אמריקאית: מכתב נלווה להסכם ובו מסגרת זמן לנסיגה הבאה		**14.1.97**: נוסחת פשרה של המלך חוסיין הביאה לפתרון	
15.1.97: נחתם הסכם חברון			

656 אדויין איתן, "ערפאת יכריז: מוכן להרכיב מייד משלחת למו"מ עם ישראל", מעריב, 22.8.88
657 פרי, "מצרים: ישראל מוכנה לחידוש המו"מ", ידיעות אחרונות, 11.11.95
658 בן, "ראש המודיעין הירדני: עמאן תצר את צעדי חמאס", הארץ, 13.3.96
659 אלון, "שר החוץ: התקדמנו יפה בשיחות על הפריסה בחברון", הארץ, 16.10.96
660 בן, "הממשלה אישרה נסיעת הנשיא למצרים", הארץ, 13.10.96
661 בן ורבין, "מאמץ לסיים ההסכם לפינוי חברון", הארץ, 27.10.96
662 בכור, "מוסא: ממשלת נתניהו לא תוכל לשטות בנו", הארץ, 12.11.96

הסכם חברון לא חיפה על הפערים האחרים במו״מ ועל ובעיית האמון שהתפתחה בין השחקנים. במצב זה התיווך החיצוני נותר המשתנה המשמעותי שיכל להמשיך ולהניע את התהליך. המשימה של קידום התהליך הובלה על-ידי ארה״ב ששימשה למעשה כמתווך יחיד המפעיל לחץ על שני השחקנים.

לחץ אמריקאי	תגובת ישראל	תגובת פלשתינאים
7.10.97: המו״מ המדיני חודש בתיווך אמריקאי		
21.12.97: אולברייט: ״בלי סידורי בטחון ערפאת יכול לשכוח מהפעימה, נרפה הלחץ מנתניהו״[664]	נתניהו: ״איומי ערפאת לא מזיזים לי״	ערפאת: ״מיואש - בלי פריצת דרך האינתיפאדה תחזור״[663]
22.1.98: קלינטון: ״ארה״ב חתומה על הסכם המחייב פעימה שלישית״	**22.1.98:** נתניהו: ״לדחות הפעימה השלישית עד לדיוני הגבולות״[665]	
22.3.98: פורסמה יוזמת קלינטון אולברייט: ״אם תדחה היוזמה תצטרכו להסתדר לבד״ [667]	ממשלת ישראל החליטה פה אחד: מתנגדים נתניהו: ״אסכים להגדיל הפעימה השנייה ל-10% אם השלישית תדחה להסדר הקבע״ [666]	
ארה״ב: ״הפסגה ב-4.5 צ׳אנס אחרון״	נתניהו: ״לא אוותר מוכן למשבר עם ארה״ב״	ערפאת: ״אם יכשלו השיחות יהיה תוהו ובוהו איזורי ונתניהו יהיה אחראי״[668]
6.5.98: ארה"ב: אולטימטום לנתניהו - תשובה עד 11.5״	נתניהו: ״לא אפעל בכפוף לאולטימטום״ [669]	
12.7.98: אולברייט: ״המו״מ על הפעימה תקוע - תסתדרו לבד״ [670]		

דווקא לאחר שהאמריקאים הכריזו על נטישת תפקיד המתווך הסכימה ישראל להתגמש. בעקבות זאת העבירו האמריקאים את הלחץ לראשונה לאחר תקופה ארוכה לפלשתינאים:

לחץ אמריקאי	תגובת ישראל	תגובת פלשתינאים
26.8.98: לחץ אמריקאי על ערפאת: ״קבל יוזמת ישראל״	**25.8.98:** נתניהו אישר תוכנית לביצוע נסיגה.	
6.9.98: קלינטון: ״אטפל באופן רצוף בתהליך המדיני״		**28.9.98:** בעקבות לחץ אמריקאי ערפאת נמנע מלהכריז על הקמת מדינה
7.10.98: בתיווך אולברייט: נתניהו וערפאת נפגשו במחסום ארז.סוכם על פסגה בוושינגטון ב-15.10		
18.10.98: קלינטון לוחץ: ״הצהרת עקרונות אינה תוצאה מספקת לסיום הפסגה, הסכם עד 20.10״		
נחתם הסכם ווי		

לאחר ניצחון ברק בבחירות (מאי 99׳) בישראל הצהירה ארה״ב על מחויבותה להביא את הצדדים להסדר קבע בתוך שנה[671]. הבטחה זאת לא הייתה כה דרמטית שכן היא תאמה את הצהרותיו של ראש-הממשלה החדש של ישראל מחד ואת לוח הזמנים הקצר שהציב ערפאת להקמת מדינה פלשתינאית מצד שני.

---

663 לימור, "רוס נסע: ערפאת מיואש", מעריב, 11.1.98
664 בן-חורין וכספית, "בלי סידורי בטחון אין פעימה", מעריב, 21.12.97
665 כספית ובן-חורין, "נתניהו עזב, ארה"ב מציעה לערפאת: תהיה ריאלי", מעריב, 22.1.98
666 שיפר ואזולאי-כין, "ישראל וארה"ב ראש בראש", ידיעות אחרונות, 23.3.98
667 שיפר ואזולאי-כין, "נתניהו אופטימי אולברייט פסימית", ידיעות אחרונות, 29.3.98
668 פרי, "ציפיות נמוכות בדרך לפסגה", ידיעות אחרונות, 6.5.98
669 שקד, "תקדים: ישראל מול חזית פלשתינית-אמריקנית", ידיעות אחרונות 11.5.98
670 שיפר ואזולאי-כין, "דבר ישירות עם הפלשתינים – אחרת לא נוכל לסייע", ידיעות אחרונות, 12.7.98
671 אהרון מילר, שם, עמ׳ 284-287

פסגת קמפ-דיוויד שנועדה להביא לסיום הסכסוך הסתיימה ללא הסכם. בחודשיים הבאים עשו האמריקאים מספר נסיונות לגשר על הפער שנותר. בתחילת ספטמבר 00׳ כינסו האמריקאים פסגה שהוגדרה כ״צ׳אנס אחרון״, קלינטון איים על ערפאת בבידוד בינלאומי, חרף זאת גם מפגש זה לא הביא להסכם[672].

כשלון קמפ-דיוויד הוכיח שוב כי היכולת ללחוץ על השחקנים ולהביאם להסכם היא רלבנטית רק כשעומק המחלוקת מצומצם. לאור תובנה זאת שניתן היה ללמוד עליה גם ממקרי העבר, ניתן היה לצפות כי המאמץ האמריקאי נועד לכשלון ואכן חרף מאמצי התיווך, חודש וחצי לאחר כשלון ועידת קמפ-דיוויד פרץ גל אלימות בו נשברו מרבית כללי המשחק שנבנו מאז הסכם אוסלו א׳.

<u>סיכום</u>

המסקנה העיקרית היא כי **ללחץ המתווכים הייתה השפעה מוגבלת**. הטבלה הבאה מסכמת בתמצית את השפעת המתווכים הבינלאומיים על ההסכמים שנחתמו:

שחקן מתווך	השפעה משמעותית	השפעה חלקית	אין השפעה
ארצות-הברית	ועידת מדריד הסכם חברון הסכם וואי	הסכם אוסלו א׳ הסכם אוסלו ב׳ ועידת קמפ-דיוויד	
מצרים	הסכם חברון	הסכם אוסלו ב׳ הסכם וואי	ועידת מדריד הסכם אוסלו א׳ ועידת קמפ-דיוויד
ירדן	הסכם חברון	הסכם אוסלו ב׳	ועידת מדריד הסכם אוסלו א׳ הסכם וואי ועידת קמפ-דיוויד

המיפוי מעלה תובנה ברורה: שלושת התהליכים המשמעותיים ששינו את כללי המשחק (שני הסכמי אוסלו וועידת קמפ-דיוויד שהובילה לשבירת הכללים) הושגו כמעט ללא מעורבות חיצונית.

לעומת זאת בשלושת התהליכים האחרים הושקעו מאמצי תיווך משמעותיים שהצליחו להביא להסכמות מוגבלות. הניגוד הקיצוני בין מידת הלחץ החיצוני שהופעל לבין היקף ההסכמות שהושגו בולט, המסקנה העולה מניתוח ההשערה הנוכחית במקרה זה היא כי היכולת לכפות הסכם היא מוגבלת מאד.

הלחץ האמריקאי הצליח לאלץ את השחקנים להידבר מספר פעמים, אולם דווקא היכולת לכפות הידברות הבליטה את חוסר יכולת לכפות צעדים מעשיים. כהסתייגות, יש לציין כי ארה״ב סיכלה בעקביות כל נסיון של שחקנים אחרים בקהילה הבינלאומית להוביל לחץ משמעותי יותר. מסקרן לדעת כיצד היה משפיע לחץ כזה אילו ארה״ב הייתה מאפשרת.

בסיכומו של דבר, משנת 87׳ השקיעו מתווכים בינלאומיים ובראשם ארה״ב ומאמצים רבים בהסדרת הסכסוך. הממצאים מראים כי לשחקנים החיצוניים לא הייתה יכולת לגרום לשינוי כזה והוא נוצר רק כאשר שני השחקנים רצו בו. לעומת זאת השפעת התיווך כן נמצאה רלבנטית כאשר הפערים היו עמוקים פחות, במצבים כאילו התיווך החיצוני סייע לעיתים לשחקנים בגישור אל היעד שממילא שאפו אליו.

[672] <u>שם</u>, עמ' 310-312

5.4: דיון ומסקנות

בעיית המחקר

בפרק זה בחנתי את שאלת קיומם של כללי משחק בסכסוך המתמשך בין ישראל לארגונים הפלשתינאים האלימים השנים 1987-2000.

העימות האלים לווה בתהליך מדיני בין ישראל לאש"ף, לעומת זאת בין ישראל לארגונים האיסלאמיים לא התקיים תהליך כזה. התהליך המדיני נועד לפתור סוגיות רחבות יותר בסכסוך וכנגזרת מכך גם להגדיר כללי משחק שונים לעימות האלים. כפי שהראתי במהלך הפרק וכפי שאפרט בחלק זה, להתפתחות התהליך המדיני הייתה השפעה קריטית על כללי המשחק בסכסוך האלים.

תוצאות המחקר

במהלך 14 שנות המחקר נצפו מספר שינויים במצב המשתנה התלוי. הטבלה הבאה מתמצתת את התוצאות על-פי פרקי זמן.

תקופה	מצב כללי המשחק	משתנים משפיעים על השינוי בכללים
ינואר 87' – ספטמבר 93'	**אין כללי משחק**	
ספטמבר 93' – מרץ 96'	אש"ף – **כללי משחק**	הסכם רשמי, סיכוי להישג מדיני
	ארגונים איסלאמיים – **אין כללים, הסלמה באלימות**	התנגדות לתהליך המדיני
מרץ 96' – ספטמבר 00'	**יש כללי משחק**	סיכוי להישג מדיני, פטרון
אוקטובר 00'	**שבירת כללי המשחק**	אובדן סיכוי להישג מדיני

ינואר 87' – ספטמבר 93': אין כללי משחק

בין השנים 1987 – ספטמבר 93' התאפיין הסכסוך במגמה של הסלמה באלימות וכשלון של ישראל בנסיון לכפות כללי משחק ולהציב קווים אדומים ברורים שיגדירו גבולות לכללי המשחק. ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" היו אחראים להסלמה שהתבטאה בשלב הראשון בביצוע פיגועי ירי, תחילה כאירוע חריג ובהמשך כאירוע שגרתי, לכך נוספו בתדירות נמוכה יותר פיגועי חטיפה ופיגועים המוניים. פעילות שני הארגונים בשנים אילו שינתה את הכללים והפכה בעימות והפכה אותו באופן ברור לאלים יותר.

בשונה ממגמת ההסלמה וההתנערות מכללי משחק שאפיינה את הארגונים האיסלאמיים, אש"ף הגדיר לאנשיו כבר בשנת 88' כלל חד-צדדי של איסור על שימוש בנשק חם ובכך יצר מגבלה משמעותית ל,רמת הסף".

ההנהגה הישראלית בחרה כבר בשנת 88' לוותר על האופציה של הפעלת יתרון העוצמה ואכיפת כללי משחק באמצעות הפעלת כוח. מאחר וגישה זאת התבססה מספר שנים לפני שנוצרה פריצת דרך מדינית, ניתן לראות

כאן אישוש לטענותיהם של מאק ומרום בדבר הקושי של מדינה דמוקרטית לנצח במלחמה אשר אינה מהווה עבורה איום קיומי[673]. הצגתי במסגרת הניתוח האיכותני אישושים לכך שלהנהגה הישראלית הייתה הבנה כי הפעולות החריפות הנדרשות על-מנת לכפות כללים יתקלו בלחץ בינלאומי משמעותי ולעיתים גם במגבלות של מערכת המשפט המקומית שלא יאפשרו לישראל ליישם אותן.

לעומת הרתיעה של ראשי הממשלה הישראלים מנסיון לשנות את כללי המשחק באמצעים אלימים, חלקם ניסו ליזום שינוי בכללי המשחק באמצעות תהליך מדיני. כניסת התהליך המדיני כמשתנה מעורב בסכסוך הייתה בעלת השפעה משמעותית על כללי המשחק. לאורך כל התקופה ניתן לראות שימוש מושכל של אש"ף בשינויים ברמת האלימות שהפעיל כנגד ישראל, השינויים נגזרו ממצב התהליך המדיני מול ישראל. אש"ף עשה זאת ישירות דרך הפת"ח וארגונים נוספים לפני הסכם אוסלו א' ולאחר מכן כמנהיג הרשות הפלשתינית המשיך ליישם אסטרטגיה זאת ביחסיו עם הארגונים האיסלאמיים.

פרק זמן זה מאופיין בהעדר כללי משחק ובמגמת הסלמה של האלימות. ישראל כשלה בתקופה זאת בנסיון להציב קווים אדומים ברורים לארגונים האלימים. הביטוי הבולט לתהליך זה היה מול פיגועי הירי בסוף שנות ה-80' וחזר לעצמו בהמשך מול פיגועי ההתאבדות לאחר הסכם אוסלו א'.

<u>ספטמבר 93' – מרץ 96': כללי משחק בלתי יציבים</u>

הסכם אוסלו א' שנחתם בספטמבר 93' יצר שתי השפעות מנוגדות על כללי המשחק. מחד, הוגדרו כללי משחק חדשים וברורים בין ישראל לאש"ף וכן מנגנון אכיפה לכללים אילו (הרשות הפלשתינאית). כללים אילו נשמרו על-ידי כלל הפלגים הכפופים לאש"ף שלמעשה סיימו את דרכם כארגונים אלימים.

לעומת זאת ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" לא קיבלו את הכללים החדשים וההבנות מול ישראל ויתרה מכך הסלימו משמעותית את המאבק האלים בישראל בעיקר באמצעות פיגועים המוניים כנגד אזרחים. ישראל מצידה יצרה באותן שנים הפרדה בין ההתקדמות בתהליך המדיני מול הכוחות הפלשתינאי המרכזי והמתון לבין המאבק בארגונים הקיצוניים. על בסיס תפיסה זאת, לצד ההתקדמות בתהליך המדיני לאחר אוסלו א' (הקמת הרשות הפלשתינאית, הסכם אוסלו ב') הסלימה ישראל את הפעילות האלימה כנגד הארגונים הקיצוניים, בעיקר באמצעות הרחבת השימוש בסיכולים ממוקדים.

ההתקדמות בתהליך המדיני איפשרה לישראל להשתמש בו כמנוף להצבת "קוים אדומים". כאשר ישראל השתמשה בכך באופן אמין הייתה לכך השפעה יעילה על נכונות הרשות הפלשתינאית לאכוף את כללי המשחק על הארגונים האלימים. אולם, הכשלון בהצבת "קו האדום" חזר על עצמו גם בתהליך המדיני, לכך נוספה גם מדיניותו המוצהרת של רבין שדבק בהפרדה בין קידום השלום למאבק בארגונים האלימים (ראה עמ' 159). הראתי כי במקרים המועטים בהם הציבה ישראל "קו אדום" ברור ביחס להתקדמות בתהליך

[673] Mack, <u>Ibid</u>, pp. 175-200, also see: Merom, <u>Ibid</u>, 2003, p.15

המדיני, הייתה לכך השפעה מובהקת על נכונותה של הרשות הפלשתינית לאכוף את כללי המשחק על הארגונים האסלאמיים.

בהעדר גבולות ברורים, ניתן לומר כי עד מרץ 96' לא התפתחו כללי משחק יציבים. הסכמי אוסלו לא הביאו לייצוב כללים באותן שנים, העדר האכיפה על הארגונים הקיצוניים הביאה לכך שלצד ביסוס כללים מול אש"ף, השנים 93'-96' היו האלימות ביותר בתקופת המחקר.

<u>מרץ 96' – ספטמבר 00': יש כללי משחק</u>

הראתי כי גם בין ספטמבר 93' למרץ 96' אכפה הרשות הפלשתינית את הכללים על הארגונים הקיצוניים במקרים בודדים, בעיקר כאשר הסלמת האלימות יצרה איום אמיתי על התהליך המדיני. לעומת זאת בתקופות אחרות התירה להסלים את האלימות. מדיניות ההיתר והאכיפה נעשו הן באמצעות הבנות מרומזות והן באמצעות מעצר ושחרור של פעילים ובכירים בארגונים בהתאם למדיניות הנבחרת באותה תקופה. למערך היחסים בין הרשות הפלשתינית והארגונים האיסלאמים היו מאפיינים המוכרים מתחום הקשרים של "פטרון-שליח" עליהם הצביעו ביימן ושוויצר במחקרים שעסקו בקשרים בין מדינות לארגונים אלימים ובדרכים לגרום לפטרון לרסן את השליח[674].

מרץ 96' היווה נקודת שיא באלימות כנגד ישראל, כאשר בתוך שבוע בוצעו 4 פיגועי התאבדות בהם נהרגו 61 אזרחים ישראלים. לאחר גל הפיגועים ניתן לזהות שינוי ברור, בין מרץ 96' לספטמבר 00' ירדה רמת האלימות של ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" באופן דרמטי ולראשונה התבססו כללי משחק יציבים יחסית. כללים אילו התבססו כתוצאה מכך שבשונה מהעבר הרשות הפלשתינאית אכפה באופן (כמעט) קבוע את הכללים שהוסכמו בינה לבין ישראל על הארגונים הסוררים.

העובדות שהצגתי בדבר יכולתה המוכחת של הרשות הפלשתינאית לאכוף את הכללים על הקיצוניים המחישו כי מדיניות ישראל עד מרץ 96' אשר הפרידה בין קידום התהליך המדיני מול הכוח המתון לבין המאבק האלים בטרור של הקיצוניים פגעה ביכולת לייצב כללי משחק. כאשר בוטלה ההפרדה בין שני התהליכים ונוצרה זיקה לפיה הפעלת האלימות מאיימת על ההישגים המדיניים ידעה הרשות להגביל את הארגונים הקיצוניים ולכפות עליהם כללים. ניתן לומר באופן ברור כי הרשות כפטרון הצליחה ל"אלץ" (אילוץ - פעולה בה מאלץ השחקן החזק את השחקן החלש לנקוט בדרך פעולה בה הוא אינו מעוניין[675]) את הארגונים האלימים בין השנים 1996-2000 להסכמה לכללים שישראל לא הצליחה לכפות בעבר.

<u>אוקטובר 00': שבירת כללי המשחק</u>

שבירת הכלים של אוקטובר 00' התרחשה לאחר הנסיון הכושל להגיע להסכם על סיום הסכסוך בפסגת קמפ-דיוויד ומתיישבת היטב עם מדיניות אש"ף מאז שנת 87'. כשלון הפסגה הביא את התהליך המדיני המדורג

[674] Byman Daniel, "Passive Sponsors of Terrorism", <u>Survival</u> 47 (4), also see: Schweitzer, <u>Ibid</u>, (May 2004)

[675] שלינג, <u>שם</u>, עמ' 120

לסופו, אובדן הסיכוי להגיע להישגים מדיניים ביטל למעשה את השפעת המשתנה שנמצא כמשפיע ביותר על אש"ף (ולאחר מכן הרשות הפלשתינאית) מאז סוף שנות ה-80'. תוך זמן קצר הוסלמה האלימות כנגד ישראל, הוסרו רוב הכללים שנאכפו משנת 93' על הפלגים האלימים השייכים לאש"ף ומשנת 96' על הארגונים האיסלאמיים.

<u>מעורבות גורמים חיצוניים בהגדרת כללי המשחק</u>

לחץ בינלאומי

למשתנה זה הייתה השפעה על כללי המשחק עד ספטמבר 93'. בשל העובדה שישראל מיעטה להסלים, מספר הפעמים בהן אילץ אותה הלחץ החיצוני להכפיף עצמה לכללי משחק היה מועט. אולם יעילות ההתערבות הבינלאומית העקבית כאשר ישראל ניסתה להסלים את רמת האלימות חיזקו באופן משמעותי את קו המחשבה של הנהגות ישראל על-פיו כפיית כללי משחק באמצעות כוח מוגבר אינה אופציה רצויה ואולי אף אינה אפשרית בשל התגובה החיצונית שהיא תגרור. המודעות למגבלות שתטיל הקהילה הבינלאומית הפכו במידה רבה אפשרות זאת מלא רצויה ללא מעשית.

העדות הטובה ביותר היא הגירוש ההמוני של פעילי "חמאס" בדצמבר 92'. מהלך זה היה הניסיון המשמעותי ביותר של ישראל לשנות את כללי המשחק חדשים. תגובת הנגד החריפה של הקהילה הבינלאומית בגיבוי ארצות-הברית הובילה לכך שבתוך חודש נאלצה ישראל "להתקפל". לאחר דצמבר 92' הופסקו לחלוטין הגירושים, מה שמחדד את המסקנה כי ישראל הבינה את גבולות כללי המשחק המקובלים על הקהילה הבינלאומית.

יש מקום לציין ממצא נוסף שעלה בניתוח השערה אחרת שעניינה לא היה הלחץ הבינלאומי על ישראל. מצאתי כי דווקא הממשלות הימניות בישראל היו המתונות יותר בהפעלת אלימות. לדעתי, לפחות חלק מההסבר קשור לכך שממשלות הימין היו נתונות ללחץ בינלאומי בשל סירובן להתקדמות בתהליך המדיני. בסבירות גבוהה ניתן לומר כי נוכח היכולת המוכחת של הלחץ הבינלאומי להכפיף את ישראל להגבלת האלימות, התקררות היחסים עם ארצות-הברית סביב קידום התהליך המדיני, השפיעה גם על יכולת הפעולה של ישראל בעימות האלים.

לעומת יכולתה היעילה של הקהילה הבינלאומית להגביל את רמת האלימות של ישראל, מצאתי כי יכולתה לכפות הסכם מדיני הייתה מוגבלת הרבה יותר. שלושת התהליכים המשמעותיים ששינו את כללי המשחק בסכסוך מיסודם (שני הסכמי אוסלו וכשלון ועידת קמפ-דיוויד) הושגו כמעט ללא מעורבות חיצונית. לעומת זאת בתקופות של קפאון בתהליך, השקיעה הקהילה הבינלאומית בהובלת ארה"ב מאמצים ומשאבים משמעותיים והצליחה להביא להסכמות מינוריות בלבד. יכולת הלחץ האמריקאי לאלץ את השחקנים לקיים הידברות בתקופות משבר הבליטה עוד יותר את חוסר יכולת לאלץ אותם לצעדים מעשיים.

לחץ פנימי

במודל המחקר הנחתי שהחסם הראשון בו תיתקל המדינה במצב של הסלמה הוא הלחץ הבינלאומי במידה והיא מתעלמת וממשיכה בהסלמה היא תיתקל בחסם נוסף של התנגדות דעת הקהל המקומית. במקרה הנוכחי המצא חסם פנימי נוסף והוא מערכת המשפט המקומית.

מערכת המשפט בישראל ראתה בדומה למערכת הבינלאומית את פעולות הגירוש כבלתי-לגיטימיות. הצגתי בעבודה מספר מקרים בהם מערכת המשפט מנעה מהממשלה והצבא ליישם פעולות כאילו שאושרו על-ידי הממשלה. הראתי כי בשנים הראשונות לאינתיפאדה הביעו שרי הבטחון ומפקדי הצבא את תסכולם מכך שמערכת המשפט אינה מאפשרת להם להסלים את האלימות. לצד זאת חשוב לציין כי הנקודות בהן התערבה מערכת המשפט היו אותן נקודות שעוררו לחץ בינלאומי. לכן ניתן גם לומר כי המגבלה הפנימית שהטילה מערכת המשפט מנעה מישראל בחלק מהמקרים התעמתות מול לחץ בינלאומי. אמירתו של רבין ערב ההסכם הראשון עם אש"ף והרמת הרשות הפלשתינאית לפיה: "הרשות תלחם בטרור בלי בג"ץ ובלי בצלם"[676], משקפת בין היתר הכרה במוגבלות היכולת של ישראל להפעיל כוח כתוצאה מהמגבלות המשפטיות הפנימיות.

דעת הקהל נמצאה כפחות משמעותית בהשפעה על כללי המשחק בטווח המיידי, אולם המהפכים הפוליטיים בישראל הושפעו במידה רבה ממצב הסכסוך. לחלק מהמהפכים הייתה השפעה דרמטית על התהליך המדיני שקיומו והתקדמותו נמצאו כמשפיעים מאד על כללי המשחק.

פטרון הארגון

לארגונים הפלשתינאים לא היו פטרונים מדינתיים מובהקים, אולם לאחר הקמתה של הרשות הפלשתינאית היא ייצגה דגם קלאסי של "פטרון פאסיבי"[677].

אחד היסודות שעמדו מאחורי החלטת ממשלת ישראל ללכת להסכם שלום עם אש"ף, הייתה ההשלמה עם חוסר יכולתה של ישראל לאכוף כללי משחק רצויים בשל המגבלות שפורטו. תחת זאת הייתה ישראל מוכנה להסתכן בהעברת הסמכויות לארגון האלים המתון (אש"ף) מתוך תקווה שהוא יהיה משוחרר מחלק מהמגבלות החלות על ישראל ויאכוף את הכללים על הארגונים הקיצוניים. רציונאל זה בוטא באמירתו של רבין אותה ציטטתי קודם. לאחר שאלימות "חמאס" הגיעה לשיא במרץ 96', עמדה הרשות הפלשתינאית לראשונה מול איום אמיתי של ישראל בביטול התהליך המדיני. מנקודה זאת פעלה הרשות הפלשתינאית באופן תקיף בהרבה כנגד הארגונים הקיצוניים והצליחה לאכוף עליהם את הכללים באופן כמעט מלא.

[676] ערוץ 1, שם, 1.3.94

[677] Byman, Ibid, 2005, pp.220-223

האוכלוסייה הפלשתינאית

בסכסוך זה מצאתי כי לאוכלוסיה הפלשתינאית תפקיד ייחודי במערך היחסים עם הארגונים האלימים. בין השנים 93-1987 האוכלוסיה האזרחית שימשה כגורם אקטיבי במאבק נגד ישראל, ההתקוממות העממית בסוף שנת 87' שינתה לחלוטין את מערך היחסים בין הפלשתינאים לישראל. ההתקוממות השפיעה באופן קריטי גם על אופי מאבקם של הארגונים האלימים מול ישראל, ארגון "חמאס" שהפך לכוח האלים והמסלים ביותר הוקם כתוצאה מפרוץ המהומות, לעומת זאת אש"ף ניצל את ההתקוממות כמנוף לחץ לקידום התהליך מדיני.

בשונה מהשערת המחקר האוכלוסייה המקומית לא שימשה כגורם מרסן. נהפוך הוא, התמשכות הסכסוך הוביל להקצנת עמדות ולהתחזקות התמיכה בארגון ה"חמאס" הקיצוני והאלים מאש"ף.

<u>מניעים לשבירת כללי משחק</u>

כפי שהראתי בניתוח ההשערות ובעמודים הקודמים, הסיכוי להתקדמות בתהליך המדיני היה המשתנה המשמעותי שהשפיע על נכונות אש"ף ובהמשך הרשות הפלשתינאית לשמירת כללי משחק ואכיפתם. חודשיים וחצי לאחר כשלון הנסיון להגיע להסכם על סיום הסכסוך בועידת קמפ-דיוויד ביולי 2000 פרץ גל אלימות שהיה תחילתה של הסלמה ממושכת בה נשברו כמעט כל כללי המשחק.

אני סבור כי ההחלטה לשבור את כללי המשחק בעקבות אובדן הסיכוי להסכם מדיני תאמה לחלוטין את מדיניות אש"ף לאורך כל התקופה. יחד עם זאת, ההסלמות הקודמות של אש"ף (אם כיוזם ואם כמאשר) לא נועדו לשבור את כללי המשחק אלא לייצר שינוי ולחץ שיגביר את הנכונות של ישראל לפשרות בתהליך המדיני. עד שנת 96' התאפיינה הסלמת העימות בעיקר בהצלחתם של "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" להכניס אמצעים אלימים וקשים יותר למסגרת הכללים (פיגועי ירי, פיגועי חטיפה ופיגועים המוניים). נקודת השיא במרץ 96', יצרה איום על ההישגים בתהליך המדיני והביאה את הרשות לאכוף את הכללים ביעילות עד כשלון ועידת קמפ-דיוויד.

שבירת כלים מלאה והתעמתות עם יתרון העוצמה הברור של ישראל אינם תואמים קו מדיניות זה. יתכן והתוצאה הסופית נבעה מטעות של ערפאת בהערכת התגובה של ישראל בטווח הארוך, או מאובדן שליטה על הארגונים הקיצוניים.

<u>סיכום התוצאות</u>

אש"ף הגדיר את גבולות כללי המשחק של העימות האלים כמעט באופן מוחלט על בסיס הסיכוי להישג מדיני, הן כארגון אלים והן כמנהיג הרשות האחראי על ריסון הארגונים הסוררים.

ישראל מנגד אכפה על עצמה כמעט מתחילת הסכסוך מגבלות חד-צדדיות שנבעו בראש ובראשונה מהתגבשות תפיסה ששללה את הסיכוי לפתרון כוחני. הנסיון הבולט ביותר לשנות את כללי המשחק במהלך

כוחני באמצעות הגירוש ההמוני בדצמבר 92' רוסן על-ידי לחץ בינלאומי שהמחיש כי ממילא ישראל כפופה לגורמים בינלאומיים המגבילים את יכולתה להפעיל כוח.

מסיבות אילו דווקא הנסיון להביא הסכם על סיום מוחלט של הסכסוך הוביל לשבירת כללי המשחק. כל עוד הצליחו השחקנים "לדלג" על סוגיות המחלוקת הקשות ולהגיע להסכמים מדיניים על יתר הנושאים שימש התהליך כגורם ממתן ומעודד שמירה על כללי משחק. ישראל העדיפה לשמר את התהליך ולא להיגרר מחדש להסלמה, הרשות הפלשתינאית ריסנה את הארגונים הקיצוניים על-מנת לא לפגוע בסיכוי להישג מדיני. קפאון והתקדמות בתהליך המדיני שימשו בהתאמה כערכים המערערים ומייצבים את הנכונות לשמירה על כללי המשחק בצד הפלשתינאי. האלימות החריפה כאשר התעוררו קשיים בתהליך וכנגד זאת ידעה הרשות לרסנה באופן יעיל כאשר הושגה התקדמות בתהליך.

לאחר כשלון ועידת קמפ-דיוויד וחשיפת חוסר היכולת של השחקנים להגיע ליעד הסופי של סיום הסכסוך, פחתה משמעותית המוטיבציה לרסן את האלימות כדי לא לפגוע בתהליך המדיני, מפני שהוכח שהתהליך לא יביא את הפלשתינאים אל מבוקשם.

החלטתו של ברק לחתור להסכם קבע בלבד, חייבה גישור על כל נקודות המחלוקת והביאה את שני השחקנים לעמידה מול פערים עליהם לא היו מסוגלים לגשר. יחד עם זאת, בדרך זאת או אחרת היה התהליך המדיני מוביל את השחקנים בסופו של דבר להכרעה בסוגיות אילו. מאחר והתהליך המדיני היה המניע העיקרי לשמירת כללי המשחק, עולה השאלה אם כללי המשחק לא נועדו להישבר בסופו של דבר, מכיוון שנראה כי בסוגיות הליבה של התהליך לא ניתן היה לגשר על הפער בין שני השחקנים.

פרק שישי: הסכסוך בין אנגליה ל-PIRA

6.1 בסיס הנתונים וזיהוי "רמת סף"

תקופת המחקר מתחילה ב-1.1.1989 ומסתיימת ב-31.12.1999.

מועד הסיום נקבע כך שיאפשר בקרה על השפעותיו של הסכם "יום שישי הטוב" שנחתם במאי 98' והביא בפועל לסיומו של הסכסוך האלים בין ה-PIRA לבריטניה.

סוף שנות ה-80 מזוהה כתקופה בה החל ה-PIRA לגלות נכונות לשינוי בכללי המשחק באמצעות נכונות לתהליך מדיני[678] שהלכה והבשילה בראשית שנות ה-90. עם זאת לא נמצאו נקודות ציון מיוחדות שהתאימו להגדיר מועד פתיחה ספציפי, לפיכך הפרמטר להגדרת מועד הפתיחה נקבע שרירותית כך שייצר פרק זמן מתאים למחקר (ביחס לנקודת הסיום) בהשוואה לסכסוכים האחרים הנבחנים במחקר.

תקופת המחקר מכילה 2 צמתים בעלי השפעה משמעותית על כללי המשחק ואף על זהות חלק מהשחקנים המעורבים בסכסוך – הסכם הפסקת האש שהוכרז באוגוסט 94' והסכם "יום שישי הטוב" שנחתם במאי 98'.

רקע - שחקנים מרכזיים

הגדרת השחקנים הרלבנטיים לפרק זה דרשה בידוד ובידול של שחקנים המתאימים לסוגיית המחקר העוסקת בסכסוך אלים בין מדינה לארגון לא-מדינתי. בצפון-אירלנד פעלו מספר גדול של קבוצות אלימות חלקן משמעותיות יותר וחלקן קיקיוניות. ניתן לחלק את הארגונים האלימים לשתי קטגוריות:

רפובליקנים – ארגונים אלימים אשר באו מהאוכלוסיה הקתולית ונאבקו למען איחוד צפון-אירלנד עם אירלנד.

הארגון הדומיננטי ביותר בקבוצה זאת היה ה-PIRA שמטרתו הייתה שחרור צפון-אירלנד מהריבונות הבריטית והקמת רפובליקה אירית מאוחדת עם אירלנד. עם התקדמות תהליך השלום בין השנים 1994 ל-1998 פרשו שתי קבוצות מה-PIRA והקימו את ארגוני RIRA ו-CIRA שהמשיכו במאבק אלים נפרד על בסיס האידיאולוגיה של השגת עצמאות לצפון-אירלנד. כל הארגונים הללו באו מתוך האוכלוסיה הקתולית ויקראו להלן "הרפובליקנים".

"לויאליסטים"/"יוניוניסטים" – ארגונים אלימים שבאו מהאוכלוסיה הפרוטסטנטית ומאבקם נבע מהתנגדות לרעיון של איחוד אירלנד (רצון להישאר תחת ריבונות בריטניה) ואיבה לאוכלוסיה הקתולית[679]. הארגונים הללו לא נלחמו נגד בריטניה וכוחות הבטחון שלה אלא ניהלו מאבק אלים כנגד הארגונים

[678] Richard English, Armed Struggle – The History of The IRA, Oxford University, 2003, Pp.263-264, also see: Eamon Mallie and David McKittrick, The Fight for Peace: The Secret Story of the Irish Peace Process, London: Heinemann, 1996

[679] כרמי שמעון, אתגר השלום לארגוני טרור: שינויים במדיניות הפיגועים של "הצבא האירי הרפובליקני על רקע תהליך השלום בצפון אירלנד,עבוד גמר מחקרית (תיזה) באוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי החברה, בית הספר למדעי המדינה, אוגוסט 2003, עמ' 91-88, עמ' 116-115

הרפובליקנים והאוכלוסייה הקתולית בכללה. אלימות זאת הייתה חלק ממאבק פוליטי פנימי ולכן פחות רלבנטית לנושא המחקר הנוכחי המתמקד בעימות בין מדינה לארגון אלים.

על-מנת לתחום את המחקר לזירה שהוגדרה, ההתמקדות תהיה במאבק האלים בין הארגונים "הרפובליקנים" לבין בריטניה. מאבק זה הונהג לאורך רוב השנים על-ידי ארגון ה-PIRA ובפרק הזמן הרלבנטי גם בארגוני ה-CIRA וה-RIRA שפרשו מה-PIRA בתקופת תהליך השלום וניהלו בין השנים 1996-98 מאבק אלים נפרד. ארגון רפובליקני נוסף שפעולותיו יבחנו כארגון משנה הוא ה-INLA שהיה ארגון קטן יחסית לאורך כל התקופה.

<u>בסיס נתונים: אירועים אלימים</u>

בסיס הנתונים נאסף ממספר מקורות – העיקרי שבהם ללא ספק היה האתר המצויין של אוניברסיטת אלסטר[680] המכיל בסיס נתונים כמותי מפורט ומדוייק וכן מידע רב וקישורים למקורות מידע חיוניים למחקר כולו. כמקורות משלימים עיקריים שימשו מחקריהם של סמית (1995)[681], ניי-אוליין (2000)[682], זילבר (2005)[683] וכרמי (2003)[684].

מאפייני פעולות השחקנים

ישנו מאפיין ייחודי בסכסוך זה העולה מהנתונים המספריים של מספר הנפגעים וממנו ניתן לקבל אינדיקציה מעניינת לגבי מאפייני הפעילות של השחקנים:

זה הוא הסכסוך היחידי במחקר הנוכחי שבו מספר הנפגעים בארגון האלים היה קטן (באופן דרמטי) ממספר הנפגעים בקרב אזרחי וחיילי המדינה. נתון זה עולה באופן מובהק בפרק הזמן שנבחן גרמו פעולות ה-PIRA ל-242 הרוגים לעומת 29 הרוגים בלבד שנגרמו מפעולות הצבא והמשטרה הבריטית.

מאגר הנתונים של אוניברסיטת אלסטר הסוקר את הסכסוך כולו מעיד כי לא מדובר בתקופה חריגה אלא במאפיין קבוע לאורך כל שנות הסכסוך – בסך-הכול בין השנים 1969-2006 (כלל השנים בסכסוך) גרמו פעולות ה-PIRA וארגונים המזוהים עימו ל-2058 הרוגים לעומת 363 הרוגים מפעולות כוחות הבטחון[685], יחס דומה מאד לזה שנמצא בשנים שנבחרו למחקר.

---

[680] http://cain.ulst.ac.uk/index.html

[681] Smith Michael, <u>Fighting For Ireland? The Military Strategy of the Irish Republican Movement</u>. London and New York: Rout ledge, 1995.

[682] Fionnuala Ni Aolain, <u>The Politics of Force: Conflict Mnagement and State Violence in Northern Ireland</u>, The Blackstaff press, Belfast, 2000

[683] זילבר אפרת, " ענישה כאמצעי התמודדות שלטון עם משבר לאומי: בריטניה וצפון-אירלנד (1969-1994), בתוך: <u>ענישה קשה כאמצעי להתמודדות שלטון עם התקוממות לאומית: האינתיפאדה (דצמבר 1987 עד ספטמבר 1993)</u>, רמת-גן: תשס"ה, עמ' 306-270

[684] כרמי שמעון, <u>אתגר השלום לארגוני טרור: שינויים במדיניות הפיגועים של "הצבא האירי הרפובליקני על רקע תהליך השלום בצפון אירלנד</u>, עבוד גמר מחקרית (תיזה) באוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי החברה, בית הספר למדעי המדינה, אוגוסט 2003

[685] http://cain.ulst.ac.uk/sutton/tables/Organisation_Summary.html

מאחר ואין חולק על כך שבריטניה היא מעצמה צבאית שכוחה עולה בהרבה על זו של הארגון האלים, הרי שבנתונים אלה יש להצביע מראש על כך שרמת האלימות שהפעילה המדינה הייתה מוגבלת מאד ביחס ליכולותיה.

מאפייני פעולות PIRA - הנחת מטענים, פיגועי ירי, השלכת רימונים, הנחת מכוניות תופת, ירי מרגמות (ובמידה מצומצמת מאד – טילים), חיסולים פנימיים, פעולות לינץ', פעולות שוד.

פעולות הארגונים האלימים התרחשו בצפון-אירלנד ובאנגליה והופנו כנגד כוחות הבטחון וכנגד אזרחים.

לצד זאת התקיימו באופן קבוע ארועי מחאה שכללו – הפגנות, הצתות וזריקת בקבוקי תבערה.

בריטניה – הפעולה האלימה היזומה המרכזית של בריטניה הייתה "**הרג יזום**" (SET PIECE) הפעולה בוצעה על-ידי יחידות מיוחדות שמטרתן הייתה לפגוע באנשי הארגון האלים באמצעות התקלויות ומארבים יזומים[686]. הפעולה מזכירה פעולת ה"סיכול הממוקד", אך שונה בכך שלא הייתה ממוקדת ביעד ספציפי וכוונה כנגד פעילים אקראיים הארגון שהשתייכו ל-PIRA.

יתר הפעולות האלימות של בריטניה היו פעולות תגובה וכללו: מרדפים חמים (כאלה שבוצע בהם ירי), התקלויות בלתי מתוכננות (מקרים בהם הותקפו אנשי כוחות הבטחון ע"י הארגון) פיזור הפגנות אלימות.

כפי שניתן ללמוד ממספר הנפגעים הנמוך, הפעולות של כוחות הבטחון התאפיינו יותר בפעולות שיטור ומניעה ופחות מכך בפגיעה פיזית באנשי הארגון האלים. פעולות השיטור המשמעותיות אליהן אתייחס בהמשך היו מעצרים מינהליים והטלת עוצר.

<u>ניתוח פעולות אלימות PIRA</u>

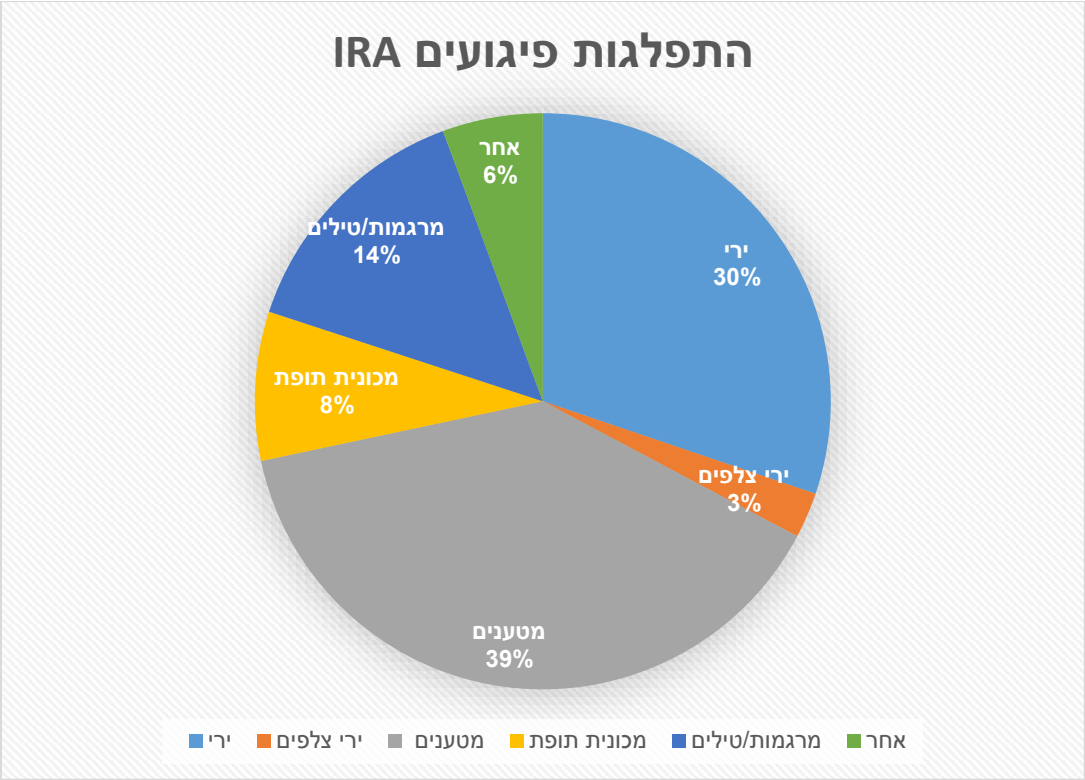
בפילוח הפעולות האלימות, על-מנת לצמצם פיזור ולאפשר תצוגה ברורה, איחדתי את פיגועי הירי ופיגועי הרימונים לקטגוריה אחת "ירי" (מכיוון שהרוב הגדול הם ארועי ירי). לעומת זאת ירי צלפים הופרד מהם, בשל העובדה שהיה מדובר בפיגוע איכותי יותר שיושם בתדירות מצומצמת.

ירי המרגמות והטילים אוחדו גם כן לקטגוריה אחת, כאשר גם כאן חשוב לציין כי ארועי המרגמות מהווים את הרוב הגדול של הארועים.

השלכת בקבוקי התבערה, החיסולים הפנימיים וארועי הלינץ' אוגדו תחת הקטגוריה "אחר", מפני שמשקלם המספרי היה נמוך יחסית.

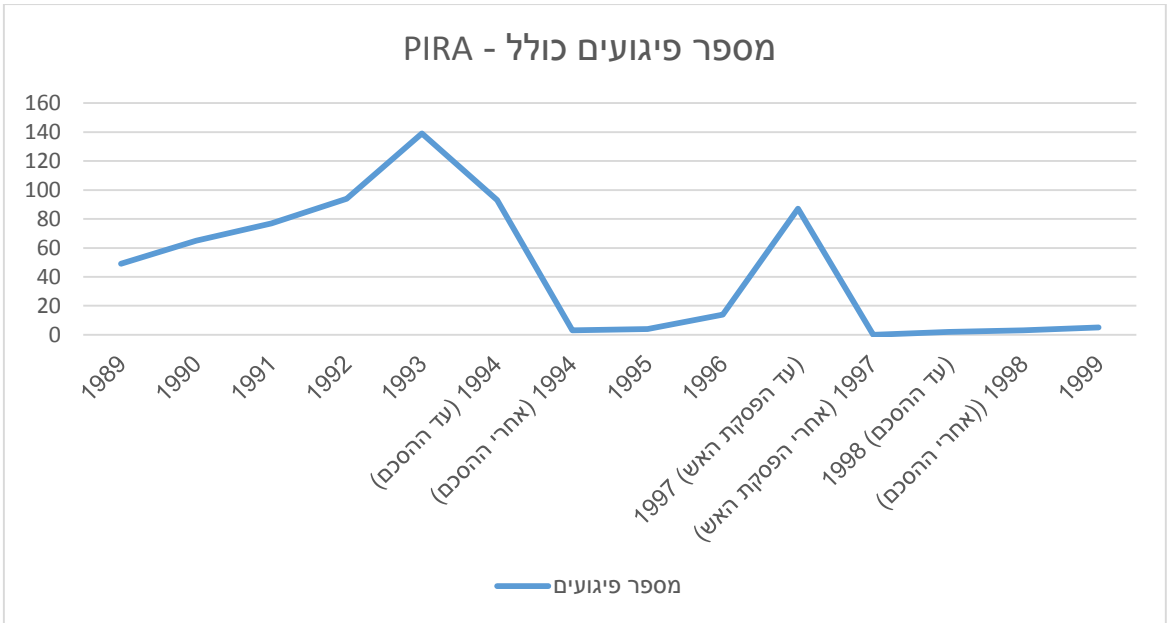
מנתוני ההתפלגות המוצגים בראש העמוד הבא עולה כי פיגועי הירי והמטענים היו החלק הארי של הפעילויות והיוו ביחד כ-70% מהפעולות האלימות שנקט ה-PIRA:

[686] Ni Aolain, <u>Ibid</u>, pp.69-70

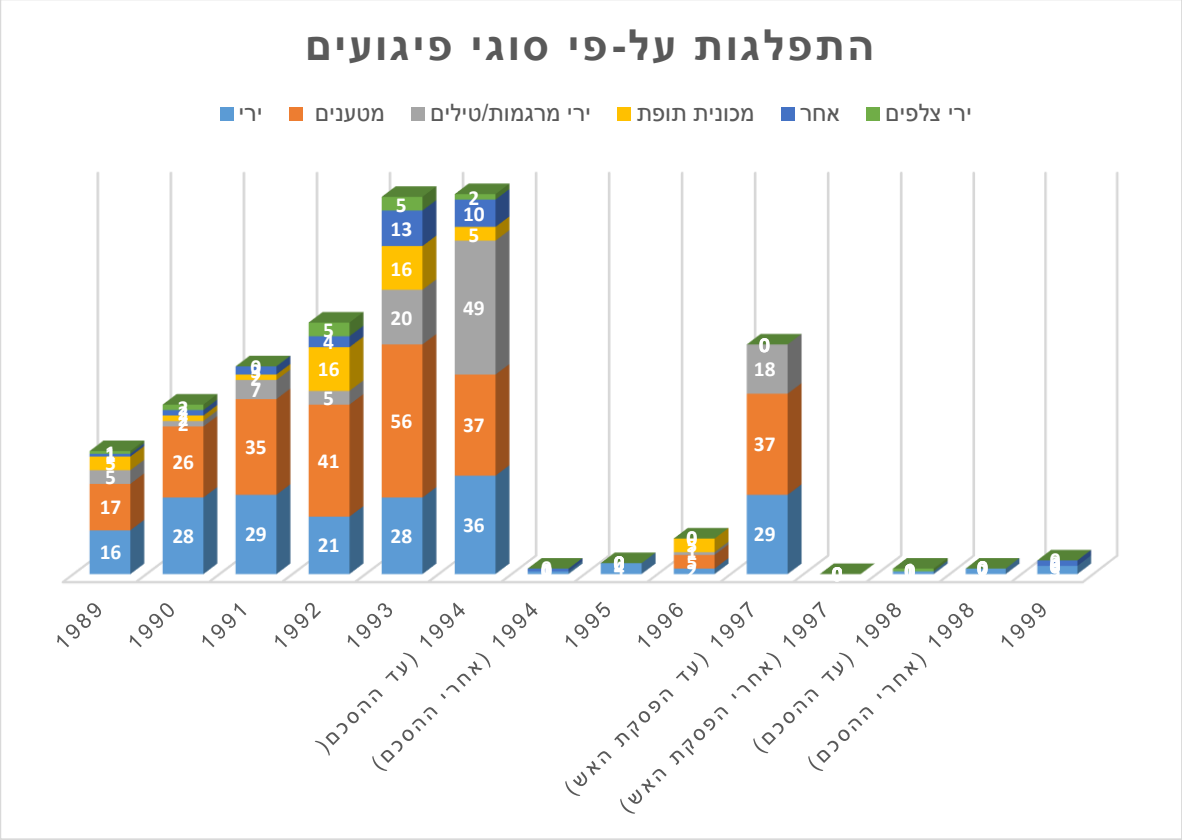
הגרף הבא מציג את ההתנודות במספר הכולל של הפיגועים על ציר הזמן. תוך התייחסות לשלוש נקודות ציון משמעותיות – הסכם הפסקת האש באוגוסט 94', הפסקת האש ביולי 97' והסכם השלום במאי 98'.

מאחר והגרף נבנה על-פי קיבוץ של סך הפעולות בשנה, היה הכרח להתייחס באופן שונה לשנים בהן הושג הסכם באמצע השנה. בשנים 94' ו-97' והפסקות האש הוכרזו ב-31.8.94 וב-19.7.97 ובעקבותיהם הופסקו כמעט לחלוטין הפיגועים. על-מנת לאפשר השוואה ליתר השנים הועלה מספר הפיגועים שהתקיימו בשנים אלה במקדם של 8/12 ו-7/12 בהתאמה כדי לאפשר השוואה יחסית לשנים אחרות. במקרה של שנת 98' הדבר היה חסר-משמעות מכיוון שממילא ה-PIRA חדל כמעט באופן מוחלט לבצע פיגועים מיולי 97'.

הגרף מראה עלייה ברורה במספר הפיגועים שביצע ה-PIRA במהלך השנה וחצי שקדמה להפסקת האש באוגוסט 94' והפסקה כמעט מוחלטת שלהם במהלך השנתיים שאחריה. עלייה קיצונית עוד יותר (באופן יחסי) ניתן לזהות בשבעת החודשים הראשונים של שנת 97' שקדמו להפסקת האש השנייה ושוב הפסקה מוחלטת לאחריה להסכם השלום במאי 98'.

לא ניתן לדרג באופן חד-משמעי את האמצעים האלימים שהפעיל ה-PIRA. אולם ניתן לעשות זאת במידה מסויימת בין חלק מסוגי הפיגועים –מכוניות התופת היוו אמצעי אלים יותר מהמטענים מפני שאיפשרו פיגוע מסוג דומה עם כמות גדולה הרבה יותר של חומר נפץ. כן ניתן לומר כי ירי של מרגמות וטילים וירי צלפים הם אמצעים קטלניים יותר מירי בנשק רגיל.

הגרף מראה כי העלייה הניכרת במספר הפיגועים בשנים 93'-94 נובעת בעיקרה מגידול משמעותי בפיגועי המרגמות והטילים ובמידה פחות ברורה גם בפיגועי מכוניות התופת.

בעוד שבשנים 89'-92 היוו פיגועי הירי והמטענים כ-80% מסך הפיגועים ומספר פיגועי המרגמות עמד על ארועים בודדים, בשנת 93' עלה מספר ארועי המרגמות/טילים ל-20 והם היוו 14% מסך הארועים. בשנת 94' זינק מספרם ל-44 ארועים והם היוו 31.5% מהארועים האלימים (הפיגוע הנפוץ ביותר!).

השימוש במכוניות התופת גדל משמעותית בשנים 92'-93, אולם כפי שניתן לראות בשונה ממגמת ההסלמה הקבועה בירי המרגמות, במקרה של מכוניות התופת שנת 94' שוברת את קו המגמה. למרות שבשנה זאת

מסתמנת הסלמה כללית, מגמת הגידול של פיגועי מכוניות התופת התהפכה ומספר הפיגועים דווקא הצטמצם משמעותית מ-16 ל-5. הגורמים למגמות אלה ולשינויים בהם יבחנו במסגרת הניתוח האיכותני.

בסבב האלימות השני (לאחר שבירת הפסקת האש בפברואר 96') ניתן לזהות תופעה מעניינת, כאשר בשנה הראשונה לחידוש האלימות (1996) היה מספר כולל נמוך של פיגועים, אולם שימוש גבוה יחסית במכוניות תופת, לעומת זאת בשנת 97' חל גידול ניכר במספר הפיגועים אולם הם לא כללו מכוניות תופת אלא רק פיגועי ירי, מטענים ומרגמות. גם שינויים אלה יצטרכו להיבחן בניתוח האיכותני.

על-פי ההתפלגות שהצגתי אפשר להצביע עד שנת 92' על קיומה של "רמת סף" המרמזת לכללי משחק כאשר למעלה מ-80% מהפיגועים היו באמצעים ה"קלים" יותר".

משנת 92' ובאופן מובהק משנת 93' ניתן לזהות שינוי בהתפלגות ומחיקה של "רמת הסף". כך גם בגל האלימות השני בשנים 96'-97'. שינויים אלה מהווים אינדיקציה משמעותית לשינויים בכללי המשחק ויבחנו במסגרת הניתוח האיכותני בהמשך.

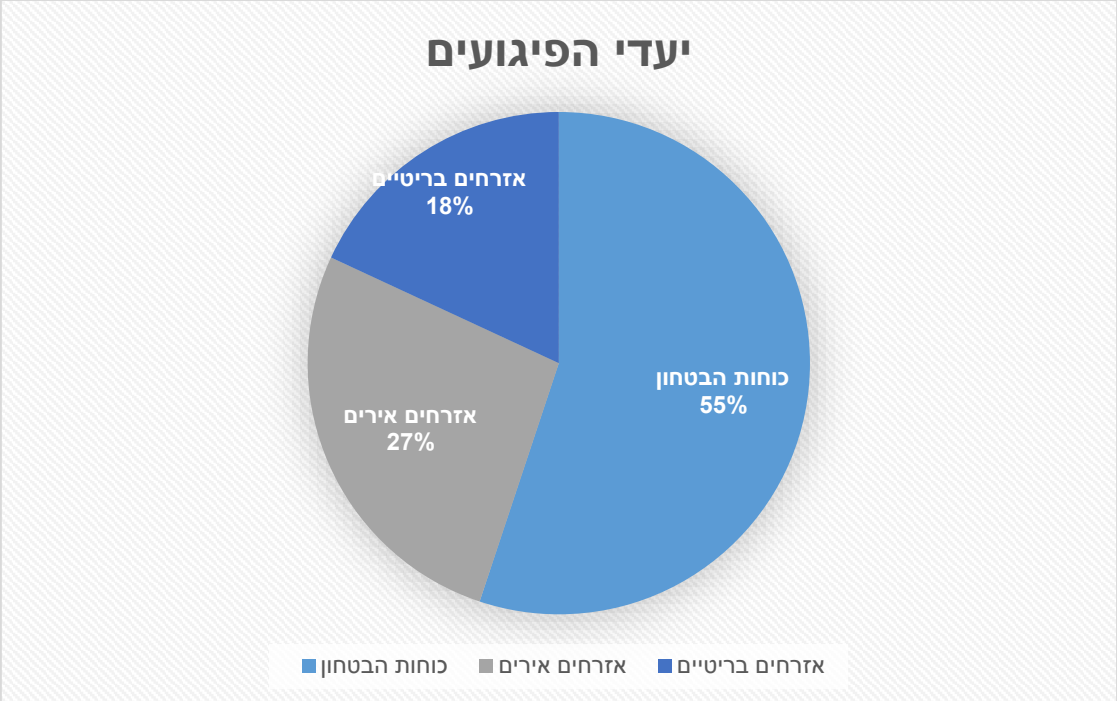
<u>מאפייני אלימות נוספים - PIRA</u>

בפרק המתודולוגי ציינתי כי מלבד אמצעי הפיגוע של הארגונים האלימים ישנם שני מאפיינים אליהם יש להתייחס במסגרת המבחן לקיומם של כללי משחק - יעדי הפיגועים ואיזור הפיגועים.

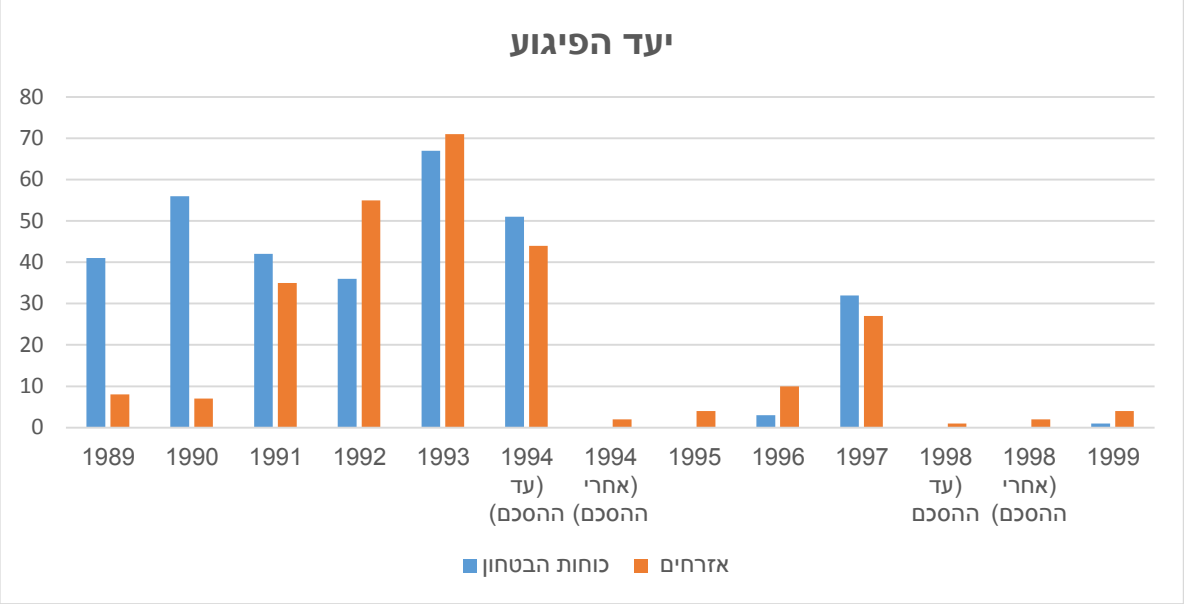
יעדי הפיגועים

הגרפים הבאים מציגים את החלוקה בין פיגועים כנגד אזרחים לאנשי כוחות הבטחון (צבא ומשטרה).

מהגרף הראשון עולה כי לא הייתה אבחנה משמעותית מבחינת ה-PIRA בין פגיעה באזרחים לבין פגיעה בכוחות הבטחון. 55% מהפיגועים הופנו לכוחות הבטחון ו-45% לאזרחים.

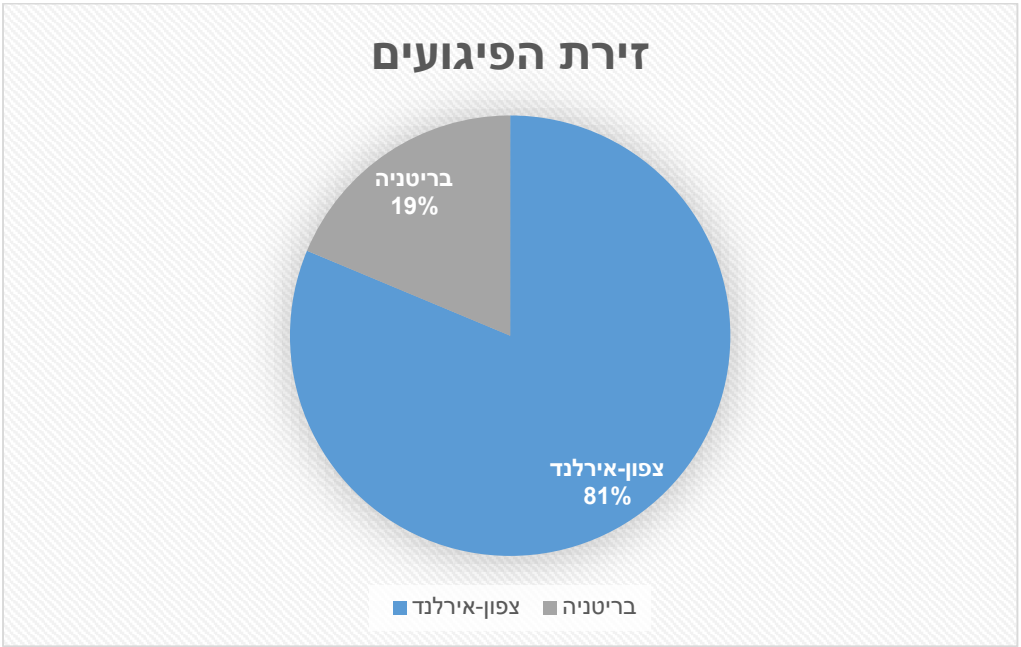

בניגוד למה שהסתמן ממסכימת כלל הארועים, הרי שהעלאת ההתפלגות על ציר הזמן מראה כי עד שנת 91' כן הפריד ה-PIRA בין אזרחים לאנשי כוחות הבטחון. הפרדה זאת אינה מתקיימת משנת 91' ואילך, שינוי זה תואם את מגמת ההסלמה שזוהתה בניתוח הקודם שעסק בסוגי הפעולות האלימות של הארגון.

איזור הפיגועים

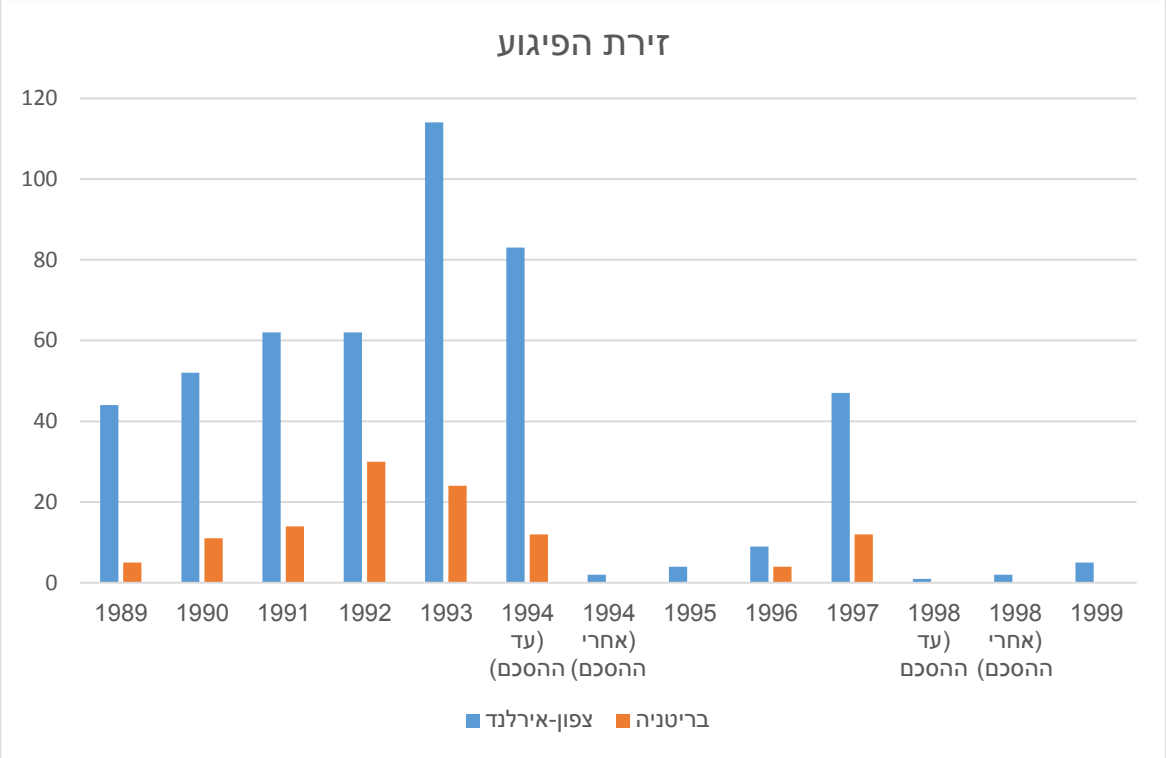
מהנתונים עולה אבחנה ברורה בין צפון-אירלנד לאנגליה, כאשר 81% מהפיגועים התרחשו בצפון-אירלנד ורק 19% באנגליה. יצויין כי עדות לאבחנה כזאת אצל ה-PIRA נמצא גם בספרות קודמת*[687].

* ב-6 השנים הראשונות לפעילותו כארגון אלים פעל ה-PIRA רק בצפון-אירלנד, עד שקיבל בשנת 75' החלטה אסטרטגית להרחיב את פעילותו לאנגליה מתוך מחשבה כי הדבר יגביר את הלחץ על ממשלת בריטניה

[687] Kevin Kelley, the Longest War, Northern Ireland and the I.R.A., London: Zed Books LTD, 1988, p.242

העלאת הנתונים על ציר הזמן מראה על גידול בפיגועים בבריטניה בשנים 92'-93' ומספקת אינדיקציה נוספת לכך שבשנים אילו השתנו הכללים.

<u>פעולות אלימות בריטניה</u>

את הפעולות האלימות של בריטניה ניתן לחלק ל-3 קטגוריות עיקריות:

פעולות יזומות – פגיעה שבוצעה באמצעות פעילות יזומה שנועדה מלכתחילה לפגוע באנשי הארגון.

פעולות תגובה – אירוע אלים שהסתיים עם נפגעים ולא תוכנן על-ידי הכוחות הבריטיים. בקטגוריה זאת נכללים הארועים הבאים – שוד, מרדף, קרב ירי (שהתפתח כתוצאה מהתקפה על כוחות הצבא/משטרה).

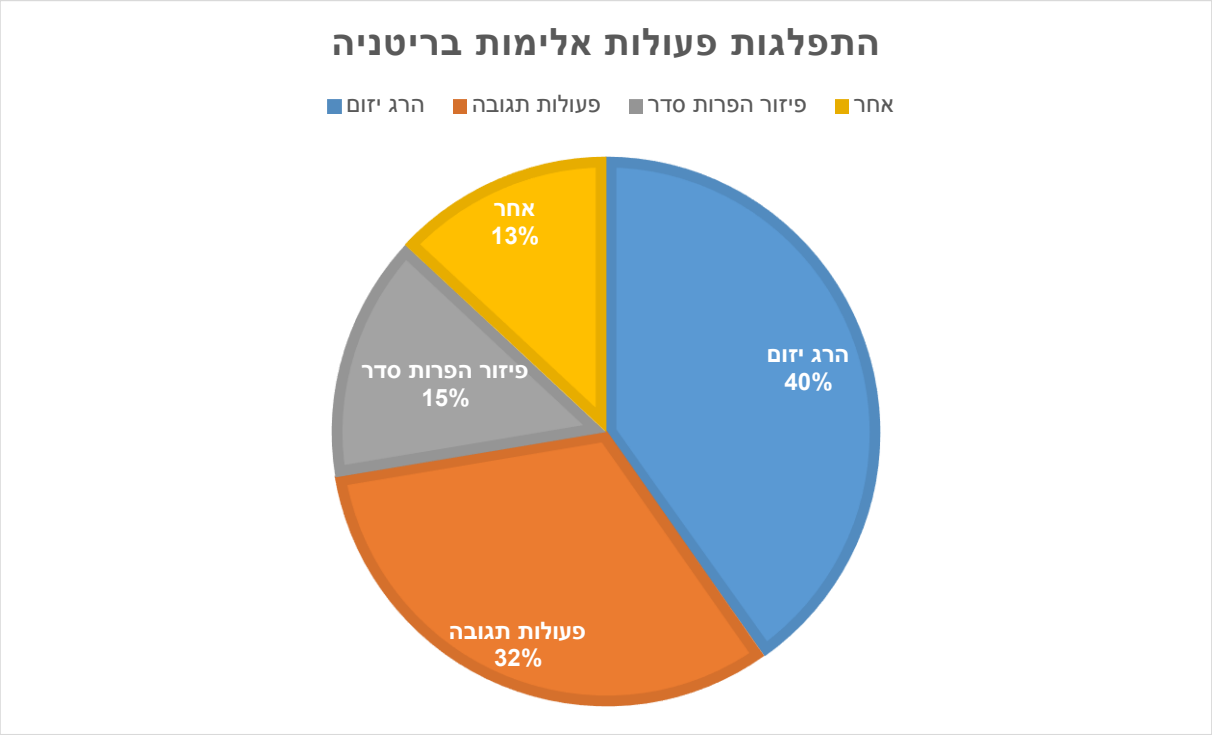
פיזור הפרות סדר – בקטגוריה זאת אוגדו הארועים הבאים – קטטות רחוב, מהומות, הפגנות.

ההחלטה להפריד בין הפרות הסדר ליתר פעולות התגובה (שהרי גם פיזור הפרות סדר הוא סוג של פעולת תגובה) נבעה מכך שהפעולות האלימות שהוגדרו "פעולות תגובה" היו בדרך-כלל כנגד אנשי הארגון שביצעו פעולה אלימה כנגד כוחות הבטחון או כנגד אחרים ואילו הנפגעים בהפרות סדר היו לרוב אקראיים מתוך ההמון.

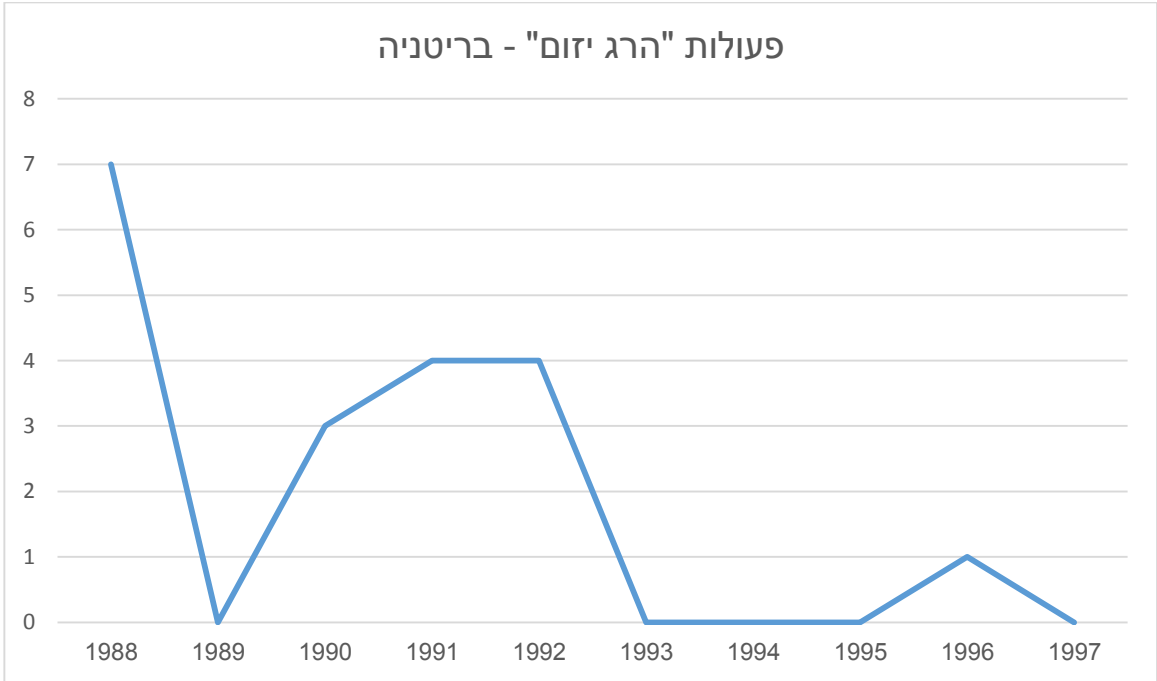
יתר הארועים הוגדרו תחת הכותרת "אחר" וכללו בעיקר ארועים בהם לא נמצא הסבר לסיבת ההרג או לחלופין לא היה מידע מספק וכן ארועים שהתבררו כתאונות (כלומר הנפגע היה בלתי-מעורב או שהתרחשה תקלה מבצעית).

פעולת ההרג היזום הינה כאמור הייחודית מבין הפעולות שכן היא יכולה לשמש אישוש להחלטת יזומה של ממשלת בריטניה על שינוי בכללים, זאת בעוד שמשקלן של פעולות התגובה הוא בעיקר נגזרת של אלימות שמפעיל הארגון.

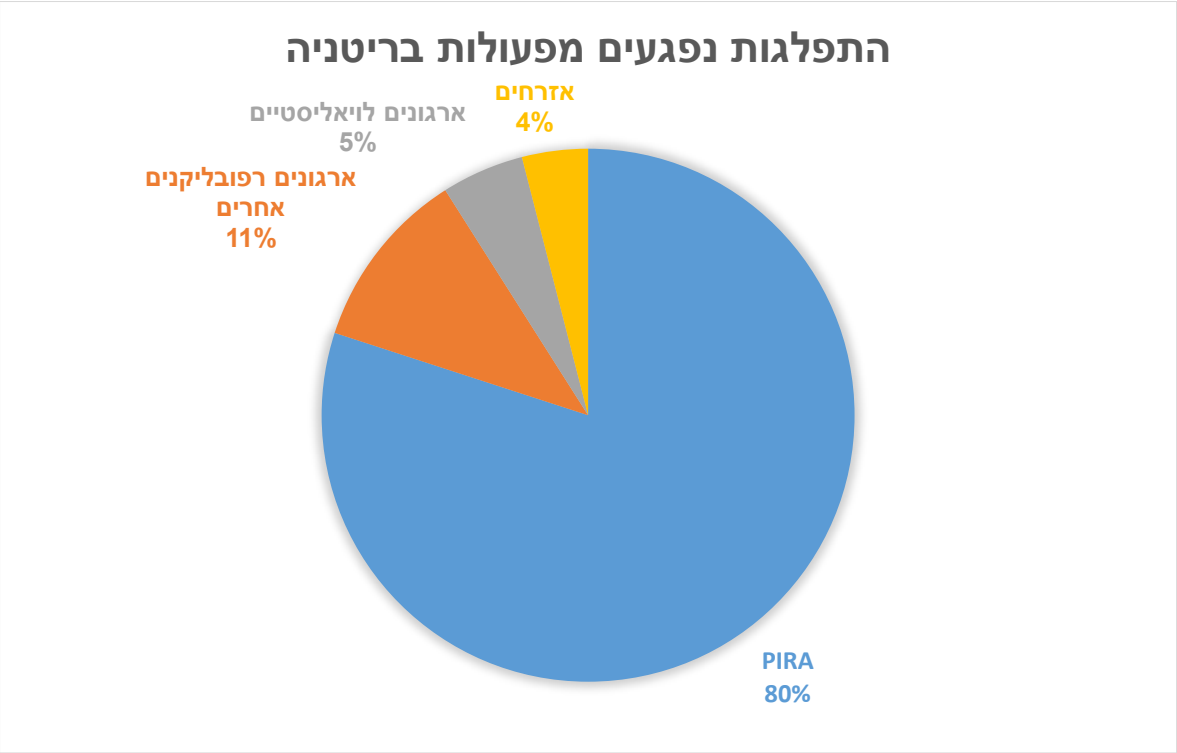
כפי שניתן לראות התפלגות הפעולות האלימות נראית כאקראית ואינה מספקת אינדיקציות ברורות לקיומה של "רמת סף" לאלימות המדינה.

מהגרף הבא עולה כי החל משנת 93' הפסיקה בריטניה כמעט באופן מוחלט עם פעולות אילו, נתון שבהחלט המספק אינדיקציה לשינוי בכללי המשחק:

הגרף האחרון מציג את התפלגות הנפגעים מהפעולות האלימות של בריטניה. מההתפלגות עולה באופן מובהק כי הפעולות האלימות מוקדו באנשי ה-PIRA לצד מספר קטן משמעותית של פעולות נגד ארגונים אלימים אחרים. מספר הנפגעים האזרחים היה קטן מאד ובהחלט מספק אישוש להקפדה על כללים בפעולות כוחות הבטחון הבריטיים:

שני הנתונים העיקריים המצביעים על קיומה של "רמת סף" ומספקים אינדיקציה לקיומם של כללי משחק בפעולותיה של בריטניה הם מיקוד הפעולות האלימות באנשי ה-PIRA, תוך הימנעות כמעט מוחלטת מפגיעה באזרחים וכן הפסקת פעולות ה"הרג היזום" החל משנת 93'. המניעים לכך יבחנו במסגרת ניתוח ההשערות בהמשך.

<u>סיכום</u>

בסיס הנתונים מציג מספר מגמות ומותיר שאלות פתוחות לגבי קיומה של "רמת סף" וכנגזרת מכך קיומם של כללי משחק.

עד השנים 91'-92 ניתן לזהות אינדיקציות לקיומם של כללי משחק על-פי מספר פרמטרים:

למעלה מ-80% מהפיגועים שביצע ה-PIRA היו פיגועי ירי והנחת מטענים ורק היתרה פיגועים קשים יותר של מכוניות תופת, מרגמות וצלפים.

מעל 85% מהפיגועים הופנו כנגד כוחות בטחון, פחות מ-15% כנגד אזרחים.

85% מהפיגועים בוצעו בצפון-אירלנד ו-15% בלבד בבריטניה.

מנגד בריטניה מיעטה לבצע פעולות שגרמו להרוגים ומיקדה באופן ברור את הפעולות הקטלניות (המעטות) באנשי הארגונים האלימים: רק 4% מההרוגים היו אזרחים, 80% היו אנשי ה-PIRA ו-16% הנוספים היו מארגונים אלימים אחרים.

ההפרדה של הארגון בין סוג הפיגועים וכן בין כוחות הבטחון לאזרחים התבטלה לחלוטין בשנים 93'-94 בהם הסלים את פעילותו. ההפרדה בין פיגועים בצפון-אירלנד לבריטניה עדיין ניכרה, אך הפערים צומצמו.

הסבב השני של האלימות שהחל בשנת 96' מסתמן גם הוא כמאופיין בכללים פחות ברורים ומציג התפלגויות דומות לשנים 93'-94.

ביולי 97' הכריז ה-PIRA על הפסקת אש שנשמרה כמעט באופן מוחלט. במקביל התגברה פעילותם של ארגוני ה-CIRA וה-RIRA שפרשו מה-PIRA בשל התנגדות לתהליך השלום. פעולות ארגונים אלה והזיקה ביניהן לבין כללי המשחק יבחנו במסגרת ההשערה הרלבנטית בהמשך.

הסכמי הפסקת האש באוגוסט 94' וביולי 97' והסכם השלום במאי 98' מהווים נקודות ציון בעלות השפעה ברורה על כללי המשחק שהשפעתם העולה מהנתונים המספריים מובהקת. לעומת זאת האינדיקציות לקיומם של כללי משחק ושינויים בהם וכן הסיבות לכך ביתר התקופות מחייבות ניתוח ובחינה מעמיקה יותר שתבוצע במסגרת מבחן ההשערות האיכותניות.

6.2: מניעי הארגון לשמירה על כללי משחק

השערה 1: ככל שהקו האדום של המדינה נמוך יותר רמת האלימות שיפעיל הארגון תהיה נמוכה יותר

בהשערה זאת בחנתי את ההנחה כי כללי המשחק נקבען כתוצאה מכך שה-PIRA שאף להימנע מלחצות את ה"קו האדום" של בריטניה. המשמעות היא כי "רמת הסף" העליונה של הפעולות האלימות נקבעה על-פי רמת הסבילות של פגיעה שהמדינה תהיה מוכנה להשלים איתה מבלי להגיב באופן חריף ולשבור את הכלים. התנהלות כזאת תואמת את האסטרטגיה המומלצת על-פי מאו טסה-טונג[688] הנחשב לאחד ממייסדי תורת הלוחמה הא-סימטרית.

אינדיקציות להגבלה יזומה של רמת האלימות כהחלטה אסטרטגית של ה-PIRA נמצאו כבר בשנים מוקדמות יותר לפעילותו. המפנה הבולט התרחש במחצית שנות ה-70 כחצי עשור לאחר תחילת פעילות ה-PIRA כארגון אלים. בשנות פעילותו הראשונות הוגדרה האסטרטגיה שלו כ-"ALL-OUT"[689] אשר משמעותה אלימות בלתי-מוגבלת. האסטרטגיה התבטאה בהגברת האלימות על-ידי שימוש באמצעי הרג המוני קטלניים כמו מכוניות תופת והרחבת האלימות גם לתוך שטחה של בריטניה[690]. מנהיג הארגון באותה תקופה הגדיר את אסטרטגיית הלחימה של הארגון כ"הסלמה – הסלמה נוספת – הסלמה נוספת, עד שהכוחות הבריטיים יסגו מצפון-אירלנד"[691].

בשנים 1971-74 עמד מספר ההרוגים מפעולות ה-PIRA על ממוצע של 144 הרוגים בשנה[692]. אלא שהאסטרטגיה הנ"ל נחלה כשלון בכך שלא רק שלא הביאה לנסיגת הכוחות הבריטיים, אלא הובילה לתוצאה הפוכה וביצרה את אחיזתה של בריטניה בצפון-אירלנד. כפעולת תגובה לפיגועים כבשה בריטניה 2 ערים נוספות בצפון-אירלנד, הרחבת הפיגועים לשטח בריטניה הובילה להקשחה בעמדות הציבור ביחס לנסיגת הצבא מצפון-אירלנד[693]. בנוסף, הסלמת האלימות גררה הסלמה נגדית שהסבה לארגון מספר פגיעות משמעותיות והחלישה אותו. מצוקת הארגון הייתה כה גדולה, עד כי בניגוד מוחלט לאסטרטגיה המקורית, נאלץ להסכים להפסקת אש שנכנסה לתוקף בפברואר 75' והחזיקה כמעט שנה[694].

תוצאות המדיניות שנקט בשנים 1971-74 הביאו את הארגון להבנה כי לשם השגת המטרה נדרש שינוי יסודי, כך גובשה האסטרטגיה החלופית שכונתה "המלחמה הארוכה"[695]. על-פי אסטרטגיה זאת הדרך לגרום לנסיגת הצבא הבריטי היא באמצעות התשה מתמשכת אשר תושג בלחימה בעצימות נמוכה[696] שתכלול מעת לעת גלי

---

688 Tse-Tung, 1967, Ibid

689 Jonathan Tonge, "From VNSAs to Constitutional Politicans, Militarism and Politics in the Irish Republican Army" in: Violent Non-State Actors in World Politics (edt: Klejda Mulaj), Columbia University press New York, pp.50-51

690 כרמי שמעון, שם, עמ' 41-38

691 O'brien Brendan, The Long War, The IRA and SINN FEIN, Published in the United States by the Syracuse University, 1999, P.119

692 http://cain.ulst.ac.uk/cgi-bin/tab2.pl

693 Smith, Ibid, p.128

694 Taylor Peter, Brits – The War against the Ira, *Brits*. Bloomsbury Publishing, 2001, pp.184-185

695 O'brien, Ibid, p.128

696 Ibid

הסלמה שכונו "האסטרטגיה הטוטאלית"[697] ונועדו להוות שיאים במאמץ המתמשך. אסטרטגיה זאת תואמת במידה רבה לאסטרטגיות ותיאוריות מרכזיות מתחום לוחמת הגרילה והלוחמה הא-סימטרית[698]. יש בה גם משום הצהרה על נכונות הארגון להכפיף את האלימות לכללים מסויימים, על אף שלא מוגדר במפורש מה הם הכללים.

הנתונים על מספר הנפגעים מפעולות ה-PIRA מעידים כי לאסטרטגיה שגובשה לאחר הפסקת האש הראשונה היה ביטוי מובהק בפועל בשנים הבאות:

בין השנים 1977-1988 עמדד מספר ההרוגים הממוצע (מפעולות הארגון) על 56 בשנה לעומת ממוצע של 144 הרוגים בשנים 1971-74. הנתונים מראים כי למעט שנת 79' בה נרשם מספר גבוה יחסית של 92 הרוגים, הרי שביתר השנים ניתן לזהות מגמה יציבה לפיה הניבו פעולות הארגון מספר הרוגים שנע בין 45 ל-65. נתון המצביע על הפעלת אלימות עקבית אך נמוכה באופן משמעותי מזאת שאפיינה את הארגון בשנות פעילותו הראשונות.

<u>תקופת המחקר: 1989-1999</u>

במהלך פרק הזמן של 1989-1999 העומד במרכז המחקר הנוכחי שונו כללי המשחק באופן ברור בתהליך שהוביל בסופו של דבר לסיום הסכסוך.

נקודת הפתיחה של תקופה זאת היא המשכה של תקופה בת כ-15 שנה בה נקט הארגון באופן עקבי באסטרטגיית "המלחמה הארוכה" התואמת ביסודה את השערת המחקר הנוכחית לפיה הארגון יגביל את אלימותו כדי להתיש את המדינה ולהימנע מגרירת המדינה לתגובה נגדית של הסלמה.

קיימות אינדיקציות ברורות לכך שה-PIRA הגביל את השימוש ביכולות מסויימות שעמדו לרשותו, עם זאת לא מצאתי אישושים לכך שההגבלה נבעה מקיומו של "קו אדום" שהציבה בריטניה ונראה כי הייתה זאת יותר החלטה חד-צדדית על בסיס תוצאותיה הכושלות של ההסלמה בשנות ה-70.

אחת האינדיקציות לקיומן של יכולות שהושמשו רק בעת הצורך חזרה על עצמה מספר פעמים בדרך של ביצוע פיגוע משמעותי רגע לפני הכרזה על הפסקת אש חד-צדדית או מייד עם סיומה. דפוס זה חזר על עצמו כמעט בכל המקרים בהם הכריז הארגון על הפסקת אש. הסלמות אלה הוכיחו כי ביכולת הארגון לחרוג מכללי המשחק בכל זמן נתון בהתאם להחלטתו והריסון הנשמר רוב הזמן נובע מכללים שהוא אוכף על עצמו. הטבלה בראש העמוד הבא מציגה דוגמאות עיקריות להתנהלות זאת.

[697] Smith,<u>Ibid</u>, pp.156-161

[698] Arreguin –Toft, <u>Ibid</u>, pp. 93-128, also see: Teo Li-Wei, <u>Ibid</u>, (Apr - Jun 2002) also see: Mulaj, <u>Ibid</u>, 2010, also see: Findley & Edwards <u>Ibid</u>

הפסקות אש ושבירתן		
מועד הפסקת האש	**משך הפסקת האש**	**פעולה חריגה לפני/עם סיום הפסקת האש**
24.12.90	3 ימים	אין
24.12.92	3 ימים	אין
4.9.93	7 ימים	i. **(לפני הפסקת האש):** מכונית תופת התפוצצה בצפון-אירלנד. **10.9.93 (עם סיום הפסקת האש)**: מטענים פוצצו במספר תחנות אוטובוס מרכזיות בצפון-אירלנד במקביל.
24.12.93	3 ימים	**27.12.93:** עם סיום הפסקת האש ביצע הארגון 3 התקפות במקביל על בסיסים שונים של בריטניה בצפון אירלנד, כל אחת מההתקפות נעשתה באמצעים שונים: ירי מרגמות, מכונית תופת, ירי מנשק קל.
5.4.94	3 ימים	**9.4.94:** עם סיומה של הפסקת האש תקף הארגון **5 יעדים** של צבא בריטניה על אדמת צפון-אירלנד. גם הפעם נעשה שימוש במגוון אמצעים: ירי רקטות, ירי רגיל, מטענים.
31.8.94	זמן בלתי מוגבל	**10.2.96:** לאחר כמעט שנה וחצי של הפסקת אש, הודיע ה-PIRA בשעה 18:00 על סיום הפסקת האש ופירסם אזהרה על המיקום המדוייק בו יופעל מטען בתוך 90 דקות בלונדון. המטען במשקל חצי טון אכן הופעל וחרף האזהרה לא כל האזרחים הספיקו להתפנות. מהפיצוץ נהרגו 2 ונפצעו 40, כן נגרם נזק של קרוב ל-100 מליון יורו.
19.7.97	זמן בלתי מוגבל	אין ארועים חריגים – הפסקת האש נשמרה עד לחתימת הסכם "יום השישי הטוב" ולאחריו

אינדיקציות נוספות לשמירה חד-צדדית על כללי משחק ניתן ללמוד מהממצאים שהצגתי בבסיס הנתונים (עמ' 191-192) לפיו עד שנת 91' מיעט מאד הארגון לפגוע באזרחים ולבצע פיגועים המוניים, החל משנת 91' טושטשה אבחנה זאת עד לביטול מוחלט בשנים 93'-94'.

<u>קו אדום מדיני</u>

לעומת היעדר "קו אדום" ברור מצידה של בריטניה בעימות האלים, הרי שבהתייחס לשילובו של הארגון בתהליך המדיני ניתן לראות כי ממשלות בריטניה הציבו במספר מקרים "קווים אדומים" ברורים שאילצו בסופו של דבר את הארגון להכריז על הפסקת אש.

עם התפתחות המו"מ הרשמי בין הפלגים בצפון-אירלנד בשנים 93'-94 ולצד זאת התקדמות המו"מ החשאי בין נציגי ממשלת בריטניה לזרוע הפוליטית של ה-PIRA (מפלגת ה"שין פיין") הגדירה בריטניה **"קו אדום" ברור לפיו שילוב הארגון במו"מ המדיני יתאפשר אך ורק במידה והארגון יסכים להפסקת אש מוחלטת**.

ההתעקשות על-כך הביאה את ה- PIRA להסכים באוגוסט 94' להפסקת אלימות בלתי-מוגבלת בזמן.

ההכרזה על הפסקת האש אכן קויימה בשטח. אולם בריטניה הקשיחה את דרישותיה ותבעה כי הארגון יתפרק מנשקו בטרם שילובו בשיחות(דבר שישלול ממנו את האפשרות לשנות בחזרה את כללי המשחק ויבטיח כי המשך המו"מ יהיה באמצעים מדיניים בלבד). הארגון סירב לדרישה ולאחר שנה וחצי של מחלוקת חידש את האלימות, תוך שהוא מצהיר כי מטרתו היא חידוש תהליך השלום:

הצבת קו אדום בריטניה	תגובת הארגון
14.12.94 – ג'ון מייג'ור: "חייב להתבצע תהליך ענק של פירוק תשתית הנשק של ה-IRA, לפני שה"שין פיין" יוכל להיכנס לשיחות השלום"[699].	**14.6.95** – אדאמס: "הדרישה לפירוק תשתיות הנשק כתנאי מקדים מעולם לא הוזכרה על-ידי בריטניה לפני הפסקת האש. לאחר שעמדנו בדרישה להפסקת אש פתאום צץ תנאי חדש, יתכן שזה מטיל ספק בכנות הכוונות שלהם"[700]. **26.8.95** – "שין פיין": "לא פוסלים את האפשרות של ועידה בינלאומית לפיקוח על תהליך פירוק הנשק"[701]. **30.8.95** – מקגינס (סגנו של אדאמס): "שוללים את הרעיון כי נתפרק מנשקנו כמהלך לפריצת דרך במו"מ". **1.9.95** – דובר ה-PIRA: "תשכחו מהרעיון כי נתפרק מנשקנו, לא בדלת הקדמית ולא בדלת האחורית"[702]. **4.9.95** – מאהיו ואדאמס נפגשו במטרה לדון בדרכים לפרוץ את המבוי הסתום. הפגישה הסתיימה ללא תוצאות"[703]. **7.12.95** – ה-PIRA: "פנינו לשלום, אין כל קשר בין שאיפה זאת לדרישה המגוחכת כי נתפרק מנשקנו"[704]
10.2.96: הסתיימה הפסקת האש, ה-PIRA חידש את הפיגועים, תוך שהוא מצהיר כי מטרתו היא הסכם שלום ויהיה מוכן לסיים את הסכסוך אם יענו דרישותיו	

כמו בתקופה שקדמה לאוגוסט 94', בריטניה נותרה איתנה ביחס ל"קו האדום" המתנה את שילוב הארגון בשיחות השלום. הסרת המגבלה התרחשה לאחר המהפך הפוליטי בבריטניה (על-כך בהרחבה בהשערה העוסקת בזהות ההנהגה הפוליטית):

הצבת קו אדום בריטניה	תגובת הארגון
11.10.96 – מייג'ור: "ה-IRA סבור כי הפצצות יפלסו את דרכו לשיחות השלום, אך התוצאה תהיה הפוכה"	**14.10.96** – אדאמס: "צפון-אירלנד נמצאת על סף תהום. קורא לשילוב מיידי של ה-PIRA בשיחות השלום"[705].
18.12.96 - מייג'ור: "שיחות השלום תקועות על נושא **הפירוק מנשק**".	**28.11.96** – אדאמס והום העבירו למייג'ור מכתב ובו הציעו **הפסקת אש** ובתמורה כניסה מיידית של ה"שין פיין" לשיחות
מאי 97': מהפך פוליטי בבריטניה – טוני בלייר נבחר לראשות הממשלה	
4.7.97 – ממשלת בריטניה: "אם ה-IRA יכריז על הפסקת אש, נציגי ה"שין פיין יוכלו להצטרף לשיחות ללא תנאים מקדימים".	**22.6.97** – מקגינס (סגנו של אדאמס): "קורא להסיר את המכשול של הפירוק מחימוש כתנאי להשתתפותנו בשיחות"[706]. **18.7.97** – ה-PIRA חידש את הפסקת האש[707]. **9.9.97** –נציגי ה"שין פיין" חתמו על התחייבות כי הם מקבלים את "מתווה מיצ'ל". ה-PIRA חזר לשיחות.
ברגע האחרון הוחלט להשעות את ה"שין פיין" מהשיחות בעקבות שני מעשי רצח פנימיים (חיסולים בתוך הארגון) **18.2.98** – ביהמ"ש העליון דחה את ערעור ה"שין פיין" נגד השעייתו מהשיחות. המפלגה הושעתה מהשיחות עד ה-9.3.	**9.3.98** – "שין פיין": "מסרבים לחזור לשיחות, דורשים ראשית כל פגישה עם בלייר". **12.3.98** –גרי אדאמס הגיע ללונדון ונפגש עם טוני בלייר. **23.3.98** – **"ה"שין פיין" חזרו לשיחות לאחר למעלה מחודש**[708].

[699] The Irish Peace Process - Chronology of Key Events (April 1993-April 1998), http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/9398.htm
[700] Ibid
[701] A Draft Chronology of the Conflict – 1995, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch95.htm
[702] English, Ibid, p.288
[703] A Draft Chronology of the Conflict – 1995, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch95.htm
[704] Ibid
[705] A Chronology of the Conflict – 1996, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch96.htm
[706] A Chronology of the Conflict – 1997, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch97.htm
[707] A Chronology of the Conflict – 1997, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch97.htm
[708] Roger Mac Ginty, The Irish Peace Process - Background Briefing, CAIN project,1998

כפי שניתן לראות מנהיג ה"לייבור" טוני בלייר הצהיר עוד לפני בחירתו כי ירכך את "הקו האדום" ואכן מייד לאחר היבחרו רוככה הדרישה, הארגון נענה לדרישה והוחזר למשא ומתן[709].

יש לציין כי ההקפדה של בריטניה על "הקו האדום" לפיו לא יתקיימו במקביל משא ומתן מדיני ומאבק אלים הופיעה גם על סף סיום התהליך, כאשר בעקבות אירוע זניח יחסית של חיסולים פנימיים בתוך ה-PIRA הושעה הארגון מהמשא ומתן למשך קרוב לחודש.

<u>סיכום</u>

ניתן לומר כי **תוצאות הניתוח בנוגע להשפעת ה"קו האדום" של בריטניה על רמת האלימות של הארגון אינן חד-משמעיות.**

בתקופה בה התפתח תהליך מדיני הצבת ה"קו האדום" מצד בריטניה באמצעות הדרישה להפסקה מוחלטת של אלימות כתנאי לשילוב במו"מ, אכן הצליחה לכפות על הארגון הסכמה לשינוי משמעותי בכללי המשחק באמצעות נכונות להפסיק את האלימות על-מנת לייצר אפשרות לפתרון מדיני.

לעומת זאת בתקופות בהן לא עמדה האופציה המדינית על הפרק, לא ניתן לזהות "קו אדום" מצידה של בריטניה וכמו-כן לא איתרתי אישושים לנסיונות להגדיר או להציב גבול כזה.

אולם לצד העדר אינדיקציות ל"קו אדום" בלתי-רשמי, מהתנהלות הארגון ניתן להניח כי שיער כי גם אם מיקומו של גבול כזה אינו מוגדר באופן ברור הוא נמצא בנקודה מסויימת אותה הארגון אינו מעוניין לחצות. מסקנה זאת עולה על בסיס ההוכחות הברורות לכך שהארגון הקפיד על שימוש מבוקר ביכולותיו וחריגה מהמגבלות אך ורק באופן נקודתי. כללים אילו כאמור היו כללים שהארגון אכף על עצמו באופן חד-צדדי, אולם נראה כי הם הושפעו מהחשש לחצות רף מסויים שיגרור את בריטניה לעימות נרחב כפי שקרה שנות ה-70[710].שינוי התרחש כאמור החל משנת 93', כאשר הארגון הסיר מעליו חלק ניכר מהמגבלות, בדיעבד ניתן לקבוע כי שינוי הכללים נועד להפעיל לחץ על בריטניה בתהליך המדיני שהתפתח במקביל.

<u>השערה 2: ככל שיגדלו סיכויי הארגון להישג מדיני הוא יפחית את רמת האלימות</u>

בהשערה זאת בחנתי את השפעת הסיכוי להישג מדיני על נכונות הארגון להפחית את רמת האלימות.

המו"מ המדיני מול בריטניה לא נוהל ישירות על-ידי אנשי הארגון, אלא על-ידי מפלגת ה"שין פיין" אשר ייצגה את הארגון בפרלמנט הצפון-אירי והובילה בשמו את המו"מ המדיני.

[709] IRA statement 19 July 1997, AP/RN 24 July 1997
[710] Smith,<u>Ibid</u>, pp.156-161

כבר ציינתי כי פרק הזמן שנבחר למחקר זה נבחר בין היתר משום שהייתה זאת תקופה בה חלו שינויים משמעותיים לאחר כשני עשורים בהם הופעלה רמת אלימות יציבה וקבועה יחסית. אחד המשתנים המשמעותיים שנכנסו לעימות בעשור הנחקר היה התהליך המדיני.

נכונות הצהרתית ראשונה של הארגון לפנות לכיוון של תהליך מדיני נמצאה בסוף שנת 89'. כפי שניתן לראות בטבלה למטה עד נובמבר 89' שללה הנהגת הארגון כל אופציה של פתרון ודבקה במאבק האלים כדרך להשגת יעדיה. בסוף שנת 89' חל שינוי הצהרתי ולקראת סוף שנת שנת 90' החלה לראשונה הידברות:

1989-1992: נכונות ה-PIRA לתהליך מדיני
***1989* – גישה מסורתית של הארגון**
2.2.89 – גרי אדאמס: "ההיסטוריה מראה כי ממשלת בריטניה מאזינה רק לעיתים רחוקות לכוחן של טענות, לעומת זאת היא מאזינה היטב לטענותיו של כוח הזרוע. זו היא אחת הסיבות מדוע מאבק חמוש הוא חלק מדרך החיים בצפון-אירלנד"[711].
17.8.89 – דובר ה-PIRA: "האסטרטגיה של ה-IRA היא ברורה. בנקודה מסויימת בעתיד, כתוצאה מהלחץ המתמשך של המאבק האלים, הרצון של ממשלת בריטניה להישאר בצפון-אירלנד ישבר. אנחנו יכולים לומר בבטחון שלא יהיו הפסקות אש עד אשר בריטניה תצהיר על נכונותה לסגת ולעזוב את ארצנו"[712].
שינוי בגישת הארגון – נכונות להחלפת המאבק האלים בפתרון מדיני
16.11.89 – ועידת ה-IRA אישרה מחדש את "מסמך השלום" הקורא למתן "הגדרה עצמית" לצפון-אירלנד[713].
אוקטובר 90' – החלה הידברות חשאית בין נציגי ממשלת בריטניה לבין סגנו של אדאמס[714]
20.8.91 – אדאמס שיגר מכתב לממשלות בריטניה ואירלנד: "מוכן להשתתף בשיחות רב-צדדיות פתוחות במטרה להביא את הסכסוך האלים לסיומו באמצעות פתרון פוליטי. ה-PIRA מחוייב למציאת פתרון פוליטי של שלום"[715]
17.2.92 – הועידה השנתית של ה-IRA אישרה מסמך שכותרתו "לכיוון שלום סופי באירלנד"[716].
21.6.92 – ה"שין פיין": "נהיה מוכנים להתחייב לתקופה של שקט כתנאי לנסיגה של הצבא הבריטי בתום התקופה".
27.9.93 – **הום ואדאמס פרסמו את "יוזמת הום-אדאמס"**, היוזמה "קוראת לממשלת בריטניה להודיע כי אין לה יותר אינטרס בצפון-אירלנד"[717].

בתקופת הכריסמס ב-1990 הכריז הארגון לראשונה מזה 15 שנה על הפסקת אש יזומה בת 3 ימים, אקט עליו חזר גם בתקופות חג המולד ב-1992 ו-1993. בדיעבד נודע כי באוקטובר 90' החלה הידברות חשאית ישירה בין נציגי ממשלת בריטניה לבין נציגי הארגון.

המחוות של הפסקות אש קצובות חזרו על עצמן מספר פעמים. בכל המקרים הפסקות האש הוגדרו מראש בזמן קצוב, בכולם הארגון עמד בדבריו וברוב המקרים מייד עם סיום המועד שהוגדר בוצעו התקפות משמעותיות (פירוט בעמ' 199):

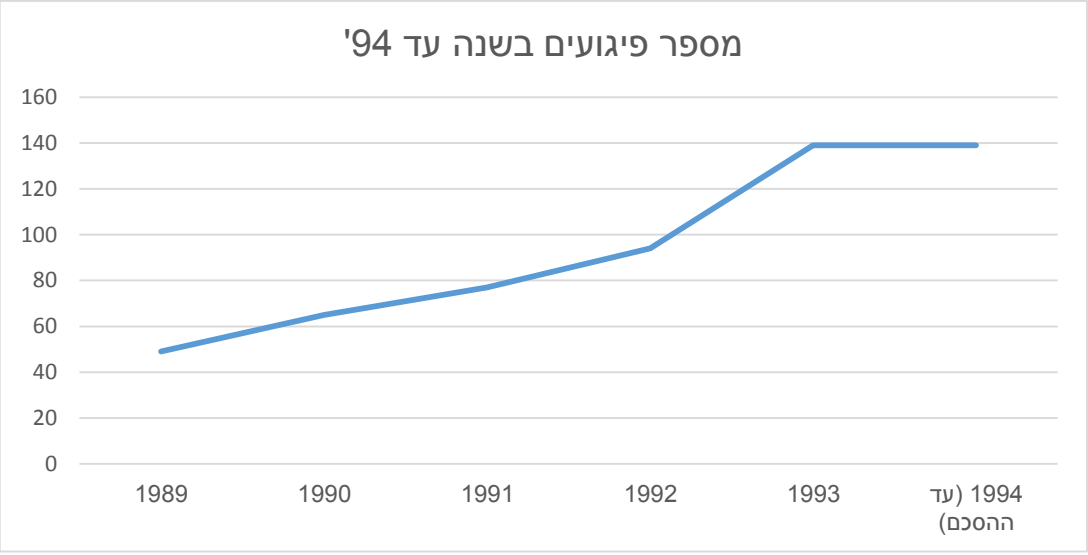
[711] English, Ibid, p.266
[712] Ibid, p.263
[713] Ibid, p.268
[714] Ibid, p.260
[715] Ibid, p.270
[716] Sinn Fein, Towards a Lasting Peace in Ireland, Dublin: Sinn Fein, 1992
[717] Cox & Guelke & Stephen, Ibid, p.328

הפסקות אש		
מועד הפסקת האש	משך הפסקת האש	הגורמים להפסקת האש
24.12.90	**3 ימים**	חגיגות הכריסמס – הפסקת אש ראשונה לאחר 15 שנה
24.12.92	**3 ימים**	חגיגות הכריסמס
4.9.93	**7 ימים**	לא הוגדר רשמית – אך מועד ההכרזה ומשכה תאם במדוייק את זמני הביקור של משלחת אירית-אמריקאית אשר בין היתר נפגשה עם אנשי הארגון במהלך ביקורה
24.12.93	**3 ימים**	חגיגות הכריסמס
5.4.94	**3 ימים**	לא ידוע

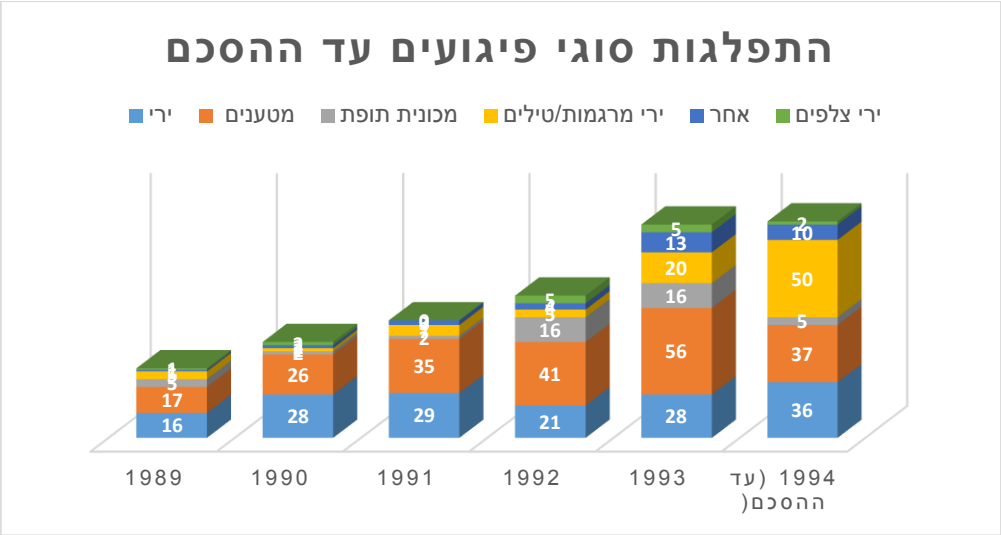
בשנת 93' החל תהליך מדיני רציני, לצד המו"מ הסודי שלא היה ידוע באותה עת הצהיר מנהיג ה"שין פיין" בגלוי על נכונותו לתהליך מדיני מול בריטניה[718].

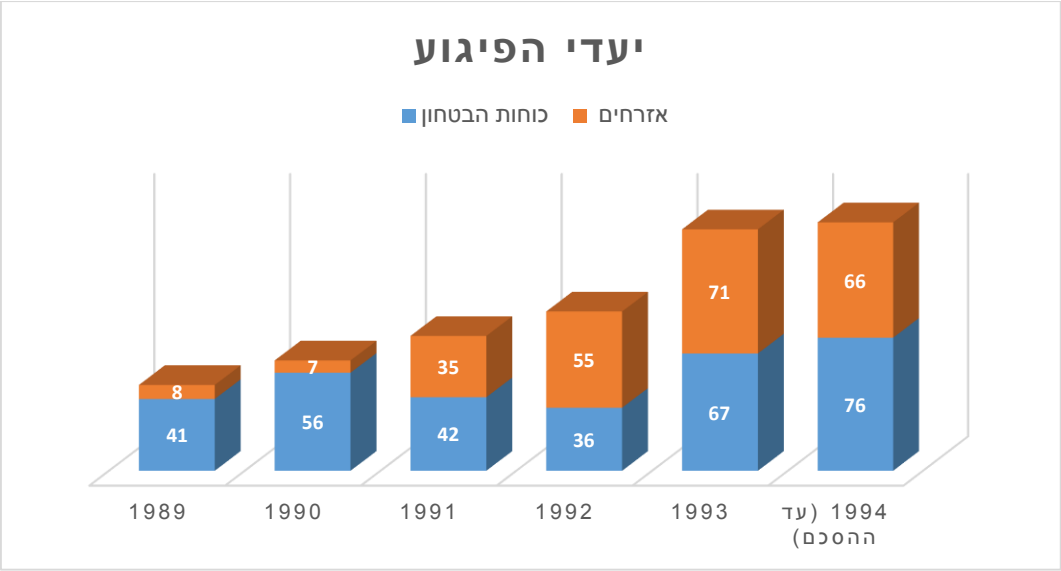
סיכום הארועים האלימים הראה באופן ברור כי משנת 89' ועד שנת 94' ניתן לזהות מגמה של הסלמה באלימות ה-PIRA. מגמה זאת המוצגת בפירוט בגרפים הבאים מצביעה על עלייה לרמת שיא בשנת 93' שנשמרה עד להפסקת האש באוגוסט 94'. מגמת ההסלמה באה לידי ביטוי באופן ברור על-פי מגמת עלייה של כל הפרמטרים הרלבנטיים: מספרם המוחלט של הפיגועים, פגיעה באזרחים, פיגועים המוניים ופיגועים בבריטניה.

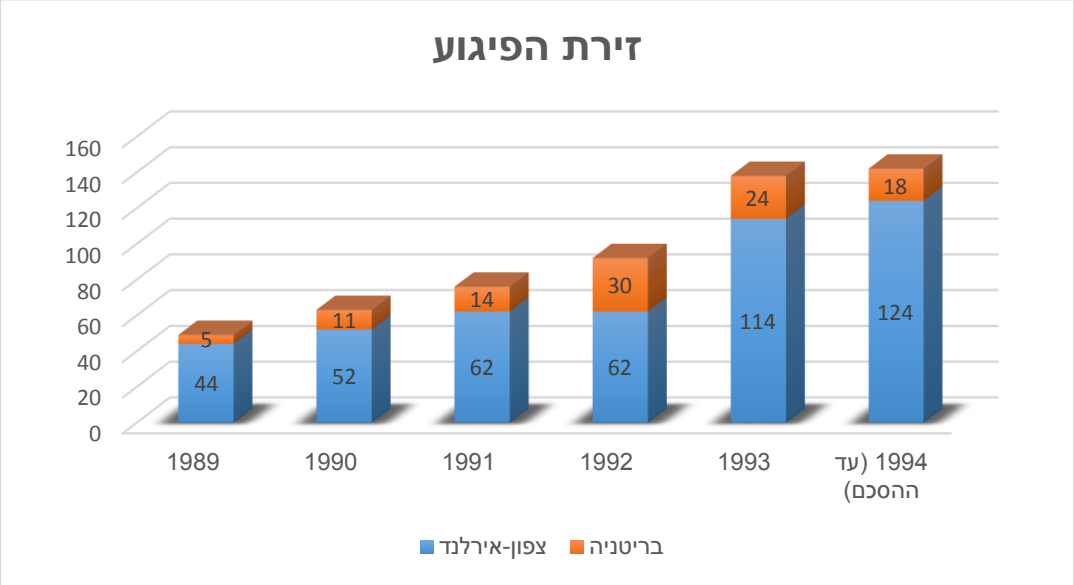
<u>מגמת ההסלמה עד הפסקת האש באוגוסט 94'</u>

[718] A Chronology of the Conflict – 1993, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch93.htm

התפלגות סוגי פיגועים עד ההסכם
ירי
מטענים
מכונית תופת
ירי מרגמות/טילים
אחר
ירי צלפים
1989
1990
1991
1992
1993
1994 (עד ההסכם)

יעדי הפיגוע
כוחות הבטחון
אזרחים
1989
1990
1991
1992
1993
1994 (עד ההסכם)

זירת הפיגוע
160
140
120
100
80
60
40
20
0
1989
1990
1991
1992
1993
1994 (עד ההסכם)
צפון-אירלנד
בריטניה

מגמת ההסלמה עולה בהתאמה מלאה להתקדמות בתהליך המדיני. השנים 89'-92 התאפיינו בעיקר בשינוי הצהרתי בעמדת ה-PIRA. בשנים אילו ניכרת במקביל הסלמה הדרגתית באלימות הארגון. בשנים 93'-94' הפך המו"מ למעשי, במקביל זינקה רמת האלימות עד להפסקת האש באוגוסט 94'.

חשוב לציין כי הפסקת האש לא נתנה ל-PIRA את מבוקשו, אלא הוגדרה כ"הפסקת הפעולות האלימות לזמן בלתי-מוגבל מתוך מטרה להגדיל את הסיכוי להסכם שלום"[719]. החלטה זאת תואמת בדיוק את הקשר המועלה בהשערת המחקר, זאת לעומת מדיניות הארגון בשנים שקדמו להפסקת האש המעלה קשר הפוך!

חיזוק למגמה העולה מהנתונים ניתן למצוא בהתייחסות הנהגת הארגון למספר פיגועים משמעותיים.

כחלק מההסלמה בפעולות הארגון מראשית שנות ה-90 בוצעו מספר פיגועים שניתן להגדירם כ"פיגועי איכות" אשר כוונו אל סמלי שלטון בלב אנגליה – ישיבת הממשלה בדאונינג סטריט, מרכז העסקים הפיננסיים של לונדון, נמל התעופה הבינלאומי ועוד[720]. לאחר כל אחד מהפיגועים הללו הקפיד הארגון להסביר את הפעולה החריגה ברצונו בקידום תהליך מדיני:

קשירה בין הסלמת האלימות לבין התהליך המדיני	
הפיגוע	**חיבור האירוע לסיכוי לשלום.**
7.2.91 – ירי מרגמות על בניין הממשלה בלונדון במהלך ישיבת הממשלה	דובר ה-PIRA: "...על חברי ממשלת בריטניה לשקול האם הם מוכנים לשלם מחיר כזה בתמורה להמשך אחזקת השטח הכבוש. אם צבא בריטניה יסוג, שלום אמת ודמוקרטיה יפרחו"[721].
17.1.92 – 8 אזרחים פרוטסטנטים נהרגו ממטען של ה-PIRA. האזרחים ביצעו עבודות שיפוץ במוצב של הצבא הבריטי בצפון-אירלנד.	גרי אדאמס: "זו היא תזכורת איומה להשלכותיה של הנוכחות הבריטית באירלנד"[722].
24.4.93 – הרוג ועשרות פצועים בפיגוע מכונית תופת במרכז העסקים הפיננסיים שללונדון.	דובר ה-PIRA: "חוזרים על קריאתנו לממשלת בריטניה לנקוט בצעדים שיביאו לסופם את סבב הדמים."[723].
9.3.94 – התקפה של ה-PIRA על נמל התעופה "היתרו". ההתקפה נכשלה, כל 5 חברי החולייה נהרגו.	מנהיג ה-PIRA: "עמדתנו החיובית והגמישה כלפי תהליך השלום נותרה בעינה".
9.2.96 – נשברה הפסקת האש. פיגוע במרכז לונדון: 2 הרוגים ועשרות פצועים.	גרי אדאמס האשים את ממשלת בריטניה בכשלון המשא ומתן וחידוש האלימות, אך הצהיר גם כי: "ה-PIRA עדיין מחוייב לתהליך שלום ודמוקרטיזציה...לרבות פירוק כל הקבוצות החמושות מנשקן והשגת שלום סופי במשא ומתן דמוקרטי"[724].
10.6.96 – החלו שיחות השלום. ה"שין פיין" לא משתתף בשיחות.	**15.6.96** – 5 ימים לאחר פתיחת שיחות השלום ביצע ה-PIRA את הפיגוע הגדול ביותר שבוצע בבריטניה מאז מלחמת העולם ה-2. בפיצוץ במרכז מסחרי בעיר מנצ'סטר נפצעו 200 איש ונגרם נזק שהוערך במעל 400 מליון יורו. ה-PIRA: "נכונותנו להתקדם בתהליך הדמוקרטי עדיין רלבנטית"[725].

[719] IRA statement, 31 August 1994, in AP/RN 1 Sept. 1994
[720] O'Duffy Brendan , "The Price of Containment Deaths and Debate on Northern Ireland in the House of Commons, 1968-94 in: Northern Ireland Question in British Politics (edt: Peter Catterall & Sean McDougal), St. Martin press, USA,1996, p.121-122
[721] English, Ibid, p.274
[722] Ibid, p.277
[723] Ibid, p.281
[724] Gary Adams, An Irish Voice: The Quest for Peace (Dingle: Mount Eagle, 1997) p.208
[725] A Chronology of the Conflict – 1996, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch96.htm

בטבלה הבאה מפורטת הזיקה בין צמתים משמעותיים בתהליך המדיני לבין נכונות הארגון להסלים או לרסן את האלימות. מהטבלה עולה כי הקשר בין סיכוי להישג מדיני לבין הגבלת האלימות הפך להיות ברור רק כאשר נוצר סיכוי גבוה להישג מדיני. כל עוד לא הגיע המשתנה לרמה זאת ניתן לזהות למעשה שתי השפעות מנוגדות – מצד אחד נכונות לצעדים נקודתיים בוני אמון של הפסקת האלימות לפרקי זמן קצרים וקצובים, אך מנגד החרפה של האלימות כאמצעי לחץ:

שינויים ברמת האלימות של ה-PIRA בהתאם להתפתחות התהליך המדיני			
הסיכוי להישג מדיני	**האירוע**	**ריסון האלימות**	**הגברת האלימות**
סיכוי נמוך	**אוקטובר 90'** – החלה הידברות חשאית בין נציגי ממשלת בריטניה לבין ה"שין פיין"[726]. **9.11.90** – ברוק: "לבריטניה אין שום אינטרס אסטרטגי או כלכלי בצפון-אירלנד, נהיה מוכנים להשלים עם איחוד אירלנד"[727].	**23.12.90** – ה-PIRA הכריז על הפסקת-אש בת 3 ימים, עד לסיום חגיגות הכריסמס. הייתה זאת הפסקת האש הראשונה מזה 15 שנים.	
אין סיכוי	**9.4.92** – גרי אדאמס הפסיד את כסאו בבחירות לפרלמנט במערב צפון-אירלנד. פגיעה משמעותית בכוחו הפוליטי של הארגון		**10-13.4.92** – ה-PIRA ביצע מתוכם 3 פיגועי מכוניות תופת (2 בלונדון).בפיגועים נהרגו 3 אזרחים ונפצעו 91.
סיכוי נמוך	**27.9.93** –פורסמה "יוזמת הום-אדאמס", אשר קראה לממשלת בריטניה להודיע כי אין לה יותר אינטרס בצפון-אירלנד.	**7.10.93** - אדאמס: "אם בריטניה תכריז כי היא מכירה בזכותנו להגדרה עצמית נפסיק את הפיגועים"[728].	
סיכוי בינוני	**15.12.93** – ממשלות בריטניה ואירלנד פרסמו את "הצהרת דאונינג סטריט" בה הודיעו כי לאזרחי צפון-אירלנד הזכות להכריע האם הם מעדיפים להיות חלק מאירלנד המאוחדת[729].		**8.1.94** – אדאמס: "אנחנו יכולים להמשיך במאבק שלנו 25 שנים נוספות. הדרישה של הבריטים כי נניח את נשקנו כתנאי מקדים אינה ענייינית"[730].
סיכוי בינוני	**מרץ 94':** הסלמה, 2 פעולות חריגות של הארגון – התקפה על נמל התעופה "היתרו" וחבלה במסוק צבאי.	**30.3.94** – ה-PIRA: "מכריזים על הפסקת אש מה-6.4 עד ה-8.4"	**9.4.94** – ה-PIRA ביצע שורה של התקפות על אנשי כוחות הבטחון שסימנו את סופה של הפסקת האש.
סיכוי גבוה	**26.8.94** – משלחת אירית-אמריקאית נפגשה בבלפאסט עם נציגי ה"שין פיין". **הושגו הבנות**	**28.8.94- אדאמס ו הום פרסמו הצהרה: "שלום מלא וסופי יושג רק באמצעים דמוקרטיים..."**[731].	
31.8.94: הושגה הפסקת אש			

[726] The Irish Peace Process - Chronology of Key Events (April 1993-April 1998), http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/9398.htm
[727] Brooke / Mayhew Talks (April 1991 to November 1992) - A Chronology of Main Events, http://cain.ulst.ac.uk/events/bmtalks/chron.htm
[728] A Chronology of the Conflict – 1993, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch93.htm
[729] Cox & Guelke & Stephen, Ibid, p.328
[730] A Draft Chronology of the Conflict – 1994, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch94.htm
[731] Fourth Joint Statement issued by John Hume and Gerry Adams, 28 August 1994, http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/docs/ha28894.htm

הסכמתו ההיסטורית של הארגון להפסקת אש ממושכת נבעה מהבנתו כי צעד זה יאפשר את שילובו לראשונה בהיסטוריה במשא ומתן המדיני. ההשתלבות בתהליך תאפשר לו להשיג באמצעות המו"מ המדיני את היעדים לשמם הוא מנהל את המאבק האלים.

לצד הגדלת הסיכוי להישג באמצעות תהליך מדיני, הנכונות להפסקת אש הניבה לארגון ולצפון-אירלנד שורה של הישגים מיידיים– לגיטימציה בינלאומית, סיוע כספי משמעותי, שיפור באיכות החיים:

הישגים בעקבות הפסקת האש		
לגיטימציה מקומית ובינלאומית	**סיוע כספי**	**שיפור באיכות החיים**
16.9.94 – ג'ון מייג'ור הגיע לבלפאסט והכריז: " האיסור על סיקור תקשורתי של ה"שין פיין" מבוטל". **23.9.94** – ג'ון מייגור: "במידה וה-IRA יכריז כי הפסקת האש היא לתמיד, נפתח בשיחות ישירות מול ה"שין פיין" מייד לאחר הכריסמס".	**20.9.94** – האיחוד האירופי: "מגדילים בשליש את התמיכה בצפון-אירלנד בכל אחת מ-3 השנים הבאות".	**ספטמבר 94':** פטריק מאהיו: "נפתח לנסיעה מחודשת 10 כבישים חוצי גבולות" **22.9.94** – מאהיו: "נפתחים לנסיעה מחודשת 6 כבישים חוצי גבולות נוספים".
21.10.94 – מייג'ור: "הנחת העבודה שלי היא כי הפסקת האש של ה-IRA תהפוך לסופית. איסור הפגישה עם אנשי ה"שין פיין" מבוטל. כל הכבישים חוצי הגבולות יפתחו, תשקל מחדש פריסת הצבא הבריטי באירלנד".	**1.11.94** – ביל קלינטון: "נגדיל את הסיוע השנתי לאירלנד מ-20 מליון דולר ל-30 מליון".	**22.1.95** – ג'ון ברוטון: "מצב החירום באירלנד מבוטל, קורא גם לבריטניה לצמצם את היקף תקנות החירום" (מצב החירום באירלנד הוכרז ב-1976 ונמשך מאז).
9.12.94 – לראשונה מזה 20 שנה: פגישה בין משלחת של ה"שין פיין" לבין משלחת בריטית רשמית.		**17.2.95** – פטריק מאהיו ביטל את איסור הכניסה לאנגליה של 10 אזרחים צפון-אירים שנחשדו בעבר בתכנון פעילות אלימה.
15.1.95 – בריטניה: "האיסור על פגישות שרים עם אנשי ה"שין פיין" מבוטל".		**28.7.95** – מאהיו הודיע על הסרת החרם הכלכלי על חברות החשודות בקיום קשרים עם ארגונים אלימים (החרם התקיים מזה 10 שנים).
24.5.95 – התקיימה פגישה היסטורית בלתי-פורמלית בין אדאמס למאהיו.		

אולם בניגוד להנחת הארגון כי הפסקת האש תסלול את דרכו להשתלבות בתהליך מדיני, התגלעה מחלוקת יסודית בין תפיסת הארגון לתפיסת בריטניה. ממשלת בריטניה עמדה על כך שעל-מנת להשתלב בשיחות על הארגון לבצע מהלך של התפרקות מנשק, ה-PIRA סירב לכך.

נסיונות הגישור לא צלחו, לאחר שנה וחצי של מחלוקת, בפברואר 96' נשברה הפסקת האש והארגון חידש את הפעילות האלימה באמצעות פיגוע חריג בעוצמתו – משאית תופת בלב לונדון[732] הפיגוע בוצע שעות בודדות לאחר הכרזת הארגון על סיום הפסקת האש.

[732] Tonge (in: Mulaj), Ibid, p.56

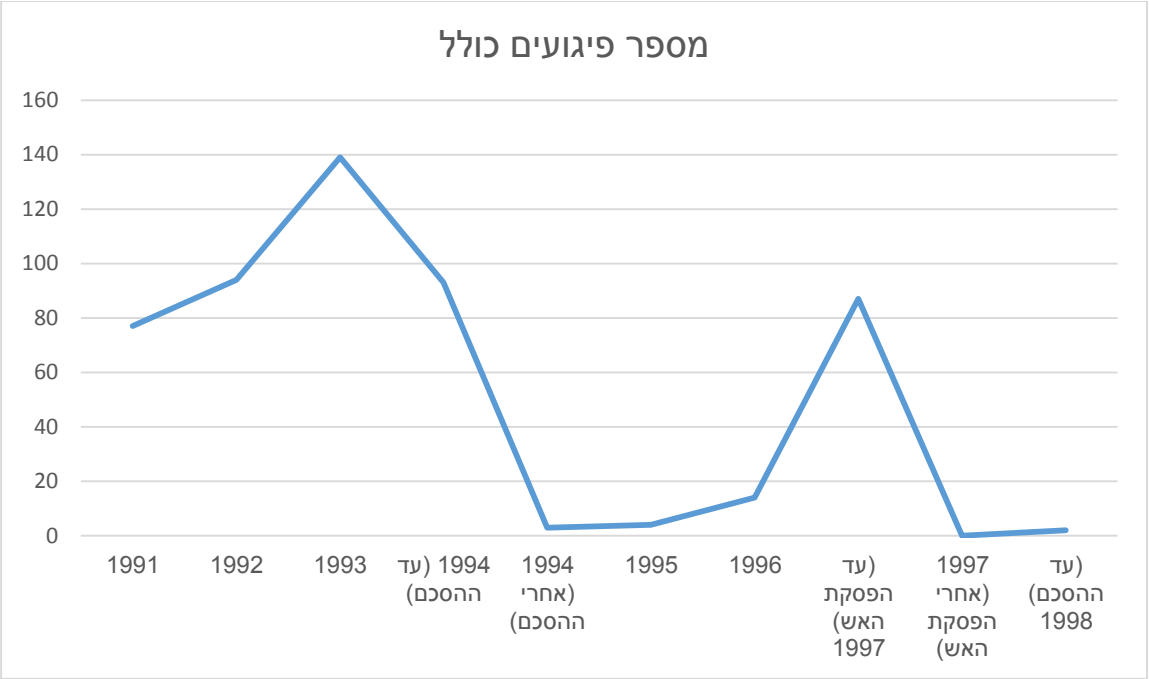
כפי שניתן לראות בטבלה הבאה במהלך השנה וחצי בה נשמרה הפסקת האש יצר הארגון קשר ברור בין התקדמות (או אי התקדמות) בתהליך המדיני לשמירה על כללי המשחק או שבירתם.

הזיקה בין הקשיים במו"מ לחידוש האלימות
23.10.94 – סגנו של אדאמס הגיע ללונדון: "הפסקת האש יכולה להגיע לסיומה במידה ושיחות השלום לא יביאו לתוצאות מספקות"[733].
14.4.95 – גרי אדאמס: "אם הבריטים לא יאזינו לדברי הטעם שאנו משמיעים, ניתן להם להאזין לקולות זועמים יותר ולרקיעות רגליים"[734].
7.5.95 – גרי אדאמס יצא למסע בן 3 שבועות בארה"ב. בטרם יציאתו הכריז כי: "אין בתוכנו מחלוקת בנוגע להפסקת האש, לא יחול כל שינוי בהעדרי"[735].
1.11.95 – אדאמס: "השיחות בינינו לבין ממשלת בריטניה נכשלו"[736].
10.11.95 – משטרת אירלנד עצרה שני אנשים בדרך לפיגוע, בהמשך השבוע נחשפו 4 פצצות נוספות.
4.2.96 – מיצ'ל: "אם לא תהיה התקדמות בשיחות השלום יגבר הסיכון להתפלגות של פלג קיצוני מה-IRA ובעקבות כך חידוש האלימות".
10.2.96: נשברה הפסקת האש

ביוני 96' נפתחו שיחות שלום בהשתתפות כל הפלגים האחרים בצפון-אירלנד, בעוד ה"שין פיין" מושעה. 5 ימים לאחר פתיחת השיחות ביצע הארגון את הפיגוע הגדול ביותר מאז היווסדו - משאית תופת של כ-1.5 טון התפוצצה בעיר מנצ'סטר בבריטניה וגרמה ל-200 נפגעים ונזק של קרוב לחצי מיליארד יורו[737].

מספר הפיגועים בשנת 96' היה נמוך באופן משמעותי מהמספרים בשנים שקדמו להפסקת האש בשנת 97' כבר חזר מספר הפיגועים הכולל לשיעור דומה לזה שהתקיים בשנים 91'-92' (בטרם ההסלמה). גם החלוקה בפרמטרים האחרים דומה, מה שמעיד כי הארגון חזר לדפוס הפעולה הרגיל שלו.

[733] A Draft Chronology of the Conflict – 1994, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch94.htm
[734] A Draft Chronology of the Conflict – 1995, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch95.htm
[735] Ibid
[736] Ibid
[737] English, Ibid, p.292

לצד הפיגועים הקשים המשיכו שני הצדדים לנקוט ברטוריקה שהעידה כי רצונם בפתרון מדיני, אולם המחלוקת בשאלת ההתפרקות מנשק נותרה בעינה. הזיקה בין פירוק הארגון מנשקו לבין שילובו במו"מ נותרה בלתי פתירה, עד למהפך השלטוני בבריטניה בסוף אפריל 97' בו נבחר מנהיג ה"לייבור", טוני בלייר לראשות הממשלה. בלייר הציג בקמפיין הבחירות עמדות גמישות יותר לפיהן פירוק תשתיות הנשק יכול להיות מקביל לתהליך המדיני ולא תנאי מקדים.

לאחר ניצחונו בבחירות מימש בלייר באופן מיידי גישה זאת, 3 שבועות לאחר היבחרו כבר נפגשו נציגיו לראשונה עם נציגי ה-PIRA[738]. בראשית יולי 97' פירסמו ממשלות בריטניה ואירלנד הצהרה לפיה במידה והארגון יכריז על הפסקת אש מלאה וישמור עליה במשך 5 שבועות הוא יוכל להשתלב בשיחות[739]. ב-18.7.97 נענה הארגון להצעה והכריז על הפסקת אש. בתגובה לכך עמדו ממשלת בריטניה ואירלנד בהבטחתם ובספטמבר 97' שולב הארגון לראשונה בשיחות השלום[740].

התהליך בהשתתפות נציגיו הפוליטיים של הארגון הביא בתוך 8 חודשים להסכם שלום שסיים את הסכסוך. בתקופה זאת ואחריה לא חזר עוד ה-PIRA לבצע פיגועים.

<u>סיכום</u>

ניתן לקבוע באופן ברור כי בסכסוך זה **תהליך שלום הינו משתנה בעל השפעה משמעותית על כללי המשחק**. עם זאת הקשר המתקיים בין המשתנים אינו ליניארי. התהליך המדיני היה המשתנה המשמעותי ביותר

[738] English, Ibid, p.293
[739] A Chronology of the Conflict – 1997, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch97.htm
[740] D. De Br'ead'un, The Far Side of Revenge: Making Peace in Northern Ireland (cork: Collins), 2001, p.60

שגרם לארגון להסכים לשינוי מרחיק לכת בכללי המשחק ולהפסיק את המאבק האלים. קשר זה שנצפה באוגוסט 94' ובמאי 97' תואם באופן מלא את הקשר המועלה בהשערה.

לצד תוצאה זאת, מן הראוי שלא להתעלם מהשפעת **התהליך המדיני בשלבים מוקדמים יותר בהם היווה למעשה גורם שעירער את כללי המשחק**, ערעור שבא לידי ביטוי בהסלמה משמעותית של אלימות הארגון. ההתקדמות בתהליך השלום שימשה כגורם מייצב רק כאשר הסיכוי לפתרון הפך להיות מעשי. פתיחת האופציה של הישג מדיני החל משנת 93' ורצון הארגון להפעיל לחץ לכיוון זה התבטאה בשנה וחצי הראשונות דווקא בהסלמה באלימות ולשינוי הכללים היציבים יחסית שהתקיימו משנת 75'.

<u>השערה 3: ככל שהמדינה תסלים את האלימות יגדל הסיכוי שהארגון יסכים לשינוי בכללי המשחק</u>

השערה זאת נמצאה כבלתי-רלבנטית למחקר הנוכחי, מפני שבשום שלב לא יזמה בריטניה הסלמה אלימה משמעותית.

<u>השערה 4: ככל שהארגון קיצוני יותר יפחת הסיכוי לייצוב כללי משחק</u>

בצפון-אירלנד פעלו מספר גדול של ארגונים אלימים (חלקם ממשיכים לפעול עד היום). הארגונים האלימים נחלקים לשתי קבוצות עיקריות[741]:

"**הרפובליקנים**" אשר באו מתוך המיעוט הקתולי ושאפו לשחרר את צפון-אירלנד מהריבונות הבריטית ולאחדה עם אירלנד, הארגון הדומיננטי ביניהם היה ה-PIRA.

ה"**לויאליסטים**" שתמכו בשימור המצב הקיים והמשך האיחוד עם בריטניה. ארגונים אילו באו מקרב הרוב הפרוטסטנטי באוכלוסיה. אלימות ארגונים אלה הופנתה בעיקרה כנגד האוכלוסיה הקתולית, אם כנגד אזרחים ואם כנגד אנשי הארגונים הרפובליקניים.

כפי שכתבתי במבוא מאחר ועניינה של עבודה זאת הוא בסכסוך אלים בין ארגון למדינה, הניתוח הנוכחי יעסוק בארגונים הרפובליקנים אשר מטרת פעילותם הייתה לסלק את צבא בריטניה מאדמת צפון-אירלנד. הפעילות האלימה של ה"לויאליסטים" מאפיינת דפוס של אלימות פוליטית פנימית, נושא חשוב ומעניין כשלעצמו, אך אינו חלק מהמחקר הנוכחי.

[741] Loyalist and Republican paramilitary groups, http://cain.ulst.ac.uk/issues/violence/paramilitary.htm

<u>מיפוי ארגונים רפובליקניים</u>

בהשערה זאת אתמקד ב-3 ארגונים שהשתייכו למחנה הרפובליקני לצד ה-PIRA. יתר הקבוצות האלימות היו ארגונים קיקיוניים שפעולותיהם היו ספורדיות, בחלק מהמקרים אותם ארגונים נעלמו בתוך תקופה קצרה.

הארגונים שנמצאו כרלבנטיים להשערה הנוכחית הם ארגון ה-INLA שהיה פעיל משנת 74' ושני ארגונים שפרשו מה-PIRA בעקבות הסכם הפסקת האש באוגוסט 94' והמשיכו במאבק האלים – CIRA (Continuity Irish Republikan Army) ו-RIRA (Real Irish Republikan Army)[742].

בניתוח השערה זאת אנסה לבחון האם לעובדה שארגונים אילו החזיקו באידיאולוגיה קיצונית יותר מה-PIRA הייתה השפעה על נכונותם לפעול בכפוף לכללי משחק ועל ייצוב כללי המשחק בין ה-PIRA לבריטניה.

בעקבות הכרזתו ההיסטורית של ה-PIRA על הפסקת אש באוגוסט 94' לטובת קידום התהליך המדיני הפסיק הארגון באופן מוחלט את הפעולות האלימות שלו למשך שנה וחצי.

ניתן לראות כי בתקופה זאת יתר הארגונים התאימו את עצמם לכללים החדשים באופן כמעט מוחלט.

במהלך שנת 95' בוצעו פיגועי מטענים בודדים שלא גרמו לנפגעים ואף ארגון לא לקח עליהם אחריות. ה-CIRA ביצע 2 פיגועים בתקופה זאת ויתר הארגונים לא פעלו כלל.

עם שבירת הפסקת האש בפברואר 96', לצד חידוש המאבק האלים על-ידי ה-PIRA, חלה הגברה מסויימת גם בפעולותיהם של ארגוני המשנה.

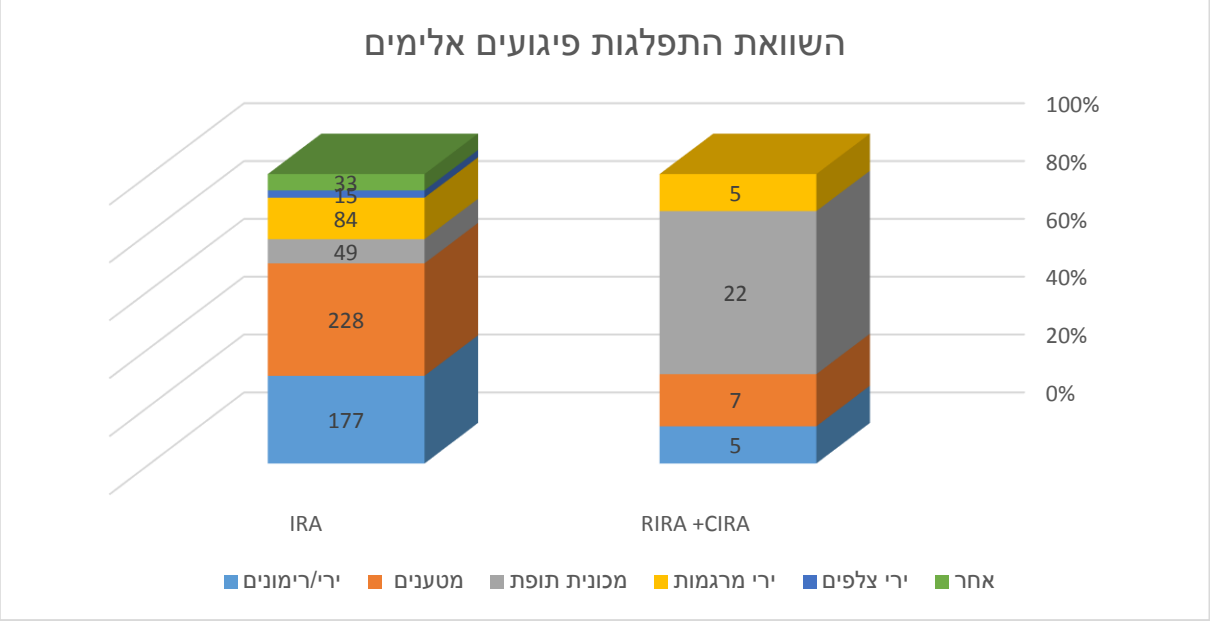
ביולי 97' חידש ה- PIRA את הפסקת האש, אלא שבניגוד למקרה הקודם, הארגונים האחרים לא "יישרו קו" עם השינוי בכללי המשחק, אלא להיפך. 9 החודשים שבין יולי 97' להסכם השלום באפריל 98' אופיינו בהסלמה משמעותית באלימות הארגונים האחרים. בתקופה זאת (9 חודשים) ביצעו שלושת הארגונים 23 פיגועים לעומת ממוצע של פחות מ-5 פיגועים לשנה, ב-3 השנים שקדמו (בין אוגוסט 94' ליולי 97').

מאחר ומספר הפעולות האלימות של הארגונים הללו היה קטן יחסית קיבצתי אותן בשלב הראשון לבסיס נתונים אחד. ההשוואה לעומת התפלגות הפעולות האלימות של ה-PIRA מעלה באופן ברור כי "רמת הסף" של הפעולות האלימות של ארגונים אלה הייתה גבוהה יותר. האינדיקציה העיקרית היא השימוש במכוניות התופת, אמצעי הפיגוע בעל הפוטנציאל הקטלני ביותר. במקרה של ה-PIRA הם היוו 8% בלבד מסך הפיגועים (ראה עמ' 181) ואילו אצל הארגונים הרפובליקניים האחרים הם מהווים 42% מסך הפעולות!

הגרף הבא ממחיש את השוני בין התפלגות הפעולות של הארגונים הפורשים לבין אילו של ה-PIRA, משקלם היחסי של הפיגועים הקטלניים של מכוניות התופת (ובמידה מסויימת המרגמות) גבוה באופן ניכר אצל

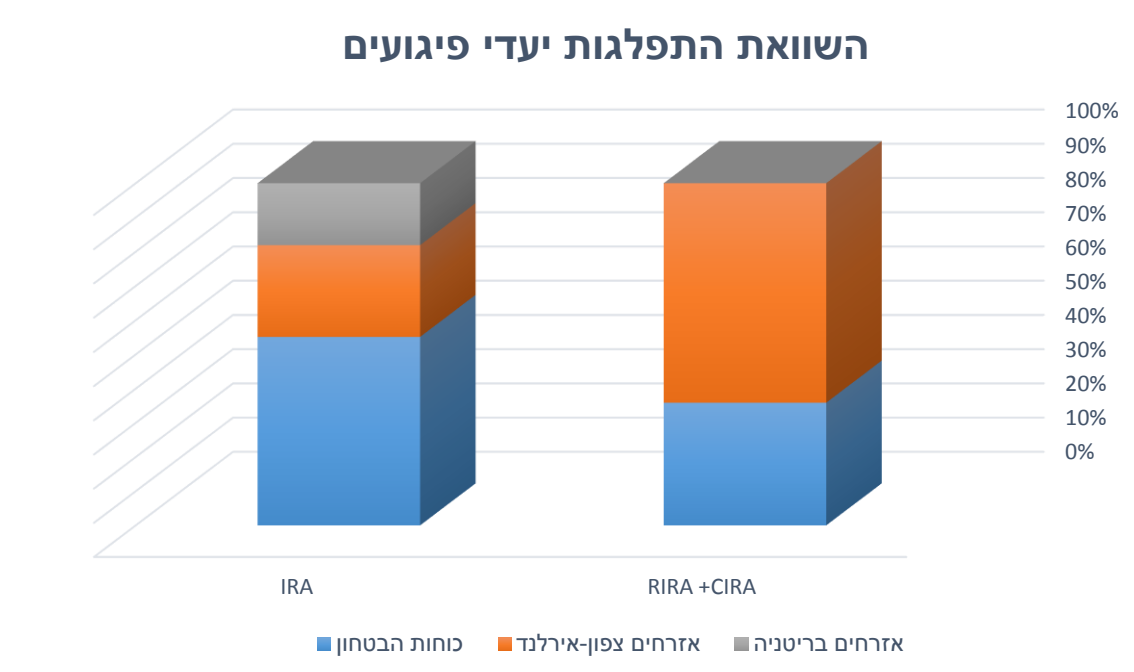
[742]Loyalist and Republican paramilitary groups, <u>Ibid</u>

הארגונים לעומת ה-PIRA. כהסתייגות חשוב להבהיר כי מאחר ותקופת הפעילות של ארגונים אלה הייתה קצרה משמעותית מאגר הפעולות הינו קטן בהרבה (מספר הפעולות בערכים מוחלטים מופיע בתוך השרטוט).

מיקוד בדפוסי הפעולה של שלושת הארגונים חידד את האבחנה ביניהם. בעוד שה-INLA ביצע כמעט אך ורק פיגועי ירי, הרי שלשני הארגונים שהוקמו על-ידי פורשי ה- PIRA, היו דפוסי פעולה דומים זה לזה ואלימים יותר. משקל פיגועי מכוניות התופת שביצעו עמד על 56% לעומת 8% אצל ה-PIRA!

המאפיינים של רמת אלימות גבוהה יותר באים לביטוי גם בהשוואת ההתפלגות של יעדי הפיגועים. הפיגועים כנגד אזרחים היוו יותר מ-70% מסך הפיגועים של ה-CIRA ו-RIRA לעומת כ-45% מסך הפיגועים שביצע ה-PIRA.

לעומת זאת בהתייחס לטריטוריה בה בוצעו הפיגועים, כל הפעולות של ארגונים אילו בוצעו בצפון-אירלנד (למעט פיגוע ירי יחיד של ה-INLA). על בסיס הנתונים הקודמים (המראים כי ארגונים אלה היו פחות ממושמעים לכללי משחק מה-PIRA) ההנחה שלי היא כי העדר הפעילות בבריטניה אינו נובע מיתר כפיפות לכללי משחק, אלא מהעדר יכולות ותשתיות מספיקות הנחוצות לביצוע פיגועים כאלה.

הסכם השלום שנחתם באפריל 98' לא כובד בשלב הראשון על-ידי שלושת הארגונים.

אחת הנקודות המעניינות ביחס למדיניות הארגונים בנוגע לכללי המשחק בתקופה זאת קשורה בפעילותו של ה-RIRA. ארגון זה החל לפעול רק בינואר 98' כקבוצה שפרשה מה-PIRA בעקבות הפסקת האש השנייה וההתקדמות בתהליך השלום. חלק ניכר מפעולותיו היו כאמור שימוש במכוניות תופת. אולם הארגון השתמש בטקטיקה (שגם ה-PIRA נקט בה פעמים רבות) של העברת אזהרה טלפונית על מיקום הפיגוע. במקרים כאלה כאשר האזהרה אמינה ומדוייקת (מבחינת מקום וזמן ייעודי) הפיגוע הקטלני נמנע ועוצמת הנזק מסתכמת בשיבוש שגרת החיים.

במהלך שנת 98' הניח ה- RIRA 8 פעמים מכוניות תופת, ב-6 המקרים הראשונים הועברה אזהרה טלפונית מדוייקת שגרמה לכך שהמכונית נוטרלה ולא היו נפגעים. ב-1.8.98 חרג הארגון מנוהג זה והעביר אזהרה שהתגלתה בדיעבד כלא מדוייקת, בפיצוץ נפגעו 15 אזרחים ואנשי בטחון[743]. שבועיים לאחר מכן בוצע פיגוע התופת הקטלני בתולדות הסכסוך בעיר אומהה בצפון-אירלנד – מהפיצוץ נהרגו 29 אזרחים ונפצעו 220[744].

ניתן לזהות את **אי העברת ההתראה** המקדימה (או העברת אזהרה לא מדוייקת) כ**שינוי בכללי המשחק** של הארגון שהביאה לכך שפעולותיו הפכו לקטלניות ואלימות יותר.

הפיגוע הקשה באומהה התרחש 4 חודשים לאחר שמרבית הארגונים האלימים חתמו על הסכם להפסקת האלימות וגרר לחץ פנימי כבד בתוך האוכלוסיה הרפובליקנית. 3 ימים לאחר מכן הכריז הארגון על הצטרפותו להפסקת אש עליה שמר במשך 17 חודשים. 5 ימים מאוחר יותר הודיע גם ארגון ה-INLA כי הוא מצטרף להפסקת האש (ובכך למעשה סיים את פעילותו האלימה).

ה-CIRA היה היחיד שלא הכריז על הפסקת אש רשמית, אולם גם אצלו ניתן לזהות שינוי בהתנהלות והתאמה לכללי המשחק החדשים לאחר הפיגוע באומהה. עד אוגוסט 98' ביצע הארגון 6 פיגועים של מכוניות תופת, לעומת זאת בשנה וחצי הבאות חדל לחלוטין מביצוע פיגועים המוניים והסתפק בביצוע מספר זעום של פיגועים שכולם היו פיגועי ירי נקודתיים וחדל לחלוטין מביצוע פיגועים המוניים.

[743] Jonathan Tonge, ""They haven't gone away you know: Irish Republican "Dissidents" and Armed Struggle", Terrorisn and Political Violence, Vol.16, No.3, 2004. Pp.671-693

[744] Ibid

סיכום

הנתונים שהוצגו בהשערה זאת **מאששים את הקשר קיצוניות הארגון לערעור על הכללים.**

בפרק הזמן הנבחן במחקר זה ניתן לקבוע כי התקופה הרלבנטית העירית לבחינת ההשערה היא מהפסקת האש השנייה ביולי 97׳. עד לתקופה זאת ביצעו הארגונים האחרים מספר מזערי של פעולות אלימות ופעלו על-פי כללים דומים לאילו שהינחו את ה-PIRA. ההתנערות מהכללים אליהם הסכים הארגון ביולי 97׳ הפכה את ההשערה הנוכחית לרלבנטית.

מרבית הפיגועים של הארגונים הקיצוניים היו פיגועי הרג המוני והופנו כנגד אזרחים, התפלגות זאת מעידה על פעילות על-פי כללי משחק שונים מאלה שהנחו את ה-PIRA.

עם זאת, התנהלות הארגונים בשנת 98׳ מעידה כי חרף העובדה שהיו פחות ממושמעים לכללים של הארגון המרכזי, הם כן היו מחוייבים לכללים ״גמישים״ יותר. כפי שהראתי אומנם דרך הפעולה העיקרית של הארגונים הייתה פיגועים המוניים, אולם עד אוגוסט 98׳ הם נקטו ברוב המקרים אמצעי מנע של העברת התראה אמינה, מה שצימצם משמעותית את היקף הנפגעים ולעיתים גרם לכך שכלל לא היו נפגעים.

באוגוסט 98׳ חרג ה-RIRA מכללים אילו וגרם לתוצאות קטלניות. אירוע זה משקף כביכול חריגה מכללים ונקודת שיא ברמת האלימות. אולם דווקא העובדה שבעקבות אירוע השיא הכריז הארגון על הפסקת אש, מעידה שוב כי החזיק במודעות לקיומם של לגבולות שאותם אינו אמור לחצות. החריגה בשני הפיגועים הנ״ל הובילה דווקא להכפפה מחודשת ונוקשה בהרבה, כאשר הארגון חדל לחלוטין מביצוע פיגועים ולמעשה התיישר עם הכללים האליהם התחייב ה- PIRA.

לסיכום, נמצאה התאמה בין קיצוניות הארגון לסרבנות לכללי משחק. אולם לצד זאת מצאתי כי גם הארגונים הקיצוניים יותר פעלו בכפוף לכללים מסויימים, כאשר ההבדל הוא ש״רמת הסף״ בכללים אילו הייתה גבוהה יותר ואיפשרה לשיטתם מרחב גדול יותר של הפעלת אלימות.

<u>השערה 5: הפטרון המדינתי יקבע רמת האלימות של הארגון</u>

ל-PIRA לא היה פטרון מדינתי ״קלאסי״ מהסוג המוכר בין מדינות לארגונים אלימים. עם זאת, ה-PIRA קיבל סיוע לוגיסטי, בעיקר של אמצעי לחימה ממספר שחקנים מדינתיים וכן מגורמים חיצוניים נוספים. לוב בהנהגת מועמר קדאפי הייתה המדינה שהעניקה לארגון את הסיוע המשמעותי ביותר באמצעות אספקה מסיבית של נשק[745]. הסיוע שהעניקה לוב ל-PIRA היה חלק ממדיניות כוללת שלה של סיוע לארגונים אלימים שפעלו כנגד מדינות מערביות שונות[746].

[745] Bowyer Bell, J., The Secret Army: The IRA. Transaction Publishers,1997, pp. 556–571

[746] Davis, Brian Lee. Qaddafi, Terrorism, and the Origins of the U.S. Attack on Libya, New York: 1990, p. 182.

ב-1992 הוטלו על לוב סנקציות בינלאומיות קשות בעקבות הוכחת אחריותה לפיגוע קטלני שבוצע בסקוטלנד על-ידי אזרחים לובים ובו נהרגו 254 אזרחים[747]. בעקבות הפיגוע הזה נקלעה לוב ולבידוד בינלאומי ובהדרגה למצב כלכלי קשה. במהלך שנות ה-90 צומצמה תמיכתה ב-PIRA כמו גם בארגונים אלימים שפעלו במדינות אחרות. בסוף שנות ה-90 הצהיר שליט המדינה באופן רשמי על הפסקת התמיכה בארגונים אלימים[748].

לצד העובדה שלוב העניקה סיוע לוגיסטי משמעותי ל-PIRA נראה כי לא הייתה לה השפעה ישירה על מדיניות הארגון והיא גם לא ניסתה להשיג השפעה כזאת. לוב סייעה עד אמצע שנות ה-90' למגוון ארגוני טרור שפעלו במדינות שונות במערב וקדאפי נהג לברך על פעולות אלימות שבוצעו במדינות אלה[749].

הענקת הסיוע ל-PIRA שפעל כנגד אחת המדינות הדומיננטיות במערב הייתה אחד הערוצים בהם תמכה לוב, לצד סיוע לארגונים אלימים בסכסוכים אחרים. מעבר לסיוע שהיה כאמור חלק ממדיניות כוללת זאת לא מצאתי אישושים להשפעה ישירה או להנחיות לפעילות המחתרת האירית.

סיוע נוסף, אם כי בהיקפים מצומצמים בהרבה, קיבל הארגון ממדינות מזרח-אירופה בתקופת המלחמה הקרה. סיוע זה היה רלבנטי במיוחד לתקופה שקדמה לשנים הנבחנות במחקר, מפני שעם קריסת הגוש המזרחי בתחילת שנות ה-90 פסק הסיוע. עיקר הסיוע מהגוש הקומוניסטי הגיע דרך ארגוני הביון של ברית-המועצות ומזרח-גרמניה[750]. כאמור מדובר בסיוע בהיקפים מצומצמים בהרבה בהשוואה לאילו שהעבירה לוב. בנוסף, בשנות ה-90 נמצאו הוכחות לכך שאיראן העבירה בהסתר סיוע כספי בסכומים של מליוני יורו לחשבונות בנק סודיים של הארגון במדינות אחרות[751].

מלבד הסיוע שקיבל ממדינות ריבוניות זכה הארגון לסיוע גם מארגונים אלימים אחרים, סיוע זה היה במקרים רבים חלק מיחסי גומלין בין הארגונים שכללו שיתופי פעולה בהברחת אמצעי לחימה, הברחת כסף ועוד, על בסיס סיוע הדדי ללא יחסי "פטרון-שליח".

מבין הארגונים האלימים, מערך יחסי הגומלין המשמעותי ביותר היה עם ארגון הטרור הבאסקי – ETA. שיתופי הפעולה כללו מלבד סיוע הדדי באספקת נשק ואמצעים גם החלפת ידע, אימונים משותפים למפקדים והבעת סולידריות פומבית באמצעות הודעות תמיכה בתקשורת וביקורים מתוקשרים[752]. קשרים עקביים פחות אך עדיין משמעותיים קיים הארגון עם ארגונים פלשתינאיים בעיקר בשנות ה-80'[753].

---

[747] יורם שוויצר, "ניטרולן של מדינות תומכות טרור", עדכן אסטרטגי, כרך 7, גליון 1, מאי 2004, עמ' 6-11

[748] Eljahmi, Mohamed "Libya and the U.S.: Gaddafi Unrepentant", *Middle East Quarterly* (2006)

[749] Davis, Ibid, p.186

[750] M.cox, "Bringing in the 'International': The IRA Ceasefire and the End of the Cold War" *International Affairs* 73, 4(1997)

[751] Adrian Levy and Anna Pukas, "Iran paid millions to fund IRA" The Times , 21.8.94

[752] David Bamber, "Basque bombers top up IRA's terror arsenal" The Daily Telegraph (London), 4.3.2000

[753] Patrick Bishop and Eamonn Mallie, The Provisional IRA, Corgi Books, 1997, p.307

סיכום

מאחר והארגון פעל ללא פטרון מדינתי מובהק, עלה ספק האם יהיה נכון לנתח השערה זאת. אולם העובדה כי אומנם מדיניות הארגון לא הונחתה על-ידי פטרון מדינתי, אך התעצמותו כן התבססה (לפחות בחלקה) על סיוע כזה, הצדיקה בכל זאת בחינה של השערה זאת.

הממצאים מראים כי מדיניות ה-PIRA אומנם לא הונחתה על-ידי פטרון חיצוני, אולם יכולת הביצוע שלו בהחלט הושפעה מהסיוע החיצוני שקיבל.

ניתן לראות כי בתחילת שנות ה-90 "נסגרו" שניים מערוצי הסיוע העיקריים – לוב נקלעה למצוקה ולבידוד בינלאומי בעקבות הסנקציות שהוטלו עליה ב-1992 ומדינות הגוש הקומוניסטי קרסו. חלק מהחוקרים שעסקו בסכסוך זה העלו את האפשרות כי העובדה שערוצי הסיוע החיצוני נסגרו (או הצטמצמו) היוותה גורם בעל משקל בהחלטת הארגון להחליף את את המאבק האלים בתהליך מדיני[754]. כאמור, ראשיתו של שינוי אסטרטגי זה התרחש באותן שנים, מה שמחזק את ההנחה כי יתכן והתקיימה זיקה כזאת.

לסיכום, ל-PIRA לא היה פטרון מדינתי, אולם ביחסיו עם המדיניות שסייעו לו (במיוחד לוב) ישנם בכל זאת מאפיינים של יחסי פטרון-שליח. **השפעת הפטרונים לא הייתה המשתנה המשמעותי על מדיניות הארגון, אך כן ניתן לייחס לה השפעה מסויימת**. מסקנה זאת מתחזקת גם לאור ההתאמה בין המועד של קריסת ערוצי הסיוע לשינוי האסטרטגי הדרמטי במדיניות הארגון.

השערה 6: ככל שמידת התמיכה של האוכלוסייה המקומית יורדת, יגבר הסיכוי שהארגון יגביל את רמת האלימות

מלכתחילה ייצג הארגון קבוצת מיעוט באוכלוסיה שנמצאה לצד המאבק האלים בבריטניה גם בסכסוך פנימי אלים מול הארגונים הפרוטסטנטיים שייצגו את הרוב בקרב האוכלוסיה ממנה היא מגיעה. מכיוון שכך מלכתחילה ניתן לומר כי מרבית האוכלוסיה לא תמכה ב- PIRA.

אחד המדדים להערכת רמת התמיכה הציבורית בארגון היא על-פי התוצאות שהשיגה הזרוע הפוליטית של הארגון, מפלגת "שין פיין", בבחירות לפרלמנט בצפון-אירלנד. ה"שין פיין" התמודדה לראשונה בבחירות בצפון-אירלנד במאי 1985, בהמשך התקופה הנחקרת התקיימו 3 מערכות בחירות נוספות. התוצאות מראות כי נכונותו של הארגון להפסיק את האלימות ולהיכנס לתהליך מדיני שיפרה משמעותית את מעמדו הציבורי:

[754] Danny Morrison, Than The Walls Came Down: A Prison Journal (Cork: Mercier), 1999, p.91, also see: English, Ibid, pp.304-305, also see: Cox, Ibid,1997

ב-3 מערכות הבחירות בהם התמודדה המפלגה משנת 85' זכה הארגון לרמת תמיכה כמעט אחידה שנעה בטווח שבין 11% ל-12.5%. מערכת הבחירות במאי 97' התרחשה בעיצומו של תהליך השלום ועל סף הפסקת האש השנייה ולראשונה מזה 12 שנה עלה כוחו של המפלגה בקרוב ל-50%!

תוצאות בחירות בצפון-אירלנד[755]	
תאריך	**אחוזי תמיכה ל"שין פיין" בבחירות לפרלמנט**
מאי 85'	**11.8%**
מאי 89'	**11.2%**
מאי 93'	**12.4%**
מאי 97'	**16.9%**

באוקטובר 96' העלה סקר דעת קהל כי 94% מבין תושבי צפון-אירלנד מעוניינים בהפסקת אש מיידית, במניין זה נמנו גם 70% מתומכי ה-PIRA[756] (על בסיס נתון זה ניתן להניח כי המיעוט של 6% מכלל האוכלוסיה שתמך בהמשך האלימות היו למעשה 30 האחוזים מתומכי הארגון, אשר היוו גם הם מיעוט בין תומכיו).
עדות נוספת לחיזוק התמיכה הציבורית בארגון כתוצאה מנכונותו להפסיק את האלימות ניתן למצוא בעמדת דעת הקהל בקרב תומכי המפלגות מהמחנה השני:

המחנה ה"יוניוניסטי" מורכב משתי מפלגות עיקריות - מפלגת ה-DUP הקיצונית יותר ומפלגת UUP שנחשבה למתונה יותר. לאורך שנות הסכסוך הביעו המפלגות ה"יוניוניסטיות" התנגדות עקבית לכל הידברות עם ה-PIRA או עם נציגיו.

הפסקת האש השנייה עליה הכריז הארגון ביולי 97' סללה את דרכו להשתלבות בשיחות עם יתר הפלגים המסוכסכים בצפון-אירלנד. באוגוסט 97' מייד לאחר הפסקת האש הביעו 44% מתומכי ה-DUP תמיכה בהידברות עם ה"שין פיין", בקרב תומכי ה-UUP המתונה יותר כבר הביעו 65% תמיכה בהידברות[757].
כעבור חודש בלבד, לאחר שהוכח כי הפסקת האש נשמרת נערך סקר נוסף, חל גידול דרמטי ואחוזי התמיכה בהידברות עלו למספרים כמעט מוחלטים – 76% מתומכי ה-DUP הביעו תמיכה לצד תמיכה כמעט אבסולוטית של 93% מתומכי ה-UUP[758].

<u>סיכום</u>

ככל שמצאתי, **השינויים במדיניות הארגון לא הושפעו מלחץ ציבורי או מדעת הקהל.** אין ספק כי רוב הציבור בצפון-אירלנד התנגד למדיניותו האלימה של הארגון. הדבר עולה הן מהנתונים שנלקחו מהתקופה

[755] W.D. Flackes and Sydney Elliot, Northern Ireland, A Political Directory 1968-1999 (Fifth edition), Belfast: Blackstaff Press, 1999
[756] Polls of Opinion and Attitude in Northern Ireland, 1973-2004, http://cain.ulst.ac.uk/issues/politics/polls.htm
[757] Polls of Opinion and Attitude in Northern Ireland, 1973-2004, http://cain.ulst.ac.uk/issues/politics/polls.htm
[758] Ibid

שקדמה להסכם והן מהשיפור המשמעותי במעמדו הציבורי ובלגיטימציה לה זכה בעקבות הפסקת האלימות.

אולם, ככל שמצאתי, למרות ההשפעה החיובית הברורה בדיעבד, השינויים במדיניות הארגון לא היו קשורים לדעת הקהל. יתכן והעובדה שמראש ייצג הארגון קבוצת מיעוט ייתרה את השפעתה של דעת הקהל שכן מעצם מהותו כנציג המיעוט הייתה הפעילות שלו כנגד עמדת הרוב. יתכן ובמקרה הנוכחי התקיים היפוך בקשר בין המשתנים – כאשר הורדת רמת האלימות והשינוי בכללים שימשה דווקא כמשתנה בלתי-תלוי שהשפיע לחיוב על דעת הקהל.

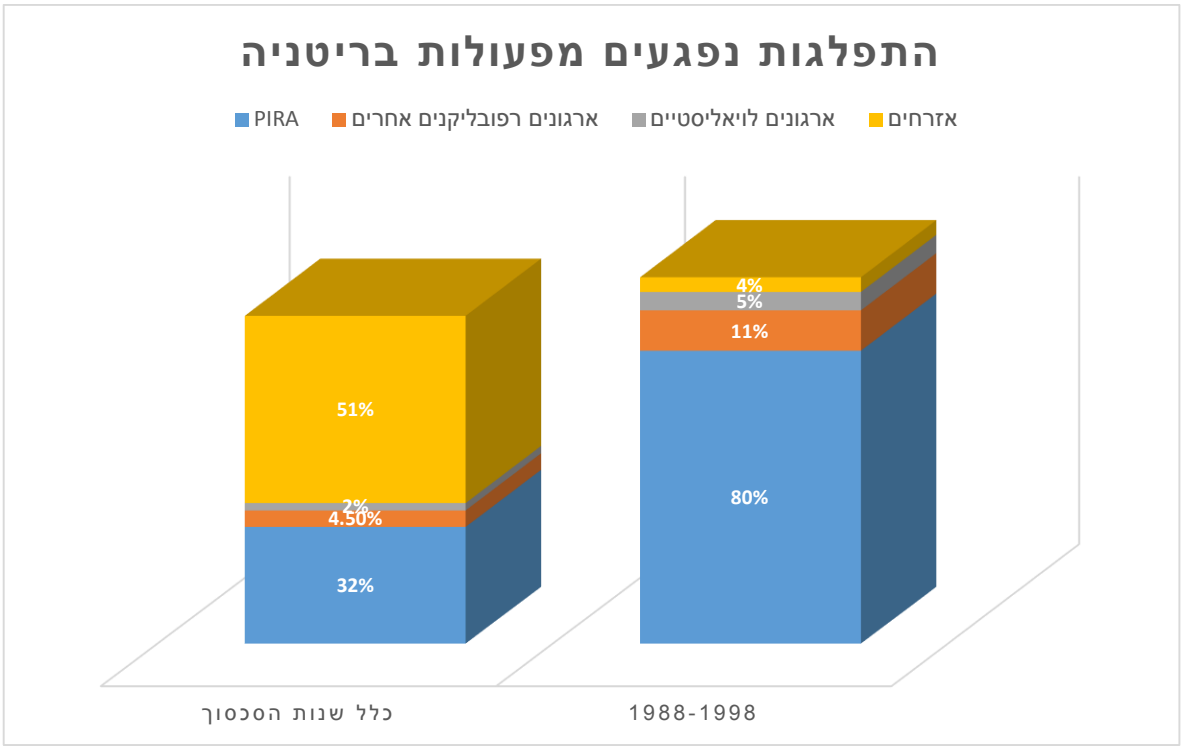
6.3: מניעי המדינה לשמירה על כללי משחק

השערה 1: ככל שמחיר ההסלמה גבוה יותר, יגדל הסיכוי שהנהגת המדינה תעדיף להימנע משבירת כללי המשחק

בהשערה זאת בחנתי את ההנחה לפיה בריטניה נמנעה מהסלמה מתוך החלטה חד-צדדית בשל המחיר שיגבה ממנה. על-פי רציונאל זה היא למעשה אכפהעל עצמה כללים באופן חד-צדדי ללא תלות במדיניות הארגון היריב או בלחצים של צד שלישי.

חשוב להבהיר כי מראשיתו הסכסוך האלים עם ה-PIRA היה סכסוך אליו נגררה בריטניה מתוך רצון להשליט סדר במחלוקת הפנימית בצפון-אירלנד. מאז תחילת הסכסוך ב-1969 גדלו בצורה משמעותית המשאבים שנאלצה בריטניה להשקיע הן בכוח אדם והן במשאבים כספיים. רצונה של בריטניה למתן את רמת האלימות בסכסוך התבטא החל משנת 74' בצמצום הדרגתי של הפעולות האלימות ובהעברת חלק ניכר מהפעולות לכוח שיטור מקומי שהוקם על-ידיה (UDR)[759].

אחת ההוכחות למדיניות המתונה ולרצון של בריטניה להגביל את רמת האלימות עולה מהגרף הבא המשווה את התפלגות הנפגעים מפעולות בריטניה בתקופה הנחקרת לעומת כלל שנות הסכסוך. השוני המובהק הוא בהימנעות כמעט מוחלטת מפגיעה באזרחים לצד מיקוד ברור של הפגיעה באנשי ה-PIRA.

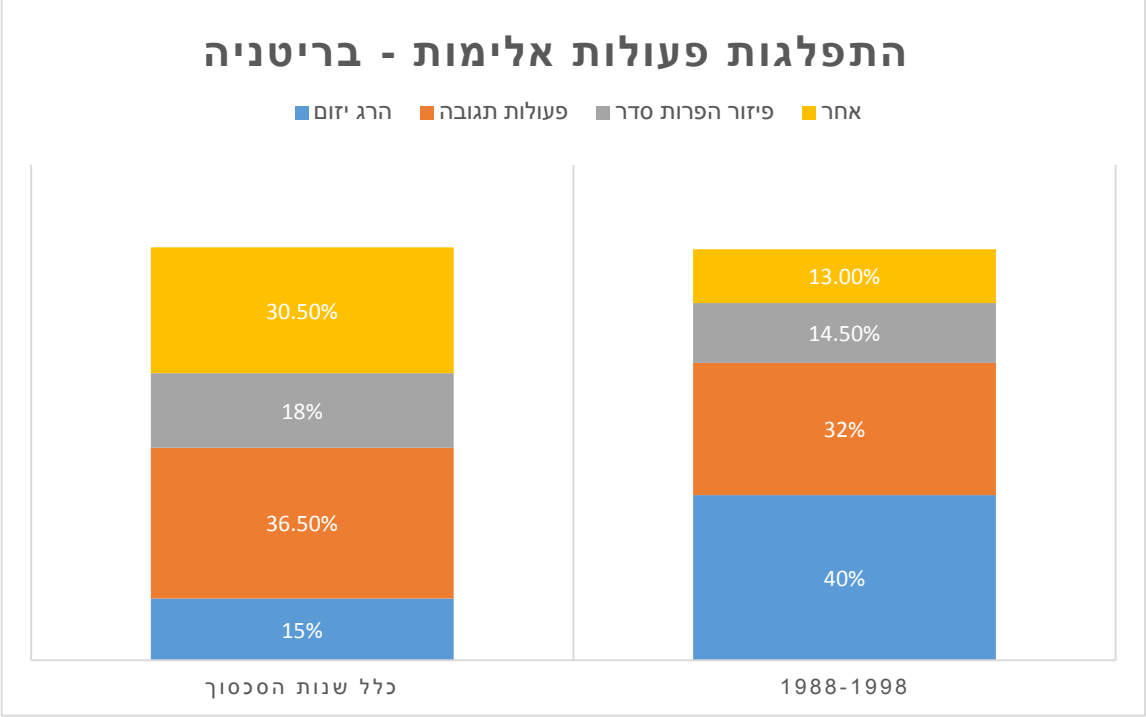

[759] כרמי שמעון, שם, עמ' 41

מאחר ולפחות עד שנת 94' נצפתה מגמת הסלמה מצד הארגון האלים (כפי שהצגתי בחלק הקודם) ניתן להניח כי מדיניות מרוסנת זאת לא נבעה מהסכמות (רשמיות או בלתי-רשמיות) על כללי משחק, אלא מהחלטה חד-צדדית של בריטניה לאכוף על עצמה כללים.

אחד הכלים שאיפשרו לבריטניה לקיים כללים אילו היו הפעולות שכונו "הרג יזום" (set-piece). שיטת פעולה זאת יושמה לראשונה בסוף שנות ה-70' ובוצעה על-ידי יחידות מובחרות של הצבא הבריטי. בפעולות אלה היו הכוחות החמושים חותרים ליצירת היתקלות עם אנשי הארגון, כאשר מטרת ההיתקלות היא הרג[760] (שיטה זאת דומה באופן חלקי לפעולות ה"סיכול הממוקד" שהפעילה ישראל מול הפלשתינאים, בכך שהיא מיועדת להרוג באופן ממוקד פעילים מהארגון, אולם היא שונה ממנה בכך שאין יעד ספציפי). פעולות אלה איפשרו לבריטניה למקד את המאבק האלים באנשי הארגון ולצמצם את הפגיעה בחפים מפשע. שיטת פעולה זאת הפכה בהדרגה לאמצעי העיקרי שהפעילה בריטניה.:

נתוני ההתפלגות הבאים ממחישים זאת, ניתן לראות כי בעשור הנחקר גבר מאד משקלן של פעולות אלה וכנגד זאת הצטמצם משמעותית משקלם של ההרוגים בהפרות סדר או בפעולות אקראיות אחרות:

הנתונים מספקים חיזוק משמעותי נוסף לביסוס כללי משחק המוגדרים חד-צדדית על-ידי בריטניה ומגבילים את הפעולות כנגד אנשי הארגון האלים בלבד ולא כנגד בלתי-מעורבים.

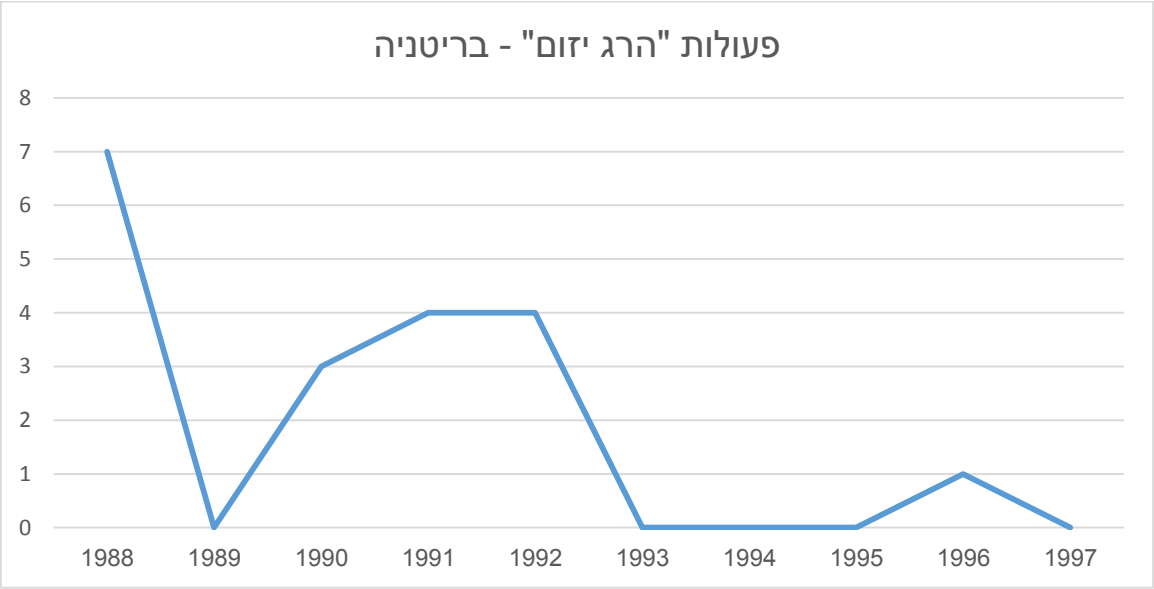
ההיסק ההשערתי הנ"ל העולה מהנתונים המספריים מקבל חיזוק משמעותי מהציטוטים הבאים מהם עולה כי החל מ-1990 התבססה בהנהגה הבריטית התפיסה לפיה אין לבריטניה אינטרס בצפון-אירלנד וכל עוד לא

[760] Ni Aolain, Ibid, pp.69-70

ניתן להגיע לפתרון מדיני, יש לבריטניה אינטרס חד-צדדי להגביל את רמת האלימות ולחסוך במשאבים אנושיים וכספיים הנגבים ממנה כתוצאה מהמאבק האלים המתמשך:

ההקשר	התייחסות למחיר הסכסוך
	3.11.89 – פטר ברוק השר "לענייני צפון-אירלנד" אמר כי: "לא ניתן להשיג נצחון צבאי מוחלט על ה-IRA" אך הוסיף גם כי: "הוא מתנגד לכל הדברות עם מנהיגי ה"שין פיין" עד שלא ינטשו את דרך האלימות"[761].
נובמבר 90': תחילת המגעים החשאיים בין נציגי הממשלה לנציגי הארגון	**9.11.90** – ברוק: "לבריטניה אין שום אינטרס אסטרטגי או כלכלי בצפון-אירלנד, נהיה מוכנים להשלים עם איחוד אירלנד"[762].
אפריל 93': התקדמות במשא ומתן. פורסם דבר המגעים בין ממשלת בריטניה ל-PIRA	**4.93** – פטריק מאהיו: "השהות בצפון-אירלנד עולה לנו 3 בליון בשנה! אין לנו כל אינטרס שם לא אסטרטגי ולא כלכלי"[763]
דצמבר 95': הפסקת האש נשמרת קרוב לשנה וחצי. אין התקדמות במו"מ המדיני	**11.12.95** – מאהיו: "אם הפסקת האש תימשך נוכל לקצץ מתקציב הבטחון 100 מליון יורו ב-3 השנים הקרובות"[764].
דצמבר 96': האלימות חודשה בפברואר 96'. כשלו מספר נסיונות לחדש את הפסקת האש ולהחזיר את נציגי ה- PIRA למו"מ.	**10.12.96** – מאהיו: "יבוצע קיצוץ רוחבי של 120 מליון יורו במשרדי הממשלה כדי לכסות את העלויות הביטחוניות הנובעות מחידוש האלימות"[765].

ניתן לראות כי עם ההתקדמות בתהליך המדיני והיפתחות אופציה מעשית של פתרון מדיני הפסיקה בריטניה כמעט באופן מוחלט את פעולות "ההרג היזום":

[761] Irish Peace Process - Chronology of Events Leading to Peace Process (January 1988 - April 1993, http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/pp8893.htm
[762] Brooke / Mayhew Talks (April 1991 to November 1992) - A Chronology of Main Events, http://cain.ulst.ac.uk/events/bmtalks/chron.htm
[763] O'Duffy, Ibid, p.122
[764] A Draft Chronology of the Conflict – 1995, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch95.htm
[765] A Chronology of the Conflict – 1996, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch96.htm

הפסקת הפעולות מספקת עדות נוספת לכך שלשיטתה של בריטניה המשך העימות האלים הפך מ-1990 לכורח ובהינתן סיכוי לפתרון מדיני, הייתה נכונה להפסיק לחלוטין את הפעילות האלימה.

מעניין לשים לב כי בהקשר של המשא ומתן המדיני נקטו המדינה והארגון מדיניות קוטבית. בריטניה מיתנה באופן משמעותי את הפעילות האלימה עם התקדמות התהליך המדיני משנת 93', לעומתה הארגון הסלים את הפעילות האלימה עד להשגת הסכם הפסקת האש באוגוסט 94'. הסתירה בין המגמות מחזקת את ההנחה כי כללי המשחק עליהם הקפידה בריטניה היו תוצאה של החלטה חד-צדדית ולא של הסכמות בין השחקנים.

<u>סיכום</u>

נראה כי **ההקשר שנבחן בהשערה הנוכחית מתקיים באופן ברור**. על-אף יתרון העוצמה הברור של בריטניה שהיא מעצמה צבאית על-פי כל פרמטר, מידת השימוש שלה בכוח הייתה מוגבלת ומבוקרת מאד.

ממצא זה עולה באופן ברור מהנתונים המספריים וכן מהציטוטים של בכירים בהנהגת בריטניה שסיפקו הסבר למדיניות החד-צדדית. התגבשות התפיסה לפיה העימות המתמשך בצפון-אירלנד הוא נטל הגובה מבריטניה מחירים משמעותיים יצרה מבחינתה אינטרס ברור בהימנעות מהסלמה.

ההפסקה המוחלטת של פעולות "ההרג היזום" משנת 93', עם התפתחות הסיכוי לפתרון המדיני, עוד לפני שהושגה הפסקת אש, מחזקת את הממצא לפיו הפעילות האלימה היוותה פעולה של "אין ברירה" עבור בריטניה ועם עליית הסיכוי לשינוי הכללים באמצעות פתרון מדיני, הייתה נכונה להפסקה מלאה של האלימות.

<u>השערה 2: ככל שהלחץ הבינלאומי יגדל, תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה</u>

כפי שהראתי הן בבסיס הנתונים והן בניתוח השערות קודמות מדיניות הפעלת הכוח של בריטניה החל משנת 75' הייתה מתונה מאד והתמקדה בעיקר בפעולות שיטור. לא היו נסיונות משמעותיים לשנות את כללי המשחק באמצעים כוחניים מה שמייתר את ההשערה הנוכחית.

המהלך המשמעותי לשינוי כללי המשחק מכיוונה של בריטניה היה באמצעות התהליך המדיני, בחלק זה הייתה רלבנטיות למעורבות הבינלאומית, מרכיב זה יבחן בהשערה העוסקת בהשפעת התיווך החיצוני.

השערה 3: ככל שמידת התמיכה הציבורית יורדת כך תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה

בהשערה זאת בחנתי את השפעתם של דעת הקהל ומערכת המשפט בבריטניה על הכפפת הפעילות האלימה של המדינה לכללי משחק.

כפי שכבר כתבתי, לאורך שנות העימות הנבחנות במחקר זה בריטניה מיעטה מאד להסלים את האלימות, מתוך שמירה חד-צדדית על כללי משחק שכללו אכיפת מגבלות משמעותיות על השימוש בכוח. ההסלמות הבודדות היו נקודתיות ולא התפתחה סיטואציה של הסלמה מתמשכת. לפיכך הצטמצם הצורך בהשפעה מרסנת של דעת הקהל המקומית.

לעומת זאת מערכת המשפט הבריטיית מילאה תפקיד ייחודי בסכסוך זה, מכיוון שבשונה מהסכסוכים האחרים, הארגון האלים ופעיליו היו אזרחי בריטניה (צפון-אירלנד סופחה לבריטניה שנים רבות קודם לכן) ולפיכך הפעילות נגדם הייתה כפופה לחוקי המדינה[766].

השפעת דעת הקהל

מאמצע שנות ה-70 סימן ה-PIRA את דעת הקהל בבריטניה כמשתנה בעל השפעה פוטנציאלית לסייע לו בהשגת היעד של סילוק צבא בריטניה מצפון-אירלנד. מסיבה זאת החל הארגון 5 שנים לאחר תחילת הסכסוך לבצע פיגועים כנגד אזרחים על אדמת בריטניה, על אף שמבחינה עניינית אוכלוסיה זאת והשטח בו חיה לא היו חלק מסוגיות המחלוקת בסכסוך. מטרת הפיגועים הוגדרה באופן מוצהר כהפעלת דעת הקהל בבריטניה כגורם לחץ לנסיגת הצבא הבריטי[767]. מספר הפיגועים בשנת 74' היה גבוה במיוחד ולא הניב את התוצאה המבוקשת, אלא דווקא הקשחה בדעת הקהל הבריטית[768].

תוצר זה שהיה הפוך מהמצופה לא הניא את הארגון מהרציונאל הבסיסי שבהנחתו, אולם גרם לו לנקוט בכלי זה באופן מבוקר יותר כחלק מההחלטה הכוללת על שינוי אסטרטגיה שגיבש בשנת 75' (מעבר ממלחמה כוללת (all-out) למלחמת התשה)[769].

הראתי בבסיס הנתונים כי ברוב הגדול של המקרים הפיגועים על אדמת בריטניה היו פיגועים המוניים שמעצם טבעם לא הבדילו בין אזרחים לאנשי בטחון. לאחר אחד הפיגועים הללו באפריל 92' ביטא זאת דובר הארגון באופן ברור את התפיסה לפיה לפיגועים אלה נלווה "ערך מוסף", גיוס דעת הקהל בבריטניה: "לכל פעילות אלימה שאנחנו מבצעים על אדמת בריטניה ישנה השפעה של משיכת תשומת הלב לסכסוך באירלנד,

---

[766] Kelley, Ibid, p.8

[767] Tonge (in: Mulaj), Ibid, pp.50-51

[767] כרמי שמעון, שם, עמ' 38-41

[768] Kelley, Ibid

[769] Smith, Ibid, pp.155-156

אשר לרוב הם נוטים להתעלם ממנו. לכן יהיה זה נכון לומר שבפעולות כאלה יש מבחינתנו "בונוס" של משיכת הסכסוך באירלנד למרכז הדיון הפוליטי בבריטניה"[770].

סקרים שנערכו לאורך התקופה מראים כי עוד בטרם החל תהליך שלום, 30% בלבד מכלל האוכלוסיה הבריטית היו מעוניינים בהשארת צפון-אירלנד תחת ריבונות בריטית. תמיכה נמוכה זאת תאמה את התפיסה האסטרטגית של ההנהגה הבריטית באותה תקופה לפיה השהות בצפון-אירלנד היא נטל. אחוז תמיכה נמוך זה נותר יציב עד שנת 93', עם ההתקדמות בתהליך המדיני, ניתן לראות ירידה מתונה במספר התומכים, עד לרמה של פחות מ-25% עם ההתקרבות להסכם.

תאריך	תמיכה בהשארת צפון-אירלנד תחת ריבונות בריטניה[771]
מרץ 91'	30%
נובמבר 91'	27%
מרץ 92'	29%
מרץ 93'	27%
נובמבר 93'	23%

נראה כי החשש והעדר האמון של האזרחים בבהבנות מול הארגון האלים, הביא לכך שבשלבים הראשונים, למרות התמיכה הנמוכה בהמשך הריבונות הבריטית בצפון-אירלנד, עדיין לא נצפה בסקרים רוב שתמך בנסיגת הצבא.

רק בסוף שנת 93' ניתן לזהות התאמה בין המגמות, כאשר לצד הירידה הנוספת בתמיכה בהמשך הריבונות, נוצר רוב ברור בדעת הקהל שתמך בנסיגת הצבא.

תאריך	תמיכה בנסיגת הצבא מצפון-אירלנד[772]
דצמבר 91'	51%
נובמבר 92'	43%
נובמבר 93'	60%

הצומת הקריטית בה ניתן לומר כי לדעת הקהל הייתה השפעה אמיתית על כללי המשחק הייתה בבחירות באפריל 97'. הבחירות התקיימו שנה וחודשיים לאחר חידוש האלימות ובצילם של שורת נסיונות כושלים לחדש את הפסקת האש והתהליך המדיני. סלע המחלוקת היה בסירובו הנחרץ של ג'ון מייג'ור ראש-ממשלת בריטניה (מנהיג המפלגה ה"שמרנית") לרכך את "הקו האדום" לפיו נציגי ה-PIRA יוכלו לחזור לשיחות רק לאחר שיפורקו תשתיות הנשק של הארגון.

[770] English, Ibid, p.277
[771] Polls of Opinion and Attitude in Northern Ireland, 1973-2004, http://cain.ulst.ac.uk/issues/politics/polls.htm
[772] Polls of Opinion and Attitude in Northern Ireland, 1973-2004, http://cain.ulst.ac.uk/issues/politics/polls.htm

מתחרהו של מייג'ור, טוני בלייר מנהיג מפלגת ה"לייבור" הציג עמדה מרוככת יותר וזכה לפופולריות ויתרון במהלך הבחירות. עד כמה היה הנושא קריטי לציבור ניתן ללמוד מכך שיום לפני הבחירות ריכך מייג'ור את עמדתו ונקט בעמדה שהייתה קרובה לזו של בלייר הפופולרי.

עמדת השמרנים ביחס לשילוב ה-IRA	עמדת ה"לייבור" ביחס לשילוב ה-IRA
29.4.97 – מייג'ור: "יש לנקוט בצעדים מסויימים בכיוון של פירוק מנשק, אולם ה"שין פיין" יוכל להיכנס לשיחות אם ה-IRA יכריז על הפסקת אש"[773].	**28.4.97** – טוני בלייר: "אם ה-IRA יכריז על הפסקת אש ועל קבלת עקרונות "מתווה מיצ'ל", מקומו יהיה בשיחות השלום"[774].

בלייר זכה בבחירות ועמד בהבטחתו. תוך זמן קצר הכריז ה- PIRA על הפסקת אש ובהמשך לכך שולב במו"מ המדיני. הפסקת האש נשמרה והתהליך המדיני הוביל להסכם שנחתם במאי 98'. בדיעבד, ניתן לקבוע כי הכרעת הציבור על מהפך פוליטי במאי 97' הובילה לשינוי מרחיק לכת בכללי המשחק.

<u>מגבלות משפטיות</u>

מעמדם של אנשי ה-PIRA שונה משל אנשי הארגונים האלימים האחרים במחקר, זאת משום שצפון-אירלנד סופחה לבריטניה עשרות שנים לפני פרוץ העימות האלים[775]. כתוצאה מכך תושבי צפון-אירלנד לרבות חברי הארגונים האלימים היו אזרחי בריטניה. מעמד זה הכפיף את בריטניה למגבלות וכללים פנימיים נוספים מעבר לאילו ה"רגילים" החלים על מדינות הנלחמות מול ארגון אלים.

עוד בשנים שקדמו לפרוץ הסכסוך האלים בו אנו עוסקים נחקקו בצפון אירלנד חוקי חירום אשר אושררו מחדש מדי שנה. לאחר פרוץ העימות האלים ב-1969 ובמקביל להתמשכותו נחקקו בהדרגה חוקי חירום נוספים שנועדו להגמיש את כללי המשחק אליהם היו כפופים הבריטיים, התיקונים האחרונים בוצעו במרץ 89. להלן עיקרי התקנות:

מועד	תהליך הרחבת התקנות לשעת חירום
1922-1972[776]	1. היתר לביצוע חיפושים. 2. היתר לביצוע מעצרי מנע ומעצרים מינהליים. 3. היתר עיכוב לחקירה.
1973 ואילך[777]	1. במשפטיהם של חברי הארגונים לא ימונה חבר מושבעים, המשפט יערך על-ידי שופט אחד בלבד. 2. מעצר ל-7 ימים ללא צורך בהבאה בפני שופט. 3. היתר לגירוש פעיל טרור.
10.1988 ואילך[778]	1. איסור על צילום או ראיון טלויזיה עם חברי הארגונים האלימים. 2. הגבלת השימוש בזכות השתיקה של חשודים בפעילות אלימה.
3.1989 ואילך	אושר "חוק למניעת טרור" המתיר בדיקת חשבונות בנק של חשודים בטרור.

[773] A Chronology of the Conflict – 1997, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch97.htm
[774] Ibid
[775] Kelley, Ibid, p.8
[776] זילבר אפרת, שם, עמ' 273
[777] שם, עמ' 275
[778] שם, עמ' 276

בתקופת המחקר בה התמקדתי בפרק זה לא הוכנסו תקנות נוספות. חשוב להבהיר כי מאז אשרור התקנות הראשונות, אף אחת מתקנות החירום לא בוטלה, כך שכל שנחקקו תקנות חדשות הן רק הרחיבו את הכללים שכבר אושרו קודם לכן. מכאן שבשנות ה-90' נהנו הכוחות הבריטיים מכללי המשחק החוקתיים "הגמישים" ביותר לאורך כל שנות הסכסוך (מכיוון שההרחבות האחרונות הוכנסו במרץ 89'). הרחבת חוקי החירום לארוך השנים נבעה מהתמשכות העימות והצורך של מערכת המשפט מחד לשמור על אכיפת החוק ומצד שני להעניק כלים לכוחות הבטחון. התפיסה שעמדה מאחורי הגמשת הכללים המשפטיים הייתה שככל שיהיו יותר סמכויות הדבר יצמצם את הצורך בשימוש בכוח שיגרום לנפגעים[779].

פעולת ה"הרג היזום" (set-piece) עליה הרחבתי בהשערה הראשונה, פותחה לא רק על-מנת למקד את הפגיעה בחשודים, אלא גם כדי לעקוף את חולשת ההרתעה של מערכת המשפט[780]. הצורך במעקף נבע מההנחה שהעונשים שיכל בית-המשפט להטיל לא היו חזקים דיים כדי להרתיע את אנשי הארגון. שיטת ה"הרג היזום" יצרה ענישה שחרגה מהמגבלות שחלו כאשר הענישה נקבעה בבית המשפט.

עובדה מעניינת בנוגע לחוקי החירום היא שבריטניה מעולם לא עשתה שימוש באחד האמצעים החריפים שהתיר לה בית-המשפט, סנקציית הגירוש[781]. כפי שהראתי בטבלה, בגל הראשון של הרחבת חוקי החירום בשנת 73' (החוקים האחרים התקיימו מ-1922, ב-73' הורחבו לראשונה) נחקקו שורת חוקי חירום חדשים, אחד מהם היה ההיתר לגרש מעורבים בפעילות טרור. הגירוש היה תחת מגבלה של גירוש מאיזור ולא מהמדינה, אך עדיין היווה אמצעי חדש ומשמעותי.

למרות ההיתר המיוחד והפיכת הגירוש לאמצעי לגיטימי במסגרת כללי המשחק בריטניה מעולם לא השתמשה באמצעי זה. ההימנעות משימוש בסנקציה קשה זאת גם לאחר ארועים קשים, מהווה ככל הנראה שילוב של השפעת המשתנים הנבחנים בהשערות אחרות: הרצון להימנע מצעדים שייצרו הסלמה והמחוייבות לכללים בינלאומיים, אשר על-פיהם הגירוש הוא פעולה בלתי-לגיטימית (כדוגמא במקרה של הסכסוך הישראלי-פלשתינאי הראתי כי זה היה היחיד שגרם באופן קבוע להתנגדות של הקהילה הבינלאומית).

<u>סיכום</u>

למעשה המשתנה המוגדר כלחץ פנימי בתוך המדינה הורכב משני תתי-משתנים: דעת הקהל ומערכת המשפט. שיעור השפעתם של המשתנים דומה, ניתן לומר כי **ללחץ הפנימי הייתה השפעה חלקית על כללי המשחק**.

הסתייגותה של דעת הקהל מהשהות בצפון-אירלנד לצד חוסר האמון בארגון האלים וקבלת העימות המוגבל כ"רע במיעוטו" תאמו במידה רבה את עמדתם של מקבלי ההחלטות. לפיכך ניתן להניח כי הייתה להם

---

[780] Ni Aolain, <u>Ibid</u>, p.67

[781] זילבר, <u>שם</u>, עמ' 270

השפעה חלקית לכל הפחות על ניהול העימות על-ידי המדינה. בשום שלב לא נוצר לחץ ציבורי משמעותי והיציבות הפוליטית עד אפריל 97' מעידה כי דעת הקהל תמכה בשנים אילו במדיניות הממשלה ובשימור כללי המשחק.

המהפך הפוליטי ב-97' הביא כמעט מיידית לשינוי דרמטי בכללי המשחק ושינוי משמעותי עוד יותר בטווח הרחוק. זהו הצומת העיקרי בו ניתן להצביע על השפעה מהותית של דעת הקהל.

אשר למערכת המשפט נראה כי היא בהחלט היוותה גורם בהגדרת כללי המשחק. העובדה שאנשי ה- PIRA היו אזרחי בריטניה גרמה לכך שחוקי המדינה הגדירו כללי משחק רשמיים עבור כוחות הבטחון. חוקי החירום הגמישו את כללי המשחק עבור המדינה, יחד עם זאת העובדה שבריטניה מעולם לא עשתה שימוש בסנקציה החריפה ביותר שהתירו לה חוקי החירום (פעולת הגירוש) מעידה כי לכל היותר ניתן לייחס למערכת המשפט **השפעה חלקית** על כללי המשחק, מכיוון שבריטניה כלל לא הגיעה לרף העליון שאיפשרה לה מערכת החוק. מכאן שרף זה נאכף על-ידי משתנים אחרים!

<u>השערה 4: ככל שהנהגת המדינה ימנית יותר תפעיל המדינה רמת האלימות גבוהה יותר</u>

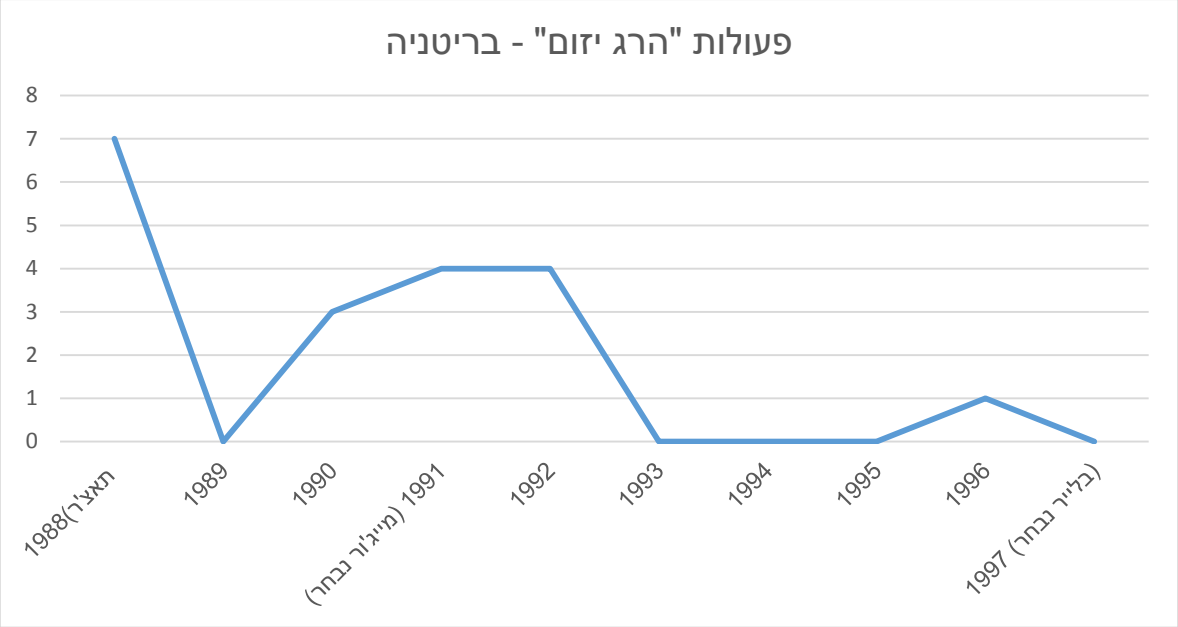
המפה הפוליטית בבריטניה מורכבת משתי מפלגות מרכזיות – מפלגת "השמרנים" הימנית ומפלגת ה"לייבור" המייצגת את השמאל. במהלך תקופת המחקר כיהנו בבריטניה 3 ראשי ממשלה, 2 מהם ממפלגת הימין כיהנו ברצף 8.5 שנים (מתוך תקופת המחקר), באפריל 97' זכתה מפלגת השמאל בנצחון בבחירות. חשוב לציין כי אומנם המחקר הנוכחי מתמקד בתקופה בת 11 שנים, אך המהפך הפוליטי בשנת 97' היה מפנה פנימי משמעותי בפוליטיקה הבריטית מפני שהגיע לאחר 18 שנות שלטון רצופות של הימין.

תקופה	מפלגת שלטון	ראש ממשלה	שרים מרכזיים
1.89 – 11.90	ימין	מרגרט תאצ'ר	פטר ברוק – השר לענייני צפון-אירלנד
11.90 – 4.97	ימין	ג'ון מייג'ור	פטריק מאהיו
- 4.97	שמאל	טוני בלייר	

במבחן השפעתה של זהות ההנהגה על כללי המשחק, המבחן העיקרי הוא על-פי מספר פעולות ה"הרג היזום" זאת מכיוון שיתר הפעולות האלימות היו בעיקרן פעולות תגובה לאלימות הארגון ותומכיו ולפיכך עלייה במספרן מושפעת פחות מהחלטת המדינה.

הגרף בראש העמוד הבא מראה כי כשנה לאחר החלפתה של תאצ'ר במייג'ור חלה מגמת ירידה במספר הפעולות האלימות עד להפסקתן המוחלטת בשנת 93'. את השפעתו של בלייר כמעט ולא ניתן לבחון מכיוון שמייד לאחר היבחרו הביע נכונות לפשרה מדינית שאיפשרה פריצת הדרך וחידוש מיידי של הפסקת האש.

הכללים החדשים עוגנו ויוצבו עוד יותר בהמשך כהונתו של בלייר עם השגת הסכם "יום שישי הטוב" במאי '98.

בשל מדיניותן המרוסנת של כל ממשלת בריטניה, ההשפעה החשובה יותר על כללי המשחק הייתה בנכונות או העדר נכונות לפשרות בתהליך המדיני. נראה כי סוף תקופתה של מרגרט תאצ'ר הייתה התקופה בה החלה להבשיל בהנהגה הבריטית התפיסה לפיה המשך העימות האלים בכללים שהתקבעו הינו בעייתי בשל חוסר יכולתה של בריטניה להביאו להכרעה ולצד זאת המחיר המשמעותי שנגבה ממנה:

תקופת מרגרט תאצ'ר
3.11.89 – פטר ברוק השר "לענייני צפון-אירלנד" אמר כי: "לא ניתן להשיג נצחון צבאי מוחלט על ה-IRA אך אני מתנגד לכל הדברות עם מנהיגי ה"שין פיין" עד שלא ינטשו את דרך האלימות"[782].
4.5.90 – פטר ברוק מציע: "שיחות ישירות עם היוניוניסטים ייצרו אלטרנטיבה להסכם הבריטי-אירי"[783].
11.5.90 – ברוק נפגש עם מנהיגים "יוניוניסטים": "אינני חורג מההסכם הבריטי-אירי, ישנה פרצה בהסכם המתירה שיחות מעין אילו"[784].
5.7.90 – ברוק: "יש קושי בקידום השיחות הישירות, בגלל אי-הסכמה בדבר מעמדה של ממשלת אירלנד וכן בגלל התעקשותם של ה"יוניוניסטים" על הוצאת חלקים 2 ו-3 מהחוקה כתנאי לקיום השיחות"[785].
31.10.90 – ברוק: "השיחות נמצאות במצב המתנה"[786].

בנובמבר 90' סיימה מרגרט תאצ'ר כהונה ממושכת כראש ממשלת בריטניה והוחלפה על-ידי ג'ון מייג'ור. החילוף בין תאצ'ר למייג'ור לא היווה מהפך פוליטי משום שהם היו חברי אותה מפלגה, יתרה מכך מייג'ור היה סגנה והאיש הקרוב אליה ביותר ותאצ'ר תמכה בבחירתו כמחליפה.

[782] Irish Peace Process - Chronology of Events Leading to Peace Process (January 1988 - April 1993), http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/pp8893.htm
[783] Brooke / Mayhew Talks (April 1991 to November 1992) - A Chronology of Main Events, http://cain.ulst.ac.uk/events/bmtalks/chron.htm
[784] Ibid
[785] Ibid
[786] Brooke / Mayhew Talks (April 1991 to November 1992) - A Chronology of Main Events, http://cain.ulst.ac.uk/events/bmtalks/chron.htm

על-אף שלא היה מדובר במהפך פוליטי ניתן לזהות ההתרככות נוספת בנכונות בריטניה לשינוי לאחר החלפת תאצ'ר במייג'ור. פטר ברוק שכיהן כ"שר לענייני צפון-אירלנד" והוביל בתקופת תאצ'ר את התפיסה לפיה יתכן ויהיה צורך בפתרון מדיני, הצהיר מייד לאחר כניסת מייג'ור לתפקיד הצהרה בעלת משמעות היסטורית לפיה לבריטניה אין שום אינטרס בצפון-אירלנד והיא תהיה מוכנה להשלים עם איחוד אירלנד (ראה בטבלה למעלה). בדיעבד נודע כי במקביל החלו גם מגעים חשאיים בין נציגי ממשלת בריטניה לבין נציגי הארגון[787].

11.90 – ג'ון מייג'ור נבחר לראש ממשלת בריטניה
9.11.90 – ברוק: "לבריטניה אין שום אינטרס אסטרטגי או כלכלי בצפון-אירלנד, נהיה מוכנים להשלים עם איחוד אירלנד"[788].
31.1.91 – לאחר פגישה בין משלחות אירלנד ובריטניה אמר ברוק כי "שיחות שלום אפשריות, אך הסבירות אינה גבוהה"[789].
26.3.91 – ברוק: "שיחות השלום יכילו תהליך בן 3 שלבים"[790]: 1.הקמת ממשלה מאוחדת ומקובלת על כל החלקים בצפון-אירלנד. 2. השגת הסכם בין ממשלת צפון-אירלנד החדשה לממשלת אירלנד. 3. השגת הסכם בין ממשלת אירלנד לממשלת בריטניה.
27.1.92 – פטר ברוק: "בעת הזאת בלתי-אפשרי ליישם מסלול חדש של שיחות שלום"[791]
2.2.92 - ברוק: "אם מסלול השיחות יכשל, לא פוסל פתרון כפוי שצפוי להיות יותר אינטגרטיבי מאשר הפרדתי"[792]

ההתרככות של בריטניה זכתה למענה מצידו של ה-PIRA שהכריז בתקופת חג המולד בדצמבר 90' על הפסקת אש בת 3 ימים, הייתה זאת הפסקת האש הראשונה מאז 1975. חרף הנכונות לשינוי והצהרתו של ברוק, בשנים הבאות כשלו כל הנסיונות לשינוי.

בשנת 93' פרסם ה"לייבור" תוכנית שלום בה הציג עמדה גמישה יותר מ"השמרנים" ביחס לאחת מסוגיות המפתח שמנעו פריצת דרך במשא ומתן. בעוד ש"השמרנים" בחרו בנקיטת עמדה פאסיבית והעברת מלוא האחריות לפלגים המסוכסכים בצפון-אירלנד, הביע ה"לייבור" נכונות לפעולה אקטיבית שתקדם פתרון ותפרוץ את המבוי הסתום:

השוואה בין עמדות המפלגות הגדולות[793]	
עמדת "השמרנים" במשא ומתן המדיני	**עיקרי תוכנית השלום של ה"לייבור"**
בריטניה נייטרלית לגבי מעמדה של צפון-אירלנד בממלכה המאוחדת, אולם ביטול האיחוד אפשרי רק במידה ורוב של תושבי צפון-אירלנד יתמוך בתיקונים בחוקה המאפשרים זאת.	במידה ולא תושג הסכמה בין המפלגות המרכזיות בצפון-אירלנד, תכונן ריבונות משותפת בין ממשלות בריטניה ואירלנד למשך 20 שנה.

בשנים 93'-94' חלה הפשרה הדרגתית בעמדת ממשלת בריטניה, עדיין בהנהגת ה"שמרנים". ההפשרה התבטאה בנכונות עקרונית לשילוב ה"שין פיין" במשא ומתן המדיני והובילה להסכמת הארגון להכריז

[787] The Irish Peace Process - Chronology of Key Events (April 1993-April 1998), http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/9398.htm
[788] Ibid
[789] Ibid
[790] Irish Peace Process - Chronology of Events Leading to Peace Process (January 1988 - April 1993), http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/pp8893.htm
[791] Ibid
[792] Ibid
[793] A Chronology of the Conflict – 1993, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch93.htm

לראשונה על הפסקת אש ממושכת באוגוסט 94'. במקביל הפסיקה בריטניה באותן שנים באופן מוחלט את פעולות "ההרג היזום" (ראה גרף בעמ' 219). הקשחת הריסון העצמי לא נבעה מהסכמה בין השחקנים, אלא מהחלטה חד-צדדית של בריטניה (כפי שהראתי באותן שנים, ה-PIRA דווקא הסלים את פעולותיו).

התרכזות המדינית בעמדת ממשלת בריטניה (בהנהגת ה"שמרנים") 4-1993
1.11.93 – מייג'ור כתב לג'ון הום: "יוזמת הום-אדאמס אינה האמצעי הנכון להניע את תהליך השלום. בטני מתהפכת רק מעצם הרעיון שאצטרך לדבר עם גרי אדאמס ולשהות איתו באותו חדר"[794].
22.11.93 – מאהיו: "לא נדבר עם ה"שין פיין" עד שה-IRA יודיע כי הוא מתפרק מנשקו"[795]
15.12.93 – ממשלות בריטניה ואירלנד פרסמו במשותף את "הצהרת דאונינג סטריט" שעיקרה הכרזה כי לאזרחי צפון-אירלנד הזכות להכריע האם הם מעדיפים להיות חלק מאירלנד המאוחדת[796].
20.2.94 - פטריק מאהיו: "מאשר כי במהלך שנת 93' התקיימו שתי פגישות בלתי רשמיות בין אנשינו לאנשי ה-IRA. קיום הפגישות אינו מהווה עדות כי בכוונתנו לסגת מצפון-אירלנד"[797].
16.5.94 – ממשלת בריטניה: "קבלה מלאה של הצהרת דאונינג אינו תנאי הכרחי לשילוב ה"שין פיין" בשיחות השלום"[798].
1.6.94 – דיק ספרינג: "המפתח להצטרפות ה"שין פיין" לשיחות הוא הכרזה על הפסקת אש ממושכת"[799].
31.8.94 – הפסקת אש

אלא שהפסקת האש לא הובילה לפריצת דרך במשא ומתן המדיני, לצד נכונות ממשלת בריטניה להעביר את שאלת עתידה של צפון-אירלנד לאחריות אזרחיה היא הקשיחה את עמדתה בסוגיית ההתפרקות מנשק של ה-PIRA והציבה זאת כתנאי לשילובו במשא ומתן. הארגון שסבר כי הפסקת האש תספיק כדי לשלבו בתהליך, לא קיבל את התנאי ולאחר שנה וחצי של מחלוקת חידש את המאבק האלים:

כשלון התהליך המדיני – "הקו האדום" של בריטניה בנוגע להתפרקות הארגונים מנשק
7.3.95 – פטריק מאהיו הגיע לוושינגטון והציג את "תוכנית 3 השלבים" שרק אם יתממשו כל תנאיה יוכל ה"שין פיין" להצטרף לשיחות[800]: 1. על ה-IRA להודיע על נכונותו לפרק את תשתית הנשק. 2. על ה-IRA להציג תוכנית מסודרת לביצוע הפירוק. 3. על ה-IRA להתחיל בתהליך לפני שיפתחו שיחות השלום.
20.6.95 – מאהיו: "עומדים על-כך שה"שין פיין" לא יוכל להצטרף לשיחות השלום עד שיעמוד בדרישות שהצבנו בנוגע לתשתיות הנשק"[801]
28.6.95 – מאהיו: "אם הארגונים החמושים לא יתפרקו מנשקם, נקיים את שיחות השלום בלי הנציגים הפוליטיים שלהם"[802]
11.10.96 – מייג'ור: "ה-IRA סבור כי הפצצות יפלסו את דרכו לשיחות השלום, אך התוצאה תהיה הפוכה"
18.12.96 - מייג'ור: "שיחות השלום תקועות על נושא הפירוק מנשק"[803].

[794] A Chronology of the Conflict – 1993, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch93.htm
[795] Ibid
[796] Cox & Guelke & Stephen, Ibid, p.328
[797] A Draft Chronology of the Conflict – 1994, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch94.htm
[798] Ibid
[799] Ibid
[800] A Draft Chronology of the Conflict – 1995, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch95.htm
[801] Ibid
[802] Ibid
[803] A Chronology of the Conflict – 1996, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch96.htm

בשנת 97' התקיימו בחירות בבריטניה. הסכסוך האלים והמשא ומתן המדיני התקוע היו אחד הנושאים המרכזיים במערכת הבחירות. ערב הבחירות הציג מנהיג ה"לייבור" טוני בלייר עמדה מרוככת באופן מובהק מזאת של מפלגת השלטון. בלייר התחייב בפועל על התפשרות בסוגיית הפירוק מנשק שהייתה החסם העיקרי להמשך המשא ומתן. בתגובה הצהיר גם ראש-הממשלה מייג'ור על ריכוך בעמדתו ביחס לפירוק הנשק (אם כי לא על נסיגה ממנה):

השוואה בין עמדות המפלגות הגדולות[804]	
עמדת השמרנים ביחס לשילוב ה-IRA	**עמדת ה"לייבור" ביחס לשילוב ה-IRA**
29.4.97 – מייג'ור: "יש לנקוט בצעדים מסויימים בכיוון של פירוק מנשק, אולם ה"שין פיין" יוכל להיכנס לשיחות אם ה-IRA יכריז על הפסקת אש".	**28.4.97** – טוני בלייר: "אם ה-IRA יכריז על הפסקת אש ועל קבלת עקרונות "מתווה מיצ'ל", מקומו יהיה בשיחות השלום".

בבחירות זכתה מפלגת ה"לייבור" ואכן המהפך השלטוני הוביל מיידית לשינוי בעמדת בריטניה ואיפשר פריצת דרך שהביאה להפסקת אש ובהמשך לתהליך שלום והסכם. הפסקת האש עליה הכריז ה-PIRA נשמרה והייתה למעשה סוף פעילותו של הארגון כארגון אלים.

השינוי בעמדת בריטניה לאחר נצחון השמאל
3.5.97 – השליחה המיוחדת של טוני בלייר הגיעה לביקור ראשון בבלפאסט ואמרה כי בכוונתה לפתוח ב"סדרה של צעדים בוני אמון. ה"שין פיין" יוכל להיכנס לשיחות ברגע שיכריז על הפסקת אש חדשה"[805]
16.5.97 – טוני בלייר הגיע לבלפאסט ונשא נאום פשרני
20.6.97 – טוני בלייר: "מתקרב רגע האמת של ה"שין פיין", יהיה עליו להחליט האם הוא רוצה להיות חלק מהתהליך שיביא לסיום הסכסוך[806].
25.6.97 – ממשלות בריטניה ואירלנד: "נותנים ל-IRA 5 שבועות להכריז על הפסקת אש מוחלטת. רק לאחר 6 שבועות של הפסקת אש יוכל הארגון להצטרף לשיחות השלום"[807].
4.7.97 – ממשלת בריטניה: "אם ה-IRA יכריז על הפסקת אש, נציגי ה"שין פיין יוכלו להצטרף לשיחות ללא תנאים מקדימים"[808].
19.7.97 – ה-PIRA הכריז על הפסקת אש.
21.7.97 – נציגי ה"שין פיין" הוזמנו לשיחות.
26.8.97 – ממשלות בריטניה ואירלנד חתמו על הסכם לפיו תוקם ועידה בינלאומית שתפקח על כל נושא הפירוק מנשק.
13.10.97 – טוני בלייר הגיע לבלפאסט ונפגש עם גרי אדאמס, אולם על-פי דרישתו נאסר לצלם את לחיצת היד ביניהם.
30.4.98: נחתם הסכם "יום שישי הטוב"

<u>סיכום</u>

נראה **כי לזהות הפוליטית של הנהגת המדינה הייתה השפעה משמעותית** על כללי המשחק. לאורך מרבית שנות הסכסוך הייתה המפלגה הימנית בשלטון וכפי שהראתי (גם בהשערות קודמות) התקבעו כללי משחק

[804] A Chronology of the Conflict – 1997, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch97.htm
[805] Eric J. Evans & P.D King, Ireland in Conflict 1922-1998, Routledge, New York, 2001, p.78
[806] A Chronology of the Conflict – 1997, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch97.htm
[807] Ibid
[808] Ibid

יציבים יחסית בהם הפעילה בריטניה רמת אלימות מוגבלת מתוך החלטה חד-צדדית. המפלגה ה"שמרנית" נקלעה למבוי סתום בתהליך המדיני, מצב שהוביל להסלמה מחודשת באלימות.

המהפך הפוליטי במאי 97' ועליית השמאל (לאחר 18 שנה) הביאו כמעט מיידית לשינוי משמעותי בכללי המשחק, בשלב הראשון ריכוך העמדה איפשר את חידוש הפסקת האש ובתוך שנה הסכם שהביא למעשה לסיום הסכסוך ולשינוי סופי בכללי המשחק.

השינוי המיידי בכללי המשחק לא היה מקרי, הסרת הדרישה כי ה-PIRA יתפרק מנשקו בטרם הצטרפותו לתהליך השלום איפשרה את השינוי מיידית. שינוי מדיניות זה היה חלק מרכזי מהתחייבויותיו של מנהיג ה"לייבור" במערכת הבחירות והיווה בידול ברור בין תפיסותיהן האידיאולגיות של שתי המפלגות. לפיכך ניתן לקבוע כי בסכסוך הנוכחי זהות ההנהגה הפוליטית בהחלט היוותה משתנה משפיע.

<u>השערה 5: ככל שלחץ המתווכים גבוה יותר, יגדל הסיכוי שהשחקנים יגיעו להסכם</u>

השחקן הבינלאומי היחידי שנמצא כרלבנטי לניתוח השערה זאת היא ארצות-הברית.

האופציה של פתרון מדיני הפכה להיות רלבנטית מתחילת שנות ה-90, אולם מעורבות בולטת של ארצות-הברית ניתן לזהות בצורה ברורה רק לאחר בחירתו של ביל קלינטון לנשיאות בנובמבר 92'. לפני כן לא נרשמה פעילות תיווך משמעותית ועיקר המעורבות התבטאה בהצהרות או בפעולות סמליות[809].

קלינטון הציב עוד לפני היבחרו את הסכסוך בצפון-אירלנד כנושא מרכזי על סדר יומו והבטיח באפריל 92' כי במידה ויבחר יפעל להביא שלום בצפון-אירלנד ולכך הוסיף הבטחה שנחשבה לחסרת תקדים על-פיה יבטל את איסור הכניסה של גרי אדאמס לארה"ב[810].

לאחר היבחרו גיבש קלינטון "טיוטת הסכם שלום" אותה הציג לראשי הממשלה של בריטניה ואירלנד כבר בפגישה הראשונה עם כל אחד מהם, הטיוטה נדחתה על-ידי שניהם והוגדרה כ"לא מעשית"[811].

אולם קלינטון עמד בהתחייבותו מלפני הבחירות ושנה לאחר היבחרו החל בתהליך לגיטימציה לגרי אדאמס מנהיג הזרוע המדינית של ה-PIRA. עיקרו של תהליך הלגיטימציה התבטא ביישום ההבטחה ממערכת הבחירות - ביטול איסור הכניסה של אדאמס לארה"ב.

השינוי ביחסה של ארה"ב היה למורת רוחה של בריטניה, אך בדיעבד ניתן לומר כי היה זה מהלך שמיצב את ארה"ב כמתווך מקובל (ולא כבת ברית של בריטניה כפי שנתפסה עד אז). מספר חוקרים ייחסו את השינוי בגישת ארה"ב לקריסת ברית-המועצות וסיום המלחמה הקרה, תהליך שהפחית את התלות של ארצות-

[809] English, Ibid, pp.304-305
[810] Ibid
[811] A Chronology of the Conflict – 1993, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch93.htm

הברית בבריטניה (כבעלת הברית המרכזית באירופה) ואיפשר לה להפוך למתווך אקטיבי בסכסוך בצפון-אירלנד[812].

לאחר הסכמת הארגון להפסקת האש באוגוסט 94' הוגבר משמעותית תהליך הלגיטימציה ואדאמס זכה למעמד ויחס הדומה לזה של מנהיג מדינה.

תהליך הלגיטימציה של גרי אדאמס
5.5.93 – ארצות-הברית דחתה בקשה של גרי אדאמס לקבלת ויזה למדינה[813].
5.1.94 – ה"ועידה השנתית למדיניות החוץ של ארה"ב" הזמינה את מנהיגי המפלגות הצפון-איריות לכנס, לראשונה גם גרי אדאמס בין המוזמנים![814]
29.1.94 – ביל קלינטון אישר לאדאמס "ויזה מוגבלת", תוקף הויזה הוא אך ורק למשך ועידת השלום"[815]
2.2.94 – גרי אדאמס בניו-יורק: "לא אאכזב את אילו שסיכנו את ראשם כדי להשיג לי ויזה"[816]
31.8.94: ה-IRA הכריז על הפסקת אש
3.10.94 – דובר מחלקת המדינה האמריקאית: "האיסור על הדברות ישירה עם ה"שין פיין" מבוטל רשמית"
4.10.94 – משלחת בראשות גארי אדאמס הגיעה לפגישה רשמית היסטורית בוושינגטון[817].
5.12.94 – גרי אדאמס נפגש עם שגריר ארה"ב לוושינגטון וביקש ממנו לדאוג כי ב"וועידת ההשקעות הבינלאומית" שתתקיים בבלפאסט ב-13.12 יזכו כל המפלגות ליחס שווה[818].
9.3.95 – ארה"ב הודיעה כי גארי אדאמס יהיה רשאי מעתה להגיע לארה"ב לצורך גיוס תרומות למפלגת ה"שין פיין"[819].
17.3.95 – גרי אדאמס נענה להזמנתו של ביל קלינטון והגיע לחגיגות "סנט פטריק" בבית הלבן כאורחו האישי[820].

כאמור התהליך הנ"ל נעשה למורת רוחה של בריטניה ובמקרה אחד (האישור של ארה"ב לאדאמס לגייס תרומות בארה"ב) אף גרם לנתק בן קרוב לחודש בין נשיא ארה"ב לראש ממשלת בריטניה[821].

אולם הפסקת האש שנשמרה והמשך פעולות התיווך של ארה"ב הובילו להתרככות בעמדת בריטניה וב-24.5.95 התקיימה פגישה היסטורית בין שר ממשלת בריטניה (פטריק מאהיו – השר לענייני צפון-אירלנד) לבין גרי אדאמס[822].

המשא ומתן בשנת 95' עלה על שרטון בשל עמידתה של בריטניה על-כך שנציגיו הפוליטיים של ה-PIRA יוכלו להשתלב במשא ומתן רק במידה והארגון יפרק את תשתיות הנשק שלו. הדרישה נתקלה בסירוב נחרץ של הארגון בטענה כי ההכרזה על הפסקת האש היא צעד מספק.

---

[812] M.cox, "Bringing in the 'International': The IRA Ceasefire and the End of the Cold War" International Affairs 73, 4(1997), also see: Morrison, Ibid, p.91, also see: English, Ibid, pp.304-305
[813] A Chronology of the Conflict – 1993, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch93.htm
[814] A Draft Chronology of the Conflict – 1994, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch94.htm
[815] Ibid
[816] A Draft Chronology of the Conflict – 1994, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch94.htm
[817] Ibid
[818] Ibid
[819] A Draft Chronology of the Conflict – 1995, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch95.htm
[820] Ibid
[821] Cox, Ibid
[822] A Draft Chronology of the Conflict – 1995, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch95.htm

המחלוקת בעניין שילוב ה-PIRA בתהליך המדיני	
עמדת בריטניה	**עמדת ה-PIRA**
23.9.94 – ג'ון מייגור: "במידה וה-IRA יכריז כי הפסקת האש היא לתמיד, נפתח בשיחות ישירות מול ה"שין פיין" מייד לאחר הכריסמס"[823].	**30.10.94** – גרי אדאמס: "ממשלת בריטניה עושה מאמצים גדולים להכשיל את תהליך השלום"[824].
14.12.94 – ג'ון מייג'ור: "חייב להתבצע תהליך ענק של פירוק תשתית הנשק של ה-IRA, לפני שה"שין פיין" יוכל להיכנס לשיחות השלום"[825].	**14.6.95** – אדאמס: "הדרישה לפירוק תשתיות הנשק כתנאי מקדים מעולם לא הוזכרה על-ידי בריטניה לפני הפסקת האש. לאחר שעמדנו בדרישה להפסקת אש פתאום צץ תנאי חדש, יתכן שזה מטיל ספק בכנות הכוונות שלהם"[826].
4.9.95 – מאהיו ואדאמס נפגשו במטרה לדון בדרכים לפרוץ את המבוי הסתום. הפגישה הסתיימה ללא תוצאות"[827].	**30.8.95** – מקגינס (סגנו של אדאמס): "שוללים את הרעיון כי נתפרק מנשקנו כמהלך לפריצת דרך במו"מ" **1.9.95** – דובר ה-IRA: "תשכחו מהרעיון כי נתפרק מנשקנו, לא בדלת הקדמית ולא בדלת האחורית"[828].
28.11.95 – ממשלות בריטניה ואירלנד פרסמו הודעה משותפת: "החלטנו להתקדם בשני מסלולים מקבילים – כאשר שיחות השלום יתחילו במקביל לתהליך הפירוק מנשק של הארגונים. השיחות יתחילו בסוף פברואר 96', אנו קוראים לכל המפלגות להשתתף. עד לפתיחת השיחות נקיים מסלול מקדים של שיחות אינטנסיביות נפרדות עם כל המעורבים. כממו-כן תוקם ועדה בינלאומית מייעצת בראשות ג'ורג' מיטשל שתלווה את התהליך"[829].	**7.12.95** – ה-IRA: "פנינו לשלום, אין כל קשר בין שאיפה זאת לדרישה המגוחכת כי נתפרק מנשקנו"[830]
24.1.96 – התערבות ארה"ב: מיצ'ל פירסם את "מתווה מיצ'ל", מסמך בן 6 נקודות המציג תוכנית להשכנת שלום בצפון-אירלנד. על-פי התוכנית תהליך הפירוק מחימוש יתקיים במקביל לשיחות השלום ולא כתנאי מקדים.	

כפי שניתן ללמוד מהטבלה חוסר היכולת להגיע לפשרה בנושא הביא להגברת המעורבות של ארצות-הברית באמצעות הצגת "מתווה מיצ'ל" שהייתה למעשה נוסחת פשרה בין עמדות השחקנים.

הנוסחא שהציג מיטשל לא התקבלה בשלב הראשון על-ידי ה-PIRA. שבועיים לאחר פרסום היוזמה הוא הודיע על סיום הפסקת האש וחידש את המאבק האלים.

בדיעבד ניתן לקבוע כי היוזמה שהונחב בינואר 96' סימנה את הפיכתה של ארה"ב למתווך אקטיבי ומשמעותי בתהליך התקוע. למרות מאמצי תיווך וחידוש ההידברות בין יתר הפלגים, לא התאפשרה פריצת דרך אמיתית, משום שארה"ב לא הצליחה להניא אף אחד מהצדדים מהתבצרותו בסוגיית פירוק תשתיות הנשק.

[823] A Draft Chronology of the Conflict – 1994, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch94.htm
[824] Ibid
[825] Ibid
[826] A Draft Chronology of the Conflict – 1995, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch95.htm
[827] Ibid
[828] English, Ibid, p.288
[829] A Draft Chronology of the Conflict – 1995, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch95.htm
[830] Ibid

תיווך ארה"ב	תגובת בריטניה	תגובת PIRA
ינואר 96' – הוצג מתווה מיטשל	**28.5.96** – ספרינג ומאהיו: "מיטשל יוביל את שיחות השלום".	"השין פיין": "מברכים על התוכנית, סוף סוף אפשר יהיה להתקדם".
10.6.96 – החלו שיחות השלום.		ה"שין פיין" לא משתתף בשיחות. ה"יוניוניסטים" משתתפים אולם הביעו את מחאתם על הצבת ג'ורג' מיצ'ל בראש השיחות.
17.12.96 – ראש ממשלת אירלנד נפגש עם קלינטון: "תומכים בשילוב מיידי של ה"שין פיין" במידה וה-IRA יכריז על הפסקת אש". קלינטון: "קורא ל-IRA לחדש את הפסקת האש".	**18.12.96 -** מייג'ור: "שיחות השלום תקועות על נושא הפירוק מנשק"[831].	

פריצת הדרך התאפשרה רק לאחר המהפך הפוליטי בבריטניה, נקודה חשובה ששוב חשפה את מוגבלות ההשפעה של התיווך החיצוני. התיווך התגלה כאפקטיבי באמת רק כאשר הפערים הפכו קטנים. כל עוד עמדה בהנהגת בריטניה מפלגה שסירבה לכל פשרה בנושא ההתפרקות מנשק, היו מאמצי האמריקאים עקרים. לאחר המהפך, היה התיווך יעיל מאד ומילא תפקיד חיוני בהשגת ההסכם בתהליך קצר.

לאחר בחירתו של טוני בלייר		
29.5.97 – קלינטון: "תומך בגישת בלייר, קורא ל-PIRA לחדש את הפסקת האש כדי שניתן יהיה לשלבו מחדש בשיחות השלום"[833].	**20.6.97** – טוני בלייר: "מתקרב רגע האמת של ה"שין פיין", יהיה עליו להחליט האם הוא רוצה להיות חלק מהתהליך שיביא לסיום הסכסוך.	**22.6.97** – מקגינס (סגנו של אדאמס): "קורא להסיר את המכשול של הפירוק מחימוש מהמסלול להשתתפותנו בשיחות"[832].
	יולי 97' - בראשית יולי 97' פירסמו ממשלות בריטניה ואירלנד הצהרה לפיה במידה והארגון יכריז על הפסקת אש מלאה וישמור עליה במשך 5 שבועות הוא יוכל להשתלב בשיחות[834].	ב-18.7.97 נענה הארגון להצעה והכריז על הפסקת אש.
		9.9.97 – לאחר 5 שבועות של הפסקת אש, נציגי ה"שין פיין" חתמו על התחייבות כי הם מקבלים את "מתווה מיצ'ל".
15.9.97 –נציגי ה"שין פיין" צורפו לשיחות השלום.		

כאמור לאחר שסלע המחלוקת העיקרי כתוצאה מהתרכזות עמדתה של בריטניה הייתה הדרך להסכם מהירה. הטבלה הבאה מציגה את המעורבות האמריקאית בהגעה להסכם. אין ספק שהתיווך היה חיוני, אך

[831] A Chronology of the Conflict – 1996, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch96.**htm**
[832] A Chronology of the Conflict – 1997, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch97.htm
[833] Ibid
[834] A Chronology of the Conflict – 1997, http://cain.ulst.ac.uk/othelem/chron/ch97.htm

אני סבור כי באותה עת שני השחקנים כבר היו מעוניינים בהסכם (לראייה העובדה שההסכם הושג תוך 7 חודשים, על-אף שבמקור הוקצו לתהליך 16 חודשים) והשפעת התיווך סייעה בעיקר להאיץ את הגישור על פערים קטנים יחסית, בחלק מהמקרים בעלי משמעות סמלית בלבד.

תיווך ארה"ב	תגובת בריטניה	תגובת PIRA
24.9.97 – הוסכם על מסלול של 16 חודשים להשגת הסכם, כאשר במקביל תוקם ועדה עצמאית בינלאומית (חבריה מקנדה וארה"ב) שתטפל בנושא ההתפרקות מנשק.		
30.9.97 – הוסכם על מסלול "3 שלבים" לקידום תהליך השלום[835]: 1. הסכם על ממשלה בצפון-אירלנד. 2. הסדרת היחסים בין צפון-אירלנד לאירלנד. 3. הסכם בין אירלנד לבריטניה.		
8.10.97 – ארה"ב הודיעה כי היא מוציאה את ה-IRA מרשימת ארגוני הטרור.		
17.3.98 –קלינטון נפגש עם דיוויד טרימבל וביקש ממנו להסכים להיפגש פנים אל פנים עם גרי אדאמס.		**23.3.98** – "ה"שין פיין" חזרה לשיחות לאחר למעלה מחודש.
25.3.98 – ג'ורג' מיטשל: "המועד האחרון להשגת הסכם שלום הוא ה-9.4 " **6.4.98** – ג'ורג' מיטשל הציג טיוטת הסכם מעודכנת בעקבות סדרת שיחות נפרדות שקיים.		**7.4.98** – ה-UUP דחה את "טיוטת מיטשל".
9.4.98 – יום אחרון ל"דד-ליין" שהגדיר מיטשל.		18:00: מועצת ה-UUP אישרה את תמיכתה בהסכם.
10.4.98 – 17:30: נחתם הסכם שלום.		
13.4.98 –קלינטון: " אגיע לצפון-אירלנד, אם יתברר שהגעתי נחוצה להבטחת ההסכם"[837].	**27.4.98** – גרי אדאמס ובלייר נפגשו: "פגישה חיובית, ממשיכים להתקדם"[836].	
30.4.98 – מועצת ה"שין פיין" אישרה את ההסכם		

<u>סיכום</u>

במקרה הנוכחי ניתן לומר כי לארצות-הברית כמתווך הייתה **השפעה חלקית** על נכונות השחקנים להגיע להסכמות.לתיווך האמריקאי הייתה השפעה קריטית בגישור על סוגיות במחלוקת כאשר שני השחקנים היו מעוניינים בהסכם והפערים היו נקודתיים. עם זאת, מוגבלות יכולת ההשפעה נחשפה במצבים בהם הפערים היו משמעותיים יותר, התיווך המשמעותי והאקטיבי שמילאה ארה"ב לא הצליח לכפות על השחקנים גישור בסוגיית המחלוקת הקריטית של התפרקות מנשק שעיכבה את התקדמות המשא ומתן בין השנים 97-1994. פריצת הדרך התאפשרה רק לאחר שטוני בלייר (שהציג עמדה גמישה ביותר) נבחר לראש ממשלת בריטניה. לאחר המהפך השלטוני והתגמשות הקו הבריטי, הפך התיווך האמריקאי להיות משמעותי מאד. אולם ניתן לומר כי הפעלת השפעה הזאת התאפשרה רק כאשר לשחקנים הייתה נכונות ורצון לשתף פעולה ולא כצעד של כפייה חיצונית.

[835] Ibid
[836] Ibid
[837] Ibid

6.4 סיכום ומסקנות

בעיית המחקר

בפרק זה בחנתי את קיומם של כללי משחק בסכסוך המתמשך בין בריטניה לארגון ה-PIRA בין השנים 1989-99.

החל משנת 93' לווה עימות האלים בתהליך מדיני*. התהליך המדיני היה בעל השפעה קריטית על כללי המשחק. עוד בטרם הגיעו השחקנים להסכם הייתה לתהליך השפעה קריטית על כללי המשחק והוא הביא לשינוי מרחיק לכת בכללי המשחק באמצעות שתי הפסקות אש מלאות וממושכות (אוגוסט 94' – פברואר 96', יולי 97' – אפריל 98'). גם בתקופות בהן לא הושגה הפסקת אש הייתה להתפתחות התהליך המדיני השפעה חשובה על כללי המשחק, על-כך ארחיב בהמשך הסיכום.

במאי 98' נחתם הסכם "יום שישי הטוב" שהביא בפועל לסיום הסכסוך.

תוצאות המחקר

הטבלה הבאה מסכמת את השינויים בכללי המשחק לאורך תקופת המחקר:

תקופה	מצב כללי המשחק	משתנים עיקריים משפיעים על הכללים
12.92 – 1.89	**כללי משחק יציבים**	מדינה – "מחיר ההסלמה" ארגון – "קו אדום"
8.94 – 1.93	**שינוי בכללי המשחק** – הסלמה באלימות הארגון	סיכוי להישג מדיני
2.96- 9.94	**יש כללי משחק**	סיכוי להישג מדיני
7.97– 2.96	**שבירת כללי המשחק**	ירידה בסיכוי להישג מדיני
4.98 – 7.97	PIRA - **יש כללי המשחק**	סיכוי להישג מדיני תיווך חיצוני
	ארגוני משנה – **אין כללים,** **הסלמה באלימות**	התנגדות לתהליך המדיני
8.98 - 5.98	PIRA - **יש כללי המשחק**	הסכם רשמי
	ארגוני משנה – **אין כללים,** **הסלמה באלימות**	התנגדות להסכם
8.98 ואילך	**יש כללי משחק**	ריסון האלימות של ארגוני המשנה

* בפועל התקיימו מגעים חשאיים החל מ-1990, אולם תהליך משמעותי החל רק ב-1993.

1.89 – 12.92: כללי משחק חד-צדדיים

בתקופה זאת ניתן היה לזהות מגבלות עליהן שמר כל השחקן, על-אף שלא התקיימו הבנות רשמיות ולא מצאתי אינדיקציות להבנות בלתי-רשמיות.

הארגון מיקד את עיקר פעולותיו באנשי כוחות הבטחון ופעל רק לעיתים רחוקות על אדמת בריטניה. גישה זאת של שחיקת המדינה באמצעות אסטרטגיית "המלחמה הארוכה" מוזכרת על-ידי מרבית החוקרים שעסקו בארגון[838] ותואמת את אסטרטגיית הלוחמה הא-סימטרית שניסח מאו טסה-טונג[839] אשר אומצה על-ידי רבים מהארגונים האלימים במאה ה-20. בריטניה מנגד הפעילה כוח מוגבל מאד והקפידה להימנע באופן (כמעט) מוחלט מפגיעה באזרחים בלתי-מעורבים.

1.93 – 8.94: שינוי בכללי המשחק

מאחר והכללים שנשמרו עד סוף שנת 92' לא היו תוצר של הבנות ברורות בין השחקנים, אלא של החלטות חד-צדדיות, נראה כי גם השינוי בהם התרחש כתוצאה מהחלטות חד-צדדיות.

השינויים בכללי המשחק היו תוצאה של התקדמות במשא ומתן החשאי והתפתחות סיכוי להסכם מדיני, משתנה שלא היה מעורב עד אז בתהליך הגדרת הכללים. שינוי זה השפיע על כל אחד מהשחקנים באופן מנוגד, ה-PIRA הסלים את האלימות והתנער מכללים עליהם שמר, ככל הנראה משום שראה בכך מנוף לחץ להאצת התהליך המדיני. מנגד בריטניה דווקא הקשיחה את הכללים שאכפה על עצמה לפני כן.

הראתי כי מתחילת שנת 93' ה-PIRA התנער משני הכללים העיקריים על-פיהם פעל עד אז והחל לפעול בתדירות גבוהה על אדמת בריטניה ולבצע פיגועים המוניים שלא הפרידו בין אזרחים לאנשי בטחון. בריטניה לעומתו הקשיחה את הכללים והמגבלות שאכפה על עצמה וחדלה לחלוטין מפעולות "הרג יזום" כנגד אנשי הארגון (פעולה שהייתה האמצעי העיקרי שהפעילה).

9.94 – 2.96: כללי משחק על בסיס הבנות

באוגוסט 94' הושגו לראשונה הבנות רשמיות בין השחקנים על כללי משחק חדשים. התהליך המדיני שיצר שינוי בכללי המשחק בשנים 93'-94' היה ללא עוררין גם המשתנה שהוביל להבנות ולכללים החדשים.

הארגון הצהיר על הפסקת אש ממושכת במטרה לאפשר התקדמות בתהליך המדיני. ההסכם היה תוצר של "קו אדום" נוקשה שהציבה בריטניה, לפיו הסכמת הארגון להפסקת אש היא תנאי ברזל לכך שתתאפשר התקדמות בתהליך המדיני. מדיניות נוקשה זאת של בריטניה הייתה שונה מאד ממדיניותה במו"מ האלים על הגדרת כללי המשחק, שם נראה כי ויתרה מראש על הנסיון להגדיר גבולות ולכפות כללי משחק בכוח.

[838] Teo Li-Wei, Ibid, (Apr - Jun 2002). also see: Arreguin –Toft, Ibid, (Summer 2001), also see: Mulaj, Ibid, 2010,
[839] Findley & Edwards, Ibid

<u>פברואר 96' – יולי 97': שבירת כללי המשחק</u>

כללי המשחק נשברו בפברואר 96' כתוצאה מהחלטה חד-צדדית של הארגון להתנער מהם ולחדש את המאבק האלים ללא כללים ברורים (בדומה לתקופה שקדמה להפסקת האש).

פעם נוספת היה מצב התהליך המדיני המשתנה שהשפיע על השינוי בכללים. דרישתה הנוספת של בריטניה כי בנוסף לשמירת הפסקת האש הארגון יפרק את תשתיות הנשק שלו בטרם יצורף למשא ומתן, הביאה למבוי סתום מצמשך במשא ומתן. לאחר שנה וחצי של הפסקת אש חידש הארגון את האלימות.

<u>יולי 97' – אפריל 98': כללי משחק בלתי יציבים – מגמות מנוגדות בין ה-PIRA לארגוני המשנה</u>

ביולי 97' הושגו הבנות חדשות בין ה-PIRA לבריטניה, אולם בניגוד להפסקת האש הראשונה שניתן לומר באופן ברור כי ייצבה את כללי המשחק, הרי שהפעם לצד ייצוב כללי המשחק בין ה-PIRA לבריטניה, נצפה גם ערעור על הכללים מצד ארגוני משנה שפרשו שהסלימו את האלימות.

ההבנות החדשות בין ה-PIRA לבריטניה התאפשרו כתוצאה מעלייה מחודשת בסיכוי להישג מדיני שהתאפשרה מנכונות בריטניה לרכך חלקית את הדרישה לפירוק תשתיות הנשק, לצד שמירה על ה"קו אדום" לפיו הפסקת האלימות היא תנאי בל-יעבור להתקדמות בתהליך המדיני. על בסיס הבנות אילו הכריז הארגון על הפסקת אש חד-צדדית ולאחר ששמר עליה במשך חודש וחצי שולב במו"מ.

בשונה מהפסקת האש הראשונה, הפעם "אותגרו" הכללים החדשים על-ידי 3 ארגונים "רפובליקניים" שהתנגדו לכללים החדשים ולהתקדמות בתהליך המדיני והסלימו את האלימות.

<u>אפריל 98' – אוגוסט 98': כללי משחק בלתי יציבים – החרפת המגמות המנוגדות</u>

בחודשים אילו התגברה הניגודיות בין המגמות שתוארו בפיסקה הקודמת. כללי המשחק הזמניים בין ה-PIRA לבריטניה הפכו לרשמיים וקבועים בעקבות חתימת הסכם "יום שישי הטוב" באפריל 98'.

מנגד הארגונים הסוררים החריפו את האלימות, הסלמה שהגיעה לשיאה באוגוסט 9', כאשר ארגון ה-RIRA (שהורכב מפורשי ה-PIRA) ביצעו את הפיגוע הקטלני ביותר בשנות המחקר וגרמו ל-29 אזרחים הרוגים. אירוע זה שיאה של מגמת הסלמה בפעילות הארגונים "הרפובליקניים" שנצפתה לאחר חתימת ההסכם בין בריטניה ל-PIRA.

<u>אוגוסט 98' ואילך: כללי משחק יציבים</u>

לאחר נקודת השיא בהסלמה, חל שינוי דרסטי במגמה של שלושת הארגונים הסוררים והם בחרו להתיישר עם כללי המשחק. ארגון ה-RIRA שביצע את פיגוע השיא הכריז על הפסקת אש, כמוהו גם ארגון ה-INLA. הארגון היחיד שלא הכריז על הפסקת אש היה ה-CIRA, אולם הוא ריסן באופן ניכר את פעולותיו.

התנהלות השחקנים לאחר הסלמת השיא מעידה כי לצד רצונם לערער את כללי המשחק הם לא היו מעוניינים לגרום לשבירת כלים או לאובדן ההישג המדיני של ה-PIRA. ההבנה כי חצו רף בלתי-רשמי שאסור היה להם לחצות הובילה אותם להחלטה מהירה להתיישר עם ההבנות שהושגו בין ה-PIRA לבריטניה. הפסקת האש של ארגוני המשנה הובילה להתייצבות ארוכת טווח בכללים. חרף העובדה שבטווח הרחוק (מחוץ לתקופת המחקר) חודשה אלימות מסויימת היא עדיין לא היוותה ערעור של ממש על הכללים.

השפעת משתנים על כללי המשחק

התהליך המדיני

התהליך המדיני שהיה משתנה בלתי-רלבנטי עד שנת 93' (משום שלא היה קיים) הפך למשתנה המשפיע ביותר על מצב כללי המשחק. כפי שהראתי בעמודים הקודמים, אופציית הפתרון המדיני הייתה המנוף באמצעותו כפתה בריטניה על ה-PIRA שינוי רדיקלי בכללי המשחק (הפסקות אש ממושכות).

אולם עוד לפני השינוי הרשמי באוגוסט 94', ניתן היה לזהות את השפעת המשתנה. הסיכוי לפתרון מדיני והמגעים החשאיים והרציניים שהתקיימו משנת 93', גרמו לארגון בשלב הראשון דווקא להתנער מכללי המשחק עליהם שמר שנים ארוכות. הבאתי במסגרת הפרק אישושים ברורים לכך ששינוי הכללים וההסלמה היו קשורים באופן ברור להתפתחות המדינית משום שהארגון ראה בהם מנוף להגברת הלחץ על בריטניה להתקדם בתהליך. מבחינת בריטניה הוביל כאמור לשינוי מנוגד שהתבטא בהקשחה נוספת של הכללים שאכפה על עצמה.

התנהלות זאת מצביעה על העדר השפעה של הסלמה מצד הארגון על רמת האלימות של המדינה ומעניקה חיזוק משמעותי למסקנה כי הכללים שנשמרו עד 93' נבעו מהחלטות חד-צדדיות של השחקנים ולא מהבנות ביניהם. אינטרקציה זאת שונה מאסטרטגיית Tit-For-Tat. שכמה מבכירי החוקרים בתחום (אקסלרוד, שלינג ונוספים) זיהו אותה כמאפיינת כללי משחק בלתי-רשמיים בסכסוך, על-פיה הכללים נוצרים כתוצאה מסימטריה בין מגמות הפעולה של השחקנים[840].

עד להסכם "יום שישי הטוב" בשנת 98' המשיך התהליך המדיני להיות המשתנה המעיקרי שהשפיע על מצב כללי המשחק. ההשפעה התבטאה הן בשמירה על כללים והן בהתנערות מהם בהתאם לסיכוי לפתרון.

ראוי לציין כי התופעה בה תהליך שלום עשוי לשמש גם כגורם מערער יציבות נצפתה גם במחקרים אחרים. בסכסוך הנוכחי ישנם מאפיינים משותפים לצד שונים למה שנצפה במקרים קודמים. יאנג ופינדלי הצביעו על-כך כי ככל שמתקרב הסכם מדיני, נוטים ארגונים אחרים להסלים את האלימות[841]. תהליך זה דומה למה

[840] Axelrod, Ibid, 1984 also see: Azar, Ibid, 1972, also see: Langlois and Langlois, Ibid, 1996
[841] Findley & Young, Ibid

שהתרחש לאחר הפסקת האש השנייה, כאשר 2 ארגונים של פורשי ה-PIRA ניסו להסלים את האלימות ולערער את ההבנות. אולם הוא שונה מההתנהלות בשנים 93'-94, כאשר ה-PIRA עצמו היה זה שהחריף את האלימות במקביל להתקדמות בתהליך המדיני.

ניתן לומר כי כניסת המשתנה "תהליך מדיני" כמשתנה פעיל משנת 93' הפכה אותו באופן ברור למשתנה המשפיע ביותר על כללי המשחק. בשלב הראשון כמשתנה ששינה כללים הקיימים, כיוון שגרם לכל אחד מהשחקנים לשנות את הכללים עליהם שמר באופן חד-צדדי. לאחר ההבנות באוגוסט 94', בין השנים 94'-98' היה המשפיע העיקרי שהכתיב שינויים שנעו בין ייצוב הבנות וכללים ברורים לבין שבירת הכלים בהתאם לסיכוי להישג מדיני.

<u>קביעת כללי משחק על-ידי גורם חיצוני</u>

במסגרת העבודה בחנתי שורה של השערות בנוגע לגורמים נוספים שעשויים להשפיע על כללי המשחק. חלק מההשערות נשללו, בחלק זה אציין רק את המשתנים שנמצאו כבעלי השפעה מסויימת (לכל הפחות).

<u>תיווך בינלאומי</u>

מאחר ובריטניה דגלה באופן ברור במדיניות מוגבלת מאד של הפעלת כוח ואכפה על עצמה כללים שמיזערו את מספר הנפגעים בנפש (הרוגים או פצועים) לא נדרשה מעורבות מרסנת של שחקנים בינלאומיים חיצוניים. לעומת זאת לעובדה שארצות-הברית נטלה תפקיד של מתווך אקטיבי החל משנת 93' הייתה תרומה והשפעה על ההבנות הסופיות על הכללים החדשים ארוכי הטווח.

העובדה שארצות-הברית שינתה את מיקומה בסכסוך מבת ברית של בריטניה למתווך הייתה למורת רוחה של בריטניה בשלב הראשון, אך בסופו של דבר הפכה אותה לגורם משפיע, משום שבכך התאפשר גישור בין השחקנים שנמנעו מכל הידברות ישירה ורשמית ביניהם.

עם זאת, כפי שהראתי בניתוח ההשערות הרלבנטיות, השפעתה של ארה"ב כגורם מתווך התאפשרה אך ורק כאשר פניהם של שני השחקנים היו לכיוון של פתרון, במצב כזה השפעתה הייתה קריטית ואיפשרה לגשר על הפערים. לעומת זאת, כאשר אחד השחקנים (או שניהם) התנגדו לכיוון של הידברות ופתרון, לא היה ביכולתה של ארה"ב (כמו גם של כל שחקן אחר בקהילה הבינלאומית) לאכוף שינוי או הבנות.

<u>לחץ פנימי - בריטניה</u>

משתנה זה מורכב למעשה משני תתי-משתנים – דעת הקהל ומערכת המשפט.

דעת הקהל לא השפיעה על כללי המשחק באופן משמעותי למעט צומת קריטית אחת. באפריל 97' בחרו אזרחי בריטניה במפלגת ה"לייבור" השמאלנית לשלטון והדיחו את המפלגה השמרנית לאחר 18 שנה.

אחת האג'נדות המרכזיות שהציג מנהיג ה"לייבור" בבחירות הייתה התחייבות לריכוך התנאים לשילוב ה-PIRA במשא ומתן. העובדה שהציבור בחר ב"לייבור" לשלטון איפשרה בתוך זמן קצר את חידוש הפסקת

האש ושילוב הארגון במו"מ, שסופו בהסכם "יום שישי הטוב", משום שבלייר עמד בהצהרתו. מחוץ להשפעה נקודתית זאת קשה להצביע על מעורבות משמעותית של הציבור ודעת הקהל על כללי המשחק.

למערכת המשפט היה תפקיד חשוב בהגדרת כללי המשחק. מכיוון שאנשי הארגון האלים היו אזרחי בריטניה, המדיניות כלפיהם הייתה כפופה לחוקי המדינה. לכן, מבחינה רשמית החוקים ואכיפתם הגדירו לממשלת בריטניה ולכוחות הבטחון שלה את כללי המשחק. כפיפות זאת מקצינה את המגבלות החלות בלאו הכי על מדינות הנלחמות נגד ארגונים אלימים (לרוב כאשר הללו אינם אזרחי המדינה). מערכת החוק הרחיבה במהלך שנות הסכסוך את מרחב הפעולה בתוך הכללים. ההרחבה נעשתה באמצעות הוספה מדורגת של "תקנות חירום" שנועדו לענות לצרכים שעלו בסכסוך. יחד עם זאת העובדה שבריטניה כלל לא עשתה שימוש בכלי החריף ביותר שהותר לה (החל משנת 74'), סנקציית הגירוש, מהווה אישוש לכך שחוקי מערכת המשפט לא היו הגורם שהכתיב רף עליון לאלימות המדינה, מפני שבריטניה אפילו לא הגיעה לרף זה.

<u>פטרון הארגון</u>

מאחר ול-PIRA לא היה פטרון מדינתי, אלא רק סיוע לוגיסטי שקיבל ממספר מדינות ובראשן לוב, מראש ניתן להניח כי למשתנה זה לא הייתה השפעה מרכזית על כללי המשחק. עם זאת לא ניתן לשלול את קיומו של קשר השערתי בין סגירת ערוצי הסיוע הללו בתחילת שנות ה-90' (בעקבות הסנקציות על לוב וקריסת מדינות מזרח-אירופה) לבין החלטתו של הארגון לפנות לתהליך מדיני שיצר כאמור שינוי דרמטי בכללי המשחק.

<u>מניעים להסלמה/שבירת כללי משחק</u>

בתקופת המחקר שבחנתי ניתן להצביע על שני פרקי זמן של הסלמה באלימות ה-PIRA:

ינואר 93' – אוגוסט 94' בתקופה זאת התנער הארגון מכללים בלתי-רשמיים עליהם הקפיד לפני כן, מיעוט בפגיעה באזרחים ומיעוט בפעולות על אדמת בריטניה. את השינוי בתקופה זאת נכון להגדיר כשינוי בכללי המשחק מתוך מגמת הסלמה ולא כשבירת כלים.

התקופה השנייה, פברואר 96' – יולי 97' היא תקופה של שבירת כלים ביחס לכללים שהוסכמו בהפסקת אש. שבירת הכלים על-ידי הארגון בשני במקרים הייתה קשורה באופן מובהק לתהליך המדיני.

ההתקדמות בתהליך המדיני בשנת 93' והפיכת הסיכוי להישג מדיני לאופציה מעשית הובילה את הארגון להחלטה לחרוג מהכללים עליהם שמר עד אז מתוך מחשבה כי הדבר יגביר את הלחץ על בריטניה וישפר את סיכוייו לתוצאות בערוץ המדיני. הסבב השני של ההסלמה היה קשור באופן דומה למבוי הסתום אליו נקלע התהליך המדיני, פעם נוספת שבירת הכלים לא נועדה להביא לכאוס, אלא להגביר את הלחץ על בריטניה להסכים לפשרות שיאפשרו התקדמות בתהליך המדיני.

בשני הסבבים הסכים הארגון לשנות את כללי המשחק ולרסן באופן מוחלט את האלימות כאשר סבר כי הכללים החדשים יגבירו את סיכוייו להתקדמות בתהליך המדיני.

שני המהלכים היו חד-צדדיים של ה-PIRA ולא נענו בהסלמה נגדית מצידה של בריטניה. תגובתה של בריטניה בשני המקרים לא הייתה קשורה להסלמת הארגון. בסבב הראשון בחרה בריטניה דווקא להגביל את פעולותיה, מתוך מטרה דומה לזאת של הארגון (אך תפיסה שונה לגבי דרך ההגעה אליה) לפיה הריסון יגדיל את הסיכוי לפתרון מדיני. בסבב השני נותרה בריטניה איתנה בהצבת "הקו האדום" שמנע את שילוב הארגון במו"מ והביא אותו להחלטה על שבירת הכלים. השינוי בעמדת בריטניה התרחש רק לאחר המהפך הפוליטי שהוביל לריכוך מיידי בעמדתה שנענה בריסון האלימות.

<u>סיכום התוצאות</u>

סוגיית קיומם של כללי משחק בסכסוך בין בריטניה ל-PIRA במהלך 11 השנים שבחנתי נחלקת לשתי תקופות עיקריות – לפני תחילתו של תהליך השלום ואחריו.

עד לתחילת התהליך מדיני זיהיתי שמירה על כללי משחק שהוגדרו באופן חד-צדדי על-ידי כל שחקן. בתקופה זאת ניתן לזהות כללים מסויימים עליהם שמר כל אחד מהשחקנים, אולם הכללים פחות יציבים וברורים.

ה-PIRA שמר על כללים כאילו (רוב הזמן) מתוך רצון שלא לגרור את בריטניה להסלמה ותחת זאת לשחוק אותה בעימות מתמשך. מכיוון שבריטניה לא הגדירה "קו אדום" ברור, הארגון הגדיר עבור עצמו כללים באופן חד-צדדי, כאשר עיקרם היו התמקדות בפגיעה כוחות הבטחון ובפעולות על אדמת צפון-אירלנד מתוך הנחה שפעולות כאלה לא יגררו את בריטניה להסלמה.בריטניה מנגד הקפידה על כללי משחק כתוצאה מהרצון לשמר את העימות בעצימות נמוכה כדי לצמצם את המחיר שהוא גובה ממנה בהוצאות כספיות ובחיי אדם. המשתנה המשפיע השני היה הכפיפות לחוקי המדינה שלמעשה הגדירו כללים אליהם הייתה מחוייבת מכיוון שאנשי הארגונים האלימים היו אזרחי בריטניה. העובדה שגם בהעדר הבנות, המניע של כל אחד מהשחקנים היה הימנעות מהסלמה, איפשרה שמירה על כללים יציבים יחסית כתוצאה מהתאמה בין יעדי השחקנים שהניעו כל שחקן לאכוף על עצמו מגבלות באופן חד-צדדי.

התפתחות התהליך המדיני וכניסתה של אופציית ההסכם למשוואה שינתה את כללי המשחק משנת 93'. החל משנת 93' הפך הסיכוי להסכם מדיני למשתנה בעל ההשפעה המשמעותית ביותר (כמעט הבלעדי) על קיומם של כללי משחק. כפי שתיארתי בהרחבה, עד סיום תקופת המחקר נותר הסיכוי לפתרון מדיני המשתנה שהכתיב את כללי המשחק (או את ההתנערות מהם).

בסיכומו של דבר, בסכסוך זה ניתן לעמוד על ההבדל בין שבריריותם ו"גמישותם" של כללים שהוגדרו באופן חד-צדדי לעומת יציבותם של הכללים שהושגו בהבנות בין השחקנים. יחד עם זאת אני סבור כי יתכן שדווקא הממצא אודות התקופה הראשונה עשוי להיות החשוב יותר. כפי שהצגתי, גם בהעדר הידברות והבנות ואף בהיעדר משוואת הרתעה ברורה, ניתן היה לזהות שמירה על כללים על-ידי כל אחד מהשחקנים. השמירה על כללים אלה איפשרה את ניהול העימות האלים במשך כשני עשורים ללא היגררות להסלמה משמעותית.

פרק שביעי: רוסיה – ארגונים צ'צ'ניים

7.1 בסיס הנתונים וזיהוי "רמת סף"

תקופת המחקר מתחילה ב-9.1996 ומסתיימת ב-4.2009.

מועד הפתיחה נקבע בהתאמה להסכם השלום שנחתם בין ממשלת רוסיה לכוחות הצ'צ'ניים ב-31.8.96. ההסכם היווה את סיומה הרשמי של מלחמת צ'צ'ניה הראשונה והגדיר כללים חדשים בסכסוך[842].

מועד הסיום נקבע ב-4.2009 עם הכרזתה של רוסיה על ביטול מצב החירום בצ'צ'ניה אשר הוכרז בספטמבר '99[843].

הצומת המרכזית בתקופת המחקר היא מלחמת צ'צ'ניה ה-2 שפרצה בספטמבר '99. בעוד שנקודת הפתיחה של המלחמה הינה ברורה, אין לה בפועל נקודת סיום מובהקת. ממשלת רוסיה הכריזה מספר פעמים על סיום המלחמה, אך השאירה את מצב החירום על כנו ובפועל העימות האלים נמשך ברמות משתנות. רק באפריל 2009 בוטל מצב החירום ונשיא רוסיה הכריז על סיום המבצע הצבאי. באותה תקופה האלימות בצ'צניה אכן פחתה באופן משמעותי, אך לא נפסקה. עיקר העימות האלים נמשך בין הארגונים האלימים לשלטון המקומי הפרו-רוסי, בעוד שפעילות צבא רוסיה כמעט ופסקה לחלוטין.

רקע - שחקנים מרכזיים

בצ'צ'ניה פעלו מספר גדול של קבוצות אלימות, שאלת התיאום וקיומה של הנהגה מרכזית בתוכן נתונה במחלוקת בין חוקרים שונים[844]. הנתונים שאציג במהלך המחקר מראים כי לאורך התקופה חלו שינויים ביחסים בין הפלגים האלימים.

שלושת הארגונים בהם אעסוק, הם הכוחות המרכזיים שפעלו כנגד רוסיה:

הארגון המרכזי יקרא להלן, "**הבדלנים**", בראש הארגון עמד אסלאן מסחאדוב, עד שחוסל בפברואר 2005. ב-3 השנים שבין סיום מלחמת צ'צ'ניה הראשונה לפרוץ המלחמה השנייה כיהן מסחאדוב באופן רשמי כנשיא צ'צניה. עם פרוץ המלחמה השנייה באוקטובר '99 הודיע פוטין כי אינו מכיר עוד במסחאדוב ובממשלתו. מאותו שלב הפך מסחאדוב מנשיא צ'צ'ניה הרשמי למנהיג הארגון האלים המרכזי שלחם ברוסים.

הארגון השני יקרא להלן, "**הפלג איסלאמי**", בראשו עמד שאמיל באסייב, עד שחוסל ביולי 2006. עד שנת '99 כיהן באסייב תחת מסחאדוב כראש-ממשלת צ'צ'ניה ושיתף עימו פעולה. באסייב החזיק באידיאולוגיה קיצונית יותר ממסחאדוב, הן ביחס ללחימה ברוסיה והן מבחינה דתית וארגונו אחראי למרבית הפעולות שהיוו רמת שיא באלימות הצ'צ'נית.

---

[842] יגיל הנקין, נצח או שנעלם – תולדות מלחמת צ'צ'ניה הראשונה 1994-1996, הוצאת "מערכות": תל-אביב, 2007, עמ' 498

[843] Mairbek Vatchagaev, "The Cancellation of Counter-Terrorism Operation in Chechnya: Peace or War?" , North Caucaus Weekly, 24.4.2009

[844] Politkovskaya Anna, 2002, A Dirty War, London: The Harvill Press, also see: Matthew Evangelista, The Chechen Wars: will Russia Go The Way of The Soviet Union, The Brooking Institution, 2002

הארגון השלישי הוא "**המליציה הווהאבית**" שהורכב מפעילים איסלאמיים שהגיעו מהמדינות הערביות השכנות (בעיקר סעודיה), בראש הארגון עמד ח'טאב. במהלך שנת 2002 חוסלו ח'טאב, סגנו ורבים מאנשי הארגון והוא חדל להתקיים כוח עצמאי משפיע (על אף שפעילות של מתנדבים איסלאמיים מהמדינות השונות נמשכה, אך הללו נטמעו בארגונים המרכזיים ולא פעלו ככוח עצמאי).

כאמור, בין השנים 99'-97 כיהן מנהיג "הבדלנים", מסחאדוב, כנשיאה הרשמי של צ'צ'ניה ואילו מנהיג "הפלג האיסלאמי", באסייב, כיהן תחתיו כראש ממשלה. בתקופה זאת אין הפרדה רשמית בין שני הארגונים. באוגוסט 99' כוח צבאי בהנהגת באסייב פלש לדגסטאן, הכוח שמנה 1,500 איש היה שילוב של אנשי "הפלג האיסלאמי" ואנשי "המליציה הווהאבית". בפעולת זאת הם הצליחו לכבוש מספר כפרים בדגסטאן ושני המנהיגים (באסייב וח'טאב), הכריזו על הקמת "מדינה איסלאמית" עצמאית בדגסטאן.

פעולה זאת היוותה מאיץ מרכזי לפרוץ מלחמת צ'צ'ניה ה-2. מאותו שלב פעלו שני הארגונים ככוחות נפרדים, כאשר "הבדלנים" מהווים את הזרם המרכזי והמתון יותר ו"הפלג האיסלאמי" מוביל קו קיצוני ואלים יותר. לאחר חיסולו של מנהיג "הבדלנים" מסחאדוב (פברואר 2005) היטשטשה משמעותית ההפרדה בין הארגונים ובספטמבר 05' הוכרז באסייב באופן רשמי כסגנו של יורשו של מסחאדוב וכמפקד הזרוע הצבאית המשותפת[845]. בכך הסתיימה רשמית ההפרדה בין הארגונים שהתקיימה מאז אוגוסט 99'. ביולי 06' חוסל גם באסייב, עד לסיום תקופת המחקר לא ניתן לזהות אף כוח משני משמעותי.

מיפוי שחקנים צ'צ'ניים אלימים			
	"הבדלנים"	**"הפלג האיסלאמי"**	**"המליציה הווהאבית"**
אוגוסט 96' – אוגוסט 99'	אין הפרדה בין הארגונים.מנהיג "הבדלנים" מכהן כנשיא צ'צ'ניה ומנהיג "הפלג האיסלאמי" מכהן תחתיו כראש הממשלה.		ארגון אלים עצמאי, מורכב מפעילים המגיעים ממדינות ערביות שכנות
אוגוסט 99' – פברואר 05'	רוסיה מדיחה את מנהיג "הבדלנים" מנשיאות צ'צניה והארגון הופך לארגון האלים המרכזי במלחמה	בהמשך לאחריות הארגון לחלק מהפעולות שהובילו למלחמה, הוא מוסיף לפעול כארגון עצמאי ואלים יותר.	בשנת 2002 מחוסלים מנהיג הארגון וסגנו ובהמשך מרבית הכוח הלוחם והארגון חדל להתקיים כארגון עצמאי.
פברואר 05' – ספטמבר 05'	לאחר חיסול מנהיג "הבדלנים", מטשטשים ההבדלים בין שני הארגונים ומתהדק שיתוף פעולה.		
ספטמבר 05' והלאה	שני הארגונים מתאחדים באופן רשמי, באסייב ממונה למספר 2 בארגון ומפקד הכוחות הלוחמים. שת"פ דומה לזה שהתקיים בין הארגונים עד אוגוסט 99'.		

[845] North Caucaus Weekly, "Ssdulaev Explains his Relations witah Basaev", 15.9.2005

<u>בסיס נתונים: אירועים אלימים</u>

כל המחקרים שעסקו בנושא מצביעים על קיומם של פערים משמעותיים בין מקורות הנתונים הרשמיים בנושא[846]. הפערים נובעים משילוב של ערפול תקשורתי וחסימת הנגישות לגורמים חיצוניים לצד העובדה שבחלקים מהזמן התקיימה לחימה בעצימות גבוהה שבה אין תיעוד מדוייק של כל אירוע ואירוע.

חרף מגבלות אילו מצאתי כי במקורות המידע המהימנים יש די והותר מידע כדי לנתח את הסכסוך בכלים שמציע מחקר זה. שני מקורות המידע העיקריים לאיסוף הנתונים אודות הארועים האלימים הם ה-GTD (Global Terrorism Database)[847] וה-RAND (National Security Research Division)[848].

הארכיון של מכון ג'יימסטאון[849] המכיל בתוכו מאמרים ודיווחים שוטפים לאורך כל התקופה היווה מקור מידע מרכזי לצורך הניתוח האיכותני וכן כמקור השלמה ואימות נוסף עבור האיסוף הכמותי.

<u>ניתוח פעולות אלימות ארגונים צ'צ'ניים</u>

השוני העיקרי בין דפוסי הפעולה של שני הארגונים הצ'צ'ניים המרכזיים היה במה שמוגדר כ"**מגה-פיגועים**". מדובר במספר פיגועים לא רב אך בהיקף משמעותי בהרבה, גם ביחס פיגועים ההמוניים ה"סטנדרטיים".

פיגועים אילו בוצעו על-ידי ברובם על-ידי "הפלג האיסלאמי" (במיעוט במקרים לא נלקחה אחריות על-ידי אף גורם) וימנו במסגרת הניתוח האיכותני, ביניהם כלולים בין היתר – הפלישה לדגסטאן באוגוסט 99', פיגוע בתאטרון במוסקבה באוקטובר 2002 בו נלקחו 850 בני-ערובה (ונרצחן 130 מתוכם), ופיגוע החטיפה בבית-הספר בבסלאן בספטמבר 2004 בו נלקחו 1,300 בני-ערובה ובסיומו נרצחו 344 חטופים. פיגועים אלה ונוספים ינותחו במסגרת ההשערות האיכותניות.

במאגר הפיגועים הכללי לא נמצא הבדל מהותי לפיכך מופיעים כל האירועים במאגר אחד. לעומת זאת, נמצא שוני בין דפוסי הפעילות של הארגונים הצ'צ'ניים לפני פרוץ המלחמה ואחריה.

השוני הבולט הן במספר הפיגועים והן במאפייניהם החל משנת 99', מעיד על שינוי בכללי המשחק בין שתי התקופות. בשל הפערים הגדולים הפרדתי בין בסיסי הנתונים של שתי התקופות בניתוח התפלגות הפעולות האלימות.

בין שתי מלחמות צ'צ'ניה הפרידו 3 שנים בדיוק. לפיכך מניין הארועים בין ספטמבר 96' לספטמבר 99' ימנה בכל פעם מה-1.9 עד ה-31.8 בשנה הבאה, כאשר בגרף יוגדרו כ-1997,1998,1999. בשנת 2000 מניין האירועים מתחיל בראשית מאי, מכיוון שבין ספטמבר 99' למאי 00' התנהלה לחימה רציפה בעצימות גבוהה, ואין

[846] Amnesty International Issues Reports on Disappearances, Jamestown Foundation, also see: John Pike. "Second Chechnya War". Globalsecurity.org, also see: "Chechen official puts death toll for 2 wars at up to 160,000", International Herald Tribune, 16.8.2009

[847] http://www.start.umd.edu/gtd/

[848] http://www.rand.org/nsrd.html

[849] http://www.jamestown.org/programs/nc/archivesnca/2015/

תיעוד של כל פעולה ופעולה*. מעבר לכך ברור כי הייתה זאת תקופה של הסלמה ושבירת כלים. על מנת ליצור אחידות בהשוואה בין שנת 2000 ליתר השנים יועלה מניין הארועים בין מאי לדצמבר במקדם של 2/3.

מהגרף עולה באופן מובהק שינוי במספרם הכולל של הפיגועים בין התקופה שקדמה למלחמה לתקופה שאחריה:

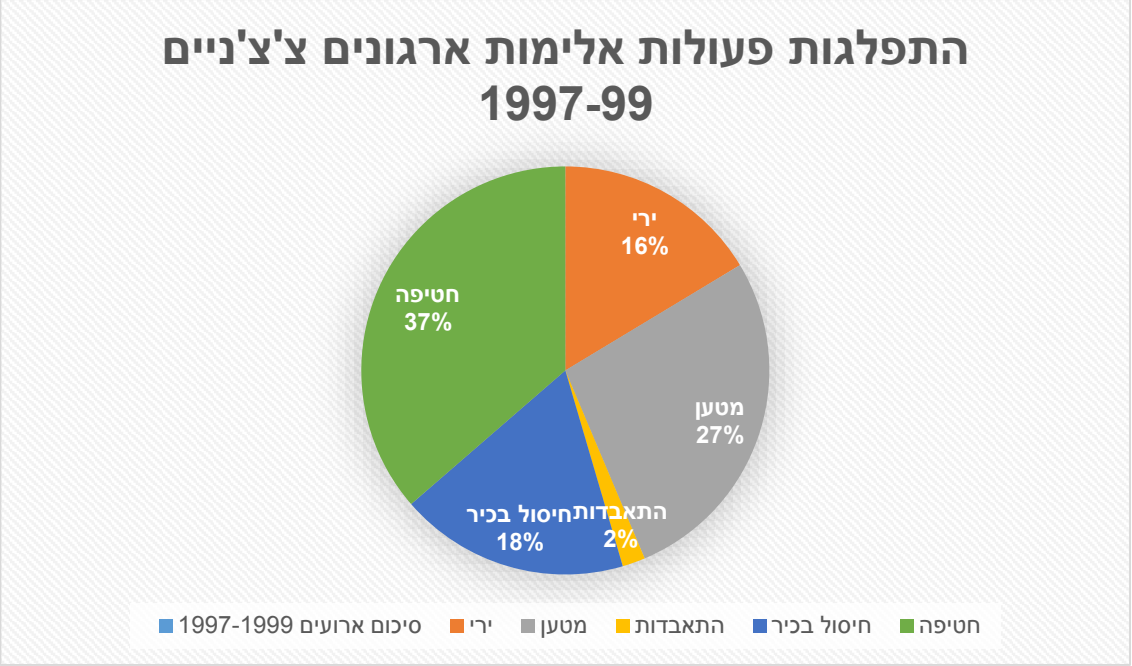
<u>דפוסי פעולה</u>

כאמור השוני הינו ברור לא רק בכמות הפעולות, אלא גם בסוג הפעולות.

לפני המלחמה- בין השנים 1996-1999: הפעולות האלימות כללו את שיטות הפעולה הבאות: פיגועי ירי, הנחת מטענים, פיגועי חטיפה, חיסול בכירים ופיגועי התאבדות.

מנתוני ההתפלגות של השנים 99-1997 עולים 4 דפוסי פעילות דומיננטיים – חטיפה, ירי, הנחת מטענים וחיסול בכירים, אשר ההתפלגות ביניהם נראית כאקראית. לעומת זאת פיגועי ההתאבדות מהווים חריג מובהק כאשר הם מהווים 2% בלבד מסך הפיגועים. מכיוון שמדובר על סוג פיגוע אשר לפחות מבחינת מספר הנפגעים מהווה את סוג הפעולה האלים ביותר, יתכן והוא מרמז על קיומה של "רמת סף" לפני המלחמה.

* בספטמבר 99' פרצה המלחמה בעקבות פלישת המורדים הצ'צ'ניים לדגסטאן, במאי 00' הצליחו הצבא הרוסי לבסס שליטה בצ'צ'ניה והנשיא פוטין הכריז רשמית על חידוש השליטה הרוסית בצ'צ'ניה ועל מינוי ראש-ממשלה ידידותי (השליטה הרוסית בצ'צ'ניה פסקה בנקודת הפתיחה של המחקר – ספטמבר 96' עם סיומה בהסכם של מלחמת צ'צ'ניה ה-1.

בתקופה **שלאחר המלחמה (מאי 00' – אפריל 09')** הפעולות האלימות של הארגונים הצ'צ'ניים כללו את שיטות הפעולה הבאות: פיגועי ירי, הנחת מטענים, התקלויות, פשיטות (פעולות גדולות שכללו לעיתים בהשתתפות עשרות אנשי הארגון), פיגועי התאבדות, מכוניות תופת, חטיפה, חיסול בכירים והפלת מסוקים ו"מגה-פיגועים".

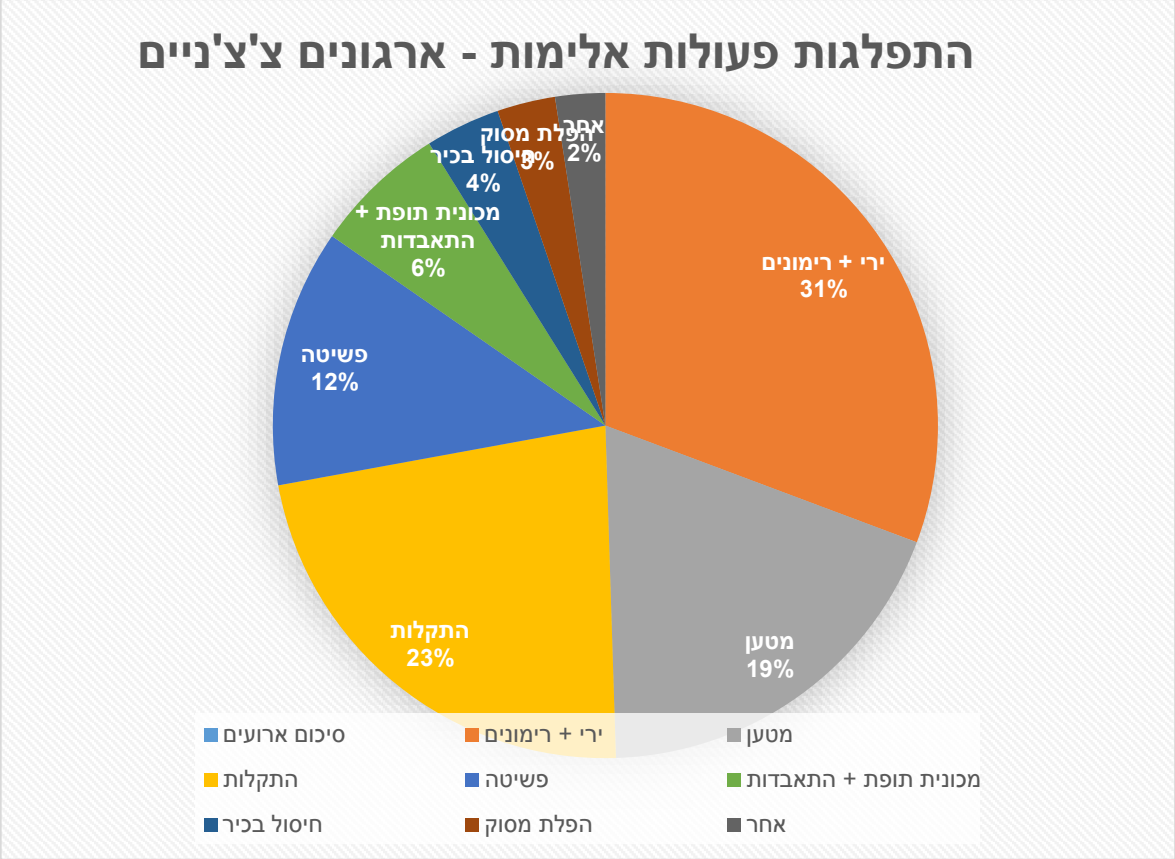
על-מנת לצמצם פיזור ולאפשר תצוגה ברורה, איחדתי את פיגועי הירי ופיגועי הרימונים לקטגוריה אחת, גם פיגועי ההתאבדות ומכוניות התופת אוחדו, מכיוון שמדובר בפיגוע בעל מאפיין דומה ולרוב היקפי הנפגעים היו בשיעורים דומים.

מהמדגם הוצאו ה"מגה-פיגועים" אשר מספרם המוחלט היה מזערי, אך עוצמתם הייתה חריגה (השפעתם תנותח בהרחבה בניתוח האיכותני). מספרם המוחלט של ארועים אילו כה קטן יחסית, עד כי לא ניתן לזהותו בהתפלגות סטטיסטית השוואתית ביחס לסוגי האלימות האחרים, אולם מכיוון שעל-פי כל הפרמטרים (מספר נפגעים, פגיעה באזרחים, על אדמת רוסיה) הם היו אמצעי האלימות הקשה ביותר יהיה הכרח לבחון בפירוט את השפעתם במסגרת הניתוח האיכותני.

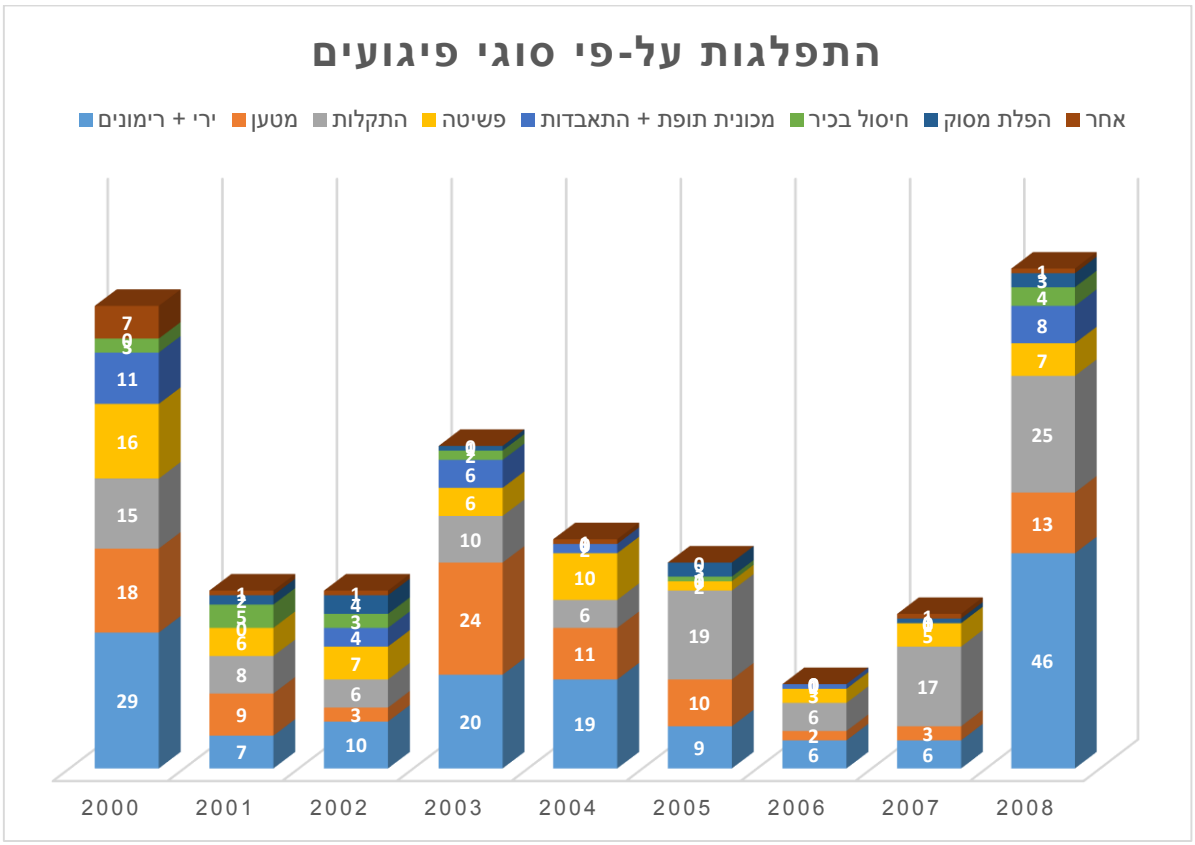
לא ניתן לדרג באופן חד-משמעי את יתר האמצעים האלימים שהפעילו הצ'צ'ניים, אולם ניתן לעשות זאת במידה מסויימת בין חלק מסוגי הפיגועים – כך ניתן לומר כי מכוניות התופת ופיגועי ההתאבדות היוו אמצעי אלים יותר מהמטענים, הפשיטות היו אמצעי אלים יותר מארועי הירי וההתקלויות. קשה לדרג בסולם זה את פיגועי הפלת המסוקים וחיסול הבכירים שהיוו סוג של "פיגועי איכות", גם אם לא תמיד גרמו למספר גדול של נפגעים.

מנתוני ההתפלגות של השנים 2000-2009 עולה כי פיגועי הירי, המטענים וההתקלויות היו החלק הארי של הפעילויות והיוו ביחד קרוב ל-75% מסך הפעולות האלימות של הארגונים הצ'צ'ניים 3 הפעולות הללו

משתייכות לדרגות הפחות אלימות באופן יחסי, התפלגות שיתכן והיא מרמזת על קיומה של "רמת סף" גם לאחר פרוץ המלחמה:

הגרף הבא מציג את השינויים בהתפלגות הפעולות האלימות על-פי שנים:

מהצגת ההתפלגות על-פי שנים ניתן לראות כי בשנים 2000,2003,2008 בהן עלה באופן משמעותי מספרן הכולל של הפעולות האלימות (ראה עמ' 246) נבע הדבר באופן ברור מעלייה במספרן (ובמשקלן היחסי) של 3 הפעולות מהדרג הנמוך יחסית (ירי התקלויות ומטענים). לעומת זאת ביתר השנים מתקיים פיזור בין כלל הפעולות ללא בולטות מובהקת למי מהפעולות.

<u>מאפייני פיגועים נוספים – ארגונים צ'צ'ניים</u>

בפרק המתודולוגי ציינתי כי מעבר למניין הפיגועים ולאמצעי הפיגוע של הארגונים האלימים ישנם שני מאפיינים נוספים אליהם יש להתייחס במסגרת המבחן האם ארגון אלים פועל בכפוף לכללי משחק - יעדי הפיגועים ואיזור הפיגועים.

<u>יעד הפיגוע</u>

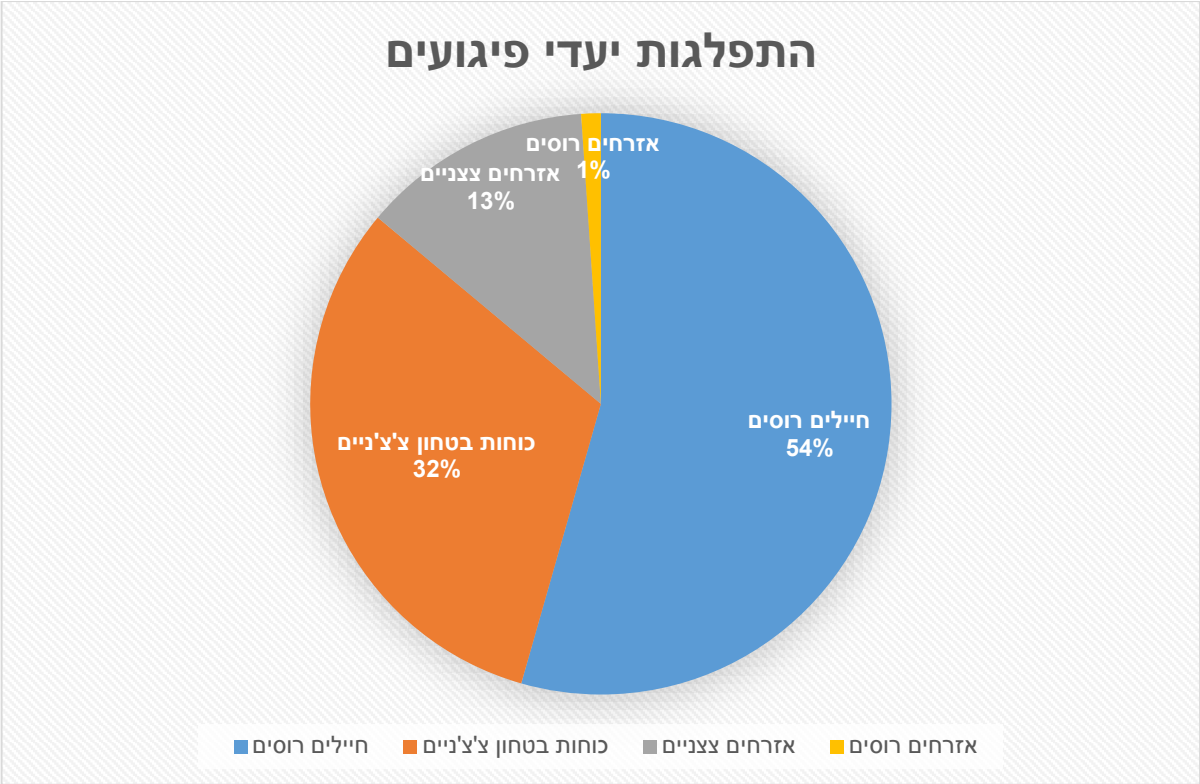
התפלגות הנפגעים בסכסוך זה כוללת 4 קבוצות: אנשי צבא רוסי, כוחות בטחון צ'צ'ניים, אזרחים צ'צ'ניים ואזרחים רוסים.

ההפרדה הינה חשובה, שכן צבא רוסיה וכוחות הבטחון המקומיים היו כוחות נפרדים. האבחנה ביניהם חשובה במיוחד משום שבהמשך הפרק אראה בסוגיות חלוקת האחריות ביניהם היוותה מרכיב קריטי בהתארכות הלחימה. גם ההפרדה בין שתי אוכלוסיות האזרחים משמעותית, מפני שאזרחים רוסים נפגעו רק בפעולות על אדמת רוסיה ואילו אזרחים צ'צניים נפגעו בתדירות גבוהה בהרבה משום שחיו בסביבת הלחימה.

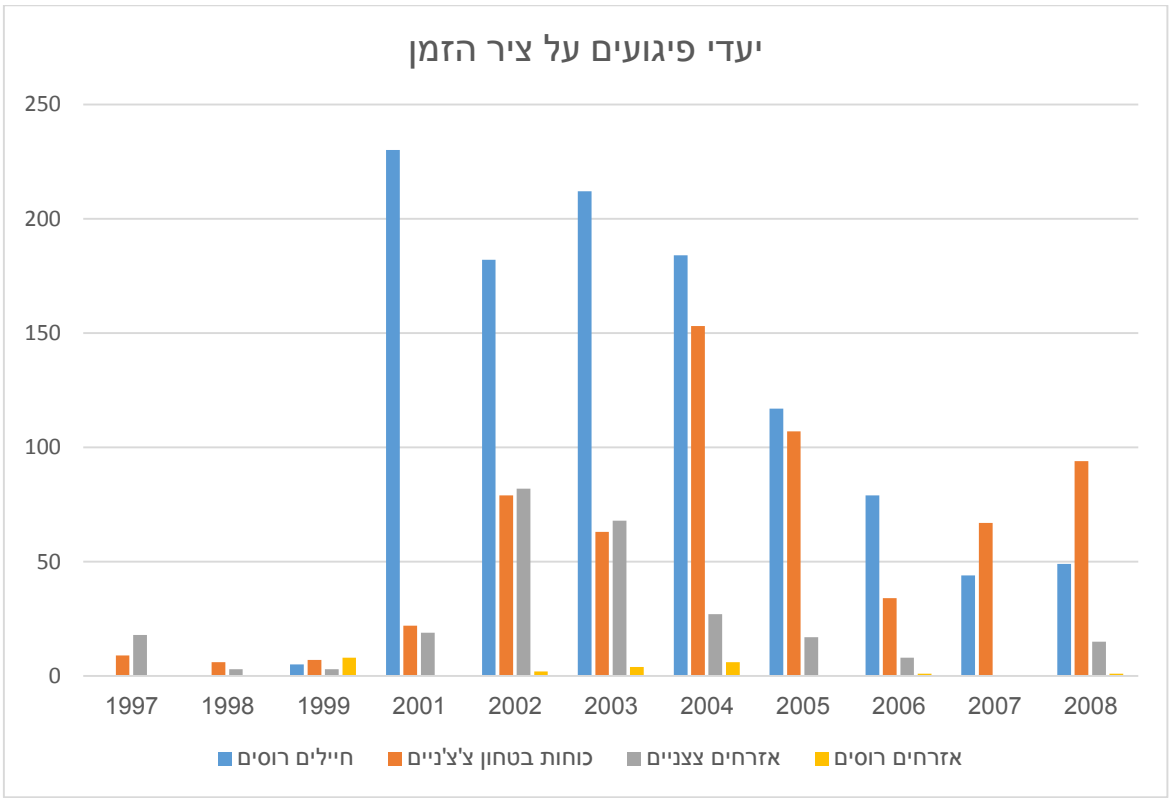
חשוב להבהיר כי בשל ריבוי השימוש באמצעי הרג המוניים, במקרים רבים לא הייתה בפיגועים אבחנה לאחת מהקבוצות בלבד, בארועים אילו סומנו כ"יעד האירוע" 2 (או 3) הקבוצות הרלבנטיות.

בשונה מהפיזור שנצפה בפילוח האמצעים האלימים, הרי שבקטגוריזציה זאת ניתן לזהות רמז ברור לקיומה של "רמת סף". מהנתונים עולה ממצא מובהק לפיו הכוחות הצ'צ'ניים התמקדו באנשי כוחות הבטחון (המקומיים והרוסים) ומיעטו לפגוע באזרחים.

רק 14% מהפיגועים הופנו כנגד אזרחים. כאשר האבחנה בין פיגועים כנגד אזרחים צ'צניים לעומת אזרחים רוסים מחדדת עוד יותר את ההבדל, שכן רק 1% מהפיגועים היו כנגד אזרחים רוסים. הרמז לכך שיתכן כי הפיגועים כנגד אזרחים רוסים היוו חריגה מהנורמה מתחזק על-ידי נתון שאינו נראה בהתפלגות זאת והוא שרוב הפיגועים בשטח רוסיה מוגדרים כ"מגה-פיגועים":

הגרף הבא המתייחס לציר הזמן מראה כי האבחנה הנ"ל נוצרה לאחר פרוץ מלחמת צ'צ'ניה השנייה, התקיימה לאורך כל התקופה וטושטשה מעט רק בשנים 2002-2003.

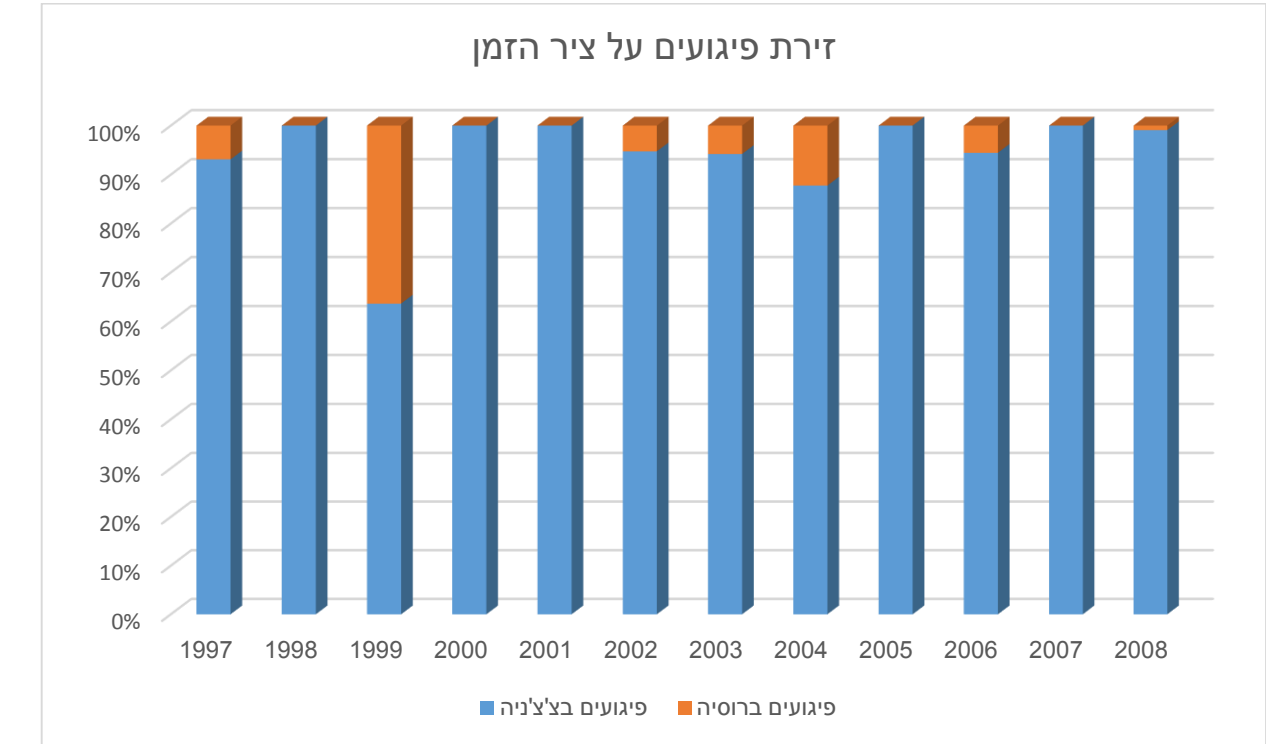

<u>זירת הפיגועים</u>

הגרף הבא ממחיש שוב בצורה חד-משמעית כי פיגועים באדמת רוסיה היוו חריגה מכללי המשחק, כאשר היוו בסך-הכול 4% מסך-הפיגועים.

העלאת נתוני ההתפלגות על ציר הזמן מראה כי אבחנה מובהקת בין זירות הפיגוע התקיימה לאורך כל השנים מלבד שנת 99' שהובילה לפרוץ המלחמה ובה הגיע מספר הפיגועים בשטח רוסיה לכדי 35%. העובדה שעלייה משמעותית זאת קדמה לפרוץ המלחמה מחזקת את האינדיקציה לכך שפיגועים ברוסיה היוו הסלמה. עוד ניתן לראות כי החל משנת 2005 הצטמצם עוד יותר מספר הפיגועים על אדמת רוסיה עד לכדי הפסקה מוחלטת בחלק מהשנים.

<u>פעולות אלימות רוסיה</u>

מאפייני פעולות אלימות – החל מספטמבר 99' מרבית הפעולות האלימות של רוסיה אפיינו לחימה בעצימות גבוהה ולא מוקדו באופן ישיר באנשי הארגונים האלימים.

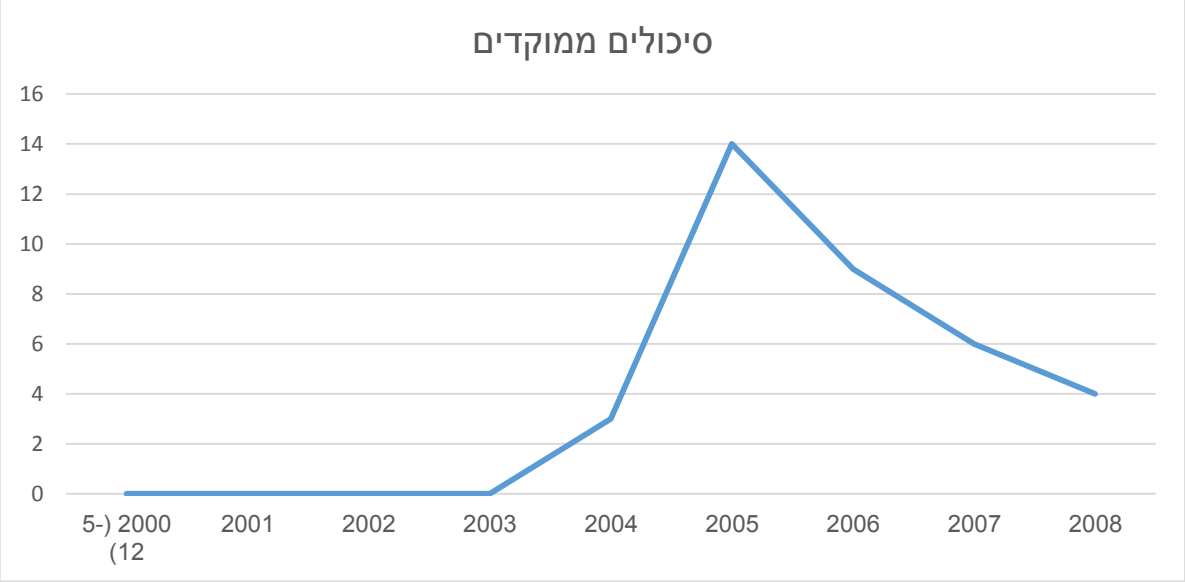
פעולות אלה כללו הפצצות מאסיביות מהאווויר, מצור צבאי, כיבוש ערים מרכזיות ושטחים נרחבים, ביצוע מעצרים המוניים וחסרי אבחנה של כלל הגברים (מגיל 10 ומעלה!). פעולות אילו כללו שימוש באמצעי הרג המוני ולא כוונו באופן ממוקד כנגד הארגונים האלימים

הפעולה הממוקדת העיקרית אותה ניתן לבחון ולכמת היא חיסול מנהיגים ובכירים בארגונים הצ'צ'ניים.

חשוב להבהיר כי החל מ-2003 הועברו בהדרגה מרבית הפעולות האלימות לאחריותם של כוחות הבטחון המקומיים שפעלו תחת השלטון המקומי הידידותי לרוסיה.

על הקושי הנובע מצורת הלחימה של רוסיה, מוסיף גם האיפול המכוון שהטילו הרוסים על פעולותיהם החל משנת 99'. איפול שהלך והחריף במהלך העשור, הן ביחס לאמצעי הלחימה והן ביחס למספרי הנפגעים. מדיניות זאת הביאה לכך שכלל החוקרים הגופים הבינלאומיים העוסקים בסכסוך מסייגים את הנתונים שהם מציגים בכך שקיימים מספר מקורות, אשר ביניהם פערים קריטיים[850] . (המגיעים עד לפערים של אלפים רבים ביחס לנתוני ההרוגים הצ'צ'ניים)

כאמור הפעולה הממוקדת העיקרית אותה ניתן לבחון ולכמת היא חיסול מנהיגים ומפקדים בכירים בארגונים הצ'צ'ניים. הרוסים החלו להשתמש באמצעי זה רק משנת 2003. הגרף הבא מציג את השינויים בשימוש בו על-פני ציר הזמן ומראה עלייה משמעותית בשנים 5-2004 ולאחר מכן ירידה הדרגתית. הזינוק החד וההתמתנות לאחריו מרמזים על אפשרות של שינוי בכללי המשחק בתקופה זאת, מגמה אשר תיבחן במסגרת הניתוח האיכותני.

[850] Amnesty International Issues Reports on Disappearances, Jamestown Foundation, also see: Pike, Ibid, also see: "Chechen official puts death toll for 2 wars at up to 160,000", International Herald Tribune, 16.8.2009

<u>סיכום</u>

מהנתונים שהצגתי אין ספק כי מלחמת צ'צ'ניה ה-2 שפרצה בספטמבר 99' שינתה את כללי המשחק. הפרמטר העולה בצורה המובהקת ביותר כמרמז על קיומה של "רמת סף" עבור הארגונים הצ'צ'ניים הוא ביצוע פיגועים על אדמת רוסיה וכנגד אזרחים רוסים. העובדה שבשנה שקדמה למלחמה הייתה עלייה ניכרת במספר פיגועים אלה מחזקת את האינדיקציה לקיומם של כללי משחק, אשר יתכן שפיגועים אילו היוו חריגה מהם והובילו לשבירתם.

מגמות נוספות עליהן ניתן ללמוד מהנתונים הכמותיים הם הירידה העקבית בפגיעה בכוחות הרוסים החל משנת 2003, כאשר במקביל ניכרת החל משנת 2003 עלייה חדה בפגיעה במנהיגי הארגונים הצ'צ'ניים. בניתוח הפעולות האלימות של רוסיה האינדיקציות הבולטות לשינויים בכללי המשחק מתבטאות בהחלטה לצאת למלחמה באוקטובר 99' ובשימוש הנרחב בסיכולים ממוקדים בשנים 5-2004 (לעומת שימוש מזערי לפני כן).

נתונים עיקריים אילו ואחרים שהצגתי בפרק זה ישמשו כבסיס לבחינת קיומם של כללי משחק והגורמים לשינויים בהם במסגרת ניתוח ההשערות האיכותניות.

7.2: מניעי הארגון לשמור על כללי משחק

השערה 1: ככל שהקו האדום של המדינה נמוך יותר רמת האלימות שיפעיל הארגון תהיה נמוכה יותר

בהשערה זאת בחנתי את ההנחה כי כללי המשחק נקבעו כתוצאה מכך שהארגונים הצ'צ'ניים שאפו להימנע מלחצות את ה"קו האדום" של רוסיה.

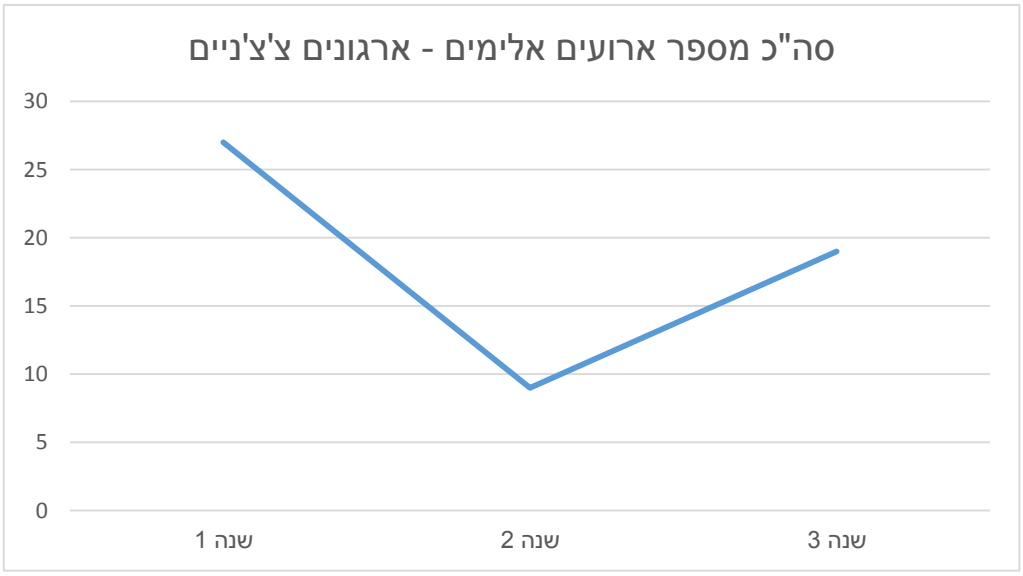
פרוץ מלחמת צ'צניה ה-2 באוקטובר 99' היוותה הסלמה הדדית משמעותית ושינוי בכללי המשחק. כפי שהראתי בהצגת בסיס הנתונים, הדבר התבטא בעלייה ניכרת בעצימות האלימות על-פי כל הפרמטרים. לכן יחולק הניתוח לשתי תקופות, לפני פרוץ המלחמה ואחריה.

לצד הנתונים הכמותיים שהוצגו בחלק הקודם של הפרק חשוב להבהיר שינוי משמעותי נוסף שחל עם פרוץ המלחמה: מפברואר 97' ועד אוקטובר 99', שימש אסלאן מסחדוב כנשיא צ'צ'ניה ושאמיל באסייב כראש-הממשלה תחתיו. עם פרוץ המלחמה באוקטובר 99' הודיעה רוסיה כי אינה מכירה עוד במסחאדוב ובממשלתו[851], מאותו שלב חזרו מסחאדוב ובאסייב לפעול כמנהיגי ארגונים אלימים.

תקופה 1: ספטמבר 96' – ספטמבר 99'

ב-14.8.96 לאחר כמעט שנתיים של לחימה רציפה חתמו ראש-ממשלת רוסיה ומנהיג המורדים הצ'צ'ניים, על הסכם הפסקת אש. ב-31.8.96 חתמו השניים על הסכם שלום ובו התחייבו להימנע מאלימות. ההסכם הגדיר למעשה כללי משחק חדשים על פיהם כל פעולה אלימה אינה לגיטימית.

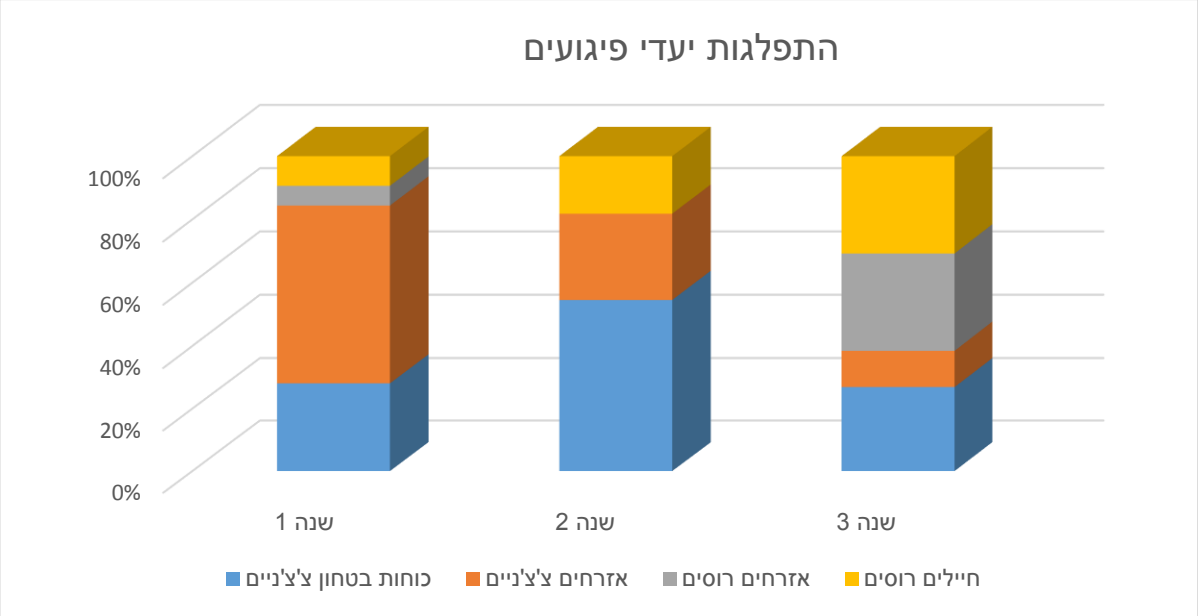
פרק הזמן עומד על 3 שנים בדיוק, מכיוון שאינן קלנדריות מוגדרים הנתונים כשנה 1, 2 3. הנתונים מראים כי כללי המשחק שהוגדרו בהסכם לא נשמרו, אם כי במהלך השנה השנייה ניתן לזהות ירידה ניכרת בהפרות:

[851] Hoffman David, "Miscalculations Paved Path to Chechen War", Washington Post, 20.3.2000

מבחינת השימוש באמצעים אלימים לא נמצא שינוי מהותי בין 3 השנים, אולם מבחינת יעדי הפגיעה ניתן לזהות שוני ברור. בעוד שבשנתיים הראשונות היה משקלם של הפעולות כנגד חיילים ואזרחים רוסים מזערי, הרי שבשנת 99' התרבו משמעותית פעולות אילו (חלקן הגדול התרחש לאורך הגבול בין המדינות) ומספרם זינק מקצת יותר מ-10% מסך הפעולות לכ-60% בשנת 99'!

יתכן שהעובדה שבשנים 97'-98 מרבית האלימות הייתה פנימית וכללה רק מספר מועט של הפעולות כנגד רוסיה מסבירה כנראה את הסבילות שגילתה רוסיה בשנים אלה.

אל מול מגמת ההסלמה והערעור הברור על כללי המשחק בשנת 99' (במיוחד החל ממרץ 99') נראה כי רוסיה לא הגדירה "קו אדום" ברור והעדיפה לנקוט בפעולות תגובה מוגבלות. העדר ה"קו האדום" הברור הפך את הפעולות האלימות כנגד חיילים ואזרחים רוסים שנחשבו לחריגות בשנתיים הראשונות לחלק לגיטימי מכללי המשחק ותדירותם הלכה וגברה במהלך 1999.

תיאור האירוע	תגובת רוסיה
9.3.99 - גנאדי שפיגון, גנרל רוסי שמונה לשליחה בצ'צ'ניה נחטף.	**11.3.99** – יבגני פרימאקוב (ראש ממשלת רוסיה): "לבעיה בצ'צ'ניה אין פתרון צבאי, אנחנו יכולים להחריב את צ'צ'ניה אך איננו יכולים לשלוט בה"[852].
7.4.99 – 4 שוטרים רוסים נרצחו	**מאי 99** – רוסיה הכריזה על סגירת הגבול בינה לצ'צ'ניה.
18.6.99 – 7 שומרים רוסים נהרגו בהתקפה על עמדות גבול בדגסטאן **24.7.99 -** 4 נשים ו-2 שוטרים נהרגו. **25.7.99** – פטרול משטרתי הותקף מהמארב, 2 שוטרים נהרגו ו-5 נפצעו. **26.7.99** – 2 שוטרים חוסלו בירי מהמארב.	**29.7.99** – כוח רוסי השמיד עמדה של הצבא הצ'צני והשתלט על רצועה בעומק 800 מטר מפקד הצבא הרוסי בגזרה: "נמשיך להשתמש בארטילריה ומסוקים יש להם אפקט הרתעתי חיובי, נראה את התוצאות בתוך זמן קצר". כוחות הבטחון העלו מספר פעמים את הטענה כי גבול כזה יוריד בצורה דרמטית את מספר התקריות, אולם הדרג המדיני דחה את הדרישה בתוקף מכיוון שגבול כזה יהווה אישור לכך שצ'צ'ניה היא למעשה מדינה עצמאית[853].

[852] Evangelista, Ibid , p.56
[853] Richard Sakwa, ed. (2005). "Robert Bruce Ware: Mythology and Political Failure in Chechnya", Chechnya: From Past to Future. Anthem Press. pp. 79–115

רק באוגוסט 99' כאשר כוח צבאי בהנהגת באסייב פלש לדגסטאן והכריז על הקמת מדינה אסלאמית עצמאית, ראו בכך הרוסים עילה לשבירת כללי המשחק ופתחו במתקפה אווירית כבדה, אשר הביאה לנסיגת הצ'צ'ניים לאחר שבועיים[854].

אולם תגובה זאת לא הספיקה כדי להרתיע. למרות התגובה החריפה, תוך פחות משבועיים חלה הסלמה חוזרת: הצ'צניים ניסו לפלוש מחדש לדגסטאן ועל-אף שנהדפו הסבו אבדות כבדות לצבא רוסיה. לצד זאת בוצעה סדרת פיגועי התאבדות המוניים בלב רוסיה, 3 פיגועים בתוך שבועיים הביאו להרג קרוב ל-300 אזרחים רוסים. בעקבות סדרת הפיגועים החליטה רוסיה על שבירת כללי המשחק ויצאה למלחמה כאשר במקביל הכריז פוטין כי אינו מכיר עוד במסחאדוב ובממשלתו[855].

מלבד ביטול הלגיטימציה של מסחאדוב והחזרתו למעמד של ראש ארגון אלים ("הבדלנים"), ההסלמה שבוצעה בהנהגתו של באסייב סימנה גם את נקודת הפיצול בין "הבדלנים" ל"פלג האיסלאמי" שפעלו בשנים הבאות כשני ארגונים נפרדים.

שבירת כללי משחק חלקית – תגובה לפלישה לדגסטאן	
7.8.99 – 1,500 לוחמים השתלטו על רצועת כפרים בשטח דגסטאן **9.8.99** – 6 שוטרים רוסים נחטפו **10.8.99** – הפולשים הצ'צנים בהנהגת באסאייב הכריזו על הקמת "המדינה האסלאמית העצמאית של דגסטאן". בדגסטאן נמצאים כ-100 אלף צ'צ'נים	**11.8-23.8.99** – בתקיפה האווירית של הרוסים הופעלו לראשונה פצצות דלק אוויר כנגד אוכלוסייה אזרחית. **18.8.99** –אלפי חיילים רוסים נכנסו לשטח דגסטאן כהכנה לפעולה קרקעית. **23.8.99** – המורדים הודיעו כי הם "נסוגים לצורך התארגנות מחדש, והתחלת שלב חדש במבצע". במתקפה הרוסית נהרגו כ-1,000 צ'צ'נים, המודיעין הרוסי העריך כי רוב שרשרת הפיקוד של הצ'צנים חוסלו וכי נותרו להם רק כ-1,500 לוחמים[856].
שבירת כללי משחק מלאה – תגובה לפיגועים במוסקבה	
4.9.99 – 64 אנשי צבא רוסיה נהרגו בפיצוץ מכונית תופת. המליציות הצ'צ'ניות פלשו מחדש לדגסטאן אך נהדפו ע"י מליציות מקומיות שגובו ע"י הצבא הרוסי. בקרבות נרשמו אבדות קשות לשני הצדדים, הצד הרוסי דיווח על 279 הרוגים. ***31.8.99, 9.9.99, 13.9.99*** – 3 פיגועי ענק של הצ'צנים בשטח רוסיה, בסך-הכל בפיגועים נהרגו 292 אזרחים.	**23.9.99** – החלה מתקפה אווירית כבדה של הרוסים. פוטין: "נשיג את הטרוריסטים בכל מקום, אם צריך גם בבתי-השימוש בבתיהם"[857].

<u>מלחמת צ'צ'ניה ה-2</u>

בשונה ממלחמת צ'צ'ניה ה-1 שהסתיימה בהפסקת אש ובנקודת זמן מוגדרת, למלחמת צ'צ'ניה ה-2 שפרצה באוקטובר 99' אין נקודת סיום רשמית. יחד עם זאת ניתן להצביע על מאי 00' כצומת אשר בה חזרה הלחימה להתאפיין כלחימה בעצימות נמוכה (גם אם לעיתים מספר הארועים והנפגעים המשיך להיות גבוה). במועד

[854] Paul Tumelty (2005). "Chechnya and the Insurgency in Dagestan". *North Caucasus Analysis* (The Jamestown Foundation)
[855] Hoffman David, Ibid
[856] Pashin, Alexander, "Russian Army Operations and Weaponry During Second Military Campaign in Chechnya", Moscow Defense Brief (Centre for Analysis of Strategies and Technologies), 3/2002
[857] Evangelista, Ibid, p.69

זה השלים בפועל הצבא הרוסי את ההשתלטות על צ׳צ׳ניה ופוטין הכריז באופן רשמי על חידוש השליטה הרוסית בצ׳צ׳ניה.

ההפרדה בין התקופה שלפני מאי 00׳ לזו שאחריה מתקיימת בחלק מהספרות המחקרית ובעיקר בארכיוני כוחות הבטחון של רוסיה המגדירים את התקופה הראשונה כלחימה ב״עצימות גבוהה״ ואת התקופה שלאחר מאי 00׳ כלחימה ב״עצימות נמוכה״[858].

הארועים שהתרחשובין אוקטובר 99׳ למאי 00׳ לא נמנו במספר הפעולות האלימות. בתקופה זאת התנהלה לחימה ב״עצימות גבוהה״ שכללה ארועים אלימים רבים מדי יום והיוותה על-פי כל פרמטר תקופה של הסלמה בעימות. ההסלמה החלה בהפצצות אוויריות כבדות של צבא רוסיה, המשיכה בפלישה קרקעית וכיבוש יעדים רבים בצ׳צ׳ניה, ביניהם הבירה גרוזני. בחודשים אילו ספג הצבא הרוסי אלפי אבידות ואילו מספר ההרוגים הצ׳צ׳ניים הגיע לעשרות אלפים[859]. במאי 2000 עם התבססות השליטה של הצבא הרוסי הכריז פוטין על חידוש השליטה הרוסית בצ׳צניה ומינה את בן בריתו המקומי, אחמד קדירוב, לראש ממשלת צ׳צ׳ניה הזמני.

<u>מאי 00׳ – מרץ 09׳</u>

על-אף הכרזת הנצחון, תוך זמן קצר הצליחו המורדים הצ׳צ׳ניים לחדש אלימות משמעותית כנגד הכוחות הרוסים שנותרו בשטחם. כבר ביולי 00׳ חודשו פיגועי ההתאבדות בשטח צ׳צ׳ניה והתפתחה דינמיקה של אלימות הדדית על בסיס יומי.

קשה לזהות בתקופה זאת הגדרה ברורה של כללי משחק או נסיון להגדרת ״קו אדום״ מצד רוסיה. מההצהרות ההנהגה הרוסית (פירוט בהשערה העוסקת בפטרון) עולה בבירור כי מטרתם נותרה לבסס הנהגה המקומית שתהיה לויאלית ותאכוף כללים וסדר.

אחרי חידוש השליטה הרוסית – חידוש האלימות ע״י הצ׳צ׳ניים		
תיאור האירוע	**תגובת רוסיה**	**תגובת הצ׳צ׳נים**
3.7.00 – סדרת פיצוצים מתואמת של משאיות תופת: סך-הכול 116 חיילים רוסים נהרגו בשלושת הפיצוצים.	בתגובה לסדרת ההתקפות העלתה רוסיה מסוקים לאוויר במטרה לאתר מחבלים. המסוקים הפציצו מספר אתרים, בסופו של דבר התברר כי הפגיעה המדוייקת היחידה הייתה במחנה פליטים שהביאה למותם של 12 פליטים.	הנשיא המודח, מסחאדוב: ״הפיגועים הם ההוכחה הטובה ביותר שרוסיה לא תצליח לייצב שלטון ידידותי בצ׳צ׳ניה״. דובר השבטים, אודוגוב אמר כי: ״זו היא התקפה ראשונה בסדרת התקפות שתביא לעצמאות צ׳צ׳ניה״[860].
21.9.00 – חרף העובדה שבאופן רשמי המלחמה הסתיימה, ממוצע ההרוגים הרוסים בשבוע נע בין 20 ל-30;	תגבור כוחות השיטור, הכנסת יחידות מיוחדות לגרוזני, הרחבת פעולות הטיהור לכל צ׳צ׳ניה[861].	

[858] Nick Paton Walsh, "Land of The Warlord", <u>The Guardian</u>, 13.6.2006
[859] Hoffman, <u>ibid</u>, 2000
[860] "Assaasination Attempt", <u>RIA Novosty</u>, 3.7.2000
[861] Politkovskaya, <u>Ibid</u>, pp.267-273

בתקופה זאת כאמור קשה לזהות "קווים אדומים" או כללי משחק, אך באוקטובר 02' ניתן להצביע על אירוע שסימן את הגבהת "רמת הסף" (במצב יציב יותר ניתן להגדירו כשינוי בכללים, אך מאחר וקיום הכללים מוטל בספק רב, תהיה זאת טעות "מושגית"): חוטפים צ'צ'ניים מ"הפלג האיסלאמי" פרצו לבית קולנוע במוסקבה ולקחו את 750 יושביו כבני ערובה. הייתה זאת הפעם הראשונה מאז המלחמה שהצ'צניים ביצעו פיגוע במוסקבה (סדרת הפיגועים 3 שנים קודם לכן הובילה לפרוץ המלחמה). פיגוע החטיפה הסתיים במותם של 119 אזרחים[862].

הפיגוע היווה הגבהה ברורה של "רמת הסף", יתרה מכך, בשונה מהעבר, כאשר אף ארגון לא לקח אחריות, הפעם לווה הפיגוע בלקיחת אחריות של "הפלג האיסלאמי" והצהרה כי מעתה רוסיה תספוג פיגועים בשטחה[863]. למרות האירוע החריג, קשה לזהות שינוי מובהק במדיניות הרוסית בתגובה לפיגוע. קופרמן הגדיר דינמיקה בה אלימות המדינה אינה מושפעת מהסלמות הארגון כהוכחה לכך שאין "קו אדום"[864], הדינמיקה המתוארת תואמת במדוייק הגדרה זאת.

במהלך השנתיים הבאות ביצע "הפלג האיסלאמי" מספר משמעותי של פיגועים על אדמת מוסקבה וכן פיגועי איכות כמו חיסול ראש-הממשלה הצ'צ'ני קדירוב ופיגועים המונים בחבל אינגושיה. פיגועים אלה משתייכים לקטגוריה שהגדרתי בבסיס הנתונים כ"מגה-פיגועים".

חציית "הקו האדום" מבחינתה של רוסיה התרחשה רק בעקבות הפיגוע הקשה ביותר שבוצע במהלך כל שנות הסכסוך – בספטמבר 04' השתלטו חוטפים צ'צ'ניים מ"הפלג האיסלאמי" על בית-ספר בעיר בסלאן ולקחו 1,200 ילדים כבני-ערובה. במהלך החילוץ הוצאו להורג 386 ילדים!

הפיגוע בבית-הספר היה כאמור אירוע השיא במגמת ההסלמה שהחלה פיגוע בתאטרון במוסקבה באוקטובר 2002. הסלמה זאת הובלה כמעט באופן בלעדי על-ידי "הפלג האיסלאמי"* ומנהיגו הקיצוני שאמיל באסייב. בסך-הכל בוצעו בשנתיים אלה 12 "מגה-פיגועים" על אדמת רוסיה, לאחר שבמשך 3 שנים, מספטמבר 99' עד אוקטובר 02' לא בוצעו כלל פיגועים כאלה.

הטבלה בעמוד הבא סוקרת את הפיגועים הבולטים ביותר ואת תגובות השחקנים:

[862] "The Storming", North Caucaus Weekly, 28.10.02
[863] Sakwa, Ibid, pp. 79–115
[864] Kuperman, Ibid, 2006

* באסייב לקח אחריות על מרחבית הפיגועים מייד לאחר הביצוע, בחלק קטן מהמקרים לא נלקחה אחריות, או שנלקחה על-ידי ארגון לא מוכר.

מגה-פיגועים ופיגועים ברוסיה: 2002-2004		
תיאור האירוע	**תגובת רוסיה**	**תגובת הצ'צ'נים**
25.10.02 – חוטפים צ'צ'נים השתלטו על בית קולנוע במוסקבה ולקחו את 750 יושביו כבני ערובה. החוטפים דרשו את נסיגת הצבא הרוסי מצ'צ'ניה ואיימו להוציא את החטופים להורג במידה והדרישה לא תמולא.	**28.10.02 – ממשלת רוסיה: "נצא לפעולה נרחבת בצ'צ'ניה ללכוד את הטרוריסטים"**[865]	**4.11.02** –באסייב: "אנחנו ביצענו את הפיגוע בתאטרון, הקמנו בריגדה של נשים מתאבדות, הרוסים יכירו אותן בהמשך"[866]. הייתה זאת הפעם הראשונה שהצ'צ'נים לקחו אחריות על פיגוע בלב רוסיה.
14.5.03 – נכשל נסיון של "הפלג האיסלאמי" לחסל את אחמד קדירוב ראש ה-FSB. 14 אזרחים נהרגו.		מסחאדוב: "לעולם לא הייתי מאשר פעולה הכוללת פגיעה באזרחים צ'צ'ניים חפים מפשע. לא בטוח שבאסייב אחראי לפיגועים, לדעתי יתכן כי אחראים לכך הכוחות המיוחדים של רוסיה"[867].
5.7.03 - שתי מחבלות מתאבדות התפוצצו בפסטיבל במוסקבה: 15 הרוגים. **10.7.03** – פצצה התפוצצה בסמוך לבית קפה במרכז מוסקבה. **5.12.03** – פיגוע ברכבת במוסקבה. **9.12.03** – מטען התפוצץ בכניסה למלון הסמוך ל"כיכר האדומה" במוסקבה		באסייב לקח אחריות על שני הפיגועים שבוצעו בדצמבר ואמר כי הם "תגובה לאגרסיביות והברבריות הבלתי-נסבלת של צבא רוסיה"[868].
6.2.04 – פיגוע ב"מטרו" במוסקבה, 60 אזרחים נהרגו.	פוטין: "מסחאדוב אחראי לפיגוע".	אף ארגון לא לקח אחריות על הפיגוע
9.5.04 – ראש ממשלת צ'צ'ניה קדירוב נרצח בפיצוץ מטען, 6 אנשים נוספים נהרגו בפיצוץ.		**16.5.04** – באסייב: "אנחנו חיסלנו את קדירוב, המטרה הבאה שלנו היא ראש-ממשלת רוסיה ובנותיו של פוטין"[869].
21.6.04 – פיגוע ענק בחבל אינגושיה (השכן לצ'צ'ניה). בהתקפה מתואמת ומתוכננת שנועדה לפגוע בכמה שיותר אזרחים נהרגו 93 אזרחים.	**17.8.04:** שר ההגנה של רוסיה: "נשנה את שיטת הלחימה שלנו בצ'צ'ניה –יוקמו 2 חטיבות מיוחדות שיתמחו בלחימה מול חוליות הטרור"[870].	ההתקפה בוצעה על-ידי אנשיו של באסייב, מאוחר יותר נמצאו עדויות שהעלו חשד כי אנשיו של מסחאדוב סייעו לפיגוע באמצעות העברת כספים
24.8.04 – 2 מטוסים אזרחיים פוצצו, 90 הרוגים!		על הפעולה לקח אחריות ארגון לא מוכר בשם "בריגדות איסטנבול".
1.9.04 – 1,200 תלמידי בית-ספר בעיר בסלאן הנמצאת בחבל אינגושיה נלקחו כבני ערובה. **3.9.04 - במהלך המו"מ ובפעולת החילוץ נהרגו החוטפים, אך גם 386 ילדים.** **הפיגוע הקשה ביותר בכל שנות העימות.**	**פוטין סירב לאשר את הבקשה שמסחאדוב יתווך במו"מ (ראה עמודה משמאל).**	**שאמיל באסייב: "לקח אחריות על הפעולה"**[871]. **נשיא אינגושיה פנה בבקשה שאסלאן מסחאדוב יגיע לתווך במו"מ. מסחאדוב הבטיח להגיע לבית-הספר ולדאוג שהילדים ישוחררו, אך דרש ערבות לכך שלא יעצר.**

[865] "Putin Adress Nation", New York Times. 28.10.2002
[866] "Moscow Adamantly Rules out future negotiations with Chechen Separtists", North Caucaus Weekly, 4.11.2002

[868] North Caucaus Weekly, "Questions Continue to Swirl About Mysterious Hostage-Taker...", 15.3.2003, The Jamestown Foundation
[869] Lawrence Uzzell, "Basaev Claims Responsibility For Kadyrov Death", North Caucaus Weekly, 18.5.2004
[870] Uzzell, "Defense Ministry Announces New Tactics For Chechnya", North Caucaus Weekly, 24.8.2004
[871] Uzzel, "Beslan Raid Bears Basayev's Fingerprints", North Caucaus Weekly, 14.9.2004

כפי שהראתי עד כה, פעולות "הפלג האיסלאמי" משנת 99' התאפיינו בהסלמה גוברת ונראות כמתנערות מכללים כלשהם וכבלתי-מורתעות מהתגובה הרוסית (לראייה, נסיון הפלישה החוזרת לדגסטאן מייד לאחר שנהדפו ולקיחת האחריות המוצהרת על ה"מגה-פיגועים" ברוסיה).

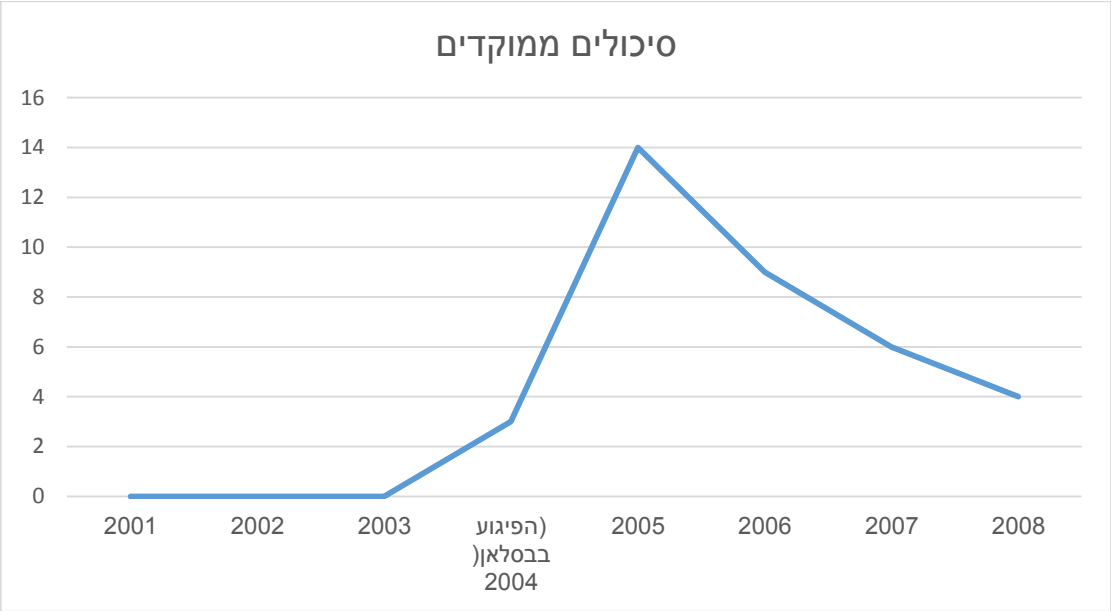
הטבלה הבאה מראה כי בעוד ש"הפלג האיסלאמי" התנער בשנים אילו מכללים כלשהם, הרי ש"הבדלנים" ומנהיגם כן היו מוכנים להכפיף את פעילותם לכללים ואף לנסות לאכוף כללים אותם על "הפלג האיסלאמי". מגמת הקיטוב הלכה והחריפה והגיעה לשיאה בעקבות הפיגוע בבסלאן:

הפרדה בין מדיניות הארגונים		
האירוע	**הבדלנים**	**הפלג האיסלאמי**
אפריל 00' – 8 חודשים של מלחמה ב"עצימות גבוהה". אלפי הרוגים לצבא רוסיה, עשרות אלפי הרוגים צ'צ'ניים	**28.4.00** – מסחאדוב: "מוכן לפתוח באופן מיידי במשא ומתן ישיר לצורך השגת הפסקת אש. אך מסרב להכריז על הפסקת אש חד-צדדית"[872].	מנהיגי הפלגים הקיצוניים באסייב וחטאב איימו לפגוע במשפחתו של מסחאדוב בשל הצהרתו על נכונות לפתוח בהידברות ישירה עם רוסיה.
13.5.03 – משאית תופת התפוצצה במרכז בניינים של אנשי המחנה הפרו-רוסי, בפיצוץ נהרגו 55 איש. **14.5.03** – נכשל נסיון של אנשי באסייב לחסל את קדירוב ואת ראש ה-FSB. 14 אזרחים נהרגו.	מסחאדוב: "לעולם לא הייתי מאשר פעולה הכוללת פגיעה באזרחים צ'צ'ניים חפים מפשע" **13.6.03** – לאחר נתק, מסחאדוב ובאסייב נפגשו. מסחאדוב: "באסייב היה ונשאר יריב פוליטי שלנו, ניסיתי להניא אותו מהמשך פיגועי ההתאבדות"[873].	הפיגועים בוצעו ע"י אנשיו של באסייב
19.6.03 - משאית תופת התפוצצה בגרוזני – 14 איש נפצעו.	**16.6.03** – מסחאדוב פרסם קריאה "להימנע משימוש באמצעי הרג המוני ולפעול כנגד כוחות האוייב בכפוף למגבלות שמטילות אמנות ז'נבה. שימוש בנשק לא מדוייק מותר רק במקרה של סכנת חיים מיידית. יש לנקוט משנה זהירות כלפי חיילים צ'צ'ניים המשרתים בצבא הרוסי וכלפי כוחות השיטור המקומיים"[874].	
יולי 03' – 3 פיגועי התאבדות במוסקבה	**13.7.03** – דוברו של מסחאדוב: "מעשיו של באסייב נפשעים, לאחר שנסיים את המלחמה נעניש אותו"[875].	באסייב: "אסלים את הלחימה כנגד אזרחים רוסים, יתכן ונעשה שימוש בנשק כימי"[876].
9.5.04 – נשיא צ'צ'ניה, קדירוב, נרצח בפיצוץ מטען, 6 אנשים נוספים נהרגו בפיצוץ.	מסחאדוב: "משתתף בצער המשפחות, מגנה פגיעה בחפים מפשע, מניח כי הפיגוע בוצע על-ידי כוחות מיוחדים של צבא רוסיה"[877].	**16.5.04** – באסייב: "אנחנו חיסלנו את קדירוב, המטרה הבאה שלנו היא ראש-ממשלת רוסיה ושתי בנותיו של פוטין"[878]
1.9.04 – הפיגוע בבסלאן: 386 ילדים נרצחו.	**5.10.04** – מסחאדוב: "הפיגוע בבסלאן מסע נפשע ולא אנושי לאחר שנשחרר את צ'צ'ניה, במידה ובאסייב עדיין יהיה בחיים אעניש אותו בחומרה"[879].	שאמיל באסייב: "לוקח אחריות על הפעולה".

[872] http://archive.is/www.chechenpress.co.uk
[873] North Caucaus Weekly, "Maskhadov-Basaev Link Questioned", 19.6.2003
[874] Ibid
[875] North Caucaus Weekly, "Maskhadov Representative Visit Washington", 24.7.2003
[876] Ibid
[877] Uzzel, "Maskhadov Issues Statement", North Caucaus Weekly, 11.5.2004
[878] Uzzel, "Basaev Claims Responsibility For Kadyrov Death", North Caucaus Weekly, 18.5.2004
[879] Uzzel, "Experts See Madkhadov as a Spent Force", North Caucaus Weekly, 5.10.2004

הפיגוע בבסלאן היווה נקודת שיא באלימות ובשונה מהפיגועים הגדולים הקודמים, הפעם הוא הוא הביא את רוסיה להחלטה לשנות את כללי המשחק. בשונה מהעבר, הפעם התגובה לא התבטאה בהפעלת כוח רב, אלא בפעילות ממוקדת ועקבית כנגד מנהיגי הארגונים הצ'צ'ניים. השימוש בפעולות הסיכול הממוקד שיושמו לראשונה באופן מינורי בשנים 04-2003 הוגבר באופן דרמטי לאחר הפיגוע בבסלאן.

בסך-הכול בשנתיים וחצי שלאחר הפיגוע בבסלאן ביצעו הרוסים 120 סיכולים לעומת פעולות בודדות מסוג זה לפני כן. לאחר שנת 2006 ניתן לזהות התמתנות ניכרת בשימוש בסיכולים הממוקדים.

ההסלמה בחיסולי המנהיגים הצ'צ'ניים לא הייתה רק בכמות, אלא גם ב"איכות". בשנים 06-2005 החיסולים הרבים כללו את חיסול המנהיגים הבכירים ביותר: מנהיג "הבדלנים", מסחאדוב חוסל במרץ 05', סדולייב שמונה כמחליפו חוסל ביוני 06' ובאסייב, מנהיג "הפלג האיסלאמי" (שמונה בינתיים כסגנו של מנהיג "הבדלנים"*) חוסל ביולי 06'.

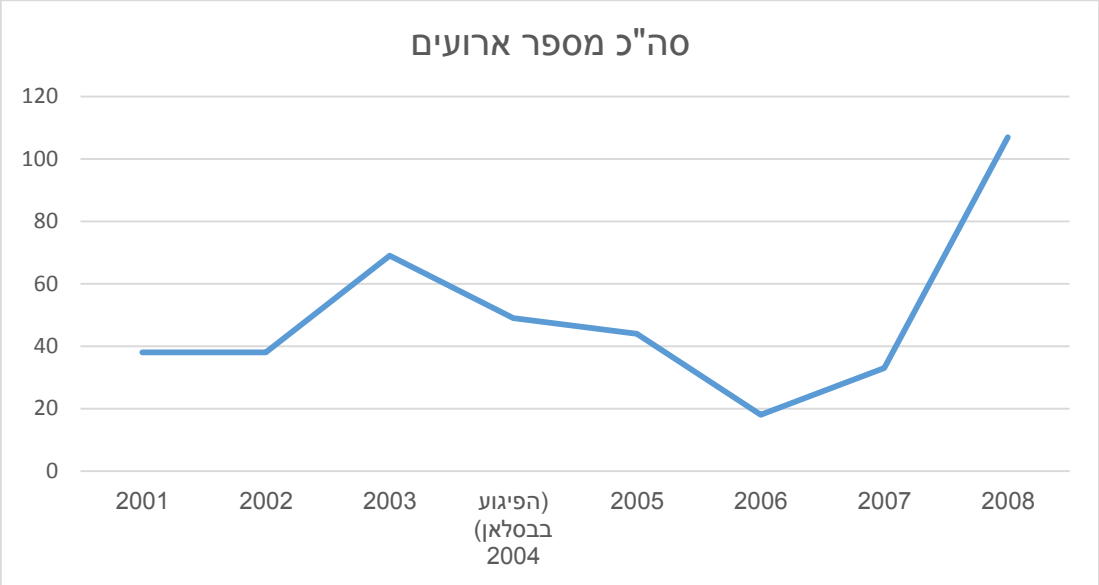
העקביות בפעולות, מעידה על החלטה של רוסיה לשנות את כללי המשחק ומאששת כי הפיגוע בבסלאן היווה חציית "קו האדום" (גם אם קו זה לא הוגדר בנקודה ברורה לפני כן, אין ספק בדיעבד שהפיגוע היה מעבר ל"סף" איתו הייתה מוכנה רוסיה להשלים).

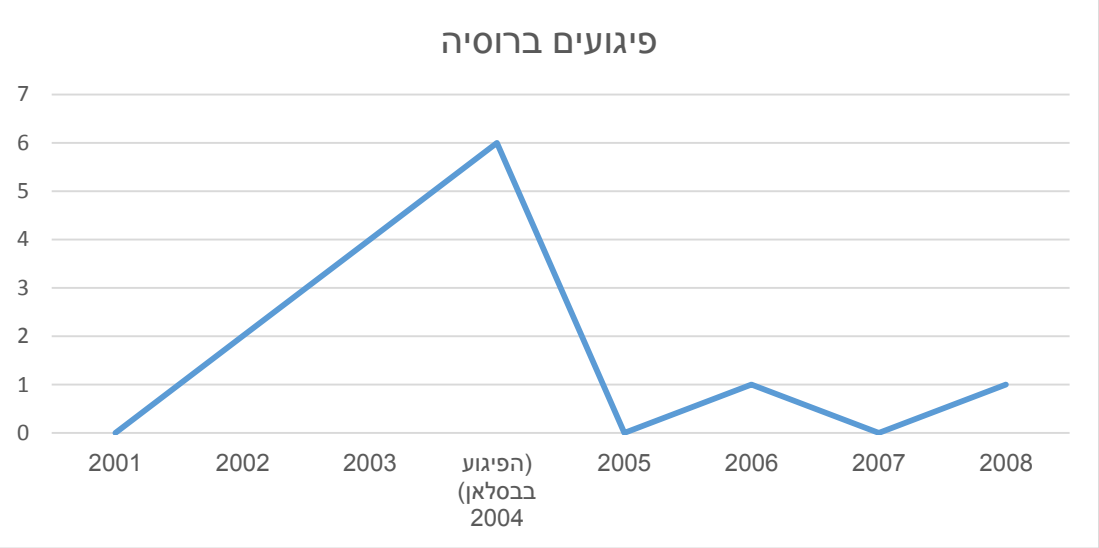
הגרפים הבאים מראים כי להסלמה הרוסית ב-2005-06 הייתה השפעה מובהקת על האלימות הצ'צ'נית. ההשפעה עולה בשני פרמטרים – ירידה כללית במספר הפעולות האלימות והפסקת הפיגועים על אדמת רוסיה.

בטווח הארוך ישנו הבדל משמעותי בין ההשפעה על כלל הפעולות האלימות לבין ההשפעה על ביצוע פיגועים בלב רוסיה. בשנת 2006 ירד מספר הפיגועים בצ'צ'ניה לסף הנמוך ביותר מאז 99' (מספר ארועים דומה לזה

* לאחר חיסולו של מסחאדוב טושטשו מאד ההבדלים בין הארגון המרכזי לפלג האיסלאמי (בהנהגת באסייב) וביוני 06' לאחר שגם מחליפו של מסחאדוב (סדולייב) חוסל, מונה באסייב רשמית כסגנו של דוקו אומארוב, המנהיג החדש. שבועיים לאחר-מכן הוא חוסל...

שאפיין את השנים 97'-99'). אולם משנת 2007 החלה עלייה מחודשת במספר הפיגועים עד לחזרה לשיעור שקדם לפיגוע בבסלאן.לעומת זאת בנוגע לפיגועים על אדמת רוסיה ניכר כי "הקו האדום" שהציבה רוסיה לאחר בסלאן היה בעל השפעה ארוכת טווח. הפיגועים שמספרם זינק בין השנים 04-2002 פסקו לחלוטין במהלך השנתיים שלאחר בסלאן, סך הכול במשך 4 וחצי השנים עד לסיום המחקר בוצעו רק 2 פיגועים נוספים על אדמת רוסיה.

עד כמה משמעותית הייתה השפעת שינוי הכללים מצד רוסיה ניתן ללמוד לא רק מהנתונים המספריים, אלא גם מכך שלראשונה ניתן היה לזהות השפעה הרתעתית ומודעות של המנהיגים הצ'צ'ניים ל"קו האדום" ורצון להימנע מחצייתו.

הדבר בא לידי ביטוי בהכרזה על הפסקת אש חד-צדדית שהובלה על-ידי מנהיג "הבדלנים", כאשר גם באסייב הקיצוני (והאחראי לחציית "הקו האדום") הסכים להצטרף להפסקת האש ויתרה מכך בשונה מהגאווה בה הצהיר על פיגועים הקודמים, הפיגוע בבסלאן היה המקרה היחיד בו הצהיר על חרטה מסויימת.

נראה כי לאיום הישיר על חיי המנהיגים הייתה השפעה מהותית על נכונותם להגביל את האלימות, מפני שמסחאדוב הכריז על הפסקת אש חד-צדדית (ואכף אותה על כלל הארגונים, לרבות "הפלג האיסלאמי") לאחר ששמונה מבני משפחתו נחטפו[880]. פעולה שסימנה כי האיום עליו מעשי וקרוב.

נכונות הצ'צ'נים להגבלה חד-צדדית של האלימות
ספטמבר 04' – הפיגוע בבסלאן – אירוע שיא באלימות, 386 ילדים נרצחו
5.10.04 – מסחאדוב: "הפיגוע בבסלאן מסע נפשע ולא אנושי לאחר שנשחרר את צ'צ'ניה ואחזור לתפקיד הנשיא, במידה ובאסייב עדיין יהיה בחיים אעניש אותו בחומרה"[881].
5.11.04 – באסייב: "**הפעולה היחידה שיש בי צער מסויים על תוצאותיה היא בביה"ס בבסלאן, אך התוצאות הקשות נגרמו בגלל המדיניות הברוטלית של הרוסים**. אסכים לעמוד בפני בימ"ש בינלאומי במידה וגם פוטין יעמוד למשפט"[882].
ינואר 05' – 8 מבני משפחתו של מסחאדוב נחטפו
3.2.05 – **מסחאדוב** הכריז על הפסקת אש חד-צדדית למשך חודש, ואמר: "יקח לי חצי שעה לסיים את המחלוקת הפנימית בצ'צ'ניה, אני קורא לפוטין לפתוח במו"מ מיידי לקראת הסכם שלום. הלאחר סיום המלחמה אדאג שמבצעי הפיגועים בתאטרון ובבסלאן יועמדו לדין בביהמ"ש הבינלאומי כולל באסייב שיהיה בראש הרשימה". **בסאייב**: "לא מקבל את ההכרזה על הפסקת אש"[883]
4.2.05 – בסאייב: "מוכן להפסקת אש אך רק עד ה-22.5"[884]
6.2.05 – הארועים האלימים פסקו לחלוטין. הפסקת האש נשמרה על-ידי כלל הארגונים עד ה-28 (כולל "הפלג האיסלאמי", חרף הצהרתו של באסייב כי ישתתף בהפסקת האש רק עד ה-22.2)[885].
28.2.05 – הפסקת האש הסתיימה. הארועים האלימים חודשו מיידית.
8.3.05 - 10 ימים לאחר סיום הפסקת האש אותה אכף מסחאדוב (מנהיג "הבדלנים") הוא חוסל ע"י רוסיה

הפסקת האש החד-צדדית עליה הכריז מנהיג "הבדלנים" בפברואר 05' הייתה אירוע יוצא דופן שלא היה לו תקדים לאורך כל שנות הלחימה. ההחלטה העידה לראשונה על קיום הקשר הנבחן בהשערה הנוכחית. תגובתה של רוסיה הייתה סירוב למו"מ ומשמעותי מכך, חיסול מסחאדוב עם סיום הפסקת האש העידה על סירובה הנחרץ לייצב כללים על בסיס הבנות כאלה.

חיסולו של מסחאדוב במרץ 05' היה כאמור רק חלק מגל החיסולים שנמשך בשנתיים הבאות שכלל בין היתר את יורשו של מסחאדוב, את באסייב ועוד רבים.

<u>סיכום</u>

בחקר מקרה זה מצאתי כי התקיימה **השפעה מעטה של "הקו האדום" של רוסיה על נכונות הארגונים האלימים לפעול בכפוף לכללי המשחק.** נראה כי ההשפעה החלשה נבעה משילוב של שתי מגמות – התנערות של הארגונים הצ'צניים (במיוחד "הפלג האיסלאמי") מכללי משחק כלשהם ומנגד נראה כי רוסיה עצמה כלל לא הגדירה "קו אדום" לאורך רוב התקופה ובעצמה התנערה החל משנת 99' מכל נסיון לבסס כללי משחק מול הארגונים האלימים.

[880] Hughes James, <u>Chechnya: From Nationalism to Jihad,</u> University of Pensilvania press, 2007, p.159
[881] Uzzel, "Experts See Madkhadov as a Spent Force", <u>North Caucaus Weekly</u>, 5.10.2004
[882] North Caucaus Weekly, "Basaev says There will be more Terrorist Attacks", 9.11.2004
[883] North Caucaus Weekly, Ceasefire Generally Observed", 8.2.2005
[884] Ibid
[885] Ibid

המקרה החריג הוא כאמור לאחר הפיגוע בבסלאן, שם לראשונה נצפתה דינמיקה של הרתעה שהתבטאה בנכונות הארגונים להגביל את פעולותיהם באופן חד-צדדי. צעד זה שלווה בפעולה מעשית משמעותית (הפסקת אש חד-צדדית ממושכת) נענה במגמה הפוכה מצידה של רוסיה – חיסול מנהיג "הבדלנים" עם סיום הפסקת האש והמשך מגמת ההסלמה על-ידי חיסול עקבי של מנהיגים ובכירים צ'צ'ניים.

מכיוון שנראה כי מדיניות רוסיה לא הייתה תלויה במדיניות הארגונים הצ'צ'ניים לא היה ערך להגבלת אלימות חד-צדדית מכיוון שממילא לא הובילה לייצוב כללים. הנסיון החד-צדדי של ינואר 05' היווה אירוע יוצא דופן, אך הוכיח כי קשר מהסוג המועלה בהשערה יכול להתקיים מצד הצ'צ'ניים. לפיכך מוגדרת רמת ההשפעה של המשתנה כ"השפעה מעטה" ואינה מבוטלת לגמרי.

<u>השערה 2: ככל שיגדלו סיכויי הארגון להישג מדיני הוא יפחית את רמת האלימות</u>

נקודת הפתיחה של המחקר מוגדרת בהסכם בין שני השחקנים בו הוסכם בשלב ראשון על הפסקת האלימות המתמשכת (מלחמת צ'צ'ניה ה-1) ונסיגת הכוחות הרוסים מצ'צ'ניה[886] וכן על תאריך יעד לחתימה סופית על הסכם שלום. במאי 97' אף חוזקו ההבנות כאשר נחתם הסכם שלום, בהסכם נקבע שוב כי פתרון המחלוקת בדבר מעמדה של צ'צ'ניה ידחה ל-2001[887].

הסיכוי להישג מדיני	האירוע	ריסון האלימות	הגברת האלימות
סיכוי גבוה	**31.8.96** – ראש ממשלת רוסיה, אלכסנדר לבד ומנהיג המורדים הצ'צ'ניים, אסלאן מסחדוב חתמו על הסכם שלום. השניים התחייבו לא להשתמש בכוח ולא להשתמש אף באיום של שימוש בכוח.	בהסכם חתמו שני השחקנים על פתרון חלק מסוגיות המחלוקת, סוכם כי המטרה היא להגדיר סטאטוס-קוו ל-5 שנים. ב-23.12.2001 נקבע המועד הסופי לחתימת הסכם שלום בו יבואו על פתרונן יתר נקודות המחלוקת.	זמן קצר לאחר נסיגת הכוחות הרוסיים, התנער מסחאדוב מרוב התחייבויותיו בהסכם: כוחות המשטרה עצרו והוציאו להורג אנשים ממוצא רוסי וגם ממוצאים אחרים שאינם צ'צ'ניים. כמו-כן החלה הערכות ל"מלחמה הגדולה" שנועדה לשחרר שטחים הנמצאים בריבונות רוסית אך שייכים לצ'צ'ניה על-פי תפיסתו של מסחאדוב.
סיכוי גבוה	**מאי 97** – ילצין ומסחאדוב חתמו על הסכם שלום. ילצין הצהיר כי: "חתמנו על שלום היסטורי, אנו מסיימים 400 שנות היסטוריה". שאלת מעמדה של צ'צ'ניה נדחתה ל-2001.		

בין השנים 1997-1999 מחד לא הושגה התקדמות במשא ומתן ומצד שני על-אף שרמת האלימות של הצ'צניים פחתה משמעותית, היא לא פסקה. כללי המשחק שממילא לא היו יציבים, התערערו לחלוטין בשנת 99',

[886] הנקין, שם, עמ' 499-498
[887] שם, עמ' 505

ההסלמה הגוברת באלימות הצ׳צ׳נית (פורט בהשערה הקודמת) הובילה בסופו של דבר לשבירת הכלים ופרוץ מלחמת צ׳צ׳ניה ה-2.

מראשית המלחמה נקטה רוסיה בקו עקבי לפיו היא מסרבת לכל משא ומתן מול הארגונים האלימים. תחת זאת דגלו הרוסים בעקביות ביעד של ביסוס הנהגה מקומית ידידותית, ״פרו-רוסית״ וחתימת הסכם עתידי מולה (על-כך בפירוט בהשערה המנתחת את תפקידו של הפטרון). דבקותה של רוסיה בקו זה עמדה במבחן המציאות לכל אורך התקופה.

סירובה של רוסיה למשא ומתן מול הארגונים האלימים
7.10.99 – פוטין: ״ מעוניין בצ׳צניה עצמאית, אך רק לאחר שתוקם ממשלה ידידותית לרוסיה״[888]**.**
16.5.01 – דוברו של פוטין: ״לא תהיה שום הידברות עם מסחאדוב. התקשורת היחידה איתו תהיה כשכוחותינו יעצרו ויביאו אותו למשפט על הפשעים שביצע״[889].
24.5.01 – בכיר בקרמלין: ״מודה שהלחימה בצ׳צ׳ניה מתארכת יותר זמן משצפינו, יחד עם זאת אין שינוי בעמדתנו – לא יהיה כל משא ומתן בינינו לבין הטרוריסטים! אין פתרון מהיר, יתכן והלחימה תארך עוד זמן רב״[890].
24.10.01 – דובר פוטין: ״השיחות המתקיימות בינינו לבין נציגיו של מסחאדוב בשום אופן אינן מו״מ או התחלה של מו״מ, לא יהיה מו״מ עם טרוריסטים!״[891]
21.6.04 –פוטין: ״למרות התוצאות הקטלניות לא נשנה את מדיניותנו, לא תהיה הדברות עם טרוריסטים!״[892]

התנגדותה של רוסיה לכל תהליך מדיני מול הארגונים האלימים והעובדה שבשום שלב לא התפתח תהליך כזה ממזערת מראש את משקלו של המשתנה הנבחן בהשערה זאת. בכל זאת מן הראוי לציין כי חרף הקו הנוקשה של רוסיה, מנהיג ה״בדלנים״ הצ׳צ׳ניים, אסלאן מסחדוב כן יצר זיקה התואמת את הקשר המועלה בהשערה זאת ומראשית המלחמה פנה הן אל הנהגת רוסיה והן לגורמים בינלאומיים בנסיונות להניע תהליך שלום. מסחאדוב הצהיר מספר פעמים על נכונותו לרסן את האלימות ולאכוף את הכללים על כלל הארגונים במידה ויפתח תהליך מדיני ויענו דרישותיו.

מאחר וכל הנסיונות הללו נדחו על הסף על-ידי רוסיה לא ניתן לבחון האם הקשר הזה אכן היה מתקיים בפועל, למעט מקרה יחיד, בפברואר 05׳ כפה מסחאדוב הפסקת אש של 4 שבועות שנשמרה על-ידי כל הפלגים האלימים ולוותה בקריאה שלו לפתיחת מו״מ מדיני.

נכונות ״הבדלנים״ (בהנהגת מסחאדוב) לתהליך מדיני
10.10.99 – מסחאדוב הציג תוכנית שלום, הרוסים דחו אותה. מסחאדוב פנה לנאט״ו בבקשת הגנה אך לא נענה.
18.11.00 - מסחאדוב: ״רוסיה צועדת באותו נתיב שגוי שהוביל לתבוסתה במלחמה הקודמת. מלחמה מתמשכת תהפוך למלחמה פרטיזנית ולא קיים צבא סדיר המסוגל לנצח במלחמה כזאת. הדרך היחידה להביא את המלחמה לסיום, היא משא ומתן ישיר מולי, תוך הכרה שאני הוא נשיא צ׳צ׳ניה״[893].

888 David Satter, Darkness at Dawn: The Rise of the Russian Criminal State,Yale University Press. 2003, pages 24–33 and 63–71
889 "Yastrzhembsky Says Maskhadov Should be Arrested", Russian agencies, 22.5.01
890 "Yastrzhembsky Forecasts Long-Term Chechen War", Vremena ORT, 24.5.01
891 North Caucaus Weekly, "Plans to Withdraw Federal Troops Being Implemented", 30.10.01
892 Uzzel, "Guerrillas Strike Ingushetia's Capital", North Caucaus Weekly, 22.6.04
893 North Caucaus Weekly, "Maskhadov Reportedly Leaves Chechnya", 20.11.2000

18.6.04 – מסחאדוב: "העברנו מספר טיוטות שלום לרוסיה, אך תמיד נענינו בשלילה. אנו מעוניינים במו"מ ישיר ללא תיווך, הסיבה היחידה שאנו נלחמים היא מחוסר-ברירה, זו היא מלחמת קיום"[894].
6.7.04 – מסחאדוב: "אם רוסיה תסיג את כוחותיה, אני אישית אדאג לחיזוק האבטחה בגבולות שלנו ולבלימת כל נסיון של כוחות חיצוניים להשפיע"[895].
18.7.04 – מסחאדוב: "יתכנו פעולות נוספות מחוץ לגבולות צ'צ'ניה, אם היו לנו מטוסים וטנקים היינו משתמשים בהם כפי שעושה רוסיה, מאחר שאין לנו אנו עושים שימוש ביכולות שיש בידינו. אנו עדיין מעוניינים במשא ומתן, אך מעריך שקריאתנו לא תענה והמלחמה עתידה להימשך עוד שנים"[896].
3.2.05 – מסחאדוב הכריז על הפסקת אש חד-צדדית למשך חודש, ואמר: "יקח לי חצי שעה לסיים את המחלוקת הפנימית בצ'צ'ניה, אני קורא לפוטין לפתוח במו"מ מיידי לקראת הסכם שלום. הפסקת האש היא רצון לשים סוף לטרגדיה ממנה סובלים שני העמים, אין לה קשר לחטיפת בני משפחתי. לאחר סיום המלחמה אדאג שמבצעי הפיגועים בתאטרון ובבסלאן יועמדו לדין בביהמ"ש הבינלאומי כולל באסייב שיהיה בראש הרשימה"[897].
6.2.05 – 3 ימים לאחר הפסקת האש, ההתקפות של המליציות פסקו באופן מוחלט.
28.2.05 –הסלמה משמעותית בלחימה יום לאחר סיום הפסקת האש.
8.3.2005 - מסחאדוב חוסל שבוע וחצי לאחר סיום הפסקת האש.

תגובתה של רוסיה המחישה עד כמה הייתה נחרצת בשלילה המוחלטת של אופציית המו"מ מדיני. על-אף שמסחאדוב הוכיח את יכולתו לכפות ריסון על כל הפלגים, לא רק שהנהגת רוסיה סירבה לפתוח עימו במו"מ, אלא ש-10 ימים לאחר סיום הפסקת האש הוא חוסל.

מכיוון שיורשיו של מסחאדוב היו קיצוניים ממנו (ראה בהמשך), לאחר חיסולו במרץ 05' נעלמה גם הנכונות בצד הצ'צ'ני למו"מ מדיני והפכה את ההשערה הנוכחית לבלתי-רלבנטית בשנים הבאות.

<u>סיכום</u>

מדיניותה העקבית של רוסיה הפכה את הקשר הנבחן בהשערה זאת ל**לא רלבנטי.** כפי שהצגתי, נראה כי לתהליך המדיני דווקא היה פוטנציאל להפוך למשתנה בעל השפעה. העובדה שרוסיה שללה באופן מוחלט אופציה של תהליך מדיני, הפכה אותו למשתנה "לא פעיל" שלא השפיע על כללי המשחק בסכסוך זה ורק ניתן להעריך תיאורטית כי היה בעל פוטנציאל השפעה.

<u>השערה 3: ככל שהמדינה תסלים את האלימות יגדל הסיכוי שהארגון יסכים לשינוי בכללי המשחק</u>

בהשערה זאת בחנתי את השפעת ההסלמות של המדינה על נכונות הארגון להנמיך את רמת האלימות ולהכפיף עצמו לכללי משחק חדשים. העובדה שלאורך פרקי זמן משמעותיים בתקופת המחקר התנהלה לחימה בעצימות גבוהה מקשה על זיהוי מובהק של צמתי הסלמה. למרות זאת ניתן להצביע באופן ברור על 3 פרקי זמן בהם הסלימה רוסיה את הלחימה:

[894] Uzzel, "Maskhadov On Why They Fight", <u>North Caucaus Weekly</u>, 22.6.04
[895] Uzzel, "Maskhadov Promises Moscow Secure Borders If Its Troops Leave", <u>North Caucaus Weekly</u>, 13.7.04
[896] Ibid, "Maskhadov Warns Of New Attacks Outside Chechnya", <u>North Caucaus Weekly</u>, 20.7.04
[897] North Caucaus Weekly, "Maskhadov Follows up Ceasefire With an Interview", 8.2.05

הסלמה 1 10.8.99-23.8.99: מתקפה מאסיבית ורציפה בתגובה לכיבוש חלק מחבל דגסטאן על-ידי ה״פלג האיסלאמי״.

הסלמה 2 1.10.99 – 5.2000: יציאה למלחמת צ׳צ׳ניה ה-2 מתקפה אווירית שהורחבה במהירות לפעולה קרקעית ולכיבוש צ׳צ׳ניה.

הסלמה 3 ספטמבר 04׳ – 2006: הרחבה משמעותית של השימוש בסיכולים ממוקדים. במהלך השנתיים הללו חוסלו 120 בכירים בארגונים האלימים ובתוכם שלושת המנהיגים הבכירים ביותר (מסחאדוב, סדולייב (שירש אותו) ובאסייב).

<u>הסלמה 1 – מתקפה אווירית מתמשכת בעקבות הפלישה הצ׳צנית לדגסטאן</u>

בשבוע שבין 4.8.99 ל-10.8.99 כבש כוח של כ-1,500 צ׳צ׳ניים שהשתייכו ברובם ל״פלג האיסלאמי״ מספר כפרים בחבל דגסטאן והכריז על הקמת ״המדינה איסלאמית עצמאית של דגסטאן״[898]. אירוע זה שהגיע לאחר מספר חודשים בהם הסתמנה מגמת הסלמה מצד הצ׳צ׳ניים (פירוט בהשערה 1) הוביל להחלטה של הרוסים על הסלמה נגדית משמעותית.

ב-10.8.99 פתחה רוסיה במתקפה מאסיבית שכללה בעיקר הפצצות אוויריות (לרבות שימוש בפצצות דלק-אוויר) וירי ארטילרי, אך גם פעילות של כוחות קרקע.

ב-17.8.99 השלימו הרוסים הערכות להסלמה משמעותית נוספת, כאשר כוחות קרקע בהיקפים גדולים הועמדו על הגבול בנכונות לכניסה קרקעית.

ב-23.8.99 הודיעו הכוחות הצ׳צ׳ניים כי הם נסוגים.

ב-4.9.99 נעשה נסיון של הכוחות הצ׳צ׳ניים לפלוש מחדש לדגסטאן, הנסיון נהדף. הנסיון המחודש כלל גם פיגוע התאבדות בו נהרגו 64 חיילים רוסים[899].

נראה כי בהסלמה זאת, הרוסים הצליחו לכפות על הצ׳צ׳ניים את הנמכת האלימות באמצעות הפעלת הכוח המאסיבי ויתרון העוצמה שלהם אך לא הצליחו להרתיע את הצ׳צ׳ניים. לראייה הנסיון המחודש של הצ׳צ׳ניים לפלוש, שבוע וחצי בלבד לאחר שנסוגו וכן סדרת הפיגועים במוסקבה שהחלה מייד לאחר מכן והובילה לפרוץ המלחמה.

<u>הסלמה 2 – מלחמת צ׳צ׳ניה ה-2</u>

בספטמבר 99׳ בוצעה סדרה של 3 פיגועים המוניים במרכזי ערים ברוסיה, הפיגועים גרמו ל-292 הרוגים[900].

ב-1.10.99 פתחה רוסיה במלחמת צ׳צ׳ניה ה-2 ששילבה פלישה קרקעית עם הפצצות אוויריות מאסיביות. לצד זאת הצהיר פוטין כי רוסיה אינה מכירה עוד בשלטון הצ׳צ׳ני בהנהגת מסחאדוב[901].

---

[898] Tumelty, <u>Ibid</u>
[899] Ibid
[900] Evangelista, Ibid, p.67
[901] Satter, <u>Ibid</u>, pages 24–33 and 63–71

מהטבלה הבאה ניתן לראות כי בתגובה להסלמה הייתה נכונות של מסחאדוב לרסן את האלימות. נכונות כזאת לא נצפתה מצד הפלגים הקיצוניים יותר שפעולותיהם גרמו להסלמה (כמו גם להסלמה הקודמת שבאה בתגובה לפלישתם לדגסטאן).

הסלמה	תגובת הארגון – נכונות לריסון האלימות	תגובת הארגון - הסלמה
6.10.99 – הצבא הרוסי השלים כיבוש של כשליש משטחה של צ'צ'ניה.	**10.10.99** – מסחאדוב הציג תוכנית שלום, הרוסים דחו אותה. מסחאדוב פנה לנאט"ו אך לא נענה[902].	נשיא צ'צ'ניה אסלן מסחאדוב הכריז על מצב חירום ועל מלחמה כנגד רוסיה[903].
12.10.99 – הרוסים חצו את הקו בו הצהיר פוטין כי יעצרו (נהר הטרק). דווח כי 300 אלף מתוך 800 אלף תושבי צ'צ'ניה הפכו לפליטים.	**13.10.99** – מסחאדוב: "קורא לנאט"ו להתערב במלחמה"[904]. על-פי ההערכה מאז תחילת ספטמבר נהרגו בלחימה 600 אזרחים צ'צ'ניים.	
15.10.99 – הרוסים התמקמו ברכס אסטרטגי השולט על גרוזני.		מסחאדוב הכריז על משטר צבאי ו"מלחמת קודש" בצבא הפולש.
23.11.99 – מצור על גרוזני **6.2.2000** – פוטין: "גרוזני שוחררה, כוחותינו שולטים בה שליטה מלאה". **מרץ 2000** – במשך חודש ניהלו 1,000 מורדים קרב קשה נגד כוחות רוסים, בקרבות נהרגו 50 חיילים, בתום חודש המורדים שהיוו את המעוז האחרון נכנעו.		**1.3.00** – באחת ההתנגשויות הקשות במלחמה בין כוח רוסי לקבוצת מוסלמים ערבים, נהרגו 84 חיילים ו-400 מורדים. **11.5.00** – חרף ביסוס השליטה הרוסית בצ'צניה, הצבא הרוסי לא מצליח למנוע את המשך ההתקפות האלימות של המליציות המקומיות.
8.10.01 – פוטין: "אולטימאטום של 72 שעות למורדים להניח את נשקם ולהסגיר את עצמם, אחרת נחדש התקיפות האוויריות".		**11.10.01 -** חודשו המתקפות האוויריות.
17.4.03 – קצין רוסי בכיר: "קרובים להכרעה מוחלטים, בידינו מידע לפיו כל המליציות מתכוונות להיכנע בטווח זמן של עד 6 חודשים לכל היותר"[905].		**מרץ 03'**– חרף מאמצי הרוסים להצהיר על "נורמליזציה" בצ'צ'ניה. מסתבר כי הבדלנים ממשיכים לפעול גם בתוך גרוזני. שני קצינים רוסים חוסלו בפיצוץ מכוניתם בלב העיר.

מכיוון שאופציית ההידברות נשללה לחלוטין על-ידי רוסיה, ולצד זאת האלימות ההדדית נמשכה, עמדה בפני הצ'צניים הבחירה בין אפשרות של ריסון חד-צדדי לבין הסלמה והם בחרו בהסלמה נגדית. למעט הפסקת האש החריגה בפברואר 05' (הרחבה בהמשך). התוצאה היא שבסבב זה ההסלמה של המדינה הובילה למגמה הפוכה ממה שמניחה ההשערה, במקום הנמכת אלימות הארגון – הסלמה.

[902] "Russian warplanes kill dozens of villagers The Independent",Reuters, 11.10.99
[903] Ibid
[904] "Europe: Russians 'within sight' of Grozny", BBC News, 16.10.99
[905] North Caucaus Weekly, "Russian Forces Continue to Suffer Casaulties", 17.4.03

<u>הסלמה 3 – חיסול מנהיגים צ'צ'ניים</u>

המדיניות של חיסול מנהיגים צ'צ'ניים החלה בשנת 2004 והיוותה עליית מדרגה בתוך ההסלמה המתמשכת של מלחמת צ'צ'ניה ה-2. מדיניות החיסולים הורחבה בצורה דרמטית בעקבות הפיגוע בבית-הספר בבסלאן בו נרצחו 386 ילדים. פיגוע זה היה הקשה ביותר בכל שנות הסכסוך.

כפי שפירטתי בהשערה הקודמת, בשנתיים שלאחר הפיגוע בבסלאן חיסלה רוסיה 120 ממנהיגי הארגונים (לעומת חיסולים בודדים קודם לכן), כאשר החיסולים כללו גם את הבכירים ביותר בשני הארגונים.

בשונה מסבבי ההסלמה הקודמים, בהם הובילה ההסלמה להסלמה נגדית או לנסיגה זמנית של הארגונים האלימים, כתוצאה מהכוח הרב שהופעל, אך ללא שינוי במוטיבציה שלהם. במקרה זה ניתן לזהות כי ההסלמה אכן הובילה לירידה משמעותית ברמת האלימות וכן לנכונות מוכחת של מסחאדוב לאכוף ריסון כללים חד-צדדיים על ארגונו ועל הארגונים האחרים.

תגובתה של רוסיה להפסקת האש הייתה כאמור חיסול של מסחאדוב... פעולה שהיוותה מדרגה נוספת במדיניות החיסולים. מדיניות החיסולים המתמשכת הביאה לפגיעה ניכרת ביכולות הארגונים. לצד הפגיעה הברורה ביכולות, אצל יורשיו של מסחאדוב שהיו קיצוניים ממנו*, אצל יורשיו לא ניתן להצביע על אינדיקציות לשינוי בכוונות ובמוטיבציה.

הסלמה	תגובת הארגון – נכונות לריסון האלימות	תגובת הארגון - הסלמה
17.8.04 – סרגיי איבאנוב: "נשנה את טקטיקות הלחימה שלנו בצ'צ'ניה, הקמנו שתי בריגדות מיוחדות המתמחות לבחימה בהרים, עליהם תוטל המשימה להילחם מול קבוצות המורדים המסתתרות שם"[906].		**ספטמבר 04'** – "הפלג האיסלאמי" ביצע את הפיגוע הקשה ביותר בכל שנות הסכסוך. 1,200 ילדים נלקחו כבני ערובה בביה"ס בבסלאן. 386 מהם נרצחו.
ינואר 05' – 8 מבני משפחתו של מסחאדוב נחטפו.	**3.2.05** – מסחאדוב הכריז על **הפסקת אש חד-צדדית למשך חודש**, ואמר: "יקח לי חצי שעה לסיים את המחלוקת הפנימית בצ'צ'ניה, אני קורא לפוטין לפתוח במו"מ מיידי לקראת הסכם שלום. לאחר סיום המלחמה אדאג שמבצעי הפיגועים בתאטרון ובבסלאן יועמדו לדין בביהמ"ש הבינלאומי כולל באסייב שיהיה בראש הרשימה"[907]. **הפסקת האש קויימה ונאכפה לכל מהלך החודש כפי שמסחאדוב התחייב.**	
8.3.05 – מסחאדוב חוסל כמחליפו מונה עבדול-חיים סדולייב.		**10.5.05** – דוקו אומארוב (ממנהיגי הבדלנים): "**אנו משנים טקטיקה, נעביר את המלחמה לתוך שטחי**

* כפי הצגתי בפתיחה וכפי שניתן לראות גם בטבלה, לאחר חיסול מסחאדוב טושטשו תוך זמן קצר הבדלי התפיסה בין "הבדלנים" לבין "הפלג האיסלאמי" כתוצאה מקיצוניותם של מחליפיו של מסחאדוב. תוך חודשים ספורים איחדו הארגונים באופן רשמי את פעילותם.

[906] Uzzell, "Defense Ministry Announces New Tactics For Chechnya", North Caucaus Weekly, 24.8.2004

[907] North Caucaus Weekly, "Maskhadov Follows up Ceasefire With an Interview", 8.2.05

		רוסיה, עד כה נמנענו מלעשות זאת"[908]. **יולי 05'** – באופן רשמי הוסכם על איחוד בין הבדלנים ל"פלג האיסלאמי". הוסכם שבאסייב ישמש כמפקד הזרוע הצבאית.
יוני 2006 – סדולייב חוסל, דוקו אומארוב מונה למחליפו **יולי 06'** – באסייב חוסל	מספר הפיגועים בצ'צ'ניה ירד להיקף הנמוך ביותר משנת 99', שיעור דומה לממוצע ב-3 השנים שקדמו למלחמה.	
מאי 07': במשך 32 חודשים מאז הפיגוע בבסלאן חוסלו 120 טרוריסטים מתוכם 35 המוגדרים כ"מנהיגים".	מאז הפיגוע בבסלאן לא הצליחו הצ'צ'נים לבצע אף פיגוע על אדמת רוסיה.	**אוגוסט 07':** לאחר תקופה ארוכה הצליחו הצ'צ'ניים לייצר במהלך יולי-אוגוסט דינמיקה דומה לתקופת המלחמה – ארועים אלימים על בסיס יומיומי.

<u>סיכום</u>

לאורך רוב שנות הסכסוך ניתן לזהות קשר הפוך לזה שמועלה בהשערה, למעט ההסלמה הרוסית שהתמקדה בפגיעה במנהיגים, יתר ההסלמות של רוסיה הובילו להסלמה נגדית מצד הארגונים ולא להכפפה לכללים. בפלישה לדגסטאן כן נצפתה נסיגה של הארגונים. אך העובדה ששבוע וחצי לאחר-מכן הם ניסו לפלוש בשנית בפעולה אלימה עוד יותר, מעידה כי ההסלמה לא הביאה אותם לנכונות לשינוי בכללים, אלא לכל היותר לנסיגה זמנית מול יתרון העוצמה של צבא רוסיה.

תהליך שונה נצפה בעקבות **גל החיסולים** בשנים 2004-2006. הסלמה זאת מצד הרוסים הובילה את הצ'צ'נים להכריז על הפסקת אש חד-צדדית שנאכפה באופן יעיל. **דינמיקה זאת תואמת באופן מדוייק את הקשר המועלה בהשערה הנוכחית.**

לאור התוצאות הסותרות לא ניתן להגדיר מסקנה מובהקת להשערה הנוכחית. ההסלמה הכללית והמאסיבית מצד הרוסים הובילה להסלמה נגדית, לעומתה זאת ההסלמה שהתמקדה בפגיעה משמעותית במנהיגים הובילה במדוייק לקשר אותו ציפיתי למצוא. יתכן ששוני זה בתגובת הצ'צ'ניים ראוי להיבדק באופן מעמיק יותר במסגרת מחקר עתידי ואולי אף באופן השוואתי לסכסוכים אחרים בהם נעשה שימוש בפגיעה במנהיגים.

[908] North Caucaus Weekly, "Umarov Vows to Take Fight Into Enemy Territory", 11.5.05

השערה 4: ככל שהארגון קיצוני יותר יפחת הסיכוי לייצוב כללי משחק

שני הארגונים המרכזיים אליהם התייחסתי בהשערה זאת הם "הבדלנים", בהנהגת אסלאן מסחאדוב ו"הפלג האיסלאמי" בהנהגת שאמיל באסייב. ההפרדה בין שני הארגונים אינה חד-משמעית ואינה אחידה לאורך התקופה:

עד אוגוסט 99': שני הארגונים פעלו בשיתוף פעולה. באסייב שהפסיד למסחאדוב בבחירות לנשיאות צ'צ'ניה כיהן תחתיו כראש-ממשלה.

אוגוסט 99' – מאי 05': זהו פרק הזמן הרלבנטי לניתוח השערה זאת, בו התחדדה ההפרדה בין שני הארגונים.

מאי 05 והלאה: במרץ 05' חוסל מסחאדוב, לאחר חיסולו היטשטשה ההפרדה בין שני הארגונים ובספטמבר 05' אף הוכרז באופן רשמי כי הם פועלים ככוח אחד, כאשר יורשו של מסחאדוב (סדולייב) עומד בראש הארגון ובאסייב משמש כמפקד הכוחות הלוחמים.

ניתוח הממצאים

באוגוסט 99' הוביל "הפלג האיסלאמי" את הפלישה לדגסטאן. באותה תקופה עדיין כיהן מנהיג "הבדלנים" כנשיא צ'צ'ניה המוכר על-ידי רוסיה. הפלישה של הפלג הקיצוני גררה הסלמה משמעותית מצידה של רוסיה, הקרבות נמשו שבועיים, עד לנסיגת הארגון האלים מדגסטאן.

זמן קצר לאחר-מכן במהלך חודש ספטמבר בוצעה סדרה של 3 פיגועים המוניים במוסקבה, בהם נהרגו קרוב ל-300 איש. אף ארגון לא נטל אחריות על הפיגועים, בעקבות זאת הציב פוטין אולטימטום למסחאדוב להסגיר את מבצעי הפיגועים עד ה-1.10.99. מכיוון שהדרישה לא נענתה (אין לדעת אם מחוסר רצון או מחוסר יכולת). הכריז פוטין ב-1.10.99 כי אינו מכיר עוד בממשלתו של מסחאדוב ובמקביל החלה רוסיה בתקיפה מסיבית שהיוותה בדיעבד את פתיחת מלחמת צ'צ'ניה ה-2[909].

פרוץ המלחמה וההסלמה הניכרת באלימות חידדו מאד את ההבדלים בין "הבדלנים" ל"פלג האיסלאמי". בעוד שמסחאדוב תמך בהידברות ובהסתייעות בתיווך בינלאומי, באסייב התנגד לכך באופן מוחלט.

חשוב להדגיש כי ברמת הפעולות בשטח ההפרדה בין שני הארגונים אינה מוחלטת ובמקרים רבים הם פעלו במשותף. ההפרדהעד שנת 2002 ניכרה בעיקר בקווי המדיניות שהגדירו 2 המנהיגים:

הפרדה בין מדיניות הארגונים עד 2002	
הבדלנים	**הפלג האיסלאמי**
10.10.99 – מסחאדוב הציג תוכנית שלום, הרוסים דחו אותה. מסחאדוב פנה לנאט"ו בבקשת הגנה אך לא נענה[910].	
28.4.00 – מסחאדוב פסל אפשרות של הפסקת אש חד-צדדית, לדבריו יהיה מוכן להפסקת אש מיידית ברגע שהתוקפנות הרוסית תיפסק.. יחד עם זאת אמר מסחאדוב כי הוא מוכן לפתוח באופן מיידי במשא ומתן ישיר לצורך השגת הפסקת אש.	מנהיגי הפלגים הקיצוניים באסייב וחטאב איימו לפגוע במשפחתו של מסחאדוב בשל הצהרתו על נכונות לפתוח בהידברות ישירה עם רוסיה.

[909] Evangelista, Ibid, p.69
[910] "Russian warplanes kill dozens of villagers The Independent",Reuters, 11.10.99

החל משנת 2002 התחדדה האבחנה בין הארגונים וכן הפעולה על-פי כללי משחק שונים. בשנה זאת החל "הפלג האיסלאמי" לבצע פיגועים במרכזי אוכלוסיה על אדמת רוסיה (בדרך-כלל מוסקבה), פעולות שהיוו הסלמה נוספת ושינוי בכללי המשחק. יתרה מכך בשונה מהעבר, הארגון עשה זאת באופן מוצהר*. אבחנה נוספת שהתחדדה בשנים אילו היא לגבי ביצוע פיגועים המוניים בהם נפגעו גם אזרחים צ'צ'ניים, בעוד ש"הבדלנים" נמנעו מפיגועים כאלה, "הפלג האיסלאמי" התנער ממגבלה זאת.

פיגועים אילו שתדירותם גברה בשנים 2002-04 הובילו את רוסיה להחלטה על שינוי בכללי המשחק באמצעות גל פעולות של סיכולים ממוקדים בשנים 2004-06, בהם חוסלו בין היתר גם מסחאדוב ובאסייב עצמם. הטבלה בעמוד הבא מציגה את ההבדלים בין הארגונים ומראה את השפעתו של "הפלג האיסלאמי" על ערעור כללי המשחק, לעומת נכונות "הבדלנים" לשמור על כללים מסויימים:

2002-04: הסלמה באמצעות הפיגועים ההמוניים (בדגש אזרחים ברוסיה)		
האירוע	**עמדת הבדלנים**	**עמדת "הפלג האיסלאמי"**
25.10.02 – חוטפים צ'צ'נים השתלטו על בית קולנוע במוסקבה ולקחו את 750 יושביו כבני ערובה. יחידות מיוחדות של צבא רוסיה פרצו לבית הקולנוע, במהלך הפריצה נהרגו 41 החוטפים ו-119 אזרחים.		**4.11.02** –באסייב: "אנחנו ביצענו את הפיגוע בתאטרון, הקמנו בריגדה של 36 נשים מתאבדות, הרוסים יכירו אותן בהמשך"[911]. הייתה זאת הפעם הראשונה שהצ'צ'נים ביצעו באופן מוצהר פיגוע בלב רוסיה.
27.12.02– פיגוע התאבדות גדול בגרוזני באמצעות משאית תופת. המשאית התפוצצה בסמוך לקומפלקס המבנים של ההנהגה הרוסית בצ'צ'ניה.		מליציה הכפופה להוראותיו של שאמיל באסייב ביצעה את הפיגוע[912]. הייתה זאת הפעם הראשונה שהצ'צ'נים עושים שימוש בפיגוע התאבדות כזה
13.5.03 – משאית תופת התפוצצה במרכז בניינים של אנשי המחנה הפרו-רוסי, בפיצוץ נהרגו 55 איש. **14.5.03** – נכשל נסיון של אנשי באסייב לחסל את אחמד קדירוב ואת ראש ה-FSB. 14 אזרחים נהרגו.	מסחאדוב: "**לעולם לא הייתי מאשר פעולה הכוללת פגיעה באזרחים צ'צ'ניים חפים מפשע**"[913]. **13.6.03** – לאחר תקופה של נתק, נפגשו מסחאדוב ובאסייב. מסחאדוב: "**באסייב היה ונשאר יריב פוליטי שלנו, ניסיתי להניא אותו מהמשך פיגועי ההתאבדות**. יחד עם זאת נוכח האוייב המשותף שלנו יש גם אפשרות שנשתף פעולה עד רמה מסויימת"[914].	הפיגוע בוצע ע"י אנשיו של באסייב
19.6.03 - משאית תופת התפוצצה בגרוזני – 14 איש נפצעו.	**16.6.03** – מסחאדוב פרסם קריאה "**להימנע משימוש באמצעי הרג המוני ולפעול כנגד כוחות האוייב**	אף ארגון לא לקח אחריות על סדרת הפיגועים

* כאמור בספטמבר 99' בוצעה סדרת פיגועים במוסקבה ובאוגוסט 00' פיגוע נוסף. על הפיגועים האלה אף ארגון לא לקח אחריות.

911 "Moscow Adamantly Rules out future negotiations with Chechen Separtists", North Caucaus Weekly, 4.11.2002

912 "Timeline: Terrorism in Russia", Cnn.com, 4.11.02

913 North Caucaus Weekly, "Maskhadov-Basaev Link Questioned", 19.6.2003

914 North Caucaus Weekly, "Maskhadov-Basaev Link Questioned", 19.6.2003

5.7.03 - שתי מחבלות מתאבדות התפוצצו בפסטיבל רוק במוסקבה: 15 הרוגים **10.7.03** – פצצה התפוצצה בסמוך לבית קפה במרכז מוסקבה, בפיגוע לא היו נפגעים.	**בכפוף למגבלות שמטילות אמנות ז'נבה**. שימוש בנשק לא מדוייק מותר רק במקרה של סכנת חיים מיידית". עוד קרא "לנקוט משנה זהירות כלפי חיילים צ'צ'ניים המשרתים בצבא הרוסי וכלפי כוחות השיטור המקומיים"[915].	
	13.7.03 – דוברו של מסחאדוב: "מעשיו של באסייב נפשעים, כרגע הוא אינו האוייב אלא הרוסים, אולם לאחר שנסיים את המלחמה מול הרוסים נעניש את באסייב".	באסייב: "**אסלים את הלחימה כנגד אזרחים רוסים**, יתכן ונעשה שימוש בנשק כימי"[916].
5.12.03 – פיגוע ברכבת במוסקבה. **9.12.03** – מטען התפוצץ בכניסה למלון הסמוך ל"כיכר האדומה" במוסקבה		באסייב לקח אחריות על שני הפיגועים
6.2.04 – פיגוע ב"מטרו" במוסקבה, 60 אזרחים נהרגו.	.	אף ארגון לא לקח אחריות על הפיגוע.
9.5.04 – נשיא צ'צ'ניה, קדירוב, נרצח בפיצוץ מטען, 6 אנשים נוספים נהרגו בפיצוץ.	מסחאדוב: "משתתף בצער המשפחות, **מגנה כל פגיעה בחפים מפשע**, אני מניח כי הפיגוע בוצע על-ידי כוחות המיוחדים של צבא רוסיה".	**16.5.04** – באסייב: "אנחנו חיסלנו את קדירוב, **המטרה הבאה היא שתי בנותיו של פוטין**"[917].
21.6.04 – פיגוע ענק בחבל אינגושיה (השכן לצ'צ'ניה). 93 אזרחים נהרגו.	נמצאו עדויות שהעלו חשד כי אנשיו של מסחאדוב סייעו לפיגוע בהעברת כספים	ההתקפה בוצעה על-ידי אנשיו של באסייב
24.8.04 – 2 מטוסים אזרחיים פוצצו, 90 הרוגים!	.	על הפעולה לקח אחריות ארגון איסלאמי לא מוכר בשם "בריגדות איסטנבול".
1.9.04 – 1,200 תלמידי בית-ספר בעיר בסלאן הנמצאת בחבל אינגושיה נלקחו כבני ערובה. בפעולת החילוץ נהרגו החוטפים, אך גם 386 ילדים.	נשיא אינגושיהה פנה בבקשה שמסחאדוב יגיע לתווך במו"מ. מסחאדוב הבטיח להגיע לבית-הספר, אך דרש ערבות לכך שלא יעצר.פוטין סירב לאשר את הבקשה.	שאמיל באסייב: "לקח אחריות על הפעולה".

הפיגוע בבסלאן בספטמבר 04' היווה כאמור אירוע שיא בהסלמה. כפי שניתן לראות, באופן מוצהר הפיגוע חידד את המחלוקת בין שני הארגונים, אך בפועל בפברואר 05' הצליח מסחאדוב לאכוף גם על "הפלג האיסלאמי" הפסקת אש חד-צדדית (יש לציין כי הפיגוע בבסלאן היה המקרה היחיד בו הביע באסייב הסתייגות מסויימת מעוצמת האלימות שהפעיל ארגונו).

[915] North Caucaus Weekly, "Maskhadov Representative Visit Washington", 24.7.2003
[916] Ibid
[917] Uzzell, "Basaev Claims Responsibility For Kadyrov Death", North Caucaus Weekly, 18.5.2004

התנהלות הארגונים לאחר הפיגוע בבסלאן	
הבדלנים	**הפלג האיסלאמי**
5.10.04 – מסחאדוב: "**הפיגוע בבסלאן מסע נפשע ולא אנושי** לאחר שנשחרר את צ'צ'ניה ואחזור לתפקיד הנשיא, **במידה ובאסייב עדיין יהיה בחיים אעניש אותו בחומרה** על הפיגוע"[918].	**5.11.04** – באסייב: "**הפעולה היחידה שיש בי צער מסויים על תוצאותיה היא בביה"ס בבסלאן, אך התוצאות הקשות נגרמו בגלל המדיניות הברוטלית של הרוסים**. אסכים לעמוד בפני בימ"ש בינלאומי במידה וגם פוטין יעמוד למשפט. **נפגשתי עם מסחאדוב לאחרונה אך לא הגענו להסכמה**. שמעתי את הגינוי שלו, צר לי על מדיניותו הפשרנית "[919].
3.2.05 – מסחאדוב הכריז על הפסקת אש חד-צדדית ואמר: "יקח לי חצי שעה לסיים את המחלוקת הפנימית בצ'צ'ניה, אני קורא לפוטין לפתוח במו"מ מיידי לקראת הסכם שלום. לאחר סיום המלחמה אדאג שמבצעי הפיגועים בתאטרון ובבסלאן יועמדו לדין, באסייב יהיה בראש הרשימה"[920].	**3.2.05 -** בסאייב: "לא מקבל את ההכרזה על הפסקת אש" **4.2.05** – בסאייב: "מוכן להפסקת אש אך רק עד ה-22.5" **6.2.05** – הארועים האלימים פסקו לחלוטין. **28.2.05** – הפסקת האש הסתיימה. הארועים האלימים חודשו מיידית.

כאמור הצלחתו המוכחת של מסחאדוב באכיפת הפסקת אש הן על ארגונו והן על "הפלג האיסלאמי" לא השפיעה על מדיניותה של רוסיה ביחס אליו ו-10 ימים לאחר סיומה הוא חוסל. לאחר חיסולו היטשטשו תוך זמן קצר ההבדלים בין שני הארגונים ותוך חצי שנה הם אוחדו באופן רשמי.

התמזגות הארגונים לאחר חיסול מסחאדוב	
הבדלנים	**הפלג האיסלאמי**
10.5.05 – דוקו אומארוב (ממנהיגי הבדלנים): "**אנו משנים טקטיקה, נעביר את המלחמה לתוך שטחי רוסיה,** עד כה נמנענו מלעשות זאת, אך בתגובה לפגיעה המתמשכת באזרחים בשטחינו לא נותרה לנו ברירה"[921]. **4.6.05** – סדולייב: "**נמשיך לתקוף חיילים ומטרות אזרחיות, מתנגד לפגיעה באזרחים חפים מפשע**"[922]	**21.3.05** – באסייב: "נתקוף בקרוב מטרות רוסיות בשטחי צ'צ'ניה, רוסיה וקאטאר, מעשינו הם תגובה לרצח העם המתמשך שמבצעת רוסיה בבני עמנו ".
19.7.05 – מכונית תופת של הרגה 14 איש,. הפעולה בוצעה בזכות שיתוף פעולה בין באסייב ל "בדלנים".	
29.9.05: מאז חיסול מסחאדוב ניכרת הסלמה באלימות. ההסלמה מוסברת במעמדו של באסייב שהוגדר באופן רשמי כמפקד הכוחות הלוחמים תחת סדולייב העומד בראש הזרוע המדינית"[923].	
יוני 2006 – סדולייב חוסל, דוקו אומארוב מונה למחליפו **27.6.06:** אומארוב מינה את באסייב לסגנו. **14.7.06:** באסייב חוסל.	
29.11.07: אומרוב: "מכריז על הקמת האמירות הקווקזית"[924] (אמירות משותפת לקווקזים בצ'צ'ניה-דגסטאן ואינגושיה). להצהרה לא היה תוקף מעשי, אולם בתקופתו של אומרוב הורחבו הפיגועים גם לשטחי דגסטאן ואינגושיה.	

<u>סיכום</u>

הסקירה שהצגתי מצביעה על **קשר חזק בין קיצוניות הארגון ליכולת לייצב כללי משחק.**

ניתן להצביע באופן ברור על "הפלג האיסלאמי" כארגון שפעולותיו יצרו הסלמה בעימות והיקשו על ייצוב כללי המשחק. הארגון אחראי באופן ברור לשתיים מההסלמות המשמעותיות – הפלישה לדגסטאן והכנסת

[918] Uzzel, "Experts See Madkhadov as a Spent Force", North Caucaus Weekly, 5.10.2004
[919] North Caucaus Weekly, "Basaev says There will be more Terrorist Attacks", 9.11.2004
[920] North Caucaus Weekly, "Maskhadov Follows up Ceasefire With an Interview", 8.2.05
[921] North Caucaus Weekly, "Umarov Vows to Take Fight Into Enemy Territory", 11.5.05
[922] North Caucaus Weekly, "Sadulaev Vows Attacks, But Not on Civilians", 8.6.05
[923] North Caucaus Weekly, "Chechenya's Lows-Intensity War Grinds on", 29.9.05
[924] "Statement by the Minister for Foreign Affairs of the Chechen Republic of Ichkeria", Chechenpress, 31.10.2000

הפיגועים כנגד אזרחים רוסים החל מ-2002. פעולות אלה שינו את כללי המשחק וגררו הסלמה נגדית מצד רוסיה.

התנהלות "הפלג האיסלאמי" התאפיינה לאורך שנות הסכסוך בהתנערות מכללים, הן במעשים והן בהצהרות, למעט הפיגוע בבסלאן עליו הביע חרטה (חלקית) ואף הסכים להשתתף בהפסקת אש חד-צדדית חצי שנה לאחר מכן.

לעומת זאת, אצל "הבדלנים" בהחלט ניתן לזהות נכונות לכללי משחק שהתבטאה במספר אופנים: התנגדות לפיגועים ברוסיה, התנגדות לפגיעה באזרחים צ'צ'ניים, אכיפת הפסקת אש חד-צדדית על כל הפלגים ורצון לפתרון מדיני מול רוסיה.

ניתן לומר כי מדיניותו הקיצונית של "הפלג האיסלאמי" פגעה גם בנסיונות ה"בדלנים" לייצב כללים מסויימים. חיסולו של מסחאדוב והאיחוד בין שני הארגונים שהתאפשר בגלל ההקצנה של מנהיגי "הבדלנים" שללו סופית את הסיכוי לייצב כללים אם בהבנות ואם בפעולות חד-צדדית (דוגמת פברואר 05').

<u>השערה 5: הפטרון יקבע את רמת האלימות של הארגון</u>

לארגונים הצ'צ'ניים לא היה פטרון מדינתי "קלאסי"[925], אולם קיימים שני גורמים שונים בעלי מאפייני השפעה דומים לאילו של פטרוני ארגונים.

הגורם הראשון הוא הסיוע והמעורבות החיצונית של כוחות איסלאמיים מהמדינות השכנות.

הגורם השני הוא השלטון המקומי ה"פרו רוסי" שנבנה במהלך שנות המלחמה וקיבל לידיו בהדרגה את האחריות על אכיפת הסדר והכללים. השלטון המקומי שקיבל בהדרגה אחריות אוטונומית וסממנים של מדינה ריבונית, הפך למעשה ל"פטרון הפאסיבי" שמהשטח בשליטתו פעלו הארגונים האלימים ובכוחו וסמכותו להשפיע על יכולת הפעולה שלהם[926].

<u>סיוע חיצוני</u>

לאורך כל שנות הסכסוך נהנו הארגונים הצ'צניים מסיוע של אמצעי לחימה ושל מתנדבים לוחמים שהגיעו מהמדינות הערביות הסמוכות. בשל הגבול הפרוץ בין צ'צ'ניה למדינות אילו היה המעבר קל יחסית[927].

בין הכוחות שהגיעו מהמדינות השכנות ראוי להתמקד בכוח איסלאמי מאורגן שהגיע מערב-הסעודית וכונה "המליציה הוואהבית" ארגון זה לא פעל ככוח מסייע לצ'צ'ניים אלא ככוח עצמאי. על-פי טענת רוסיה היה הארגון משוייך לארגון "אל-קאעידה"[928]. הארגון הונהג על-ידי איבן אל-ח'טאב, טרוריסט סעודי.

---

[925] Byman Daniel, "Passive Sponsors of Terrorism", <u>Survival</u> 47 (4), also see: Schweitzer, <u>Ibid</u>
[926] Ibid
[927] Evangalista, <u>Ibid</u>, pp.86-87, also see: Lieven Anatol, <u>Chechnya Tombstone of Russia Power</u>, Yale University press, pp.355-369
[928] Evangalista, <u>Ibid</u>, pp.65-67, pp.178-182

בין השנים 1999-2002 היוותה "המליציה הווהאבית" כוח דומיננטי והפכה לפרק זמן לארגון האלים השלישי שנלחם כנגד רוסיה וכפי שאראה פעולותיה השפיעו על כללי המשחק בסכסוך בין רוסיה לארגונים הצ'צ'ניים. באוגוסט 99' הוביל "הפלג האיסלאמי" פלישה לדגסטאן, פעולה שהיוותה טריגר להסלמה משמעותית ראשונה. בפלישה השתתפו 1,500 לוחמים, הכוח הלוחם נבנה משיתוף פעולה בין "הפלג האיסלאמי" (הצ'צ'ני) ל"מליציה הווהאבית" בהנהגת ח'טאב. שיתוף הפעולה איפשר ביצוע פעולה כה משמעותית, לאחר כיבוש הכפרים מסרו השניים הצהרה משותפת על הקמת "מדינה איסלאמית בדגסטאן", כאשר באסייב מוגדר כמפקד העליון וח'טאב כסגנו[929].

על-פי בית המשפט במוסקבה, ל"מליציה הווהאבית" חלק בפיגוע במוסקבה בספטמבר 99' בו נהרגו 119 אזרחים. הפיגוע היה אחד מ-3 פיגועים שהובילו לפרוץ המלחמה, ב-2002 קבע בית-המשפט כי ח'טאב ואנשיו תכננו את הפיגוע, לרבות הדרכה וציוד של מבצעי הפיגוע[930].

פעילות "המליציה הוואהבית" הגיעה לסיומה במהלך 2002, לאחר שבתוך 3 חודשים חוסלו ח'טאב, יורשו ועוד למעלה מ-100 מאנשי הארגון. יש לציין כי בעוד שח'טאב חוסל על-ידי רוסיה[931], הרי שגל החיסולים בהמשך מיוחס דווקא לשני הארגונים הצ'צ'ניים המרכזיים ("הבדלנים" ו"הפלג האיסלאמי") ששאפו ככל הנראה לבסס את הדומיננטיות של ארגוניהם.

הטבלה הבאה מסכמת את עיקרי הפעולות המשפיעות של הכוחות האיסלאמיים שהיו מעורבים בסכסוך:

השפעות עיקריות של גורמים איסלאמיים מהמדינות השכנות
אוגוסט 99' – כוח משולב של מליציות צ'צ'ניות בהנהגת באסייב עם אנשי "המליציה הוואהבית" כבש מספר כפרים בדגסטאן והכריז על הקמת "המדינה האיסלאמית של דגסטאן"
2.4.00– 22 חיילים רוסים נהרגו בהתקפה על שיירה צבאית, 13 נוספים נעדרים. התוקפים היו דוברי ערבית ולא צ'צניים.
7.6.00 – 17 חיילים רוסים נהרגו בפיגוע התאבדות. ההערכות הן כי השימוש הגובר בפיגועי התאבדות הוא תוצר של ההשפעה הגוברת של ארגונים אסלאמיים קיצוניים המגיעים ברובם מחוץ לצ'צ'ניה והתגייסו כדי לסייע למורדים.
14.7.00 – למרות הכרזת הנצחון הצבא הרוסי מתקשה בהשלטת סדר בשל הגעת זרם בלתי-פוסק של מתנדבים אסלאמיים ממדינות שכנות. הללו מתנדבים למלא את השורות שהתרוקנו עקב האבדות הגדולות שספגו הצ'צ'ניים בהתקפות הרוסים.
11.5.01 – 19 חיילים רוסיים נהרגו ממתקפת מורדים.על הפעולה לקח אחריות "שבט ח'טאב"
18.1.02: ראש המודיעין הרוסי: "כ-250 שכירי חרב מהמזרח התיכון הצטרפו לאחרונה לכוחות הצ'צ'ניים"[932].
26.4.02 – קאמיל ח'טאב מנהיג המליציה הווהאבית חוסל.
5.7.02 – יורשו של ח'טאב חוסל.
25.7.02 –**המליציה ה"וואהבית" שרוב אנשיה הגיעו ממדינות ערביות חוסלה כמעט לחלוטין. במהלך המחצית הראשונה של 2002 נהרגו 100 מאנשיה, המנהיג הדומיננטי ח'טאב חוסל וזמן קצר לאחר מכן גם יורשו.**

[929] Tumelty, Ibid

[930] Murphy, Paul, The Wolves of Islam: Russia and the Faces of Chechen Terror, Potomac Books Inc.: 2004, p. 106

[931] "Khattan: Dead or Alive", North Caucaus Weekly, 15.5.2002

[932] "Change in Tactics For Special Operations", North Caucaus Weekly, 22.1.2002

ניתן לומר באופן ברור כי "המליציה הווהאבית", כמו גם הסיוע הבלתי-מאורגן שהגיע מהמדינות השכנות היוו גורם שערער את כללי המשחק, הן בשל אופי הפעולה האלים שאפיין את הגורמים המוסלמים החיצוניים והן בשל הסיוע הקבוע ש"ביטל" במידה רבה את השפעת הפגיעות הקשות שגרמה רוסיה לארגונים הצ'צ'ניים.

<u>פטרון מקומי</u>

לצד סירובה הנחרץ של רוסיה לכל אפשרות של הידברות או משא ומתן עם הארגונים האלימים, נקטה רוסיה בקו עקבי נוסף על-פיו היא אינה רוצה להישאר לשלוט בצ'צ'ניה, אלא לבסס שלטון מקומי ידידותי שיאכוף את כללי המשחק על הארגונים האלימים.

למעשה בהעדר פטרון אמיתי, החליטו הרוסים "לבנות" פטרון כזה בדמות הנהגה מקומית ידידותית, במטרה להעביר אליה את האחריות. מהטבלה הבאה ניתן לראות כי יכולת הפטרון המקומי לאכוף את הכללים, היה מבחינת רוסיה המשתנה המשמעותי ביותר כתנאי לסיום הלחימה והוצאת כוחותיה מצ'צ'ניה.

הטבלה מציגה את קושי של הפטרון המקומי לאכוף כללים יציבים וכתוצאה מכך את התארכות הפעולה הצבאית מעבר לרצונה המקורי של רוסיה:

בניית הפטרון המקומי על-ידי רוסיה	הזיקה בין מוכנות הפטרון לסיום הלחימה
7.10.99 – פוטין: " מעוניין בצ'צניה עצמאית, אך רק לאחר שתוקם ממשלה ידידותית לרוסיה"[933].	
23.3.00 – חוקת צ'צ'ניה אושרה במשאל-עם, ארגוני האופוזיציה החרימו את המשאל והודיעו כי אינם מכירים בתוצאותיו.	
יוני 2000 – פוטין מינה את קדירוב לראש ממשלה זמני.	**21.12.00** –דוברו של פוטין: "**קדירוב אינו מצליח להשליט את מרותו, לכן איננו יכולים עדיין להסיג את כוחותינו**, "[934].
16.12.02 – קדירוב ייסד את "הפרלמנט הצ'צ'ני" ובו חברים 400 מתומכיו במטרה להכין תשתית לניהול עצמאי של המדינה. מקום הפרלמנט נקבע בעיירה גודמן ולא בגרוזני מחשש להתקפות הבדלנים (העיר מרוחקת כ-30 ק"מ מגרוזני הבירה).	**7.5.01** – איבאנוב: "נכון לשלב זה **הנסיגה של 22 אלף חיילים הוקפאה** עד ספטמבר. למרות שהמלחמה הוכרעה לחיילים משימות נוספות כחלק מהשלטת הסדר"[935]. השינוי נבע מכך שההתנגשויות בחודש שחלף הוכיחו כי **המשטרה המקומית עדיין אינה מסוגלת להשליט סדר לבדה**. **7.5.02 -** פוטין: "בעתיד הנראה לעין לא נוכל להעביר את השליטה הבטחונית במלואה לקדירוב. רוב כוחות הבטחון יהיו מקומיים, אך הפיקוד יהיה בידינו"[936] **10.9.02** – קבאשנין, מפקד הצבא: "**מוכן בכל רגע לתת לכוחותינו פקודה לסגת מכל שטחי צ'צ'ניה. אך נעשה זאת רק ברגע שהכוחות המקומיים יגיעו לרמה מספקת** "[937].

933 Satter, Ibid, pages 24–33 and 63–71
934 "Future Status Chechnya and Grozny", North Caucaus Weekly, 3.1.2001
935 " Protests against Situation in Chechnya Continue", North Caucaus Weekly, 8.5.2001
936 "Putin Advocates Checenization", North Caucaus Weekly, 8.5.2002
937 "Kvashnin Inspects Chechnya", North Caucaus Weekly, 16.9.02

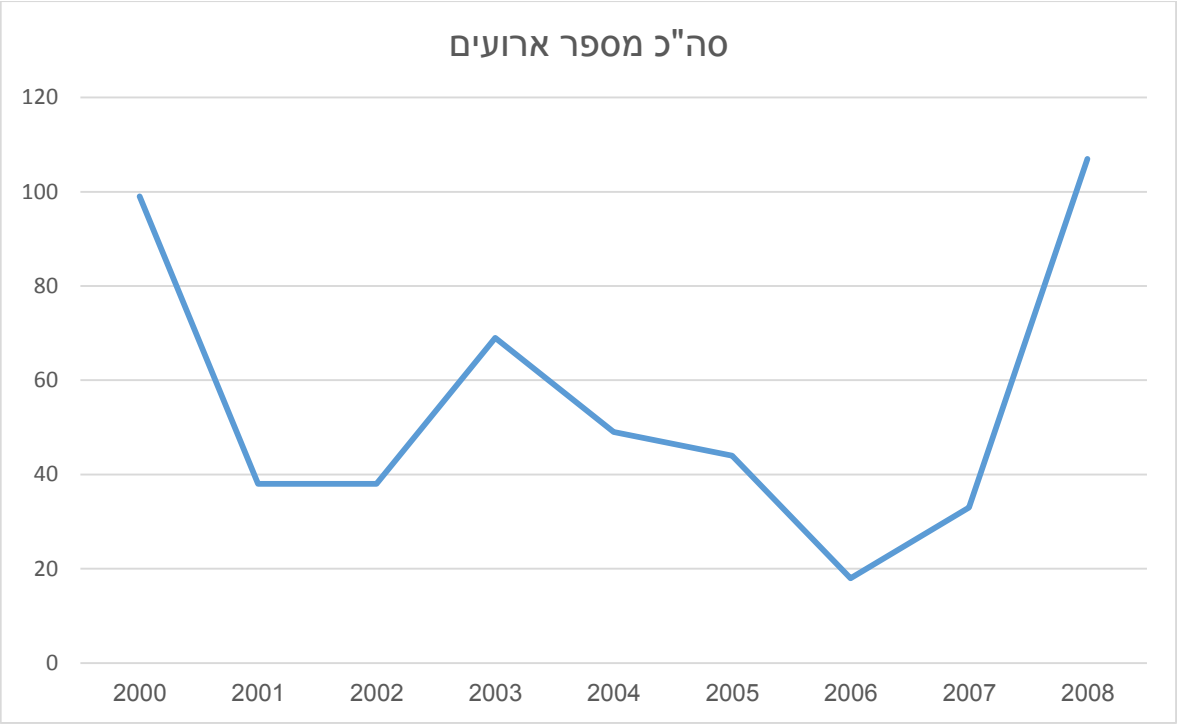
23.3.03 – החוקה אושרה במשאל העם ברוב של 96%. **11.9.03** – שני מתחריו העיקריים של קדירוב הודיעו באותו יום על פרישתם מהמירוץ לנשיאות, על-פי ההערכות הם עשו זאת כתוצאה מלחץ שהפעילו עליהם הרוסים[938].	**26.4.04** – נציגו של פוטין בצ'צ'ניה: "**כוחותיו של קדירוב פועלים באופן לא יעיל**, לראייה שורת הפיגועים שהתרחשו לאחרונה מתחת לאפם בגרוזני"[939].
קדירוב חוסל	

בשנים 6-2005 הגבירה כאמור רוסיה באופן משמעותי את פעולות החיסול של מנהיגים ובכירים בארגונים הצ'צ'ניים. בתקופה זאת פסקו לחלוטין הפיגועים על אדמת רוסיה ולראשונה נרשמה ירידה משמעותית גם בהיקף הפיגועים על אדמת צ'צ'ניה. כתוצאה מכך החליטה ההנהגה הרוסית ב-2007 כי הצבא יוכל סוף סוף לצאת מצ'צ'ניה, צעד אותו ניסו ליישם משנת 2001 ללא הצלחה בשל חוסר היכולת של השלטון המקומי לאכוף כללי משחק יציבים.

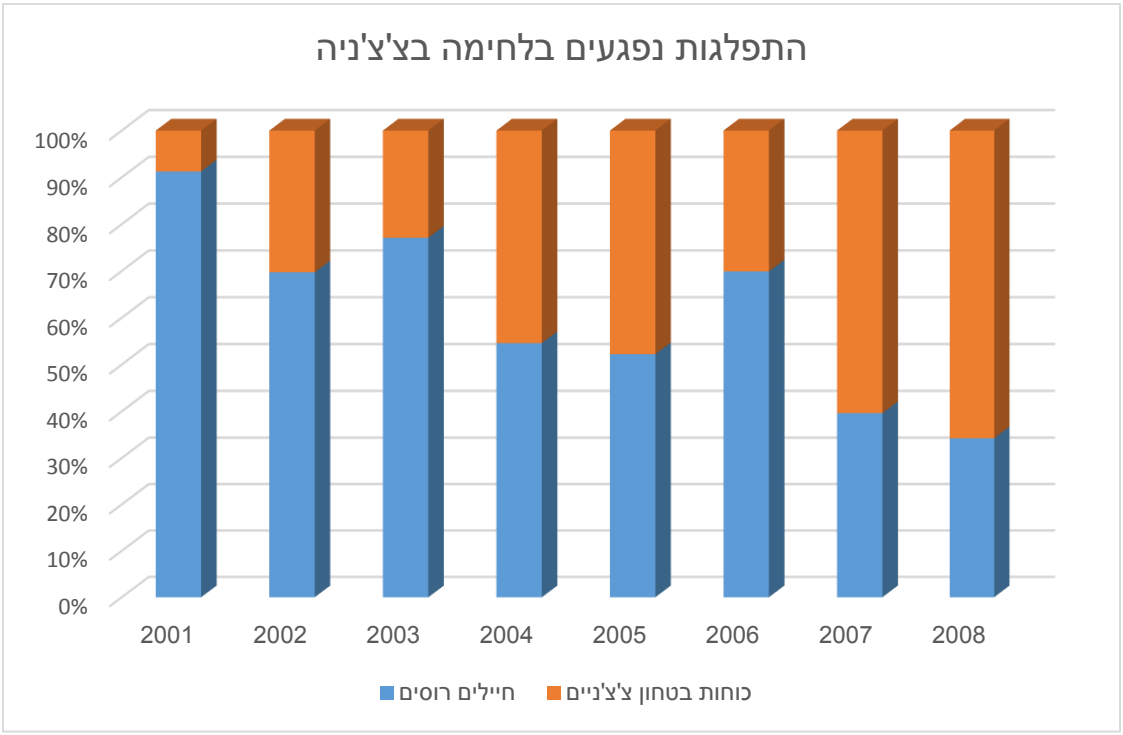
בניית הפטרון המקומי על-ידי רוסיה	**הזיקה בין מוכנות הפטרון לסיום הלחימה**
7.9.04 – פוטין: "נמשיך במאמצינו לחזק את השלטון בצ'צ'ניה ולייצב בה את שלטון החוק, לא תהיה שום הדברות עם טרוריסטים. **במקביל לייצוב השלטון נסיג בהדרגה את כוחותינו חזרה לרוסיה**"[940].	**2.8.06:** פוטין הנחה את מפקדי הצבא להביא עד ה-15.12 תוכנית לנסיגה מלאה של כוחות הצבא מצ'צ'ניה בשנים 2007-08.
15.2.07: רמזן קדירוב (בנו של אחמד קדירוב) נבחר לנשיא צ'צ'ניה. פוטין: "כל התשתיות האזרחיות והממשלתיות בצ'צ'ניה מוכנות ומתפקדות, עושים הכל כדי לאפשר חזרה לנורמליות מלאה"[941].	**15.12.06:** על-אף הדד-ליין שהגדיר פוטין, לא הוגשה תוכנית נסיגה. מאז ספטמבר נוצרה מגמת הסלמה וחוסר-יציבות גוברת בצ'צ'ניה[942].
מרץ 09': נשיא רוסיה הודיע על סיום המבצע של צבא רוסיה בצ'צ'ניה ועל הוצאת הכוחות	

הגרף בראש העמוד הבא ממחיש כי בפועל הירידה במספר הפיגועים הייתה זמנית ומ-2007 חלה עלייה מחודשת שהתגברה בהמשך (עוד בטרם סיומו הרשמי של המבצע ונסיגת הצבא הרוסי):

938 "Dzabrailov Withdrawl was Still A Mystery", North Caucaus Weekly, 12.9.03
939 Uzzel, "Putin Official Criticizes Kadyrov's Effectiveness", North Caucaus Weekly, 26.4.04
940 Uzzel, " Could The Beslan Tragedy Have Been Avoided?", North Caucaus Weekly, 7.9.04
941 "Kadyrov Named Acting Chechen President", North Caucaus Weekly, 15.2.07
942 "Security Situation Remains Unsettled in Chechnya and Ingushetia", North Caucaus Weekly, 15.12.06

נראה כי העובדה שהפיגועים בלב רוסיה לא חודשו (למעט ארועים בודדים) ולצד זאת הכוחות המקומיים הגיעו ליכולות מסויימות, אף אם לא הצליחו לאכוף כללי משחק יציבים לגמרי, איפשרה להנהגה הרוסית לקבל את ההחלטה על סיום הפעילות הצבאית בצ׳צ׳ניה. שני שינויים אילו למעשה תחמו את העימות האלים בעיקר לשטחה של צ׳צ׳ניה. הגרף הבא מציג את התפלגות הנפגעים בין הכוחות הרוסיים והכוחות המקומיים ומספק המחשה נוספת להעברה ההדרגתית של האחריות לאכיפת הכללים לידיו של הפטרון המקומי:

סיכום

בניתוח השערה זאת סקרתי את השפעתם של שני גורמים על כללי המשחק.

מצאתי כי **לגורמים האיסלאמיים החיצוניים** ובראשם "המליציה הווהאבית" הייתה **השפעה משמעותית.** פעולותיהם האלימות בשנת 99' ושיתוף הפעולה עם הארגון הצ'צ'ני הקיצוני יותר ("הפלג האיסלאמי") היוו מניע משמעותי להסלמה שהביאה לשבירת כללי המשחק. גם הסיוע הרציף והבלתי-נגמר לארגונים המקומיים הקשה על ייצוב כללי המשחק והנמכת רמת האלימות.

הגורם השני, הוא **השלטון המקומי** שנועד לשמש כפטרון מקומי שיאכוף כללים, מצאתי כי **השפעתו הייתה מעטה.** כשחקן עצמאי לא הצליח השלטון הצ'צ'ני להוות גורם אכיפה של ממש. יכולתו להיות אחראי על כללי המשחק התאפשרה באופו חלקי רק לאחר שהיחידות המיוחדות של צבא רוסיה פגעו באופן קשה בהנהגת הארגונים בין השנים 06-2004.

חשוב להבהיר כי גם הכללים שהתהוו לאחר 2007 היו בלתי-יציבים וכללו ארועים אלימים רבים. אולם מבחינתה של רוסיה, יכולתו של השלטון המקומילאכוף כללים חלקיים, כאשר האלימות אינה מגיעה (כמעט) לרוסיה הייתה מספקת. התוצאה היא שבפועל עד היום נמשכת האלימות בצ'צניה ואין אכיפה מלאה של סדר על-ידי השלטון, אולם העובדה שהאלימות פחתה ונתחמה לצ'צ'ניה היוותה מבחינת רוסיה כללים שיכלה להשלים איתם.

השערה 6: ככל שמידת התמיכה של האוכלוסייה המקומית יורדת יגבר הסיכוי שהארגון יגביל את רמת האלימות

כפי שהצגתי בתחילת הפרק, עד פרוץ המלחמה באוקטובר 99' עמדו שני מנהיגי הארגונים האלימים בהנהגת צ'צ'ניה, ששאפה להפוך למדינה עצמאית. מסחאדוב, נבחר כנשיא בבחירות פברואר 97' ובהמשך מינה את באסייב תחתיו כראש-ממשלה. זכייתו של מסחאדוב בבחירות והמעמד הגבוה של שניהם יכולים להעיד על התמיכה הציבורית בהם באותן שנים.

עם פרוץ המלחמה באוקטובר 99' הכריז פוטין על ביטול שלטונו של מסחאדוב ועל מטרתה של רוסיה לבסס שלטון ידידותי בצ'צ'ניה שישליט סדר.

כפי שהראתי בהשערות הקודמות, ייצוב שלטון כזה היה מבחינת רוסיה תנאי לכך שתוכל לסיים את המבצע הצבאי בצ'צ'ניה. חרף העוצמה הצבאית הרבה שהפעילה רוסיה והתמיכה הכספית והאזרחית שהעניקה לבני-בריתה המקומיים היא התקשתה מאד לייצב שלטון כזה וגם לאחר 10 שנים הגיעה להצלחה חלקית בלבד.

אחת הסיבות המרכזיות לחוסר היציבות הייתה שבניגוד למצג שניסתה רוסיה לייצר לפיו מנהיגי המחנה הפרו-רוסי נהנים מתמיכה של רוב מוחלט בציבור, הייתה האוכלוסיה הצ'צ'נית חצויה. התמיכה המשמעותית שהייתה לארגונים האלימים בקרב האוכלוסיה הקשתה על ייצוב כללי המשחק.

על-פי הנתונים היבשים היו הארגונים האלימים בבידוד באוכלוסיה ולראיה אישור החוקה הצ'צ'נית בניגוד לרצונם ברוב של 96% ונצחונותיהם הסוחפים של המועמדים הפרו-רוסים בבחירות (רוב של מעל 80%).

אך בפועל יש אינדיקציות רבות לכך שתוצאות אילו לא שיקפו את רצון העם, אלא נכפו על-ידי רוסיה, העובדות מעידות על תמיכה משמעותית שהייתה לארגונים בציבור והקשתה מאד על ייצוב השלטון המקומי. הטבלה הבאה מציגה אינדיקציות לקושי שייצרה התמיכה האזרחית לנסיונות של רוסיה ובני בריתה בהכתבת כללי משחק:

השפעת תמיכת האוכלוסיה בארגונים האלימים על כללי המשחק	
בניית השלטון המקומי ע"י רוסיה	**ערעור היציבות על-ידי הארגונים האלימים**
23.3.00 – חוקת צ'צ'ניה אושרה במשאל-עם, משקיפים. ארגוני האופוזיציה החרימו את המשאל והודיעו כי אינם מכירים בתוצאותיו.	
יוני 2000 – פוטין מינה את קדירוב לראש ממשלה זמני.	**3.8.00** –ראש עיריית אורוס-מארטאן הנמצאת 19 ק"מ מגרוזני ונחשב לפרו-רוסי חוסל בפיצוץ מכונית תופת. חודשיים קודם לכן חוסל האימאם של העיר הנחשב אף הוא כתומך של רוסיה
16.4.01 - קדירוב חתם על צו מיוחד המאשר מעצרים המונים.	**10.1.01** – 2 מפקדי גזרות מקומיים מכוחותיו של אחמד קדירוב הגישו את התפטרותם בשל מה שהגדירו כ"חוסר יכולתם להביא ליציבות בצ'צ'ניה" **1.6.01 -** מפקדי צבא בכירים הודו כי הם נכשלים שוב ושוב בנסיון להפריד בין עוויינים לידידותיים. כתוצאה מכך הלחימה בטרוריסטים בלתי-יעילה והפגיעה בחפים מפשע אינה נפסקת[943].
16.12.02 – קדירוב ייסד את "הפרלמנט הצ'צ'ני" ובו חברים 400 מתומכיו במטרה להכין תשתית לניהול עצמאי של המדינה. מקום הפרלמנט נקבע בעיירה גודמן ולא בגרוזני מחשש להתקפות "הבדלנים" (העיר מרוחקת כ-30 ק"מ מגרוזני הבירה).	**19.3.03** – התנועות הבדלניות הודיעו כי לא ישתתפו במשאל-העם מכיוון שהאוטונומיה היא "מלכודת דבש" שתשאיר את צ'צ'ניה כחלק מרוסיה
23.3.03 – החוקה אושרה במשאל העם ברוב של 96%.	**19.3.03 -** מסחאדוב: "חיילים רוסים מנסים לחייב אזרחים להצביע באמצעות איומי נשק, אולם זה לא יעזור אין תחליף לצ'צ'ניה עצמאית"[944].
11.9.03 – שני מתחריו העיקריים של קדירוב הודיעו באותו יום על פרישתם מהמירוץ לנשיאות, על-פי ההערכות הם עשו זאת כתוצאה מלחץ שהפעילו עליהם הרוסים[945].	**13.5.03** – משאית תופת התפוצצה במרכז בניינים של אנשי המחנה הפרו-רוסי, בפיצוץ נהרגו 55 איש. הפיגוע החריג בעוצמתו היווה הוכחה נוספת לקרע העמוק בצ'צ'ניה ולכך שהתוצאות המוחצות של משאל-העם

943 "FSB Deputy Director Dies", North Caucaus Weekly, 1.6.01
944 "Maskhadov Forgery", North Caucaus Weekly, 20.3.03
945 "Dzabrailov Withdrawl was Still A Mystery", North Caucaus Weekly, 12.9.03

	מוטלות בספק ואישור החוקה לא הביא את האלימות לסופה.
6.10.03 – אחמד קדירוב נבחר לראש-ממשלת צ'צ'ניה ברוב של 82.5%.	**2.10.03** – הסלמה באלימות עם התקרבות יום הבחירות. מסחאדוב: "תוצאות הבחירות אינן לגיטימיות, לכן נמשיך להילחם ברוסים ובבני בריתם, עד לעזיבת הצבא הרוסי את שטחי צ'צ'ניה"[946].
	2.2.04 – עלייה במספר האירועים האלימים בצ'צ'ניה מאז בחירת קדירוב
קדירוב חוסל	
2006 – לראשונה ירידה במספר הפיגועים לשיעור דומה לתקופה שלפני המלחמה. הפסקה מוחלטת של הפיגועים ברוסיה	**21.5.04** – לאחר רציחתו של קדירוב רגיעה במספר האירועים האלימים, כמעט ולא נעשו נסיונות לפעולות נקמה. ההערכה היא כי הדבר מעיד עד כמה הייתה מנהיגותו של קדירוב מלאכותית והוא לא באמת נהנה מאהדת העם.
15.2.07: רמזן קדירוב נבחר לנשיא צ'צ'ניה (בנו של אחמד קדירוב) פוטין: "כל התשתיות האזרחיות והממשלתיות בצ'צ'ניה מוכנות ומתפקדות, עושים הכל כדי לאפשר חזרה לנורמליות מלאה"[947].	
22.3.07: לראשונה מאז 1999, שדה התעופה בצ'צ'ניה נפתח.	**2008** – עלייה מחודשת במספר הפיגועים. עם זאת רק מיעוט הפיגועים היו המוניים וכלל הפיגועים נותרו בשטח צ'צ'ניה
אפריל 2009 – רוסיה הודיעה על סיום המבצע הצבאי בצ'צ'ניה.	

<u>סיכום</u>

אני סבור כי הקושי הרב בו נתקלה רוסיה בכפיית שלטון מקומי יציב ו"פרו-רוסי" מעיד כי **למידת התמיכה של האוכלוסיה המקומית בארגונים האלימים, הייתה השפעה משמעותית.** אומנם נוסח ההשערה שנבחן מעלה אפשרות של דינמיקה אחרת לפיה חוסר התמיכה יביא לירידה ברמת האלימות ובפועל במקרה זה שימור התמיכה איפשר את המשך האלימות, אך קיום הקשר בין המשתנים מוכח בסכסוך זה.

התמיכה המקומית בארגונים האלימים אפשרה להם לערער שוב ושוב את הנסיונות לייצב כללים ולבסס את השלטון מקומי. לאחר הדיפתם ממרכזי הערים וחידוש השליטה של רוסיה ובני בריתה, עברה פעילות הארגונים לשטחים הרריים מרוחקים יותר וקיבלה סיוע משמעותי מהאוכלוסיה המקומית. היכולת להמשיך ולקיים פעילות אלימה ורציפה הקשתה מאד על ייצוב הכללים. כפי שהראתי הלחץ הרוסי המתמשך על מנהיגי הארגונים בשנים 06-2004 אומנם איפשר את הורדת האלימות והפסקת הפיגועים ברוסיה, אך כבר ב-2008 התערערה מחדש היציבות הפנימית בצ'צ'ניה ושוב נצפתה עלייה משמעותית בארועים האלימים.

[946] "No Welcome Mat For Kadyrov", North Caucaus Weekly, 2.10.03
[947] Kadyrov Named Acting Chechen President", North Caucaus Weekly, 15.2.07

7.2: מניעי המדינה לשמור על כללי משחק

השערה 1: ככל שמחיר ההסלמה גבוה יותר יגדל הסיכוי שהנהגת המדינה תעדיף להימנע משבירת כללי המשחק

בהשערה זאת בחנתי את ההנחה לפיה רוסיה נמנעה מהסלמה מתוך החלטה חד-צדדית לפיה הסלמה אינה משתלמת עבורה בשל המחיר שתגבה ממנה. במידה והקשר המשוער אכן מתקיים, המשמעות הוא שהיא למעשה אכפה על עצמה כללים באופן חד-צדדי ללא תלות במדיניות הארגון או בלחצים של צד שלישי. סיומה של מלחמת צ'צ'ניה ה-1 היווה את נקודת הפתיחה של המחקר הנוכחי. ההחלטה להכריז על הפסקת אש ולהיכנס למו"מ ישיר מול הנהגת המליציות הצ'צ'ניות הושפעה באופן ברור מהערכת המחיר הגבוה של הסלמת העימות ונסיון להשיג בו נצחון.

התייחסות למחיר ההסלמה
13.8.96 – נשיא רוסיה, בוריס ילצין, חתם על צו המורה על פתיחת משא ומתן במטרה ליישב את הסכסוך. לבד: "רוסיה יכולה לרסק את צ'צ'ניה אם תרצה, אך השאלה אם אלפי חיים צריכים להיות מוקרבים למען נצחון כזה"[948].
16.8.96 – לבד: "מדינה שקוראת לעצמה דמוקרטיה אינה יכולה לפתור שאלות לאומיות ברקטות ובפגזים"[949].

בשנת *99'* חלה הסלמה משמעותית בפעולות האלימות של הארגונים הצ'צ'ניים. ההסלמה התבטאה בעלייה ניכרת במספר תקריות הירי לאורך הגבול ובפעולת "איכות" במרץ *99'*, כאשר גנרל רוסי נחטף ונרצח. בשני המקרים לחץ הצבא הרוסי להסלמה, אך נדחה על-ידי הדרג המדיני:

ההקשר	עמדת הצבא	עמדת דרג מדיני
מרץ *99'* –מפקד הכוחות הרוסים בצ'צ'ניה נחטף ונרצח.	הצבא הציע פעולה קרקעית. כיבוש שליש מצ'צ'ניה (עד נהר הטרק)[950]	ההצעה נדחתה
יולי *99'* – עלייה משמעותית במספר תקריות הירי בגבול צ'צ'ניה-רוסיה	**יולי *99'* -** ראש שירותי הבטחון, ולאדימיר פוטין הציע בתחילת יולי 99' להנחית מכה מקדימה על הצ'צ'נים[951].	הצעתו של פוטין נדחתה.

שינוי משמעותי התרחש באוגוסט *99'*. בחודש זה ארעו בתזמון סמוך שני שינויים– מחד, הסלמה משמעותית מצד הצ'צ'ניים שפלשו לדגסטאן והשני מינוייו של פוטין לראש-ממשלת רוסיה (על השפעתו של פוטין בהרחבה, בהשערה העוסקת בהשפעת ההנהגה המדינה).

את הסימן לירידת השפעתו של המשתנה "מחיר ההסלמה" ניתן לראות בכך שממשלת רוסיה אישרה פעולות שנפסלו בחודשים שקדמו – תקיפה אווירית מאסיבית בדגסטאן ופלישה קרקעית לצ'צ'ניה.

---

[948] Gall Carlotta & Thomas De Waal, Chechnya Calamity in The Caucasus, New York University press, pp.360-361
[949] Ibid
[950] Felshtinsky Yuri &Vladimir Pribylovsky, The Age of Assassins: The Rise and Rise of Vladimir Putin, Gibson Square Books, London, 2008, p.105
[951] Ibid, p.107

ההקשר	עמדת הצבא	עמדת דרג מדיני
אוגוסט 99' – הצ'צניים פלשו לדגסטאן והכריזו על "הקמת המדינה האיסלאמית"	רוסיה פתחה במתקפה אווירית כבדה שכללה שימוש בפצצות דלק-אוויר כנגד מרכזי אוכלוסייה. נעשתה הערכת מאסיבית גם של כוחות קרקע לפלישה קרקעית. לאחר כשבועיים של הפצצות הודיעו הצ'צ'ניים כי הם "נסוגים לטובת הערכות מחודשת".	
ספטמבר 99' – סדרה של 3 פיגועים ברוסיה. נהרגו קרוב ל-300 אזרחים.	מומחים צבאיים רבים מתחו ביקורת חריפה על ההחלטה וצפו כי החורף המתקרב עשוי להוביל את הצבא הרוסי לאסון.	הקרמלין אישר את התוכנית שנפסלה במרץ 99'. **1.10.99 – לאחר שבוע של תקיפות אוויריות החלה פעולה קרקעית.**

סממני השינוי קיבלו תיקוף משמעותי בשנים הבאות, כאשר חרף המחיר הגובר והמתמשך שגבתה הלחימה מרוסיה הן בחיי האדם והן בפן הכלכלי, נותר פוטין עקבי בדבקותו בשני עקרונות ברזל – סירוב מוחלט למו"מ מול הארגונים האלימים ודרישה מהצבא להשגת "נצחון מלא".

המשמעות של דבקות בשני עקרונות אילו, היא ביטול השפעת "מחיר ההסלמה", שכן התפשרות בכל אחד מהם יכלה להקטין את עלויות הלחימה עבור רוסיה. העובדה שפוטין שלל כל אפשרות של תהליך מדיני מחד ודרש השגת נצחון מלא בזירה הצבאית מצד שני, הפכה את המשתנה ללא רלבנטי בתקופה זאת.

שני עקרונות העל של רוסיה בתקופת פוטין	
סירוב למשא ומתן	**דרישה להשגת "נצחון מלא"**
16.5.01 – דוברו של פוטין: "לא תהיה שום הידברות עם מסחאדוב. התקשורת היחידה איתו תהיה כשכוחותינו יעצרו ויביאו אותו למשפט על הפשעים שביצע".[952]	**26.10.00** – פוטין: "**נאבק בטרוריסטים עד לנצחון מלא.** אנו נמצאים בישורת האחרונה, המצב בצ'צ'ניה מתייצב".[953]
24.5.01 – בכיר בקרמלין: "מודה שהלחימה בצ'צ'ניה מתארכת יותר זמן משצפינו, יחד עם זאת אין שינוי בעמדתנו – לא יהיה כל משא ומתן בינינו לבין הטרוריסטים! אין פתרון מהיר, יתכן והלחימה תארך עוד זמן רב".[954]	**22.3.01** – פוטין: "המלחמה עשויה לארוך עוד זמן רב, **השגת הנצחון המלא** עשויה לארוך אפילו 10 שנים, אך לא נרתע מהשגת המטרה".[955]
24.10.01 – דובר פוטין: "השיחות המתקיימות בינינו לבין נציגיו של מסחאדוב בשום אופן אינן מו"מ או התחלה של מו"מ, לא יהיה מו"מ עם טרוריסטים!".[956]	**17.5.01** – פוטין: "אכיפת הסדר על-ידי המשטרה המקומית אינה אופטימלית. **נצחון מוחלט הוא הדרך היחידה** להנמיך לאפס את אילו שמפריעים לאכוף את הסדר".[957]
18.6.04 – מסחאדוב: "העברנו מספר טיוטות שלום לרוסיה, אך תמיד נענינו בשלילה. אנו מעוניינים במו"מ ישיר ללא תיווך, הסיבה היחידה שאנו נלחמים היא מחוסר-ברירה, זו היא מלחמת קיום".[958]	**12.12.02** – פוטין חתם על צו המורה על קיום בחירות דמוקרטיות בצ'צ'ניה. לצד זאת הצהיר כי: " **המלחמה תימשך עד לנצחון המלא**, מלחמה בטרור היא דבר אחד וייצוב הדמוקרטיה בצ'צ'ניה היא דבר אחר."[959]
21.6.04 –פוטין: "למרות התוצאות הקטלניות לא נשנה את מדיניותנו, לא תהיה הדברות טרוריסטים!"[960]	

952 "Is Moscow on The Offensive Again?", North Caucaus Weekly, 17.5.01
953 "Russian Leadership Defends War Effort", North Caucaus Weekly, 26.10.00
954 "Yastrzhembsky Forecasts Long-Term Chechen War", North Caucaus Weekly, 30.5.01
955 "Putin Interviewed", North Caucaus Weekly, 27.3.01
956 "The Fragile Negotiation Process Sputters Briefly Back to Life", North Caucaus Weekly, 30.10.01
957 "Is Moscow on The Offensive Again?", North Caucaus Weekly, 17.5.01
958 Uzzel, "Maskhadov On Why They Fight", North Caucaus Weekly, 22.6.04
959 "2003: New Constitution, New President", North Caucaus Weekly, 9.12.02
960 Uzzel, "Guerrillas Strike Ingushetia's Capital", North Caucaus Weekly, 22.6.04

נקודה מעניינת המעידה על מדיניותה חסרת הפשרות של רוסיה בתקופת פוטין בהקשר זה היא היפוך היוצרות שנוצר בין הצבא לדרג המדיני לאחר ביסוס השליטההצבאית בצ׳צ׳ניה וסיום שלב הלחימה ״בעצימות גבוהה״.

כפי שהראתי בתקופה שקדמה לאוגוסט 99׳ בלם הדרג המדיני את לחצי הצבא להסלמה. ממינויו של פוטין לראש-הממשלה ועד לביסוס שליטת הצבא הרוסי בצ׳צ׳ניה במאי 00׳ לא נרשמו הבדלים בעמדת שני הגופים. ממאי 00׳ המועד בו החל שלב הלחימה הבלתי-סדירה ניתן לזהות היפוך ביחסי הצבא והדרג המדיני, כאשר הצבא החל ללחוץ לסיים את הלחימה והדרג המדיני סירב.

הטבלה הבאה מדגימה את היפוך היחסים במספר צמתים:

לאחר חידוש השליטה של רוסיה		
ההקשר	**עמדת הצבא**	**עמדת דרג מדיני**
יוני 00׳ – בחודש מאי הכריז פוטין על נצחון במלחמה לאחר שהושלם כיבוש גרוזני	**8.6.00 -** מפקד הכוחות הרוסים בצ׳צ׳ניה: ״הגיע זמנה של הפוליטיקה, כל יום שעובר הוא הפסד. הדרג המדיני כשל כאשר לא הכין תוכנית כזאת, יש לקיים מיידית בחירות פנימיות ולמנות מנהיג מקומי״.	**6.7.00** – פוטין: ״אנו מחוייבים להשמדת הטרוריסטים והשבת הסדר בצ׳צ׳ניה. מדובר בפעולה מורכבת ולא פשוטה, אך במידה ולא נעשה זאת נפגוש את הטרוריסטים בבתינו. לא נשלים עוד עם מצב בו אדמת צ׳צ׳ניה תחזור להיות בית גידול חופשי לטרוריסטים״.
מאי 01׳ – מאז תחילת 2001 חלה עלייה במספר ההתקפות של הצ׳צ׳ניים, ממוצע ההרוגים הרוסים עלה ל-50 בשבוע.	בעקבות הכשלים הרבים הואטה מאד הסגת הכוחות. על-פי התכנון בעת הזאת היו אמורים לשהות בצ׳צ׳ניה 23,000 חיילים בלבד, אולם בפועל נותרו 75,000, כמעט אותו מספר שהיה בעת ההכרזה על הנסיגה.	**16.5.01** –פוטין: ״לא תהיה שום הידברות עם מסחאדוב. התקשורת היחידה איתו תהיה כשכוחותינו יעצרו ויביאו אותו למשפט״[961]. **22.5.01** – דוברו של פוטין: ״המלחמה בצ׳צ׳ניה עשויה לארוך שנים״[962].
ספטמבר 01׳ – מספר ההרוגים בצבא רוסיה הגיע ל-3,500.	**10.1.02** - מפקד צבא רוסיה: ״עושים הכל כדי לייצר תנאים שיאפשרו את הנסיגה הגדולה (שתוכננה להתבצע לפני קרוב לשנה) באביב הקרוב״[963].	**12.9.01** – סרגיי איבאנוב: ״לעולם לא תהיה נסיגה מלאה של הצבא הרוסי מצ׳צ׳ניה. חלק מחיילינו יחזרו מהביתה וחלק מהבסיסים ישארו לתמיד״[964].
מרץ 03׳ – החלה נסיגה משמעותית של כוחות הצבא הרוסי מצ׳צ׳ניה.	**10.9.02** – קבאשנין, מפקד הצבא: ״מוכן בכל רגע לתת לכוחותינו פקודה לסגת מכל שטחי צ׳צ׳ניה. אך נעשה זאת רק ברגע שהכוחות המקומיים יגיעו לרמה מספקת, כרגע זה אינו המצב״[965].	**12.12.02** – פוטין חתם על צו המורה על קיום בחירות דמוקרטיות בצ׳צ׳ניה. לצד זאת הצהיר פוטין כי: ״אין שינוי במדיניותנו כלפי הטרוריסטים, **המלחמה נגדם תימשך עד לנצחון המלא**, מלחמה בטרור היא דבר אחד וייצוב הדמוקרטיה בצ׳צ׳ניה היא דבר אחר״[966].
ינואר 06׳ – ירידה משמעותית במספר הארועים האלימים.		**31.1.06:** פוטין: ״המלחמה הסתיימה. הצבא סיים את חלקו, נעביר את סמכויות האכיפה המלאות לכוחות המקומיים״[967].

[961] "Is Moscow on The Offensive Again?", North Caucaus Weekly, 17.5.01
[962] "Yastrzhembsky Says Maskhadov Should be Arrested", North Caucaus Weekly, 22.5.01
[963] "Negotiations: No One to Talk to", North Caucaus Weekly, 16.1.02
[964] "Russian Forces to Remain in Chechnya", North Caucaus Weekly, 18.9.01
[965] "Kvashnin Inspects Chechnya", North Caucaus Weekly, 16.9.02
[966] "2003: New Constitution, New President", North Caucaus Weekly, 9.12.02
[967] "Putin: Other North Caucasus Regions More Worrying Than Chechnya", North Caucaus Weekly, 2.2.06

על נטרול ההשפעה של מחיר ההסלמה ניתן ללמוד לא רק מקו המדיניות הכללי אלא גם משני ארועים ספציפיים המהווים נקודות שיא במלחמה – הפיגוע בתאטרון במוסקבה (אוקטובר 2002) והפיגוע בבית-הספר בבסלאן (ספטמבר 2004).

בשני המקרים בוצע פיגוע חטיפה ענק, בתאטרון במוסקבה נלקחו בשבי 750 אזרחים ובבית-הספר בבסלאן 1,200 תלמידים. בשני המקרים, סרב פוטין להענות לדרישות החוטפים ולהצעות תיווך שונות[968] ובחר בפעולה צבאית לחילוץ החטופים. פעולות החילוץ האלימות הפכו את תוצאות שני הארועים לקשים ביותר במהלך כל שנות הלחימה: במוסקבה נהרגו 119 אזרחים, בבסלאן נהרגו קרוב ל-400 ילדים.

מדיניות רוסיה בשני הארועים הללו היוותה עדות משמעותית לביטול השפעת המשתנה "מחיר ההסלמה" על כללי המשחק. מסקנה זאת מתחזקת עוד יותר כאשר משווים את התגובה הרוסית במקרים הללו לתגובה באירוע דומה שהתרחש במלחמת צ'צ'ניה ה-1. ב-1,995, מליציה צ'צ'נית* השתלטה על בית-חולים אזרחי ולקחה את כל יושביו (למעלה מ-1,000) כבני ערובה. בשונה מפוטין, ההנהגה הרוסית דאז פתחה במשא ומתן עם החוטפים ואף הסכימה בתמורה לשחרור החטופים להכריז על הפסקת אש זמנית ולפתוח לראשונה במשא ומתן ישיר מול הצ'צ'נים על פתרון הסכסוך כולו[969]. האירוע ב-1995 נחשב כנקודת תפנית במלחמה כולה, בשל תגובת ההנהגה הרוסית דאז, אשר הושפעה מאד מ"מחיר הסלמה". לעומת זאת בסכסוך הנוכחי, כפי שהראתי, מחירם הגבוה של הפיגועים אלה לא הרתיע את רוסיה, אלא הביא אותה להסלמה נוספת!

השילוב של ירידה משמעותית ברמת האלימות בשנת 2006 לצד עלייה ביכולותיהם של כוחות הבטחון המקומיים, הפרו-רוסיים הביא לנכונות של פוטין לסגת מהתביעה ל"נצחון מלא" ולהנחות את מפקדי הצבא להערך לנסיגה[970]. מכיוון שרמת האלימות אומנם פחתה, אך "נצחון מלא" כפי שתבע פוטין בשנים הראשונות, לא הושג, נראה כי המניע העיקרי של פוטין לא היה "מחיר ההסלמה", (משום שמספר הקורבנות שנגבו מרוסיה בשנים אילו היה נמוך משמעותית בהשוואה לשנים קודמות. השיקול העיקרי היה השילוב של ביסוסו של פטרון מקומי שהגיע לרמה מספקת לצד הנמכת היכולות של הארגונים האלימים.

<u>סיכום</u>

ניתן לומר באופן ברור כי **החל משנת 99' השפעת המשתנה "מחיר ההסלמה" הייתה "כלל לא"**. המלחמה הארוכה גבתה מרוסיה מחירים כבדים בחיי אדם, בהוצאה כספית, באיכות החיים ואפילו במעמדה הבינלאומי, כל אלה לא השפיעו על מדיניותה. כפי שהראתי בראשית התקופה דווקא נצפתה השפעה משמעותית למשתנה הנבחן והיא שהכתיבה לרוסיה את סיום המלחמה הראשונה ואת ההימנעות מההסלמה

---

[968] גסן מאשה, <u>פוטין האיש ללא פנים</u>, הוצאת ידיעות אחרונות: 2006, עמ' 230-235

* המליציה הונהגה על-ידי שאמיל באסייב שהוביל את פיגועי הענק גם במלחמה השנייה.

[969] הנקין, <u>שם</u>, עמ' 353-385

[970] "Putin: Other North Caucasus Regions More Worrying Than Chechnya", <u>North Caucaus Weekly</u>, 2.2.06

עד אוגוסט 99׳. השינוי בהשפעת המשתנה, הושפע באופן ברור מעלייתו של פוטין לשלטון, על כך ארחיב בהשערה העוסקת בזהות ההנהגה.

השערה 2: ככל שהלחץ הבינלאומי יגדל תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה

ניתוח ההשערה נעשה תוך התייחסות לשני גורמי לחץ בינלאומיים נפרדים – ארצות-הברית ו״שחקנים מרכזיים באירופה״.

מצאתי כי פיגועי ה-11.9 בארה״ב היוו צומת מרכזי ביחסם של השחקנים הרלבנטיים לסכסוך בצ׳צ׳ניה ובמיוחד ביחסה של ארה״ב. לפיכך הניתוח מחלק את תקופת המחקר לשתי תקופות – עד לפיגועים ולאחר הפיגועים.

המעורבות הבינלאומית הפכה להיות רלבנטית רק עם פרוץ המלחמה באוקטובר 99׳. כפי שניתן לראות בטבלה עד דצמבר 99׳, התבטא הלחץ החיצוני בגינויים מילוליים בלבד.

בדצמבר 99׳ החריף האיחוד האירופי את יחסו בעקבות מצור כבד שהטילה רוסיה על בירת צ׳צ׳ניה. המצור על גרוזני היווה את אחת מנקודות השיא בהפעלת הכוח הבלתי-מבוקר מצד רוסיה, כפי שניתן לראות היה זה גם המקרה היחיד שבו רוסיה מיתנה מעט את פעולתה בשל הלחץ החיצוני (הסכימה לאפשר מסדרון אזרחי לאחר סיום האולטימטום). אירוע זה חידד את ההבדלים בין ארה״ב למדינות אירופה, האיחוד האירופי הטיל בדצמבר 99׳ לראשונה סנקציות כלכליות על רוסיה, ארה״ב נמנעה במוצהר מהפעלת סנקציות כלכליות. באפריל 00׳ הושעתה רוסיה למדינה הראשונה על-ידי המועצה האירופית.

הטבלה הבאה מציגה את עיקרי הפעולות* עד 11.9.2001:

מעורבות הקהילה הבינלאומית עד פיגועי ה-11.9				
האירוע	**לחץ שחקנים מרכזיים**	**לחץ אמריקאי**	**תגובת רוסיה**	**מצב המשתנה**
אוקטובר 99׳: פרצה מלחמה	**7.10.99 - 13.10.99** האיחוד האירופי: ״נגיש שורה של צעדי סיוע לפליטים״	**7.10.99** – ארה״ב: ״מקווים להחזרת היציבות לאיזור, לא נוכל לעצום עיניים לאורך זמן״	רוסיה: ״מברכים על היוזמה, נאפשר הגשת סיוע אך ורק מחוץ לשטחי הלחימה״[971].	**אדישות**
24.10.99: 140 אזרחים נהרגו בהפצצת שוק.		ארה״ב: ״מגנים את ההתקפה, המדיניות הרוסית מבשרת רעות״	דובר ממשלת רוסיה הודיע כי במקום היה מחסן נשק[972].	**לחץ פאסיבי**

* גינויים מילוליים מובאים רק כמה דוגמאות, מאחר והריטואל של גינוי-תגובה חזר על עצמו פעמים רבות. צעדים של הטלת סנקציות מוצגים במלואם.

[971] Tim Youngs, "The Conflict in Chechnya", Research Paper, International Affaurs And Defece Section, House of Commons Library, 7.2.2000

[972] Ibid

8.11.99 – נשיא צ'צניה לארה"ב: "התערבו כדי למנוע טבח"	האיחוד האירופי: "מגנים את תוקפנות הרוסים וקוראים לפתיחה מיידית בשיחות שלום"	**18.11.99** – קלינטון: "קורא לפתיחה במו"מ מיידי".	**11.11.99** – רוסיה: קשובים לביקורת אך נהיה מוכנים להפסיק רק בתנאי שהמורדים יניחו את נשקם ויכריזו על כניעה"[973].	**לחץ פאסיבי**
8.12.99 – אולטימאטום רוסי לתושבים בגרוזני: "מי שלא יוצא עד שבת יופצץ".	ביקורת במערב: "40 אלף תושבים לא יצליחו להימלט". "פשעים נגד האנושות" "יש להעמיד את מנהיגי הצבא הרוסי למשפט".	**10.12.99** – קלינטון: "אין זה נכון להעניש אוכלוסיות שלמות על פעולות של קיצוניים, אך לא בטוח שיש ביכולתי להשפיע. **סנקציות כלכליות אינן אופציה**"	רוכבה האזהרה: "נותיר מסדרון יציאה לאזרחים בלבד, גם אחרי שבת"[974].	**לחץ פאסיבי**
	האיחוד האירופי אישר הטלת סנקציות כלכליות על רוסיה	**29.12.99** –עוכבה העברת הלוואה מהבנק המרכזי בארה"ב לרוסיה.		**לחץ אקטיבי (אירופה)**
4.2.00 - 363 פליטים נהרגו, **9.2.00** – 150 נהרגו מפגיעת טיל.	**17.1.00** – נציגי "המועצה האירופית" נפגשו עם פוטין והזהירו אותו מהשעיית רוסיה מהמועצה.		**28.1.00** – שר החוץ הרוסי הופיע בפני המועצה כדי להגן על פעולותיה של רוסיה.	**לחץ אקטיבי**
אפריל 00' – לראשונה, המועצה האירופית השעתה מדינה כעונש על הפרת זכויות אדם מתמשכת.	נציג בריטניה: "נמנענו מלפעול עד כה, אך איש לא היה מתייחס אלינו יותר ברצינות אם לא היינו נוקטים בפעולה מעשית".		המשלחת הרוסית נטשה את ה"מועצה האירופאית" בגלל ההחלטה להשעות אותה מהצבעה[975] .	**לחץ פאסיבי**
15.6.01 – מסחאדוב במכתב לבוש: " פוטין מסרב לדבר איתי, מבקש את התערבותך לצורך השבת היציבות ". **19.7.01** – מסחאדוב שלח מכתב למנהיגי ה-G7 ומחה על אדישותם כלפי המלחמה.	**12.7.01** – המועצה האירופית גינתה את ההחרפה הגוברת בהפרת זכויות אדם בצ'צניה וקראה לרוסיה לפתוח מיידית בחקירה של כל התלונות בנושא.	**16.6.01** – בוש: "דנו בפגישה בכל נושאי המחלוקת, אני מאמין שניישב את הדברים בהמשך"[976]. **5.9.01** – ארה"ב: "שגרירנו ברוסיה יבקר באיזור הקרבות כדי להעביר רשמים ממקור ראשון. מודאגים מכך שרוסיה לא הציגה כל תוכנית רצינית לסיום המלחמה".[977]		**ארה"ב - אדישות אירופה - לחץ פאסיבי**
11.9.01 – פיגוע מגדלי התאומים בארה"ב				

[973] "Bush condemns US isolationism", *BBC*, 18.11.1999
[974] "Russia will pay for Chechnya', BBC News, 7 December 199
[975] U.S. Response to Human Rights Commission Resolution on Chechnya (Statement issued by Harold Hongju Koh and Nancy Rubin in Geneva), U.S. Department of State, 26.4.00
[976] "Bush: Honesty Is Crucual", North Caucaus Weekly, 20.6.01
[977] "Washington Plans To Sens it's Russian Ambassdor To Chechnya", North Caucaus Weekly, 11.9.01

כפי שניתן ללמוד מהטבלה בעמודים הקודמים, האיחוד האירופי והמעצמות האירופיות כפרטים היו תקיפים יותר מארה״ב. הדבר התבטא בנקיטת מספר פעולות אקטיביות שהבולטות ביניהן היו הטלת סנקציות כלכליות והשעיית רוסיה מהמועצה האירופית. ארה״ב נמנעה מכל פעולה אקטיבית בשנתיים אילו ותגובותיה התמצו באדישות או בגינוי מילולי.

פיגועי ה-11.9 יצרו תפנית של ממש. בעוד שלפני ספטמבר 01׳ נע יחסה של ארה״ב בין ״אדישות״ ל״לחץ פאסיבי״ הרי שלאחר הפיגועים השתנה יחסה של רוסיה ל״תמיכה פאסיבית״ ובהמשך אף ל״תמיכה אקטיבית״ (שת״פ וסיוע לרוסים במאבק בארגונים הצ׳צ׳ניים):

מדיניות ארה״ב לאחר ה-11.9 מאדישות/לחץ פאסיבי לתמיכה פאסיבית/אקטיבית	מצב המשתנה
דובר הבית הלבן: ״השבטים הצ׳צ׳ניים חייבים באופן מיידי וללא תנאים לנתק כל קשר מהטרוריסטים ובראשם אנשי אל-קאעידה בוש: ״שליחיו של בן-לאדן פועלים גם בשטחי צ׳צ׳ניה כנגד הצבא הרוסי ובני בריתו״[978].	**תמיכה פאסיבית**
28.5.02 – פאוול: ״מעולם לא באנו בטענות אל רוסיה בנוגע למלחמתה בטרור, אך אנו דורשים ממנה לעשות זאת תוך הקפדה על נורמות מקסימליות של שמירה על חיי אדם״[979].	**תמיכה פאסיבית**
28.6.02 – בוש: ״פוטין הוא בן ברית טוב במלחמה בטרור, מעשיו מדברים חזק יותר ממילותיו״	**תמיכה פאסיבית**
29.10.02 - בוש: ״הפתרון הסופי לסכסוך הוא ללא ספק פתרון מדיני, אך עדיין קיימת בצ׳צ׳ניה פעילות של אל-קאעידה, לא ניתן להגיע להסכם לפני שפעילות זאת תנוטרל״[980].	**תמיכה פאסיבית**
9.2.04 – פורסם כי ארה״ב מעניקה לרוסיה סיוע מודיעיני בלחימה בשטחים ההרריים בצ׳צ׳ניה ודגסטאן.	**תמיכה אקטיבית**
10.12.04 – ראשי השירותים החשאיים של רוסיה וארה״ב חתמו על אמנה משותפת למלחמה בטרור	**תמיכה אקטיבית**
9.5.05 – בוש הגיע ל״כיכר האדומה״ לברך את רוסיה ביום השנה ה-60 לנצחון במלחמת העולם השנייה הנחשב כיום אסון לצ׳צ׳ניה. 10 שנים קודם לכן נמנע קלינטון מלעשות זאת בגלל המלחמה בצ׳צ׳ניה באותו זמן.	**תמיכה פאסיבית**
29.3.07: בוש אירח לפגישה בבית הלבן את אחד מבכירי הגנרלים הרוסים במלחמה בצ׳צ׳ניה	**תמיכה פאסיבית**

יש לציין כי רוסיה זיהתה את ההזדמנות ואת שינוי הלכי הרוח בקהילה הבינלאומית ובמיוחד בארצות-הברית ולאחר הפיגוע הקפידו המנהיגיה להדגיש את הקשר בין המלחמה בצ׳צ׳ניה ל״אל-קאעידה״, דבר שלא עשו לפני כן.

הדגשת הקשרשל המלחמה בצ׳צניה למגדלי התאומים
13.9.01 – שר ההגנה הרוסי: ״אני בטוח שכעת העולם יגלה יותר הבנה למעשינו. המורדים הצ׳צ׳נים מקיימים קשר רצוף עם אוסמה בן- לאדן, לא מן הנמנע כי מורדים צ׳צ׳ניים מעורבים ישירות גם בפיגוע במגדלי התאומים״. דובר ה-FSB: ״יש לנו הוכחות שאינן ניתנות לערעור כי בן-לאדן מעורב במלחמה בצ׳צ׳ניה״[981].
12.2.02 – פוטין: ״המלחמה בטרור הבינלאומי לא התחילה ב-11.9.01 אלא 26 חודשים קודם לכן״[982].
23.1.03 – שר החוץ, איגור איבאנוב: ״רוסיה היא ראש החץ במאבק העולמי בטרור הבינלאומי, יצאנו למלחמה מול טרוריסטים חמושים המקיימים קשרים הדוקים עם ארגון אל-קאעידה״[983].

978 "Links Of The Terrorist Chain", North Caucaus Weekly. 18.9.01
979 "Bush: Low Not Special Privelege", North Caucaus Weekly, 28.5.02
980 "From Washington: Dialog or Blacklist"?", North Caucaus Weekly, 4.11.02
981 "Russin Reaction To September 11 Attacks. One Extreme To The Other", North Caucaus Weekly. 18.9.01
982 "Putin Stresses Terrorism In Russia", North Caucaus Weekly, 20.2.02
983 "Russia Seeks Breakthrough With U.S State Department", North Caucaus Weekly, 31.1.03

הפיגוע במגדלי התאומים גרם בשלב הראשון להתמתנות גם בקרב המעצמות האירופאיות. כפי שהראתי בעמודים הקודמים, במהלך השנתיים הראשונות ניתן היה לזהות מגמה של החרפה ומעבר ללחץ אקטיבי בתגובת האירופאיות. לאחר הפיגוע במגדלי התאומים, עיקר צעדיהן של המדינות האירופאיות היו הצהרתיות או לחלופין נסיונות תיווך (פירוט בהשערה 5). בסך-הכול ניתן לומר כי הן התקשו להוות גורם לחץ משמעותי, בוודאי כאשר ארצות-הברית התייצבה לצידה של רוסיה.

מדיניות המעצמות האירופאיות לאחר הפיגוע במגדלי התאומים			
האירוע	**עמדת שחקנים מרכזיים באירופה**	**תגובת רוסיה**	**מצב המשתנה "לחץ בינלאומי"**
11.9.01 – פיגוע מגדלי התאומים בארה"ב	שרדר וברלוסקוני: "בעקבות פיגועי ה-11 בספטמבר נבצע הערכה מחודשת של יחסינו כלפי מדיניות רוסיה בצ'צ'ניה. הטרור האיסלאמי הוא איום גדול".		**אדישות**
17.7.02 – ארגוני זכויות אדם: "ארה"ב משלמת לרוסיה על הצטרפותה לקואליציה הבינלאומית למלחמה בטרור בשתיקה כנגד פעולותיה בצ'צ'ניה"	**20.12.02** – בלייר: "קשה להשלים עם התנהלותו של פוטין במשבר החטופים, נאלץ לבחון מחדש את יחסינו". **5.12.02** – זקאייב שנעצר בדנמרק מספר ימים לאחר הפיגוע, שוחרר ושב ללונדון. לאורך כל תקופת המעצר דרשה רוסיה מדנמרק את הסגרתו אך נענתה בסירוב עיקש. **3.2.03** – שלטונות בריטניה לקחו את דרכונו של זקאייב ואסרו עליו לצאת מבריטניה. **7.12.03** – זקאייב זוכה במשפט ההסגרה בלונדון. **12.6.04** – נורבגיה דחתה בקשה של רוסיה להסגיר את זקאייב	**דצמבר 02'** – בפעולת שחרור בני הערובה במוסקבה השתמשו הרוסים בגז שגרם למותם מעורבים ובלתי מעורבים. **10.1.03** – רוסיה הגישה בקשה להסגיר את זקאייב בגין מעורבותו בתכנון הפיגוע הגדול בתאטרון	**לחץ פאסיבי**
26.1.03 – מועד משאל העם בצ'צניה נקבע ל-23.3.03.	נשיא המועצה האירופית איים בהתפטרות, לטענתו המצב בצ'צ'ניה טרם התייצב ולא ניתן בתנאים אילו לקיים משאל הוגן.	רוסיה עומדת על-כך שהמשאל יתקיים במועד כחלק מיצירת אותה נורמליזציה.	**לחץ פאסיבי**
.	**3.4.03** – "המועצה האירופית" אישרה החלטה להקים בית משפט מיוחד לפושעי מלחמה מהמלחמה בצ'צ'ניה.	רוסיה: "להחלטה (של המועצה האירופית) אין בסיס חוקי, מדובר בהתערבות בוטה בענייניה הפנימיים של רוסיה ולא נשתף איתה פעולה".	**לחץ פאסיבי**

סיכום

בסיכומו של דבר ניתן לומר כי **הלחץ הבינלאומי לא השפיע על כללי המשחק בסכסוך הנוכחי**. הלחץ הרפה שהופעל על רוסיה אינו מאפשר אפילו בחינה של יכולת השחקנים הבינלאומיים לכפות על רוסיה כללים.

הצעדים המעשיים הבודדים שננקטו היו מכיוון האיחוד האירופי ונראה כי היו חסרי השפעה על מדיניות רוסיה.ארה״ב לא נקטה אף צעד מעשי עד ספטמבר 01׳ ולאחר-מכן הפכה להיות תומכת במאבקה. המפנה בעמדת האמריקאים נבע מכך שלאחר פיגועי ה-11.9, כל גורם בעל קשר משוער ל״אל קאעידה״ הפך להיות אוייב מבחינתם. בהקשר זה ניתן לומר כי יתכן שמעורבות הקיצוניים האיסלאמיים מהמדינות הערביות (״המליציה הווהאבית״ ואחרים), השפיעה על ערעור הכללים לא רק בכך שתרמה ישירות להסלמת האלימות, אלא גם בכך שהפכה את ארה״ב לשותפה של רוסיה ולא לגורם מרסן.

<u>השערה 3: ככל שמידת התמיכה הציבורית יורדת תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה</u>

את עמדת הציבור ביחס למדיניות ההנהגה בחנתי על בסיס התייחסות לפעולות מחאה ולתוצאות סקרי דעת קהל ומערכות בחירות. הנחת היסוד במודל הייתה כי משתנה זה אינו משפיע על כללי המשחק בתקופות של רגיעה ועשוי להפוך לרלבנטי ומשמעותי רק במצבים של הסלמה והתערערות/שבירת הכלים. לפיכך הבחינה רלבנטית בעיקר מפרוץ המלחמה בשנת 99׳.

פוטין מונה לראש-ממשלה באוגוסט 99׳ לאחר שבמהלך שנה וחצי התחלפו ברוסיה 6 ראשי-ממשלה תחת הנשיא ילצין. חוסר היציבות השלטונית ברוסיה התרחש שהתאפיינה ההסלמת האלימות מצד הצ׳צ׳ניים והתערערות ההסכמות שסיימו את מלחמת צ׳צ׳ניה ה-1.

פוטין אשר הובא משירותי הבטחון ולא מהעולם הפוליטי, מונה על-ידי ילצין כ״איש חזק״ שמטרתו לתת מענה לתחושת התערערות הבטחון והיציבות בציבור[984]. השינוי בכללי המשחק לאחר עלייתו של פוטין היה מיידי: תחילה בתגובה לפלישה הצ׳צ׳נית לדגסטאן ולאחר-מכן ביציאה למלחמה. פעולות אילו זיכו את פוטין בתמיכה ציבורית רחבה ו״תרמו״ גם לבחירתו לנשיא ברוב מוחץ, תוך מספר חודשים:

תאריך	תמיכה בהנהגה	תמיכה במלחמה
14.10.99: שבועיים מפרוץ המלחמה.	סקרי דעת קהל הצביעו על זינוק חד בתמיכה בפוטין כתוצאה מתפיסתו כ״איש ברזל״.	סקר דעת קהל הראה כי 66% מהרוסים חושבים ששימוש בפצצת אטום אינו פסול.
נובמבר 99׳: הפעולה הקרקעית נמשכת.	התמיכה בפוטין בסקרים הגיעה לשיא הגבוה ביותר בו החזיק מנהיג רוסי.	למעלה מ-70% מאזרחי רוסיה תומכים בהפעלת כוח בצ׳צ׳ניה, רק 11% מתנגדים.
24.12.99	בבחירות ל״דומה״, זכתה מפלגתם של פוטין וילצין בנצחון גדול.	
23.1.00	תוצאות הסקר מועמדים לנשיאות: פוטין 62%, זיווגאנוב 19%, פרימאקוב 7%	
9.3.00	סקר: פוטין – 55%, זיווגאנוב – 26.5%.	
28.3.2000	**פוטין נבחר לנשיא רוסיה ברוב של 53% מול 29%**	

- **הסקרים מתוך אתר מכון ג׳יימסטאון. על בסיס עדכון תקופתי**[985]

[984] גסן מאשה, <u>שם</u>, עמ' 230-235

[985] http://www.jamestown.org/programs/nc/archivesnca/2015/

לאחר סיום שלב הלחימה ב"עצימות גבוהה" והשלמת הכיבוש של צ'צ'ניה בפועל ניתן לזהות תהליך ברור של שחיקה בתמיכה במלחמה. ביוני 00' עם סיום השלב הראשון עדיין תמך רוב הציבור בהמשך הלחימה, אך התמיכה כבר לא עמדה על מספרים אבסולטיים כמו בתקופה הראשונה.

לצד העובדה שבהדרגה אבד הגיבוי הציבורי למלחמה, נצפתה תופעה מעניינת, התמיכה בפוטין נותרה בשיעורים דומים להתחלה ואף עלתה:

דעת הקהל בתקופת הלחימה ב"יצימות נמוכה"		
תאריך	**תמיכה בהנהגה**	**תמיכה במלחמה**
יוני 2000		נקודת שפל בתמיכה במלחמה: 51.7% תומכים, 33% מתנגדים.
25.1.01	שיא של 76% בתמיכה בפוטין כנשיא רוסיה!	ירידה נוספת בתמיכה במלחמה: 50% בלבד תומכים
מרץ 2001	69% תומכים בפוטין	לראשונה, רוב למתנגדי המלחמה: 42.8% תומכים, 46% מתנגדים
3.7.01		ירידה דרמטית בתמיכה המלחמה בקרב הציבור הרוסי: 33% תומכים, 53% מתנגדים.
29.11.01	75% תומכים בפוטין, רק 18% מתנגדים.	
22.3.02	61% מרוצים מפוטין, 13% לא מרוצים.	
28.11.02	77% תמיכה לפוטין	74% סבורים כי מאמצי פוטין להביא להכרעה בצ'צ'ניה אינם יעילים
19.8.03	70% תומכים בפוטין	65% לא מרוצים מהטיפול של פוטין במשבר בצ'צ'ניה
פברואר 04'	**פוטין נבחר לכהונה שנייה ברוב מוחץ של 71%**	
פברואר 05'		24% תומכים בהמשך הלחימה 68% מתנגדים
פברואר 07		64% תומכים במו"מ עם "הבדלנים" 21% מתנגדים
מרץ 07'		70% מהרוסים תומכים בהסדר כלשהו עם המורדים 16% בלבד בהמשך הלחימה

- **הסקרים מתוך אתר מכון ג'יימסטאון. על בסיס עדכון תקופתי**[986].

כפי שניתן ללמוד מהטבלה התרחש תהליך של התאמה מלאה בין התארכות המלחמה לבין הירידה בתמיכה הציבורית במלחמה. בעוד שבתחילת הלחימה עמדה התמיכה במלחמה על רוב מוחלט, הרי שב-2007 כבר עמדו הנתונים על תוצאות הפוכות. באופן מפתיע נתונים אילו כלל לא השפיעו על מעמדו הציבורי של פוטין שרק הלך והתחזק. לראייה לא רק התמיכה היציבה בסקרים התקופתיים, אלא גם הנצחון הסוחף בבחירות 2004 ברוב של 71% לעומת 53% להם זכה בבחירות 2000).

[986] http://www.jamestown.org/programs/nc/archivesnca/2015/

העדר ההתאמה בין שני התהליכים מתחדד עוד יותר כאשר מבחינים כי במחצית השנייה של תקופת המלחמה תמך רוב מוחלט של הציבור בשני עקרונות היסוד אליהם התנגד פוטין – עצירת המלחמה ללא נצחון מוחלט וקיום משא ומתן מול "הבדלנים". נתון זה מעיד כי ההתנגדות למלחמה הייתה מקושרת באופן מובהק להתנגדות לקו המדיניות שהוביל פוטין.

פעולות מחאה

חרף התארכות המלחמה וההתנגדות הגורפת בציבור בשלבים המאוחרים, לא התפתחה מחאה ציבורית משמעותית. ארגון המחאה הבולט היה "אמהות החיילים" שניסו לפעול לסיום המלחמה הן באמצעות פעולות מחאה והן באמצעות נסיונות תיווך בין ממשלת רוסיה ל"בדלנים" שכללו פגישות עם מנהיגי ה"בדלנים" ועם גורמים בינלאומיים שנקראו לתווך[987]. פעילות הארגון הן במישור המחאה הציבורית והן במישור הדיפלומטי לא התפתחה לכדי רמת השפעה ממשית.

<u>סיכום</u>

ניתוח ההשערה מעלה כי **תמיכת/התנגדות הציבור הייתה חסרת השפעה על כללי המשחק.**

עם זאת הנתונים מעלים ממצאים מעניינים שיתכן ויכולים להוות נקודת מוצא למחקרים אחרים, יתכן אף מדיסציפלינות אחרות: בדומה למחקרים אחרים שעסקו בקושי של שחקנים חזקים לנצח במלחמות ארוכות[988], נצפה גם במקרה של רוסיה תהליך בו ככל שהתארכה הלחימה נשחקה התמיכה הציבורית והפכה בהדרגה להתנגדות. אולם בניגוד למקרים שנצפו בדמוקרטיות מערביות, בהם ההתנגדות הציבורית הפכה ללחץ על הממשלה שהשפיע על סיום המלחמה, הרי שבמקרה הנוכחי התמיכה בהנהגה נותרה איתנה ואף התחזקה.

יתכן בסבירות גבוהה שהדבר נבע ממאפיינים שונים של החברה ברוסיה ושל המשטר בה, אולם הנחה כזאת מצריכה בדיקה מעמיקה יותר בכלים שאינם בידיי ואינם בתחומי המחקר הזה.

מה שניתן לומר בוודאות הוא כי הרציונל שעמד בבסיס הנחת המוצא בהשערה הנוכחית (וכחלק מהמודל הכולל) לפיה הסלמה מתמשכת תוביל להתנגדות ציבורית אכן התקיים ברמה העקרונית בצורה של מהפך עקבי ומובהק בדעת הקהל. נצפה קשר ברור בין שני המשתנים, כאשר ככל שהלחימה התארכה ומספר האבדות גדל, ירד שיעור התמיכה הציבורית בהמשך הלחימה. אולם לשינוי זה לא הייתה כל השפעה על כללי המשחק משום שלהתנגדות הציבורית לא היו שום משמעויות מעשיות (דוגמת מחאה משמעותית או הדחת השלטון בבחירות). לפיכך במבחן התוצאה במחקר הנוכחי נשללה השפעת המשתנה, במבט להמשך נראה כי ישנה כאן סוגיה המצדיקה מחקר נוסף מזוויות אחרות.

[987] Mack, <u>Ibid</u>, pp. 175-200, also see: Merom, <u>Ibid</u>

[988] Arian & Shamir & Ventura, <u>Ibid</u> also see: Holsti & Rosenau, <u>Ibid</u>, pp.375-409, also see: Mack <u>Ibid</u>, also see: Merom, <u>Ibid</u>, p.15

<u>השערה 4: ככל שהנהגת המדינה ימנית יותר תפעיל המדינה רמת אלימות גבוהה יותר</u>

ניתוח ההשערה המתמקדת בהנהגה הפוליטית היה בעל מאפיינים שונים מסכסוכים אחרים. רוסיה הייתה עד 1991 חלק מברית-המועצות בה התקיים משטר קומוניסטי ללא מבנה פוליטי של מפלגות שמאל וימין. לאחר התפרקות ברית-המועצות והפיכתה של רוסיה למדינה עצמאית התקיימו בה לראשונה בחירות לנשיאות.

ברוסיה מתקיים משטר חצי-נשיאותי. במשטר זה הנשיא נבחר ישירות על-ידי העם ואילו ראש-הממשלה כפוף אליו, אך מינויו חייב לקבל רוב בפרלמנט ("הדומה").

לאורך תקופת המחקר כיהנו ברוסיה שלושה נשיאים – ילצין, פוטין ומדבדב. החילופים ביניהם לא ייצגו מהפכים פוליטי, משום שהשתייכו לאותה מפלגה (ילצין מינה את פוטין כראש-ממשלה תחתיו ותוך חודשים ספורים פוטין החליף אותו, פוטין כיהן תחת מדבדב כראש-ממשלה).

הטבלה הבאה מסכמת את השינויים בהנהגת רוסיה במהלך תקופת המחקר, כאשר בפועל השינויים הם פרסונליים בלבד מכיוון שלא היו חילופים בזהות מפלגת השלטון:

תקופה	נשיא	ראש-ממשלה	הערות
עד דצמבר '99	בוריס ילצין	**עד מרץ '98:** ויקטור צ'רנומירדין **מרץ '98 – אוגוסט '98:** סרגיי קירינקו **אוגוסט '98 – ספטמבר '98:** צ'רנומירדין **ספטמבר '98 – מאי '99:** יבגני פרימאקוב **מאי '99 – אוגוסט '99:** סרגיי סטאפנין **אוגוסט '99 – מאי '00:** ולדימיר פוטין	
ינואר '00 – מאי '08	ולדימיר פוטין	**ינואר '00 – מאי '00:** ולדימיר פוטין **מאי '00 – פברואר '04:** מיכאל קסיאנוב **מרץ '04 – ספטמבר '07:** מיכאל פרדקוב **ספטמבר '07 – מאי '08:** ויקטור זובקוב	בסוף דצמבר '99 התפטר הנשיא ילצין פוטין מונה כמחליפו בפועל, תוך שהוא מכהן כראש-ממשלה במקביל. במרץ '00 ניצח בבחירות ועד מאי '00 כיהן גם כנשיא וגם כראש-ממשלה.
מאי '08 ואילך	דימיטרי מדבדב	ולדימיר פוטין	קיימות טענות רבות כי בפועל חילוף זה נבע רק מהמגבלה החוקתית שלא איפשרה לפוטין לכהן כנשיא קדנציה שלישית ברציפות, אך בפועל הוא נותר האיש הקובע. חיזוק לכך מתקבל מבחירתו החוזרת לנשיא ב-2012, כאשר מדבדב החליף עימו תפקידים ומונה תחתיו כראש-ממשלה.

החילוף המשמעותי שעמד במרכז הניתוח של השערה זאת הוא בין בוריס ילצין לולדימיר פוטין (כפי שהערתי בעמודה השמאלית, ישנם ספקות האם החילוף בין פוטין למדבדב, אכן היה חילוף בפועל).

חרף העובדה שהחילוף בין פוטין לילצין לא היה מהפך פוליטי, הייתה לו השפעה קריטית על כללי המשחק. חשוב להבהיר כי פוטין אומנם מונה על-ידי ילצין והשתייך כביכול לאותו מחנה פוליטי, אך הוא לא הגיע מהזירה הפוליטית. עד למינויו כראש-ממשלה כיהן פוטין כראש השרותים החשאיים של רוסיה ומינויו (כפי שניתן ללמוד מהטבלה) הגיע לאחר תקופה ארוכה של חוסר יציבות פוליטית פנימית* לצד הסלמה גוברת באלימות הצ׳צ׳נית ולכן לווה גם בציפייה להחרפת המדיניות של רוסיה[989]. בשל התפטרותו של ילצין תוך זמן קצר, נוצר מצב ייחודי שבו פוטין כיהן כנשיא וראש ממשלה עד מאי 00׳, כזכור חודשים אלה היו חודשי השיא של מלחמת צ׳צ׳ניה ה-2.

בתקופתו של ילצין נחתם הסכם שלום בין רוסיה לצ׳צ׳ניה שסיים את המלחמה הראשונה. בהסכם הכירה רוסיה בזכותה של צ׳צ׳ניה לעצמאות ויתרה מכך ההסכם והמו״מ בהמשך נוהלו מול מנהיג ״הבדלנים״, אסלאן מסחאדוב שהוביל את הלחימה כנגד רוסיה במלחמה הראשונה ונבחר לנשיא צ׳צניה[990].

שנת 99׳ התאפיינה כאמור בהתערערות הכללים (שממילא לא היו יציבים בשום שלב) בין רוסיה וצ׳צ׳ניה, כתוצאה מהסלמת הפעולות מצד המליציות הצ׳צ׳ניות. בתקופה שקדמה לעלייתו של פוטין ניתן לזהות מתח גובר בין הדרג הצבאי לדרג המדיני, כאשר הדרג המדיני בלם לחצים לשבירת כללי המשחק (חשוב להבהיר שבתקופה זאת, פוטין היה חלק מהדרג הצבאי הבכיר!):

ההקשר	עמדת הצבא	עמדת דרג מדיני
מרץ 99׳ – הגנרל הרוסי, גנאדי שפיגון, מפקד הכוחות הרוסים בצ׳צ׳ניה נחטף ונרצח	הצבא הציע פעולה קרקעית. כיבוש שליש מצ׳צ׳ניה (עד נהר הטרק)[991]	ההצעה נדחתה
יולי 99׳ – עלייה משמעותית במספר תקריות הירי בגבול צ׳צ׳ניה-רוסיה	**יולי 99׳ -** ראש שירותי הבטחון, ולאדימיר פוטין הציע בתחילת יולי 99׳ להנחית מכה מקדימה על הצ׳צ׳נים[992].	הצעתו של פוטין נדחתה.

פוטין מונה כראש-ממשלה ב-9.8.99 בעיצומה של הסלמה נוספת, כאשר הצ׳צ׳ניים פלשו לדגסטאן. התגובה הייתה חריפה ומיידית, רוסיה יצאה למתקפה בת שבועיים שהסתיימה לאחר שהארגונים הצ׳צ׳ניים נסוגו. מול הסלמה נוספת באלימות הצ׳צ׳נית בספטמבר 99׳ הגיב פוטין בשבירת כללי המשחק – רוסיה יצאה למלחמה ובמקביל ביטל פוטין את ההכרה במנהיג ״הבדלנים״ כנשיא צ׳צ׳ניה.

למדיניות שהוביל פוטין כנשיא רוסיה בשנים הבאות הייתה השפעה קריטית על חוסר היכולת לייצב כללי משחק. פוטין למעשה ביטל את השפעתם של כמה מהמשתנים הפוטנציאליים העשויים לסייע לייצב את כללי המשחק – סירוב מוחלט למשא ומתן, התעלמות מ״מחיר ההסלמה״ ונכונות ללחימה מתמשכת ובלתי-

* בשנה וחצי שקדמה למינויו של פוטין התחלפו 6 ראשי ממשלה ברוסיה!

[989] גסן, שם, עמ' 25-31

[990] הנקין, שם, עמ' 498-499

[991] Carlotta & De Waal, Ibid , pp.360-361

[992] Felshtinsky & Pribylovsky, Ibid, p.105

מוגבלת בזמן. המנגנון היחיד לאכיפת כללים איתו היה מוכן פוטין להשלים ללא הכרעה מוחלטת של הארגונים, היה באמצעות פטרון מקומי וידידותי לרוסיה.

בהשערה שעסקה ב"מחיר ההסלמה" הראתי כיצד בתקופתו של פוטין התהפכו למעשה היוצרות בין הדרג המדיני לצבאי, כאשר הדרג המדיני הפך להיות זה שהתנגד לכל פשרה או ריסון, גם כאשר הנהגת הצבא כבר דגלה במדיניות כזאת.

הטבלה הבאה מדגימה את התנגדותו של פוטין ליצירת כללים על בסיס אחד מהנ"ל, כאשר השיא הוא במרץ 05' לאחר שמנהיג "הבדלנים" אכף בהצלחה הפסקת אש חד-צדדית ראשונה וממושכת (חודש), הגיבה רוסיה דווקא בחיסולו:

שני עקרונות העל של רוסיה בתקופת פוטין	
סירוב למשא ומתן	**דרישה להשגת "נצחון מלא"**
16.5.01 – דוברו של פוטין: "לא תהיה שום הידברות עם מסחאדוב. התקשורת היחידה איתו תהיה כשכוחותינו יעצרו ויביאו אותו למשפט על הפשעים שביצע".[993]	**26.10.00** – פוטין: "**נאבק בטרוריסטים עד לנצחון מלא.** אם לא נבלום את הטרור בצ'צ'ניה, מחר הוא יהיה בכל רוסיה ומחרתיים בכל העולם. אנו נמצאים בישורת האחרונה, המצב בצ'צ'ניה מתייצב, מרבית הטרוריסטים חוסלו ובסיסיהם נהרסו".[994]
24.5.01 – בכיר בקרמלין: "מודה שהלחימה בצ'צ'ניה מתארכת יותר זמן משצפינו, יחד עם זאת אין שינוי בעמדתנו – לא יהיה כל משא ומתן בינינו לבין הטרוריסטים; אין פתרון מהיר, יתכן והלחימה תארך עוד זמן רב".[995]	**22.3.01** – פוטין: "המלחמה עשויה לארוך עוד זמן רב, **השגת הנצחון המלא** עשויה לארוך אפילו 10 שנים, אך לא נרתע מהשגת המטרה".[996]
24.10.01 – דובר פוטין: "השיחות המתקיימות בינינו לבין נציגיו של מסחאדוב בשום אופן אינן מו"מ או התחלה של מו"מ, לא יהיה מו"מ עם טרוריסטים!".[997]	**17.5.01** – פוטין: "אכיפת הסדר על-ידי המשטרה המקומית אינה אופטימלית. **נצחון מוחלט הוא הדרך היחידה** להנמיך לאפס את אילו שמפריעים לאכוף את הסדר".[998]
18.6.04 – מסחאדוב: "העברנו מספר טיוטות שלום לרוסיה, אך תמיד נענינו בשלילה. אנו מעוניינים במו"מ ישיר ללא תיווך, הסיבה היחידה שאנו נלחמים היא מחוסר-ברירה, זו היא מלחמת קיום".[999]	**12.12.02** – פוטין חתם על צו המורה על קיום בחירות דמוקרטיות בצ'צ'ניה. לצד זאת הצהיר כי: "**המלחמה תימשך עד לנצחון המלא**, מלחמה בטרור היא דבר אחד וייצוב הדמוקרטיה בצ'צ'ניה היא דבר אחר."[1000]
21.6.04 –פוטין: "למרות התוצאות הקטלניות לא נשנה את מדיניותנו, לא תהיה הדברות טרוריסטים!".[1001]	
פברואר 05: לאחר 4 וחצי שנים של לחימה. אכף אסלן מסחאדוב מנהיג "הבדלנים" הפסקת אש חד-צדדית בת חודש שלוותה בקריאה לפתיחת מו"מ לסיום המלחמה. **הפסקת האש נאכפה באופן יעיל.** **8.3.05:** שבוע לאחר סיום הפסקת האש, חוסל מסחאדוב.	

[993] "Is Moscow on The Offensive Again?", North Caucaus Weekly, 17.5.01
[994] "Russian Leadership Defends War Effort", North Caucaus Weekly, 26.10.00
[995] "Yastrzhembsky Forecasts Long-Term Chechen War", North Caucaus Weekly, 30.5.01
[996] "Putin Interviewed", North Caucaus Weekly, 27.3.01
[997] "The Fragile Negotiation Process Sputters Briefly Back to Life", North Caucaus Weekly, 30.10.01
[998] "Is Moscow on The Offensive Again?", North Caucaus Weekly, 17.5.01
[999] Uzzel, "Maskhadov On Why They Fight", North Caucaus Weekly, 22.6.04
[1000] "2003: New Constitution, New President", North Caucaus Weekly, 9.12.02
[1001] Uzzel, "Guerrillas Strike Ingushetia's Capital", North Caucaus Weekly, 22.6.04

סיכום

ניתן להצביע על **קשר חזק בין אידיאולגיית ההנהגה לבין רמת ההסלמה**.לתפיסת עולמו של פוטין הייתה השפעה משמעותית על השינוי בכללי המשחק ועל הקושי לייצב כללים חדשים במלחמה המתמשכת. השפעתם של ההבדלים האידיאולוגיים בין ילצין לפוטין התבטאה בעיקר בהבדל ביחס למחירים השונים שהלחימה גובה מרוסיה ובנכונות למשא ומתן מול הארגון האלים. הטבלה הבאה מסכמת את עיקרי ההבדלים במדיניותם:

ההקשר	מדיניות ילצין	מדיניות פוטין
התייחסות למחיר ההסלמה	לאחר קרוב לשנתיים של לחימה, החלטה לסיים את העימות בשל המחירים הגבוהים וחוסר היכולת להגיע להכרעה: **13.8.96** –ילצין, חתם על צו המורה על פתיחת משא ומתן במטרה ליישב את הסכסוך. לבד: "רוסיה יכולה לרסק את צ'צ'ניה אם תרצה, אך השאלה אם אלפי חיים צריכים להיות מוקרבים למען נצחון כזה"[1002]. **16.8.96** – ילצין: "מדינה שקוראת לעצמה דמוקרטיה אינה יכולה לפתור שאלות לאומיות ברקטות ובפגזים"[1003].	דרישה בלתי-מתפשרת להשגת נצחון מלא (מפורט בהרחבה בגוף ההשערה). המלחמה ארכה קרוב ל-10 שנים לעומת מלחמת צ'צ'ניה ה-1 שהופסק לאחר פחות משנתיים וגבתה מרוסיה מחירים גבוהים בהרבה
נכונות למו"מ מול הארגונים האלימים	באוגוסט 96' נחתם הסכם הפסקת האש מול מנהיג "הבדלנים" מסחאדוב. רוסיה הכירה במנהיגותו ובמאי 97' נחתם הסכם שלום בינו לבין ילצין.	**סירוב מוחלט:** עם פרוץ המלחמה ביטל פוטין את שלטונו של מסחאדוב בצ'צניה. לאורך כל תקופת המלחמה דחה כל הצעה למו"מ מול הארגון האלים או נציגיו. לאחר הפסקת אש חד-צדדית שאכף מסחאדוב, חיסלה אותו רוסיה....
התמודדות מול "מגה-פיגועים" (בני-ערובה)	בתגובה לפיגוע החטיפה ההמוני בבית-החולים. הסכימה רוסיה להפסקת אש חד-צדדית ופתיחה במשא ומתן לסיום הסכסוך כנגד שחרור בני-הערובה	בשני פיגועי הענק בתאטרון במוסקבה ובבית-הספר בבסלאן, סירבה רוסיה להידברות עם החוטפים והעדיפה לפעול בכוח. על-אף שהתוצאה הייתה הרוגים רבים גם בקרב בני-הערובה.

בשורה התחתונה אין ספק כי חילופי השלטון ברוסיה שנת 99' היוו משתנה בעל השפעה קריטית על כללי המשחק (שבירת הכלים) וכן על הקושי ביצירת כללים חדשים לאחר מכן.

[1002] הנקין, שם, עמ' 493

[1003] Gall & De Waal, Ibid, p.360

השערה 5: ככל שלחץ המתווכים גבוה יותר, יגדל הסיכוי שהשחקנים יגיעו להסכם

מאחר וזו היא ההשערה האחרונה שנבחנה במסגרת המחקר, ניתן לציין כבר בפתיחת הסקירה כי שני הפרמטרים העיקריים הרלבנטים להשערה זאת – לחץ בינלאומי ותהליך מדיני כבר נבחנו בהשערות אחרות ונמצא כי השפעתם הייתה חלשה (לחץ בינלאומי) או שכלל לא התקיימו (תהליך מדיני). לאור זאת, ברור מלכתחילה כי ההשערה הנוכחית הייתה בעלת רלבנטיות נמוכה להגדרת כללי המשחק בסכסוך הנוכחי.

המעורבות הנמוכה של ארצות-הברית עד פיגועי 11.9 והמעבר שלה לתמיכה ברוסיה לאחריהם, הפכו את האיחוד האירופי והמדינות הדומיננטיות באירופה לשחקנים הרלבנטיים היחידים כגורם לחץ חיצוני. אל מול יכולת ההשפעה המוגבלת של האירופאים עמדה התנגדותו הנחרצת של פוטין לכל סוג של פתרון ישיר מול הארגונים האלימים (פורט בהרחבה בהשערות הקודמות).

לאור זאת, מעבר להצהרות על הצורך בפתרון מדיני אשר נהדפו על-ידי רוסיה, לא הצליחו האירופאים (או כל שחקן אחר בזירה הבינלאומית) לפתח מגנון תיווך בעל השפעה אמיתית.

להלן תמצית נסיונות ההתערבות/תיווך שכאמור לא צלחו. בתחתית הטבלה ניתן לראות כי בצומת המשמעותית ביותר, כאשר הארגונים הצ'צ'ניים הכריזו על הפסקת אש מתוך רצון לקדם תהליך מדיני קריאתם לתיווך בינלאומי, לא הניבה התערבות כזאת. לאחר סיום הפסקת האש וחיסולו של מסחאדוב, הפכו ממילא גם "הבדלנים" לסרבני תהליך מדיני:

תיווך חיצוני	**תגובת רוסיה**	**תגובת הצ'צ'נים**
28.4.00 – האיחוד האירופי: "קוראים לרוסיה להפסיק את התוקפנות הבוטאלית ולפתוח מיידית במו"מ ישיר מול מסחאדוב".	רוסיה: "מגנים את הנכונות של נציגים רשמיים להיפגש עם נציג הטרוריסטים".	**26.3.01** – שר החוץ של הבדלנים הצ'צ'נים שהה בארה"ב במשך שבועיים ונפגש עם שורת פוליטיקאים אמריקאיים.
15.10.01 – שרת החוץ של ארה"ב: "מ**תחילת המלחמה סברנו שפתרון מדיני הוא הדרך הנכונה**, לשמחתנו נראה כי גם פוטין הבין זאת, אנו מברכים על הצעדים שהוא מבצע לאחרונה בנידון".	**16.11.01** – פוטין: "**אנו מסרבים לכל תיווך בינלאומי**, צ'צ'ניה היא חלק מרוסיה ואין הגיון שהקהילה הבינלאומית תתערב בענייניה הפנימיים של רוסיה"[1004].	מסחאדוב שלח מכתב לבוש ובו הצהיר כי אינו מקיים כל קשר עם בן-לאדן וכי הוא תומך במו"מ ישיר עם רוסיה ומעוניין להיות חלק מכל משלחת שלום שתשתתף בדיונים מעין אילו. במכתב גינה מסחאדוב את ההתקפה ה"ברברית" במגדלי התאומים.
11.4.03 – האיחוד האירופי הגיש למועצה לזכויות אדם של האו"ם טיוטת הצעה לפתרון בינלאומי בצ'צ'ניה.		
8.2.04 – 145 **חברי "האיחוד האירופי" חתמו על תוכנית שלום** למלחמה בצ'צ'ניה. על-פי	**24.4.02** – הבית התחתון של ה"דומה" אישר החלטה לפיה: "**יוזמת האיחוד**	**25.1.02** – זקאייב נפגש עם שר החוץ הצרפתי.

[1004] "Duma Addresses Human Rights Situation", North Caucaus Weekly, 28.11.01

התוכנית האו"ם יוביל מו"מ ישיר בין רוסיה למסחאדוב. כל כוחות הצבא הרוסי יצאו מצ'צ'ניה, כל המליציות החמושות יניחו את נשקן.	**האירופי אינה מעשית** ונגועה באווירה אנטי-רוסית"[1005].	**11.2.02** – שליחו של מסחאדוב נפגש עם שר החוץ הגרמני. **29.1.04** – אחמד זקאייב הגיע לגרמניה כמשלחת של חברי בונדסטאג מכל המפלגות, הוא הוגדר בפגישה כ"אישיות פוליטית".
11.10.04 – המועצה האירופית אישרה "קריאה לפתרון פוליטי מהיר של המלחמה בצ'צ'ניה".	בעקבות לחץ כבד שהפעילה רוסיה הוכנסו לטיוטה שני משפטים האומרים כי "במו"מ לא יקחו חלק מי שאינם מכירים בהיותה של צ'צ'ניה חלק מרוסיה", מה שלמעשה הפך את הבדלנים לבלתי-רלבנטיים[1006].	
24.12.04 – קנצלר גרמניה: "מעוניינים לשמש כמתווכים לסיום המלחמה בצ'צ'ניה".	פוטין: "מקבל בברכה את היוזמה".	
17.2.05 – הפסקת אש חד-צדדית של הארגונים הצ'צ'ניים: שגריר בריטניה: "ליישם את מודל צפון-אירלנד בצ'צ'ניה, נפגשנו עם מקבילינו הרוסים והעלנו מספר הצעות כיצד לעשות זאת"	שר החוץ הרוסי: "לצערנו מסחאדוב הוא לא גרי אדאמס, לא ניתן להגיע עימו להסכם אמין על סיום הסכסוך)[1007].	**16.2.05** – זקאייב במכתב לבוש: "שנה את מדיניות התמיכה שלך בפוטין ועזור להשכין שלום. הפסקת האש החד-צדדית שלנו היא הזדמנות חריגה, אם לא תסייע תישא באחריות להסלמה בעימות".

<u>סיכום</u>

השפעת התיווך הבינלאומי התגלתה כבלתי-רלבנטית בסכסוך זה. העובדה שרוסיה הייתה סרבנית עיקשת לתהליך כזה, הצריכה לחץ חיצוני משמעותי יותר על-מנת שניתן יהיה להניע תהליך כזה. אין לדעת אם לחץ כזה היה מניב תהליך כזה, אך מכיוון שממילא הלחץ היה רפה והופעל אך ורק מאירופה, ללא התערבות אמריקאית, כלל לא התפתח תהליך של תיווך אמיתי בסכסוך הנוכחי.

[1005] "Duma Says European Parliament Resolution not Helpful", <u>North Caucaus Weekly</u>, 30.4.02
[1006] Uzzel, "Pace Resolution: A Half Loaf For Russia", <u>North Caucaus Weekly</u>, 12.10.04
[1007] "The Irish Model", <u>North Caucaus Weekly</u>, 22.2.05

<u>בעיית המחקר</u>

בפרק זה בחנתי את קיומם של כללי משחק בסכסוך האלים בין רוסיה לארגונים הצ׳צ׳ניים בשנים 1996-2009.

נקודת הפתיחה של המחקר הייתה ההסכם שסיים את מלחמת צ׳צ׳ניה ה-1 באוגוסט 96׳, נקודת הסיום הייתה הכרזתה של רוסיה על סיום המבצע הצבאי באפריל 2009.

באוקטובר 99׳ פרצה ״מלחמת צ׳צ׳ניה ה-2״ שמועד סיומה הרשמי הוכרז מספר פעמים בהמשך, אך רק באפריל 09׳ ניתן לומר כי הסתיימה רשמית עם יציאת הצבא הרוסי והעברת הסמכויות המלאות לשלטון הצ׳צ׳ני המקומי (והפרו-רוסי).

<u>תוצאות המחקר</u>

הסכסוך הנוכחי מאופיין בהעדר כללי משחק למעט התקופה שבין שתי המלחמות בה ניתן להגדיר ״כללי משחק בלתי-יציבים״. הממצאים הללו עולים הן מהנתונים המספריים שהוצגו בחלק הראשון של הפרק והן מהניתוח האיכותני המפורט שהוצג בהמשך. יחד עם זאת, גם לאחר שבירת כללי המשחק באוקטובר 99׳ הצלחתי לזהות ולהציג מספר מגמות של שינויים ברמת האלימות ואת הגורמים להם.

הטבלה הבאה מסכמת את השינויים בכללי המשחק לאורך תקופת המחקר:

תקופה	מצב כללי המשחק	משתנים עיקריים משפיעים על הכללים
אוגוסט 96׳ – מרץ 99׳	**כללי משחק בלתי-יציבים**	כללי משחק - הסכם רשמי, מחיר ההסלמה חוסר יציבות - ארגון קיצוני, העדר פטרון
מרץ 99׳ – אוגוסט 99׳	**התערערות בכללי המשחק**	ארגון קיצוני
אוגוסט 99׳	**שבירה זמנית של כללי המשחק**	ארגון קיצוני חציית ״קו אדום״
ספטמבר 99׳ ואילך	**שבירת כללי המשחק**	ארגון קיצוני חילופי הנהגה ברוסיה חציית ״קו אדום״
אוקטובר 02 – ספטמבר 04׳	**שינוי בכללים** **הסלמה של הצ׳צ׳נים – פיגועים ברוסיה**	ארגון קיצוני
ספטמבר 04׳ – דצמבר 06׳	**שינוי בכללים** **הסלמה של רוסיה– גל חיסולי מנהיגים**	הנהגת המדינה
2007 – אפריל 09׳	**כללי משחק בלתי יציבים –** **ירידה ברמת האלימות**	פטרון מקומי

אוגוסט 96׳ – מרץ 99׳: כללי משחק בלתי יציבים

באוגוסט 96׳ נחתם הסכם רשמי בין השחקנים על הפסקת העימות האלים והתחייבות לפתרון עתידי מלא לכל נושאי המחלוקת.

בשום שלב לא נצפתה שמירה מלאה של כללי המשחק, אך יחד עם זאת עד מרץ 99׳ נשמרו כללי ההסכם באופן חלקי ולכן ניתן להגדירם כ״כללי משחק בלתי-יציבים״. בתקופה זאת ניתן לזהות ״רמת סף״ לאלימות הארגונים הצ׳צ׳ניים שנמנעו כמעט באופן מוחלט מאלימות בשטח רוסיה וכן מיעטו לפגוע בכוחות צבא רוסיה.

מעבר להימנעות מפעולות אלה קשה לזהות כללים כלשהם לאלימות הארגונים, על-אף שבדיעבד ניתן לומר כי רמת האלימות הייתה נמוכה משמעותית מזו שהפעילו בהמשך. כללים בלתי-יציבים אילו היו כאמור תוצר של ההסכם שנחתם בשנת 96׳ והערעור עליהם היה תוצר משולב של פעילות ארגונים קיצוניים שלא קיבלו את הכללים יחד עם אכיפה חלקית בלבד על-ידי הפטרון המקומי (מנהיג ״הבדלנים״ שכיהן נשיא צ׳צ׳ניה באותן שנים).

מרץ 99׳ – אוגוסט 99׳: התערערות בכללי המשחק

החל ממרץ 99׳ ניתן לראות התנערות הדרגתית גם מהכללים החלקיים, אשר הובלה על-ידי שני כוחות קיצוניים, ״הפלג האיסלאמי״ ו״המליציה הווהאבית״. במהלך חודשים אלה עדיין לא ניתן להגדיר את המצב כשבירת כלים, אולם מרבית הכללים החלקיים שנשמרו לפני מרץ 99׳ חדלו להתקיים. ההתנערות מהכללים התבטאה בעיקר בגידול ניכר בהיקף הפעולות כנגד כוחות רוסיים. מרבית הפעולות התרחשו כנגד כוחות צבא רוסיים לאורך הגבול בין רוסיה לצ׳צ׳ניה.

משתנה חשוב שנראה כי מנע שבירה מוחלטת של הכללים היה העובדה שמאז סיום המלחמה בשנת 96׳ רוסיה אכפה על עצמה מגבלות פעולה משמעותיות. מדיניות זאת נשמרה גם במהלך שנת 99׳ כשהארגונים הצ׳צ׳ניים התנערו בהדרגה מהכללים שנשמרו לפני כן. המגבלות שאכפה על עצמה רוסיה, התבטאו בתגובות מוגבלות ובהימנעות מהפעלת כוחות קרקע, כאשר המניע העיקרי לכך הוא ההעדפה לשמר את העימות בעצימות נמוכה והרצון להימנע מהמחיר שהסלמה עשויה לגבות גם מרוסיה עצמה.

ספטמבר 99׳ ואילך: שבירת כללי המשחק

מגמת ההתנערות מכללי המשחק שהחלה במרץ 99׳ הפכה למוחלטת מאוגוסט 99׳, תחילה בפלישה לדגסטאן ולאחר-מכן בפיגועים ההמוניים בלב רוסיה.

לאחר פרוץ המלחמה באוקטובר 99׳ ועד סיומה לא ניתן לזהות הבנות על כללים, לא באופן רשמי ולא באופן בלתי-רשמי. הסיבה העיקרית לכך הייתה התנגדותה המוחלטת של רוסיה בהנהגת פוטין להגיע להבנות כאלה ועמידה נחרצת על-כך שההבנות יתקיימו אך ורק מול פטרון מקומי ידידותי.

עם זאת גם לאחר שבירת הכלים ופרוץ המלחמה, עדיין ניתן היה לזהות נכונות שמירה על כללים מסויימים מצד "הבדלנים" שהתנגדו לפיגועים ברוסיה ולפגיעה באזרחים צ'צ'ניים.

<u>אוקטובר 02' – ספטמבר 04': שינוי בכללי המשחק – הסלמה "הפלג האיסלאמי"</u>

בתקופה זאת ניתן לזהות את השפעת הארגון הצ'צ'ני קיצוני, "הפלג האיסלאמי" כמערער כללים.

בסוף שנת 2002 החל הארגון בפיגועים המוניים בשטח רוסיה כנגד אזרחים. פיגועים אלה שבוצעו מתוך החלטה אסטרטגית עליה הצהיר באסייב לאחר הפיגוע הראשון בתאטרון במוסקבה (אוקטובר 02') היוו שינוי בכללי המשחק וחידדו את ההבדלים בין "הבדלנים" שהוסיפו לשמור על כללים מסויימים, לבין "הפלג האיסלאמי" שהתנער באופן מוצהר מכללים אלה. נקודת השיא בהסלמה הגיעה בספטמבר 04' עם הפיגוע הקשה ביותר לאורך כל שנות הלחימה, בו נרצחו קרוב ל-400 תלמידי בית-ספר בבסלאן שנלקחו כבני ערובה.

<u>ספטמבר 04' – דצמבר 06': שינוי בכללי המשחק – הסלמה רוסיה</u>

נקודת השיא בהסלמת האלימות הצ'צ'נית הובילה להסלמה נגדית מצד רוסיה. בעקבות הפיגוע בבסלאן פתחה בסוף רוסיה 2004 בגל חיסולים של בכירי הארגונים הצ'צ'ניים.

תקופה זאת מאופיינת כאמור כתקופה של הסלמה נוספת. אך מן הראוי להתייחס לנסיון חד-פעמי וחשוב של הארגונים הצ'צניים לייצב כללי משחק באופן חד-צדדי. בפברואר 05' לאחר 4.5 שנים של מלחמה, הצליח מנהיג ה"בדלנים" לכפות על כל הארגונים הפסקת אש חד-צדדית בת חודש. הפסקה זאת זאת הוגדרה כצעד של "רצון טוב" ולוותה בקריאה לרוסיה לפתוח במו"מ. בסבירות גבוהה ניתן להניח כי ההחלטה הושפעה מההסלמה מצד רוסיה שהתבטאה במצוד ישיר וממוקד אחר מנהיגי הארגונים האלימים. הפסקת האש כללה כאמור גם את "הפלג האיסלאמי" שהיה האחראי העיקרי למגמות ההסלמה משנת 99'.

נראה כי ההסלמה בשנים אלה הייתה הפעם היחידה שנוצרה הרתעה אמיתית והבנה מצד הארגונים האלימים כי הפיגוע בבסלאן היווה חציית "קו אדום". תגובת רוסיה לנסיון זה (חיסול מנהיג "הבדלנים") ביטאה באופן נחרץ את התנגדותה של רוסיה לייצוב כללים שתהיה בהם תלות כלשהי בארגונים האלימים. חיסולו של מסחאדוב וחיסולי בכירים נוספים בהמשך הביאו למעשה לפירוק המסגרות הנפרדות של הארגונים ולאיחוד כוחות, כאשר האיחוד התאפשר בשל הקצנת הנהגת "הבדלנים" לאחר חיסול מסחאדוב.

<u>2007 – אפריל 09': כללי משחק בלתי יציבים</u>

כפי שהראתי במסגרת הפרק רצף החיסולים הביא לירידה ניכרת באלימות ואולי חשוב מכך להפסקת הפיגועים ברוסיה. התייצבות חלקית זאת לצד התחזקות השלטון המקומי היוותה מבחינת רוסיה כללי משחק סבירים שאיפשרו לה לסיים את המבצע בהחלטה חד-צדדית. בתקופה זאת כאמור ניתן לזהות ירידה משמעותית באלימות וצמצום ניכר בפיגועים ההמוניים ובפיגועים ברוסיה, אך עדיין קשה להצביע על מסגרת של כללים ברורים ויציבים.

<u>השפעת גורמים חיצוניים על כללי המשחק</u>

במסגרת העבודה בחנתי שורה של השערות בנוגע לגורמים נוספים שעשויים להשפיע על כללי המשחק. חלק מההשערות נשללו, בחלק זה אציין רק את המשתנים שנמצאו כבעלי השפעה מסויימת (לכל הפחות).

אציין כי שני המשתנים ה"חסרים" משום שהשפעתם הייתה אפסית הם המעורבות הבינלאומית והתהליך המדיני. תהליך מדיני לא נוצר בשום שלב, בשל התנגדות מוחלטת של רוסיה ואילו המעורבות הבינלאומית הייתה חסרת משמעות כגורם מרסן או מתווך.

<u>לחץ פנימי - רוסיה</u>

משתנה זה נמצא אף הוא כחסר השפעה על כללי המשחק, אך בחרתי להרחיב לגביו בשל תהליך מעניין שנצפה בחקר סכסוך זה. הנחת המוצא שהתבססה על מקרי עבר ומחקרים אודות סכסוכים אחרים היא שככל שמתארכת הלחימה ועולה מספר הנפגעים יאבד השלטון את תמיכתו. בחלק מהמקרים תהליך זה הוביל לכך שהלחץ הפנימי כפה ריסון על ההנהגה והגדיר בפועל את הרף לרמת האלימות שתפעיל המדינה.

בסכסוך זה נצפו באופן ברור שתיים מהתופעות האופייניות לתהליך של מלחמה ממושכת:

ראשית, זינוק בתמיכה בהנהגה בתחילת המלחמה, תופעה המוכרת כ"התלכדות סביב הדגל"[1008].

שנית, תהליך עקבי של שחיקה בתמיכה במלחמה, שהגיע במקרה הנוכחי עד למהפך מלא והתנגדות של רוב מוחלט בציבור. גם תופעה זאת מוכרת ממחקרים אודות מלחמות מתמשכות[1009].

אלא שבשלב זה הסתיימה ההקבלה בין התהליכים. חרף ההתנגדות המוחלטת למלחמה, התמיכה במנהיג המדינה, ולדימיר פוטין (שהיה ללא צל של ספק גורם מרכזי להסלמה ולהתמשכותה) הלכה וגברה*, כמו-כן לא התפתחה כל מחאה משמעותית נגד המלחמה. מן הראוי לציין כי מחקרי העבר אותם ציינתי התמקדו בדמוקרטיות[1010]. ברוסיה התקיים באופן רשמי משטר דמוקרטי עם בחירות פתוחות, אולם במאפיינים רבים התרבות הדמוקרטית במדינה הייתה הרבה פחות מבוססת בהשוואה לדמוקרטיות ותיקות.

[1008] Baker & Oneal, <u>Ibid</u>

[1009] Arian & Shamir & Ventura, <u>Ibid</u>, also see: Holsti & Rosenau, <u>Ibid</u>, pp.375-409, also see: Mack, <u>Ibid</u>, pp.175-200, also see: Merom, <u>Ibid</u> , 2003.

* האישוש הבולט ביותר לכך הוא נצחונו הסוחף בבחירות ב-2004 עם רוב של 71.5% לעומת 53% בהם זכה בשנת 2000. לצד זאת, גם בסקרים התקופתיים נמצא העדר התאמה מוחלט בין הירידה בתמיכה במלחמה לשיעור התמיכה בו (כאשר לעיתים שני הנושאים נבחנו באותו סקר).

[1010] Mack, <u>Ibid</u>, pp. 175-200, also see: Merom, <u>Ibi</u>d, 2003

הגורמים לחוסר יציבות בכללי משחק

מצב של חוסר יציבות או העדר מוחלט של כללים אפיין את רוב שנות המחקר. מצאתי כי על היווצרותו של מצב זה השפיעו מספר משתנים שנבחנו במסגרת המחקר.

זהות הנהגת המדינה

מנהיגותו של ולדימיר פוטין היוותה משתנה בעל השפעה קריטית על שבירת כללי המשחק ועל חוסר היכולת לייצב כללים בהמשך.

כפי שהראתי במחקר השפעתו של פוטין הייתה מיידית ומובהקת בהסרת מגבלות חד-צדדיות שאכפו קודמיו. את עוצמת השפעת המנהיגות של פוטין על חוסר היכולת לייצב כללי המשחק ב-10 השנים הבאות ניתן להסביר בכך שהוא הוריד ל"רמת אפס" את ההשפעה של כל המשתנים שעשויים להיות רלבנטיים כגורמים מייצבים (וחלקם אף היו כאלה עד שנת 99'): התעלמות מוחלטת ממחיר ההסלמה, התנגדות נחרצת לתהליך מדיני, התעלמות מהתנגדות הציבור למלחמה (לכך ניתן גם להוסיף את ההתעלמות מהלחצים הבינלאומיים, אך הללו היו ממילא חלשים).

במסגרת העבודה הצגתי דוגמאות רבות להשפעתו של פוטין על הקושי בייצוב הכללים, בין היתר בהקשרים הבאים: היציאה למלחמה, סירוב מוחלט למו"מ, הטיפול האלים בפיגועי בני הערובה, חיסול מנהיג "הבדלנים" מייד לאחר שאכף הפסקת אש ראשונה ועוד.

לאור כל אלה אין ספק כי השינוי בהנהגת רוסיה ועלייתו של פוטין לשלטון היוו משתנה קריטי בתהליך הגדרת כללי המשחק, או ליתר דיוק בשבירת הכלים ובקושי בייצוב כללים חדשים.

ארגוני משנה קיצוניים

שני ארגונים קיצוניים, "הפלג האיסלאמי" ו"המליציה הווהאבית" היו ללא ספק גורמים שערערו את הכללים בלתי יציבים והובילו לשבירתם המוחלטת כאשר חרגו באופן גס מההבנות הלא-יציבות בפלישה לדגסטאן ויתכן שגם בפיגועים במוסקבה בספטמבר 99' (במקרה השני לא הוכחה בבירור אחריות וגם לא נלקחה אחריות).

חשוב להבהיר כי גם בדינמיקה בין ארגון "הבדלנים" שהיה הארגון המרכזי לבין רוסיה לא התהוו כללים יציבים. "הבדלנים" שהנהגתם חתמה על הסכם עם רוסיה בשנת 96' ומנהיגם כיהן כנשיא צ'צניה עד שנת 99', לא אכפו באופן יעיל את הכללים על יתר הארגונים בתקופה זאת, יחד עם זאת ניתן היה לזהות אצלם לאורך כל השנים שמירה על כללים מסויימים וקיום "רמת סף" לאלימות.

פטרון הארגון

לאור התנגדותה הנחרצת של רוסיה ליצירת הבנות כלשהן מול הארגונים האלימים ובהעדר מעורבות משמעותית של גורמים חיצוניים, הפך הפטרון לגורם מרכזי בדינמיקה של יצירת הכללים. הבעיה העיקרית

היא שלארגונים האלימים בצ׳צ׳ניה לא היה פטרון טבעי, לא בדמות מדינה ריבונית אחרת ולא בדמות שלטון מקומי מקובל.

הפתרון מבחינת רוסיה היה ביצירת פטרון מקומי וחיזוקו עד לשלב שבו יוכל להיות אחראי על אכיפת הכללים. הבעיה הייתה שהתהליך היה לא טבעי ולא תאם את מאזן הכוחות האמיתי בתוך צ׳צ׳ניה. כפי שהצגתי בניתוח ההשערה הרלבנטית, חוסר הנכונות של הארגונים האלימים לקבל את מרות ההנהגה הפרו-רוסית וחולשתה היחסית בהשוואה אליהם הפכו את התהליך לארוך בהרבה ממה שתיכננה רוסיה.

בסופו של דבר, ההחלטה החד-צדדית של רוסיה לסיים את המבצע הצבאי התבססה על אמונה ביכולת הפטרון לאכוף את הכללים מאותו שלב. אולם, גם בשלב זה היה ברור כי יכולות האכיפה הן חלקיות וההסתמכות עליהם היא רק על בסיס הנחה כי השלטון אכן הגיע ליכולות מסויימות, תרמה לכך העובדה שב-10 שנות הלחימה, רוסיה הצליחה לפגוע ולהחליש את הארגונים האלימים.

בשורה התחתונה, השילוב בין העדר פטרון אמיתי מחד, והמשקל הקריטי שהעניקו הרוסים לפטרון כזה כחלק מיצירת כללי משחק רצויים, היוו גורם מרכזי בקושי לייצב כללים ובהתארכות הלחימה.

<u>תמיכת האוכלוסיה המקומית בארגונים האלימים</u>

השפעה זאת מתכתבת עם השפעת המשתנה הקודם. על-אף התמיכה המאסיבית של רוסיה במחנה הידידותי והפעולה האגרסיבית שלה כנגד המחנה האלים ועל-אף העובדה שלמראית עין זכה השלטון הפרו-רוסי ברוב גדול בבחירות, בפועל הייתה לארגונים האלימים תמיכה משמעותית מהאוכלוסייה המקומית לאורך כל השנים. תמיכה זאת היוותה משתנה נוסף שהקשה על ייצוב כללי המשחק ואיפשר לארגונים קיום פעילות רציפה ומתמשכת ולערער באופן רציף את הנסיונות לייצב כללי משחק. סיוע זה הדגיש בכל פעם מחדש עד כמה בעייתי הנסיון המלאכותי של רוסיה לאכוף את הכללים באמצעות שלטון מקומי שאינו באמת מקובל.

<u>סיכום התוצאות</u>

מעבר לפירוט השינויים וההשפעות שהצגתי לאורך התקופה, סוגיית קיומם של כללי משחק בחקר סכסוך זה נחלקת לשתי תקופות עיקריות – בין השנים 1996 ל-1999 כללים בלתי יציבים ומשנת 99׳ שבירת כלים ללא חזרה למסגרת ברורה של כללי משחק עד לנקודת הסיום של המחקר (ובפועל גם נקודת הסיום הרשמית של סבב אלימות זה).

הבסיס לכללים (הבלתי-יציבים) שקדמו לשנת 99׳ היה הנכונות של רוסיה להשלים עם רמת אלימות מסויימת ולקיים הבנות ואף מו״מ מדיני מול הארגונים האלימים, מתוך העדפה של בחירה זאת על-פני הסלמה והמחירים הכרוכים בה. עלייתו של פוטין הביאה כאמור להפיכת סדר העדיפויות.

כפי שהראתי לאורך הפרק לצד המגבלות והקשיים ביצירת כללים מחודשים לאחר פרוץ המלחמה בשנת 99' בלט גם חוסר רצונה של רוסיה ביצירת כללים כאלה. תפיסה שנוצרה באופן מוחלט בתקופת הנהגתו של פוטין והייתה שונה מאד מתפיסת ההנהגה שקדמה לו וגם מעמדת מפקדי צבא רוסיה בחלק מהתקופות.

מהצד השני הארגונים הצ'צ'ניים הקיצוניים יותר היוו גורם נגדי שעירער את כללי המשחק עליהם הסכים ארגון "הבדלנים" שהיה הארגון האלים המרכזי. חשוב להבהיר כי גם ללא ההסלמות של הארגונים הקיצוניים, לא נוצרו בשום שלב כללים יציבים בין רוסיה ל"בדלנים", אולם כן נשמרו כללים מסויימים.

הנסיון של רוסיה לפתור את חוסר האמון שלה בהנהגה הצ'צ'נית על-ידי העברת האחריות לאכיפת כללים באמצעות פטרון מקומי היה מלאכותי ולכן הפך להיות מורכב ביותר ולדבקות בו הייתה השפעה משמעותית על התארכות הסכסוך וכן על העובדה שגם בסיומו לא נוצרו כללים יציבים.

בהעדר רצון להגיע להבנות ישירות ובהתחשב בקושי בייצוב על-ידי הפטרון, מן הראוי להזכיר גם את המקרה היחיד בו יתכן שנוצרה אפשרות לאכיפת כללים על בסיס הרתעה בתחילת 2005. רצף החיסולים הממוקדים של רוסיה והאיום המוחשי על המנהיגים הצ'צ'ניים הביאו אותם להכריז על הפסקת אש חד-צדדית. תוצאה שהכוח הרב והברוטלי שהפעילה רוסיה (במיוחד בראשית המלחמה) לא הביאה.

כאמור נכונות זאת של הארגונים נענתה בהסלמה נוספת של רוסיה, חיסול מנהיג "הבדלנים". גורמים מרכזיים בקהילה הבינלאומית לא נענו לקריאה לתווך, ויורשיו של מנהיג "הבדלנים" היו קיצוניים ממנו ואיחדו כוחות עם "הפלג האיסלאמי. כתוצאה מכל אלה, בטווח הארוך הפסקת האש הפכה לאירוע חסר השפעה על כללי המשחק.

סיכום ומסקנות המחקר

8.1 כללי

מטרתו של מחקר זה הייתה להציג לבחון אם בסכסוך אלים בין מדינה לארגון לא-מדינתי מתקיים תהליך דינמי של הגדרת כללי משחק ב-4 סכסוכים על פני תקופות של 15-12 שנים.

חדשנותו של מחקר זה היא בהצגת מודל תיאורטי שלם ומורכב של הבניית כללי משחק בלוחמה א-סימטרית. בכך יש מספר בשורות לשדה המחקר בתחום היחסים הבינלאומיים:

חקר תחום הלוחמה הא-סימטרית זכה לאורך השנים לתשומת לב פחותה באופן משמעותי מזו שזכו לה סכסוכים בין מדינות, אף כי בשני העשורים האחרונים חל גידול ניכר במספר המחקרים שפורסמו בתחום[1011]. את ההסבר לעניין הגובר בתחום ניתן לתלות בסבירות גבוהה בעלייה הניכרת במספר הקונפליקטים הא-סימטריים לעומת הצטמצמות ניכרת במספר הסכסוכים הבינמדינתיים האלימים ובפיגועי ה-11.9 שהזניקו את העיסוק המחקרי בתחום[1012]. למרות העניין הגובר בתחום, עדיין רק מיעוט של המחקרים התמקדו בהצגת תיאוריות ומודלים המסבירים את התנהגות השחקנים בסכסוך. לכן בתחום התיאורטי החסר בהשוואה לחקר סכסוכים בין מדינות, העשיר במחקרים אודות כללי משחק רשמיים , בלתי-רשמיים[1013] ותהליכי הבנייה של כללי המשחק[1014], משמעותי עוד יותר. יתרה מכך, כפי שפירטתי במבוא, שורה של מחקרים שללו את קיומם של כללי משחק בלוחמה א-סימטרית ואת האפשרות ליישם תיאוריות מתחום הלוחמה הסימטרית על הלוחמה הא-סימטרית[1015].

התגברות העניין והעיסוק המחקרי בנושא הלוחמה הא-סימטרית, חידד את המחסור בתיאוריות מבוססות בתחום[1016]. מיעוט החוקרים אשר בחרו לעסוק בתחום התיאוריה התמקדו רק בחלק מהמשתנים המשפיעים

[1011] Ranstorp, Magnus, (ed. 2006) , Mapping Terrorism Research: State of the Art, Gaps and Future Direction. London: Routledge.

[1012] Sarkees, Meredith Reid, Frank Whelon Wayman, and J. David Singer. 2003. "Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look at theirDistribution." International Studies Quarterly 47(1): 49-70.

[1013] Waltz, Kenneth N. Waltz, 1989, "The Origins of War in Neorealist Theory." Journal of Interdisciplinary History, 18, 4 (Spring): 615-28, also see: Axelrod Robert, The Evolution of Cooperation, Basic Books, (New york,1984), also see:, also see: Kenneth A. Oye, Cooperation under Anarchy. Princeton: Princeton University Press, 1986, also see: Miller Benjamin "a theoretical analysis of US-Soviet" From: Conflict Management in the Middle East , (Westerview press, 1992), also see: Andrew Kydd, "Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers Do Not Fight Each Other."Security Studies 7, 1 (Autumn 1997): 114-54.

[1014] Robert Jervis, "Cooperation Under the Security Dilemma" World Politics 30, 2 (January 1978): 167-213, also see: Lebow, Richard N. and Janice Gross Stein. 1987. "Beyond Deterrence", Journal of Social Issues 43(4):5-73 also see: Pape, Robert A., 1996, Bombing to Win: Air Power and Coercion in War. Ithaca: Cornell University Press, also see: Mearsheimer, John J., 1983, Conventional Deterrence, Ithaca: Cornell University Press, also see: Langlois Cathrine C. and Langlois Jean-Pierre, "Tacit Bargaininhs in International Relations: A Game Model and Case Study" in: The Journal of Conflict Resolution Vol.40, No. 4 (December 1996),pp. 569-596, also see: Onuf, Nicholas Greenwood, Reprisals :Rituals, Rules, Rationales /by Nicholas Greenwood Onuf Princeton, N.J.] : Center of International Studies, (Princeton University, 1974), also see: Azar Edward E., "Conflict Escalation and Conflict Reduction in an International Crisis: Suez, 1956", in: The Journal of Conflict Resolution, Vol. 16, No. 2, (Jun, 1972), pp.183-201.

[1015] Madej, Marek. 2007. "Transatlantic Perspectives on Security Imperatives" in Slawomir, Debski. (ed.), Transatlantic Perspectives on Security Imperatives (TPPS Vol. 3) BerlinL LIT Verlag, p.52, also see: Davis Paul K. and Brian Jenkins, 2002, Deterrence and Influence in Counterterrorism: A Component in the War on Al Qaeda, Santa Monica: RAND, also see: Lebow, Richard N. ,2005, "Deterrence: Then and Now", The Journal of Strategic Studies 28(5): 765-774, also see: Frey, Bruno S., 2004, Dealing with Terrorism--Stick or Carrot, Cheltenham, UK: Edward Elgar, also see: Betts, Richard K. 2002. "The Soft Underbelly of American Primacy: Tactical Advantages of Terror", Political Science Quarterly 117(1): 19-36, also see: George, Alexander L. 2003 "The Need for Influence Theory and Actor-Specific Behavioural Models of Adversaries", Comparative Strategy 22(5): 463-487

[1016] Kober Avi, " Low Intensity Conflicts: Why the Gap Between Theory and Practice" in: Defence & Security Analysis Vol. 18 No. 1 (2002) pp. 15-38

המשפיעים על כללי משחק, כגון הרתעה[1017] , מגבלות המדינה והשפעת דעת הקהל[1018] , אסטרטגיות השחקן החלש[1019], יחסי פטרון-שליח[1020] , ארגוני משנה[1021] ועוד. בחלק מהמחקרים הייתה התייחסות להשפעות של מספר משתנים נוספים (מעבר למשתנה המרכזי הנחקר), אך בדרך-כלל הסתפקו החוקרים בהתייחסות עקיפה לקיומם של משתנים נוספים בעלי השפעה, אולם לא העמיקו בהם.

אני סבור כי המודל המלא שהצגתי ובחנתי במחקר זה מהווה חידוש משמעותי גם בעצם היותו מחקר ראשון בתחום המתייחס למכלול המשתנים המעורבים. לגבי חלק מהמשתנים שנבחנו במחקר, חלק מהתהליכים שזיהיתי במחקר כבר נצפו בעבר במחקרים שציינתי בפיסקה הקודמת. אולם ראייתם במחקר הנוכחי כרכיב אחד בתוך מודל ולא כתהליך מלא העומד בפני עצמו, העניקה לממצאים פרספקטיבה אחרת ועשירה יותר, על כך ארחיב בהמשך פרק זה. ההתייחסות למכלול המשתנים איפשרה לזהות תהליכים של אינטרקציה והשפעה הדדית בין משתנים ולהוכיח הסברים אלטרנטיביים לתהליכים שנותרו בלתי-פתורים במחקרים קודמים שהתמקדו רק בחלק מהמשתנים.

בסיכום כל אחד מהפרקים שעסק באחד הסכסוכים הצגתי בפירוט את המסקנות לגבי אותו מקרה. בפרק זה אציג סקירה השוואתית בין המקרים, ראשית בדבר הממצאים ביחס לשאלת המחקר המרכזית בנוגע לקיומם של כללי משחק ובהמשך לגבי השפעתם של המשתנים הרבים שנבחנו בכל אחד מהמקרים.

הבחינה ההשוואתית אותה אציג בעמודים הבאים מעניקה בחלק מהמקרים נופך משמעותי נוסף למסקנות שהצגתי לאורך המחקר לגבי כל סכסוך בנפרד ומאפשרת להציג שורה תחתונה ברורה יותר וכן למקד את השאלות שעדיין נותרו פתוחות.

[1017] Brophy-Baermann Bryan & Conybeare John A. C. , (Feb. 1994) "Retaliating against Terrorism: Rational Expectations and the Optimality of Rules versus discretion" in: American Journal of Political Science, Vol. 38, No. 1, pp. 196-210, also see: Kuperman Ranan, "Strategies of Asymetric Warfare and Their Implementation in the South Lebanese Conflict" in: Foreign Policy Affairs, Vol.2 (2006), also see: Zeev Maoz, "Evaluating Israel's Strategy of Low-Intensity Warfare, 1949-2006", in: Security Studies, Volume 16, Issue 3 (2007).

[1018] Arian Asher, Shamir Michal, Ventura Raphael , (April 1992),"Public Opinion and Political Change: Israel and the Intifada" in: Comparative Politics, Vol.24, No.3, pp. 317-334, , also see: Mack Andrew, (Jan. 1975) "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict", from: World Politics, Vol.27, No.2 pp. 175-200, also see: Merom Gil, How Democracies Lose Small Wars, Cambridge University press, 2003, p.15

[1019] Arreguin –Toft Ivan, "How the weak win wars: A Theory of Asymmetric Conflict", in: International Security Vol.26, No.1 (Summer 2001), pp. 93-128, also see: Paul T.V, Ibid, 1994, , also see: Teo Li-Wei Frededrick. "Rethinking Western Vulnerabilities to Asymmetric Warfare." In: Journal of Singapore Armed Forces 28:2 (Apr - Jun 2002

[1020] Byman Daniel, "Passive Sponsors of Terrorism", Survival 47 (4), also see: Schweitzer Yoram, (May 2004)"Neutralizing Terrorism-Sponsoring States: The Libyan Model" in: Strategic Assessment, , Vol. 7, No. 1

[1021] Stedman, Ibid , also see: Kydd & Walter, Ibid, 2002.

8.2 קיומם של כללי משחק

הטבלה הבאה מסכמת את התוצאות בארבעת הסכסוכים. על-מנת להבליט את השינויים לאורך השנים הודגשו תוצאות שונות בצבעים שונים.

מצב כללי המשחק			
ישראל – חיזבאללה (1992-2008)	**ישראל – ארגונים פלשתינאיים (1987-2000)**	**בריטניה – PIRA (1989-2000)**	**רוסיה – ארגונים צ'צ'ניים (1996-2009)**
עד 7.93 : **אין כללי משחק**	1.87 – 9.93 : **אין כללי משחק**	1.89 – 12.92 : **יש כללי משחק**	8.96 – 3.99 : **כללי משחק בלתי-יציבים**
7.93 : **הסלמה הדדית**	9.93 – 3.96 : אש"ף – **יש כללי משחק** "חמאס" - **הסלמה**	1.93 – 8.94 : **שינוי בכללי המשחק** הסלמה באלימות הארגון	3.99 – 8.99 : **התערערות בכללי המשחק**
8.93 – 4.96 : **יש כללי משחק**	3.96 – 9.00 : **יש כללי משחק**	9.94- 2.96 : **יש כללי משחק**	8-9.99 ואילך : **שבירת כללי המשחק**
4.96 : **שבירת כללי המשחק**	9.00 : **שבירת כללי המשחק**	2.96 – 7.97 : **שבירת כללי המשחק**	10.02 – 9.04 : **שינוי בכללים** **(הסלמה של הארגון)**
5.96 – 5.00 : **יש כללי משחק**		7.97 – 4.98 : PIRA - **יש כללי המשחק** ארגוני משנה – **אין כללים**	9.04 – 12.06 : **שינוי בכללים** **(הסלמה של המדינה)**
5.00 : **ביטול כללי המשחק**		5.98 - 8.98 : PIRA : **יצוב כללי המשחק** ארגוני משנה – **הסלמה**	1.07 – 4.09 : **כללי משחק בלתי יציבים**
7.06 – 5.00 : **יש כללי משחק**		8.98 ואילך : **יש כללי משחק**	
7.06 : **שבירת כללי המשחק**			
8.06 : **הפסקה מוחלטת של האלימות**			

הדינמיקה בארבעת הסכסוכים הייתה שונה במובנים רבים, בזכות הניתוח של כלל המשתנים המעורבים בכל אחד מהסכסוכים, אני סבור כי הצלחתי להסביר את השוני שנצפה בכל אחד מהתהליכים ואת הסיבות לכך. בעמודים הבאים אנתח בהרחבה את השפעת המשתנים שהובילו לשינויים בכללי המשחק.

לצד השוני, ישנו ממצא המשותף לכל הסכסוכים והוא שבכולם התקיים נסיון להגיע לכללי משחק. ממצא חוצה סכסוכים זה מחזק מאד את ההנחה לפיה גם כאשר לוחמה א-סימטרית מתנהלת ללא מסגרת וכללים, השחקנים אינם שואפים לאנרכיה, אלא ליצירת כללים, אם בהבנות, אם באופן חד-צדדי ואם באמצעות עירוב שחקנים נוספים.

ממצאים אילו הם בעלי חשיבות רבה שכן הם מתיישבים עם טענות של חוקרי יחב״ל בתחומים אחרים שטענו כי גם במערכת אנרכית מתפתחים בסופו של דבר כללים על בסיס אינטרסים משותפים או חד-צדדיים של השחקנים[1022]. תיאוריות אלה התייחסו ליכולת לייצר סדר במערכת העולמית בין שחקנים מדינתיים[1023] או לחלופין במערכת חברתית בין בני אדם[1024]. האישוש לקיומם של תהליכים כאלה בארבעת הסכסוכים שנבחנו מהווה ממצא חשוב שכן ככל הידוע לי התובנה הנ״ל לא יוחסה עד היום לתחום הלוחמה הא-סימטרית, אלא למגוון מערכות אחרות.

בין ישראל ו״חיזבאללה״ נוצרו כללי משחק כמעט לאורך כל השנים, הכללים התבססו עד שנת 2000 על הבנות רשמיות אשר אליהם נלוו הבנות בלתי-רשמיות* , לאחר שנת 2000 נוצרו כללים חדשים על בסיס הבנות בלתי-רשמיות.

בריטניה וה-PIRA ייצבו את כללי המשחק באמצעות הסכם אליו הוכפפו בהמשך גם הארגונים הסוררים. אולם גם בשנים בהן לא התקיים תהליך מדיני נשמרו כללים מסויימים כתוצאה ממדיניות חד-צדדית של כל אחד מהשחקנים שאכף על עצמו גבולות פעולה.

בין ישראל והארגונים הפלשתינאיים נעשה נסיון הדדי משמעותי לייצב כללים באמצעות הכרה הדדית ותהליך מדיני שהביא להקמת הרשות הפלשתינאית שנועדה לשמש כפטרון מקומי שיאכוף את הכללים. הנסיון צלח למספר שנים, אולם הכללים נשברו לאחר שכשל הנסיון לגשר על כל הפערים המדיניים.

הסכסוך בין רוסיה לארגונים הצ׳צ׳ניים היה המקרה בו נצפו התקופות הארוכות ביותר ללא כללים. אולם ניתוח המשתנים הראה כי תוצאה זאת אינה שוללת את המסקנה לגבי השאיפה ליצירת כללים. שני השחקנים ניסו לייצר כללים, הקושי היה בשל הפער הגדול באופן ייצוב הכללים אליו שאף כל שחקן. רוסיה סירבה לכל סוג של הבנות מול הארגונים הצ׳צ׳ניים ושאפה לייצב את הכללים באמצעות יצירת פטרון מקומי שיכפה על הארגונים סדר. הארגונים הצ׳צ׳ניים מנגד היו מוכנים לנסות ולייצר הבנות באמצעות הידברות מול רוסיה, אולם נסיונותיהם נדחו בעקביות על-ידי רוסיה. סירובה של רוסיה להידברות והעדר פטרון בעל יכולות מתאימות הפך את תהליך יצירת הכללים לארוך במיוחד.

בחלק זה הצגתי בתמצית את עיקרי התוצאות, בחלק הבא אציג את הגורמים לתוצאות באמצעות ניתוח השוואתי של השפעת המשתנים המעורבים בסכסוכים השונים. ניתוח המשתנים שופך אור על המשותף

[1022] Bull Hedley, 2002**,** The Anarchial Society: a Study of Order in World Politics, 3 ed. (New York: Columbia University Press, chapters 1-5, pp (1-94)

[1023] Bull, Ibid, also see: Wendt Alexander, "Anarchy is what States Make of it", The Social Construction of Power Politics**,** Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992), pp. 391-425, also see: Adler, Emanuel, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics," European Journalof International Relations 3, No. 3 (September 1997): 319-363, also see: Finnemore & Sikkink, "International Norm Dynamics and political change", in: International Organization, Vol.52, No.4 (Autumn 1998)

[1024] Bull, Ibid, also see: Elster Jon**,** "Social Norms and Economic Theory", Journal of Economics Perspectives, Vol.3 No.4 – Fall 1989, pp.99-117

* הכוונה היא לכלל הבלתי-רשמי שהתהווה לפיו "חיזבאללה" מגיב בירי קטיושות בכל פעם שישראל פוגעת באזרחים לבנוניים או פועלת מחוץ לדרום-לבנון.

והשונה בין ארבעת הסכסוכים שנצפו ומחדד עוד יותר מסקנות שעלו לאורך המחקר בדבר ההשפעות של המשתנים במודל.

8.3 סיכום השפעות המשתנים במודל

הטבלה הבאה מציגה השוואה של התוצאות לגבי השפעת 11 המשתנים שנבחנו בכל אחד מהסכסוכים. הגדרתי 4 דרגות השפעה אופציונליות לכל משתנה:

במידה רבה במידה חלקית במידה מעטה כלל לא

בנוסף ל-4 התוצאות הגדרתי אפשרות נוספת של "לא רלבנטי", למקרים בהם משתנה או שחקן מסויים כלל לא נכח בסכסוך ספציפי. חשוב מאד להבחין בין תוצאה של "לא רלבנטי" המייצגת מצב בו המשתנה לא היה מעורב, לתוצאה של "כלל לא" שמשמעותה שהמשתנה היה מעורב, אך לא השפיע.

היפותזה	ישראל-חיזבאללה	ישראל-פלשתינאים	בריטניה-PIRA	סכסוך רוסיה – צ'צ'נים
ארגון לא מדינתי				
ככל שהקו האדום של המדינה נמוך יותר רמת האלימות שיפעיל הארגון תהיה נמוכה יותר.	**במידה רבה**	במידה מעטה	במידה חלקית	במידה מעטה
ככל שיגדלו סיכויי הארגון להישג מדיני הוא יפחית את רמת האלימות.	לא רלבנטי	**במידה רבה**	**במידה רבה**	לא רלבנטי
ככל שהמדינה תסלים את האלימות יגדל הסיכוי שהארגון יסכים לשינוי בכללי המשחק.	**במידה רבה**	לא רלבנטי	לא רלבנטי	במידה חלקית
ככל שהארגון קיצוני יותר יפחת הסיכוי לייצוב כללי משחק.	לא רלבנטי	**במידה רבה**	**במידה רבה**	**במידה רבה**
הפטרון יקבע את רמת האלימות של הארגון.	במידה חלקית	**במידה רבה**	במידה מועטה	במידה מעטה
ככל שמידת התמיכה של האוכלוסייה המקומית יורדת, יגבר הסיכוי שהארגון יגביל את רמת האלימות.	במידה חלקית	**כלל לא**	במידה מועטה	**במידה רבה**
מדינה				
ככל שמחיר ההסלמה גבוה יותר, יגדל הסיכוי שהנהגת המדינה תעדיף להימנע משבירת כללי המשחק.	**במידה רבה**	במידה חלקית	**במידה רבה**	**כלל לא**
ככל שהלחץ הבינלאומי יגדל, תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה.	**במידה רבה**	**במידה רבה**	לא רלבנטי	**כלל לא**
ככל שמידת התמיכה הציבורית יורדת כך תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה.	במידה מעטה	במידה חלקית	במידה חלקית	**כלל לא**
ככל שהנהגת המדינה ימנית יותר , תפעיל המדינה רמת אלימות גבוהה יותר.	**כלל לא**	**כלל לא**	במידה חלקית	**במידה רבה**
אכיפת כללים חיצונית				
ככל שלחץ המתווכים גבוה יותר, יגדל הסיכוי שהשחקנים יחתמו על הסכם.	במידה חלקית	במידה מעטה	במידה חלקית	לא רלבנטי

בתוך הטבלה הודגשו תוצאות של השפעה חזקה ומנגד סומנו באדום משתנים שנמצאו כחסרי השפעה. בעמודים הבאים תנותח בהרחבה השפעתו של כל משתנה על בסיס הממצאים ההשוואתיים.

8.3.1 משתנים בעלי השפעה חזקה

משתנים בעלי השפעה חזקה הם משתנים לגביהם נמצאה השפעה אחידה של "במידה רבה" בכל הסכסוכים בהם המשתנה היה פעיל. שני המשתנים עבורם נמצאה תוצאה כזאת הם סיכוי להישג מדיני כמרסן אלימות והשפעתם של ארגוני משנה קיצוניים כמערערי כללים.

בשני סכסוכים, הישראלי – פלשתינאי והסכסוך בצפון-אירלנד התקיימה אינטרקציה בין שני המשתנים, כאשר ככל שגבר הסיכוי להישג מדיני, התגברה הפעילות האלימה של ארגוני קיצוניים שהתנגדו לתהליך. סטדמן הצביע בעבר על תופעה זאת וטען כי בעת תהליך שלום ארגונים קיצוניים הופכים ל"spoilers" כשפעילותם מתמקדת בחבלה בתהליך השלום[1025].

היפותזה	ישראל-חיזבאללה	ישראל-פלשתינאים	בריטניה-PIRA	רוסיה – צ'צ'נים
הארגון יגביל את רמת האלימות ככל שיניח שסיכוייו להישג בתהליך מדיני גבוהים יותר.	לא רלבנטי	**במידה רבה**	**במידה רבה**	לא רלבנטי
ככל שהנהגת הארגון קיצונית יותר הארגון יסלים את רמת האלימות לרמה גבוהה יותר.	לא רלבנטי	**במידה רבה**	**במידה רבה**	**במידה רבה**

בטרם ארחיב בהצגת הניתוח ההשוואתי לגבי כל אחד מהמשתנים, ראוי לציין מסקנה עקיפה העולה דווקא ביחס לסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" בו כפי שניתן לראות המשתנים הדומיננטיים כלל לא היו רלבנטיים. בתחילת הפרק ציינתי שאחד מתוצרי המשנה של המחקר הוא בכך שממצאים שנצפו גם במחקרים קודמים מקבלים פרספקטיבה נוספת ועשירה יותר כאשר הם מוצגים בתוך המכלול של מודל מלא במחקר זה. הסכסוך בין ישראל ו"חיזבאללה" הוא היחיד בו נמצאה פעילותם של ארגוני משנה קיצוניים כבלתי-רלבנטית, משום שלא התקיימה כל פעילות משמעותית כזאת.

כפי שהראתי, סכסוך זה התאפיין בכללי משחק יציבים במיוחד שהתפתחו בעיקר על בסיס הרתעה הדדית ושיקולים אסטרטגיים של כל שחקן. מחקריהם של קופרמן[1026], מלכא[1027] וברר[1028] הצביעו על קיומם של כללי משחק והרתעה הדדית בסכסוך זה, בדומה למה שמצאתי במחקר הנוכחי. אולם הפרמטרים הנוספים שנבחנו במחקר הנוכחי מעניקים מימד נוסף למסקנה זאת והסבר אפשרי לשוני בין סכסוך זה לאחרים. הסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" היה היחידי בו לא היו מעורבים ארגוני משנה. ארגונים כאלה נמצאו באופן גורף ביתר הסכסוכים כמשתנה בעל ההשפעה החזקה ביותר על ערעור כללי משחק. בנוסף לא נוצרה בשום שלב אפשרות לתהליך מדיני שהיווה כאמור זרז להסלמה מצד ארגוני משנה. הראתי כי אחת הפעמים הבודדות בהן חרג "חיזבאללה" באופן יזום מהכללים הייתה בעת ועידת השלום בין ישראל לסוריה (עמ' 62,

[1025] Stedman, Ibid
[1026] Kuperman, Ibid, 2006
[1027] Malka, Amos. 2008. "Israel and Asymmetrical Deterrence", Comparative Strategy, 27(1): 1-19.
[1028] Bar, Shmuel. 2007a. "Deterring Nonstate Terrorist Groups: The Case of Hizballah", Comparative Strategy 26(5): 469-493.

וגם עמ' 71). לא מן הנמנע כי התפתחות תהליך כזה בין ישראל ל"חיזבאללה", או לחלופין בין ישראל לאחד פטרוניו (כאשר "חיזבאללה" היה הופך ל"spoiler") הייתה עשויה לערער את יציבות הכללים, כפי שקרה בסכסוכים אחרים.העדר המעורבות של שני המשתנים הנ"ל בסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" מספק הסבר אפשרי לשונות בדינמיקה של הבניית כללים בסכסוך זה לעומת יתר המקרים.

1.סיכוי להישג מדיני

התהליך המדיני היווה משתנה דומיננטי מאד בסכסוך הישראלי-פלשתיני ובסכסוך בצפון-אירלנד. בשני הסכסוכים אף נצפה תהליך דומה לפיו מהשלב בו נוצר סיכוי משמעותי לפתרון מדיני הפך משתנה זה למשתנה המשפיע כמעט באופן בלעדי על כללי המשחק ומגמד את השפעת המשתנים האחרים (טענה דומה העלה בעבר פייפ בהתייחס להתנהלות הסכסוך בין סרילנקה למורדים הטמיליים[1029]).

בסכסוך בצפון-אירלנד הביא התהליך המדיני בסופו של דבר לסיום הסכסוך ויצירת כללי משחק חדשים ומוסכמים לטווח הארוך. לאורך 6 שנות התהליך, נמצאה זיקה חזקה בין הסיכוי להבנות לבין כללי המשחק בעימות האלים. ה-PIRA אכף על עצמו כללים נוקשים כאשר נוצר סיכוי אמיתי להתקדמות והסלים את האלימות כאשר נוצרו קשיים במו"מ.

בסכסוך הישראלי-פלשתינאי הביא התהליך המדיני לשינוי כללי המשחק בין ישראל לאש"ף מחתימת הסכם אוסלו א', אך רק בתקופה שבין מרץ 96' לספטמבר 00' נוצרו כללים יציבים כאשר הרשות הפלשתינאית אכפה את כללי ההסכם על הארגונים הקיצוניים מחשש לביטול ההישגים בהם זכתה בתהליך המדיני מול ישראל . אובדן הסיכוי לפתרון מדיני בספטמבר 00' הוביל לשבירת כללי המשחק, מה שאישש פעם נוספת את הקשר החזק בין הסיכוי להישג מדיני לכללי משחק.

ממצא נוסף שעלה בשני הסכסוכים הוא כי השפעתו החזקה של התהליך המדיני על הכללים עשויה להיות גם במובן של ערעור הכללים. בשני הסכסוכים התפתחות התהליך המדיני (לאחר שנים ארוכות בהן לא היה רלבנטי) והתקופה שקדמה להסכם התאפיינו בהסלמת האלימות. בצפון-אירלנד, היה זה ה-PIRA עצמו שהסלים את האלימות בתקופות שקדמו להפסקות האש באוגוסט 94' ובמאי 97'. בהמשך, לקראת חתימת ההסכם באפריל 98' ובחודשים הראשונים לאחריו הוסלמה האלימות על-ידי ארגונים קיצוניים שפרשו מה-PIRA. בסכסוך הישראלי-פלשתינאי היו אלה ארגוני "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" שהסלימו את האלימות. בשני הסכסוכים ההסלמה ושינוי הכללים התבטאו בעיקר בפיגועים ההמוניים נגד אזרחים.

בשני מקרי המחקר האחרים לא התפתח תהליך מדיני, אולם בעוד שבין ישראל ל"חיזבאללה" הדבר כלל לא היה רלבנטי מצד שני השחקנים, הרי שבין רוסיה לארגונים הצ'צ'ניים, נראה כי לתהליך המדיני דווקא היה

[1029] Pape, Robert A. 2005. Dying to Win: the Strategic Logic of Suicide Terrorism. New York: Random House, pp.39-41

פוטנציאל להפוך למשתנה בעל השפעה. מתחילת מלחמת צ'צ'ניה ה-2 הצהיר מנהיג "הבדלנים" על רצונו בתהליך מדיני, האינדיקציה החזקה לתקפות הצהרותיו הייתה אכיפת הפסקת אש חד-צדדית בתחילת 2005, כצעד בונה אמון לקראת תהליך מדיני. אולם העובדה שרוסיה שללה באופן מוחלט אופציה של תהליך כזה, הפכה את המשתנה ל"לא פעיל" בסכסוך זה, כך שהוא לא השפיע על כללי המשחק ורק ניתן להעריך תיאורטית כי היה בעל פוטנציאל השפעה.

ניתן ללמוד משני כיווני ההשפעה המנוגדים של התהליך המדיני, כי לקיומו כמשתנה בסכסוך מסוג זה ישנה השפעה מהותית על כללי המשחק. כפי שהראתי השפעה כזאת יכולה להתקיים הן כגורם מייצב והן כגורם מערער, אולם ניתן לקבוע באופן ברור בשתי האופציות, כי זהו משתנה בעל השפעה חזקה וקיומו של תהליך מדיני בסכסוד מוביל בסבירות גבוהה לשינוי בכללים קיימים.

2. ארגון קיצוני כמערער כללים

משתנה זה היה רלבנטי בשלושה מהסכסוכים בהם נצפתה השפעה משמעותית של ארגונים קיצוניים על ערעור כללי המשחק, בסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" לא הייתה פעילות אלימה של ארגוני משנה*. השפעתם של ארגוני משנה כגורם המערער כללי המשחק הייתה חזקה במיוחד בסכסוך הישראלי-פלשתינאי ובסכסוך בין רוסיה לארגונים הצ'צ'ניים. בסכסוך בצפון-אירלנד ההשפעה המשמעותית הייתה רק בשנים 97'-98' כאשר תהליך השלום בין ה-PIRA לבריטניה להתקרב לשלבים הסופיים.

בכל הסכסוכים הללו נצפתה התנערות של הארגון(ים) הקיצוניים מכללים עליהם שמר הארגון המרכזי:

הסכסוך	ארגונים רלבנטיים	הבדלים ביחס לכללי המשחק
ישראל – ארגונים פלשתינאים	אש"ף	**1988-1993: אש"ף** – הימנעות משימוש בנשק חם.
	"חמאס", "ג'יהאד איסלאמי"	**"חמאס" ו"ג'יהאד"** – פיגועי ירי בתדירות גוברת. **9.1993 – 3.1996**:** **אש"ף** - הפסקת פעילות אלימה בעקבות חתימה על הסכם אוסלו. **"חמאס" ו"ג'יהאד"** – פיגועי התאבדות המוניים.
בריטניה - PIRA	PIRA	**7.1997 – 8.1998:** **PIRA** – הפסקת אש מלאה במטרה לקדם פתרון מדיני.
	CIRA, RIRA	**CIRA, RIRA** – התנערות מהפסקת האש, פיגועים המוניים.
רוסיה – ארגונים צ'צ'ניים	"הבדלנים"	**1999:** פלישת "הפלג האיסלאמי" לדגסטאן הובילה להסלמה. סדרת פיגועים במוסקבה זמן קצר לאחר מכן גרמה לפרוץ המלחמה.
	"הפלג האיסלאמי"	**9.2004 – 10.2002***** : **"הבדלנים"** – הימנעות מפיגועים על אדמת רוסיה, הימנעות מפגיעה באזרחים צ'צ'ניים. **"הפלג האיסלאמי"** – פיגועי התאבדות בתוך צ'צ'ניה (פגיעה גם באזרחים צ'צ'ניים), פיגועים המוניים על אדמת רוסיה.

* למעט מספר מצומצם מאד של פעילות, אשר גם התרחשו ככל הנראה בתיאום ובאישור של "חיזבאללה".
** לאחר מרץ 96' הפיגועים ההמוניים פסקו לחלוטין לאחר מרץ 96. החל ממרץ 97' חודשו בתדירות נמוכה.
*** לאחר ספטמבר 04' הפיגועים ברוסיה פסקו לחלוטין למשך שנתיים וחצי. ב-2007 חודשו בתדירות נמוכה.

חוקרים רבים (בין הבולטים שבהם ניתן למנות את בלום[1030] ופרידמן[1031]) הצביעו בעבר על קיומו של יותר מארגון דומיננטי אחד כמשתנה שיוביל להגברת רמת האלימות בשל תחרות המתפתחת בין הארגונים. כפי שניתן לראות בטבלה הנ"ל, גם במחקר זה, בכל הסכסוכים הייתה לארגונים הקיצוניים השפעה משמעותית על ערעור כללי המשחק ועל שינוי בהם באמצעות הסלמת האלימות. לצד זאת ממצא נוסף עליו ניתן ללמוד מהטבלה הוא שההתנערות מהכללים הייתה תחומה בזמן ולא הייתה לאורך כל התקופה. נתון זה הוביל לממצא מעניין ומשותף שהראה כי בכל הסכסוכים חזרה תופעה מקבילה - דווקא לאחר שהארגון הקיצוני הגיע לנקודת שיא בהסלמת האלימות, הוא הוכפף לכללי המשחק לתקופה ממושכת. על-אף שהסכסוך בין "חיזבאללה" לישראל אינו רלבנטי לניתוח ההשפעה של ארגוני משנה, בחרתי להתייחס אליו בתחתית הטבלה, משום שגם בו נצפתה התופעה של ירידה ניכרת באלימות לאחר הגעה לרמת שיא:

הסכסוך	התנערות מכללי המשחק	הגעה לנקודת שיא באלימות	הכפפה לכללים לאחר נקודת שיא
ישראל – ארגונים פלשתינאים	מאפריל 94' פיגועים המוניים של "חמאס" ו"ג'יהאד איסלאמי" כנגד אזרחים ישראליים במרכזי ערים בתחומי "הקו הירוק".	**מרץ 96':** 4 פיגועי התאבדות בתוך שבוע. בפיגועים נהרגו 61 אזרחים ישראליים. עד אז אירוע השיא היה פיגוע בת"א, בו נהרגו 22 אזרחים (אוקטובר 94')	פעילות אגרסיבית של הרשות הפלשתינאית (בלחץ ישראל) הובילה להפסקה כמעט מוחלטת של הפעילות האלימה של "חמאס" ו"ג'יהאד איסאלמי" עד ספטמבר 00'
בריטניה - PIRA	התנערות של ארגוני CIRA ו-RIRA מהפסקת האש של יולי 97'. החרפת האלימות בעיקר באמצעות פיגועי התאבדות.	**15.8.98:** 29 אזרחים נהרגו בפיגוע שביצע ה-RIRA בעיר אומהה. לפני כן, במהלך שנת 98' ביצע הארגון 7 פיגועים. 6 מהם לא גרמו לנפגעים והאחרון שבוצע שבועיים לפני פיגוע השיא גרם ל-15 הרוגים*.	מייד לאחר האירוע הכריז ה-RIRA על הצטרפותו להפסקת האש, גם הארגונים הרפובליקנים האחרים שהתנערו מהפסקת האש התיישרו עם הכללים.
רוסיה – ארגונים צ'צ'ניים	החל מאוקטובר 02' החל ה"פלג האיסלאמי" לבצע פיגועים המוניים כנגד אזרחים רוסים על אדמת מוסקבה.	**1.9.04:** ה"פלג האיסלאמי" חטף 1,200 תלמידים בביה"ס בבסלאן. 386 מהם נרצחו. בשנתיים שקדמו בוצעו 15 פיגועים המוניים על אדמת רוסיה. הפיגוע הקשה ביותר היה באוקטובר 02' כאשר 119 בני ערובה נרצחו בתאטרון במוסקבה.	בעקבות הפיגוע פתחה רוסיה במסע חיסולים נרחב כנגד מנהיגי הארגונים הצ'צ'ניים. בינואר 05' הצטרף "הפלג האיסלאמי" להפסקת אש חד-צדדית עליה הכריזו "הבדלנים". במשך שנתיים וחצי פסקו לגמרי הפיגועים על אדמת רוסיה.
ישראל – "חיזבאללה"		**יולי 06':** 2 חיילים ישראלים נחטפו ו-9 נוספים נהרגו. לפני כן, הפיגוע הקשה ביותר היה באוקטובר 00' כאשר נחטפו (גופות) של 3 חיילי צה"ל.	החטיפה הובילה לפרוץ מלחמת לבנון ה-2. לאחר המלחמה הפסיק "חיזבאללה" באופן מוחלט את הפעילות האלימות כנגד ישראל למשך מספר שנים.

[1030] Bloom, Ibid, 2005

[1031] Freedman, Ibid, 2007.

* העדר הנפגעים ב-6 הפיגועים הראשונים היה ככל הנראה תוצאה של העובדה שהארגון הקפיד להעביר התראות על הנחת מכונית התופת או המטען, מה שגרם לפינוי אזרחים מהאיזור. בשני הפיגועים האחרונים נמנע הארגון מהעברת התראות וכתוצאה מכך היו נפגעים רבים.

הטבלה מדגימה כי חרף העובדה שהארגונים הקיצוניים היו פחות ממושמעים לכללי משחק ובמידה רבה פעילותם גם הוכוונה לערעור כללים בין הארגון המרכזי והמתון לבין המדינה, גם איתם ניתן היה להגיע לכללים מסויימים. ההבדל הוא ש"רמת הסף" בכללים אילו הייתה גבוהה יותר ואיפשרה לשיטתם מרחב גדול יותר של הפעלת אלימות.

דיוויד לייק התייחס במחקרו למצב בו ישנו ארגון קיצוני וארגון מתון כשהגדיר פעילות של ארגונים קיצוניים כ"טרור פרובוקטיבי" שמכוון ליצור הסלמה כוללת כתוצאה מתגובה חריפה של המדינה[1032]. הממצאים שהצגתי בטבלה האחרונה סותרים הנחה זאת ומראים כי גם הארגונים הקיצוניים היו מעוניינים במגבלות מסויימות הן על האלימות שהם מפעילים והן לגבי רמת ההסלמה אליה הם רוצים לגרור את המדינה.

הזיקה בין הגעה לנקודת שיא באלימות לבין ריסון ממושך לאחר-מכן מתיישבת עם השפעה של משתנה אחר – ה"קו האדום" של המדינה שנראה כי היה רלבנטי גם עבור הארגונים הקיצוניים, על-כך ארחיב בעמודים הבאים.

תופעה מעניינת נוספת שחזרה על עצמה היא שהכפפת הארגון הקיצוני לכללים נעשתה בדרך-כלל על-ידי הארגון המרכזי (מסקנה זאת כמובן אינה רלבנטית לסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" בו לא היה פיצול): הרשות הפלשתינאית אכפה את הכללים על הארגונים האיסלאמיים, ה-RIRA הכריז מיידית על הפסקת אש בתגובה ללחצים כבדים בתוך המחנה הרפובליקני, ומנהיג ה"בדלנים" בצ'צ'ניה הצליח לאכוף הפסקת אש חד-צדדית על ה"פלג האיסלאמי". מהלכים אילו בוצעו בעקבות חשש של הארגון המרכזי משבירת כלים מצד המדינה, אם ביחס לתהליך המדיני (בריטניה וישראל) ואם באמצעות הסלמה צבאית (רוסיה). יכולת הארגון המרכזי לאכוף כללים על הארגון הקיצוני מספקת אינדיקציה משמעותית לנכונות הטענות שעלו מצד כל המדינות בשלבים שונים של העימות האלים לפיהן מתקיים תיאום סמוי בין הארגונים והפיצול הוא רק למראית עין (טענה כזאת עלתה בדרך-כלל מצד המתנגדים לתהליך מדיני מול הארגון המרכזי).

[1032] Lake, David. "Rational Extremism: Understanding Terrorism in the Twenty-first Century." Dialog-IO 1(1): 15–29.

8.3.2 משתנים בעלי השפעה לא אחידה

תת-פרק זה מתמקד בהשערות לגביהן התוצאות ההשוואתיות לא הציגו מסקנה אחידה, אך גם לא תוצאות מנוגדות (כפי שקרה בהשערות אליהן אתייחס בתת-הפרק הבא).

התפלגות כזאת של תוצאות יכולה להעיד על השפעה אקראית של המשתנה ועל-כך שלא ניתן לגזור ממחקר זה מסקנה ברורה על מידת השפעתו, אך יכולה לנבוע גם מסיבות הקשורות בזהות השחקנים, בהשפעות של משתנים אחרים במודל או בגורמים אחרים. בשל העדר הבהירות בדבר תוצאה כוללת לגבי משתנים אילו, אני סבור כי לניתוח ההשוואתי של התוצאות בהשערות אלה ישנה חשיבות רבה.

היפותזה	ישראל-חיזבאללה	ישראל-פלשתינאים	בריטניה-המחתרת האירית	רוסיה – צ'צ'נים
ככל שהקו האדום של המדינה נמוך יותר רמת האלימות שיפעיל הארגון תהיה נמוכה יותר.	**במידה רבה**	במידה מעטה	במידה חלקית	במידה מעטה
ככל שהמדינה תסלים את רמת האלימות יגדל הסיכוי לכך שהארגון יסכים לשינוי בכללי המשחק.	**במידה רבה**	לא רלבנטי	לא רלבנטי	במידה חלקית
הפטרון משפיע על רמת האלימות של הארגון.	במידה חלקית	**במידה רבה**	במידה מועטה	במידה מעטה
ככל שמידת התמיכה של האוכלוסייה המקומית יורדת, רמת האלימות שיפעיל הארגון תרד.	במידה חלקית	**כלל לא**	במידה מועטה	**במידה רבה**

1. קו אדום

מדינות שנבחנו במחקר הציבו "קווים אדומים" בשני אופנים, האחד באמצעות תגובה אלימה והשני באמצעות פגיעה בתהליך השלום (האפשרות השנייה הייתה רלבנטית אך ורק לסכסוכים בהם התקיים תהליך מדיני).

הסכסוך היחידי בו נצפתה השפעה חזקה של "הקו האדום" היה בין ישראל ו"חיזבאללה", ביתר הסכסוכים נמצאה השפעה בינונית או חלשה.

כפי שכבר ציינתי, אני סבור כי אחת מהתרומות העיקריות ונקודות החוזק של המחקר הנוכחי היא בהעמדת מודל שלם המתייחס למכלול המשתנים המשפיעים על כללי המשחק. בניתוח ההשערה הקודמת הראתי כי בכל הסכסוכים נצפה תהליך לפיו בנקודה מסויימת הגיעה רמת הארגון האלים (אם המרכזי ואם ארגון משנה) לנקודת שיא באלימות שגררה תגובה קשה ובעקבותיה ירידה ניכרת באלימות. ממצא זה מרמז כי בכל הסכסוכים התקיים "קו אדום", אף אם מיקומו לא היה ברור לארגון (ואולי אף למדינה!) וחצייתו גרמה בדיוק לתהליך שציפיתי לראות בהשערה זאת.

המקרה השונה היה כאמור בסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" בו התהווה "קו אדום" ברור בתקופה שבין 1993-2000 ו"קו אדום" חדש מייד לאחר נסיגת צה"ל מלבנון במאי 00'. קיומם של "קווים אדומים" אילו

לא מנע מ"חיזבאללה" לנסות ולאתגר מעת לעת את הגבולות, אולם נסיונות אלה היו מבוקרים מאד ונעשו תוך ידיעה כי מדובר בחצייה זהירה ונקודתית של הרף. גם כאשר "אתגורים" אילו הובילו לשבירת כלים הייתה ברורה לשני השחקנים עילת ההסלמה. מקרה חריג הייתה החטיפה ביולי 06' בעקבותיה הודה נסראללה כי שגה בהערכת התגובה הישראלית ואילו היה מעריך אותה לא היה מאשר את הפעולה.

הניתוח ההשוואתי מראה כי חרטתו של נסראללה בדיעבד וההתייחסות לחציית ה"קו האדום" כטעות שיקפה גישה משותפת גם לארגונים האלימים האחרים. לכן, העובדה ש"הקו האדום" בסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" היווה משתנה בעל השפעה חזקה הרבה יותר מבסכסוכים אחרים נבעה לדעתי בעיקר מחוסר הבהירות לגבי קיומו או מיקומו של הגבול ביתר המקרים.

בעמודים הקודמים הצגתי את הכפפת הארגונים לכללים לאחר הגעה לשיא באלימות. בטבלה הבאה מובאים האישורים לכך שבכל הסכסוכים התגלתה הבנה של הארגונים כי חצו רף שלא התכוונו לחצות:

הסכסוך	נקודת השיא באלימות	אישוש לחוסר הרצון של הארגון בחציית "הקו האדום"
ישראל – "חיזבאללה"	**יולי 06':** 2 חיילים ישראלים נחטפו ו-9 נוספים נהרגו במהלך החטיפה והמרדף אחר החוטפים. **תגובה:** מלחמת לבנון ה-2.	לאחר המלחמה הפסיק "חיזבאללה" באופן מוחלט את הפעילות האלימה למשך שנים. נסראללה: "**אילו הערכתי כי קיים סיכוי של 1 למיליון** שישראל תגיב כפי שהגיבה **לא הייתי מאשר את הפעולה**"[1033].
ישראל – ארגונים פלשתינאים	**מרץ 96':** 4 פיגועי התאבדות בתוך שבוע. בפיגועים נהרגו 61 אזרחים ישראליים. **תגובה:** פעילות מאסיבית של הרשות הפלשתינאית בעקבות איום ישראל בביטול תהליך השלום.	הפסקה מוחלטת של פיגועי ההתאבדות למשך שנה. לאחר מכן חידוש תדירות נמוכה מאד. א-זאהר: "**עימות עם כוחות הביטחון הישראליים והפלסטיניים אינו שווה את הסיכון** של איבוד רשת המרפאות, המסגדים וגני הילדים של חמאס."[1034]. ראזי חאמד: "הארגון נמצא במצב של הלם...אנו במצוקה קשה... אנו מודים כי **התקפות הטרור של מרץ האחרון היו טעות** ואנו מתחרטים עליהן, משום שהן הזיקו לארגון ולתשתיות שלו"[1035].
בריטניה – PIRA	**15.8.98:** 29 אזרחים נהרגו בפיגוע שביצע ה-RIRA בעיר אומהה. **תגובה:** הודעה מיידית של הארגון על הצטרפותו להפסקת אש.	פיגועי ההתאבדות הופסקו לשנתיים. חלק מהארגונים הצטרפו רשמית להפסקת האש. ההחלטות התקבלו מייד לאחר הפיגוע, עוד בטרם תגובה.
רוסיה – ארגונים צ'צ'ניים	**1.9.04:** ה"פלג האיסלאמי" חטף 1,200 תלמידים בביה"ס בבסלאן. 386 מהם נרצחו. **תגובה:** במשך שנתיים חיסלה רוסיה 120 ממנהיגי הארגונים.	הפיגועים ברוסיה הופסקו לשנתיים וחצי. בינואר 05' הצטרף "הפלג האיסלאמי" להפסקת אש חד-צדדית בת חודש. באסייב: "**הפעולה היחידה שיש בי צער על תוצאותיה היא בביה"ס בבסלאן**, אך התוצאות הקשות נגרמו בגלל המדיניות הברוטלית של הרוסים. אסכים לעמוד בפני בימ"ש בינלאומי במידה וגם פוטין יעמוד למשפט"[1036].

[1033] ברגמן, שם, עמ' 544
[1034] מגן, שם, עמ' 266
[1035] Kristianasen, Ibid, p.30
[1036] North Caucaus Weekly, "Basaev says There will be more Terrorist Attacks", 9.11.2004

מן הטבלה הנ"ל ניתן להסיק כי "הקו האדום" עשוי היה להיות משתנה בעל השפעה חזקה בכל הסכסוכים, אילו מיקומו היה ברור יותר, כפי שקרה בסכסוך בין ישראל ו"חיזבאללה". הסקירה שהצגתי לאורך העבודה הראתה כי לצד הבעיה של חוסר הבהירות לגבי מיקום ה"קו האדום", בחלק מהמקרים כן הוגדר גבול כזה אולם בלטה הבעיה של חוסר מחוייבות של המדינה לגבול שהגדירה.

חוסר האמינות של "הקו האדום" בלט מאד בשני הסכסוכים בהם הייתה מעורבת ישראל וחזר על עצמו אצל מנהיגים שונים הן ביחס לעימות האלים והן ביחס לתהליך המדיני. לעומת חולשה זאת אצל מנהיגי ישראל בלטה מדיניותה של בריטניה שידעה להציב "קווים אדומים" ברורים ונוקשים בנוגע לשילוב הארגון במו"מ המדיני ובכך אילצה בסופו של דבר את ה-PIRA לכללים חדשים.

במקרה של רוסיה לא נצפה נסיון להגדיר "קו אדום" והדבר גם תאם את מדיניותה, שכן "קו אדום" הוא כלי מניעתי ומדיניותה של רוסיה התאפיינה במגמת הסלמה ונסיון להגיע להכרעה. הטבלה הבאה מסכמת את הנסיונות להציב "קווים אדומים" ואת ההשלכות:

הסכסוך	הגדרת "קו אדום"	השפעת "הקו האדום"
ישראל – "חיזבאללה"	**יולי 93':** לא מוכנים לקבל **ירי קטיושות**.	"חיזבאללה" סירב לקבל את הרף והשחקנים התגלגלו להסלמת "דין וחשבון".
	יולי 93' – מאי 00': הבנות "דין וחשבון" וענבי זעם": איסור הדדי על **פגיעה באזרחים.**	לאחר שני סבבי ההסלמה "חיזבאללה" נמנע למשך כשנה מירי קטיושות. לאחר מכן החל להגיב רק כשישראל פגעה באזרחים. ישראל השלימה עם תגובות אילו.
	מאי 00': לאחר נסיגת צה"ל הכריז ראש ממשלת ישראל כי **כל פעולה אלימה** תענה בתגובה חריפה נגד לבנון וסוריה.	"חיזבאללה" נמנע מכל פעולה אלימה במשך 4 חודשים. באוקטובר 00' חטף 3 חיילים, ישראל לא הגיבה כפי שהבטיחה ולאחר מכן החל הארגון לבצע פעולות אלימות מעת לעת.
ישראל – ארגונים פלשתינאים	1988: הגדרת **פיגועי ירי** כבלתי נסבלים ואיום בתגובה קשה.	בשנים 88' ו-89' בוצעו פיגועי ירי בודדים על-ידי הארגונים הקיצוניים, ישראל לא הגיבה כפי שהבטיחה ובשנים הבאות הפכו פיגועי הירי לארועים נפוצים.
	1994-1996: פיגועי התאבדות של הפלשתינאים	רק במקרים בודדים ישראל האטה את התהליך המדיני.
	יוני 96': נתניהו הצהיר לאחר בחירתו כי לא יהיה מו"מ מדיני במקביל לאלימות.	בפועל נתניהו הסכים להתקדמות מדינית להסכמי חברון וואי דווקא לאחר הסלמה באלימות.
בריטניה – PIRA	**1993-94:** תביעה להפסקה מוחלטת של האלימות כתנאי להתקדמות במו"מ המדיני.	**אוגוסט 94':** ה-PIRA הכריז על הפסקת אש ממושכת ובלתי מוגבלת בזמן במטרה לאפשר התקדמות בתהליך המדיני.
	8.1994 – 5.1997: בריטניה תבעה את פירוק תשתיות הנשק של הארגון כתנאי לשילובו במו"מ.	הארגון סירב לדרישה ולאחר שנה של הפסקת אש חידש את האלימות.
	5.1997: בעקבות המהפך הפוליטי בבריטניה רוכך "הקו האדום" לתביעה להפסקת האלימות ללא פירוק מיידי של התשתיות.	**יולי 97':** ה-PIRA הכריז על הפסקת אש וכעבור חודשיים צורף למו"מ.

השורה התחתונה של הסקירה ההשוואתית היא כי הצבת "קו אדום" ברור ומחוייבות של המדינה אליו יכולים ליצור משתנה בעל פוטנציאל השפעה משמעותי על כללי המשחק כאשר הוא ברור לשני השחקנים. יחד עם זאת יצירת בהירות כזאת אינה פשוטה וברוב הסכסוכים לא התקיימה כלל. הראתי כי הארגונים עצמם, לרבות ארגוני המשנה הקיצוניים "מגששים" אחר קיומו של רף כזה וכאשר היה ברור להם מיקומו העדיפו להימנע מלחצות אותו וליצור שבירת כלים. בחלק מהמקרים הראתי כי מדינות נמנעו מהגדרת גבול כזה ובאחרים הגדירו ולא שמרו עליו, יתכן כי מתוך בחירה מודעת מדינות מעדיפות שלא להגדיר רף כזה על-מנת שמחוייבותם אליו לא תעמוד במבחן.

2. הסלמה של המדינה

השפעת ההסלמה על כללי המשחק הייתה רלבנטית רק בשני סכסוכים – העימות בין ישראל ו"חיזבאללה" והעימות בין רוסיה לארגונים הצ'צ'ניים. בשני הסכסוכים האחרים ויתרו המדינות על אופציית ההסלמה, בריטניה ויתרה באופן מוחלט ואילו ישראל ביצעה צעדים נקודתיים בודדים מול הפלשתינאים.

נמצא שוני גדול בין השפעת 3 סבבי ההסלמה* בין ישראל ל"חיזבאללה" לבין השפעת ההסלמה המתמשכת בין רוסיה לצ'צ'ניים. סבבי ההסלמה בלבנון היו מוגבלים בזמן ובמטרותיהם ונוצרו כתוצאה מחוסר שביעות רצון של ישראל מהכללים הקיימים ורצון ליצור שינוי מוגבל בכללים לטובתה. ההסלמה בין רוסיה לצ'צ'ניים** נועדה להביא לשינוי מוחלט בכללי המשחק באמצעות הכרעת הארגון האלים וייצוב שלטון מקומי חדש וידידותי לרוסיה, המטרות הגבוהות שהציבה רוסיה גרמו לכך שההסלמה הייתה ארוכה מאד. בכל המקרים, בשלב המיידי הסלמת האלימות של המדינה נענתה בהסלמה נגדית של הארגון, השוני היה בהשלכות על כללי המשחק לאחר סיום ההסלמה.

הטבלה הבאה מסכמת את ההסלמות והשלכותיהן על כללי המשחק בשני הסכסוכים:

הסכסוך	סבב הסלמה	מטרות	השלכות על כללי המשחק
ישראל - "חיזבאללה"	**מבצע "דין וחשבון":** 6 ימים – בעיקר תקיפות אוויריות.	הפסקת ירי הקטיושות על ישראל.	הושגו הבנות על כללי משחק בסיום סבב ההסלמה. **במשך 14 חודשים נמנע "חיזבאללה"** מירי קטיושות גם כאשר ישראל חרגה מהכללים.
	מבצע "ענבי זעם": 17 ימים - תקיפות אוויריות ופעילות כוחות קרקע.	הפסקת ירי הקטיושות על ישראל.	הבנות רשמיות על כללי משחק. **במשך 16 חודשים נמנע "חיזבאללה"** מירי קטיושות גם כאשר ישראל חרגה מהכללים.
	מלחמת לבנון ה-2: 34 ימים – תקיפות אוויריות בכל לבנון. כניסה נרחבת של כוחות קרקע.	הורדת צבא לבנון לגבול. פירוק "חיזבאללה" מנשקו. החזרת החטופים לישראל.	מועצת הבטחון כפתה הפסקת האש. באופן רשמי, המטרה היחידה שהושגה הייתה ירידת צבא לבנון לגבול, אולם בפועל **"חיזבאללה"**

* מבצע "דין וחשבון", מבצע "ענבי זעם" ומלחמת לבנון ה-2.
** מלחמת צ'צ'ניה ה-2.

			הפסיק לחלוטין את הפעילות האלימה נגד ישראל ונמנע להגיב גם כאשר ישראל פגעה בו.
רוסיה – ארגונים צ'צ'ניים	**תגובה לפלישה דגסטאן:** 14 ימים – תקיות מסיביות מהאוויר והקרקע.	הסגת הפולשים הצ'צ'ניים מדגסטאן.	הצ'צניים נסוגו, אך כעבור ימים ספורים ניסו לפלוש בשנית. במקיל בוצעה סדרת פיגועים בלב רוסיה כנגד אזרחים
	מלחמת צ'צ'ניה ה-2: 10 שנים – כיבוש צ'צ'ניה בחודשים הראשונים ונסיון להכריע את הארגוני האלימים לאחר מכן.	הכרעה מוחלטת של הארגונים האלימים. ייצוב שלטון מקומי.	לא נוצרו כללי יציבים. כללים חלקיים התהוו משנת 2007, כתוצאה מהפגיעה המתמשכת בארגונים והתחזקות יחסית של השלטון המקומי.
	חיסול מנהיגי הארגונים הצ'צ'ניים*: 2 שנים – חיסול 120 מנהיגים משני הארגונים האלימים. לרבות 2 מנהיגי הארגונים וחלק מיורשיהם.	הפסקת הפיגועים ברוסיה. החרפת הפגיעה בארגונים כחלק מהמטרה הכללית של הכרעת הארגונים.	בינואר 05' הכריזו 2 הארגונים על הפסקת אש חד-צדדית בת חודש. הפיגועים ברוסיה פסקו לחלוטין למשך שנתיים וחצי.

ניתן לזהות בבירור כי ההסלמות של ישראל הובילו באופן קבוע לשינוי בכללי המשחק. ריסון האלימות וההגעה להבנות לאחר פרק זמן קצר (יחסית) בין ישראל ל"חיזבאללה" הוביל לשינוי והתייצבות בכללי המשחק לאחר סיום סבבי ההסלמה***.

חולשתה של ישראל הייתה באכיפת הכללים ובשימור ההרתעה שנוצרה בעקבות ההסלמות. ג'ורג' וסמוק אפיינו בעבר את המחוייבות להפעלת כוח כמשאב הרתעתי משמעותי יותר מיכולות השחקן[1037]. נראה כי ישראל ידעה לייצר הרתעה יעילה מול "חיזבאללה" באמצעות סבבי ההסלמה, אך לקתה במחוייבות לשימורה, מה שהוביל לשחיקת ההרתעה, למעט לאחר מלחמת לבנון ה-2. מירשהיימר כתב בעבר כי "ככל שתוצאותיה האפשריות של מלחמה איומות יותר כך קטנים הסיכויים שהיא תתרחש"[1038]. נראה כי העובדה שהמחיר שגבתה ישראל מלבנון ו"חיזבאללה" במלחמת לבנון ה-2 היה גבוה בהרבה מבהסלמות הקודמות מתיישבת עם פרשנות זאת.

חשוב לציין כי הן ג'ורג' וסמוק והן מירשהיימר התייחסו בכתביהם למאזן הרתעה בלחימה בין מדינות. כללי המשחק בין ישראל ו"חיזבאללה" התבססו בעיקר על הרתעה, הן במובן של "הרתעה הדדית" והן ביצירת הרתעה באמצעות הסלמת האלימות. קיומם של מנגנוני הרתעה בלוחמה א-סימטרית סותרת את הטענה של חוקרים ששללו את הרלבנטיות של תיאוריות ההרתעה ה"רגילות" לתחום הלוחמה הא-סימטרית[1039].

* גל החיסולים היה למעשה חלק ממלחמת צ'צ'ניה ה-2, אך היווה בתוך המלחמה פרק ספציפי של שינוי כללים והסלמה.

*** יציבות הכללים נשחקה בהדרגה, למעט במקרה של מלחמת לבנון ה-2.

[1037] George & Smoke., Ibid, .p.52

[1038] Mearsheimer, John J. 1990. "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", International Security 15(1): 5–56.

[1039] Betts, Ibid, 2002., also see: Byman & Waxman & Larson, Ibid, p.114, also see: George, Ibid, 463-487, also see: Lebow, Ibid, 2005.

לעומת הכללים הברורים בין ישראל ו"חיזבאללה", במקרה של רוסיה והארגונים הצ'צ'ניים, לא נוצרו כללים יציבים בשום שלב. ירידה באלימות נצפתה משנת 2007, לאחר שהפגיעה המתמשכת בארגונים ובהנהגתם החלישה את יכולותיהם, לצד התחזקות יחסית של הפטרון המקומי אותו בנתה רוסיה במהלך 10 שנות המלחמה. אולם גם בתקופה זאת ניתן להגדיר את המצב לכל היותר כ"כללי משחק בלתי-יציבים", כאשר הכללים העיקריים שנוצרו הם הפסקת הפיגועים ברוסיה וירידה משמעותית בפיגועים ההמוניים בתוך צ'צ'ניה.

אין ספק כי חלק מהקושי בייצוב כללים בסכסוך זה טמון בפיצול בין הארגונים הצ'צ'ניים (התייחסתי בהרחבה בראשית הפרק להעדרם של ארגוני משנה בסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" כמשתנה שסייע מאד לייצוב הכללים ולהשפעת ארגונים אלה כמערערי כללים ביתר הסכסוכים). יחד עם זאת הפסקת האש החד-צדדית בינואר 2005 אליה הצטרפו כל הפלגים הצ'צ'ניים מעידה כי על-אף הפיצול וההבדלים בין המתונים והקיצוניים ניתן היה לייצר הרתעה מסויימת ולייצב כללים גם מול הארגונים הללו. יש לשים לב כי הנכונות להפסקת אש נוצרה בתגובה לגל החיסולים הממוקדים בו פתחה רוסיה לאחר הפיגוע בבסלאן.

יש לציין כי דיוויס וג'נקינס שהיו בין החוקרים שהטילו ספק ביכולת להרתיע ארגון אלים, הצביעו על הפגיעה בבכירי הארגון כאמצעי הרתעתי שעשוי להיות יעיל יותר[1040]. הפער בין חוסר ההצלחה בהרתעת הצ'צניים למרות העוצמה הצבאית האדירה שהפעילה רוסיה לאורך 10 שנות הלחימה, לעומת ההצלחה יוצאת הדופן (היחידה) לייצר הרתעה באמצעות גל החיסולים בהחלט מספק נתון תומך להנחה זאת.

בשלבים מוקדמים של הלחימה בצ'צ'ניה קרא מנהיג "הבדלנים" לפתיחה במו"מ מדיני, נסיונות שנהדפו על הסף על-ידי רוסיה. גם בשני סבבי ההסלמה הארוכים (יחסית) בין ישראל ל"חיזבאללה" ("ענבי זעם" ומלחמת לבנון ה-2) נוצרה בשלב מוקדם יחסית אפשרות להפסקת אש שנדחתה על-ידי ישראל, בהמשך הסכימה ישראל להפסקה בתנאים נוחים פחות.

מגמות אלה מחזקות את המסקנה כי השפעתה של ההסלמה על כללי המשחק אינה לינארית. הוכח כי ההסלמה יכולה לשמש כגורם מרתיע שמסייע ליצירת כללי משחק, אולם מחציית נקודת סף מסויימת במידה ולא הייתה עצירה מצד המדינה, המשך ההסלמה גרם לתוצאה הפוכה של שבירת כלים וקושי גובר להגיע להבנות ללא התערבות חיצונית.

[1040] Davis & Jenkins, Ibid, 2002, p.14

3. <u>פטרון הארגון</u>

השפעת הפטרונים בסכסוכים שנבחנו לא הייתה אחידה, אולם הממצאים מכילים בתוכם מסקנת משנה מעניינת לגבי החשיבות שמייחסות המדינות לפטרון בתהליך הגדרת כללי המשחק.

הסכסוך היחיד בו השפעת הפטרון לא הייתה רלבנטית היה בין בריטניה ל-PIRA, לארגון לא היה פטרון מדינתי אמיתי והשחקנים המדינתיים שסייעו לו (בעיקר בהעברת אמצעי לחימה) לא היו משמעותיים בתהליך הגדרת הכללים.

בשלושת הסכסוכים האחרים בלט הרצון של המדינות ליצור את כללי המשחק מול פטרון מדינתי ולא מול הארגון האלים, נסיון שלא תמיד צלח, אם בשל חוסר יכולת של הפטרון ואם בשל חוסר רצון מצידו.

"חיזבאללה" היה הארגון היחיד שפעל בגיבוי של פטרון מדינתי "קלאסי" מהסוג המוכר אליו מתייחסת הספרות בנושא[1041]. אולם דווקא התהליכים שהתרחשו בסכסוך הישראלי-פלשתיני ובסכסוך בצ'צ'ניה, חושפים את החשיבות שעשויה להיות לפטרון כזה.

בהעדר פטרון טבעי, הן ישראל והן רוסיה העדיפו לייצר פטרון מקומי וראו בו את השחקן הרצוי ליצירת כללים ולשמירה עליהם. הרשות הפלשתינאית והשלטון המקומי בצ'צ'ניה, הוקמו וחוזקו בסיוע ישראל ורוסיה (בהתאמה) על-מנת שיוכלו לנהל מול המדינה את המו"מ על יצירת הכללים וחשוב מכך לקבל את האחריות לאכיפתם.

המודל המוצלח ביותר לאכיפת כללי משחק על-ידי פטרון היה בסכסוך הישראלי-פלשתינאי בתקופה שבין מרץ 96' לספטמבר 00'. בתקופה זאת אכפה הרשות הפלשתינאית את כללי המשחק על הארגונים הקיצוניים (ולצד זאת איפשרה להם מעת לעת לחרוג מהכללים בהתאם לאינטרסים שלה מול ישראל).

השלטון המקומי בצ'צ'ניה לא הצליח לאכוף כללים בצורה יעילה על הארגונים האלימים, אך לאחר עשור של לחימה הגיע לרמה מספקת (לתפיסת רוסיה) שאיפשרה לו לאכוף לפחות כללים חלקיים ו"לשחרר" את רוסיה מהשליטה בצ'צ'ניה.

חשוב לציין כי גם בסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" בין השנים 1993-2000 ראתה ישראל בפטרון הסורי את השחקן המועדף ליצירת כללים בסכסוך מול "חיזבאללה" (ראה עמ' 89-88). רק כאשר אפסו הסיכויים להסכם בין ישראל לסוריה, נקטה ישראל בצעדים חד-צדדיים.פטרוניו של "חיזבאללה" היוו גורם מרסן שסייע בייצוב הכללים רק במצבים של הסלמה משמעותית. ביתר התקופות הם היוו גורם מערער כללים.

בשורה התחתונה, הסקירה ההשוואתית חשפה כי ברוב המקרים הפטרונים לא היוו שחקן משמעותי בהגדרת הכללים, אם כי היו רלבנטיים בתהליך. נמצא פער משמעותי בין רצונה של המדינה לראות בהם שחקן מרכזי, לבין יכולתם או רצונם להיות כאלה.

[1041] Byman, <u>Ibid</u>, 2005

באופן תיאורטי קיומו של פטרון חזק היה יכול לאפשר למדינות "לעקוף" את הצורך בהגדרת כללים מול ארגון אלים ומאפשר ליצור כללים "רגילים" בין מדינות יריבות, כאשר אכיפתם על הארגון היא חלק מאחריות המדינה היריבה. תהליך כזה נצפה כאמור בין ישראל לרשות הפלשתינאית (שחקן חצי-מדינתי) בשנים 1996-2000, כאשר ישראל חדלה כמעט לחלוטין לפעול כנגד הארגונים האלימים ותחת זאת הפעילה לחצים לפעולה על השלטון המקומי כאשר הארגונים פעלו נגדה. אולם כאמור פרק זמן זה הינו חריג הן בסכסוך הישראלי-פלשתינאי והן ביחס ליתר הסכסוכים, רוב הזמן לא הצליחו (או לא רצו) הפטרונים לשמש כשחקן משמעותי.

4. <u>תמיכת האוכלוסיה המקומית בארגון</u>

נראה כי בבחינת משתנה זה התוצאות הן האקראיות ביותר. בשונה מהמשתנים הקודמים, לא הצלחתי למצוא מכנה משותף או לחלופין הסבר לשוני בין התוצאות.

במקרה של "חיזבאללה" בלטה מצד אחד המודעות של הארגון להשלכות של פעולותיו על מעמדו בזירה הפנים-לבנונית ורצונו לשמר את הפופולריות שלו, אך מצד שני ניכרה חוסר היכולת של ממשלת לבנון לאכוף על הארגון כללים שהוא אינו מעוניין בהם. האוכלוסיה המקומית כגורם עצמאי לא היוותה גורם מרסן לאלימות הארגון.

בסכסוך הישראלי-פלשתינאי ניכר תהליך ברור לפיו מעמדו של "חמאס" התחזק משמעותית במקביל להסלמת האלימות על-ידו. יתרה מכך הצגתי אינדיקציות ברורות לכך שההחלטה על מעבר למאבק אלים והסלמתו בהמשך הושפעה מההנחה כי הדבר נחוץ לשימור פופולריות הארגון כפי שאכן קרה. התחזקות מעמדו וביסוסו ככוח שני לאש"ף נמשכה גם בזמן תהליך השלום ולא נפגעה מהעובדה שאש"ף הצליח במקביל להביא הישגים משמעותיים בערוץ המדיני.

במקרה של ה-PIRA נצפה תהליך הפוך בהשוואה ל"חמאס", כאשר ההתקדמות בתהליך המדיני ומגמת הפיוס דווקא הביאה להגברת התמיכה הציבורית בארגון. בטרם התהליך המדיני לא מצאתי השפעות משמעותיות של דעת הקהל על פעילות הארגון.

בסכסוך בצ'צ'ניה בלטה במיוחד השפעתה של תמיכת האוכלוסיה המקומית בארגון האלים. ההשפעה התחדדה דווקא בשל רצונה של רוסיה לכפות שלטון מקומי שלא תאם את רצונה של רוב האוכלוסיה המקומית. התמיכה הרחבה בארגונים האלימים הייתה אחד הגורמים שהקשו על רוסיה לייצב שלטון מקומי ובאמצעותו כללים חדשים.

על אף פיזור התוצאות ניתן לומר כי אומנם יש קושי לקבוע באיזה אופן תשפיע האוכלוסיה המקומית על הארגון, אך על-פי המקרים שנבחנו במחקר זה ניתן לשלול את ההנחה כי פגיעה באוכלוסיה תגרום לו לפעול

כנגד הארגון. במקרים שנבחנו במחקר הנוכחי פגיעה באוכלוסיה הובילה ברוב המקרים להגברת התמיכה בארגון או לכל היותר לא השפיעה.

קיימות שתי אסכולות בספרות בתחום בנוגע לאופן ההשפעה של פגיעה באוכלוסיה (בשל פעילות הארגון) על יחסה לארגון האלים. אסכולה אחת גורסת כי לחץ כזה מוביל להתנגדות של האוכלוסיה המקומית כלפי הארגון[1042]. לעומתה אסכולה דומיננטית יותר הטוענת כי פגיעה באוכלוסיה דווקא תגביר את תמיכת האוכלוסיה בארגון[1043]. ממצאי מחקר זה מאששים באופן חד-משמעי את התפיסה הדומיננטית יותר לפיה הפגיעה באוכלוסיה מסייעת לארגון ולא להיפך.

יחד עם זאת המחקר הנוכחי התמקד בעיקר בהשפעתם של "מקלות" כנגד האוכלוסיה באמצעות אלימות, סנקציות כלכליות, מעצרים המוניים, פגיעה בזכויות אזרח ועוד. נוכח העובדה כי המחקר הראה כי עמדת האוכלוסיה משפיעה על הארגון, יש מקום לבחון בעתיד את השפעתם של "גזרים" כאלה על עמדת האוכלוסיה כלפי הארגון.

[1042] Brynen, Rex. 1990. Sanctuary and Survival: The PLO in Lebanon, Boulder: Westview Press, 1990, also see: Varshney, Ashutosh. 2003. "Nationalism, Ethnic Conflict, and Rationality." Perspectives on Politics 1(1): 85-99.
[1043] De Mesquita, Ibid, 2005., also see: Enders & Walter & Sandler., Ibid, also see: Bar-Tal, Ibid

8.3.3 משתנים בעלי השפעות מנוגדות

בחלק זה אתייחס למשתנים בהם נמצאו השפעות מנוגדות. בשונה מתת-הפרק הקודם שהתמקד במשתנים שהשוואה ביניהם הניבה תוצאות מפוזרות, בחלק זה מדובר במשתנים לגביהם התקבלו תוצאות קיצון הפוכות בנוגע לרמת ההשפעה – "במידה רבה" בסכסוך אחד לעומת "כלל לא" בסכסוך אחר.

יש לשים לב כי כל ההשערות בהן התקבלה תוצאה כזאת הן השערות העוסקות במשתנים המשפיעים על התנהלות המדינה, לא נמצאה ניגודיות כזאת בהשערות הקשורות בארגונים.

היפותזה	ישראל-חיזבאללה	ישראל-פלשתינאים	בריטניה-המחתרת האירית	רוסיה – צ'צ'נים
ככל שמחיר ההסלמה גבוה יותר, תבחר הנהגת המדינה להגביל את רמת האלימות.	**במידה רבה**	במידה חלקית	**במידה רבה**	**כלל לא**
ככל שמידת הלחץ הבינלאומי גבוהה יותר, רמת האלימות שתפעיל המדינה תפחת.	**במידה רבה**	**במידה רבה**	לא רלבנטי	**כלל לא**
ככל שהנהגת המדינה ימנית יותר , תפעיל המדינה רמת אלימות גבוהה יותר.	**כלל לא**	**כלל לא**	במידה חלקית	**במידה רבה**

מהטבלה ניתן לזהות באופן ברור מגמה של השפעות מקוטבות בין ישראל לרוסיה. העובדה שהתוצאה חזרה על עצמה ב-3 השערות מעידה על מגמה משמעותית שכפי שאראה בעמודים הבאים נובעת גם מאינטרקציה בין המשתנים המובילה ל"שרשרת" של תוצאות מנוגדות.

השפעת המשתנה "אידיאולוגיית ההנהגה" ברוסיה הייתה חזקה מאד, מדיניותו של פוטין הייתה שונה משל קודמיו והיוותה למעשה את המשתנה המשפיע ביותר על שינוי כללי המשחק החל משנת 99' ועל הקושי לרסן את ההסלמה המתמשכת.

לעומת זאת בישראל המשתנה של "אידיאולוגיית ההנהגה" נמצא כחסר השפעה על רמת האלימות. שני המשתנים המשמעותיים עבור ישראל היו "מחיר ההסלמה" שכפה בדרך-כלל הימנעות מהסלמה, והלחץ הבינלאומי שהפך להיות משמעותי במקרים הספורים בהם התרחשה הסלמה.

3 סבבי ההסלמה בין ישראל ל"חיזבאללה" רוסנו על-ידי התערבות בינלאומית והגירוש ההמוני של אנשי "חמאס" ללבנון בוטל בעקבות הלחץ הבינלאומי. יתרה מכך בכל סבבי ההסלמה ניתן היה לזהות באופן ברור את המודעות של ההנהגה הישראלית להתערבות הצפויה ואת המודעות לכך שמרחב הפעולה הוא מוגבל בשל כך. לעומת זאת, ברוסיה, משתנים אילו היו חסרי השפעה, הקהילה הבינלאומית נמנעה מהתערבות משמעותית ואילו השפעת מחיר ההסלמה "נוטרלה" בתקופתו של פוטין. כתוצאה מכך הפכה זהות ההנהגה למשתנה המשפיע ביותר על רוסיה, בעוד שבישראל הייתה כמעט חסרת השפעה בשל נטרולה על-ידי שני המשתנים האחרים שהשפעתם הייתה חזקה בהרבה.

1. מחיר ההסלמה עבור המדינה

בתוצאות הקשורות במשתנה זה נמצא ניגוד ברור בין בריטניה וישראל לבין רוסיה.

בסכסוך בין ישראל ל"חיזבאללה" היוותה יכולת הארגון לגבות מישראל מחיר משמעותי (במיוחד באמצעות ירי טילים לשטח ישראל) מרכיב קריטי ביצירת משוואת הרתעה על בסיסה יוצבו כללי המשחק.

גם בסכסוך בין ישראל לפלשתינאים ויתרה ישראל כמעט באופן מוחלט על פתרון באמצעות הסלמה, אך שם נמצא כי המניע לכך נגזר פחות ממחיר ההסלמה ויותר מכך בגלל העדפת פתרון מדיני כולל והעברת האחריות לפטרון מקומי (הרשות הפלשתינית) וכן מודעות למגבלות שתטיל הקהילה הבינלאומית במידה וישראל תבחר בהסלמה משמעותית.

בסכסוך בין בריטניה ל-PIRA נתפס הסכסוך כנטל הגובה מבריטניה מחיר לא רצוי מעצם קיומו ולפיכך הרצון הבסיסי היה לצמצם את השפעתו ובוודאי להימנע מהסלמה שתגבה עלויות מוגברות.

בשונה מישראל ובריטניה, בתקופתו של פוטין נוטרלה לחלוטין השפעתו של המשתנה על קבלת ההחלטות של רוסיה ועל עיצוב כללי המשחק. להעדר ההשפעה של משתנה זה האמור להוות מרכיב מרסן היה משקל גדול בקושי לייצב כללי משחק בסכסוך זה.

הן פייפ[1044] והן קיד וולטר[1045] הצביעו על תובנה דומה לפיה משטרים דמוקרטיים מתקשים יותר להתמודד עם הסלמה באלימות בשל השפעתה על דעת קהל ורגישות השלטון להשפעת עמדת הציבור. לעומת זאת מסקנה אחרת שהעלו קיד וולטר באותו מחקר על-פיה עליית ממשלת שמאל תוביל להסלמת האלימות מצד הארגון, משום ששלטון שמאלני יהיה רגיש עוד יותר לתגובה ציבורית ביחס לאלימות, נסתרה בסכסוכים שנבחנו במחקר זה.

ציינתי בעמוד הקודם כי השוני בהשפעת שלושת המשתנים בהם עוסק חלק זה מקורו במידה רבה בהשפעות אינטרקטיבות ביניהם. ההסבר להבדלי התוצאות ביחס להשפעת מחיר ההסלמה טמון במידה רבה ביכולת ההשפעה של ההנהגה הפוליטית. בעוד שברוסיה הייתה לפוטין יכולת להתעלם ממשתנה זה, הרי שבישראל המשתנה היווה משפיע חזק שבמידה רבה ניטרל השפעות אפשריות של הבדלי התפיסה בין המנהיגים שהתחלפו לאורך השנים.

2.לחץ בינלאומי

גם ניתוח ההשפעות של משתנה זה הניב תוצאות מנוגדות בתכלית בין ישראל לרוסיה, כאשר נמצא בעל השפעה חזקה על ישראל וחסר השפעה על רוסיה. בעוד ש"מחיר ההסלמה" היה המשתנה העיקרי שעודד את

[1044] Pape, Ibid, 2003
[1045] Kydd & Walter, Ibid, 2006.

מנהיגי ישראל השונים להימנע מהסלמה ולשמר עימות מוגבל, הרי שהלחץ הבינלאומי היה המשתנה הקריטי שריסן את ההסלמות, במקרים בהם ישראל בחרה בכל זאת לחרוג מהכללים.

בשל המדיניות המרוסנת של ישראל בשני הסכסוכים רוב הזמן לא הייתה התערבות חיצונית. ההשפעה נחשפה כאשר ישראל בחרה להסלים (בעיקר מול "חיזבאללה", אך במקרים נקודתיים גם מול הפלשתינאים). סבבים אילו חשפו באופן ברור את חשיבותם של השחקנים הבינלאומיים המרכזיים (ארה"ב, מועצת הבטחון) כגורמים המגדירים לישראל את הרף העליון ליכולתה להסלים. כאמור בשני הסכסוכים ניכרה גם המודעות המקדימה של ישראל להתערבות הצפויה במידה ותבחר בהסלמה.

לעומת זאת בסכסוך בין רוסיה לארגונים הצ'צ'ניים היה המשתנה חסר השפעה לחלוטין. ארה"ב נמנעה מהתערבות משמעותית ובשלב מסויים לאחר פיגועי 11.9 אף שיתפה פעולה עם רוסיה ותמכה במאבקה. צעדי האיחוד האירופי שנועדו להפעיל לחץ התגלו כחסרי השפעה.

השפעתו החזקה של המשתנה על ישראל היוותה גורם משמעותי בהחלשת ההשפעה של זהות ההנהגה, לעומת זאת חוסר ההשפעה שלו כגורם מרסן על רוסיה הובילה לחיזוק ההשפעה של ההנהגה.

3. אידיאולוגיית ההנהגה הפוליטית של המדינה

גם בניתוח השערה זאת נמצא ניגוד מובהק בין רוסיה לישראל. במקרה של של רוסיה נמצאה השפעה חזקה מאד של המשתנה ואילו בישראל לא נמצאה כל השפעה.

השפעתו של פוטין שמונה לראש-ממשלה* על תקן מנהיג חזק בעל דימוי נוקשה מקודמיו, הייתה כה חזקה עד כדי ביטול מוחלט (או כמעט מוחלט) של השפעת יתר המשתנים. לעומת זאת בישראל לא רק שלא נמצאה השפעה לזהותה הפוליטית של ההנהגה, נמצאה אף מגמה (לא מובהקת) לפיה דווקא ממשלות שמאל נטו יותר להסלים את האלימות. מגמה אשר יתכן וניתן להסבירה בין היתר בלגיטימציה הגבוהה יותר שהייתה לממשלות אילו מצד הקהילה הבינלאומית. השפעה מסויימת נמצאה במקרה של ישראל גם למידת הנסיון הבטחוני של ההנהגה הפוליטית.

הממצאים לגבי חוסר ההשפעה של זהותה הפוליטית של ההנהגה בישראל סותרים טענות של דה-מוסקיטה[1046] ושולץ[1047] שגרסו כי דווקא בממשלות דמוקרטיות שלטון ימני יטה להיות אלים יותר בשל מחוייבותו לאידיאולוגיה הנוקשה על בסיסה בחר בו הציבור. יתכן שהסיבה לשוני במסקנות ביחס לישראל נעוץ בפגיעותה הגבוהה יותר בלחץ בינלאומי (בשונה ממעצמות דמוקרטיות).

---

* פוטין מונה באוגוסט 99' לראש-ממשלה תחת הנשיא בוריס ילצין. כעבור 4 חודשים מונה פוטין ללמלא מקום הנשיא בעקבות התפטרות ילצין ובמרץ 00' נבחר רשמית לנשיא רוסיה.

[1046] De Mesquita & Smith & Siverson & Morrow, Ibid, 2003.

[1047] Schultz, Ibid, 2001

לצד חוסר ההשפעה של אידיאולוגיית ההנהגה על אופי המאבק האלים, חשוב לציין השפעה אחרת שכן זוהתה ומתיישבת באופן עקיף עם הקשר שהועלה בהשערה.

חילופי שלטון בישראל ובריטניה שבאו לביטוי בעליית השמאל הובילו במספר מקרים למהלכים מדיניים שהייתה להם השפעה משמעותית על אופי כללי המשחק. אומנם אין בכך התאמה מלאה לקשר שהועלה בהשערה על-פיו ממשלות הימין יהיו אלימות יותר, אך מכיוון שמדובר בתופעה שחזרה על עצמה, ניתן לראות בכך עדות לנטייה חזקה יותר של ממשלות השמאל לויתורים מדיניים אשר כאמור היו בעלי השפעה חזקה על כללי המשחק.

הטבלה הבאה מסכמת מקרים של חילופי שלטון שהובילו לריכוך הקו המדיני ובכך למהלך מדיני שיצר שינוי בכללי המשחק:

הסכסוך	השינוי הפוליטי	המהלך המדיני	השפעה על כללי המשחק
ישראל – "חיזבאללה"	**1999:** עליית ממשלת שמאל בהנהגת אהוד ברק.	**5.2000:** נסיגה חד-צדדית של צה"ל מדרום-לבנון.	שינוי מן היסוד של כללי המשחק הרשמיים והבלתי-רשמיים שהתייצבו ב-7 השנים הקודמות. הפיכת כל פעולה אלימה לבלתי לגיטימית.
ישראל – ארגונים פלשתינאים	**1992:** עליית ממשלת שמאל בהנהגת יצחק רבין	**9.1993:** חתימת הסכם אוסלו א'. בהמשך הקמת הרשות הפלשתינאית וחתימת הסכם אוסלו ב'.	סיום המאבק האלים מול אש"ף. העברה הדרגתית של האחריות לאכיפת הכללים לידי הרשות הפלשתינית.
	1999: עליית ממשלת שמאל בהנהגת אהוד ברק.	נסיון להגיע לפתרון מלא של הסכסוך. ביולי 00' כונסה ועידת-קמפ-דיויד למטרה זאת. הנסיון נכשל.	בעקבות כשלון התהליך המדיני** התפתחה הסלמה אלימה שהובילה תוך זמן קצר לשבירת כללי המשחק.
בריטניה - PIRA	**1997:** עליית ממשלת ה"לייבור" בהנהגת טוני בלייר.		

בשורה התחתונה גם בניתוח ההשוואתי של השפעת משתנה זה ניתן לזהות את ההשפעות האינטרקטיביות של שני המשתנים האחרים. השפעתם החזקה של הלחץ הבינלאומי ושל מחיר ההסלמה ניטרלו את השפעת הזהות של ההנהגה הפוליטית בישראל. ברוסיה התקיימה אינטרקציה הפוכה, כאשר זהות ההנהגה הפוליטית היוותה את המשתנה הדומיננטי שניטרל את השפעתם של שני המשתנים האחרים.

** כזכור במסגרת הפרק שעסק בסכסוך הישראלי-פלשתינאי הראתי כי הסיכוי להישג מדיני היה המשתנה העיקרי שהשפיע על הפלשתינאים לרסן את האלימות.

8.3.4 משתנים בעלי השפעה נמוכה

בחלק זה אתייחס בקצרה ל-2 המשתנים אשר לגביהם התקבלו תוצאות דומות של השפעה נמוכה. אף אם התוצאות לא היו אחידות לגמרי, הרי שהקירבה בין התוצאות והעדר תוצאות סותרות (בשונה ממשתנים אחרים בהם עסקתי בחלקים הקודמים) מאפשרת הכללה של התוצאה.

מהדמיון בין התוצאות ניתן לקבוע כי השפעתם של משתנים אילו על תהליך הגדרת כללי המשחק הינה נמוכה יחסית, אך מכיוון שההשפעה אינה מבוטלת לגמרי, מן הראוי להתייחס גם אליהם.

היפותזה	ישראל - חיזבאללה	ישראל - פלשתינאים	בריטניה- המחתרת האירית	רוסיה – צ'צ'נים
ככל שמידת התמיכה הציבורית יורדת כך תפחת רמת האלימות שתפעיל המדינה.	במידה מעטה	במידה חלקית	במידה חלקית	**כלל לא**
ככל שיגדל הלחץ הבינלאומי על המדינה והארגון יגבר הסיכוי ששני השחקנים ויחתמו על הסכם.	במידה חלקית	במידה מעטה	במידה חלקית	לא רלבנטי

1. <u>תמיכה ציבורית</u>

השפעתה של דעת הקהל נמצאה כחסרת השפעה רק במקרה של רוסיה, בסכסוכים בהם היו מעורבות ישראל ובריטניה נמצאה לה השפעה מעטה או חלקית.

יחד עם זאת הן במקרים של ישראל והן במקרה של בריטניה ניתן היה לזהות את המודעות של ההנהגה הפוליטית לבעייתיות שעשוייה להתפתח בדעת הקהל במצב של הסלמה מתמשכת. לא מן הנמנע כי נסיון העבר בנוגע לקשייהן של דמוקרטיות במלחמות מתמשכות[1048] גרם להנהגה מראש להימנע כמעט לגמרי ממצבי הסלמה, בעיקר בולט הדבר בנוגע לסכסוך בצפון-אירלנד ולסכסוך הישראלי-פלשתינאי בהם ויתרו המדינות באופן מוחלט על אופציה של הסלמה משמעותית.

בהסלמות של ישראל מול "חיזבאללה" זוהתה כאמור שחיקה בתמיכה הציבורית עם התארכות הלחימה, אך השחיקה הייתה איטית יותר מהשחיקה בגיבוי הבינלאומי ולפיכך ההתערבות הבינלאומית ארעה קודם לשחיקה פנימית משמעותית. במקרה של רוסיה נצפה תהליך מעניין כאשר התמיכה הציבורית אכן נשחקה משמעותית, אולם לא נוצר כל לחץ משמעותי על הממשלה ולפיכך המשתנה הוגדר כחסר השפעה.

בחלק הקודם התייחסתי להשפעת המהפכים הפוליטיים בישראל ובריטניה כמשמעותיים ביחס לתהליך המדיני ובעקיפין גם לכללי המשחק בעימות האלים. יש מקום לציין כי המהפכים הם תוצאה של שינוי בדעת הקהל (אך לאו דווקא בהקשר של העימות האלים) ובכך ישנה השפעה עקיפה נוספת של עמדת הציבור ביחס לעימות האלים.

[1048] Arian & Shamir & Ventura, Ibid, also see: Holsti & Rosenau, Ibid, pp.375-409, also see: Mack, Ibid, pp. 175-200, also see: Merom, Ibid , p.15

בשורה התחתונה השפעת התמיכה הציבורית נמצאה כמשתנה בעל השפעה חלשה יחסית, אך עדיין בעלת רלבנטיות מסויימת, לפחות כשמדובר במדינות דמוקרטיות.

2. <u>תיווך בינלאומי</u>

אופן ההשפעה של משתנה זה חזר על עצמו בדפוס דומה. השפעתו של המתווך החיצוני הייתה רלבנטית אך ורק במצב בו פני השחקנים היו לכיוון של הבנות והפערים היו סבירים.

בדינמיקה המתוארת הפך תפקידם של השחקנים המתווכים (לרוב ארצות-הברית) לרלבנטי והם היו גורם בעל השפעה בגישור הסופי על הפערים. הסיבה שחרף זאת מוגדרת השפעתו של המשתנה כנמוכה, היא חוסר היכולת של המתווכים לשמש כגורם משמעותי כאשר פני השחקנים (או אחד מהם) לא היו לכיוון של הבנות, או כאשר נעשה נסיון ליצור הבנות, אך התגלו פערים משמעותיים.

חולשת ההשפעה של המתווכים בלטה בכל הסכסוכים בתקופות בהן לא נוצר פוטנציאל להסכם. המאמצים הגדולים שהושקעו בתקופות כאלה (במיוחד בסכסוך הישראלי-פלשתינאי) הניבו תוצאות מינוריות. חולשת היכולת לאכוף פתרון בלטה בתקופת ממשלות הימין בישראל ובריטניה וברוסיה לאורך כל תקופתו של פוטין.

לעומת זאת כאשר התרחשה תפנית מהותית בעמדת השחקנים לכיוון של הגעה להבנות, התאפשרו הבנות שהובילו לשינוי מהותי בכללי המשחק, כאשר המתווכים משמשים כאמור כגורם מסייע. על בסיס כך ניתן לקבוע כי אף אם השפעתם של המתווכים היא מינורית בתהליך הגדרת כללי המשחק, הם עדיין מהווים שחקן רלבנטי שיש לקחת גם את השפעתו בחשבון.

8.4 סיכום התוצאות

ניתוח קיומם של כללי משחק בארבעת הסכסוכים הא-סימטריים שנבחנו במחקר הנוכחי הציג ארבעה תהליכים מורכבים בעלי מאפיינים משותפים ושונים בחלקם.

אחד הממצאים המשותפים והחשובים שהצלחתי להראות בעבודה הינו כי בכל הסכסוכים התקיים נסיון לייצר כללי משחק. יתרה מכך הניתוח שהצגתי הראה כי מסקנה זאת נמצאה כנכונה גם לגבי ארגוני המשנה הקיצוניים אשר אומנם שימשו לעיתים כמערערי כללים, אך בניגוד למה שמקובל לחשוב, גם הם חתרו לכללים מסויימים,אף אם כללים אלה הוגבלו על-ידי "רף עליון" גבוה יותר מאשר הכללים על-פיהם פעלו הארגונים המרכזיים והמתונים יותר.

אני סבור כי מסקנה זאת הינה משמעותית מאד כנגד הטיעונים כבדי המשקל אותם הציגו חוקרים רבים בדבר חוסר הרלבנטיות של התאוריות בתחום כללי המשחק עבור ארגונים אלימים. המחקר הנוכחי הראה כי גם ארגונים קיצוניים ואלימים במיוחד חתרו לכללים מסויימים, על-אף שבמקרים ובתקופות רבות התקשו השחקנים המסוכסכים לייצב כללים ברורים.

הקושי ביצירת כללי משחק אינו מעיד על כשלונה של התאוריה שהצגתי. אני סבור כי המשתנים וההשערות הרבות שנבחנו במסגרת מחקר זה מאפשריםלהבין מדוע חרף העובדה שהחתירה לכללים הייתה משותפת לכל השחקנים בארבעת הסכסוכים, היא הניבה תוצאות שונות בכל אחד מהם וכן מסבירה את השוני במצב הכללים בפרקי זמן לאורך הסכסוך. הניתוח הפרטני של כל סכסוך והניתוח ההשוואתי שהוצג בפרק זה מאפשרים להבין בצורה ברורה מה הם הכלים הנדרשים ליצירת כללי משחק ומה הם המשתנים והתהליכים שעשויים לערער כללים כאלה. ידע זה וזיהוי אופן ומידת ההשפעה של כל אחד מהמשתנים הבלתי-תלויים מאפשר להסביר את תוצאות המשתנה התלוי ואף להניח בסבירות גבוהה תוצאה צפויה בסכסוכים אחרים על בסיס נתוני המשתנים הבלתי-תלויים

במגבלות הזמן והיכולת שהוקצו למחקר זה נבחן המודל בארבעה מקרים, אולם חשוב להדגיש כי המחקר הנוכחי מציב תשתית תאורטית ומחקרית לבחינת סכסוכים נוספים בתחום, ככל שיורחבו מקרי המבחן בעתיד כך יועשרו ויועמקו המסקנות הראשוניות שהוצגו בעבודה זאת.

מסקנות המשנה העולות מהניתוח ההשוואתי המפורט של השפעות המשתנים בפרק זה מספקות אף הן שורה של תובנות חשובות.

פילוח התוצאות ההשוואתיות בנוגע להשפעות המשתנים הצביע בשלב הראשון על 3 סוגי תוצאות:

השפעה חזקה אחידה, השפעה חלשה אחידה והשפעה לא אחידה. בתוך קבוצת המשתנים האמצעית שנצפו כבעלי השפעה לא אחידה הגדרתי שתי תתי-קבוצות, "השפעה לא אחידה" ו"השפעות סותרות". הסיבה לחלוקה המשנית היא שבעוד שהמשמעות של "השפעה לא אחידה" היא תוצאות לא מובהקות, הרי

שבמשתנים בהם נצפו "השפעות סותרות" (לדוגמא השפעה חזקה בסכסוך אחד והעדר השפעה בסכסוך אחר) עשויות להיות לכך משמעויות אחרות.

מיפוי השפעת משתנים			
השפעה חזקה	**השפעה לא אחידה**	**השפעות סותרות**	**השפעה נמוכה**
• סיכוי להישג מדיני. • ארגוני משנה קיצוניים כמערערי כללים.	• "קו אדום" של המדינה • הסלמה של המדינה • פטרון הארגון • תמיכת האוכלוסיה המקומית בארגון.	• מחיר ההסלמה עבור המדינה. • לחץ בינלאומי • זהות פוליטית של הנהגת המדינה.	• תמיכה פנימית במדינה • תיווך בינלאומי

התוצאות והמסקנות לגבי כל אחד מהמשתנים פורטו בהרחבה בעמודים הקודמים של פרק זה, בחלקזה אתמקד במסקנות המרכזיות העולות מהניתוח ההשוואתי, בדגש על אילו שעשויות להיות יישומיות ולספק כלים למקבלי ההחלטות:

שני המשתנים שנמצאו כבעלי השפעה חזקה בכל הסכסוכים בהם התקיימו היו קיומו של תהליך מדיני ופעילות של יותר מארגון אלים אחד. בעוד שריבוי ארגונים אלימים נמצא באופן גורף כמשתנה המערער את יציבות הכללים, הרי שקיומו של תהליך מדיני היה בעל השפעה משתנה ושימש בתקופות מסויימות כגורם המערער את הכללים ובתקופות אחרות (בעיקר בקרבת ההסכם) כגורם מייצב. בנוסף הראתי כי בין שני המשתנים המשמעותיים הללו נמצאה זיקה, שכן התקדמות בתהליך המדיני הובילה ברוב המקרים להקצנה בפעילות של ארגוני משנה שהסלימו את האלימות וערערו את הכללים.

ממצאים אלה מספקים הסבר חשוב לייחודיותם של כללי המשחק בין ישראל ו"חיזבאללה". כאמור סכסוך זה התאפיין בכללים יציבים במיוחד לאורך תקופות ממושכות. העובדה שהיה זה הסכסוך היחיד בו לא פעל ארגון משנה אלים לצד הארגון המרכזי מספקת בוודאי הסבר טריוויאלי ליציבות כללים, אולם מעניין הרבה יותר העדרו של המשתנה השני, תהליך מדיני. היה זה הסכסוך היחיד שבשום שלב לא נעשה נסיון לפתור אותו, לאור התוצאות והנתונים שהצגתי, יתכן כי דווקא עצם העובדה כי היה ברור לשני השחקנים שהסכסוך בלתי-פתיר חיזקה את הנכונות שלהם לייצב ולשמר כללים בלתי-רשמיים (לצד כללים רשמיים מסויימים בתקופת הבנות "ענבי זעם" ו"דין וחשבון"). זאת בשונה לדוגמה מהדינמיקה שנצפתה בסכסוך בצפון-אירלנד שם נשמרו כללים יציבים יחסית שהתערערו עם תחילתו של התהליך המדיני בשנת 92'. בסכסוך בין ישראל לארגונים הפלשתינאיים אומנם התקשו השחקנים לייצב כללים במהלך אינתיפאדה הראשונה, אך תהליך אוסלו הביא להסלמה ברורה באלימות ומנגד בהסיכון לקריסתו ואובדן ההישגים הפלשתינאיים בשנת 96' איפשר את אכיפת הכללים על הארגונים האיסלאמיים.

ממצאים אלה מחזקים את ההנחה כי יתכן ודווקא העדרו של תהליך מדיני ואף העדר סיכוי ליצירתו היוו גורם מייצב של כללי המשחק בין ישראל ל"חיבאללה". כפי שהראתי במסגרת הפרק הרלבנטי, אחת הפעמים הבודדות בהן בחר "חיזבאללה" לחרוג באופן יזום מכללי המשחק היה בעת שנפתחו שיחות ישירות בין ישראל לפטרונו הסורי. השיחות לא הניבו תהליך משמעותי, אך בהחלט ניתן לומר כי מתקיימת סבירות שאילו היה מתפתח תהליך כזה הוא היה עשוי להוביל לשינוי בכללי המשחק בין ישראל ו"חיזבאללה". על-אף שבמחקר הנוכחי נמצא רק סכסוך אחד בו נצפתה דינמיקה כזאת, נראה כי ניתן להצביע על מסקנה ראשונית (שיש לבססה בבדיקת מקרים נוספים בעתיד) לפיה דווקא סכסוך בלתי-פתיר עשוי להתאפיין בכללים יציבים יותר.

ממצא חשוב נוסף וחוצה הסכסוכים הוא כי בתנאים מסויימים ניתן להרתיע ארגון אלים, כולל הקיצוניים שבהם. ההרתעה עשויה להתקיים באמצעים צבאיים אובאמצעות שלילת הישגים מדיניים. היכולת לייצר כללים באמצעות הרתעת ארגון אלים, מספקת הארה חשובה בנוגע לויכוח הציבורי והפוליטי שמתעורר בעיתות הסלמה סביב הטענה כי יש "לרסק" את הארגון האלים. מודעות הארגונים לקיומו של "קו אדום" אפשרי והעובדה שחצייתו נתפסה על-ידיהם בדיעבד כטעות אל מול העדר הגדרה של קו כזה על-ידי המדינה ברוב המקרים או לחלופין הגדרת רף והעדר מחוייבות אליו מלמדים מהווים ממצא חשוב נוסף בדבר הסיה לכשלון בייצוב הכללים. כחריג בהקשר זה ניתן לציין את נוקשותה של בריטניה ודבקותה ב"קו האדום" ביחס לשילוב ה- PIRA בתהליך המדיני. מחוייבות שאכן הביאה את התוצאה המבוקשת ואילצה את הארגון להסכים לתנאים.

הצלחתם של ישראל ו"חיזבאללה" לייצב כללים כמעט לאורך כל השנים תוך "הסדרת" הכללים מעת לעת בסבבי הסלמה מוגבלים, לעומת הקושי הגדול בהשגת יציבות בסכסוך בין רוסיה לארגונים הצ'צ'ניים על-אף הפעלת עוצמה צבאית אדירה וחסרת פרופורציה ממחישה נקודה זאת. חקר המקרה הצ'צ'ני העלה מסקנת משנה חשובה נוספת, כאשר בעוד שהשימוש הנרחב של הרוסים ב"כוח גס" לא הביא להרתעת הארגונים הצ'צ'ניים, הרי שרצף הסיכולים הממוקדים כנגד הדרגים הבכירים ביותר הביא להרתעת הארגונים שהתבטא בהכרזה על הפסקת אש חד-צדדית. גם כאן מדובר בדוגמא אחת (יעילות החיסולים הממוקדים) שלא ניתן לקבוע על-פיה מסקנה מוכללת, אך נוכח הפער המובהק בין התוצאות שהניבה הפעילות הברוטלית וחסרת האבחנה לבין התוצאה היעילה של הסיכולים הממוקדים, נראה כיבהחלט מדובר בכיוון שרצוי לבחון אותו לעומק במחקרים עתידיים.

אכיפת הכללים על הארגונים הקיצוניים (לאחר הגעה לנקודת שיא באלימות) על-ידי הארגונים המתונים מרמזת על קיומם של קשרים ותיאום פעולות ביניהם, נושא המהווה תדיר נקודה למחלוקת בין המצדדים בהידברות עם הארגון המתון, לבין אילו הטוענים כי אין הבדל אמיתי בין המתונים לקיצוניים.

הסקירה ההשוואתית המחישה את השוני והפער בהשפעת המשתנים בין מדינות דמוקרטיות למדינות לא-דמוקרטיות ובין מדינות קטנות למעצמות. המסקנות הראו את חוסר ההשפעה של אידיאולוגיית ההנהגה הפוליטית בישראל על רמת האלימות כתוצאה מפגיעותה ללחץ בינלאומי לעומת השפעתה הקריטית של זהות ההנהגה ברוסיה המושפעת במידה פחותה בהרבה ממגבלות אלה. מסקנות אילו אולי אינן פורצות דרך ומוכרות יותר ממחקרים קודמים, אך אישושם מהווה נדבך חשוב נוסף להבנת התהליך של הגדרת כללי משחק.

<u>התייחסות לביקורות קודמות</u>

כפי שכתבתי בתחילת העבודה המחסור בתאוריות מבוססות של כללי משחק בלוחמה א-סימטרית נובע בחלקו מכך שחוקרים רבים ובעלי שם טענו כי כללים כאלה אינם קיימים.

הצגתי את שלוש הביקורות העיקריות הכופרות ביכולת לקיים כללי משחק בסכסוך בין מדינה לארגון אלים – חוסר היכולת להרתיע ארגון אלים[1049], העדר נכסים של הארגון[1050] וחוסר האוניטריות של הארגון[1051]. אני סבור כי לאורך המחקר ובפרק המסקנות הנוכחי הצגתי טיעונים משמעותיים הנותנים מענה לכל אחת מהביקורות הללו:

חוסר היכולת להרתיע ארגון אלים – הראתי כי גם הארגונים הקיצוניים ביותר היו ניתנים להרתעה. נראה כי המסקנה השגויה כאילו ארגונים אלה אינם ניתנים להרתעה מתייחסת לכך שמדיניותם הייתה בדרך-כלל למשוך את רף האלימות כלפי מעלה. אולם כפי שהראתי חרף מדיניות זאת, חציית רף מסויים ותגובה חריפה שהגיעה בעקבותיו נתפסה על-ידי הארגונים כטעות והביאה אותם לריסון ממושך, דינמיקה זאת חזרה בכל אחד מהסכסוכים. אני סבור כי המחקר הנוכחי הראה כי הקושי העיקרי הוא ביצירת הרתעה וגבולות ברורים ואמינים של "קווים אדומים" כתוצאה מההבדלים המובהקים באופי השחקנים. אולם חרף הקושי, גם השחקנים הקיצוניים ביותר היו מודעים לכך שקיים רף כזה בנקודה מסויימת. חציית הרף נבעה בדרך-כלל מרצונם למשוך את רמת האלימות לנקודת המקסימום שאינה חוצה סף זה ומטעות בהערכת מיקומה של נקודה זאת מצד המדינה.

[1049] Lebow, Richard N. 2005. "Deterrence: Then and Now", <u>The Journal of Strategic Studies</u> 28(5): 765-774

[1050] Betts, Richard K, "The Soft Underbelly of American Primacy: Tactical Advantages of Terror", <u>Political Science Quarterly</u> (2002) 117(1): 19-36

[1051] George, Alexander L., "The Need for Influence Theory and Actor-Specific Behavioural Models of Adversaries", <u>Comparative Strategy</u>, 2003, 22(5): 463-487, also see: Bloom, Mia, 2005, <u>Dying to Kill: The Allure of Suicide Terrorism</u>. New York: Columbia University Press, also see: Byman, Daniel L. and Matthew C. Waxman. 2002, <u>The Dynamics of Coercion: American Foreign Policy and the Limits of Military Might</u>. Cambridge: Cambridge University Press.

העדר נכסים של הארגון – הסיכוי להישג המדיני התגלה כאמור כאחד המשתנים המשפיעים ביותר במודל. עובדה זאת מאירה זווית אחרת ביחס לביקורת המקובלת בנוגע לקושי לייצב כללים מול הארגון משום שאין ברשותו נכסים אותם הוא עלול להפסיד. המשא ומתן המדיני העניק לארגונים הפלשתינאיים והאירים הישגים שהיוו נכסים משמעותיים (או סיכוי להשגת נכסים כאלה), הראתי כי כאשר הארגונים היו תחת סיכון לאובדן נכסים אלה, התחזקה מאד המוטיבציה שלהם לשמור על כללי משחק ואף לכפות אותם על ארגונים סוררים וקיצוניים יותר.

חוסר האוניטריות של הארגון האלים – אין ספק כי משתנה זה (שבא לידי ביטוי בעיקר בפעילותם של ארגוני משנה קיצוניים שחלקם פרשו מהארגון המרכזי) היה אכן גורם שהקשה על ייצוב כללי המשחק. יחד עם זאת הראתי כי בכל הסכסוכים בהם פעלו ארגוני משנה, בנקודות זמן מסויימות ארגונים אלה הוכפפו לכללי המשחק, בדרך-כלל כתוצאה מלחץ שהפעיל עליהם הארגון המרכזי. בסכסוך היחיד בו לא היו ארגוני משנה, פעל "חיזבאללה" כארגון מסודר ויחידה אוניטרית, מה שהוכיח כי ביקורת זאת בוודאי אינה נכונה באופן גורף. לאור מסקנות אלה ניתן לומר כי ביקורת זאת מצביעה על נקודה שאכן מקשה על ייצוב כללי משחק, אולם אינה מונעת אותם.

<u>סוף דבר</u>

בשורה התחתונה ההתמודדות עם שאלת קיומם ואופן הגדרתם של כללי משחק כשאלת מחקר מרכזית חייבה בניית מודל מורכב, רב-משתנים ורב-משתתפים. התוצאות מראות כי לא תמיד מתקיימים כללי משחק, אולם מתקיימת חתירה להשגת כללים כאלה מצד כל השחקנים. הסיבות וההסברים מדוע הרצון לייצר כללים הניב תוצאות שונות בסכסוכים שונים ובנקודות זמן שונות נמצא בניתוח השפעת המשתנים המרכיבים את המודל

בשל כך, בסופו של יום לצד המסקנות ביחס לשאלת המחקר המרכזית העבודה מציבה גם שורה ארוכה של מסקנות חשובות ביחס למשתנים המעורבים, אשר השפעתם היוותה במרבית מחקרי העבר את שאלת המחקר המרכזית. מסקנות אילו מהוות תרומה חשובה נוספת למסקנות מחקרים קודמים שעסקו בהרתעה, לחצים פוליטיים ובינלאומיים, יחסי פטרון-שליח, ארגוני משנה אלימים ועוד.

8.5 נקודות תורפה במחקר ושאלות פתוחות להמשך

כתבתי בתחילת פרק הסיכום כי נקודת החוזק והחדשנות התאורטית עיקרית של המחקר היא בהצגת מתודולוגיה של מודל מלא הכולל התייחסות לכל המשתנים הרלבנטיים.

יחד עם זאת לצד התמונה הרחבה הנוצרת מניתוח השפעת 11 המשתנים בכל אחד מהסכסוכים, ההתייחסות למשתנים הרבים יוצרת קושי בהצגת מסקנות מובהקות בנוגע להשפעת כל אחד מהם. מכיוון שהניתוח הינו איכותני והערכת השפעות המשתנים אינה בינארית אלא נתונה בדרך-כלל לניתוח ופרשנות, יש הכרח לסייג את מסקנות המחקר ולהבהיר על אף היותן מבוססות על מחקר מעמיק.

לא מן הנמנע כי בחלק מהמקרים חוקר אחר היה בוחר לנתח ולפרש את אותם נתונים באופן שונה. ברוב המקרים ישנו יותר ממשתנה בלתי-תלוי אחד שהשפיע על התוצאה, מתודולוגיית המחקר הנוכחי לא הצליחה להעמיד כלים המאפשרים לאבחן באופן ברור את מידת ההשפעה של כל משתנה ולפיכך הדבר נתון יותר לניתוח של החוקר.

על-אף ליקוי חשוב זה, אני סבור כי האתגר הגדול במחקר זה היה להעמיד מודל תאורטי שיבחן נושא חשוב ומורכב זה, אשר נתון גם במציאות (ולא רק בעולם התאוריה) להשפעות של משתנים ושחקנים רבים. איני בטוח שישנו כלי מחקרי המאפשר הצגת מסקנות חד-משמעיות בנושא זה, אך יתכן שמציאת מתודולוגיה אחרת תאפשר הצגת תוצאות מובהקות יותר.

שיטת המחקר שיושמה בעבודה זאתמחייבת איסוף נתונים מעמיק ורחב מאד וכן קיום מאגרי מידע מספקים מהם ניתן יהיה לדלות מידע כזה וכן נגישות למקורות אלה הן מבחינת פיזית והן מבחינת שפה. גורמים מגבילים אלה היוו במידה מסויימת שיקול מאלץ בבחירת הסכסוכים שנבחנו במחקר זה ולכן בשלב זה רוחב התיקוף של מסקנות המחקר על כלל תחום הלוחמה הא-סימטרית הינו מוגבל בלבד.

בנוסף, גם כאשר ישנה נגישות לחומרים הנדרשים, כל מחקר בשיטה זאת, דורש עבודה מאומצת ומתמשכת של איסוף נתונים. כתוצאה מכך בכל מחקר שיבוצע על בסיס המתודולוגיה של מחקר זה, תהיה אפשרות לבחון מספר מוגבל של סכסוכים, דבר שיגביל את מידת התיקוף.

לחלופין, ניתן להתייחס לנקודת התורפה זאת מזוית הפוכה – הרצון לבחון מספר סכסכוים ולהתייחס בכל אחד מהם ל-11 משתנים בעלי השפעה מגביל את מידת העומק בו ניתן לחקור כל סכסוך וכל משתנה. לפיכך חקר מקרה יחיד או לחלופין חקר של משתנה ספציפי (כפי שעשו מרבית החוקרים בעבר) יכול לאפשר מסקנות מעמיקות יותר ביחס לאותו נושא ובסבירות גבוהה גם מענה מבוסס יותר לשאלות שנותרו פתוחות במחקר זה. עם זאת, כפי שציינתי חקר מקרה יחיד (או משתנה יחיד) יציג אולי מסקנות מעמיקות יותר אך בהכרח גם מוגבלות יותר.

כפי שהצגתי בהרחבה בפרק זה, נצפו מספר הבדלים משמעותיים בתוצאות השערות שעסקו ברוסיה לעומת השערות מקבילות שעסקו בישראל ובריטניה. השוני בתוצאות והעובדה שהמחקר בחן 3 סכסוכים של

דמוקרטיות מערביות ורק 1 של מעצמה עם משטר בעל אופי שונה, מחזק את הצורך בעיסוק עתידי במחקרים שיבחנו את הנחות המודל על סכסוכים בהם מעורבות מדינות שאינן דמוקרטיות. לצד הצורך בחקר מדינות לא דמוקרטיות, אני סבור כי בדיעבד היה נכון לשלב סכסוך נוסף בו מעורבת ארה״ב כמעצמת-על מערבית אך גם כמדינה הניצבת בסטטוס שונה מכל מדינה אחרת בזירה הבינלאומית.

לאורך המחקר נחשפתי לכך שכל סכסוך שנבחן הרחיב והוסיף מימדים נוספים למסקנות, לכן אני סבור כי ככל שיבוצעו מחקרים נוספים בתחום יועשר הידע בתחום על בסיס התשתית שמניח מחקר זה.

נקודת תורפה נוספת נובעת מדינמיות התחום ומשינויים החלים בו ו״טורפים את הקלפים״ בתיאוריות קיימות. נקודה זאת רלבנטית לכל תחום באשר הוא בשדה המחקר של היחסים הבינלאומיים מאז ראשית המאה ה-20. ארועים כמו סיומה המפתיע של המלחמה הקרה, שתי מלחמות העולם, הקמת האיחוד האירופי ועוד, שינו בכל פעם את פני הזירה ואת חוקי המשחק בה וחייבו תיאוריות מרכזיות ומבוססות להתעדכן.

במקרה הנוכחי, התחלתי את המחקר בשנת 2009 ואני מגיע לסיומו בשנת 2015. במהלך שנים אלה ארעו שינויים מרחיקי לכת במזרח התיכון אשר הינם בעלי השפעה משמעותית גם על זירת הלוחמה הא-סימטרית. ארועי ״האביב הערבי״ בשילוב עם תוצאות המלחמות בעיראק ובאפגניסטאן הביאו להקמת מספר רב של ארגונים אלימים חדשים והפכו את המזרח התיכון באופן ברור למוקד הסכסוכים בתחום. חלק מהארגונים ובראשם דאע״ש לובשים צורה אחרת מהארגונים ״המסורתיים״ שנבחנו במחקר, השוני מתבטא במבנה הארגון, באופיו, ביעדיו ובאופי המאבק האלים בינו לבין המדינה. המתודולוגיה הנוכחית תהיה חייבת לעבור עדכונים והתאמות כך שתיתן מענה גם לסוג זה של סכסוכים.

<u>כיווני המשך למחקרים עתידיים</u>

המודל הנוכחי מעמיד תשתית תאורטית מקיפה שלא הייתה קיימת עד כה, אין ספק כי מחקרי המשך שישתמשו במודל זה בסכסוכים נוספים יעשירו וירחיבו את הידע הראשוני המוצג במסקנות המחקר הנוכחי. רצוי כי במחקרים אלה יעשה נסיון להעמיד מתודולוגיה משופרת שתוכל להציג מסקנות מבוססות יותר. לפיכך, אין לי ספק כי יש צורך בעבודות המשך שיבחנו מקרי מחקר נוספים.

לחלופין, אני סבור כי על בסיס המחקר הנוכחי יש מקום למחקר עומק בכל אחד מארבעת הסכסוכים שבחנתי, מחקר כזה יכול לספק הבהרות ותשובות ברורות יותר בנוגע לשאלות שנותרו סתומות או לגבי מסקנות שנראה כי אינן מספיק מבוססות.

מכיוון שמחקר זה הוא מחקר חלוצי המצליח להראות (גם אם לא באופן מלא) כי מתקיימים כללי משחק בלוחמה א-סימטרית וכן את מהלך הגדרתם והסיבות להצלחה/כשלון ביצירתם יש מקום לבחון תוצאות אלה ביחס לידע המחקרי הרב שנצבר בנוגע לכללי משחק בסכסוכים בין מדינות. השוואה בין המודל החדשני

הנוכחי למודלים הותיקים מתחום הסכסוכים הבינמדינתיים עשויה להניב תוצאות מעניינות וחשובות בנוגע לדומה ולשונה בין שני סוגי הסכסוכים.

לצד חקר מקרים נוספים או העמקת חקר מקרים קיימים, יש מקום למחקרים שיתמקדו במשתנים ספציפיים, הדבר רלבנטי במיוחד לגבי משתנים לגביהם נמצאו מסקנות חשובות אך לא ברורות מספיק. אני סבור כי הממצא בדבר התייחסות כל הארגונים ל"קו האדום" מחד, לעומת הקושי לאתר את מיקומו מצד שני, בהחלט מהווה נקודת מוצא למחקר עתידי שיתמקד בנושא זה. מיותר להבהיר כי מבין כלל הנושאים שנבחנו במחקר זה הוא גם אחד הנושאים הרלבנטיים ביותר למקבלי ההחלטות.

הניגוד הקיצוני בין השפעות הלחץ הבינלאומי וזהות ההנהגה הפוליטית בישראל ורוסיה מדגיש צורך במחקר שיעסוק במדינה המהווה "דגם ביניים" מבחינת גודלה ועוצמתה ומבחינת מידת הדמוקרטיות בה. העובדה שישראל ורוסיה מהוות דוגמאות מקוטבות בפרמטרים אלה מתבטאות בתוצאות ההפוכות, אך הניגוד הוא כה חזק שנראה כי יש צורך בבחינת הנושא על שחקנים מדינתיים "מתונים" יותר.

הצלחתה של רוסיה להרתיע את הארגונים הצ'צ'ניים באמצעות הסיכולים הממוקדים לעומת כשלונה לעשות זאת בהפעלת כוח ברוטלי מהווה נקודת מוצא מעניינת נוספת שרצוי להעמיק בה במחקרים הבאים. יש לציין כי מקרה זה מספק דוגמא בולטת לקושי המתודולוגי הקיים במחקר הנוכחי באבחנה בין השפעות המשתנים, שכן המסקנה לפיה הסיכולים הממוקדים שיצרו את ההרתעה היא בעיקרה על-פי מתאם סיבתי בין הארועים ולפיכך נתונה לביקורת ופרשנויות אחרות שעשויות להצביע על השפעות משתנים אחרים.

רשימה ביבליוגרפית

אזולאי-כץ אורלי, "הפסקת אש", ידיעות אחרונות, 1.8.93

אזולאי-כץ, "פרס: הפלשתינים לוחמים בטרור יותר מאי-פעם", ידיעות אחרונות, 24.3.96

אייכנר, "רוה"מ: אל תדברו על נסיגה", ידיעות אחרונות, 8.9.97

אייכנר ושקד, "קלינטון הפריע באמצע פגישת ברק-ערפאת", ידיעות אחרונות, 26.9.00

אייכנר, "מחר תובא לאישור הבנייה בהר חומה", ידיעות אחרונות, 25.2.97

אייכנר ושקד, "ברק שוקל הסכם "סופי" בלי ירושלים", ידיעות אחרונות, 25.9.00

אלדר שלומי,2012, להכיר את חמאס, ירושלים: הוצאת כתר

אלדר עקיבא, "אש"ף יכיר כנראה בעקרון החלוקה", הארץ, 7.11.88

אלדר וניר, "המשלחת הפלשתינית דורשת להכליל את ירושלים בפתרון הקבע", הארץ, 1.9.92

אלון, "הרמטכ"ל: לחיזבאללה יכולת לפגוע בעכו וכרמיאל", הארץ, 14.8.96

אלון, "מרדכי: איני מנהל קזינו", הארץ, 2.12.98

אלון, "ארנס: סוריה העבירה מסר שתנסה לרסן את חיזבאללה", הארץ, 29.6.99

אריאן אשר, 1999, "דעת הקהל בישראל בנושא לבנון – 1999", עדכן אסטרטגי, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל-אביב

ארד משה (הקדמה בתוך: ענת ברקו), 2004, בדרך לגן עדן, עולמם של מחבלות ומחבלים מתאבדים ושולחיהם, תל-אביב: ספרי חמד

ארליך יוכי, "למי צלצלו הפעמונים? המודיעין והאינתיפאדה הראשונה – 1987", מבט מל"מ (פברואר 2008), גליון 51

אשל שרגא, "בריחה משני צידיו של הגבול", ידיעות אחרונות, 7.8.94

באום אילנה, "רבין: יהיה קשה לשכנע את הישראלים שיש שותף לשלום", ידיעות אחרונות, 19.6.95

באום, "ערפאת וכריסטופר – פגישה מועילה", ידיעות אחרונות, 13.6.95

בכור גיא, "התקרבות בין סוריה לחיזבאללה", הארץ, 30.11.9

בכור, "דובר מחלקת המדינה: המגעים נכנסו לשלב המכריע", הארץ, 26.4.96

בן והראל, "ארה"ב: כשבוע לסיום הלחימה", הארץ, 23.7.06

בן אלוף, "ישראל הזהירה את סוריה מהידרדרות בצפון", הארץ, 29.11.95

בן ובכור, "כריסטופר יאמר לאסד: ישלמנוע פעילות חיזבאללה מהכפרים", הארץ, 22.4.96

בן, "נתניהו: הבטחון הוא המבחן להתקדמות עם הפלשתינאים", הארץ, 24.6.96

בן-חורין, "ארה"ב: לא נתמוך בהכרזה חד-צדדית", מעריב, 29.5.98

בן ישי רון, "היום בו תשוגר הקטיושה הראשונה", ידיעות אחרונות, 26.5.00

בן צבי אברהם, ארצות הברית בזירה הבינלאומית מאז 1945, האוניברסיטה הפתוחה, 2006

בצלם – מרכז המידע לזכויות אדם בשטחים, "גירוש פלסטינים מהשטחים והגירוש ההמוני בדצמבר 1992", ירושלים, יוני 1993

בר מיכה, "קוים אדומים באסטרטגיית ההרתעה הישראלית", תל-אביב: מערכות (1990) עמ' 167-155

ברגמן רונן, 2007, נקודת האל חזור – המדיעין הישראלי מול איראן וחיזבאללה, תל-אביב: הוצאת כנרת-זמורה-ביתן

ברון גבי, "צו המניעה בוטל – הריסת הבתים חודשה לפנות ערב", ידיעות אחרונות, 27.9.90

ברון, "תושבי דרום-לבנון ישלמו את המחיר", ידיעות אחרונות, 5.7.95

ברזל בינה, "לא אשתף פעולה עם הליכוד ביוזמה נגד מדינה פלשתינאית", ידיעות אחרונות, 11.2.94

בר-יוסף אבינועם, "תגובות: עונש מוות, כוח 12: אנחנו אחראים", מעריב, 4.8.87

בר-יוסף, "כוחות גדולים יאבטחו את שולץ", מעריב, 14.10.87

בר-יוסף, "תגובות: עונש מוות, כוח 12: אנחנו אחראים", מעריב, 4.8.87

בר-יוסף אורי, 2001, הצופה שנרדם : הפתעת יום הכיפורים ומקורותיה, תל-אביב : הוצאת זמורה-ביתן
ברנע נחום, "רוה"מ מתנגד לפעולה צבאית בלבנון", ידיעות אחרונות, 13.12.94
ברנע נחום ושיפר שמעון, "מה חלוץ היה אומר", ידיעות אחרונות, 25.8.06
גבאי שפי, "הפרלמנט של אש"ף תקע את המסמר האחרון", מעריב, 21.4.87
גבאי, "חמאס : נמשיך לתקוף את ישראל", מעריב 5.9.93
גולן שמעון, 1983 "המאבק על מי הירדן" בתוך אבשלום שמואלי ואחרים (עורכים), ארצות הגליל, אוניברסיטת חיפה
גולן שמעון, 2000, גבול חם מלחמה קרה : התגבשות תפיסת הבטחון של ישראל 1949-1953, תל-אביב : הוצאת מערכות
גילבר, 1993, "התפתחויות דמוגרפיות וכלכליות כגורמים לאינתיפאדה", בתוך : ג' גילבר וא' ססר (עורכים), בעין הסכסוך : האינתיפאדה, עמ' 39-20
גליקמן איתן, "המחבלים ירו טילים, לוחמי גולני הסתערו", ידיעות אחרונות, 12.12.94
גליקמן, "מטח קטלני ליד הבופור", ידיעות אחרונות, 25.12.94
גליקמן, "הסורים פרוסים בגבול ומוכנים למלחמה, אך צה"ל חזק יותר", ידיעות אחרונות, 30.4.95
גליקמן, "גיהינום בנגמ"ש, ידיעות אחרונות, 18.10.95
גליקמן, "לא נשלים עם המצב", ידיעות אחרונות, 12.3.96
גליקמן, "עשרות מטוסי קרב חגים בשמי הצפון", ידיעות אחרונות, 19.3.96
גליקמן, "כל לבנון הפכה למטרה אחת גדולה", ידיעות אחרונות, 15.4.96
גליקמן, "הסלמה בצפון : מארב קטלני בגבול", ידיעות אחרונות, 6.10.03
גת עזר, 2000, מקורות המחשבה הצבאית המודרנית, הוצאת מערכות : תל-אביב
דלל אריה, 2012, יצחק רבין והסיכסוך הישראלי-ערבי, אזור : הוצאת ספרי צמרת בע"מ
דרשוביץ אלן, 2003, האם הטרור ינצח? להבין את האיום ולהיענות לאתגר, אוניברסיטת תל-אביב
הירשפלד יאיר, 2000, אוסלו : נוסחה לשלום, תל-אביב : מרכז רבין לחקר ישראל, עם עובד
המכון לחקר תקשורת המזרח-התיכון, "המאבק לפירוק נשק המליציות בלבנון על יסוד החלטה 1559", 15.5.05
הנדלר, "שר התיירות הלבנוני לחיזבאללה : תנו לנו את החטופים", ידיעות אחרונות, 19.7.06
הנקין יגיל, 2007, ננצח או שנעלם – תולדות מלחמת צ'צ'ניה הראשונה 1994-1996, הוצאת "מערכות" : תל-אביב
הס והורוביץ, "הפלשתינאים מאיימים במשבר אם לא ישוחררו אסירים", הארץ, 30.11.98
הס, "בהוראת ערפאת שוחרר עזיז רנטיסי, הארץ, 8.2.00
הראל וגל, "הפגזה על הגליל בעקבות פציעת נשים בלבנון", הארץ, 21.6.99
הראל עמוס, "מזכ"ל חיזבאללה : יתכן שרון ארד בחיים", הארץ, 14.1.00
הראל עמוס, "חיזבאללה טמן לחיילים מטען גדול ליד הגדר", הארץ, 7.4.98
הראל עמוס, "אם נותקף נקבע רף גבוה לתגובה בכל לבנון", הארץ, 25.5.00
הראל, "תגובה ישראלית חריפה במיוחד", הארץ, 29.5.06
הראל עמוס ואבי יששכרוף, 2008, קורי עכביש, ידיעות אחרונות ספרי חמד
הרכבי יהושפט, 1990, מלחמה ואסטרטגיה, הוצאת תל-אביב
הר-סגור מיכאל ואהוד פוקס, 2010, רגעים היסטוריים ורגעים היסטריים, החלטות בתנאי משבר, כנרת זמורה ביתן
ורטר וטל, "ברק מתחייב : נסיגה מלבנון עד יוני 2000", הארץ, 2.3.2000
זילבר אפרת, הריסת בתים ואטימתם כאמצעי ענישה ביהודה ושומרון בתקופת האינתיפאדה עד הסכם אוסלו (דצמבר 1987 עד ספטמבר 1993), עבודת גמר – אוניברסיטת בר-אילן, המחלקה ללימודי ארץ ישראל, תשנ"ח 1997
זילבר אפרת, "הריסות ואטימת בתים כאמצעי ענישה ביהודה שומרון ועזה (1967-2010), הרצאה באוניברסיטת בן-גוריון בנגב, 2011, https://www.youtube.com/watch?v=3oM5MFH2KEI
זיסר אייל, 2009, לבנון דם בארזים – ממלחמת האזרחים עד מלחמת לבנון השנייה, הוצאת הקיבוץ המאוחד

חכם דוד, אוקטובר 2006, ותמלא הארץ חמאס – השייח אחמד יאסין ומלחמתו בישראל, קתדרת חייקין לגיאואסטרטגיה אוניברסיטת חיפה
טובי טל, 2010, גרילה והמלחמה נגדה : מורשתו הצבאית של מאו (ירושלים : כרמל)
טל ירח, "בעבודה מופתעים לטובה מהשוויון בסקרים", הארץ, 8.3.99
יבלונקה אורי, "תוכנית רייס : הפסקת אש תוך כשבוע", מעריב, 30.7.06
יחזקאלי צדוק, "סקר מעודד לשמיר", ידיעות אחרונות, 3.4.89
יחזקאלי, "בירושלים זועמים על פגישת שגריר ארה"ב עם אבו-איאד", ידיעות אחרונות, 29.6.89
יחזקאלי, "בייקר : נגד ועידה בינ"ל, אבקש משמיר תוכנית רצינית", ידיעות אחרונות, 7.3.89
יעלון משה, 2008 דרך ארוכה קצרה, ת"א : הוצאת ידיעות אחרונות
כגן קורינה, מעצמות גדולות ושכנות קטנות : אזורי השפעה מעצמתיים במאה ה-20 , חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה בהנחיית פרופסור יעקב בר-סימנטוב (ירושלים : האוניברסיטה העברית 2000)
כספי יואב, "טלי קטיושה לעבר מוצב צד"ל, מעריב, 16.3.93
כספי, "קצין בכיר : כמות הנפגעים בלתי נסבלת", מעריב, 12.7.93
כספי ושחר, "דריכות רבה בקרב כוחות צה"ל בצפון", מעריב, 24.7.93
כספי, "סוריה מנעה העברת נשק לחיזבאללה", על המשמר, 18.8.93
כספית בן, "ערפאת תובע : לפרסם", מעריב, 5.5.98
כספית, "טיבי : דחיית יוזמת ארה"ב תוביל לגל אלימות אזורי", מעריב, 18.5.98
כרמי נעמי, "אוסלו : לפני ואחרי, מצב זכויות האדם השטחים, בצלם, דף מידע מאי 1999
כרמי שמעון, אתגר השלום לארגוני טרור : שינויים במדיניות הפיגועים של "הצבא האירי הרפובליקני על רקע תהליך השלום בצפון אירלנד,עבוד גמר מחקרית (תיזה) באוניברסיטת חיפה, הפקולטה למדעי החברה, בית הספר למדעי המדינה (אוגוסט 2003)
כשר אסא, 2004, אתיקה, מוסר ובטחון לאומי, נספח למקראה, ת"א : המכללה לבטחון לאומי
לוין ובוהדנה, "הפלשתינאים : נקים מדינה גם אם זה יביא למלחמה", מעריב, 24.5
לזר, "בסופו של דבר צה"ל יפעל", מעריב, 19.7.93
ליאור גד, "500 מליון דולר הועברו לשטחים ב-10 השנים האחרונות", ידיעות אחרונות, 18.7.88
לימור, "רוס נסע : ערפאת מיואש", מעריב, 11.1.98
לשם רון , "פסגת הטרור בטהרן", ידיעות אחרונות, 15.10.99
מאשה גסן, 2006, פוטין האיש ללא פנים, ת"א : הוצאת ידיעות אחרונות
מגן אורן, הרתעה וכפייה נגד ארגוני טרור אתנו-פוליטיים, מוגש כעבודת גמר לתואר מוסמך באוניברסיטת תל-אביב, אוקטובר 2008,
מורגנתאו י .האנס, 1974, פוליטיקה בין האומות :המאבק לשלטון ולשלום, תל-אביב :יחדיו
מחניימי, שקד וזינגר, "פקודת מבצע מאש"ף לשטחים", ידיעות אחרונות, 22.2.88
מיימון דוד, הטרור שנוצח – דיכוי הטרור ברצועת עזה, סטימצקי, 1993
מילר אהרון, 2008, הארץ המובטחת מדי, ת"א : ידיעות אחרונות
נווה שמעון, 2004, "עימותים א-סימטריים : ביקורת אופרטיבית של אסטרטגיות הגמוניות" בתוך : העימות המוגבל (עורכים :גולן ושי), תל-אביב : הוצאת מערכות
סבירסקי שלמה, "נטל הסכסוך הישראלי-פלסטיני, תמונת מצב : 2012", מרכז אדוה, 2012
סוכנות הידיעות, "סוריה : על ישראל לסגת", ידיעות אחרונות, 18.11.93
סוכנויות הידיעות, "בשבילנו דרום-לבנון היא כמו הגולן", ידיעות אחרונות, 28.12.93
עברון יאיר, 1987, הדילמה הגרעינית של ישראל, הוצאת הקיבוץ המאוחד
פז ראובן, התאבדות וג'יהאד באסלאם הרדיקלי הפלסטיני : הפן הרעיוני, מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה (אוגוסט 1998)
פישמן אלכס, "סגר של אש", ידיעות אחרונות, 13.4.96

פישמן, "רכבת אווירית של נשק מאיראן ללבנון", ידיעות אחרונות, 7.10.99
פישמן אלכס, "ועכשיו: מתקפה טוטאלית", ידיעות אחרונות, 13.7.06
פרו מרק, שבעה גברים במלחמה – מנהיגים שהכריעו את עתיד העולם,כנרת זמורה-ביתן (תרגום), 2010
פרי סמדר, "סוריה מרסנת את חיזבאללה", ידיעות אחרונות, 3.8.93
פרי סמדר, "דיבר חלש", ידיעות אחרונות, 17.7.06
פרי, "האם ראשו בסכנה", ידיעות אחרונות, 18.11.94
פרי, "צבא לבנון יתפרס בגבול", ידיעות אחרונות, 16.7.06
פרי, "בכירים בלבנון: סוריה ואיראן אחראיות לטרגדיה", ידיעות אחרונות, 21.7.06
פרי סמדר, "שר לבנוני: נסראללה חטף מדינה שלמה", ידיעות אחרונות, 14.7.06
פרי, "שר לבנוני: נסראללה חטף מדינה שלמה", ידיעות אחרונות, 13.7.06
צימוקי, "הרמטכ"ל: הקשיים יגברו לאחר הפינוי מערי יו"ש", ידיעות אחרונות, 23.8.95
קדמון סימה, "טעינו שחיכינו", ידיעות אחרונות, 28.7.06
קופמן, "פרס: מה שהצבא עושה, זה ליצור אינטרס להפסקת אש", הארץ, 18.4.96
קיזל אריה, "אנחנו בשר התותחים שלכם", ידיעות אחרונות, 26.11.93
קיזל, "החיזבאללה יחריפו את הפיגועים", ידיעות אחרונות, 11.2.94
קיזל, "לבנון – המתיחות נמשכת, ידיעות אחרונות, 8.2.94
קיזל ושקד, "מוכנים לסגת אם יפסק הטרור", ידיעות אחרונות, 23.8.94
קיסינג'ר הנרי, דיפלומטיה, מרכז שלום מכון למדיניות לאומית, תשס"ח 2007
קרני וגליקמן, "התנועה ליציאה מלבנון יצאה לדרך", ידיעות אחרונות, 10.11.97
רבין איתן, "הפצצת קו מתח גבוה ניתקה את אספקת החשמל לביירות", הארץ, 21.8.97
רבין, "האני אל-חסן: אם שמיר ינצח נעבור לנשק חס", הארץ, 15.10.88
רבין, "ארה"ב: כינוס מועצת הבטחון יחבל בתהליך השלום" הארץ, 2.2.93
רבינוביץ' איתמר, 2012, האופק המתרחק – ישראל, הערבים והמזרח התיכון 1948-2012, ת"א: הוצאת כנרת זמורה ביתן
רגב ושקד, "מאות אנשי חמאס הופתעו במיטותיהם", מעריב, 19.4.94
רגב ושקד, "ערפאת ידחה הכרזת העצמאות לנובמבר", ידיעות אחרונות, 26.7.00
רהט, צוריאל וגורן, "מודעי:איני זוכר ישיבת ממשלה כזאת", מעריב, 29.9.87
רהט, "צ'רלי ביטון: אני מביא מסר מהפכני מערפאת", מעריב, 11.9.87
רובינשטיין דני, "מעגל הדמים נמשך", הארץ, 6.7.01
רוזן עמנואל, "הרמטכ"ל: האלימות בשטחים לא תיגמר לעולם וצריך לחיות איתה", מעריב, 14.10.87
רוזן, "האלוף מרדכי: הירי לא היה מוצדק", מעריב, 12.11.87
רוטשילד דני, "כרוניקה של טמטום: כניסת צה"ל לקלקיליה", מעריב, 21.3.02
רוס לי, 1993, "מכשולים פסיכולוגיים לפתרון סכסוכים", המשא ומתן הישראלי-ערבי עמדות מדיניות ומסגרות מושגיות (עורכים: תמר הרמן ורובין טוויט) הוצאת פפירוס אוניברסיטת תל-אביב
רפפורט עמיר, "המטרה: להביך את הסורים", ידיעות אחרונות, 2.7.01
רפפורט עמיר, "מהלך מחוכם של אסד", מעריב, 7.10.03
שדה, "שחק: הגירוש כבר מורגש, וילנאי: זה לא זבנג וגמרנו", ידיעות אחרונות, 31.12.92
שוויצר יורם ושי שאול, הפתעה צפויה: מתקפת הטרור בארצות-הברית ב-11 בספטמבר 2001 והשלכותיה, מפעלות המרכז הבינתחומי הרצליה והמכון למדיניות נגד טרור, הרצליה
שחר פאר-לי, "רבין וערפאת עשויים להיפגש השבוע בספרד", ידיעות אחרונות, 21.11.94
שחר, "רבין: חיזבאללה עבר את כל הקווים האדומים", מעריב, 26.7.93
שחר וכספי, "הממשלה מזהירה את המחבלים", מעריב, 19.7.93

שטרן יואב, "נסראללה: עסקה עשויה לכלול גם את שליט", הארץ, 14.7.06
שי שאול, 2002, ציר הרשע: איראן, חיזבאללה והטרור הפלשתיני, המרכז הבינתחומי הרצליה: הוצאת מפעלות
שיבי חיים, "אסד רומז: ערפאת עלול לשלם בחייו", ידיעות אחרונות, 3.10.93
שיבי, "כריסטופר לא-שארע: תרגיעו את חיזבאללה", ידיעות אחרונות, 31.12.95
שיבי, "נגמר מצבור האהדה שהיה לישראל בעולם" ,ידיעות אחרונות, 19.4.96
שיבי, "רבין: בוושינגטון אצטרך להסביר מדוע כפו עלינו לעשות מה שעשינו", ידיעות אחרונות, 23.6.88
שיף זאב ואהוד יערי, 1990, אינתיפאדה, תל-אביב: הוצאת שוקן
שיף, "הלחימה תימשך בתקופת המו"מ", הארץ, 16.4.96
שיפר וקיזל, "אם לא תדאגו לשקט בלבנון – יהיו קשיים במו"מ", ידיעות אחרונות, 28.12.93
שיפר ולויצקי, "נתניהו לערפאת: עיכוב הסכם חברון יביא לפיצוץ", ידיעות אחרונות, 11.11.96
שיפר שמעון, "דמשק על הכוונת", ידיעות אחרונות, 5.10.03
שיפר, "שרון: בחטיפה הבאה התגובה תהיה אחרת", ידיעות אחרונות, 30.1.04
שיפר, "כללי המשחק השתנו", ידיעות אחרונות, 12.7.06
שיפר, "אסד: שקט בצפון? בואו נעשה הסדר מלא", ידיעות אחרונות, 24.3.94
שיפר ושיבי, "העולם מחזר אחרי אסד", ידיעות אחרונות, 21.4.96
שיפר, "ושוב סגר על השטחים", ידיעות אחרונות, 23.1.95
שיפר, "רבין נוטה להאיץ את המו"מ", ידיעות אחרונות, 25.7.95
שיפר ורגב, "ערפאת :ישראל הכריזה מלחמה נגדי, המצור עלול להרוס אותי", ידיעות אחרונות, 4.8.97
שיפר, אייכנר ושקד, "לקראת פסגה: ברק יוצא לגייס תמיכה באירופה", ידיעות אחרונות, 3.7.00
שלו אריה, האינתיפאדה, תל-אביב: 1990
שלום זכי, 1996, מדיניות בצל מחלוקת, תל-אביב: משרד הבטחון
שלום זכי ויועז הנדל, 2010, תנו לצה"ל לנצח – הסיסמה שהגשימה את עצמה, תל-אביב: הוצאת ידיעות אחרונות
שלח עופר ורביב דרוקר, 2005, בומרנג – כשלון המנהיגות באינתיפאדה השנייה, ירושלים: הוצאת כתר
שלינג תומאס, 1981, חימוש והשפעה, תל-אביב: הוצאת מערכות
שמיר שלמה, "ערפאת: פקעה סבלנותי", הארץ, 2.7.98
שמש משה, אש"ף: הדרך לאוסלו – שנת 1988 כמפנה בתולדות התנועה הלאומית הפלסטינית, אוניברסיטת בן-גוריון, מכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות – עיונים בתקומת ישראל, כרך 9 1999, עמ' 245-186
שפירא שמעון, 2000, חיזבאללה בין איראן ללבנון, הוצאת הקיבוץ המאוחד
שקד רוני ואביבה שאבי, 1994, חמאס מאמונה באללה לדרך הטרור, ירושלים: הוצאת כתר
שקד רוני ודני שדה, "עשרות נעצרו לאחר רצח החייל", ידיעות אחרונות, 21.3.88
שקד, "ערפאת החליט וחברון נרגעה", ידיעות אחרונות, 15.7.95
שקד ורגב, "חשש פלשתיני: ברק יקשיח עמדות", ידיעות אחרונות, 10.7.00
תומר ישראל, "סוריה והאו"ם טירפדו פריסת צבא לבנון", ידיעות אחרונות, 25.8.93

Adams Gary , 1997, An Irish Voice: The Quest for Peace Dingle: Mount Eagle

Adler, Emanuel, "Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics," in: European Journal of International Relations 3, No. 3 (September 1997): 319-363.

Alison J.K Bailes & Daniel Nord, 2010, "Non-State Actors in Conflict a Challenge for Policy and for Law" in:Violent Non-State Actors in World Politics (edt: Klejda Mulaj), Columbia University press New York

Arian Asher, Shamir Michal, Ventura Raphael ,"Public Opinion and Political Change: Israel and the Intifada" in: Comparative Politics, Vol.24, No.3, (April 1992) pp. 317-334

Arreguin –Toft Ivan**,** "How the weak win wars: A Theory of Asymmetric Conflict", in: International Security Vol.26, No.1 (Summer 2001), pp. 93-128

Axelrod Robert, 1984, The Evolution of Cooperation**,** , New York: Basic Books

Azar Edward E.**,** **"**Conflict Escalation and Conflict Reduction in an International Crisis: Suez, 1956" in: The Journal of Conflict Resolution, Vol. 16, No. 2, (Jun, 1972), pp.183-201

Baker William D. and John R. Oneal, "Patriotism or Opinion Leadership? The Nature and Origins of the ‘‘Rally ‘Round the Flag’’ Effect." Journal of Conflict Resolution (2001) 45:661–687

Bamber David , "Basque bombers top up IRA's terror arsenal" The Daily Telegraph (London), 4.3.2000

ar Shmuel, Rachel Machtiger and Shmuel Bachar. 2008. Deterrence of Palestinian Terrorism – The Israeli Experience: A Critical Analysis, Herzliya : Institute for Policy and Strategy, IDC.

Barr Robert, 2001, "Can Airpower Counter The Asymmetric Threat?", Unpublished Research Report Maxwell Air Force Base, La: Air Command and Staff College, Air University

Bar-Tal, David, "Societal Beliefs in Times of Intractable Conflict", Journal of Conflict Management (1998) 9: 22-50.

Bayman Daniel L., Waxman Mathew C. & Larson Eric, 1999, Air Power as a Coercive Instrument, California Rand

Betts, Richard K, "The Soft Underbelly of American Primacy: Tactical Advantages of Terror", Political Science Quarterly (2002) 117(1): 19-36

Bishop Patrick and Eamonn Mallie, 1997, The Provisional IRA, Corgi Books

Bloom, Mia, 2005, Dying to Kill: The Allure of Suicide Terrorism. New York: Columbia University Press.

Bowen, Wyn K. 2004. "Deterrence and Asymmetry: Non-State Actors and Mass Casualty Terrorism", Contemporary Security Policy, 25(1): 54–70.

Bowyer Bell, J., The Secret Army: The IRA. Transaction Publishers,1997, pp. 556–571

Bryan Brophy-Baermann, Conybeare John A.C, "Retaliating against Terrorism: Rational Expectations and the Optimality of Rules versus discretion" in: American Journal of Political Science, Vol. 38, No. 1 (Feb., 1994), pp. 196-210

Brynen, Rex. 1990. Sanctuary and Survival: The PLO in Lebanon, Boulder: Westview Press

Bueno de Mesquita, Bruce; Alastair Smith ; Randolph Siverson and James D. Morrow, 2003. The Logic of Political Survival. Cambridge, MA: MIT Press.

Bueno de Mesquita, Ethan, 2005, "Conciliation, Counterterrorism, and Patterns of Terrorist Violence", International Organization, 59(1): 145-176

Bull Hedley, 2002, The Anarchial Society: a Study of Order in World Politics, 3 ed. (New York: Columbia University Press

Byman Daniel, "Passive Sponsors of Terrorism", Survival 47 (4)

Byman, Daniel L., Matthew C. Waxman, and Eric Larson. 1999. Air Power as a Coercive Instrument, Santa Monica: Rand

Byman, Daniel L. and Matthew C. Waxman. 2002, The Dynamics of Coercion: American Foreign Policy and the Limits of Military Might. Cambridge: Cambridge University Press.

Byman Daniel, 2005, Deadly Connections: States that sponsor terrorism, Cambridge University press

Colaresi, Michael and William R. Thompson, 2002. "Strategic Rivalries, Protracted Conflict, and Crisis Escalation", Journal of Peace Research 39(3): 263–287

Cox M., A.Guelke and F.Stephen (eds), 2000, A Farewall to Arms? From "Long War" to "Long Peace" in Northern Ireland, Manchester: Manchester University press

Cox M., "Bringing in the 'International': The IRA Ceasefire and the End of the Cold War" International Affairs (1997) 73, 4

Crenshaw, Martha. 1981. "The Causes of Terrorism", Comparative Politics 13(2): 379-399

Crenshaw Martha, 2003, "Coercive Diplomacy and The Response to Terrorism" in the: United States and Coercive Diplomacy, edited by: Robert J. Art & Patrick M. Cronin, Washington DC: United States Institute of Peace Press

Davis, Brian Lee, 1990, Qaddafi, Terrorism, and the Origins of the U.S. Attack on Libya, New York

Davis Paul K. and Brian Jenkins, 2002, Deterrence and Influence in Counterterrorism: A Component in the War on Al Qaeda, Santa Monica: RAND

De Br'ead'un D., 2001, The Far Side of Revenge: Making Peace in Northern Ireland (cork: Collins)

Diehl Paul F. & Gary Goertz, 2001, War and Peace in International Rivalry, The University of Michigan press.

Doyle, W. Michael, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", Philosophy and Public Affairs,12, No. 3 (Summer 1983): 205-235

Elbridge Colby A., "Expanded Detterrence: Broadening The Threat of Retaliation, Policy Review, 2008, 149, pp.43-59

Eljahmi, Mohamed "Libya and the U.S.: Gaddafi Unrepentant", Middle East Quarterly (2006)

Elster Jon**,** "Social Norms and Economic Theory", Journal of Economics Perspectives, (1989) Vol.3 No.4 – Fall, pp.99-117

Enders, Walter and Todd Sandler, "The Effectiveness of Antiterrorism Policies: A Vector-Autoregression-Intervention Analysis," American Political Science Review,1993, 87: 829-844

English Richard, 2003, Armed Struggle – The History of The IRA, Oxford University

Eamon Mallie and David McKittrick, 1996, The Fight for Peace: The Secret Story of the Irish Peace Process, London: Heinemann

Ellsberg, Daniel. 1968. The Theory and Practice of Blackmail. Santa Monica: RAND

Evangelista Matthew, 2002, The Chechen Wars: will Russia Go The Way of The Soviet Union, The Brooking Institution

Evans Eric J. & P.D King, 2001, Ireland in Conflict 1922-1998, New York: Routledge

Felshtinsky Yuri and Vladimir Pribylovsky, 2008 The Age of Assassins: The Rise and Rise of Vladimir Putin, London: Gibson Square Books

Findley Michael G. & Scott Edwards "Accounting for the Unanccounted: Weak Actors, Social Structures in Asymetric Wars", in: International Studies Quarterly, Vol.51 No.3, pp.583-606

Findley Michael G. & Joseph K. Young, February 2013, Terrorism, Spoiling, and the Resolution of Civil Wars, Department of Government School of Public Affairs, University of Texas at Ausin American University

Finnemore & Sikkink, "International Norm Dynamics and political change", in: International Organization, (Autumn 1998), Vol.52, No.4

Fischerkeller Michael P. , "David versus Goliath: Cultural Judgments in Asymmetric Wars.", Security Studies, 7, 4 (Summer 1998), 1-43

Flackes W.D. and Sydney Elliot, 1999, Northern Ireland, A Political Directory 1968-1999 (Fifth edition), Belfast: Blackstaff Press

Freedman, Lawrence. "Terrorism as a strategy", Government and Opposition, 2007, 42(3): 314-339.

Frey, Bruno S., 2004, Dealing with Terrorism--Stick or Carrot, Cheltenham, UK: Edward Elgar

Frisch, Hillel. 2006. "Motivation or Capabilities? Israeli Counterterrorism against Palestinian Suicide-bombings and Violence", Journal of Strategic Studies 29(5): 843-869.

Gall Carlotta & Thomas De Waal, Chechnya Calamity in The Caucasus, New York University press

Ganor Boaz, 2005, The Counter-Terrorism Puzzle, New Bruns wick & London Transaction Piblishers

Ganor, Boaz. 2008. "Terrorist Organization Typologies and the Probability of a Boomerang Effect", Studies in Conflict & Terrorism 31(4): 269-283

George Alexander & Richard Smoke, 1974, Detterence in American Foreign Policy, Columbia University Press, New York & London

George, Alexander L., "The Need for Influence Theory and Actor-Specific Behavioural Models of Adversaries", Comparative Strategy, 2003, 22(5): 463-487

Hague Rod, Harrop Martin, Comparative Government and politics: An introduction. pp. 247-267

Hoffman, Bruce and Gordon H. McCormick. 2004. "Terrorism, Signaling, and Suicide Attacks", Studies in Conflict and Terrorism, 27(2): 243–281.

Hoffman David, "Miscalculations Paved Path to Chechen War", Washington Post, 20.3.2000

Holl J.. 1993 "When war doesn't work: Understanding the relationship between the battlefield and the negotiating table" In: Stop the killing: How civil wars end, edited by R. Licklider, New York: New York University Press, pp.269-92

Holsti K.J, "Resolving International Conflicts: A Taxonomy of Behavior and Some Figures on Procedures", in: Journal of Conflict Resolution, (September 1966) Vol.10, No.3 pp.272-296

Holsti Ole R. and Rosenau James N., (de. 1986), "Consensus Lost, Consensus Regained? Foreign Policy Beliefs of American Leaders 1976-1980" in: International Studies Quarterly 30 pp.375-409

IRA statement, 31 August 1994, in AP/RN 1 Sept. 1994

Hughes James, 2007, Chechnya: From Nationalism to Jihad, University of Pensilvania press

Jervis, Robert. 1976. Perception and Misperception in International Politics. Princeton, N.J.: Princeton University Press

Jervis Robert, "Cooperation Under the Security Dilemma" World Politics 30, 2 (January 1978): 167-213

Jervis Robert, 1997, System Effect, Princeton University

Kober Avi, " Low Intensity Conflicts: Why the Gap Between Theory and Practice" in: Defence & Security Analysis (2002) Vol. 18 No. 1 pp. 15-38

Kegley Charles & Wittkopf Eugene, 1995, World Politics: Trend and Transformation, New York: St Martin's press

Kelley Kevin , 1988, the Longest War, Northern Ireland and the I.R.A., London: Zed Books LTD

Kuperman Ranan D. (2001b) Rules of Military Retaliation and their Practice by the State of Israel in: International Interactions 27:297–326.

Kristianasen Wendy, 1999, "Challenge and Counterchallenge: Hamas's Response to Oslo" Journal of Palestine Studies, 28(3): 19-36.

Kuperman D. Ranan, 2005, cycles of violence**,** Lexington Books, 2005

Kuperman Ranan, "Strategies of Asymetric Warfare and Their Implementation in the South Lebanese Conflict" in: Foreign Policy Affairs, Vol.2 (2006) pp.1-20

Kuperman, Ranan D., 2003, "The Effect of Domestic and Foreign Pressure on Israeli Decisions to Use Limited Military Force" Journal of Peace Research 40: pp. 677–694

Kurz, Anat and Nahman Tal. 1997, "Hamas: Radical Islam in a National Struggle", JCSS Memorandum No. 48, July 1997.

Kydd Andrew, "Sheep in Sheep's Clothing: Why Security Seekers Do Not Fight Each Other."Security Studies 7, 1 (Autumn 1997): 114-54

Kydd Andrew and Barbara F. Walter. 2002. "Sabotaging the Peace: The Politics of Extremist Violence", International Organization, 56(2): 263-296

Kydd, Andrew H. and Barbara Walter. 2006. "The Strategies of Terrorism", International Security 31(1) 49-80.

Lake, David. "Rational Extremism: Understanding Terrorism in the Twenty-first Century." Dialog-IO 1(1): 15–29.

Lake , David A. and Robert Powell (eds.). 1999, Strategic Choice and International Relations, Princeton: Princeton University Press.

Langlois Cathrine C. and Langlois Jean-Pierre, "Tacit Bargaininhs in International Relations: A Game Model and Case Study" in: The Journal of Conflict Resolution Vol.40, No. 4 (December 1996),pp. 569-596

Laqueur, Walter. 1999, The New Terrorism, New York: Oxford University Press.

Lebovic, James H. 2007. Deterring International Terrorism and Rogue States : US national security policy after 9/11, London ; New York : Routledge

Lebow Richard Ned, 1981 Between peace and war, by John Hopkins Universirty Press

Lebow, Richard N. 1985. "Conclusions", in Robert Jervis, Richard Ned Lebow, and Janice Gross Stein (eds.), Psychology and Deterrence, 203-232. Baltimore: Johns Hopkins University Press

Lebow, Richard N. and Janice Gross Stein. "Beyond Deterrence", Journal of Social Issues, 1987 43(4):5-73

Lebow, Richard N., "Deterrence: Then and Now", The Journal of Strategic Studies, 2005, 28(5): 765-774

Levy Adrian and Anna Pukas, "Iran paid millions to fund IRA" The Times , 21.8.94

Levy, Jack S. 1988. "Review Article: When Do Deterrent Threats Work?" British Journal of Political Science 18(4): 485-512.

Lieberfeld Daniel, "The Four Mother Movement and Israel's Lebanon War", University Pittsburgh, 2007

Lipson Charles, "Why Are Some International Agreements Informal?" in: International Organization, (Autumn 1991) Vol. 45 n. 4

Lynette Clemeston, Lockerbie victims relatives see glimmer of hope, New York Times, 16.8.03

Mack Andrew, "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict", from: World Politics, (Jan. 1975) Vol.27, No.2 pp. 175-200

Mac Ginty Roger, The Irish Peace Process - Background Briefing, CAIN project,1998

McCormick, Gordon. H., "Terrorist Decision Making", Annual Review of Political. Science, (2003) 6: 473-507

Madej, Marek. 2007. "Transatlantic Perspectives on Security Imperatives" in Slawomir, Debski. (ed.), Transatlantic Perspectives on Security Imperatives (TPPS Vol. 3) BerlinL LIT Verlag, p.52

Maoz Zeev, "Evaluating Israel's Strategy of Low-Intensity Warfare, 1949-2006", in: Security Studies, (2007) Volume 16, Issue 3

Mairbek Vatchagaev, "The Cancellation of Counter-Terrorism Operation in Chechnya: Peace or War?" , North Caucaus Weekly, 24.4.2009

Mearsheimer, John J., 1983, Conventional Deterrence, Ithaca: Cornell University Press

Mearsheimer, John J. 1990. "Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War", International Security 15(1): 5–56.

Merari, Ariel. 2002. "Deterring fear: Government Responses to Terrorist Attacks", Harvard International Review 23: 26-31

Merari, Ariel. 2005. "Israel Facing Terrorism", Israel Affairs 11(1): 223-237

Merom Gil, 2003, How Democracies Lose Small Wars, Cambridge University press

Metz Steven , 2000, Armed Conflict in the 21st Century: The Information Revolution and Post-Modern Warfare, Carlisle PA: Strategic Institute

Miller Benjamin "a theoretical analysis of US-Soviet" From: Conflict Management in the Middle East, (1992) Westerview press

Morgan, Patrick M. 2003. Deterrence Now. New York: Cambridge University Press

Morrison Danny , 1999, Than The Walls Came Down: A Prison Journal Cork: Mercier

Murphy, Paul, 2004, The Wolves of Islam: Russia and the Faces of Chechen Terror, Potomac Books Inc.

Neumann, Peter, and M. L. R. Smith. 2005. “Strategic Terrorism: The Framework and Its Fallacies.” Journal of. Strategic Studies 28 (4): 571-595.

Ni Aolain Fionnuala, 2000, The Politics of Force: Conflict Mnagement and State Violence in Northern Ireland, Belfast: The Blackstaff press

O'brien Brendan, 1999, The Long War, The IRA and SINN FEIN, Published in the United States by the Syracuse University

O'Duffy Brendan , 1996, "The Price of Containment Deaths and Debate on Northern Ireland in the House of Commons, 1968-94 in: Northern Ireland Question in British Politics (edt: Peter Catterall & Sean McDougal), USA: St. Martin press

Onuf, Nicholas Greenwood, 1974, Reprisals :Rituals, Rules, Rationales /by Nicholas Greenwood Onuf Princeton, N.J.] : Center of International Studies: Princeton University

Oye Kenneth A., 1986, Cooperation under Anarchy. Princeton: Princeton University Press

Pape, Robert A., 1996, Bombing to Win: Air Power and Coercion in War. Ithaca: Cornell University Press

Pape, Robert A. 2003. “The Strategic Logic of Suicide Terrorism”, American Political Science Review 97(3): 343-361.

Pashin, Alexander, "Russian Army Operations and Weaponry During Second Military Campaign in Chechnya", Moscow Defense Brief (Centre for Analysis of Strategies and Technologies), 3/2002

Paul T.V, 1994, Asymmetric conflicts: war initiation by weaker powers, Cambridge university press

Pike John, "Second Chechnya War". Globalsecurity.org

Politkovskaya Anna, 2002, A Dirty War, London: The Harvill Press

Post Jerrold M., 1990, “Terrorist Psyco-Logic: Terrorist Behavior as a Product of Psychological Forces”, In: Origins of Terrorism, ed. Walter Reich, Cambridge: Cambridge University press

Ranstorp, Magnus, (ed. 2006) , Mapping Terrorism Research: State of the Art, Gaps and Future Direction. London: Routledge.

Ross, Jeffrey Ian and Ted Robert Gurr. 1989. “Why Terrorism Subsides: A Comparative Study of Canada and The United States,” Comparative Politics, 21(4):405-426

Russett Bruce and Starr Harvey, World Politics: The Menu for Choice, 3th edition (New York: W.H. Freeman and Company, 1989)

Salehyan, Idean, "Transnational Rebels: Neighboring States as Sactuary for Rebel Groups" world politics, 2007, 59 (January) pp. 217-42

San-Acka Belgin," supporting Non-state Armed Groups (NAGs) A Resort to Illegality?" in: Journal of Strategic Studies, , 2009a 32 (4): 589-613

Sakwa Richard, ed. (2005). "Robert Bruce Ware: Mythology and Political Failure in Chechnya", Chechnya: From Past to Future. Anthem Press. pp. 79–115

Sarkees, Meredith Reid, Frank Whelon Wayman, and J. David Singer, "Inter-State, Intra-State, and Extra-State Wars: A Comprehensive Look at theirDistribution." International Studies Quarterly (2003) 47(1): 49-70.

Satter David , 2003, Darkness at Dawn: The Rise of the Russian Criminal State,Yale University Press.
Schelling Thomas,1966, Arms and influence (New Haven and London: Yale University Press
Schmid Alex P. and Jongman Albert J, 1988, Political Terrorism: A New Guide to Actors, Authors, Concepts, Data Bases, Theories, and Literature. Amsterdam: North-Holland Pub. Co.
Schultz , Kenneth. 1998 "Domestic Opposition and Signaling in International Crises," American Political Science Review 92(4): 829-40.
Schultz, Kenneth A. 2001. Democracy and Coercive Diplomacy. Cambridge: Cambridge University Press.
Schweitzer Yoram, "Neutralizing Terrorism-Sponsoring States: The Libyan Model" in: Strategic Assessment, (May 2004) Vol. 7, No. 1
Sean-Quinn Michael**,** "Practice – defining rules" in: Ethics, (October 1975) Vol.86, No.1, pp. 76-86
Singer David J. & Small Melvin, , c1972, The Wages of War, 1816-1965: A Statistical Handbook/, New York : Wiley
Shimshoni, Jonathan. 1988. Israel and Conventional Deterrence: Border Warfare from 1953 to 1970. Ithaca, NY: Cornell University Press.
Shultz, Richard. 1979. "Coercive Force and Military Strategy: Deterrence Logic and the Cost-Benefit Model of Counterinsurgency Warfare," The Western Political Quarterly, 32(4): 444-466
Sinn Fein, 1992, Towards a Lasting Peace in Ireland, Dublin: Sinn Fein
Smith Michael, 1995, Fighting For Ireland? The Military Strategy of the Irish Republican Movement. London and New York: Rout ledge
Snyder, Glenn H. 1961. Deterrence and defense : Toward a Theory of National Security. Princeton, N. J.: Princeton University Press.
Sobelman Daniel, "Hezbollah Two years after the withdrawal – a compromise between ideology, interests and Exigencies", Strategic Assessment by Jaffe, (Aug 2002) Vol.5, No.2
Sobelman Daniel, "Four years after the withdrawl from Lebanon – refining the rules of the game", Strategic Assessment by Jaffe center, (Aug 2004) Vol.7, No.2
Spector Bertram I., 1999 "Negotiating with Villains" in: Peter Berton, Hiroshi Kimura & I. William Zartman (eds.), International Negotiation: Actors, Stucture/Process, Values (New-York: St. Martin's Press)
Stedman,Stephen J., "Spoiler Problems in Peace Processes", International Security (1997) 22(2): 5-53
Steinberg, Gerald M. "Rediscovering Deterrence after September 11, 2001", Jerusalem Letter / Viewpoints No. 467, Jerusalem Center for Public Affairs
Taylor Peter, 2001, Brits – The War against the Ira, *Brits*. Bloomsbury Publishing
Teo Li-Wei Frededrick. "Rethinking Western Vulnerabilities to Asymmetric Warfare." Journal of Singapore Armed Forces 28:2 (Apr - Jun 2002).
Thornton Rod, 2007, Asymetric Warfare, Polity Press Cambridge
Tongue Jonathan , ""They haven't gone away you know: Irish Republican "Dissidents" and Armed Struggle", Terrorisn and Political Violence, Vol.16, No.3, 2004. Pp.671-693

Tongue Jonathan , "From VNSAs to Constitutional Politicans, Militarism and Politics in the Irish Republican Army" in: Violent Non-State Actors in World Politics (edt: Klejda Mulaj), Columbia University press New York

Trager, Robert F.and Dessislava P. Zagorcheva. 2005/6. "Deterring Terrorism: It Can Be Done", International Security 30(3): 87-123

Tse-Tung Mao, 1967, "On Protracted Wars" in Selected Works of Mao Tse Tung, Vol.2, Peking: Foreign Languages press (original work published in 1938)

Tumelty Paul (2005). "Chechnya and the Insurgency in Dagestan". *North Caucasus Analysis* (The Jamestown Foundation)

Violent Non-State Actors in World Politics (edt: Klejda Mulaj), Columbia University press New York, 2010

Uzzell Lawrence , "Basaev Claims Responsibility For Kadyrov Death", North Caucaus Weekly, 18.5.2004

Uzzel, "Maskhadov On Why They Fight", North Caucaus Weekly, 22.6.04

Uzzel, "Experts See Madkhadov as a Spent Force", North Caucaus Weekly, 5.10.2004

Varshney, Ashutosh, "Nationalism, Ethnic Conflict, and Rationality." Perspectives on Politics (2003)1(1): 85-99.

Walsh Nick Paton , "Land of The Warlord", The Guardian, 13.6.2006

Walter Barbara F.,(Summer 1997) "The Critical Barrier to Civil War Settlement" in: International Organization, Vol.51, No.3, pp.335-364

Waltz, Kenneth, 1979, Theory of International Politics, Addison-Weseley Publishing

Waltz, Kenneth N. Waltz, 1989, "The Origins of War in Neorealist Theory." Journal of Interdisciplinary History, 18, 4 (Spring): 615-28,

Wendt Alexander, "Anarchy is what States Make of it", The Social Construction of Power Politics, Vol. 46, No. 2 (Spring, 1992), pp. 391-425

Wilkinson, Paul. 2001. Terrorism Versus Democracy: The Liberal State Response. London: Frank Cass

Youngs Tim, "The Conflict in Chechnya", Research Paper, International Affaurs And Defece Section, House of Commons Library, 7.2.2000

<u>אתרי אינטרנט</u>

ארכיון משרד ההגנה הרוסי:

http://mdb.cast.ru/archive

אתר אוניברסיטת אלסטר – קונפלקט ופוליטיקה בצפון-אירלנד:

http://cain.ulst.ac.uk/

אתר בצלם – מרכז המידע לזכויות אדם בשטחים:

http://www.btselem.org/hebrew/Statistics/Index.asp

אתר השב"כ, פורטל הטרור:

http://www.shabak.gov.il/PUBLICATIONS/Pages/default.aspx

אתר סוכנות הידיעות בצ'צ'ניה:

http://www.chechenpress.co.uk/english/index.shtml

אתר קרן המחקר ג'יימסטאון – איזור הקווקז:

http://www.jamestown.org/thecaucasus/

מאגר נתונים ארועי טרור בעולם:

http://www.start.umd.edu/gtd/

מרכז המידע האינטרנטי של ה-CIA:

http://www.foia.cia.gov/

I think that the many assumptions and findings that were tested in this recent research allows us to understand why in spite the fact that there was a striving to define game-rules on the part of all the players in all 4 conflicts, it produced different findings in each and every one of the conflicts, and also explained the difference in the rules in every period of time throughout the conflicts.

The minor conclusions that arose from this detailed examination on the influence of the variables in each research produced a series of important understandings in relation that are included in the model.

The examination of these variables in the past played in most researches in this discipline the main research question. Therefore , beyond the understandings in relation to the main research question in relation to the existence of game rules , the minor conclusions offer important information regarding a series of topics: deterrence , the influence of local political stresses, and international stresses, relation of patron-messenger, the influence of minor organization and more.

In the light the of the big relevance around the subject of a-symmetrical warfare which has become the most common violent conflict in resent decades , and the lack of theories on the subject in the arena of research to which I referred, I think that that this resent research has a significant contribution not just at the theoretical level but also in the ability to provide the policy makers with practical tool to deal with these conflicts.

research between 4 conflicts with different characterization, whether in the conflict 's character or whether in the identities of the two main players. The complexity of the model and the need in a vast accessibility to material and sources of information , has created a certain restriction with the choosing of research cases , whether in language difficulties , or whether with the fact that not every conflict included a full documentation that allowed a test of the model's assumptions.

The conflicts that were chosen to be introduce as researcher's cases are the conflict between Israel and " Hizzabula", the conflict between Israel and the Palestine's organizations , the conflict between Russia and the violent Chechnya's organizations, and the conflicts between Britain and the republican organizations in Northern Ireland. In each and everyone of the cases the process was tested along side of 12-15 years.

The reference to the all variables that affect the game-rules has allowed to identify processes of interaction and mutual influence between variables and to prove alternative explanations to processes that stayed unsolved in other research which Focused only on part of the variables.

Testing the existence of game-rules in the whole 4 conflicts that were examined in the resent recent research introduce four complex processes that included similar and different characters.

One of the similar and the most important findings discovered that in all of the conflicts there was an attempt to develop game-rules. As I go into details in the research itself, the attempt to stabilize game-rules introduced different findings in each and every one of the conflicts and difference in the situation of the game-rules along the years.

The research of a-symmetrical warfare discipline has gain lesser attention from those between nations has gained. In the last two decades there has been increased in the number of researches that deal with this topic, yet only a small number of them focused on introduction of theories and models that explained the behavior of the players in the conflict, and that is why in the theory arena the lack of information is the lacking is even more absence.

The research question of this essay is weather game rules in a-symmetrical warfare do exist and how can define them.

In this research I'm suggesting a significant discovery with an introduction of a new model that introduce the complex process and the vast variables of the definition of game-rules in a warfare between a state and a violent non state organization

The thesis I'm offering assumes that although we are talking about an on-going conflict between two players with two different identities and characterizations, who sometimes do not acknowledge the other's right to exist , a dynamic process of game-rules definition , that would bring to that that most of the time a framework of official or un-official game – rules will exist.

The full research model introduces a series of processes that may lead to development of game-rules and to change in them, the model is built from 11 hypothesizes that deals with variables that may affect the situation of the game-rules. Among the variables that their influence in the game-rules is tested in the model- one can find differences in the level of violence, political process ,an existence of more than one violent organization , leader's identity and more.

Besides the two main players in the conflict the model also deals with the influence of other players- patron of the organization , international players and the civil populations of both sides. The model's assumptions were dealt in a comparative

Definition of game rules in a-symmetrical warfare.

By : Or lavi

Abstract

An a -symmetrical warfare is characterized by a war between a state and a violent non -state organization. An a-symmetrical pattern exists between the two parties in their militaries and economical abilities. In addition there are significant differences in the goals and strategic each party takes.

In conflicts between states there are series of laws and treaties that defines game – rules between the parties. The literature that deals with international affairs is rich with knowledge about the development of unofficial game rules between nations in conflict. Rules that are born from "silent understandings", that is for the most part from mutual deterrence that leans on an understanding that escalation of the conflict will only worsen the damage not only for the opponent but will hurt them equally too.

The process of defining game-rules in an a-symmetrical warfare lacks the framework of official rules that exist in conflicts between nations. Yet the development of un-official rules on the basis of mutual deterrence like these that as been proven that sometimes takes place between nations is not obvious in an a symmetrical warfare , since it characterizing players with similar strengths , whereas in symmetrical warfare the abilities of the state outgrows those of the organization. Furthermore , in many researches, one can notice a change in the assumption that the deterrence and balance mechanisms that the game-rules created between two opponents , are not relevant in the a-symmetrical conflict since the gap in the abilities and the different characterization of the players does not allow the creation of these rules.

Definition of game rules in a-symmetrical warfare

By: Or lavi

Supervised by: Dr. Ranan Kuperman

A THESIS SUBMITTED FOR THE DEGREE
"DOCROT OF PHILOSOPHY"

University of Haifa

Faculty of Social Sciences
School of Political Science

June 2016

Definition of game rules in a-symmetrical warfare

Or lavi

A THESIS SUBMITTED FOR THE DEGREE
"DOCROT OF PHILOSOPHY"

University of Haifa

Faculty of Social Sciences
School of Political Science

June 2016